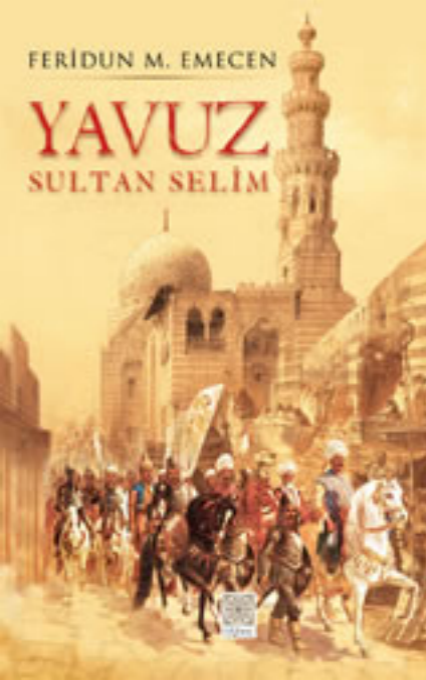

FERİDUN M. EMECEN

YAVUZ

SULTAN SELİM

Zamanın İskenderi
Şarkın Fatihi

YAVUZ SULTAN SELİM

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

Giresun-Bulancak'da doğdu. 1979'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nden mezun oldu. 1981'de Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'ne Asistan olarak girdi. 1985'te doktorasını tamamladı. 1987'de Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atandı. 1989'da Doçent, 1995'te de aynı Anabilim Dalı'nda Profesör oldu. Halen İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmakta olup çalışma sahasını XV-XVIII. asırlar Osmanlı siyasi, sosyal ve ekonomik tarihi teşkil etmektedir.

Yayımlanmış Kitapları

XVI. Asırda Manisa Kazası,

Osmanlılar'da Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (İ. Şahin ile birlikte).

Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri

İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası

İstanbul'un Uzun Dört Yılı 1785-1789, Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi Tarihi

İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri

Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz

Tarihin İçinde Manisa

Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi: Ağasar Vadisi. Şalpazarı-Beşikdüzü.

Osmanlı Klasik Çağında Savaş

Osmanlı Klasik Çağında Siyaset

*Hamamın İskenderi
Sultan Fatih*

YAVUZ
SULTAN SELİM

PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN

Zamanın İskenderi, Şarkın Fatibi:
YAVUZ SULTAN SELİM

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Salih GÜLEN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Bekir YILDIZ

Resim Düzenleme
Şaban KALYONCU

ISBN
978-9944-766-24-1

Yayın Numarası
42

1. Baskı: Ekim 2010

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gazimîr / İZMİR

Tel: (0232) 252 22 85

Ekim 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey / İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yitik Hazine Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.hazineyayinlari.com
hazine@hazineyayinlari.com

Kapak Resmi: (Kola) Ali Cemali, Yavuz Sultan Selim'in Kahire'ye girişi; David Roberts, Sultan Hasan Camii; Kahire'de Mahmil Alayı (Allgemeine Illustrirte Beifung)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13
I. Doğumu, Çocukluğu ve Şehzadelik Yılları.....	29
II. Saltanat Mücadelesine Başlaması	45
Kefe'ye Gidişi ve Faaliyetleri.....	48
Babasıyla Savaşı.....	57
İstanbul'a Davet Edilmesi ve Tahta Çıkışı	64
III. Saltanat Yılları ve İlk İcraatları: Kardeşlerinin Peşinde	71
IV. Osmanlıların Şark Meselesinin Başlaması: Çaldıran 1514	87
I. Selim'in Rakibi Şah İsmail'in Zuhuru ve Dinî Düşüncesi.....	88
Çaldıran'a Doğru: Sebepler ve Bahaneler.....	92
Savaş Arifesinde Anadolu'da Alevi Katliamı Miti.....	95
“Sûfî” Şah İsmail Üzerine Hareket	100
Son Hesaplaşma: Çaldıran Savaşı.....	118
Çaldıran Zaferi Sonrası: Tebriz'e Giriş, Amasya'ya Dönüş ve Kemah'ın Zaptı.....	145
V. Dulkadroğulları Meselesi ve Doğu Anadolu Hâkimiyetinin Başlaması	159
VI. İstanbul'a Dönüş ve Yeni Sefer Hazırlıkları: Doğu Meselesinin İkinci Safhası	171
V. Yeni Bir Doğu Harekatı: Yusuf'un Tahtı / Mısır Seferi ve Hilâfet Meselesi.....	187
İkinci Şark Seferinin Başlaması	194
İstanbul'dan Hareket.....	205
Mercidabık Meydan Savaşı	216
Halep ve Şam'dan Gazze'ye Yürüyüş.....	229
Gazze Savaşı ve Kahire Yolunun Açılışı	241

Kudüs Ziyareti	244
Kudüs'ten Kahire'ye Hareket	248
Yusuf'un Tahtını Açan Savaş: Ridaniye Muharebesi	254
Ridaniye Savaşı'nın Önemi ve Sonuçları	266
Kahire'de Sokak Çatışmaları.....	271
Tumanbay Meselesi ve İdamı.....	283
Mısır ve Kahire Günlüğü	298
Dönüş Yolunda: Şam-Halep Günleri ve İstanbul'a Varış	308
Hilâfet'in Devri ve Doğu / Arap Kültürel Etkisi Miti	321
Edirne ve İstanbul Günleri: Son Yıllar (1518-1520).....	329
İskender-i Zamanın Ebedi Âleme Göçü: Kaçınılmaz Son.....	344
SON SÖZ: ŞAHSİYET VE İMAJ.....	349
Ek I:.....	363
Hasan Can'ın Menakıbnâmesi veya Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnâmesi.....	363
Ek II:.....	371
Evliya Çelebi'nin "Selimnâmesi".....	371
KAYNAKLAR	391
Minyatürlerle Yavuz Sultan Selim.....	403

Kardeşim Ahmet'in aziz hatırasına...

ÖNSÖZ

Bu çalışma; ilginç kişiliği, kısa saltanatına rağmen kazandığı büyük başarıları ile Osmanlı tarihinde farklı bir yeri bulunan I. Selim'i, devrinin kaynaklarına dayalı olarak tanıtmak ve “biyografik mahiyetli siyasi hayatını” ortaya koymak gayesiyle kaleme alınmıştır. I. Selim'in daha döneminde menkıbelere konu olan, hakkında birçok rivayet ve hikâye üretilen hayatı ve siyasi faaliyetleri; geniş sayılabilecek bir literatür oluşturmuştur. Ancak bunların çoğu ilmî derinlikten uzak, popüler vurguları yüksek, doğrudan döneminin kitabî ve arşiv kaynaklarına dayanmayan bir özellik gösterir. I. Selim hakkında yayımlanan kitapların bir ikisi müstesna, önemli bir kısmı ikinci, üçüncü elden kaynaklar temel alınarak, doğru olup olmadığı tartışmalı ve şüpheli bilgilerin hiçbir tahlile tabi tutulmaksızın aktarımından ibaret durumdadır. I. Selim'in hayatını, siyasi faaliyetleri bağlamında ele alan ve doğrudan çağdaş kaynakları ve arşiv belgelerini kullanarak ayrıntılı bir dönem tasviri yapan tek çalışma Selahattin Tansel tarafından kaleme alınmıştır. Onun “*Yavuz Sultan Selim*” adını taşıyan ve 1969'da yayımlanan bu kitabı aslında doğrudan I. Selim'in şahsi dünyasıyla paralellik kurarak siyasi olayları ele alan bir çalışma olmaktan ziyade, bir bakıma sekiz yıllık saltanatı döneminin siyasi hâdiselerinin tafsilinden ibarettir. Ahmet Uğur tarafından hazırlanan yine Tansel'in kitabıyla aynı adı taşıyan çalışma ise (*Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1992) diğerinden farklı olarak I. Selim'in siyasi kimliği üzerine odaklanmış olup daha çok bu padişahın dönemini konu alan ve “*Selimnâme*” adını taşıyan tarihî kaynakları esasında, menkıbelere de yer yer ağırlık veren naif bir “hayranlık” ve “hamaset” havasında, herhangi bir tenkidi yaklaşım ihtiva etmeyen bir özellik göstermektedir. Yavuz Ercan'ın neredeyse küçük bir kitap hacminde yazdığı I. Selim ile ilgili uzun makalesi, daha rutin bir akademik dille kaleme

alınmıştır (*Türkler*, IX, 421-445). Bunların dışında bugün piyasada bol miktarda rastlanan “Yavuz Sultan Selim” kitaplarının hiçbir ilmî değerinin olmadığını belirtmeliyim.

Bunların yanı sıra I. Selim ve dönemindeki olaylarla alakalı belirli konulara odaklanan özel akademik çalışmalar da mevcuttur. Bilhassa Çağatay Uluçay tarafından Topkapı Sarayı Arşivi’ndeki belgeler kullanılarak kaleme alınan “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu” başlıklı üç makale, son derece dikkat çekicidir (*Tarih Dergisi*, sy. 9-12, İstanbul 1954-1956). Uluçay’ın yeni ve orijinal bilgilere ulaştığı bu makaleleri, hâlâ yeterince araştırmacılar tarafından kullanılmış ve dikkatle tahlil edilmiş değildir. Üstelik onun bazılarını özetleyerek aktardığı, bazılarını kısmen kullandığı belgelerin tam metinlerinin yayımlanması da gereklidir. I. Selim’in tahta geçişine ve duruma hâkim oluşuna kadar geçen süreyi kapsayan bu çalışma dışında hiç şüphesiz onun Doğu siyaseti, Safevilerle olan mücadelesi, Mısır seferi, iç olaylar konularında yerli ve yabancı akademisyenlerce yapılmış yayınların mevcut olduğu bilinmektedir. Bunlar içinde belgelere dayalı olarak yeni bulgular da ihtiva eden en önemli inceleme J.L.Bacque-Grammont’un *Les Ottomans, Les Safevides et leurs voisins* (İstanbul 1987) adlı kitabıdır.

Burada yaptığımız çalışma ise bütün bu kitabî ve arşiv bilgilerine dayalı olarak I. Selim’in kendi siyasi dünyası ve yaklaşımları ana ekseninde bir nevi biyografik inceleme mahiyeti taşımakta olup onun bizzat içinde yer aldığı olayların ve faaliyetlerinin muhassalası durumundadır. Sekiz yıllık sultanlığının neredeyse yarısını uzun seferlerde geçiren I. Selim’in ayak izlerini takip ederken burada özellikle onun dönemini baştan sona âdetâ gün be gün aktaran Divan Kâtibi Haydar Çelebi’nin “Ruznâme” türü eseri temel alınmıştır. Böylece bir bakıma farklı bir perspektiften faaliyetleri çok iyi bilindiği düşünülen ve “Şarkın Fatihî” olarak isimlendirilebilecek olan bir Osmanlı padişahının daha sonra haleflerine miras kalacak siyasi teamül ve anlayışının olaylara dayalı “hikâyesi” ortaya konmaya çalışılmıştır.

Şahsi dünyası hakkında hemen hiçbir şey bilinmeyen ve bu konular hakkında doğrudan bir kaynağa rast gelinmeyen, kendi hususi hayatıyla alakalı bilgilerin ise “menkıbeler” sisi içinde âdetâ kaybolduğu

anlaşılan bir hükümdarın “biyografik profilini” ele almaktaki zorluk, böyle bir çalışmayı ister istemez çağdaş kaynakların ifadelerindeki imalara mahkûm bırakmaktadır. Üstelik şahsi dünyasını ele verecek kendi görüşlerini ve tavrını ortaya koyacak mektup ve hatlarının sadece şehzade olduğu dönemle sınırlı kalması, padişahlığı dönemine ait böyle hususi mektuplarının mevcut bulunmaması, ister istemez türlü gerekçelerle kaleme alınmış dönemin çağdaş kaynaklarının çoğu abartılı nakillerini veya menakıp türü malumatını öne çıkarmaktadır. Bundan dolayı burada tuzaklarla dolu “psikolojik derinliğe” dayalı anlatımlardan ziyade, olayların öngördüğü bir çerçevede konuyu daha “bilinen bir zeminde” ele alma yolunu tercih etmiş bulunmaktayım. Şüphesiz bu yaklaşım tarzının basit çözümlemelere yol açacağıının, en azından teorik temelde zayıf kalacağıının da farkındayım. Bununla beraber muasır kaynaklardaki hâdisâtın belirlediği çerçevenin dışına taşmanın ciddi anlamda sun’ileşmeyi beraberinde getireceğini düşünmekteyim. Yine de yer yer kaynaklara yönelik tenkidi yaklaşım ile söz konusu zorluğun aşılabileceği ve “sun’iliğin” önemli ölçüde bertaraf edilebileceği ümidini taşımaktayım. Ne de olsa tarih denen şeyin tarihçinin kaleminden neş’et ettiği, saf hakikate ulaşmanın ise felsefi bir tartışmanın ötesinde, tarih konu olduğunda hayli zayıf bir telakki olacağı açık değil midir?

Hulasa anlattığım biyografik “hikâye”yi, kaynaklardan yapılan nakilci bir saflığın eseri olmaktan çok “kişi, muhit ve çevre” üçgeni tahlilinde, olayların belirlediği zeminde, “ampirik” tarzda yer yer analitik çözümlmelerle, yer yer de bununla paralel giden edebi üslupla dengelenmeye çalıştım. Bu sebeple elinizdeki kitapta derin ilmi tahlillere dayalı bir akademik dil değil daha anlaşılabilir, mevcut bilgileri bazen destekleyen, bazen “yanlışlayan” bazen de yeni yorumlarla farklı bir pencere açan bir ifade şeklini benimsedim. Bilgilerin alındığı atf yapılan ana kaynaklara dipnotlarda işaret etmekle beraber, okuyucuyu yormamak için doğrudan konuyu ilgilendirenleri belirtmeyi tercih ettim, bu çalışmanın hitap ettiği genel okuyucu kesimini de düşünerek onlar için ayrıntı sayılabilecek türden uzun kaynak mütalaalarına girişmedim ve mümkün olduğunca da “bibliyografik bilgiçlikten” kaçındım.

Nihayet bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok meslektaşımın katkılarını şükranla anmalıyım. Tespit ettiğim, ama ulaşamadığım bazı kaynakların temini, farklı dillerdekilerin çevirisindeki yardımlar, teknik destekler ve tabii ki teşvikler bu kitabın oluşmasını sağlayan temel faktörlerdir. Bu bakımdan kendileriyle sürekli irtibat hâlinde olduğum Kemal Beydilli ve Mehmet İpşirli'yi özellikle belirtmek isterim. Erişemediğim bazı tezlerin ve kaynakların teminine yardımcı olan Erhan Afyoncu'ya, minyatürler konusundaki desteğinden dolayı Zeynep Tarım-Ertuğ'a, Arapça, Farsça ve İtalyanca kaynakların çevirisindeki yardımları için Cengiz Tomar, Vural Genç, Sami Arslan, Volkan Dökmeci'ye, ayrıca çeşitli teknik konularda destekleri için Özgür Kolçak'a ve Miraç Tosun'a teşekkür ederim. Kitabın en iyi şekilde basılmasında gösterdiği "sabırlı duyarlılık" dolayısıyla Yitik Hazine Yayınları yayın editörü Salih Gülen'e ve onun şahsında yayınevi yetkililerine müteşekkir olduğumu ifade etmeliyim.

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

Bakırköy/ Haziran 2010

GİRİŞ

“Din-perver ve Dünya fâtihi sensin. Sen Dünya'nın
vâdedilmiş İskender'isin”

İdris-i Bitlisî, *Selîmşahnâme*, s. 126.

Yazılı tarihte bilinen ilk dünya fâtihi olarak tanımlanabilecek Büyük İskender, çeşitli mitolojilere konu olduğu gibi İslami literatürde de çok önemli bir yere sahiptir. “İskender-i Zülkarneyn” şekline dönüşerek felsefî ve dinî bakımdan geniş bir edebî birikim oluşturduğu İslam dünyasında nesilden nesle taşınarak hükümdarlar için önemli bir örnek de teşkil etmiş gözükmektedir. Dünyaya hâkim tek bir hükümdar olma ideali peşinde koşan, kendini büyük bir fâtihi olarak tanıtan birçok hükümdar, onun izinden yürümeyi benimsemiş ve buna bir de “sahib-kıranlık” vasfı eklemiştir. Emevi ve Abbasi halifeleri yanında Cengiz Han geleneğinin Timur ile süren cihan-şümül hâkimiyet anlayışı, keskin çizgileriyle Osmanlı dünyasında ilk defa Fâtihi Sultan Mehmed döneminde vurgulanmış; söz konusu miras daha sonra ilginç şekilde onun oğluna değil de torununa intikal etmiştir. Bu torun “İskender-i zaman” yani zamanının İskenderi ve “sahib-kıran” olarak bir Dünya fâtihi olma düşüncesinin ilk adımlarını, ilginç şekilde dedesi gibi Batı'ya değil Doğu'ya yönelik olarak atmayı tercih etmiş; Büyük İskender'e benzer şekilde âb-ı hayatın kaynağını keşfetme tutkusunu, “Yusuf'un Tahtı” Mısır-Kahire'ye girerek farklı bir zeminde göstermiştir.

Bilinen bütün dünyayı fethettiği inancıyla artık sıranın sonsuz hayat pınarını bulmaya geldiğini düşünen ancak genç sayılabilecek yaşta ölüme yenilen Büyük İskender, bu emeline erişemedi, ama asırlar sonra onun gibi Batı'dan gelerek Mısır'a giren ancak ebedi hayatı bu dünya

Sultan Selim'in temsilî bir gravürü. (Wahre Abbildungen der Türkischen Kayser und Persischen Fürsten sowohl anderer Helden und Heldinnen von dem Osman bis auf den andern Mahomet (Haz. Georg Grebinger) Frankfurt 1648)

da değil de diğerinde arayan bir başka hükümdar, İslam dünyasına ve Doğu'ya hâkim olup dinini her türlü sapmış hareketlerden korumak, halk üzerinde zulmü kaldırmak, adaleti yaymak ve mukaddes yerleri himaye altına almakla sonsuz ahret saadetine kavuşmak yolunda hayırlı bir amel işlediğini ümit ediyordu. Bu güçlü hükümdar, Asya ve Avrupa kıtasının ortasında, kadim Roma'nın ikinci payitahtı üzerinde yükselen ve kurucusunun adıyla anılan Osmanlı İmparatorluğu'nun

dokuzuncu padişahı “Yavuz” lakabıyla şöhret kazanacak olan I. Selim’den başkası değildi.

I. Selim’in veya daha yaygın bilinen adıyla Yavuz Sultan Selim’in 1512-1520 yılları arasındaki sekiz yıllık saltanatı 600 yıllık devasa Osmanlı İmparatorluğu tarihinde çok kısa bir zaman dilimi olarak görülür. Fakat bu kısa süreye sığdırılan faaliyetler, Osmanlı İmparatorluğu’nun sadece siyasi ve ekonomik kazançları açısından değil, aynı zamanda devletin dinî misyonu ve yapısal özellikleri bakımından da belirleyici olmuştur. 1520’de Batılıların “zalim ve kan dökücü” olarak nitelendirdiği, Osmanlı tebaasının ise büyük bir saygı ve hayranlıkla andığı ve çekindiği, hatta sert mizacına gözü pekliğine atıf yaparak “Yavuz” lakabını yakıştırdıkları I. Selim, vefat ettiğinde arkasında yeni bir siyasi vizyona sahip eskisinden çok farklı bir miras bırakmış bulunuyordu.

Aslında Osmanlılar o zamana kadar geçen 200 yıllık süre zarfında, artık büyüklüğünden çok şey kaybetmiş olan Doğu Roma’nın yani Bizans’ın merkezinin hemen yakınında küçük bir uç beyliğinden büyük devlet olma yoluna girmişler¹; özellikle Fâtih Sultan Mehmed’in İstanbul’u alması ve âdetâ devleti her bakımdan yeniden şekillendirmesiyle Anadolu ve Avrupa’ya yayılan yeni bir imparatorluk oluşturmuşlardı. Osmanlı Devleti, Fâtih Sultan Mehmed’in otuz yıllık saltanatı sırasında bir ucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Akkoyunlu ve Memlük Sultanlığı sınırlarına, diğer ucu batıda Macaristan serhat boylarına dayanan, önemli iç problemlerine çözüm getirilmiş ve bürokratik, hukuki, sosyal ve ekonomik temelleri klasik tabir edilecek bir düzeyde belirlenmiş olan bir siyasi teşekkül halini almıştı². Doğu ve Batı’da izlenen dengeli siyaset, yeni imparatorluğun vizyonunu belirlerken, Fâtih Sultan Mehmed’in haleflerine miras kalacak yönü de tayin etmiş oluyordu. Oğlu II. Bayezid, kardeşi Cem Sultan dolayısıyla iç mücadeleler içinde yoğrulur, bir bakıma babasından kendisine intikal eden problemleri yumuşak bir politikayla halletmeye çalışırken, Batı’da bazı askerî ilerlemelerde bulunmuş, fakat Doğu’da özellikle Memlüklerle karşı herhangi bir başarı gösterememişti. Yerine geçen I. Selim

1 F.M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003.

2 H. İnalçık, “Mehmed II”, *İslam Ansiklopedisi (=İA)*, VII, 506-535; S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1953.

ise bu sırada ortaya çıkan yeni bir dinî-sosyal tehdit sebebiyle gözünü Doğu'dan ayırmayacaktı. Bu bakımdan I. Selim'in Doğu politikalarının mahiyetini anlayabilmek için Fâtih Sultan Mehmed dönemindeki gelişmelere kısaca göz atmak gerekmektedir.

İstanbul'un fâtihî için Doğu'daki en önemli problemler başlıca üç safhada toplanabilir: Bunlardan ilki başını Karamanoğulları'nın çektiği Türkmen beyliklerini Osmanlı çatısı altına alarak Anadolu birliğini oluşturmak³, ikincisi Bizans'ın bakiyesi olarak görülen ve müstakil bir devlet hâline gelen Trabzon Rum Devleti'ni bertaraf etmek⁴, üçüncüsü ise doğudaki güçlü komşuları olan Akkoyunlu ve Memlûkler'e karşı üstünlüğünü kabul ettirmektir. Fâtih bunlardan ilk iki meseleyi çok büyük bir problem olmaksızın halletti. Özellikle Karamanoğulları'nın direnişi uzun sürdüyse de onların Osmanlı gücüne karşı yardım almaksızın durmaları beklenemezdi.

II. Mehmed, Anadolu'daki bu gelişmeler yanında Osmanlıların artık doğrudan sınırdaşı hâline gelen iki büyük komşusu Memlûkler ve Akkoyunlular'a karşı bölgedeki dengeleri tayin edici bir politika izlemekteydi. Bu iki devletin durumunu dikkatle takip ediyor, siyasi kozlarını buna göre belirlemeye çalışıyordu. Akkoyunlular Doğu'da en güçlü siyasi birlik olarak öne çıkmaktaydı. Fırat ile Dicle arasındaki sahada zuhur eden bu devlet, bir Türkmen konfederasyonu özelliği taşıyordu ve temelini Bayındır Türkmenleri oluşturuyordu. II. Mehmed'in saltanatının başlarında Akkoyunlular; Doğu Anadolu'da Erzincan, Urfa, Diyarbakır hattında Karakoyunlular ile mücadele içinde bulunuyordu. Faaliyetlerini Erzincan yöresinde sürdürmekte ve bir taraftan da kardeşleri ile mücadele etmekte olan Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan, Urfa'yı ele geçirmiş, Karakoyunlu Cihanşah'ın Çağataylılar ile Irak-ı Acem bölgesinde meşguliyetinden yararlanarak Erzurum ve Bayburt civarına akınlarda bulunmuş, kardeşlerine kendi beyliğini kabul ettirmiş,

3 Ş.Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi*, sy.17-18 (1963), 43-76; F. Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV (2001), 454-460.

4 Komnenos hanedanının idaresindeki bu devletin tarihi için bk.J.Fallmerayer, *Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*, München 1827; W. Müller, *Trebizond, The Last Greek Empire*, London 1926 (trc. N. Süleymanlı, *Son Trabzon İmparatorluğu*, İstanbul 2007); İ. Telliöğlü, *Kommenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009.

1457'de Dicle yakınlarındaki savaşta Karakoyunlu Cihanşah'ı yenerek durumunu iyice kuvvetlendirmişti⁵. Bundan sonra 1458-1461 yıllarında Gürcistan harekâtına girişerek faaliyet alanının genişletti. Bu arada kuzeyde komşusu olan Trabzon Rum Devleti ile iyi ilişkiler kurdu ve İmparator David'in yeğeni Theodora ile evlendi. Böylece Trabzon Komnenosları, Gürcü prenslikleri yanı sıra Orta Anadolu'da Karaman ve Batı Karadeniz'de Candaroğulları ile ilgilenecek bir bakıma Anadolu'nun doğusunda Osmanlı karşıtı bir cephe oluşturdu. Venedikliler ve Batı ile de gizli diplomatik temaslara geçerek kurduğu cepheyi genişletti⁶. Böylece bir bakıma Fâtih Sultan Mehmed'i zor durumda bırakabilecek bir avantaj yakaladı.

Gürcüler üzerine yaptığı seferde kendisini bir "gazi" olarak Fâtih ile eş değer konumda gören Uzun Hasan, vaktiyle Timur'un Anadolu'da oynadığı role benzer bir siyaset izleme düşüncesindeydi. Osmanlı padişahının buna cevabı 1461'de Candaroğulları topraklarını doğrudan kendi kontrolüne almak ve Trabzon üzerine yürümek oldu⁷. Akkoyunlu nüfuz sahası içinde bulunan Koyulhisar ve Şebinkarahisar bu sefer sırasında Osmanlı denetimine girdi. Trabzon ele geçirildi. Uzun Hasan, Osmanlı kuvvetlerine müdahale edemedi, diplomatik girişimlerde bulundu. Doğu Karadeniz kıyılarının Osmanlı idaresi altına alınması Uzun Hasan'ın durumunu zorlaştırdı, fakat onun için daha aciliyet kesbeden meseleler vardı. O muhtemelen Osmanlıları çeşitli cepheleşme ve diplomatik ataklar yoluyla meşgul ederken, asıl dikkatini rakibi Karakoyunlu Cihanşah'ın topraklarına yöneltmiş bulunuyordu. Bununla beraber Orta Anadolu'daki meseleleri de ihmal etmiyor, Karamanlı-Osmanlı, Dulkadirli-Karamanlı, Osmanlı-Dulkadirli ve nihayet Memlükler arasındaki çekişmelere müdahil oluyordu. 1464'te Karaman'a giren Akkoyunlu kuvvetleri taht değişikliğini de sağlamış, fakat bu durum geçici olmuştu. Yine Dulkadirli problemine karışıp

5 Uzun Hasan için bk. V. Minorsky, "Uzun Hasan", *İA*, XIII, 91-96; Akkoyunlular için müstakil bir çalışma: J. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, trc.S.Özbudun, İstanbul 1993.

6 Ş. Turan, "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1965), s. 63-138.

7 B. S. Baykal, "Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s. 67-80; Y.Yücel, "Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri", *Belleten*, XLIX/194 (1985), 287-311.

Fâtiḥ Sultan Mehmed 'in temsili minyatürü. (Levni, Kebir Musavver Silsilename)

1465'te Dulkadır topraklarına yönelik harekâta bulunan Uzun Hasan, Harput'u ele geçirmişti. Daha önce de Gerger'i alıp Memlüklerin ne gibi bir tepki göstereceklerini görmek istemişti, fakat onun öncelikli hedefi hâlâ Karakoyunlular idi.

Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, bir süre dışarıda Timurlular ile olan savaşlar, içeride ise oğulları Hasan Ali ve Pir Budak'ın isyanı ile uğraşıp Akkoyunluları yatıştırma siyaseti izledi. 1466'da Bağdad'a yeniden hâkim olup iç meseleleri hallettikten sonra Akkoyunlular ile hesaplaşma vakti geldiğine karar verdi. Hatta Uzun Hasan üzerine yürürken

Fâtih'e bir mektup gönderip diplomatik atakta da bulunmuş ve niyetini ona anlatma gereği hissetmişti⁸. Bununla beraber 1467 Kasım'ında Muş Ovası'nda uğradığı ani bir baskın sonucu Uzun Hasan'a mağlup oldu ve hayatını kaybetti. Bu başarı, Uzun Hasan'a Karakoyunlu topraklarında denetimi sağlama fırsatı verdi. Bunun anlamı, Azerbaycan'dan Irak-ı Arap'a, Harran'dan Fars ve Kirman'a kadar geniş bir sahanın Akkoyunlu hâkimiyetine girmesi demektir. Elini oldukça güçlendiren Uzun Hasan için Fâtih Sultan Mehmed ile kozlarını paylaşma vakti gelmişti. Akkoyunlu merkezini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşıyan Uzun Hasan, bu şekilde yeni bir jeopolitik değişikliği de gündeme getirmiş oluyordu. Bu tavır dikkat çekici şekilde daha sonra Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail için iyi bir örnek oluşturmuştur. Uzun Hasan, Karakoyunluları ortadan kaldırıp daha doğuda önemli rakibi olan Timurluları, Horasan ve Semerkand'a hâkim mahalli bir beylik konumuna getirdi. Onun bu muazzam başarılar dolayısıyla cihanşümul bir imparatorluk kurma yolunda ilerlediğine, kendisini Cengiz Han, Timur gibi büyük bir cihangir olarak görmeye başladığına dair kuvvetli deliller mevcuttur. Fâtih'e yolladığı 1470 tarihli mektupta dindar ve meşru bir idareci olarak yerine getirdiği görevleri sıralar ve İslamî hassasiyetini vurgular. Sonunda yeniden baş gösteren Karaman meselesi onun için bir bahane oluşturacaktır. 1470'te Venedik ve Papa'ya gönderdiği elçileri, Karakoyunlu Cihanşah ve Timurlu Ebu Said karşısında kazanılan başarıları ileterek tek engelin "Osmanlı beyi" Mehmed olduğunu bildirmişlerdi⁹. 1472'de gelen Venedik elçisi ise ona gerekli desteği vereceklerini, top ve tüfenk gibi ateşli silahlar sağlayacaklarını taahhüd etmişti. Bu şartlar altında Uzun Hasan 1472 yazında Karaman topraklarına karşı harekete geçti. Gönderdiği kuvvetlerin başında Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım Beyler ile İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed bulunuyordu. Bu kuvvetler önce Tokat'a saldırıp şehirde büyük tahribat yaptılar, Sivas üzerinden Kayseri'ye indiler ve Karaman topraklarına girdiler. Buna Osmanlı tepkisi 1472 yaz sonlarında oldu. Akkoyunlu-Karaman müşterek kuvvetleri Şehzade Mustafa ve Gedik Ahmed Paşa birlikleri önünde ağır kayba uğradı ve tamamıyla dağıtıldı.

8 Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I (İstanbul 1274), s. 273.

9 Bk. Woods, *Akkoyunlular*, s.192.

Uzun Hasan bu yenilgi ile pek ilgilenmemiş gözüktü. Birden Ekim 1472'de Memlük topraklarına girdi. Muhtemelen Osmanlılar ile nihai hesaplaşmadan önce kendisini Doğu'da emniyete almak ve dinî-siyasi açıdan güçlü göstermek istiyordu. Kasım 1472'de hızla Malatya, Kâhta, Gerger, Antep'i ele geçirdi ve Halep önlerine vardı. Stratejik önemi haiz bu bölgede denetim kurduktan sonra Osmanlı topraklarına yö-neldi. Bu arada Osmanlılar aleyhine ittifak kurup anlaştığı Venedik, Napoli, Rodos, Papalık ve Kıbrıs Latinleri'ne ait kuvvetli bir filo, 1472 yazından beri Ege ve Akdeniz sahillerinde dolaşıyor, kıyı şehirlerine baskınlar düzenliyordu. Fâtih Sultan Mehmed, süratle hareket ederek topladığı ordusunu harekete geçirdi. Uzun Hasan'ın söz konusu müttefikleriyle irtibat kurmasına engel oldu. Akkoyunlular ise Erzincan'da toplanıyordu. İlerleyen Osmanlı ordusu, Kelkit Vadisi'ni takiben Erzincan Ovası'na, oradan da Tercan'a ulaştı. 11 Ağustos 1473'te Otlukbeli mevkiinde (Başkent/Başköy) vuku bulan çarpışma Osmanlı ordusunun kat'i galibiyeti ile sonuçlandı¹⁰. Osmanlı kaynaklarında Otlukbeli Savaşı olarak geçen bu mücadele, Akkoyunlu Uzun Hasan için bütün cihangirlik ümitlerinin sonu oldu. Osmanlılar da savaşın sonunu getirmedi ve takibatta bulunmadılar, onların sulh tekliflerini kabul ettiler. Fâtih'in bu zafer ile ilgili "yarlığında" Akkoyunlu ordusu içindeki Karakoyunlu ve Çağataylılara dokunmadığını bildirmiş olması dikkat çekicidir¹¹. Savaş sonucunda Kelkit Vadisi'nde Akkoyunlu sınır karakolları ve Koyulhisar, Şebinkarahisar, Niksar dışındaki yerler eskisi gibi Akkoyunlu idaresinde kaldı. Yenilgi, Uzun Hasan'ın kendisine vermek istediği ilahi misyonun sarsılması anlamına geliyordu. Akkoyunlular, bundan sonra Osmanlılar ile yaptıkları anlaşmaya sadık kaldı ve arada başka bir önemli çatışma cereyan etmedi. 1478'de Uzun Hasan vefat edince Akkoyunlu federasyonu için dağılma süreci başlamış oldu¹². Onların temelinden, yeni bir devlet olarak Safeviler, oldukça farklı bir dinî ideolojinin takipçileri olarak ortaya çıkıp ve Anadolu'daki Türkmenleri

10 B.S.Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kat'i Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Bellefen*, XXI/ 82 (1957), 261-284.

11 R.Rahmeti Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), 285-322.

12 Uzun Hasan'ın faaliyetleri için çağdaş kaynak Ebu Bekr-i Tihrani'nin eseridir. Burada faaliyetleri hakkında detay mevcuttur. (*Kitâb-ı Diyarbekriyye*, trc. M. Öztürk, Ankara 2001, s.222 vd; Ayrıca bk. Woods, *Akkoyunlular*, s.178-203; Muhammed Hüseyin Emir Erduş, *Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasethâ-yı Şarki ve Garbi*, Tahran 1381, s.92-142.

kendi saflarına çekerek ciddi bir tehdit oluşturdular. II. Bayezid'in çabaları bu tehdidin Anadolu'da siyasi bir oluşuma dönüşmesine imkân vermedi, fakat ortalık âdeta yangın yerine döndü. O sıralarda şehzade olarak Trabzon'da bulunan Selim, bu olayları son derece dikkatle takip ediyordu. Hatta ileride tafsil edileceği üzere onlarla zaman zaman çatışmış ve ne kadar büyük tehlike haline geleceklerine bizzat şahit olmuştu.

Yavuz Sultan Selim'in Doğu'daki en öncelikli hedefinin Safeviler olmasının altında yatan siyasi olaylar zinciri bu şekilde gelişme gösterirken ikinci hedefini oluşturacak olan Memlûk sultanlığı ile ilk ciddi meseleler, yine Fâtih Sultan Mehmed dönemine kadar inen siyasi bir çekişmeye dayanmaktaydı. Bu dönemde Memlûkler, Karamanoğulları ve Dulkadıroğulları vesilesiyle Fâtih Sultan Mehmed'in uyguladığı stratejinin baş aktörleri hâline geldi. Ancak bu problemler yanında Fâtih, Ortadoğu'nun bu iki büyük Müslüman devleti olarak ileride Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin yönünü tayin edecek başka çekişme noktalarını da devreye sokmaktan çekinmedi. Memlûk sultanlığı, en eski medeniyet merkezlerinden biri üzerinde yer alıyor, tarihî ticaret yollarını kontrol ediyor, İslâm'ın mukaddes yerlerini himayesi altında bulundurmakla bütün diğer Müslüman devletlerin meşruiyet arayışlarında sürekli bir başvuru mercii olarak ön plana çıkıyordu. Başlangıçta gaza şöhreti ve Batı'ya karşı giriştiği fütuhatla bütün İslâm dünyasında ve hususiyile Memlûk sahasında dikkatleri üzerinde toplayan Osmanlıların İstanbul'un fethiyle Bizans İmparatorluğu'na son vermiş olması, onlara karşı olan genel sempatiyi daha da artırdı. Memlûk sultanları Osmanlıların yükselişine temkinli yaklaşıyorlardı, onlar için Osmanlıların meşru temellerde bir devlet olarak ortaya çıkışı, kendilerinin hilâfet makamının koruyucusu olmak sıfatlarıyla bağlantılı idi; yani onlar siyasi meşruiyeti sağlamak isteyenler için yegâne müracaat mercii idiler¹³. 1453'te İstanbul'un fethine kadar bu durumda herhangi bir değişim olmadı. Osmanlı hükümdarları Memlûk sultanına ve halifeye zaman zaman başvurarak diğer beyliklerle yapılan mücadelede manevi destek aramıştı. Ancak fetih hadisesi klasikleşmiş Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin boyutunu giderek değiştirmekte gecikmedi.

13 F.M.Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 47, 137, 141.

1453'te İstanbul'un fethinin ardından Kahire'ye gönderilen Osmanlı elçisi hem fetih haberini iletmek hem de yeni Memlük Sultanı Seyfeddin Aynal'ın tahta cülusunu tebrik etmekle görevlendirilmişti. İstanbul'un alınışı Memlük şehirlerinde şenliklerle kutlandı. Bununla beraber Fâtih'in gönderdiği mektuptaki vurgular, yeni Memlük sultanının dikkatinden de kaçmadı. Osmanlı padişahı, Memlük sultanına hac farızasını sağlamakta ve kolaylaştırmaktaki hizmetlerini ön plana çıkarıp övücü cümlelerle aynı zamanda bu görevin önemini hatırlatırken, kendisini gaza görevini üstlenmiş bir gazi sıfatıyla ulvi bir çerçevede takdim ediyordu¹⁴. Bununla beraber her iki devlet arasında dostluk tezahürleriyle belirli bir yakınlaşma olmuştu. Bunlar cereyan ederken Memlük sultanlığı Malatya dâhil güneydoğu Anadolu'nun önemli bir bölümünü ve Çukurova bölgesini elinde bulundurmaktaydı. Bu bakımdan Karamanoğulları meselesi ve Osmanlıların tehditkâr bir tarzda Orta Anadolu'dan güneye doğru inme faaliyetleri, Dulkadırlılar üzerinde nüfuz tesisi gayretleri, Memlükleri yakından ilgilendiriyordu. Problem, özellikle her iki devletin Dulkadırlılar üzerinde yoğunlaşmasıyla iyice belirginleşti. Hatta Aynal¹⁵ Trabzon seferi dolayısıyla Fâtih'i tebrik etmedi, Osmanlı hükümdarı da onun yerine tahta çıkan Hoşkadem'in sultanlığını sessizlikle karşıladı. Bu durum aradaki rekabetin alenen su yüzüne çıkması anlamına geliyordu. Bunun açık tezahürü Hicaz suyollarının tamiri konusuyla yakından bağlantılı olacaktı¹⁶.

1458 gibi erken bir tarihte Osmanlı hacıları Hicaz'a giderken suyollarının bakımsızlığından dolayı çok sıkıntı çektiklerini Fâtih Sultan Mehmed'e bildirmiş, o da bunların tamiri için ustalar göndermeye kalkışmış, fakat bu durum hac yolları ve mukaddes yerlerin koruyucusu ve hizmetçisi sıfatını taşıyan Memlük sultanı tarafından hoş karşılanmamıştı. Karamanoğulları da Memlük sultanlığının şüphelerini destekleyici yönde mektuplar göndererek Osmanlı padişahının amacının siyasi olduğunu ve tamirin bir bahaneden ibaret bulunduğunu haber vermişti. Fâtih, aslında su yolu meselesi dolayısıyla Memlük sultanlığının

14 Fetihname için bk.Feridun Bey, *Münşeat*, I, 235-238.

15 Bk.Ş. Tekindağ, "Fâtih'le Çağdaş bir Memlük Sultanı Aynal el-Ecrud", *Tarih Dergisi*, sy. 23 (1969), 35-50.

16 Bütün bu bahis için ayrıca bk. F. Emecen, "Fâtih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya", *Osmanlı Araştırmaları*, XXXIII, İstanbul 2009, s. 65-85.

Sultan II. Bayezid'in temsili bir resmi. (Anonim)

göstereceği tepkinin derecesini görmek istiyordu. Her iki devlet arasındaki rekabetin eninde sonunda sıcak bir savaş ortamına sürükleneceğini hesap etmişti. Bunda Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları meseleleri belirleyici olacaktı. Nitekim Dulkadirli Melik Aslan'ın Memlükler'in desteklediği kardeşi Şahbudak tarafından öldürülmesi, Osmanlıların da ona karşı Şahsuvar Bey'i çıkarmaları iki devlet arasında bir güç gösterisine dönüştü. Şahsuvar, 1466'da kardeşini yendi, ardından Antep civarında bir Memlük kuvvetini bozguna uğrattı (1468). Çukurova

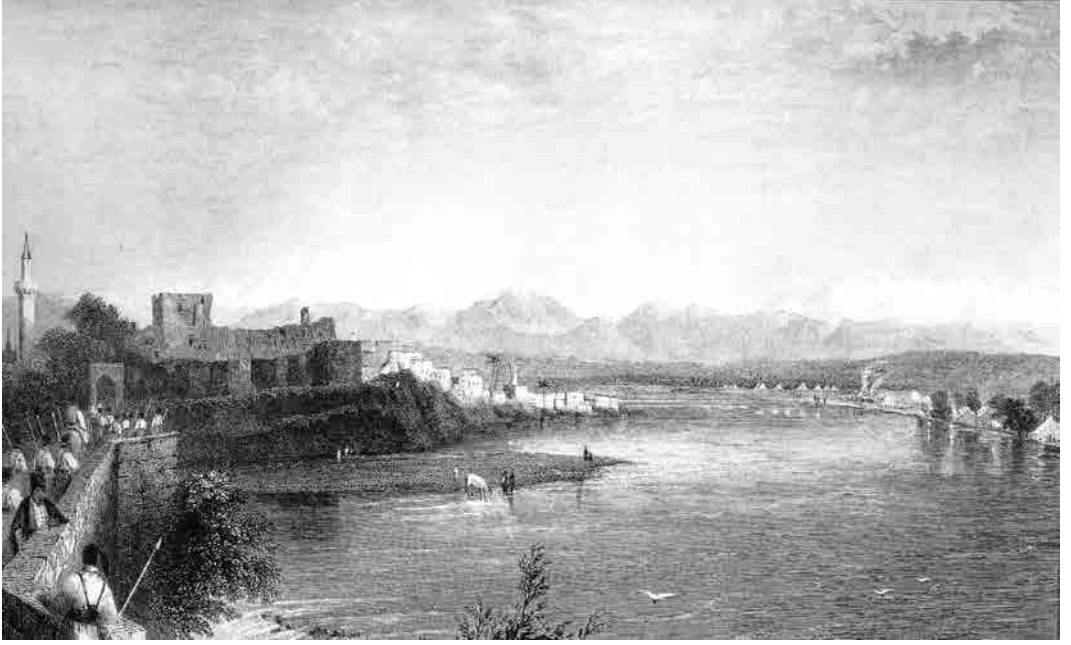
bölgesine indi. Böylece Osmanlıların eli kuvvetlendi. Ancak Fâtih, Şehsuvar Bey'den Memlükler ile olan seri/ısrarlı mücadelesini biraz durdurması talebinde bulundu, elçi göndererek Memlük sultanlığınca da tanınması siyasetini benimsemesini istedi. Onun Memlüklerce tanınması beyliğini daha da güçlendirme yolunu açmış olacaktı.

O sıralarda Memlük Sultanı Kayıtbay, Suriye bölgesindeki problemler ve Dulkadıroğullarının harekâtı karşısında zor durumda kalmış ve Fâtih ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştı. İki devlet arasındaki diplomatik girişimler pek de başarılı olmadığı gibi gerginliği daha da artırdı. Kayıtbay'ın öncelikli hedefi Şahsuvar Bey idi. 1469'da Malatya civarında yenilgiye uğrayan Şehsuvar, ertesi sene Adana, Tarsus, Sis gibi yerleri yeniden ele geçirdi. Fakat 1471'de Memlük ordusuna Antep'te mağlup oldu ve sığındığı Zamantı Kalesi'nde yakalanarak Kahire'ye götürülüp idam edildi. (Ağustos 1472) Bu durum Osmanlı-Memlük gerginliğini yeniden tırmandırdı.

Fâtih, Dulkadır tahtı için daha sonra II. Bayezid'in kayınpederi ve Yavuz Sultan Selim'in büyük babası olacak Alaüddevle'yi devreye soktu. Yanında Osmanlı askerleri olduğu hâlde yaptığı mücadelede Alaüddevle yenilgiye uğradı. Esir alınan Osmanlı askerleri Kahire'ye götürüldü, bir bölümü idam edildi. Fâtih bu durum karşısında 1480'de yeniden Alaüddevle'yi Dulkadır topraklarına gönderdi, ayrıca Memlüklere gözdağı vermeye yönelik birtakım hareketlere girişti¹⁷. Kayıtbay ise Osmanlıların Mısır üzerine yürüme ihtimaline karşı tedbirler almaya çalıştı. Osmanlı ordusunun ve donanmasının büyük bir sefere hazırlandığı haberleri ve padişahın da bizzat Anadolu yakasına geçişi onu oldukça telaşlandırdı. Fakat Fâtih'in 1481'de Gebze yakınlarında vefatı, bu iyice yıpratıcı hâlde gelmiş "soğuk savaş"a kısa bir ara verdi¹⁸. Böylece Memlük meselesi halledilmeksizin II. Bayezid dönemine taşınmış oldu. Az sonra da Fâtih'in bu soğuk savaş siyaseti, "sıcak" bir çatışmaya dönüşecekti.

17 R. Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989, s. 62-79; Ş. Tckındağ, "Fatih Devrinde Osmanlı-Memluklu Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, sy. 30 (1976), s. 73-98.

18 Ş. Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Mescesi", *Tarih Dergisi*, sy. 21 (1966), s. 95-108; F. Sümer, "Fatih'in Son Seferi Hangi Devlete Karşı idi", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 369-372.

Adana ve Toros Dağları'nı gösteren bir gravür. (W. H. Bartlett- W. Finden)

Fâtih Sultan Mehmed'in Doğu'daki siyaseti, -seleflerinin takip ettiklerinden farklı şekilde- gelecekteki haleflerine yeni bir anlayışı da miras bırakmış gözükmektedir. Anadolu birliğini Osmanlı bayrağı altında temin ve sınırdaş devletlere karşı bu birliği takviye etme politikaları, torunu Yavuz Sultan Selim döneminde İslam dünyasının kalbine hâkim olunmakla bütün bu dünyanın tek güçlü siyasi teşekkülü hâline geliş yolunda cihanşümul hâkimiyet iddialarına zemin hazırlayacak bir anlayışı da beraberinde getirmiştir.

II. Bayezid döneminde ise Doğu'daki gelişmeler içinde özellikle Memlûklerle olan münasebetler iyice bozulmuş ve bunun sonucunda soğuk savaş dönemi yerini sıcak bir çatışma ortamına bırakmıştı¹⁹. Karaman Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa'nın 1486 Mart'ında Adana civarında Memlûk kuvvetleri önünde mağlubiyete uğrayıp zorlukla savaş meydanından kaçmasının ardından süratle Çukurova bölgesine gelen Hersekzâde Ahmed Paşa idaresindeki Osmanlı kuvvetleri aynı akıbete uğradığı gibi Hersekzâde Ahmed Paşa da esir düşmüştü. 1488'de Hadım

¹⁹ Ş. Tekindağ, " II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi ve İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları: 1485-1491", *Belleten*, XXXI/123 (1967), s. 345-373.

Ali Paşa idaresindeki bir başka Osmanlı ordusu, Adana civarına tekrar hâkim olmuş, 16 Ağustos'ta Tarsus ile Adana arasındaki Ağaçayırı mevkiinde yapılan savaşta Osmanlı kuvvetleri çok yıpranmış, Hadım Ali Paşa Larende'ye geri çekilirken Memlûkler Adana Kalesi'ni teslim almışlardı. Bunun ardından da -Çukurova meselesi ortada kalmış olarak- iki devlet arasında özellikle Osmanlı tarafını pek de memnun etmeyen bir anlaşma yapılmıştı (1491). Böylece Memlûkler Yavuz Sultan Selim'in şahsen ilgileneceği bir diğer önemli mesele hâline gelecekti.

Artık iyice yaşlanmış olan II. Bayezid'in saltanatının özellikle son yılları, oğulları arasında yaşanan taht kavgalarının ve bu otorite boşluğundan istifade eden grupların çıkardığı isyanların etkili olduğu son derece istikrarsız bir devreyi de teşkil etti. Bu durum Osmanlı entelektüelleri, ulema ve devlet adamları arasında ciddi bir kötümser havaya yol açtığı gibi aynı hâleti ruhiye halka da yansıtmaya başladı. Genellikle Yavuz Sultan Selim'in faaliyetlerini konu alan ve döneminde yazılmış olan *Selimmâme* denilen kaynaklar, bu menfi havayı ve manevi bakımdan yaşanan büyük moral çöküntüsünü dile getirir ve bir kurtarıcının beklenmeye başlandığını ifade ederler. Bunların temel tezi, artık iyice yaşlanmış olan II. Bayezid'in olaylara hâkim olmakta zorlandığı ve yerine güçlü oğullarından birinin geçmesi gerektiği, bunun da en küçük şehzade konumunda olan, ataklık ve gözü peklikle sadece halk arasında değil, asker tarafından da sevilen Selim olduğunu vurgularlar. Söz konusu kaynakların, Yavuz Sultan Selim'in padişahlığı sırasında kaleme alındıklarından, onun pozisyonunu ve meşruiyetini öne çıkarma gayreti ile bu şekilde bir tezi ortaya atmış oldukları ileri sürülebilir. Ancak yine de yabancı kaynakların ifadelerinden, Şehzade Selim için büyük bir beklenti olduğu anlaşılır. Nitekim daha 1503'te bir Venedik kaynağında orta boylu, güçlü bir yapıya sahip, esmer küçük yüzlü, pala bıyıklı olarak tarif edilen Şehzade Selim'in kardeşleri Ahmed ve Korkut'a göre daha atak, sert tabiatlı ve kurnaz olduğu, yeniçerilerin bu özellikleri sebebiyle ona taraftar buldukları, babasının yerine tahta geçerse devleti yeniden yüceltip şan ve şöhret kazandıracağını düşündükleri, fakat II.

Bayezid'in ondan çekindiği ve uysal, barışçı bir şahsiyet olan Ahmed'i tercih ettiği ifade edilmektedir²⁰.

II. Bayezid'in oğulları arasında taht çekişmesi kendisini gösterdiğinde, Anadolu'ya yönelik Safevi propagandaları hızlanmış, özellikle Şah İsmail'in şahsında kendi dinî düşüncelerine uygun bir lider bulduklarına inanan, Osmanlı merkezi idaresinin sosyal ve ekonomik baskılarından gayri memnun konargöçer aşiretler, gözlerini Doğu'daki bu yeni kurtarıcıya dikmişlerdi. Bu sırada patlak veren Şahkulu Baba Tekeli İsyanı, II. Bayezid'in çaresizliğinin ve hükmünün geçersizliğinin ortaya çıkacağı olayların başlangıcı olacak ve bu ortam da Yavuz Sultan Selim'e taht yolunu açacak gelişmeleri temin edecekti. Şah İsmail, dinî-siyasi bir lider olarak İran ve eski Akkoyunlu topraklarından Orta Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada sivrilirken, gazanın öncüleri vasfıyla Sünni dünyada şöhret kazanmış Osmanlılarda da çeşitli dinî ve sosyal kesimler, onun alternatifi olarak Yavuz Sultan Selim'i görmekteydi. Dönemin tarihçilerinden Celalzâde Mustafa Çelebi halkın beklentilerini, "Yürü Sultan Selim Meydan Senindir" ifadesiyle aktardıklarını bildirir²¹.

20 A.Gritti'nin raporu Alberi, *Le Relazioni delgi Ambasciatori Veneti il Senato durante il secolo Decimosesto*, Florence 1855, III. Seri, 3. cilt, s. 23-24.

21 Celalzâde, *Selimmâme*, nşr. A. Uğur-M.Çuhadar, Ankara 1990, s. 61.

I. Doğumu Çocukluğu ve Şehzadelik Yılları

Yavuz Sultan Selim'in doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Babası II. Bayezid'in şehzadelik yıllarında idareci olarak bulunduğu Amasya'da doğduğu bilinmekle birlikte doğum tarihi bazı kaynaklarda 872/1467-68 bazılarında ise 875/1470 olarak belirtilir²². Bunlardan 875/1470 tarihinin daha doğru olduğu tahmin edilebilir. İlginç şekilde doğum yılı için bu son tarihi esas alan Evliya Çelebi, ısrarla Trabzon'da doğduğunu belirtir. Yanlış olan bu bilgi muhtemelen onun uzun süre Trabzon sancakbeyliği yapmış olmasından kaynaklanmaktadır²³. Annesi Dulkadirli Alaüddeve Bozkurt Bey'in kızı Ayşe/Gülbahar Sultan'dır. Bazı kaynaklarda annesi Gülbahar bnt. Abdüssamed gösterilirse de bunun bir karıştırmadan ibaret olduğu anlaşılır. Ayrıca geç tarihli Rum kaynaklarında ortaya çıkan ve *Trabzon Tarihi* adlı eserin yazarı Şakir Şevket (1847-1878) tarafından da benimsenerek yaygınlaşan bir rivayete göre annesinin Trabzon'da Sümela Manastırı yakınlarındaki bir köyden (Livera) Maria adlı biri olduğu şeklindeki bilgiler de doğrulanmamaktadır²⁴. Annesinin Ayşe Hatun olduğu bilgisi XVI. asır tarihçilerinden Cenâbî (ö. 1590) tarafından açık şekilde zikredilmiştir²⁵. Amasya sarayında geçen çocukluğu hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Yalnız diğer kardeşleri gibi daha küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim gördüğü, hatta babasının ona hususi hocalar tayin ettiği belirtilir.

22 İdris-i Bitlisi, *Selim Şah-nâme*, trc. H. Kırlangıç, Ankara 2001, s. 79; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 397; krş. Cenâbî, *Tarih*, Nuruosmaniye Ktp, nr. 3097 (Türkçe kısa versiyonu), vr. 86a.

23 Eserinin muhtelif yerlerinde bu bilgiyi tekrar eder: *Seyahatnâme*, nşr. S.A.Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff, I (İstanbul 2006), s. 165.

24 Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İ. Hacifettahoğlu, Ankara 2001, s. 113-114; keza değişik yorumlar: A. Bryer, *Peoples and Settlements in Anatolia and Caucasus: 800-1900*, London 1988, XII. Makale: Rural Society in Matzouka, s. 82-83. M. Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, trc. N. Demirtaş, İstanbul 2009, s. 100.

25 Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, Nuruosmaniye Ktb., nr. 3100, II, 353a-b (Arapça aslı); Tartışma için ayrıca bk. H. Edhem, *Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri*, haz. İ. Hacifettahoğlu, Ankara 2001, s. 78-80.

O yıllarda Amasya, aynı zamanda bir sınır şehri vasfı taşımaktaydı. Amasya'da sancakbeyi olarak bulunan birçok şehzade taht için kendisini en kuvvetli aday olarak görüyordu. Bunda şehrin sınır boyunda bulunması ve buradan gerçekleştirilecek mücadelenin sağlayacağı şöhretin rolü büyüktü²⁶. Nitekim Çelebi Mehmed'den itibaren II. Murad, II. Mehmed burada sancakbeyliği yapmış ve daha sonra da tahta çıkmışlardı. II. Bayezid ve onun oğulları yanında Kanuni'nin oğlu Mustafa da yine bu şehirde idarecilik yapacaktı. Amasya, Kanuni'nin diğer oğlu Şehzade Bayezid'in sebep olduğu olaydan sonra ise artık Osmanlı hanedanı için önemini yitirecekti. Bütün bu özellikleri, Osmanlı hanedanıyla olan bağı, bu şehri önemli bir kültür merkezi haline de getirmişti. Tarihçi Şükrullah, meşhur hattat Şeyh Hamdullah, Taci Bey ve oğulları Cafer ile Sadi Çelebiler, ulemeden Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, Zenbilli Ali Efendi, meşhur tabib Sabuncuoğlu Şerafeddin gibi tanınmış şahsiyetler burada yetişmişti. XVI. asır Osmanlı âlimi ve tarihçisi Kemalpaşazâde, Selim'in Amasya'da dünyaya geldiğini belirtirken burayı surları güçlü, duvarları yüksek, müstahkem bir şehir olarak tarif etmiş ve "*Darü'l-mülk*" sıfatıyla anmıştı. Ortaçağ tarihçilerinin "hekim ve filozof yatağı" olarak övdükleri Amasya²⁷, 1861'de şehre gelen seyyah G. Parrot tarafından "Anadolu'nun Oxford'u" şeklinde tarif edilmişti²⁸. Ayrıca "Anadolu'nun İncisi", "Rum ülkesinin Bağdad'ı", "medreseler şehri", "Medinetü'l-hükema" gibi unvanlar da şehri tasvir etmek için kullanılmıştı. XIX. yüzyılın başlarında burada yaşayan ve şehir hakkında bir eser kaleme alan Mustafa Vâzih Efendi, Amasya'nın bir "talebe şehri" olduğuna vurgu yapıyordu²⁹.

İşte bu hayli canlı kültürel ortam, çocuk yaştaki Selim'in iç dünyasının şekillenmesinde muhtemelen önemli bir rol oynamıştır. Bu yıllarda Selim'i en fazla etkileyen olay, hiç şüphesiz kardeşleriyle birlikte sünnet merasimi için dedesi Fâtilh Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a getirilmeleri hadisesidir. Dönemin tarihçilerinden İbn Kemal'in naklettiği

26 P. Kappert, *Die Osmanischen Prinzen und Ihre Residenz Amasya im 15 und 16 Jahrhundert*, Lciden 1980.

27 Ebulfida, *Takvimü'l-Büldan*, (ed. Reinaud), Paris 1840, s. 383; İbn Battuta, *Seyahatname*, (trk. trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2000, I, 417.

28 Parrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1864, s. 439-473;

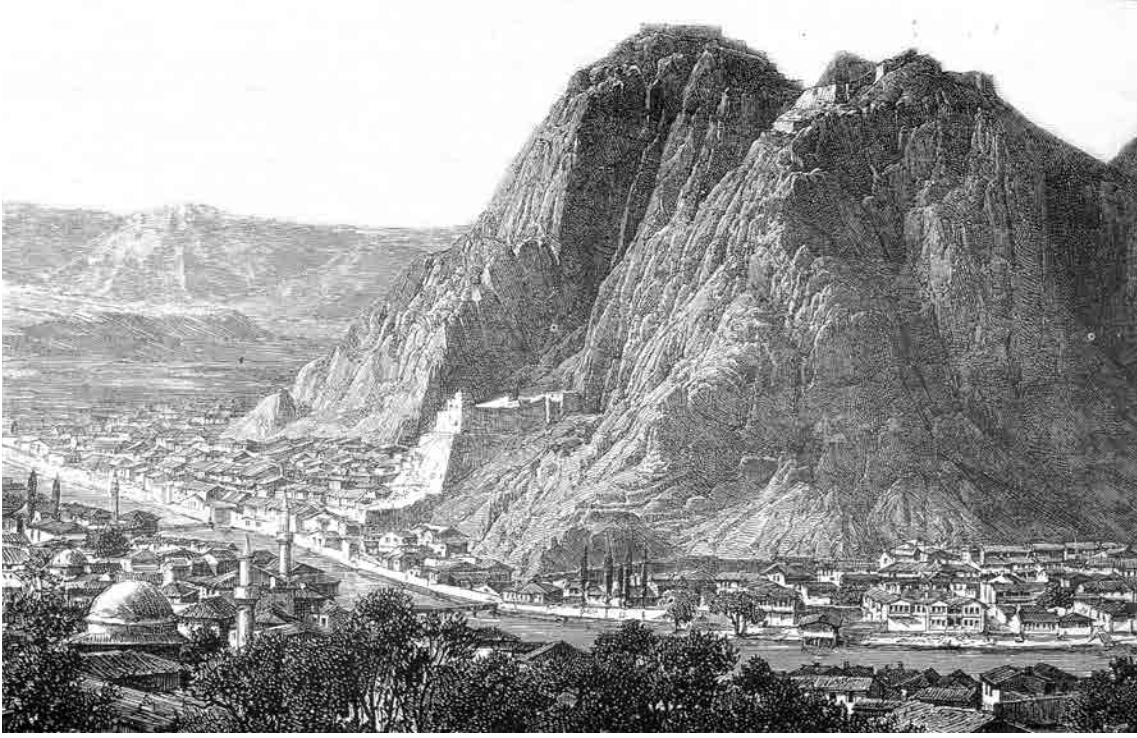
29 Mustafa Vâzih, *el-Belâbilü'r-râsiyye, fi riyâzi mesâili'l-Amâsiyye*, İ.Ü. Ktp. TY.nr. 2574.

bu hikâyenin bizzat onun tarafından tarihe anlatıldığı açıktır. Henüz on yaşlarında olduğu tahmin edilen Selim'in İstanbul'u ilk defa bu vesileyle gördüğü, muhtemelen çocuk zihninde bu şehrin mühim bir yer edindiği söylenebilir. Kaynağın ifadesine göre Selim, diğer kardeşleri Şehinşah, Ahmed, Korkut, Mahmud, Alemşah ve amcası Cem'in oğlu Oğuz Han ile birlikte İstanbul'da dedelerinin huzuruna çıkarılmış, çocuk yaştaki bu şehzadelerin hepsi sünnet edilmiştir. Selim'in büyük ağabeyi Abdullah ise Fâtih Sultan Mehmed'in daha önce vefat eden büyük oğlu Şehzade Mustafa'nın kızıyla evlendirilmiş, bu vesileyle payitahtta bir ay süren muazzam şenlikler düzenlenmiştir (885/1480). Bu törenler sırasında artık iyice hastalığı artmış olan Fâtih Sultan Mehmed torunlarını son kez görmüş oluyordu. Selim için de bu ayrı bir anlam taşıyordu. Bütün törenler, protokol ve İstanbul'da geçirdiği günler, onun zihnine âdeta nakşetmişti. İbn Kemal'in naklettiği bir rivayete göre, Fâtih, sünnet törenlerinden bir gün sonra içlerinde Selim'in de bulunduğu torunlarını huzuruna çağırılmış ve onlara "atanızı mı çok seversiniz yoksa beni mi" diye sormuş. Ahmed'in dışındaki çocukların hepsi bir ağızdan onu daha çok sevdiklerini belirtecek şekilde: "Sultanımı artık severiz" diye cevaplamış. Şehzade Ahmed ise babasını sevdiğini söyleyince Fâtih bundan pek hoşlanmamış, ona kırılmış³⁰. Bu olay Şehzade Selim'in diğer kardeşleriyle birlikte sık sık dedesini gördüğünü ve onunla konuştuğunu gösterir. Hatta başka bir rivayete göre çok sonraları padişahlığı sırasında kendisine Fâtih Sultan Mehmed'in bir resmi gösterildiğinde, çocukluğunda onun dizlerinde büyüdüğünü, yüzünün şeklinin hayalinden silinmediğini belirtmiş, nakkaşın resmi dedesine tam olarak benzetemediğini söylemişti:

"Merhum Sultan Mehmed hazretlerini tasvir etmek istemiş, amma ancak benzetememiş. Merhûm bizi hâl-i tufüliyetimizde (çocukluğumuzda) mübârek dizleri üstüne almışlardır. Suret-i şerifleri hayalimdedir. Doğan burunlu idiler, bu nakkaş tamamca benzetememiş"³¹.

30 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1957, s. 521-524

31 Hoca Sadeddin'in babası Hasan Can'dan naklettiği bu hikâye için bk. *Tâciî't-tevârih*, II, *Selîmânâme* kısmı, s. 617. Daha çok I. Selim'in menakıbını ihtiva eden bu *Selîmânâme* A. Uğur tarafından Latin harflerine aktarılmıştır: "Hoca Sadeddin Efendi'nin Selim-nâmeci", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, IV (Ankara 1980), s. 225-241.

Amasya. (W. Taylor P. Reclus, L'Asie anterieure)

Sünnet merasiminden sonra onun İstanbul'da ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Fakat bunun çok uzun sürmediği, diğer bazı kardeşlerine sancaklar tevcih edilirken kendisinin de babasının yanına yollandığı anlaşılmaktadır. Aslında sünnet olduktan sonra Osmanlı sistemine göre bir sancağa idareci olarak gönderilme vakti gelmiştir. Ancak en küçük şehzade olduğundan babasının yanında, ona bir bakıma vekâlet etmesi düşünüldüğü için hemen bir sancak tevcihi yapılmamıştır.

Selim, Amasya'ya babasının yanına döndüğünde kendisine verilecek sancağı beklemeye başladı, fakat belki de buna fırsat kalmaksızın dedesinin bu törenlerden bir sene kadar sonra vefatı ve babasının tahta çıkışı vuku buldu (1481). Babasının tahta çıkmak üzere İstanbul'a gelişinde onunla birlikte bulunup bulunmadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak II. Bayezid'in Cem Sultan ile olan mücadelesi dolayısıyla bir süre sınırların emniyeti için Amasya'da bekletildiği, daha sonra annesiyle birlikte İstanbul'a getirtildiği düşünülebilir. Sancakbeyi olarak bilinen ilk görev yeri ise Trabzon'dur. Buraya tayin tarihi

bazı arşiv belgelerinden hareketle 892 (1487) olmalıdır³². Annesi Ayşe Sultan yanında olduğu hâlde geldiği Trabzon'da 916 (1510) yılına kadar yaklaşık 24 sene idarecilik yapmıştır. Hatta Şahkulu isyanı sırasında babasına yolladığı bir mektupta yuvarlak ifadelerle 25 yıldır Trabzon'da bulunduğunu belirtmiştir:

“Bir kimse ki âl-i Osmandan yirmi beş yıl sancak tasarruf edüp gaza ve akın ve a'da-i din ile kıtal ve cidâl etmek üzere ola...”³³.

Şehzade Selim'in Trabzon'daki idarecilik yılları, ona ileride kısa sürecek saltanatı için çok iyi bir tecrübe kazandırdı. Yanında bulunan hocası Halimi Çelebi'nin de onun üzerinde etkisi büyük oldu. Saltanat müddetinin sekiz yıl olduğu hesaba katılacak olursa Selim'in asıl idarecilik vasıflarını çeyrek asır kaldığı, herhalde çok iyi tanıdığı Trabzon'da kazanmış olduğu ve ömrünün çoğunu Karadeniz'in hırçın dalgalarının dövdüğü bu şehirde geçirdiği anlaşılır. Muhtemelen karakterinin haşın ve sert yönleri burada tam anlamıyla oluşmuştur. Bununla birlikte onun Trabzon hakkındaki olumsuz görüşleri, babasının yerine taht mücadelesine giriştiği dönemin siyasi şartlarıyla doğrudan bağlantılıdır.

Babasına yazdığı bir mektupta Trabzon'da bulunmaktan dolayı şikâyet ediyor, buranın zirai yönden zayıflığından söz ederek gereken tahılın dışarıdan temin edildiğini, bazen denizden gemiyle geldiğini, bazen de “Türkmen cânibinden”, yani Erzurum-Erzincan ve Sivas yöresinden taşındığını belirtiyor, devlet tarafından gelebilecek herhangi bir hizmet teklifini yerine getirecek kapasitesi bulunmadığını bildiriyordu. Bunu beyan ederken de Anadolu'nun mahsulü bol yerlerinde idarecilik yapan kardeşlerinin rahat durumlarına atıf yaparak, buna rağmen onların merkezden birtakım talepte bulunmalarına anlam veremediğini, kendisinin ise Gürcistan dolayında ve Doğu sınırlarında tam bir “girdab” içinde bulunup elindeki çok az şeyle devlete karşı olan yükümlülüğünü yerine getirdiğini, düşmanlara karşı canla başla mücadele ettiğini

32 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s.74. Trabzon'daki şehzadeliği dönemi hakkında genel bazı genel bilgiler için: Enver Konukçu, “Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu ülkesindeki Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I (Trabzon 2002), s. 91-98 ve “Remzi Kılıç, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I, s. 99-115.

33 TSMA, nr. E 6815'ten naklen Ç. Uluçay, “Aynı Makale”, s. 85.

TREBIS ONDE .

Trabzon (Tournefort 1717)

yazıyordu³⁴. Şüphesiz buradaki ifadeleri, aşağıda da temas edileceği gibi babasının ilgisini kendi üzerine çekmek amacını taşıyordu. Esasında o, bu şehirde kaldığı sırada sınır hattında giriştiği askerî faaliyetleriyle adını duyuracak ve asker arasında onların beklentilerine cevap verecek derecede şöhret sahibi olacaktı.

Şehzade Selim'in uzun süre kaldığı Trabzon'u, dedesi Fâtih Sultan Mehmed 1461'de ele geçirmişti. Şehir, doğu sınırlarına açılan kesimde önemli bir liman kenti durumundaydı. Kırım ile bağlantılı olduğu gibi Kafkaslar ve İran'a giden yollarla da irtibatı bulunuyordu. Şehrin Bizans'tan kopup gelen Komnenos hanedanınca bir başşehir haline getirilmiş olması, buraya ayrıca siyasi bir önem de kazandırmıştı. Trabzon merkezli bu devletin hinterlandı sahilden Samsun dolaylarından itibaren Batum'a kadar uzanan çizgide bugünkü Doğu Karadeniz kesimini içine almaktaydı. Fetihden sonra böylesine önemli ve stratejik bir noktada Osmanlı hanedanının bir şehzade ile temsil edilmesi kaçınılmazdı.

34 T SMA, nr. E 543'ten naklen: Ç. Uluçay, "Aynı makale", s. 75-76.

Osmanlı siyaseti zaten böylesine eski beylik veya devlet merkezlerine hanedandan bir üyeyi idareci olarak atama geleneğine sahipti. Nitekim buraya tayin olunan ilk şehzade, Amasya’da idareci olarak bulunan Şehzade Bayezid’in büyük oğlu Abdullah idi. Muhtemelen 1470’te şehre gelen Abdullah’ın Trabzon’da ne kadar kaldığı bilinmemektedir³⁵. Ondan sonra tayin edilen ikinci ve son şehzade ise Selim’dir. Onun idareci olarak bu şehirde bulunması vesilesiyle bir Osmanlı kaynağı Trabzon’un söz konusu önemini şöyle vurgular:

“Burası mutluluk yuvası Trabzon’dur. İklimi cennet gibidir, Karadeniz sahili üzerinde yer alır, bir tarafı Çerkez ve Gürcistan vilayeti, bir tarafı Şirvan ve Gilan’a yakın ormanlarla dağlarla çevrilidir. Öte yandan Acem ülkelerinden Azerbaycan ile de bitişiktir”³⁶.

Selim’in şehzade iken yirmi beş yıl süren idarecilik yılları hakkında fazla ayrıntılı bilgi yoktur. Ekseri inanılması güç bilgilere yer veren Evliya Çelebi, onun Trabzon’da iken kuyumculukla ilgilendiğini, hatta babası namına sikke kazıdığını (sikkezen), altın işleri yapmakla (zerefşan/ zerrinci) vakit geçirdiğini belirtmiştir. Bu sanatkârlığı oğlu Süleyman’a da miras kalmıştır³⁷. Kaynaklarda faaliyetleri hakkındaki haberler genellikle 1500 yılından itibaren Doğu’da artan problemler sebebiyle geçmeye başlar. Bunlara göre Şehzade Selim, Trabzon’da iken özellikle doğu sınır boylarındaki gelişmeleri, hususiyile de Gürcü prensliklerinin ve Osmanlı Devleti için büyük bir siyasi-dinî mesele oluşturacak olan Şah İsmail’in faaliyetlerini dikkatle takip etti. Bu konuda devlet merkezini bilgilendiren raporlar yazdı. Kaynaklara göre 914’te (1508-1509) Gürcü kralı üzerine yaptığı bir seferde büyük başarı kazanmış, hatta babası tarafından takdir edilmişti. Ancak II. Bayezid, Şah İsmail’in sınır boylarındaki hareketleri karşısında oğluna “hudutta

35 İbn Kemal, VII. Defter, s. 296. İbn Kemal, 1480’de İstanbul’da düğünü yapılırken onun Manisa’da bulunduğu belirtir. Bu durumda Abdullah’ın Trabzon’da çok kalmadığı anlaşılır. Yalnız onun daha 1466’da Manisa’ya gitmiş olduğu ve 1481’de Karaman’a naklettiği belirtilirse de (Ç. Uluçay, “Bayezid II. in Ailesi”, *Tarih Dergisi*, s. 14, İstanbul 1959, s. 109) bunun hatalı olduğu söylenebilir.

36 Celalzâde, *Selimnâme*, s.47

37 *Seyahatnâme*, I, 309, 311.

düşmanları çoğaltmaması” için şu şekilde ikazda bulunmayı da ihmal etmemiştir: “teksîr-i a’ dâya rızâmız yokdur”³⁸..

Şehzade Selim de aslında bütün dikkatini Şah İsmail üzerinde yoğunlaştırmıştı. Daha 906 (1501) yılında sınır boylarının muhafazası, bölgedeki kalelerin tamir ve sahillerin emniyeti için gemi tedarik edilmesinin gerekliliğini vurgularken Şah İsmail’in hareketleri ve Şirvan’daki durum hakkında devlet merkezine raporlar göndermişti. Bu gelen raporlar üzerine babası da kendisine bir hüküm yollayarak o tarafların durumunu bilen kimselerin gönderilip bunların daha ayrıntılı haberler toplamasını ve hemen durumun İstanbul’a bildirilmesini istemiştir:

“Sultan Selimşah’a hüküm yazıla ki,

El-hâletü hâzihi dergâh-ı mu’allâma mektûb ve adem gönderüp (.....) ve Erdebil sûfilerinin ve Şirvan tarafının ahvâlin i’lâm etmişsiz. İmdi gerekdür ki bu kaziyenün aslı ve hakikati nice ise yarar ve mu’temed kimesneler gönderüp temâm keyfiyet-i ahvâline ittılâ’-ı küllî hâsıl olduktan sonra tafsilîyle yazup dâima bu haberden eksük etmeyüp karşı dergâh-ı mu’allama i’lâm edesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i’timad edesiz.

Tahriren fi evâhir-i Zilka’de sene sitte ve tis’a mie”³⁹.

Babasından Safevilere karşı sert önlemlere başvurması için aldığı emirler üzerine de sancağının güney sınırlarında bir dizi askerî harekâta girişmekten geri durmadı. Kaynaklara göre, İspir ve Bayburt’u zapt eden Erzurum’a kadar olan yerlerin emniyetini sağlamaya çalışan Şehzade Selim, bölgedeki Akkoyunlu/Bayındır beylerinden Ferruhsad ile Mansur Beyleri kendi yanına çekti⁴⁰. 1505 Temmuz’unda İstanbul’a gelen Safevi Elçisi Ahmed Bey⁴¹, bir taraftan dostluk talebini sunarken muhtemelen diğer taraftan da Şehzade Selim’in sınır boylarındaki bu faaliyetlerinden şikâyetçi olmuştu. Fakat Osmanlı payitahtında şehzadenin bu hareketlerinin destek gördüğü de açıktır. Şehzade Selim,

38 İshak Çelbi, *Selimmâme*, haz. B. Keskin (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1998, s. 25-26.

39 İ. Şahin-F. Emecen, *Osmanlılarda Divan Bürokrasi Ahkam: II Bayezid Dönemine Ait 906/1501 tarihli Ahkamı Defteri*, İstanbul 1994, s. 32, hük. 111.

40 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, nşr. A. Uğur, Berlin 1985, s. 29.

41 Atatürk Ktp. Muallim Cevdet (=MC) yazmaları, O. 71 ‘de kayıtlı II. Bayezid dönemine ait hazine masraflarını ihtiva eden ruznamçe defterinde elçinin gelişiyile ilgili kayıt 20 Safer 911/23 Temmuz 1505 tarihlidir (vr. 68b).

merkeze gönderdiği adamları vasıtasıyla sınır hatlarındaki durum hakkında devlet adamlarını bilgilendiriyordu. Yakın adamlarından -eski Trabzon tekfurunun oğlu olduğu belirtilen sipahilerden- Hüseyin Bey'i İstanbul'a yollamış (1 Cemaziyevvel 912/ 20 Eylül 1506)⁴², muhtemelen sınırdaki hareketlenmelerden babasını haberdar etmişti. 1507'de de Şah İsmail'in Dulkadıroğulları üzerine yaptığı seferin ardından adamlarından birini Trabzon sınırlarına yollaması üzerine, sancağının askerlerini toplayarak Erzincan'a yürüdü. Şehre girip muhafızları bertaraf ettikten sonra geri çekildi. Buna karşılık Şah İsmail, 12.000 kişilik yeni bir kuvveti Erzincan'a yollayınca Selim bunları Erzincan civarında karşılayıp tamamen dağıttı⁴³. Kaynaklara göre yapılan savaşa bizzat kendisi de katılmış, atından inerek kayalıklara sığınmış Safevi birliğinin üzerine yanındaki adamlarıyla birlikte yürümüş, onları yeniden mağlup etmişti. Ağustos 1507'de, belki de bu sefer dolayısıyla, kendisine babası tarafından gerekli masrafları karşılamak üzere yüklü miktarda nakit ve çeşitli değerli kumaşlarla eşyalar yollanmıştı⁴⁴. Selim daha sonra Şah İsmail'in baskıları sonucu Akkoyunlu topraklarından kaçmak zorunda kalan Sünni halkı, Trabzon bölgesine yerleştirdi⁴⁵. Bu iskân hareketi, bölgenin nüfus profilinde ve dinî yapısında ciddi bir kırılmayı da beraberinde getirdi.

Bu yıllarda gizlice İran'a gittiği, hatta Şah İsmail ile karşılıklı olarak satranç oynadığı gibi birçok hikâyenin anlatılmış olması, tarihî gerçeklerle bağdaşmazsa da onun Safevilerin faaliyetlerine karşı olan atak siyasetinin halka yansımış destanî bir yönünü oluşturması bakımından ilginçtir. Hikâyeye göre Selim ile Şah İsmail, birbirlerini sıkça ziyaret eder, satranç ve harp oyunları oynarlardı. Bir satranç oyunu sırasında Selim, Şah İsmail'i yenmiş ve bu arada güya yüzüğünü bir taşın altında saklamış, nice yıl sonra Tebriz'i fethettiğinde de bu taşı bulup halka göstermişti⁴⁶. Asıl ilginç ve şüphesiz doğru olmayan rivayetler Evliya Çelebi'de bulunur. Evliya Çelebi, teferruatlı bir şekilde onun babasıyla

42 Atatürk Ktp, MC, nr. O. 71, vr. 92b. Ayrıca başka adamları da merkeze yolladığı anlaşılıyor (vr. 78b, 91a).

43 Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, nşr. M. Argunşah, Kayseri 1997, s. 67; S. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 265.

44 13 Rebiülahir 913/ 22 Ağustos 1507 tarihli kayıta Husrev adlı çarşnigir vasıtasıyla söz konusu para ve eşyaların irsal edildiği anlaşılıyor: MC, nr. O. 71, vr. 110a.

45 F. Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas-İllerini Fetih (1451-1590)*, Ankara 1993, s. 84-85.

46 A. Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 10.

mücadele ettikten sonra dönüp Trabzon'a geldiğini, fakat yerini oğluna bırakıp "terk-i diyar" ettiğini, Acem'e gittiğini Şah İsmail ile satranç oynadığını, Horasan'a kadar uzandığını belirtir⁴⁷. Bir başka yerde de Şah İsmail ile satranç oynadıktan sonra Bağdad'a, oradan Mekke-Medine'ye, Mısır'a yolculuk yaptığını Sultan Gavri'nin haline vâkıf olduğunu bile yazar⁴⁸. Bu gibi rivayetler, I. Selim'in yaklaşık 150 yıl sonra bile hâlâ halkın zihninden -iyi veya kötü- silinmediğinin bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir.

Öte yandan dönemin tarihçilerinden İbn Kemal'de bulunan bir bilgiye göre ise Şah İsmail Trabzon üzerine saldırmak istemiş, fakat sonra karar değiştirip Maraş yöresine Dulkadırlılar üzerine gitmiş, yanında bulunan ağır topları Erzincan'da bırakmış. Bunların içine çini doldurup toprağa gömdürmüş. Selim ise Erzincan'a saldırarak o mühimmatı ele geçirmiş ve bu bölgeye bir kumandan tayin ederek Trabzon'a dönmüş, Şah İsmail'in toplarını geri alma isteğini ise reddetmiş⁴⁹. Kolaylıkla anlaşılacağı üzere Selim, Trabzon'da iken faaliyetleriyle sadece halk hikâye ve rivayetlerine değil, dönemin muasır kaynaklarına kadar intikal eden bir şöhretin sahibi olmuştur.

Yine Celalzâde eserinde Şehzade Selim'in Gürcü topraklarına yaptığı akınlardan söz ederken bunu, onun namının Anadolu'da timarlı sipahiler arasında nasıl duyulduğuna ve şöhretinin nasıl yayıldığına, örnek olarak gösterir. Buna göre zulme uğrayan, timarları ellerinden alınan gayrimemnun kimseler, ortaya çıkan Şah İsmail'e yönelir, ayrıca Şah lehine Anadolu'da propaganda yapmaya başlarlar. İran sınırlarına yakın bölgelerde bulunduğu için durumun kötüye gittiğini fark eden Selim ise 914'te (1508) Anadolu'ya Karaman bölgesine haberciler gönderip Gürcüler üzerine akını olduğunu, ganimet almak isteyen gençlerin kendisine katılmasını ister. Ülkenin her tarafından birçok genç ve savaşçı Trabzon'da toplanır ve bu akın seferine katılırlar. Akında binlerce esir alınır, gelenler de aldıkları ganimetten memnun kalır; hatta Selim, hazine için ayrılan kısmı dahi askere dağıtır. Sonra Anadolu ve Karaman yöresinden gelen bu savaşçıların başında bulunanlara hitap

47 *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, nşr. Z. Kurşun-S.A.Kahraman-Y.Dağlı, II (İstanbul 1999), s. 194

48 *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, II, 48; daha ayrıntılı olarak X. Ciltte bilgi verir: s.56 vd.

49 IX. Defter, s. 29-30.

ederek, saraydaki idarecilerin timarlı Anadolu askeri yerine niteliksiz kul asıllı kimselere önem verdiklerini, onları makam ve mevki sahibi yaptıklarını, bu sebeple Anadolu'dan halkın bir bölümünün Şah İsmail'e gitmek istediğini, hâlbuki kendisinin bütün ağırlığı onlara vereceğini, kendiyile birlikte hareket edenlere ve devlete hizmette bulunanlara asıl mevkileri ve dirlikleri dağıtacağını söyler. Ayrıca eğer saltanat makamına geçerse niyetinin halk ve memleket çocuklarını öne çıkarmak yanında kılıç sallayan kahramanlık yapan kimselere hak ettikleri makamları vermek olduğunu, kul asıllılar arasından da temiz inançlı, iş bilir kimseleri elbette yükselteceğini bildirir. Bütün bu söylediklerini gidip halka anlatmalarını, kendisinin bu halis inanç ve niyetinden onları haberdar etmelerini, Şah İsmail'e gitmelerine gerek kalmayacağını da haber vermelerini ister. Bu bilgilerle memleketlerine dönenler onun yaptıklarını herkese anlatırlar ve bunlar halkta büyük bir heyecan uyandırır, hepsi Selim'in yanına gitme ve ona bağlanma isteği gösterir⁵⁰.

Eserini sonradan kaleme alan Celalzâde'nin tamamen I. Selim'e meşruiyet kazandırmak odaklı bu bilgilerinin tarihî kıymeti hiç şüphesiz tartışmalıdır. Zira yazar, Selim'in âsi bir evlat olarak , babasını tahtından edip yerine geçen bir hükümdar şeklinde tasvirini, bu bilgilerle süsleyerek dağıtmak ve meşru olarak tahta geçme hakkını ispatlamak gayreti içindedir.⁵¹ Bununla birlikte burada önemli olan taraf, onun akın düzenleme niyetinin kendi lehine taraftar toplamak gibi bir amaçla da bağlantılı olmasıdır. Zaten ileride görüleceği gibi Selim'in tahta çıkışında -yukarıdaki metne göre- haklarında menfi görüş serdettiği kulların, yani kapıkulu ve tabii ki yeniçerilerin, önemli rolü olacaktır. Öte yandan Gürcü prenslikleri üzerine yapılan bu akınların yağma ve tahrip seferi olduğu, yine Gürcü topraklarına yayılma eğilimi içindeki Şah İsmail'e de bir gözdağı verme amacı taşıdığı açıktır. Dönemin tarihçilerinden Şükri-i Bitlisi, onun üç büyük akın yaptığını yazmıştır⁵². Kemalpaşazâde ise 914 yılı başlarında (1508 baharı) Selim'in "gaza" ve "cihâd" niyetiyle Gürcistan üzerine yürüdüğünü, daha önce buraya ne Azerbaycan beylerinin ne de Safevilerin el uzatabildiklerini,

50 *Selimnâme*, s. 59-61.

51 *Selimnâme*, s. 27

52 *Selimnâme*, s. 66-70.

Akkoyunlu ve Karakoyunluların ise onlarla mecburi bir dostluk içinde bulunduğunu, bu zor işi yalnızca Şehzade Selim'in gerçekleştirip binlerce esirle Trabzon'a döndüğünü, babasına da bir fetihname yazıp yolladığını, bildirir⁵³. Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre; Şehzade Selim, Atabek Mirza Çabuk'un da kılavuzluğuyla Açıkbaz / Kütayis üzerine sert bir akın yapmış, buranın meliki / hâkimi olan III. Bagrat'ı itaat altına almıştır⁵⁴. Şehzade Selim'in bu akınlarının altında yatan bir başka sebep de gerek Gürcü prensliklerinin gerekse Karadeniz'in Kafkasya sahillerinde yuvalanmış olan korsanların sık sık Trabzon yöresine karşı düzenledikleri baskınlar olmalıdır.

Şehzade Selim'in ayrıca Gürcistan ve Azerbaycan taraflarıyla olan bağlantılarını ortaya koyacak bazı belgeler de mevcuttur. Onun Akkoyunlu beyleri Yakub ve Elvend Beylerle de mektuplaştığı; bu münasebetle Yakub Bey'in, Yasavul İsmail Ağa'yı; Elvend Bey'in ise Muhiddin Âbid'i Trabzon'a yollayarak dostluk tezahüründe buldukları dikkati çekmektedir⁵⁵. Ancak Yakub Bey'in 1490'da vefat etmiş olduğu düşünülürse, onunla yapılan yazışmaların Trabzon'a ilk tayin olduğu döneme rastladığı (1487-1490) anlaşılır. Yani bir bakıma Yakub Bey, hayli yoğun siyasi faaliyetleri arasında Trabzon'a yeni tayin olunan genç şehzadeyi elçi ve mektup yollayarak tebrik etmiştir. Elvend Bey (ö. 1504) ile olan yazışmalarının ise muhtemelen Gürcüler üzerine yapılan gaza ve Safevilerin hareketlerinden haberdar olmak amaçlı olduğu ve 1500 yılı dolayında yapıldığı düşünülebilir. Nitekim Selim'in bir timar tevcih teklifiyle ilgili Ocak 1500 tarihli bir kayıta, Abgaz (muhtemelen Abhaz) Savaşı'ndan söz etmiş olması bu hususta belirleyici olabilir⁵⁶.

Bu askerî ve diplomatik faaliyetlerinin yanı sıra Şehzade Selim'in Trabzon'da birtakım önemli idari düzenlemelerde de bulunduğu anlaşılmaktadır. 892-894 (1487-1489) ve 902-906 (1497-1500) tarihli timar tevcihatıyla ilgili kayıtları havi defterler, bu konuda fikir verir⁵⁷.

53 IX. Defter, s. 31-33.

54 Ayrıca tafsilat ve Gürcü kaynaklarıyla mukayese için bk. Kırzioğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 85-94.

55 Yakub Bey'in iki, Elvend Bey'in ise bir mektubu Feridun Bey Münşeatî içinde yer alır (*Münşeatî's-selâtin*, İstanbul 1274, I, 268, 269, 370-373.) Bu mektuplarda tarih yoktur. Yakub Bey ve Elvend hakkında bk. J. Woods, *Akkoyunlular*, s. 237-251, 265-267.

56 BA, *MAD*, nr. 334, s. 82.

57 BA, *MAD*, nr. 334 ve 17893.

Ayrıca bu defterlerden yanında bulunan idareciler hakkında da bilgi edinilir. Buna göre hocası Musluhiddin Efendi'dir⁵⁸. Lalalığını ise sırasıyla İlyas Bey, Sinan Bey, eski Karahisar sancakbeyi diğer Sinan Bey⁵⁹, Nasuh Bey, Kızkapanoğlu Mehmed Bey, Sivas eski Sancakbeyi Çaşnigirbaşı Sinan Bey⁶⁰, Süleyman Bey, onun 5 Rebiülevvel 905/ 10 Ekim 1499'da Çankırı sancağına tayini⁶¹ üzerine de Fenarizâde (Şems Çelebi) Mehmed Bey⁶² ve Hamza Bey yapmıştır. Celalzâde, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ortalarında yazdığı tarihinde, hasletine ve kültürel donanımına işaret etmek için Selim'in kendisine babası tarafından yollanan lalalara "erbâb-ı ma'rifetten" olmadıkça riâyet etmediği ve bu gibileri geri gönderdiği bilgisi⁶³ yer alırsa da bunun doğru olması düşünülemez.

Şehzade Selim'in 1487-89 devresinde özellikle Trabzon yöresinde askerî teşkilatı düzenlemeye yönelik bazı tedbirler aldığı, bazı askerî bölgeler oluşturarak yeni atamalar yaptığı dikkati çekmektedir. Mesela Torul yöresindeki timarlı siphahiler için bir serasker lazım olduğu gerekçesiyle yeniçerilerden Arnavut Karagöz'ü timar vererek bu göreve getirmişti⁶⁴. Yine askerî bölgelerin başında yer alan eski Çepni beylerinin oğullarının timarlarını ellerinde tutmaları için merkeze başvurmuş ve bu talebi kabul edilmişti. Bunlar arasında Heykel Mehmedi ve kardeşi Mustafa (Çepni seraskeri), Çepni oğlu Halil Ağa, Emir Ağa, Zeynelabidin Ağa, Çepni Mehmedi ve oğulları İskender ile İbrahim sayılabilir⁶⁵. Bu durum Trabzon'da yeni göreve başlamış genç şehzadenin mevcut askerî yapıyı korumaya özen gösterdiğinin bir delilidir. Zira Selim bu şahısların timarlarının devamını sağlamıştır. Fakat söz konusu timar teklifi çalışmaları sırasında bazı hatalar yaptığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Iskarlazoğlu Todor adlı eski bir mülk sahibiyle ilgili bir kayıt ilginçtir: Buna göre muhtemelen Trabzon'un fethinin

58 BA, MAD, nr. 334, s. 76 (Rebiülevvel 904/ Ekim 1498)

59 BA, MAD, nr. 17893, s. 336-337 (tayini 18 Zilhicce 893/ 23 Kasım 1488)

60 BA, MAD, nr. 334, s. 70-71 (tayini 18 Rebiülevvel 903/ 12 Kasım 1497).

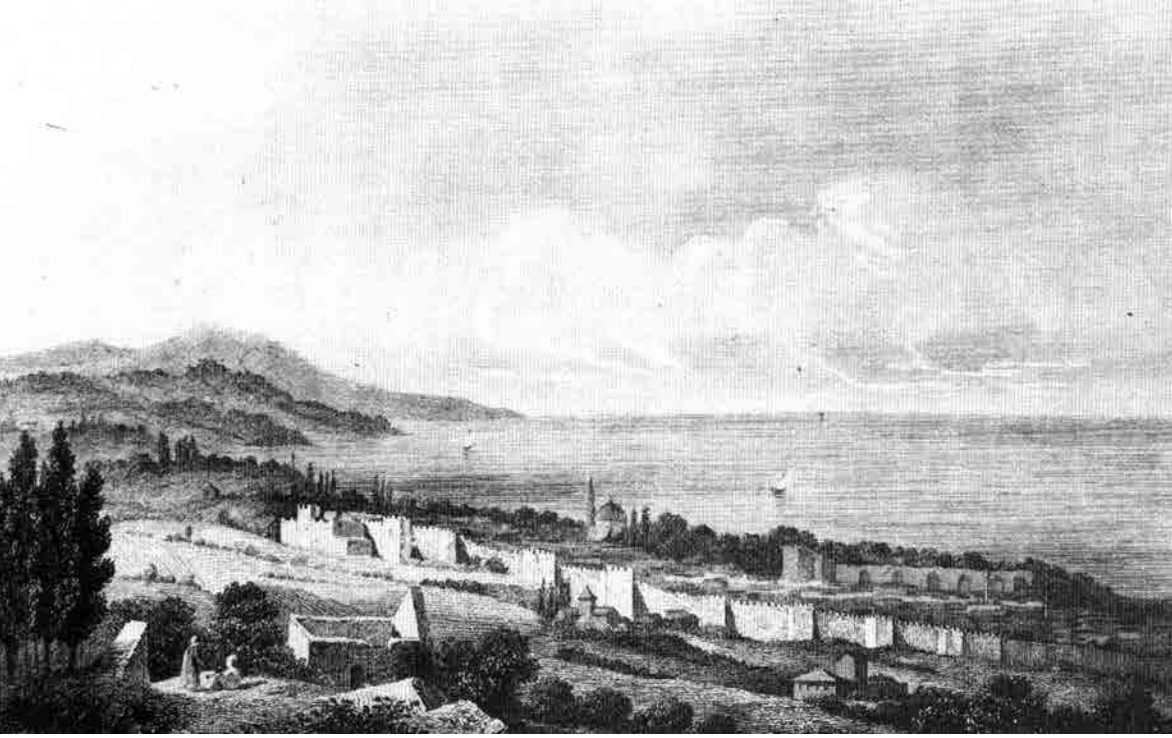
61 Ö.L.Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13, Ankara 1979, s. 307, 309, 356.

62 BA, MAD, nr. 334, s. 80-81 (tayini 12 Cemaziyelahir 905/ 14 Ocak 1500); krş. Barkan, "İstanbul Sarayları", s. 323

63 *Tabakatü'l-Memâlik*, nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981, tıpkı basım, vr. 21a.

64 BA, MAD, nr. 17893, s. 135.

65 BA, MAD, nr. 17893, s. 142, 144, 146, 147, 291, 242.

Trabzon, (Jouannin 1840)

ardından yapılan düzenlemeler sırasında sancakbeyi Kasım Bey tarafından İstanbul'a sürgün edilmiş ve mülkü timar haline getirilmiş olan Iskarlazoğlu sonra kaçarak Gürcistan'a gitmiş, oradan da Trabzon'a gelerek eski mülküne talip olmuştu. Bunu yaparken kimliğini saklayarak şehzadeye sığınmak için geldiğini bildirmişti. Şehzade Selim, bu durumu hükümet merkezine bildirirken hata yaptığını kabullenerek "Taşradan istimaletle gelmiş kâfirdir diye gafletle arznâme..." yazdığını ifade etmişti⁶⁶. Durum sonra anlaşılınca bu şahsın elinden timarı alınarak bir başkasına verilmişti.

Şehzade Selim'in ayrıca 1507'de borç para bulmak için Bursa'ya adamlar yolladığı da dikkat çekmektedir. Bunun sebebi yine daha sonraki bir mektubunda da söz ettiği gibi Trabzon yöresindeki gelirlerin azlığıdır. Annesi Ayşe (Gülbahar) Hatun, Kasım 1511 vefatına kadar onun yanında bulunmuştur⁶⁷. Burada iken oğlu Süleyman dünyaya gelmiştir (900/1494). Ayrıca yine burada doğan iki çocuğunun daha adına rastlanmaktadır. Şehzade Salih (ö.1499) ve Kamerşah Sultan (ö.1503)

66 BA, *MAD*, nr. 17893, s. 418, 428 (Receb 894/ Haziran 1489)

67 Annesinin vefatı üzerine merkezden kendisine taziye için Firuz Çavuş vasıtasıyla bazı hediyeler yollanmıştır: 21 Cemaziyelahir 911/ 19 Kasım 1505 tarihli kayıt: MC, nr. O.71, vr. 74a.

adlı bu çocuklar Trabzon'da küçük yaşta vefat etmişlerdir⁶⁸. Hatta kızının ölüm haberi İstanbul'a ulaştığında, babası tarafından taziye için hem kendisine hem de çocuğun annesine hediyeler yollanmıştır⁶⁹. Ayrıca aynı aylarda babasından bir tabib istediği, bunun üzerine Tabib Sinan'ın Trabzon'a gönderildiğine dair bir başka kayda daha rastlanmaktadır. Bu durum muhtemelen aile çevresinde veya kendisinde ciddi hayati tehlike arz eden bir hastalığın varlığına işaret eder⁷⁰. Yine Trabzon'da iken kızını Gelibolu Sancakbeyi İskender Bey ile evlendirdiği, merkezden bununla ilgili hediyeler yollandığı kayıtlıdır⁷¹.

Selim'in ayrıca Trabzon ve civarında önemli imar hareketlerinde de bulunduğu bilinir. Annesi namına yapılan külliye, bu meyanda zikredilebilir. Hatuniye adlı bir vakıf da tesis edilmiştir. Ayrıca merkezden bu binanın inşası sırasında yaptırılan hamam için nakit yardımı yapılmıştır⁷². Şehzade Selim'in özellikle bölgede Trabzon'dan sonra ikinci büyük kale-kent olan Giresun'un imarına özel bir önem verdiği, buraya nüfus takviyesi yaptığı, kendi adını taşıyan bir cami inşa ettirdiği, limanı faal hâle getirmeye çalıştığı tespit edilebilmektedir. Belki de burayı babasının muhtemel bir karşı tepkisi yüzünden ikinci bir ana askerî merkez olarak kullanmayı düşünmüştür. Nitekim oğlu Süleyman'a herhangi bir sancak verilmemesi durumunda Giresun'u rezervde tuttuğu da anlaşılmaktadır.

Trabzon'da iken bazı şairlerin ve kültür adamlarının yanında bulunduğu kolayca tahmin edilebilir. Hatta yanına Safevilerden kaçan bazı ulema ve sanatkârın da gelmiş olma ihtimali büyüktür. Böylece onun döneminde Trabzon önemli bir kültür muhiti olmuştur. Mesele Safevilerden kaçan Abdülali Bicerdi'nin, rasat yaparak Trabzon'un

68 Herhangi bir literatürde yer almayan bu çocuklarla ilgili tespitler M. Goloğlu tarafından yapılmıştır. 1934'te İmaret mezarlığındaki incelemeleri sırasında bu çocuklara ait mezar taşlarını bulmuş ve metinlerini kitabına eklemiştir (*Trabzon Tarihi, Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2000, s. 30-31)

69 5 Rebiülahir 909/ 27 Eylül 1503 tarihli kayıtta Selim'e süslü kırmızı Frenk işi kadife ve biniş kıyafeti olarak da yine Frenk işi altın etekli kadife; adı belirtilmeyen hanımına ise Bursa çatması kadife kıyafet, battaniye gönderildiği anlaşılmaktadır (Ö.L.Barkan, "İstanbul Sarayları" *Belgeler*, IX/13,s. 313).

70 T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Lıvası*, İstanbul 1952, s. 480.

71 9 Cemaziyevvel 915/ 25 Ağustos 1509 tarihli kayıt: MC, nr. O. 71, vr. 168b. Keza çeşitli vesilelerle bu kıza çeşitli hediyelerin merkezden gönderildiğine dair söz konusu defterde başka kayıtlar da vardır: (*Aynı Defter*, vr. 199b)

72 22 Receb 910/ 29 Aralık 1504 tarihli kayıt: MC, nr. O. 71, vr. 44a.

konumunu belirlediği ve buna dair “Tuhfe-i Selimiye” adlı bir eser yazarak ona sunduğu tesbit edilmektedir⁷³. Ayrıca Trabzon’daki idarecilik yıllarında maiyetindeki hizmetlilere dağıtılan yazlık-kışlık ve bayramlık elbiseler vs. dolayısıyla hazırlanmış bir liste de mevcuttur. Bu liste İstanbul’a geldikten sonra kopya edilmiş olup sadece görevlere temas olunmuş, isimlere yer verilmemiştir⁷⁴.

73 İ.Fazlıoğlu, “Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir”, *TALİD*, III/6 (2005), s. 520 (Eserin bir nüshasının İstanbul Üniv. Ktp., nr. FY 71’de olduğu belirtilir).

74 TSMA, nr. D. 10184

II. Saltanat Mücadelesine Başlaması

Trabzon'da iken babasının hükümdar olarak gücünün giderek zayıfladığını anlayan, özellikle Amasya'da bulunan ağabeyi Ahmed'in taht için en önde gelen aday olarak görüldüğünü fark eden Şehzade Selim'in ağabeyinin padişahlığı oldubittisini kabullenmesi beklenemezdi. Özellikle 1500-1510 yılları arasında Anadolu'ya yönelik olarak Şah İsmail'in faaliyetleri, büyük bir karışıklığın ortaya çıkışına yol açmış, bundan en çok Orta ve Kuzey Anadolu etkilenmiş, ciddi bir tehlike baş göstermişti. II. Bayezid, başlangıçta bu tehdidin bertarafı için çaba sarf etmişse de karışıklıkların önünü alamamıştı. Yaşının da ilerlemiş olması her biri ülkenin bir yerinde idarecilik yapmakta olan oğulları arasındaki taht mücadelesini de kaçınılmaz kılıyordu. Fakat öteden beri Amasya'da babasının eski sancağında idareci olarak bulunan ve Abdullah'ın ölümüyle en büyük şehzade konumuna gelen Ahmed, neredeyse bütün devlet ileri gelenleri ve kamuoyu tarafından tahtın en güçlü adayı olarak görülüyordu. Hatta eserinin ilk sekiz cildini II. Bayezid'e sunan dönemin tarihçisi İbn Kemal, yukarıda da temas edildiği gibi oğulları içinde babasını en çok seven ve bunu cesurca Fâtih Sultan Mehmed'e de söyleyen Ahmed'i imalı yolla öne çıkaracak böyle anekdota yer vermekten çekinmemişti. Gerçekte bu olayın olup olmadığı belli değilse de, II. Bayezid dâhil Şehzade Ahmed üzerinde belirli bir mutabakatın daha 1500'lü yılların başında oluştuğu açıktır. Şehzade Selim ise yaptığı faaliyetlerle adını duyururken ileride taht adayı bir hanedan mensubu olduğunu açık şekilde göstermeye çalışıyordu. Babasının iyice yaşlandığı, Anadolu'da olayların tırmandığı ve Şehzade Ahmed'in taht için giderek daha da öne çıktığı bir anda yeni bir strateji başlatmayı uygun gördü. Bu uygulamayı düşündüğü planda, oğlu Süleyman da bir bakıma anahtar rolü oynayacaktı.

Selim bu harekete tevessül ederken bir taraftan kardeşleri ve diğer taraftan babasıyla taht için zorlu bir mücadeleyi göze almış bir ruh haleti içindeydi. Üstelik etraftan gelen haberlerden, Trabzon'da kazandığı başarıların her tarafta duyulduğunu da öğrenmişti. Şahsında gaza bayrağının yeniden açılacağı, devleti zor durumda bırakan Safevi tehdidinin ancak onun sayesinde bertaraf edilebileceği propagandası yapılmaya başlanmıştı. Özellikle iktidarın belirleyicisi durumundaki yeniçeriler arasında da adı ön plana çıkmıştı. Böyle bir ortamda iktidar mücadelesini Trabzon'dan sürdürmek istemiyordu. Bu bakımdan önce oğlu sonra da kendi için merkeze daha yakın, olaylardan uzak kalmasını önleyecek ve ayrıca gelirleri de yüksek bir başka sancak talebinde bulunarak iktidar oyununu başlattı. İsteklerinin kabul edilip edilmemesi veya iktidar çevrelerinde nasıl karşılanacağını da böylece test etme imkânı bulacaktı.

Önce genel vaziyetin çok kritik olduğu bir zamanda babasına yazdığı bir mektupla hâlinden şikâyet etti. Sancağının imkânlarının darlığından, serhatte olmakla da sürekli mücadele içinde bulunduğundan, artık burada durmaya takatinin kalmadığından ve babasının kendisinin durumuna artık bir çare bulmasından söz ederek şöyle demektedir:

“..eğer bende-i fakirden kat’-ı nazar olunmadıysa şefkat-i sultani ve inâyet-i hakani diriğ olunmayıp himmet oluna..”⁷⁵.

Ancak bu gibi taleplerinin merkezden pek dikkate alınmadığı da anlaşılmaktadır. Çünkü Şehzade Ahmed, diğer kardeşlerinden çok, kendi sancağına nispeten yakın olan kardeşi Selim’in durumunu ve faaliyetlerini dikkatle takip ediyor, vaki isteklerinin kabul edilmemesi için çalışıyordu. Hatta ikisi arasında ilişkilerin de çok bozuk olduğuna dair kayıtlar vardır. Nitekim 1509’a doğru iki kardeş arasındaki gizli çekişme aleni hâle geldi. Bunun sebebi de Selim’in oğlu Süleyman için bir sancak talep etmesi oldu. Yapılan talebe merkezden gelen cevapta Sultanönü’nün veya -oranın uzaklığı sebebiyle- daha yakın bir yer istenirse Giresun-Kürtün ve Şiran kesiminin bir sancak haline getirilerek verilebileceği bildirildi. Selim, babasına sert bir cevap yazarak, bu tekliflere itiraz etti. Sultanönü’nün uzak olduğunu, bu ana kadar oğullara genellikle babalarına yakın sancaklar verildiğini, Giresun-Şiran

75 T SMA, nr. E. 543 ; Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 75-76.

kesiminin ise hayli engebeli, gelirsiz, halkının önemli bir kısmının “kı-zılbaş” yani Şah İsmail’e katılması sebebiyle âdeta boşalmış bir bölge durumunda bulunduğunu söyledi. Bu arada böyle bir tekliften dolayı babasına sitem etmeyi de ihmal etmedi, torununu dolayısıyla asıl kendisini zor durumda bırakmak için bu şekilde davrandığı imasında dahi bulundu. Eğer babasının kendisine kızgınlığı, emri ve rızası yokken serhattaki birçok kale ve yeri ele geçirmesinden, Şah İsmail (metinde ondan “Sûfi” diye söz eder) ile mücadele etmesinden kaynaklanıyorsa, buna da bir cevabı olduğunu yazdı: O bunu memleketin sınırlarını genişletmek değil “İslâm’ı sıyânet” için yapmıştı, oğlu Süleyman’a ise kendi sancağına yakın olan Şebinkarahisar’ın verilmesi gerekiyordu⁷⁶.

Buradan anlaşılacağı gibi Şehzade Selim artık babasıyla ipleri koparma noktasına gelmişti. Üstelik sınır boylarında yaptığı mücadelenin merkezde iyi karşılanmadığını da anlamıştı. II. Bayezid, Safevilerden ve Gürcülerden gelen şikâyetleri nazarı itibara alarak onlarla dostluğu tekrar pekiştirmek için başlangıçtaki sert tedbirlerini yumuşatmaya çalışıyor; bunu yaparken de oğlunun müteceviz hareketlerinden rahatsızlık duyuyordu. Öte yandan Şehzade Ahmed de bu meselede derhal devreye girmiş, yeğeni Süleyman’a Şebinkarahisar’ın verilmemesi için babası nezdinde çalışmaya başlamıştı. Ayrıca yeni teklif edilen Bolu sancağına dahi itiraz etmişti. XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî, Şebinkarahisar teklifi reddedilen Selim’in burayı zorla ele geçirmek için hareket edip sancak beyini kaçırttığını, onun da gidip II. Bayezid’e durumu bildirdiğini, bu arada Şehzade Ahmed ile Selim’in arasının açılıp bir yaylak konusunda münakaşa ettiklerini, düşmanlık havasının doğduğunu, hatta birbirlerinin adamlarını dahi vurup öldürdüklerini, bir keresinde de Selim’in ağabeyi üzerine yürümek niyetiyle harekete geçtiğini, sonra araya nasihatçıların girip ikisini yatıştırdığını belirtir⁷⁷. Böylece Şehzade Ahmed ile arası iyice açılan Selim, ileride şayet ağabeyi tahta çıkarsa, hayatta kalma ihtimalinin bulunmadığını iyice kavramıştı. Bunun için önünde saltanat makamını elde etmek dışında herhangi bir çare kalmamıştı.

76 Bu ilginç mektup TSMA, nr. E. 5970’dedir. Metnin orijinal bir kopyası S. Tansel’in kitabında yer almaktadır (*Sultan II. Bayezid’in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s.260-261 arasındaki 27 nolu belge).

77 *Kimbi’l-abbâr*, haz. A.Uğur-M. Çuhadar ve diğ., I/2 (Kayseri 1997), s. 932-933.

Nihayet çeşitli pazarlıklar sonucu II. Bayezid oğulları arasındaki dengeyi gözeterek, Şehzade Selim'in oğlu Süleyman'a Kefe'yi verirken aynı anda Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'da da Bolu'yu tevcih etmişti⁷⁸. Şehzade Selim ise oğlu Süleyman'a nihayet 6 Ağustos 1509'da Kefe sancağı verildiğinde, artık harekete geçme zamanının geldiğine kani olmuştu. Ayrıca bu sıralarda İstanbul'da durum oldukça karıştı. Ağustos-Eylül 1509'da vuku bulan büyük deprem, İstanbul'da büyük zayıyata ve tahribata sebep olmuş. Padişah da Edirne'ye gitmek zorunda kalmıştı. Bu zelzelenin ortaya koyduğu karamsar hava ve halk nezdinde bu felaketin dinî kaidelere uymamaktan kaynaklandığı şeklindeki çok iyi bilinen kanaatler, saray ve çevresine karşı olumsuz bir atmosferin oluşmasına da zemin hazırlamıştı.

Bütün bu ortamda önüne çıkan şansı kullanmak isteyen Şehzade Selim, geleceği için iktidarı zorla ele geçirmekten başka bir çare görmüyordu. Bu sırada II. Bayezid'in hastalığının arttığı şayiaları ve Şehzade Ahmed'in tahta geçmek için hareket ettiği haberleri diğer kardeşi Korkut gibi Selim'e de ulaşmıştı. Gerçekten de Bayezid'in hastalığı çok artmış kendisinden neredeyse ümit kesilmişti. Bu yoldaki haber ve dedikodular sadece taht için hazır bekleyen şehzadeler arasında değil halk içinde de yayılmıştı. Selim oğlunu görmek veya götürmek bahanesiyle babasından izin almaksızın Kefe'ye gitti. Venedik Balyosu Foscolo'nun raporuna göre Eylül'ün son günü (1510) 56 küçük gemiyle Trabzon'dan yola çıkmış, 10 Ekim'de Kefe'ye ulaşmış ve Kırım hanı tarafından karşılanmıştı⁷⁹. Maceracı ancak naif bir kimliğe sahip diğer ağabeyi Korkut ise Manisa'ya gelmişti⁸⁰. Şehzade Ahmed de Ankara'da idi.

Kefe'ye Gidişi ve Faaliyetleri

Payitahttaki özellikle saraydaki hava tamamen Selim'in aleyhine esiyordu. Şimdi Kefe'ye ansızın hareketi de hiç hoş karşılanmamıştı.

78 18 Rebiülahir 915/ 5 Ağustos 1509 tarihli kayıt: MC, nr. O.71, vr. 167b. Bu münasceble II. Bayezid her iki torununa da "ser-alem" ile hediyelik kumaş göndermişti.

79 *Relazioni di ambasciatori veneti al senato, vol. XIV: Costantinopoli Relazioni inedite 1512-1789*, haz. M. Pia Pedani-Farbis, Padova., s. 16-17; S. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, s. 268; Sa'd b. Abdülmüte'al Selim'in Kefe'ye gidişinde oğlu Süleyman'ı Trabzon'da bıraktığı, daha sonra Edirne'ye gidişi sırasında Süleyman'ın Kefe'ye geldiğini belirtir (*Selimmâme*, TSMK, Revan, nr. 1277, vr. 21a, 23b). Babası tarafından Nureddin Sarıgörez'in ona nasihat için Kırım'a sevki tarihi Şaban 916/ Ekim 1510 sonu olduğuna göre (MC, nr. O. 71, vr. 210a) Selim'in oğlu ile veya ondan çok az sonra buraya gelmiş olma ihtimali yükselir.

80 Şehzade Korkut hakkında bk. F.M. Emecen, "Korkud", *DİA*, XXVI, s.205.

Selim'in memleket işlerindeki gevşeklikleri sebebiyle suçladığı vezirler, yaşlı padişahın Ahmed lehine olan temayülünü kuvvetle desteklemekteydi. Paşalardan birine, büyük ihtimalle de Başvezir Hadım Ali Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, Selim çok açık ifadelerle memleketin içine düştüğü felaketin vezirlerin kötü yönetiminden kaynaklandığını belirtiyordu:

“memleketin ahvâli babında su-i tedbirinizden gayri nesne zâhir olmaz.... âleme nizâm verip ve müslümanlar üzerine musallat olan fitne ve fesâdı def etmek babında fikr ü salâh ne ise üzerinde mukayyed olasız..”⁸¹.

Şüphesiz bu gibi suçlamalar vezirlerin kendisine değil Ahmed'e olan meyillerini daha da artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Hatta ona cephe alan paşalar, padişahın huzurunda aleyhine konuşmuş, kimseyi dinlemediğini, “bağımsızlık” davası güttüğünü, sulhu hiçe sayıp komşu devletlere saldırmasının bunun bir emaresi olduğunu söylemişlerdi⁸².

Selim Kefe'ye geldiğinde merkezden herhangi bir destekçisi olmadığını anladığı için derhal Kırım hanı ve Rumeli yakasındaki beylerle irtibat kurmaya çalıştı. Kendisine epey de taraftar topladı. Durumdan büyük rahatsızlık duyan Şehzade Ahmed taraftarı paşalar, padişah üzerindeki baskıyı artırıp Selim'in derhal eski sancağına dönmesinin temini için çalışılmasını istediler. Bir Osmanlı kaynağında Selim'in Kefe'de iken Çerkesler üzerine akında bulunmak istediği, durumu öğrenen II. Bayezid'in ona derhal eski sancağına dönmesi yolunda haber gönderdiği, Selim bu emri dinlemeyince de ona “Benimle saltanata şerik misin...” diye azarlayıcı tonda tekrar emir yolladığı belirtilir. Bunun üzerine Selim'in

“.. çün beni gazadan men' edersiniz, bari bana Rumeli cânibinde bir sancak verin, murâdınızca olayım ve anımla teselli bulayım...”

diye mektup yazdığını bildirir⁸³.

81 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 79'daki TSMA, nr. E. 6185 numaralı mektuptan yapılan alıntı.

82 S. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, s. 270-271.

83 Bunun için bk. S. Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 271, not 76'daki alıntı.

Eğer bu belirtilenler doğruysa Selim'in yapmayı düşündüğü işler için öncelikle gereken maddi desteği bulabilmek ve bu arada da durumunu kuvvetlendirmek için Çerkez taraflarına yağma seferi düzenlemeye çalıştığı söylenebilir. Fakat diğer karşılıklı diyalogların doğru olma ihtimali yoktur. Ancak Çerkez taraflarına sefer düzenleme bilgisi, aşağıda bahsedileceği gibi kendisine nasihatçi olarak gönderilen önde gelen ulemadan Sarıgörez Nureddin Efendi'nin raporunda açıklığa kavuşacaktır. Rapordan anlaşıldığına göre aslında Selim'in hedefi Ukrayna'da (bugünkü Kiev yakınlarında bulunan) Çerkeskirman ve Mankirman adlı kalelerdir.

Mesele büyüme eğilimi gösterince II. Bayezid oğlunu ikna etmek için dönemin tanınmış ulemasından Molla Sarıgörez Nureddin'i (ö. 1522) Kefe'ye gönderdi (27 Şaban 916/ 29 Ekim 1510)⁸⁴. Aslında paşalar daha önce ona Sarıgörez'in geleceğini ve onun sözlerini dinlemesini bildiren bir mektup da yollamıştı. Buna karşılık Selim'in cevabi mektubunda, şayet Sarıgörez Trabzon'a dönmesini nasihat ederse bunun boş bir teşebbüs olacağını, eğer hâlâ kendisi hakkında iyi niyet besliyorsa burada "mütekaid" olarak kalmasına izin verilmesini, buna da müsaade edilmezse, bu diyarı terk etmekten başka çaresi olmayacağını yazmıştı:

" ..eğer devletlü Hudâvendigârın nazar-ı inâyeti bu taraftan bil-küllîye münkati' olunmadıysa ümmizdir ki ahvâlimiz tedârük olunup maslahatımız görüle ve illâ cevâb-ı şâfi himmet oluna ki, olanca halkımıza icâzet verip dağıtıp feragat-i külli edip bu köşede tekaüd edip padişah-ı âlem-penâhın devâm-ı devleti duâsına meşgul olam, şöyle ki ol vilâyette dahi durmasın diye emr olunursa elimizden ne gelir, emr padişahın, nâçâr terk-i diyâr oluna..."⁸⁵.

Gönderdiği nispeten yumuşak üsluptaki bu mektuba rağmen Sarıgörez ile olan görüşmeleri, onun gerçek niyetlerini ortaya koyması bakımından, önemlidir. Sarıgörez'in bu görüşmeyle ilgili raporu ilginçtir: Buna göre Sarıgörez, onunla buluştuğunda önce "devletli padişah-ı islâm selam ettiler ve hatırınız sordular.." demiş ve ardından da padişahın

84 MC, nr. O. 71, vr. 210a'da Mevlana Nureddin'in Selim'in yanına giderken götürdüğü hediyelerin listesi verilmiştir. Ayrıca Sarıgörez için bk. M. İpşirli, "Sarıgörez Nureddin Efendi", *DİA*, XXXVI, 151-152.

85 T SMA, nr. E 6185 için bk. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 80, not. 35.

“benim rızamda olmak sa’adet-i dâreyndir” yani baba rızasını almak iki cihanda saadet getirir dediğini bildirmiş. Selim buna karşılık babasının rızasını asla terk etmediğini, bunun büyük bir günah olduğunu da bildiğini, ama eğer “rıza”dan istenen Trabzon’a dönme talebiyse, bunu gökten Cebrail inse ve Peygamber dilese kabul etmeyeceğini de söylemiş. Kendisinin ağabeyi Korkut gibi (vaktiyle Mısır’a gidip sonra dönmesine atıf yaparak) bir yere gittikten sonra geri dönenlerden olmadığını, gayesi için baş vermeye hazır olduğunu, fikrinden asla caymayacağını sert bir lisanla bildirmiş. Sarıgörez’in padişahın emrine itaat etmemenin doğru olmadığı ve birtakım kötülükler yol açabileceğini söylemesi üzerine de “Ne gerekse öyle olsun.” diye cevap vermiş⁸⁶.

Bu görüşmesini naklettikten sonra Sarıgörez, ayrıca edindiği intibaları da padişaha açık dille belirtmiştir. Selim’in kendisine Anadolu’ya gitmeye asla niyeti olmadığını, şayet ağabeyi Ahmed’in gelirlerine muadil iyi bir sancak verilirse Anadolu’ya geçebileceğini bildirdiğini yazmıştır. Ayrıca Selim’in istekleri kabul edilmezse Kefe’de durmayıp başka bir yere gitmesinin kesin olduğunu, hatta Kırım Hanı Mengli Giray ile yakınlık kurup han ile birlikte Ruslara ait Çerkeskerman ve Mankerman adlı kaleleri fethetmek, etraftan adam toplamak ve bu kalelerde ikamet etmek fikrinde bulunduğunu ifade etmiştir. Yine Selim’in defterdarının kendisine şayet şehzadeye Anadolu’da bir sancak verilirse Şehzade Ahmed’in kendilerini engellemeyeceği bir yoldan bu yeni göreve gitmelerinin sağlanması talebini ilettiğini bildirmiştir⁸⁷. Bu sonuncu ifade, Selim’in her şeye rağmen Anadolu’ya geçme fikrine sıcak baktığına bir işarettir.

Sarıgörez’in Kırım’da iken ayrıca Kırım hanı ile de görüştüğü anlaşılmaktadır. Padişahın mesajlarını Kırım hanına ileten Sarıgörez, Selim’in geri dönmesi için ondan da destek istemişti. Padişah’tan aldığı talimat gereği, Kırım hanından emirlere uyması yolunda Selim’i ikna etmesini talep etmişti. Selim de Mansur adlı bir adamını hana yollayarak görüşlerini bildirmiş, han da ona bir mektup yazmıştı. Nasihatlerle dolu bu mektubda Sarıgörez gibi büyük âlimin sözlerine uymasını istiyor, babasının tekliflerini kabul etmesini tavsiye ediyor ve “benim hazret-i

86 TSMA, nr. E. 6382; bk. Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 80. S. Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 271-272

87 TSMA, nr. E. 5490; bk. Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 81-82.

padişah rızâsına muhâlif emre rızâm yoktur, şöyle bilersiz..” diyerek bir bakıma tehditkâr bir ifade dahi kullanıyordu⁸⁸. Fakat Selim Trabzon’a dönmesinin asla mümkün olmayacağını, Şehzade Ahmed’inkine muadil bir sancak verilmesi durumunda ancak Anadolu’ya dönebileceğini tekrarlıyordu.

Sarıgörez’in raporundaki mütalaaları okuyan İstanbul’daki paşalar ve padişah Rumeli yakasına geçmesinin doğuracağı büyük mahzurları görerek ona Anadolu’da bir sancak vermeyi kararlaştırdı. Seçilen yer Menteşe (Muğla) sancağıydı. Fakat bu teklifi bildiren mektubu alan Selim, tekrar fikir değiştirerek Anadolu’ya geçmeyi reddetti ve Menteşe sancağını istemedi. Kendisinin 30 yıla yakın bir süre Anadolu tarafında nizamı sağlamak için mücadele sürdürdüğünü söyleyip artık Rumeli yakasında durmak istediğini beyan ve Silistre’nin verilmesini talep etti⁸⁹. Bu fikir değişikliğinin en büyük sebebi muhtemelen kendisini Menteşe gibi bir iç bölgeye çekerek bertaraf etmenin amaçlandığı zehabına kapılmasıdır. Üstelik burası Korkut’un bulunduğu sancağa da yakındı. Muhtemelen kardeşiyle beraber aynı bölgeye getirtilmesinden şüphelenmişti. Bu şüpheleri sebebiyle Anadolu fikrinden tamamen vazgeçerek daha rahat hareket edebileceğini düşündüğü Silistre’yi istemişti. Aslında şehzadelere Rumeli’de sancak verilmesi gibi bir uygulama yoktu. Muhtemelen Selim de bu durumu gayet iyi biliyordu ve bu şekilde merkezin nasıl bir tavır takınacağını anlamaya çalışıyor, zaman kazanmak istiyordu. Bunun bir başka sebebi de o sıralarda Antalya yöresinde patlak veren Şahkulu Baba Tekeli İsyanı olmalıdır. Bu isyan hareketini uzaktan izleyerek kardeşlerinin ne yapacaklarını görmek niyetindeydi. Onların bu mücadelede yıpranması şüphesiz Selim’in işine gelecekti. Bununla beraber büsbütün hareketsiz beklemek taraftarı da değildi.

Bu gelişmeler Şehzade Ahmed’in kulağına da gitmişti. Veziriazam Ali Paşa’ya yolladığı bir mektupta kardeşinin Trabzon’a dönmediğini, eğer dönüşünü sağlamak için Selim’e Şebinkarahisar sancağı verilirse, şimdiye kadar takındığı yumuşak tavrı değiştirip sert şekilde müdahale edeceğini, zira bu bölgenin kendi denetiminde olduğunu,

88 S.Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 273.

89 TSMA, nr. 6185’deki bu mektubun metni için bk. Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 82, not 88.

“...madem ki kayd-ı hayattayım eyâlet-i mezkûre değil, an-
dan bir taş verilmek mümkün değildir..”

diyerek bir taşının bile verilmesine rızası olmadığını bildirmişti⁹⁰. Bu mektup Selim’in Kefe’ye ilk geldiği sırada ve kendisine Menteşe’nin teklif edilmesinden önce kaleme alınmış olmalıdır. Ancak Şehzade Ahmed az sonra Şahkulu İsyanı sebebiyle dikkatini bu meseleye yoğunlaştırmak zorunda kalacaktı. Onun ve Sadrazam Ali Paşa’nın büyük bir tehdit oluşturan bu isyan dolayısıyla Anadolu’da müşterek hareket ettikleri sıralarda Selim de faaliyetlerine hız vermiş bulunuyordu.

Bir taraftan sözünü dinlemeyen oğlunun diğer taraftan büyük bir isyân hâlindeki Şahkulu’nun tehdidiyle karşı karşıya bulunan II. Bayezid, bu nazik durum karşısında evvela oğlunu oyalamaya çalıştı. Menteşe’yi kabul etmeyen Selim’e Anadolu’da istediği bir sancağı verebileceğini bildirdi. Taktik değiştiren Selim ise asıl niyetinin yıllarca karşılaşmadığı babasının yüzünü görmek ve duasını almak için onunla yüz yüze görüşmek olduğunu söylüyordu⁹¹. Menteşe sancağını istemesinin sebebini, buranın Trabzon’dan bile kötü bir yer olması, geliri-
nin düşük bulunması olarak gösteriyordu. Ayrıca ağabeyi Ahmed’den yakınlıkla, onun saltanata davet edildiğini, bunu bildiği için de etrafa “Hünkârın oğulları âsi oldular, ben onların ortadan kaldırılması için asker toplarım, gelip bana katılın.” diye hükümler yolladığını, bu durumda hâlini doğrudan padişaha anlatmak için bizzat yanına gelmek istediğini, onun ellerine teslim olacağını yazdı:

“... bu zaif dahi iş baştan aşır gayret ve hamiyet ile helâk olmak mukarrer olduğun müşahede edip bizzat devlet eşliğine yüz sürüp ayağı toprağına halim arz edip devletlü hüdevendigârın çün ben bendesine gazabı olup helâk ve zayı eylemek muradadır, bari varayım hâk-i pâyına yüz süreyim her ne fermânı var ise yerine kosun deyü bu cânibe gelindi..”⁹².

90 Mektuptan alıntılar yapan Ç. Uluçay, Şehzade Ahmed’in Menteşe’nin teklif edildiğinden haberdar olmadığı için yanlışlıkla Şebinkarahisar’ın verildiği duyumuyla bu mektubu kaleme aldığı kanaatindedir (“Yavuz Sultan Selim”, s. 82-83)

91 Şehzade Selim, Kırım’da iken babasına devamlı adamlar yollamış, II. Bayezid de bunlara çeşitli caizeler vermişti: Nisan 1511’de Selim’in kapıcılar kethüdası, sonra da oğlu Süleyman’ın bir adamı Edirne’ye ulaşmıştır. 9 ve 13 Haziran’da da yine Selim’in iki adamı daha Edirne’dedir (MC, nr. O. 71, vr. 221a, 222a, 227b).

92 TSMA, nr. E. 6815 nolu belge için bak. Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 84-85.

10 Mayıs 1511'de Kefe'den ayrılan Selim, askerlerini 100 küçük gemi ve yedi kayığa bindirerek harekete geçti⁹³. Onun hareketiyle ilgili merkeze yollanan iki rapordan ilkinde Selim'in Kili'ye gidip burada beklemekte olduğu bildirilirken ikincisinde onun yanındaki adamlar hakkında bilgi verilir. Buna göre Şehzade Selim, 4 Rebiülevvel 917/ 1 Haziran 1511'de Falçı/Kamçı suyu kıyısına konmuştur. Yanındaki 600 adamı kendisiyle birlikte Trabzon'dan gelmiştir, diğerleri ise Dobruca⁹⁴ yöresi sipahisi ve Türk'üdür. Bunların sayısı 1000 civarındadır. Ayrıca Kırım hanının küçük oğluyla (Saadet Giray) birlikte 300 Tatar da yanında bulunmaktadır⁹⁵. Kırım hanının ona kuvvet desteği vermesi, önceki fikrini değiştirdiğini ve şehzade ile anlaştığını gösterir. Ayrıca bu sonuncu rapordaki bilgiler Şehzade Selim'in Kefe'de iken Rumeli yakasında onun çağrısına uyup yanına gelenlerin Dobrucalı Türkler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Zira bu bölge öteden beri Türk gruplarının gelip yerleştikleri, Sarı Saltuk'un faaliyet gösterdiği ve yaşayanlarının çoğunun da Alevi temayüllü olduğu bilinen bir yerdir. Bunların merkezi idareye karşı başkaldıran Şehzade Selim'e destek vermeleri, sosyal-dinî özellikleri açısından garip değildir, asıl ilginç olan taraf, bütün düşüncesi Sünni karşıtı bir anlayışla ortaya çıkan Şah İsmail ve yandaşlarını bertaraf etmek olan Şehzade Selim'in şimdi yanına onlara benzer inanıştaki grupları toplamış bulunmasıdır.

Yahyapaşaoğlu Bali Bey'in yolladığı bir başka raporda ise Selim'in Kefe'den 100 gemiyle harekete geçip Akkirman yakınındaki Sarıyer demekle bilinen yere gelmiş olduğu, burada kendisine Kırım Hanı tarafından gönderilen 1.000 Kazağın katıldığı, bununla beraber Akkirman şehrinin ona kapılarını açmadığı, Kili'ye yollanan dört kayığın da kaleden topa tutulduğu bildirilmektedir⁹⁶. Bu rapordaki bilgiler yine Bali Bey'in bir önceki bilgileriyle kısmen çelişmektedir. Anlaşıldığına göre Selim önce Akkirman'a sonra Kili'ye gelmiş, fakat şehre alınmamış, yanındaki 3.000 kişiyle Edirne'ye doğru yola koyulmuştur. Bu arada Kili'ye

93 Foscolo, *Relazioni*, s. 18.

94 Belgedeki Dobruca kelimesi metni aynen deşifre eden Ç. Uluçay tarafından okunamamış; eski harflerle verilmiştir. Ayrıca Dobruca, için bk. K. Karpat, "Dobruca", *DİA*, IX, 482-486.

95 Bu raporlar TSMA, nr. E. 8917 ve 6329'dadır. Metinleri için bk. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 83, not 41-42.

96 TSMA, nr. E. 3703. Belgenin faksimele metni S. Tansel'in eserinde yer alır: *Sultan II. Bayezit*, s. 274, belge nr. 29.

geldiğinde, Silistre sancağının kendisine verilmesi için yeniden adam göndermiş, Tuna suyunu geçip babasını görmek için Edirne tarafına doğru yol alırken iki yayabaşı tarafından getirilen bir hüküm kendisine ulaşmıştı. Bu hükümde, Kefe sancağının verildiği, şayet buranın geliri yetmezse Kili ve Akkirman vergi gelirlerinden bir miktar yıllık meblağın da ekleneceği bildiriliyordu. Ayrıca Silistre hususunda da “Rumeli’den Âl-i Osman’a sancak verilmesinin kanuna muhâlif” olduğu belirtilerek teklifi reddediliyordu. Bunun üzerine Selim veziriazama hitaben yolladığı mektupta durumu özetledikten sonra Tuna’yı geçmesine artık gerek kalmadığını bildiriyordu⁹⁷. Fakat merkezden kendi aleyhine oluşan havaya dair bilgiler alıyor, bu hareketleri sebebiyle isyana teşebbüs ettiği kanaatinin kuvvetlendiğini anlamış bulunuyordu. Nitekim paşalara hitaben yazdığı mektupta kendisine karşı olan bu durumdan rahatsız olduğunu açık şekilde bildirmiş, düşmanlarının “...pâye-i serir-i a’laya asker çekip gelir” diye babasına kendisini âsi gibi gösterdiklerini, bunu önlemek için Edirne’ye doğru geleceğini yinelemişti⁹⁸. Akkirman dolayına indiğinde kendisini Rumeli beylerinin karşıladığı, bunların içinde şöhretli uç beyi ailelerinin mensuplarının da bulunduğu dikkati çeker. Yahyapaşaoğlu Mehmed, Minnetoğlu Kazgan, Turahanbeyoğlu gibi uç beyi sülâlelerinden bazı kimselerden başka yanında çeşitli idari görevlerde bulunmuş birtakım şahıslar da yer almıştı⁹⁹.

Bu sırada Edirne’de onun ani hareketine karşı derhal askerî tedbirler alınmaya başlandı. Rumeli Beylerbeyisi Hasan Paşa, Selim’i karşılamak üzere yola çıkarıldıysa da ansızın Edirne’ye döndü. Bu geri çekiliş türlü dedikoduların çıkmasına da yol açtı. Hatta bunun saltanat açısından pek hayra alamet olmadığı, Selim’in kuvvetine delil teşkil ettiği şayiaları yayıldı. Bunun üzerine bizzat II. Bayezid harekete geçip Çukurçayırı denilen yere geldi. Selim’de burada konaklamış durumdaydı. Ortada tam bir savaş havası hâkimdi, ufak bir kıvılcımın büyük bir yangına dönüşme ihtimali büyüktü. Buna rağmen Selim babasına haber yollayarak kendisiyle görüşme isteğini sürekli olarak tekrarlamaktaydı. Fakat

97 TSMA, nr. E. 5443’ten alıntı: Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 84, not 43.

98 Mektub için bk. Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 84-85.

99 TSMA, nr. D. 5374’de “Kefe’den gelenler” ve “Akkirman’dan beri istikbale gelenler” başlıkları altında isimler verilmiştir. Kefe’den gelen adamları İlalı Sultan oğlu Mahmud, Gümlüoğlu İskender, Karloğlu İskender, Davudbeyoğlu Mustafa Beylerin adı dikkati çeker.

etrafındakilerin de tesiriyle II. Bayezid bu isteğe sıcak bakmadı. Bu arada bir Selimnâme yazarının verdiği bilgiye göre, Selim paşalara başvurarak babasının derhal tahttan indirilmesini ve yerine üç oğlundan birinin getirilmesinin zaruri olduğunu bildirmişti:

“Fıkr edüp insafa gelsin şehriyâr/ Gayret için birin etsin ihtiyâr”¹⁰⁰.

Bunun üzerine durumu anlayanlar, üzülmemesi için bu bilgiyi padişaha iletmemeyi tercih etti; paşalardan ümit ettiği vaadi alamayan Selim ise babasının kendisiyle görüşmeyi reddetmesinin verdiği hüznün yeni teşebbüslere girişti. Meseleyi Sarıgövez ile tekrar görüşmek istedi. İkisi arasındaki görüşmeden sonra durum biraz yumuşadı, ona Rumeli’den bir sancak verilmesi konusunda mutabakat sağlandı. Selim’e uygun görülen yer Doğu Sırbistan’da, Belgrad’a 45 km. mesafede bir sınır sancağı olan Semendire idi. Selim bu defa bu tevcihata itiraz etmedi, uyumlu bir davranış sergiledi. Onun uysal hâlimden memnun olan II. Bayezid, ayrıca Vidin ve Alacahisar’ı da sancağına ekledi¹⁰¹. Macarlar üzerine akın yapmasına izin verdi, aynı zamanda yaşadığı sürece herhangi bir şehzadesine tahtını terk etmeyeceğini bildiren bir ahitname yolladı¹⁰².

Böylece kriz görünüşte yatışmış oldu, Selim sancağına doğru yola çıktı. Bu olaylardan ve gelişmelerden Şehzade Ahmed de bilgilendirilmişti. Şahkulu İsyanı sebebiyle Veziriazam Ali Paşa ile birlikte hareket etmekte olan Ahmed, kardeşine Semendire’nin verildiğini duyunca canı çok sıkılmıştı. Ancak endişelenmesi için bir sebep şimdilik görünmüyordu. Zira bu meseleyi halleder etmez derhal İstanbul’a gelip tahta çıkması için gereken ortam hazırlanmaktaydı. Rumeli beyleri ile Anadolu beyleri onun lehine kazanılmaya çalışılıyordu¹⁰³. Haberler Selim’in de kulağına gitmişti; o da Semendire’ye gitme konusunda acele etmemekteydi, hatta babasının Edirne’den İstanbul’a dönüşünden şüphelenmişti¹⁰⁴. Selim ağır ağır ilerleyip Eski Zağra’ya ulaştığında Rumeli beylerini ve askerlerini yanına çağırdı ve Macar seferini ilan

100 Şükri-i Bitlisi, *Selimnâme*, s. 85.

101 Şükri-i Bitlisi, *Selimnâme*, s. 87. Bazı kaynaklarda ise Niğbolu ve Silistre’nin eklendiği bildirilir (Sa’d b. Abdülmüte’al, *Selimnâme*, vr. 31a)

102 S. Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 279.

103 İshak Çelebi, *Selimnâme*, s. 59, 81 vd.

104 T SMA, nr. E. 6185; Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 86-87.

etti. Yaptığı toplantıda yandaşları daha fazla ileri gidilmemesi tavsiyesinde bulundular. Çünkü Edirne'den hoş olmayan haberler geliyordu. Selim, Şahkulu olayında Ali Paşa'nın yenilip hayatını kaybettiğini, bunun üzerine padişahın İstanbul'a hareket ettiğini ve yerine Şehzade Ahmed'i getireceğini duymuştu. Babasına yazdığı bir mektupta bunu şöyle ifade etmişti:

“..Rumeli livalarından Semendire livası bendenize sadaka olunup akın etmek için icazet buyruldukda, ba'zı akıncılar cem' etmek sadedinde iken ba'zı sipahiler ve subaşılar cem' olunup Zara Eskisi'nde sâkin olup tedarikde iken nâgâh Anadolu tarafından Kızılbaş üzerine Ali Paşa ile gönderilen asker münhezim olup ve Ali Paşa dahi alındığı haberi muhakkak alındıkda devletlü hunkâr yümn ü ikballe İstanbul'a müteveccih oldu, şol kasdla ki emrem Sultan Ahmed'i getirtip memleketi ona ısmarlayıp kendiler feragat edeler deyü istima olundu...”¹⁰⁵

Babasıyla Savaşı

Ağabeyinin saltanatının kararlaştırıldığı kanaatine artık iyice sahip olan Selim, babasıyla yaptığı ahdin bozulduğunu düşünerek derhal Edirne'ye doğru harekete geçti. Yanında topladığı kuvvetler muhtemelen -kaynakların daha fazla göstermesine rağmen- 20.000'i bulmamaktaydı. Edirne'ye girip şehrin kontrolünü kendi adamlarına verdi, oradan babasının peşine düşerek Çorlu'ya kadar geldi. Baba, oğul Çorlu'ya yakın Uğraş mevkiinde karşılaştı, iki tarafın askeri arasında gerilim dolu bir bekleyiş başladı. Şurası muhakkaktır ki Şehzade Selim, babasıyla bir çarpışmaya girmek istemiyordu, gücünü göstererek kendisinin de bu iktidar oyununda kuvvetli bir aday olduğunu benimsetmeye çalışıyordu. Hatta babasına bir adam yollayarak aralarındaki sözün neden bozulduğunu da sormuştu. Tam bu sırada Şehzade Ahmed taraftarı bazı ileri gelen şahıslar, II. Bayezid'e oğlunun ordusunu göstererek, böyle davranmasının bir iyi niyet göstergesi olamayacağını söylediler. Bu kadar kuvvetle gelinmesi ancak kötü bir amacın eseri olabilirdi. Bundan çok etkilenen II. Bayezid, kızgınlıkla derhal zor kullanılarak oğlunun uzaklaştırılması emrini verdi.

¹⁰⁵ TSMA, nr. 1227'deki bu mektup için bk. Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, s. 90, not 57.

Yavuz Sultan Selim'in saltanatı döneminde yazılan ve *Selimnâme* denilen kaynakların hemen hemen tamamı, buradaki savaşı ilk başlatanın II. Bayezid olduğunu, Selim'in babasının bu saldırısını beklemediğini, askerlerine ısrarla kılıç kaldırmamalarını tembihlediğini bildirirler. Bu kaynakların bazılarında da Selim'in saldıran babasının askerlerine karşı küçük bir direnişin ardından doğru dürüst savaşa girmeksizin çekildiği belirtilir. Hâlbuki burada iki taraf arasında ciddi bir çarpışma yapılmış olduğu Batılı kaynaklardan da anlaşılmaktadır. Babasının eğitimli kuvvetlerinin saldırısı üzerine Selim'in yanındaki toplama birlikler, özellikle Tatarlar, bilinen savaş usulleri gereğince çevirme harekâtına girişmiş, fakat kapıkulu askerleri karşısında başarısızlığa uğramışlardı¹⁰⁶. Topçuların ve tüfekçilerin yoğun ateşi de Tatar süvarilerinin dağılmasında rol oynamıştı¹⁰⁷. Hatta bizzat Selim'in kendisi çok zor durumda kalmış, etrafının çevrildiğini görünce, "Karabulut" adlı atının sayesinde çemberi yarıp kaçmaya başlamış, kendisini takip edenlerden ise yakın adamı Ferhad Bey'in mukavemeti sayesinde kurtulmuştu¹⁰⁸. Genellikle Selim'in aleyhine ifadelere rastlanan yazarı meçhul eserlerde, onun "sınıp cümle esbabını ve hazinesini koyup kaçtığı" belirtilir¹⁰⁹. Kara Hüseyin Ağa adlı birinin sonradan I. Selim'den bir memuriyet istemek için yazdığı arzda, bizzat katıldığı Uğraş Savaşı'ndaki durum hakkında bazı ilginç bilgiler verdiği dikkati çeker. Buna göre bu şahıs Selim geri çekilirken ona at getirilmesi için gayret etmiş, hatta paşaya (muhtemelen Ferhat Bey) Selim'in yanından ayrılmaması için telkinatta bulunmuş, sağ kanattaki hazinedarbaşını da kaçarken engellemiş; tam bunları yaparken üzerine saldıranlar tarafından atından düşürülüp esir alınmış. Bu durumdayken dahi Selim'in peşine düşen Çakıroğulları'ndan birisine yanlış yol tarif ederek şaşırtmış¹¹⁰. Burada anlatılanlar Selim'in bu savaş sırasında çok ciddi bir tehlike atlattığını açık şekilde göstermektedir.

106 Venedik kaynaklarından naklen bk. N.Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, trc. N.Epçeli, II (İstanbul 2005), s. 263. Ayrıca Venedik elçisi A. Foscolo'nun raporu, *Costantinopoli Relazioni*, s. 24-25.

107 Şükri-i Bitlisi, *Selimnâme*, s. 89. Burada da ciddi bir savaş tasviri yapılır. Ayrıca Sa'd b. Abdülmüte'al, *Selimnâme*, vr. 33b-34b

108 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 160-161; Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 1991, s. 366.

109 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Fr. Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 134.

110 T SMA, nr. E 10161; metin için Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 88, not 51.

Güçlkle kurtulabilen Selim, Vize'ye, oradan Aydos'a ardından da Ahyolu'na geldiğinde etrafında 3.000 kişi bulunuyordu. Çaresizlik içinde Kefe'ye dönmek zorunda kaldı (8 Cemaziyelevvel 917/3 Ağustos 1511). Bu yenilgi ve uğradığı başarısızlık yaygın şöhretini oldukça gölgelemişti. Bir kaynağa göre Kefe'ye gitmek üzere Kırım serhaddine vardığında Kırım Hanı onu karşılamış ve teselli etmiş, bu yenilginin önemi olmadığını, vezirlerin ve ümeranın bundan dolayı Şehzade Ahmed'e meyletmelerinin de beklenemeyeceğini, isterse ona asker verip tahtı almasını sağlayabileceğini söylemiştir. Fakat Selim, niyetinin taht olmayıp babasının ihtiyarlığı ve hastalığı sebebiyle bütün işleri vezirlere bırakması, onların da memlekette karışıklığa yol açmaları, ayrıca kardeşlerinin bu durumu ortadan kaldıracabilecek nitelikte olmamaları, bu sebeplerden ötürü de maksadının babasının elini öpüp ondan bir miktar asker tahsis etmesini isteyerek bütün bu karışıklıkların önünü almak olduğunu beyan etmiştir¹¹¹.

Gerçekten de Selim'in meyvus olması için bir sebep yoktu. Çünkü en başta gelen rakibi Şehzade Ahmed bu sıralarda Şahkulu İsyanı'nda pek de başarılı olamamıştı. Şahkulu İsyanı aslında Şah İsmail'in tahrikiyle ortaya çıkmış bir isyan hareketinden ziyade, 1509 depremi ardından yaşanan kaos ortamı ve II. Bayezid'in öldüğü şayialarından etkilenen, Şah İsmail hareketine de sempati duyan kesimlerin dinî-mezhebî bir ihtilali, Osmanlı payitahtını ele geçirerek gerçekleştirme düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Bayezid'in öldüğü, oğullarının ise birbirine düştüğü, artık büyük kurtuluşun zamanının geldiği, Osmanoğullarının ise süresinin dolduğu, kendisine bütün yeryüzünün hâkimiyetinin verildiği, gökyüzünden kılıç indirildiği, bununla bütün milletleri hükmü altına alacağı beyanıyla harekete geçen Şahkulu Baba Tekeli adlı tarikat şeyhinin önderliğinde Batı Anadolu kesimini ve Karaman bölgesini büyük bir karışıklığın içine iten isyan sırasında hükümet kuvvetlerinin başarısızlığı, bunların Bursa dolayına kadar gelmeleri, o sıralarda Selim meselesiyle uğraşan merkezi idareyi zor durumda bırakmıştı¹¹². İsyanın başladığı yerde idarecilik yapan Şehzade Korkut'un eşyalarının yağmalanması, onun bu isyanla ilgilenecek yerde saltanatı ele geçirebilme ümidiyle ansızın eski sancağı olan Manisa'ya dönmesi, burada iken de

111 Bu kaynaktan alıntı için bk. S. Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 282, not. 146.

112 İsyan için F.M.Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, XXXVIII, s.284-286

Şahkulu tarafından sıkıştırılması; ayrıca yine Şahkulu'nun üzerine sevk edilen Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'nın (22 Nisan 1511), Karaman Beylerbeyi Haydar Paşa'nın ve ardından da Şehzade Ahmed ile birlikte bu isyanı bastırmakla görevlendirilen Veziriazam Hadım Ali Paşa'nın bozguna uğrayıp öldürülmeleri (2 Temmuz 1511), Şehzade Ahmed'in ise ona karşı hiçbir şey yapamaması merkezi idarenin ciddi bir itibar kaybına uğramasına yol açmıştı. Bu durumdan rahatsızlık duyan yeniçeriler de şimdi artık Rumeli'deki uç beyleri ile daha koyu bir bağ kurduğu anlaşılan Şehzade Ahmed'den tamamen soğumuştur.

II. Bayezid İstanbul'a döndükten sonra daha önce Şehzade Ahmed'i Şahkulu İsyanı için görevlendirdiğinden ona karşı daha müsamahakar davranıyor, ancak Korkut dâhil üç oğlunun hukukunu kendisi hayatta iken birbirlerine çığnetmek de istemiyordu. Nitekim Şehzade Ahmed'in, Şahkulu isyanı için Amasya'dan yola çıktıktan sonra yolladığı mektupta onu çocuklarına karşı çok merhametli olmakla suçlaması dikkat çekicidir. Hatta Ahmed, eğer bu merhamet âsilik yapan iki oğlunu (Korkut ve Selim) tedip etmeye mani oluyorsa o vakit kendisinin bunu gerçekleştirebileceğini ifade ediyordu. O kadar ki Selim'e Rumeli'den sancak verilmesi karşısında büyük bir hiddete kapılarak ona neredeyse bütün Rumeli'nin bağışlanmış olduğunu, saltanatını ilan etmemesi için geriye bir tek sikke bastırması ve hutbe okutması kaldığını söylüyor, bu durumda isyan bayrağını çekerek Bursa'da oturup Anadolu'dan Rumeli'ye bir kimseyi geçirmeyeceğini bildiriyordu¹¹³. Bu hezeyanı Selim'in mağlubiyete uğrayıp Kefe'ye dönüşüyle yatışmış olmalıdır.

Hadım Ali Paşa'nın hayatını kaybetmesi, kardeşler rekabetinde sessizce beklemekte olan oğlu Şehinşah'ın da tam bu sırada vefatı, II. Bayezid'i çok üzmüş, İstanbul'da iken Şehzade Ahmed taraftarlarının baskısı karşısında iyice bunalmaya başlamıştı. Bundan rahatsızlık duyan padişah, Ahmed'i oyalamaya çalışarak artık önemli bir tehlikenin bulunmadığını, sancağı Amasya'ya dönmesi gerektiğini bildirmişti. Hatta Karaman bölgesinin de Ahmed'e verilmesi gündeme gelmişti. Fakat Ahmed, Selim'in Kefe'ye kaçtığını Yenişehir'de iken öğrenince babasının yanına gelmek arzusunda ısrarcı oldu. Bunu önce istemeyen Bayezid, sonunda baskılara daha fazla dayanamayarak onu İstanbul'a davet

113 T SMA, nr E. 3062; kısa bir alıntı: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 89, not 55.

etti. O sırada Gebze'ye kadar gelmiş olan Şehzade Ahmed, Üsküdar'a ulaştı. Lalası Yularkısdı Sinan Bey'i İstanbul'a yollayıp padişahlık meselesi için çeşitli kesimlerin nabzını yoklattı. İkinci Vezir Mustafa Paşa, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Hasan Paşa, Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi, koyu bir Şehzade Ahmed taraftarı idiler. Bunlar Şehzade Ahmed'e karşı tepkili olan yeniçerilerin ve Selim'e taraftar olanların elinden bir şey gelemeyeceği kanaatindeydiler. Hatta yeniçeriler için "İt ağzında kemik tutar, bunlara kemik atalım." diyerek onlara verilecek birkaç akça ile muhalefetlerinin söndürüleceğini düşünmekteydiler. Fakat durum hiç de böyle gelişmedi. Bu konuşmalardan haberdar olan yeniçeriler:

“..bize mültefit olmayıp Sultan Ahmed'i getirirsiniz, bizim için it ağzında kemik tutar dersiniz, bilin ki biz köpek değil, aslanız, bize gıda olarak kelle gerektir, vallahülazim cümlenizin başını keseriz..”

mealinde kağıtlar yazarak her tarafa astılar¹¹⁴.

Ancak bunlara önem verilmedi ve Ahmed'i karşılamak üzere hazırlıklara başlandı. Şehzade Ahmed'in Üsküdar'a geldiği günün gecesi 21 Eylül 1511'de yeniçeriler bir toplantı yaparak Şehzade Ahmed'in durumunu tartıştı. Toplantıda Şehzade Ahmed'in aleyhine epeyi sözler edildi, hatta Şahkulu İsyanı'ndaki beceriksizliğine atıf yapılarak: “..birkaç ayağı çarıklı Türk'ten korkup kaçana hiç saltanat verilir mi ..” dediler. Selim'in faziletlerini öne çıkardılar ve ondan başkasına tabi olmayacaklarını söyleyip sokağa döküldüler¹¹⁵. Bağırarak silahlı oldukları hâlde, dört kola ayrılıp Tacizâde Cafer Çelebi, Mustafa Paşa, Hasan Paşa, Müeyyedzâde'nin evlerini yağmaladılar. Sayılarının 5.000 kişi olduğu belirtilen yeniçeriler, ağaları vasıtasıyla II. Bayezid'e de haber gönderip, bu dört kişiyle birlikte Ahi ve Mirim Çelebilerin İstanbul'u terk etmesini istediler, Şehzade Ahmed'in de nereden geldiyse oraya gitmesi gerektiğini, eğer bu olmazsa asıl “fesad”ın nasıl olacağını o vakit göstereceklerini bildirdiler. Divandaki paşalar ve padişah bu zor durum karşısında Mustafa Paşa hariç diğerlerinin görevlerinden alınmasını

114 Nihali Çelebi'den Selim'in hocası Halimi Çelebi'ye mektup: TSMA, nr. 3197: Metni için Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim” *Tarih Dergisi*, sy.10, s. 120, not 7.

115 Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 189; S. Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 289-291.

uygun gördüler. Yeniçerilerin takibine uğrayan ve canını güçlkle kurtaran Yularkısdı Sinan Bey'den vaziyeti öğrenen Şehzade Ahmed, hemen Üsküdar'dan çekildi ve artık tahtın kendisi için çok uzak olduğunu anladı. Bunun verdiği inkisar hisleriyle güç kullanarak devlete hâkim olma hülyaları içinde, önce Anadolu'yu ele geçirmeyi sonra da Rumeli'ye geçmeyi planladı. Süratle Konya'ya gitti ve buraya yerleşerek müstakil hükümdar gibi davranmaya başladı. Fakat sebep olduğu karışıklıklarla Anadolu yeniden yangın yerine döndü¹¹⁶.

Bütün bu gelişmeleri adamlarından haber alan Selim, artık taht yolunda önemli bir merhale kazandığının farkına vararak rahatlamıştı. Yeniçerilerin kendisine destek vermesi, son derece mühimdi. Hatta ulaşan haberlerde artık ona karşı kimsenin duramayacağı, Edirne'ye gelmesine hiçbir mani kalmadığı, Rumeli beylerinin de onun tarafında olduğu yolunda istihbarat geliyordu¹¹⁷. Selim de buradayken babasına yumuşak ifadelerle mektup yazmış ve padişahın kendisi hakkındaki emri ne olursa olsun ona uyacağını ifade etmişti. Şehzade Ahmed'in Konya'yı zorla alması da onun işine geldi ve durumunu daha çok güçlendirdi. Zira artık ağabeyi, bir âsi konumuna gelmişti. Nitekim Şehzade Ahmed de İskender Bey'e yazdığı mektupta bu durumdan yakınmıştı. Konya'yı almasıyla birlikte, İstanbul'daki bazı kimselerin yeniçerilerin zoruyla Selim'e haber gönderip kendisi aleyhine yeni tertiplere giriştiklerini, Anadolu'dan asker toplamakta olduğunu bildiklerini; bu arada Rumeli beylerinin yeniçerilerle birlikte hareket etmeye başladığını öğrendiğini, yeniçeriler aleyhine söylemediği sözlerin her tarafta yayıldığını, kendisini ortadan kaldırmak için Selim'i başa geçirip üzerine yürümek niyetinde olduklarını yazmıştı. Ona göre yeniçeriler divana gelip II. Bayezid'e çok ağır sözler söylemişler: "sen artık işten kaldın, bize padişah gerek, öyle olsa biz dahi Selim Beyi padişah eyledik" diyerek "Padişahımız Selim Bey'dir, taht ve memleket onundur" şeklinde bağırışlardı¹¹⁸.

Selim'in af dilemesi, II. Bayezid'i çok memnun etmişti¹¹⁹. Yusuf adlı birinin Selim'e yazdığı mektup, bu gelişmeler hakkında ilginç bilgiler ihtiva eder. Bu mektupta Yusuf, Şehzade Ahmed'in Konya meselesi

116 Ahmed'in durumuyla ilgili bk. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", sy. 10, s. 121-124.

117 TSMA, nr. E. 3197.

118 TSMA, nr. E. 2667; Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", sy. 10, s. 124, not.15.

119 Selim'in bir adamı 30 Ocak 1512'de İstanbul'da idi (MC, nr. O. 71, 243a ve 253a).

dolayısıyla tarafına yollanan yayabaşılara değer vermediğini, bunların İstanbul'a döndükten sonra Ahmed'in isyan durumunda olduğunu bildirdiklerini, bunu işiten yeniçerilerin toplanıp yeniçeri ağasını sıkıştırdıklarını anlatmaktadır. Ayrıca bu mesele üzerine padişahın bizzat kendisini çağırarak ona

“Oğlumu askerime baş diktim, vallah, billah, tallah hiç bir şekilde bunu hile olarak anlamasın, hemen buraya gelsin, ondan sonra kendisi ne isterse yerine getirilir, bana danışsın, işte kul, asker, hazine ve cephane hazırdır, artık bundan sonra gayret kendisindedir.”

dediğini de yazmaktadır. Yine yandaşı yeniçerilerin ona bazı tavsiyelerde bulunduğunu, Rumeli'deki beylerle elden geldiğince dostluk etmesini dilediklerini, bütün herkesin duacı olup saltanatını beklediklerini bildirmektedir. Yusuf ayrıca, önde gelen vezirlerden Mustafa Paşa'nın ve Sinan Paşa'nın da onu desteklediklerini, Yunus Paşa ile yeniçeri ağasının zaten “hâlis bendeleri” olduğunu, taraftarlarının git gide çoğaldığını da eklemektedir¹²⁰.

Artık İstanbul'daki hava tamamen Selim'in lehineydi ve onun için payitahta gitmenin vakti gelmiş bulunuyordu. 27 Mart 1512'de oğlu Selim'i askerinin başına geçiren ve bununla ilgili bir hüküm yolladığı anlaşılan II. Bayezid, evâsıt-ı Muharrem 918 (1512 Nisan ayı başları) tarihli ikinci bir hüküm daha yazdırarak, Selim'in derhal İstanbul'a gelmesini ve askerinin başına geçip Şehzade Ahmed'in üzerine yürütmesini emretmişti. Hatta tam bu sırada gizlice İstanbul'a gelen kardeşi Korkut için de endişelenmemesini, bu kararının geçerli olduğunu yazmıştı:

“...karındaşın oğlum Ahmed'in men'i hususunda kapım halkı ve yeniçeri kullarımı sana koşam, sen dahi teveccüh edip gelesin diye emr edip ..yeniçerilerim kethudası İlyas ile hükm irsâl etmiş idim. Öyle olsa bu esnada karındaşın oğlum Korkut dahi bir gün füc'eten bunda İstanbul'a geldi... mezkûr karındaşın Korkut'un bu vechile icâzetsiz bunda gelmesinde hatırına şüphe büründürmeyüp emr-i humayunum üzere teveccüh edip gelesin..”¹²¹

120 TSMA, nr. 7072; Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, sy.10, s. 125, not 17.

121 TSMA, nr. E 6185: Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, sy. 10, s. 125, not. 18.

Gerçekten de Korkut, vaktiyle Fâtih Sultan Mehmed'in vefatı üzerine babası gelinceye kadar bir süre İstanbul'da saltanata vekâlet etmesi sebebiyle bunun taht için kendisine avantaj sağlayacağı düşüncesindeydi ve kardeşi Ahmed'in tazyiki karşısında da Manisa'da duramayacağını anlayıp İstanbul'a doğru hareket etmiş ve Mihaliç'ten üç gemiyle birlikte 30 Mart 1512'de Kumkapı'ya gelerek karaya çıkmış bulunuyordu. Oradan derhal yeniçeri ortalarının bulunduğu yere gitmiş, o geceyi yeniçeri mescidinde (Orta Camii)¹²² geçirmişti. Hatta yeniçerilerin nabzını yoklamış, fakat onların Selim taraftarı olduklarını anlamıştı. Onun bu ani gelişi hem padişahı hem de devlet adamlarını çok rahatsız etti. Zira daha önce 27 Mart'ta Selim "asakir-i mansûre serdarı" olarak İstanbul'a davet edilmiş olup herkes onu bekliyordu. İşte yukarıda alıntıladığımız II. Bayezid'in ikinci defaki hükmü de bu niyetle yazılmıştı. Padişah 6 Nisan'da oğlu Korkut'u huzuruna kabul etmekten de çekinmedi. Korkut bu buluşmada babasını görmek için geldiğini, ayrıca Şehzade Ahmed'in kendisi üzerinde uyguladığı baskıdan bunaldığını, orada kalmış olsa ikisi arasında çatışma çıkmasının mukadder olacağını, kan dökülmemesi için İstanbul'a gelmeyi tercih ettiğini söyledi. Tahttan ümidini kesmiş olarak kardeşi Selim'i beklemek üzere bir süre daha İstanbul'da kalmayı, onunla görüşmeyi arzu etmekteydi¹²³.

İstanbul'a Davet Edilmesi ve Tahta Çıkışı

Şehzade Selim haberleri alınca sür'atle İstanbul'a doğru yola çıktı, önce Akkırman'a, oradan da Prevadi'ye geldi, bir süre burada durduktan sonra payitahta davet mektubunu yeniçeri kethudası olan Balyemez'den alınca İstanbul'a hareket etti. Taraftarları tarafından sevinçle karşılandı. İstanbul'a girmeden önce kardeşi Korkut ile de buluşup bir süre konuştuktan sonra sur içinde Edirnekapı yakınlarındaki Yenibahçe'de kendisi için hazırlanmış çadıra indi. Bu noktada Osmanlı kaynaklarının çoğu onun hiçbir problem olmaksızın ertesi gün Topkapı Sarayı'na gittiğini, ikili sıra hâlinde dizilen yeniçerilerin arasından geçip babasının huzuruna çıktığını, II. Bayezid'in de ona dua ederek saltanatı bıraktığını yazarlar. Ayrıca bir bölüm kaynaklarda ise babasını

122 Şehzadebaşı'nda bugün yıkılmış olan Yeniçeri odalarının bulunduğu yerdedi.

123 Korkut'un faaliyetleri için bk. F.M.Emecen, "Korkud, Şehzade", DİA, XXVI, 205-207

ziyaretten sonra döndüğü Yenibahçe’de yeniçerilerin kendisini tebrike başladıkları, vezirlerin bunu padişaha bildirdikleri ve böylece onun da saltanatı Selim’e verdiği; Selim’in tekrar saraya gittiği, II. Bayezid’in ona nasihatte bulunduğu ve saltanatı teslim ettiği belirtilir¹²⁴.

Aslında II. Bayezid’in oğluna tahtı hemen terk etmediği anlaşılmalıdır. Zira dönemin bir kaynağına göre; Selim, Yenibahçe’ye geldiğinde yeniçeriler divana giderek içlerinden seçtikleri on yayabaşını paşalarla görüşmek üzere gönderdi. Bunlar padişahın hasta olduğunu sefere çıkmaya gücü bulunmadığını, bunun için sultanlığın Selim’e verilmesi gerektiğini, taleplerinin padişaha duyurulmasını istediler. Ayrıca istekleri yerine gelmezse paşaları ölümle tehdit ettiler. Paşaların durumu arz ettiği II. Bayezid ise tahttan feragata yanaşmadı. Tıpkı daha önce olduğu gibi kendisi sağ oldukça tahtını kimseye vermeyeceğini açık dile anlattı. Vaziyet iyice kritik bir hâl aldı. Mustafa Paşa tekrar huzura girerek, yeniçerilerin tehdidini hatırlattı ve olumsuz bir cevapla dışarı çıkarlarsa kendilerini katl edeceklerini bildirdi. Fakat Bayezid ısrarla ayak diretti. Tarihçi Celalzâde’ye göre : “Madem ki dâire-i sıhhatteyim kimseye saltanat vermezim.” diye itirazda bulundu¹²⁵. Ayrıca saltanatı terk etmezse, kendisine bir zararları dokunup dokunmayacağını dahi sordu. Bunun üzerine paşalar: “.. yok katl etmezler, amma harbe ucuyla kaftanınızdan çekip tahttan aşağı indirirler” deyince tahttan istemeye istemeye ayrılmaya razı oldu¹²⁶. Bu haberi alan yeniçeriler derhal durumu Selim’e iletti. Selim ise tereddüt içerisindeydi ve aldığı haberlerden pek emin değildi, hile ile hayatına kast edilebileceğinden endişe ettiğinden at üzerinden dahi inmemişti. Bunun üzerine ayak divanı yapıldı. Selim ve devlet erkânı at üstünde padişahın huzuruna çıktı. Önce baba oğlun birbirlerine çektikleri hasret ile başlayan konuşma sırasında Bayezid, Şah İsmail olayından bahsedip memleketin doğusunda huzur kalmadığını beyan etti, oğluna “Seni serdar tayin edip ve yanına istediğin kadar asker koşup göndersem olmaz mı?” diye sordu. Selim ise babasının

124 İbn Kemal, IX. Defter, s. 63-64; Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 103-105; Hoca Sadeddin, *Tâcü’r-tevârih*, II, 200 vd; Kaynaklardaki bu durumun tahlili için bk. S. Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 300-301.

125 *Selimmâme*, s. 98.

126 Bu bilgiler Muhyi Çelebi’nin eserinde yer alır: *Tevârih-i Âl-i Osman*, Millet Ktp. Ali Emiri, TY, nr. 15, vr. 91b; Ayrıca, Sa’d b. Abdülmüte’al, *Selimmâme*, 43a-45b

emrine muhalefet edemeyeceğini, fakat bunu kabulünün güç olduğunu zira askerin ancak padişahlarıyla birlikte sefere gittiklerinde tam olarak hizmet edebileceklerini; bu bakımdan böyle bir durumda kendisinin bir vezirden farkının kalmayacağını; bu işin sultansız halledilemeyeceğini söyledi¹²⁷.

Bu sözler II. Bayezid'e açık bir mesaj niteliği taşıyordu. Selim'in baştan beri hükümdarlık için kararlı olduğu ve bir bakıma askeri de kendisinin saltanatı için teşvik ettiği anlaşılıyordu. Bütün bu baskılar karşısında yalnız kalan II. Bayezid de sonunda oğluna tahtını terk etmeye mecbur oldu, bir bakıma tahttan indirildi. II. Bayezid'e atfedilen ve tam da bu sıralarda kaleme alındığı iddia edilen bir şiir bu konu açısından dikkat çekicidir:

“Bu beylikten feragat etmedim ben/ Görün beyler bana ne etti Selim Şah/ Ben anı halime haldaş bilirdim/ Bunun gibi deme yoldaş bilirdim/ Oğul değil anı kardaş bilirdim/ Görün beyler bana ne etti Selim Şah”¹²⁸.

Bu şiir II. Bayezid'e ait olmasa bile sarayda hal' olayına karşı olan tepkilerin uzun süre devam ettiğini gösterir. Padişahın tahttan bu şekilde ayrılmasının ardından I. Selim dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak tahta çıktı (7 Safer 918/ 24 Nisan 1512). Cülus töreni mutad harici sarayda yapılmamış, Selim babasına hürmeten onun saraydan çıkıp Dimetoka'ya doğru hareketine kadar otağında kalmış, bu arada da devlet erkânı kendisine biat etmişti¹²⁹. Son günlerini geçirmek için Dimetoka'yı tercih eden II. Bayezid, gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra 5 Mayıs 1512'de İstanbul'dan ayrılmış, Selim babasının arabasına bir süre refakat etmiş, nihayet onunla vedalaşarak Topkapı Sarayı'na (Yeni Saray) gitmiştir. Bu olay dolayısıyla tarihçi Cenâbî'nin verdiği ve başka kayıtlarla teyit edilemeyen bir bilgi ilginçtir. Cenâbî, babasını uğurladıktan sonra saraya gitmekte olan Selim'in yeniçerilerin

127 Bu konuşma Âli tarafından *Dürr-i meknun* adlı esere atıfla zikredilir: *Künhü'l-abbâr*, I/2, 950-951

128 TSMA, nr. E. 8525; nakleden S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 1.

129 Sa'd b. Abdülmüte'al, *Selimmâme*, vr. 45b; II. Bayezid'in saltanatı teslim ettikten sonra Eski Saraya gittiği, bir süre burada kaldığı da belirtilir: Ş. Tekindağ, “Bayezid'in Ölümü Mesclesi”, *Tarih Dergisi*, sy. 24 (İstanbul 1970), s. 9. Ayrıca cülüs konusuyla alakalı bk. Z.T. Ertuğ, XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülüs ve Cenaze Törenleri, Ankara 1999 s. 42-47

kılıçlarının altından kendisini geçirmek için beklediklerini öğrenince, bunu iktidarının daha baştan sınırlandırılması anlamına geleceğini düşünerek yolunu değiştirdiğini, onlara görünmeksizin saraya ulaştığını ifade eder:

“..Sultan Selim yeniçeri tâfesiyle dönüp gelip saray yakın geldikde, yeniçeri saray kapısına içeri girip tüfek tüfeğe ve kılıç kılıca ve harbe harbeye çatıp durdular ki padişah gelip bunların kılıçları altında geçe ve sonra kendilere râm edeler... Sultan Selim bunu duyup yeniçerinin kılıcı altından geçmek mağlûbluk alâmetidir deyü âr edip..¹³⁰

Bu bilgi eğer doğruysa, yeniçerilerin iktidarı belirleyen bir güç olarak bu kudretlerini yeni padişaha herkesin gözü önünde aleni olarak göstermek düşüncesinde bulduklarını ortaya koyar. Şurası muhakkaktır ki yeniçeriler bir bakıma haklı olarak sayelerinde tahtta çıkan I. Selim’in kendilerine karşı nasıl bir tavır sergileyeceğini anlamak niyetindeydi. Ancak I. Selim böyle bir seremoniye katlanacak karakterde bir padişah olmadığı gibi iktidarını da hiçbir kişi veya zümreyle paylaşmak arzusunda değildi. Bununla birlikte cülus bahşisi dağıtarak, ulufelerini biraz artırma sözü vererek, tahtını tehdit altında tutan kardeşlerini bertaraf edene kadar uzanan süreçteki bu nazik ortamda onları teskin edici hareketlere girişmiş olması da tabiidir.

Tahtın bu şekilde Selim’e geçmiş olması, daha sonraları pek çok dedikodunun çıkmasına ve babasını tahttan indiren hatta onun vefatına sebep olan oğul olarak suçlanmasına yol açmıştır. Bunlar muhtemelen Yavuz Sultan Selim’in daha kendi çağında dillendirilmiş, köşe bucakta konuşulmuşlardır. O kadar ki sonraki dönemlerde kaleme alındığı anlaşılan bir tarih kaynağı olmaktan çok dedikoduları, halkın zihninde kalan çoğu yanlış birtakım olayları toplayan bir anonim eserde, babasının Selim için “Bu oğlan öyle Yavuz oldu.” dediği (halk arasında lakabının buna dayanma ihtimali büyüktür), tahtı Selim’in zorla aldığı ve babasını tahttan indirdiği; bunun üzerine II. Bayezid’in tahtı ona bırakırken “Oğlum Allah kılıcını keskin etsin ve uğrun açık olsun, lakin

130 Ccnâbî, *Tarih* (Türkçe), vr. 85b.

pederini saymayıp bî-edebâne hareket ettiğın için ömrün vefâ etmesin” diye beddua ettiğı belirtilir¹³¹. Benzeri bir bilgiyi Evliya Çelebi de eserinde nakleder. O da Selim adı etrafında bu olaydan dolayı uğursuzluk ortaya çıktığına temas etmiştir. Eserinin birçok yerinde fırsat düştükçe bu olaya yer veren Evliya Çelebi, Kanuni'nin oğlu II. Selim'den bahsettiğı bir yerde, II. Bayezid'in bedduasından söz ederek, onun “Selimler ömrünüz az olsun ve gazanız çok olsun ve hilâfeti benden Çorlu'da aldınız yine Çorlu'da veresiniz”, dediğini yazar¹³².

Bu tahta çıkış hikâyesi ve Selim hakkındaki ithamlar, bazı *Selimnâme* yazarlarının özel olarak onun müdafaasını yapmak üzere eserlerini kaleme almış olduklarını düşündürür. Nitekim daha önce de belirtildiğı gibi bunlardan Celalzâde, Selim hakkındaki ithamlara bir cevap vermek için eserini yazmıştır¹³³. Bunun dışında onun hakkındaki bir başka itham da tahttan feragat edip Dimetoka'ya gitmek için yola çıkan babasını zehirleterek ölümüne sebep verdiğidir.

Tahttan indirilmesi dolayısıyla büyük üzüntü ve hastalığı sebebiyle de ıstırap içinde olan II. Bayezid, yola çıktıktan bir süre sonra 10 Haziran 1512 Perşembe günü Havsa yakınındaki Abalar köyünde vefat etmiştir. Onun aslında hastalığı ve yaşlılığı yüzünden epeyidir beklediğı anlaşılan vefatının, yeni padişah tarafından zehirletilmesinin bir neticesi olduğu yolunda gerek Batı kaynaklarında gerekse bazı Osmanlı kaynaklarında birtakım bilgilere rastlanır. Nitekim Bayezid'in yanında Dimetoka'ya doğru yola çıkan Antonio Menavino, II. Bayezid'in Yahudi olan tabibi tarafından zehirlenmiş olduğunu bildirmiştir. Bunun yanı sıra dönemin Venedik elçi raporlarında ve çağdaş bazı Batılı kaynaklarda benzeri bilgiler bulunur. Bunlardan birindeki malumata göre Bayezid'in yanındaki hekim, Çorlu'da padişaha zehir ihtiva eden bir ilaç vermiş, yanındaki hizmetkârlarına başka bir şey içirmemelerini tembihlemiş, bunun sonucu vefatı vuku bulmuştur. Osmanlı kaynaklarına gelince,

131 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. S.Köklü, (M.Ü. Türkiyat Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul 2004, s. 69.

132 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, nşr. R.Dankoff-S.A.Kahraman-Y.Dağlı, I (İstanbul 2006), s. 170. Evliya Çelebi eserinde sürekli olarak Selim'in padişahlığı Çorlu'da II. Bayezid'den aldığını yazar (I, 165).

133 Özellikle onun babasıyla savaşı konusu burada ön plana alınmıştır: *Selimnâme*, s. 24-25, 27.

İbn Kemal ile Keşfi, açık olmasa bile Yahudi hekimin II. Bayezid'e ilaç verdiğini fakat fayda sağlamadığını, bir sabah renginin birden solarak üşüme ve titreme içerisinde ateşi çıktığını ve dudaklarının uçukladığını, başına ağrı girdiğini, böylece "dimağının muhtel" olduğunu bildirirler. XVI. yüzyılın ikinci yarısında eserini kaleme almış olan tarihçi Cenâbî ise açık şekilde onun zehirletilmiş olduğunu söyler. Öğle namazını eda etmek üzere durduğunda abdest suyuna koyulan zehir yüzünden sakalının kıllarının döküldüğünü, bunun üzerine İstanbul'a dönmek isteyen II. Bayezid'in az sonra vefat ettiğini zikreder¹³⁴. Batı kaynakların dışında Osmanlı tarihlerinde onun zehirlendiği söylentilerinin esas olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi de çok açık şekilde bu zehirlenmede I. Selim'in parmağı olduğunu beyan etmekten çekinmez: "...mesmûmen merhûm olurken.."¹³⁵.

Aslında I. Selim'in tahta çıktıktan sonra ilk hedefini saltanata ortak olan kardeşlerini bertaraf etmeye hasretmiş olması, babasının varlığına da katlanamayacağını gösterir. Ancak bu kaynaklarda yer alan söylentilerden hareketle II. Bayezid'in oğlu tarafından zehirletilmiş olduğu bilgisini kesin şekilde doğrulamak güçtür. Şüphesiz I. Selim babasının Dimetoka'da bulunmasının, kardeşlerinin özellikle de Şehzade Ahmed'in isyan hâli dolayısıyla, iktidarı için ciddi bir tehlike arz edebileceğini biliyordu. II. Bayezid, Dimetoka'da iken Rumeli beylerinin yanında toplanması durumunda, Anadolu taraflarının kontrolünü elinde bulunduran Şehzade Ahmed hesaba katıldığında, iki taraflı bir tehdit içinde kalacağını da düşünmüş olabilir. Üstelik daha önceki örnek, yani tahttan feragat ederek yerini oğlu II. Mehmed'e bırakan II. Murad'ın tekrar ani bir taht darbesiyle saltanat makamına yeniden geçmesi olayı, hiç şüphesiz zihinlerde hâlâ yaşıyordu. Bu bakımdan I. Selim'in saltanatı için tehlikeli olabilecek bir ortağı geride bırakması ondan beklenebilecek bir hareket değildi. Buna karşılık babasının zaten yaşlı ve hasta oluşunun iktidar mücadelesine girişmesini önleyeceği,

134 Bütün bu bilgiler ve kaynaklar için bk. Ş. Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Meselesi", s. 13-14. Bu makalede kullanılmayan Venedik elçisi Foscolo'nun raporu: *Costantinopoli Relazioni*, s. 28. Z.T. Ertuğ, *Cülûs ve Cenaze*, s.89-92

135 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I, 68.

güçsüzlüğü sebebiyle onun artık saltanatı için bir tehdit olamayacağından dolayı Selim'in böyle bir işe girişmesinin anlamı bulunmayacağı da ileri sürülür. Her ne olursa olsun babasının vefatının onu kardeşleriyle girişeceği mücadelede, iktidarını sağlamlaştırıp durumunu kuvvetlendirdiği âşikârdır.

III. Saltanat Yılları ve İlk İcraatları: Kardeşlerinin Peşinde

I. Selim resmen saltanatını ilan ettikten sonra ilk iş olarak iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştı. İktidarı kendisine sağlayan yeniçerilere 2000 akçe yerine 3000 akçe veya 50 duka altın bahşetti. Sipahilerin ulufesini günlük dört, yayaların ise iki akça artırdı. Bu tahsisatı rivayete göre babasının Yedikule’de bulunan hazinesinden karşılamıştı¹³⁶. 20 Cemaziyelevvel 918/ 3 Ağustos 1512 tarihli bir kayıta, padişaha ait odanın mahzeninde 350.000 altın filori bulunmuş ve buna 200.000 filori daha eklenerek 550.000 filoriye çıkarılmış ve koruma altına alınmış; keza mevcut bulunan altın, gümüş eşyaların da sayımı yapılmıştır¹³⁷. I. Selim’e mi yoksa babasına mı ait olduğu hususunda bir sarahat bulunmamakla birlikte, bunların iç hazineye devredilen kıymetli eşya ve nakti gösteriyor olması muhtemeldir. Bundan önce de Selim, 6 Haziran’da devlete olan borçları sebebiyle zindana atılmış olan bazı mukataa emin ve mültezimlerini affetmişti. Deftere göre bunlar 12’si Müslüman, toplam 55 kişiydi. Affedilen borçları ise 42.551.885 akçayı buluyordu¹³⁸.

Saraya tam anlamıyla yerleştikten sonraki ilk hedefi tahta ortak olabilecek kardeşleri Ahmed ve Korkut’un bertarafı oldu. Bu sırada Korkut, İstanbul’da kardeşiyle anlaşarak Manisa’ya dönmüşken, Şehzade Ahmed, Konya’ya yerleşerek hükümdar gibi davranmayı sürdürüyordu. Etrafa emirler yollayarak asker toplamaya çalışıyor ve kardeşine karşı ciddi bir hazırlık içinde bulunuyordu. Oğlu Alâeddin’i yollayarak Bursa’ya hâkim olmaya çalışmış, bunun üzerine Bursa halkı 19 Haziran’da yeni padişahı talep etmişti. Şehzade Ahmed’in, Alâeddin dışında

136 Çağdaş batılı yazarlar P. Giovio ve Sansovino’dan naklen bk. Zinkeisen, *GOR*, II (Gotha 1854), s. 566-567.

137 TSMA, nr. D. 2873.

138 TSMA, nr. D. 10586.

her birine II. Bayezid zamanında sancak verilmiş olan Murad, Süleyman ve Osman adlı üç oğlu daha vardı. Ayrıca başka oğullarının olduğu, bazılarının Mısır'a iltica ettiğine dair bilgiler de bulunmaktadır. Oğullarından Şehzade Murad, babasının taht için mücadeleye giriştiği sıralarda Amasya'nın idaresini üstlenmiş, bu arada Şah İsmail'in Tokat-Amasya-Sivas-Çorum havalisine, Safevi düşüncesini yaymak ve taraftar toplamak amacıyla gönderdiği Nur Ali Halife adlı şahsın etkisinde kalarak bu fikirlere temayül etmişti. Bununla ilgili merkeze yollanan raporlarda durum şöyle açıklanır:

“... Sultan Murad tac giyip sürhseri (Kızılbaş) kendüye asker etti. On binden ziyâde oldular...Sultan Murad her tarafa adamlar gönderip her halifeye tembihleyip asker cem' eder...şimdiki hâlde bu diyar harap oldu, Sultan Murad etrafa ulak salıp nerede Kızılbaş var ise yanına topladı...Sultan Murad içlerine gelip girmedi, amma bu gün yarın gelir, taç giyer, şaha secde eder derler.. kendisi Amasya kadısına taç gönderdi örtsün diye, ol dahi almış emr-i padişahidir örtelim demiş...”¹³⁹.

Bir Osmanlı casusu ise Şah İsmail'in Dev Ali Sultanı Şehzade Murad ile birlikte hareket etmesi için gönderdiğini, Rum beylerbeyliğini Şehzade Murad'a verdiğini, diğer yerleri ise Kızılbaş beyleri arasında paylaştırdığını bildirmişti. Ona göre Şehzade Ahmed'e haber yollayan Şah İsmail, ona istimaletnâme yazıp şöyle demişti:

“Rum'a inip oturasın, biz dahi yakında varmak üzereyiz, işte Dev Ali bu husus için gönderilmiştir, eğer sıkıntın varsa bana haber edesin, sana takvîyet ederler”.

Casus, raporuna devam ederek, bu haberi alan Ahmed'in Dev Ali'ye adam yollayarak Şah'ın belirttiği üzere kendisine yardım etmesi için talepte bulunduğunu, fakat Dev Ali'nin padişah bu tarafa gelmedikçe hareket etmemesi yönünde talimat aldığını bildirdiğini, gelen mektubu ve Şehzade Ahmed'in adamını Şah'ın yanına gönderdiğini belirtir. Ardından da bu casusun haberini ileten Şadi Bey, Erzincan, Bayburt

139 Ç.Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, sy. 10, s. 128-129, not 25 ve 26'daki, TSMA, nr. E. 6522 ve 7592'den alıntılar. Murad Çelebi'nin durumunu Sa'd b. Abdülmütcâl ayrıntılı olarak açıklar: *Selîmânâme*, vr. 51a-53b.

ve buralara yakın yerlerin kızılbaşının hareket hâlinde olup şahı beklediğini, Canik bölgesine Şah İsmail'in adamlar sevk ettiğini, özellikle Trabzon yöresindeki Çepnilere de birini yolladığını, Torul havalisinde Gevezidoğlu adlı birinin karışıklık çıkardığını beyan etmişti¹⁴⁰. Bu sonuncular eski Trabzon Rum Devleti'nin ilk teşekkülü sırasında Orta Haldia (Mesochaldia) kesiminde bulunan yerli bir aristokrat hanedanının mensupları olmalıdır. "Kabazites" adıyla anılan aile, önemli siyasi roller üstlenmiş, Trabzon'un fethinden sonra bir bölümü Trakya'ya sürülmüş, kalanlar ise zamanla Müslüman olmuştur¹⁴¹. Bunların Safevilere ve Çepnilere destek vermekte olmaları ayrıca dinî temayülleri açısından da dikkat çekicidir.

Söz konusu casusun aktardığı bu haberlerin ne derece doğru olduğu konusunda kat'i bir şey söylemek mümkün değildir, fakat bu gibi haber ve faaliyetler Şehzade Ahmed ve oğlunun Şah İsmail ile irtibatlı olduğu konusundaki kanaatleri kuvvetlendirmiş olmalıdır. Aslında Şehzade Murad'ın hareketleri muhtemelen babası Ahmed tarafından da kabul görmemişti. I. Selim, İstanbul'da saltanat makamına geçtiği sırada Nur Ali Halife ve yanına topladığı Kızılbaş temayüllü Türkmenler, Konya'da bulunan Şehzade Ahmed'in yolladığı Yularkısdı Sinan Paşa komutasındaki birlikleri yenilgiye uğratmıştı. Bu durum hiç şüphesiz Şehzade Ahmed için tam bir prestij kaybı olmuştu. Nur Ali Halife ve yandaşlarının 20 Temmuz 1512'de merkeze bağlı Osmanlı birlikleri tarafından dağıtıldığı, Nur Ali Halife'nin de öldürüldüğü yolundaki bilgiler¹⁴² ise hatalı olup bir karıştırma mahsulüdür. Nur Ali Halife, çok sonra Kemah'ın fethi sırasında Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetleriyle yaptığı savaşta hayatını kaybedecektir.

Öte yandan Bursa olayı ve ağabeyinin müstakil olarak hareket edip bir padişah gibi davranması, etrafa emirler yollaması, I. Selim'i oldukça düşündürmekteydi. Bursa kadısı gönderdiği bir mektupta durumun

140 TSMA, nr. E. 6478/2.

141 Beldicianu, "Les Qavazid/Kabazites a la lumiere d'un registre ottoman de Trebizond", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci dedicati*, Naples 1982, s. 41-54; A. Bryer, "The Faithless Kabazitai and Scholarior", *People and Settlement in Anatolia and Caucasus 800-1900*, London 1988, VII. makale, s. 309-327.

142 Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", sy,10, s. 130, not 28'deki rapor (TSMA, nr. E. 6316). Bu rapor Ç. Uluçay tarafından hatalı olarak değerlendirilmiştir.

vahametini merkeze bildirmiş, bu arada da Alâeddin Çelebi, Gemlik, İnegöl, Biga, İznik ve Eskişehir dolaylarına adam yollayarak asker yazmaya vergi toplamaya başlamıştı. Ancak yeni padişahın tahtında kuvvetle tutunması, bölge halkını cesaretlendirmiş, sert bir direnişle karşılaşan Alâeddin, temmuz ayı sonlarında Afyon'da bulunan babası Şehzade Ahmed'in yanına gitmek zorunda kalmıştı. Afyon'u bir üs gibi kullanmaya başlayan Şehzade Ahmed ise etraftaki sancak ve eyaletlere beylerbeyi, sancakbeyi tayinleri yapıyor, asker topluyor, vergi talebinde bulunuyordu.

Bütün bu çabalarına rağmen Şehzade Ahmed'in topladığı kuvvetler yeterli sayıya ulaşmamıştı. Hatta gelenlerin bir bölümü daha sonra onu terk etmişti. Bilhassa yeni padişahın büyük bir kuvvetle Anadolu'ya yürüyeceği haberleri Şehzade Ahmed'in yanında bulunanların ve ona destek vaat edenlerin isteksizliğini daha da artırmaktaydı. Şehzade Murad da Nur Ali Halife Meselesi dolayısıyla yaşanan kargaşalık sebebiyle babasına “..benim bu yanda düşmanım var, varmazım..” diye cevap yollamıştı¹⁴³.

Şehzade Ahmed'in bu faaliyetleri sırasında tahtı ele geçiren kardeşine bir mektup yollayarak babalarının ölümü sebebiyle taziyede bulunduğunu, mirastan pay istediğini, Anadolu taraflarının kendisine verilmesi gerektiğini bildirdiği de belirtilir. I. Selim ise buna verdiği cevapta söz konusu taleplerinin makul olmadığını ama dürüst hareket ederse kendisine müşfik davranacağını bildirmiştir¹⁴⁴. Böyle bir mektuplaşmanın olduğuna dair kaynaklarda teyit edici bilgiler bulunmasa da Şehzade Ahmed'in ondan Anadolu yakasını istemiş olması mümkündür. Hiç şüphesiz I. Selim'in bunu kabul etmesi ondan beklenecek bir hareket değildir.

Kardeşinin Anadolu'da giriştiği faaliyetlerle ilgili birbiri peşi sıra gelen raporlar ve şikâyetler¹⁴⁵, henüz tahta yeni oturmuş olup payitahta çeki-düzen vermeye çalışan I. Selim'i Kırım Hanı Mengli Giray'dan gelen ikaza rağmen bizzat harekete geçirmeye mecbur bırakmış olmalıdır. Kırım hanı, saltanatının tam anlamıyla benimsenmesine kadar

143 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 4-5.

144 Mektubun faksimile metni yayımlanmıştır: Tansel, *Aynı Eser*, ekler kısmı vesika nr. 4 a.

145 Bu şikâyetler ve raporlar için bk. Ç. Uluçay, “Aynı Makale”, 131 vd; Tansel, *Aynı Eser*, s. 5-7.

payitahttan ayrılmanın doğru olmayacağını bildirmişti. Muhtemelen Kırım hanı babasını zorla tahttan indirmesi sebebiyle ona karşı içten içe oluşan tepkilerin ve bilhassa Rumeli yakasında gayri memnun durumdaki beylerin çıkartacağı problemlerden çekinmekteydi. I. Selim de hiç şüphesiz bunu göz ardı etmiyordu, fakat tahtı için en büyük tehlike olan Şehzade Ahmed'in bertarafı işi uzadıkça daha büyük meselelerle karşılaşacağını düşünüyordu. Olayı bir an önce sona erdirmesi ve kendisinin artık tartışılmaz bir konumda olduğunu göstermesi gerekiyordu.

Şehzade Ahmed üzerine yürüme kararı aldıktan sonra, Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'ı payitahta getirterek kendi yerine vekâlet etmesi için haber gönderdi. Bu arada da vezirlere talimat vererek Rumeli ümera ve beylerinin İstanbul'a gelmesi için emirler yollattı. Bunları yaparken de tertip ettiği divanlarla çeşitli meseleleri devlet erkânı ile görüşüyor, alınacak tedbirler üzerinde duruyordu. *Selimnâme* yazarlarından olup bu dönemi tafsilatlı şekilde nakleden İshak Çelebi, yine bir divan toplantısı sırasında, Karadeniz tarafından bir geminin görüldüğünü, gelenin Şehzade Süleyman olduğunun haber alındığını, bunu duyan I. Selim'in büyük bir sevinçle şehzadenin karşılanması için gerekli hazırlıkların yapılmasını emrettiğini bildirir. Derhal denize açılan gemilerle karşılanan şehzade top atışlarıyla selamlanmış, büyük bir kadırgaya nakledilerek sahile çıkarılmış ve bütün devlet erkânını katıldığı karşılama merasimiyle saraya götürülmüştü. I. Selim oğluyla hasret giderdikten sonra ertesi günü resmi tören icra edilmiş, şehzade divanda babasının huzuruna çıkmıştı¹⁴⁶. Bu hadisenin tarihini vermeyen İshak Çelebi, daha sonra İstanbul'a çağrılan beylerin 918 Rebiülahır ayı sonlarında (1512 Temmuz ayı başı) geldiklerini ve divanda bağlılık bildirdiklerini yazar¹⁴⁷. Bu durumda Şehzade Süleyman'ın geliş tarihinin bundan az önce olduğu anlaşılır.

I. Selim, çıkacağı sefer öncesinde Rumeli beylerinin kendisine olan bağlılıklarını bir bakıma anlamak istemiş, gelenleri önemli miktarda

146 *Selimnâme*, s. 165-167. Benzeri bilgileri Matrakçı Nasuh, Rumeli beylerinin gelişinden sonra vermiştir. (*Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586, vr. 97b-98b).

147 *Selimnâme*, s. 169. Matrakçı ise bunu Rebiülahır başları/Haziran ayı ortaları olarak belirtir (vr. 97a).

bahşişler vererek taltif etmişti. Zira bazı beyler Şehzade Ahmed'in yanına geçip sancakbeyi olmuşlardı. Selim için onların kendisine karşı alacakları tavır, saltanatının hemen başında daha duruma tam hâkim olamamışken girişeceği sefer dolayısıyla son derece önemliydi. Muhtemelen Kırım hanı da kendisini ihtiyatlı olmaya davet ederken bu mahzurları göz önüne almış bulunuyordu.

Ağabeyinin üzerine yürüme kararı alan I. Selim, oğlunu kendi yerine vekil bıraktıktan sonra saltanat makamını elde edişinin üçüncü ayında 15 Cemaziyevvel 918'de (29 Temmuz 1512) Anadolu yakasına geçti¹⁴⁸. Yeniçerilerden oluşan bir birliği önden Mudanya yoluyla Bursa'ya yolladı. Şehzade Ahmed ise Afyon'da durmayı tehlikeli görüp önce Sivrihisar'a oradan da Ankara'ya çekilmişti. Bunda muhtemelen Yularkısdı Sinan Paşa idaresindeki birliklerinin Nur Ali Halife karşısında uğradığı başarısızlığın da rolü olmalıdır. Kuvvetlerinin önemli bir bölümünü kaybettiği için kardeşi karşısında dayanmayacağını biliyordu. Oradan Amasya'ya döndü. I. Selim'e gelen haberlerde onun nereye gittiği konusunda bir mutabakat yoktu. Bir raporda Çukurova tarafına ineceği bildirilmişti, hatta orada da duramayıp Şam tarafına gideceği şayiaları bile çıkmıştı. I. Selim bir kısım kuvvetlerini onu takip için yolladı. Kendisi de Ankara'ya geldi. Bu sırada Amasya'ya gelen Ahmed, şehre girmeye muvaffak olamadı. Zira I. Selim'e bağlı olan Amasya Beyi Mustafa Paşa şehri şiddetle savunmuştu. Şehzade Ahmed Samsun'dan gemilerle Kırım tarafına geçmek, Şah İsmail'e sığınmak veya Mısır'a gitmek gibi tercihler arasında bir süre tereddüt ettikten sonra kendisine destek veren boy beylerinin (Turgutoğulları, Reyhanoğulları, Mıdıkoğulları gibi) telkinleriyle Mısır sultanına başvurdu. Divriği'nden Darende'ye yöneldi ve bu sırada da kardeşine bir mektup yazdı. Bu mektupta mealen şöyle diyordu:

“ .. öteden beri devlet erbabının ahfadının atalarının yerlerine talip olmaları eski kanundur. Bundan dolayı merhum babamızın yerini siz talep ettiniz. Ben dahi talip oldum. Hakkın iradesiyle saltanat size müyesser oldu. Siz yaşça küçük iken bu

148 S. Tansel bu tarihi 4 Cemaziyevvel/ 18 Temmuz olarak verir (*Yavuz Sultan Selim*, s. 7). Fakat başta İshak Çelebi (*Selimmâme*, s. 170) olmak üzere birçok yazar 29 Temmuz tarihinde birleşir.

devlete sahip oldunuz. Gereken buydu ki ittihat yoluna gidip düşmanlıktan, asker çekmekten, mal ve insan kaybından sakı-
nalım. Şimdi bütün evladıyla Şam'a ve Şarka iltica etmem ne
benim ne de sizin şanınıza yakışır. Zira bu durum fesada yol açar.
Rica edilen odur ki bana Karaman'ı verin, orada size bağlı olarak
kaydı hayat şartıyla kalayım, muhalefet ve inatlık sona ersin..”¹⁴⁹

Bu mektup Şehzade Ahmed'in artık kardeşinin saltanatını kat'i ola-
rak kabullendiği manasına gelmektedir. Karaman beylerbeyliğini talep
etmesi ise bir bakıma yanlış taktik olmuşa benzemektedir. Zira burası
öteden beri Osmanlı karşıtı bir muhalefetin ana odak noktasıydı. Belki
I. Selim, onun başka bir talepte bulunması durumunda, gücünü tam
anlamıyla ikame edene kadar daha farklı davranabilir ve esneklik gös-
terebilirdi. Ancak Karaman talebi onu büyük bir şüphe içine itmişti
ve bunu asla kabul edemezdi. Nitekim Ekim 1512'de Ankara'da iken
yazdığı cevabi mektubunda mealen şunları yazıyordu:

“..Kardeşim Sultan Ahmed, mektubunuz vasıl olduğunda
malum oldu ki siz Darend'e ulaşip adamınız Silahdarbaşı Mah-
mud ile bu mektubu yollamışsınız. Her ne yazılmışsa bütün bun-
ların yapılması zordur. Şöyle ki bu konuda aramızda fikir birliği
olsa dahi yine de kabil değildir. Çünkü Allah'ın iradesi böyle
olmuştur. Mümin olana gerekli olan Allah'ın rızasına boyun
eğmektir. Bu dünyanın fani olduğu malumdur. Şu hâlde birkaç
günlük ömür için memleketi harap hâle koymaya fitne ve fesada
yol açmaya gerek yoktur. Eğer İslam memleketlerinden bir emin
yerde oturayım, işten güçten el ayak çekeyim dersiniz, o zaman
aramızda hiçbir düşmanlık kalmaz, size maaş dahi bağlanır ki
başkasına muhtaç olmayın. Eğer fesatçıların sözüyle hareket
ederseniz ve bir fesat zuhur ederse o vakit Allah'ın iradesi neyse
o olur...”¹⁵⁰

Bu ifadelerden kolayca anlaşılacağı üzere Selim, ağabeyinin Osmanlı
hududu dışında oturmayı kabul etmesi durumunda onun her türlü ihti-
yacını karşılayacağı güvencesini veriyor, Karaman isteğine kat'i şekilde

149 Mektubun metni için bk. Ç. Uluçay, “Aynı makale”, s. 140-141.; krş. S. Tansel, *Aynı Eser*, s. 10.

150 TSMA, nr. E. 12277'de bulunan bu mektubun orijinal tam metni Ç. Uluçay tarafından yayımlanmıştır: “Aynı Makale”, s. 241.

karşı çıkıyor, eğer buna rağmen hâlâ mücadeleyi göze alıyorsa o vakit işin sonunun iyi olmayacağını bildiriyordu.

I. Selim, Ankara'da bir süre kalıp kardeşinin hareketlerini takip ettirdi, onun sınır dışına çıktığını anlayınca da kış dolayısıyla Bursa'ya döndü (23 Kasım). Ankara'da kaldığı 63 gün boyunca etraftaki sancaklarda görev yapan şehzadeler gelip kendisine bağlılık arz etmişlerdi¹⁵¹. Selim, şimdilik bunlara dokunmadı ve müsait zamanı beklemeyi tercih etti. Fakat Bursa'ya geldiğinde ulaşan haberler Şehzade Ahmed'in saltanat davasından vaz geçmediğini ortaya koyuyordu. Kasım ayında kendisi Ankara'dan ayrıldığı sıralarda, ağabeyinin 2.000 süvariyle Kemah ve Niksar üzerinden Amasya'yı bastığı, şehre girerek sancakbeyi olan Davut Paşaoğlu Mustafa Paşa'yı esir aldığı, hatta onu kendisine vezir yaptığı haberini aldı. Çok kızdı ve bu noktada suçu, öteden beri Şehzade Ahmed taraftarı olduğu gerekçesiyle kendisinden şüphe duyduğu Veziriazam Koca Mustafa Paşa'ya yükledi. Bazı kaynaklarda Mustafa Paşa'nın sürekli Ahmed ile haberleşip onu Amasya'ya hücumu teşvik ettiği, padişahın da bu durumu öğrendiği belirtilir¹⁵². Ancak I. Selim daha önce tahta çıkış mücadelesi sırasındaki tutumu sebebiyle kızdığı Mustafa Paşa'yı bu olay bahanesiyle ortadan kaldırmayı karar vermiş olmalıdır. Ayrıca veziriazamın muhaliflerinin de bunda rol oynamış olma ihtimali büyüktür. Böylesine hassas bir noktada Mustafa Paşa'nın Ahmed ile haberleşmesi hiç şüphesiz kolay değildir.

Aslında Bursa'da iken aldığı endişe verici haberler I. Selim'in canını sıkmış¹⁵³, muhtemelen Ankara'dan Bursa'ya gelişinin ağabeyine bir fırsat doğurduğunu anlayarak tedbirsiz hareket ettiğini düşünmüş, bundan kendisini böyle hareket etmeye sevk eden paşaları, özellikle de Mustafa Paşa'yı mesul tutmuştu. Bu hâleti ruhiye içinde ilk "şedit hareketini" onu idam ettirerek gerçekleştirdi. Venedik kaynaklarına göre, padişah dört vezirini de divana davet etmiş, her vezir geldikçe kendilerine birer hilat giydirmiş, yalnız Mustafa Paşa siyah bir elbise giydirilmiş olduğu hâlde divana girmiş, bu işareti önceden bilen cellâtlar hemen

151 İbn Kemal, IX. Defter, s. 73. İbn Kemal 10 Ramazan/19 Kasım'da onun Bursa'ya geldiğini not eder.

152 Bununla ilgili bilgi için bk. S. Tansel, *Aym Eser*, s. 11.

153 Çeşitli haberler için bk. S. Tansel, *Aym Eser*, s. 12.

Bursa Genel Görünüm. (l'Auteur-Freeman)

onu tutup boğarak öldürmüş ve cesedini sokağa atmışlardı¹⁵⁴. Hemen ardından da I. Selim dedesinin kanununu tekrarlayarak, “nizam-ı âlem” için Bursa’daki beş şehzadeyi (kardeşi Mahmud’un oğulları Musa, Orhan, Emir; diğer kardeşi Alemşah’ın oğlu Osman ve yine kardeşi Şehinşah’ın oğlu yedi yaşındaki Mehmed) boğdurttu (27 Şevval 918/ 5 Ocak 1513)¹⁵⁵. Venedik kaynaklarına göre, şehzadelerin en küçüğü cellâtlar içeri girdiğinde diz çöküp canının bağışlanması için yalvarmış ve günde bir akçe ile padişahın hizmetinden ayrılmayacağını söylemişti. En büyükleri olan Osman ise cellâtlara direnmiş, güçlkle zapt edilebilmişti¹⁵⁶. Ayrıca yine bu kaynaklar, şehzadelerin Bursa’da değil İstanbul’da öldürüldüklerini bildirirler ki bu doğru değildir, bunun yanı sıra anlatılanların da olayı dramatize etmeye yönelik olduğu açıktır. Padişah şehzadelerin katli dolayısıyla oluşan havayı dağıtmak ve kırgınlık hislerini silmek için de Bursa halkına paralar dağıttırdı, kurbanlar kestirtti. Kışı da Bursa’da geçirmeyi düşünüyordu.

154 Venedik elçi raporlarından naklen Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, trc. M. Ata, İstanbul 1330, IV, 104.

155 İbn Kemal, IX. Defter, s. 74.

156 Marino Sanuto ve Menavino’dan naklen Hammer, IV, 104-105.

Tam bu sırada Manisa'da bulunan kardeşi Korkut, şehzadelerin katli dolayısıyla huzursuz olmuş, kardeşinin kendisine verdiği sözü tutmayacağı zehabına kapılmıştı. Ayrıca Korkut'un da saltanat için harekete geçeceği yolunda birtakım dedikodular yayılmaya başlamıştı. Hatta Korkut bu sırada kardeşine bir mektup yazarak "nifak ehlinin" boş durmayıp aleyhinde birçok asılsız haberler uydurduklarını, bunlara inanılmaması lazım geldiğini, kendisinin sadakatle hizmet etmekte olduğunu ifade etmişti. Son derece kültürlü bir şehzade olan Korkut'un siyasi emeller peşinde koştuğu fikrinin doğru olmadığı açıktır. Kardeşiyle yaptığı anlaşmaya sadık kalmak istemiş, sık sık da onu kendi durumu hakkında bilgilendirmeyi ihmal etmemişti. Hatta yanındaki kapı halkının çokluğunu dahi izah etmek mecburiyeti hissetmiş, Manisa'da bulunmasının kendisi için tehlikeli olduğunu, Şehzade Ahmed'in tasallutundan korktuğunu yazmıştı. Ayrıca sancağının değiştirilmesini bile teklif etmişti. Korkut'un asıl sıkıntısı muhtemelen komşu sancak olan Menteşe sancakbeyi ile aralarında olan çekişmeydi. Menteşe sancakbeyi sürekli olarak onun aleyhine I. Selim'e haberler yolluyordu. Bunun farkında olan Korkut da durumu uzun uzadıya kardeşine izah etme gereği duyuyordu¹⁵⁷.

Kaynakların naklettiğine göre kardeşinden şüphelenen Selim, Bursa'da iken ona taraftarlarının ağzından saltanata davet mektupları yazdırarak nasıl davranacağını anlamaya çalışmıştı. Bu uydurma mektupların onun içindeki saltanat aşkını alevlendirdiği, yapılan tekliflere olumlu cevaplar verdiği, bu sevdasını anlatan mektuplar yazdığı, bunları da uydurma mektupları getiren I. Selim'in adamına teslim ettiği ifade edilir¹⁵⁸. Dönemin kaynaklarında rast gelinmeyen bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Aslında Bursa'da iken Şehzade Ahmed olayının istediği gibi sonuçlanmadığını gören muhtemelen de devlet erkânı ile bu hususta anlaşmazlığa düşen Selim, radikal bir değişiklikle kızgınlığının da rolü ile saltanatının tartışılmaz hâle gelmesi için hanedan üyelerinin teker teker ortadan kaldırılması kararını almıştır. Mustafa Paşa'nın katlinde belki de bu niyetine karşı oluşan muhalefetin ve ortaya çıkan bu tartışmaların bir

157 Korkut'un I. Selim'e yolladığı mektuplardan TSMA, nr. 5882, 9659, 8339'da bulunanları Ç. Uluçay tarafından alıntılanmıştır: "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", sy. 11 (1956), s. 188-189'daki dip notları.

158 Hoca Sadeddin, *Tâciü't-tevârih*, II, 231, Âli, *Kimbü'l-abbâr*, I/2, s. 1063.

ölçüde etkisi olabilir. Daha sonraki Osmanlı tarihçileri kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmaya başlayan I. Selim'in bu hareketini meşru zeminlere çekme çabasıyla Korkut örneğindeki gibi şehzadelerin tamamını taht iddiacısı şeklinde gösterme temayülü göstermişlerdir. Aslında iktidarın ortak kabul etmeyeceği prensibi çok önceden beri hanedanın zihin kodlarında yer edinmişti. Fâtih Sultan Mehmed'in daha önce yaşanan ve devleti uçurumun eşiğine getiren saltanat kavgaları dolayısıyla devleti hanedanın çok üstünde tutma anlayışı, I. Selim ile birlikte şimdi yeni bir merhale kazanmış oluyordu. Hanedan erkek üyelerini devletin menfaati, nizamın devamı, "devlet-i ebed müddet" yani ebedi devleti yaşatma uğruna feda edebileceği bir döneme giriyordu. Bu durum hanedanın bir tercihiydi, saltanat sisteminde XVII. yüzyılın başlarına kadar herhangi bir farklı uygulama düşünülmecekti.

Bursa'da beş şehzadenin "nizâm-ı âlem" için ortadan kaldırılmasından sonra I. Selim yine herhangi bir tehdit oluşturma ihtimaline karşı ağabeyi Korkut'un da bertarafına karar vermişti. Avlanmak bahanesiyle yanında 10.000 kişi olduğu hâlde süratle Manisa dolayına geldi. Korkut'u sarayında kuşattı. Fakat Korkut yakın adamı Piyale ile birlikte gizlice kaçmayı başardı, Amacı daha önce yaptığı gibi Mısır'a iltica etmekti. I. Selim kardeşini yakalayamayınca bir süre Manisa dolayında onu arattı, sonra geri döndü. Bu sırada Korkut'un zengin kütüphanesini İstanbul'a taşıtmıştı. Ardından yolladığı adamlarla ağabeyinin izini buldurmaya çalıştı. Korkut Tekeili yöresinde bir mağarada saklanırken yakalandı, Bursa'ya götürülürken muhtemelen gelen emirle Eğrigöz (Emet) kasabası yakınlarında boğularak öldürüldü (12 Mart 1513). Cenazesi Bursa'ya nakledilip Orhan Gazi türbesine defnedildi (17 Mart)¹⁵⁹.

Artık I. Selim'in zihnini meşgul edecek sadece ağabeyi Ahmed ve oğulları kalmıştı. Gerçekten de Ahmed, Amasya'da derhal Selim'in aleyhine faaliyete geçti. Esir aldığı Mustafa Paşa'yı affedip kendisine vezir yaptı. Diğer veziri ise lalası Yularkısdı Sinan Paşa idi. Derhal oraya buraya dağılmış adamlarına haber yollayıp kendi yanına çağırdı. Gönderdiği tuğralı emirlerde, ".. bundan akdem maslahat gereği kimseyle buluşup konuşmadan sınır boyuna gittiğini, Divrik'e geldiğinde paşalardan ve cümle beylerden, ağalardan, kapı halkının süvari ve yaya

159 F.Emecen, "Korkut", *DİA*, XXVI, 206.

askerlerinden kendisine mektuplar ulaştığını, saltanatın kendisine ait olduğunu belirttiklerini ve davet ettiklerini...” yazıyordu¹⁶⁰.

Gerçekten de Şehzade Ahmed, kendisine devlet erkânı ve kapıkulu ileri gelenleri tarafından gönderilmiş olan saltanata davet mektuplarından etkilenmişti. Osmanlı kaynaklarına göre, bu mektupların yollanması I. Selim’in bir taktiği idi. Tarihçi Celalzâde çok açık şekilde bu tedbirin I. Selim ile daha sonra veziriazamı yaptığı Pîrî Paşa tarafından tasarlanmış olduğunu belirtir. Ona göre Şehzade Ahmed’in Osmanlı toprakları dışına çıkıp Mısır’a, İran’a veya Batı’ya gitme ihtimalinin devletin geleceği için büyük problem olacağını düşünen padişah, meseleyi Pîrî Paşa ile konuşmuş; Pîrî Paşa kendisine dinde yalan, ayıp gibi zıt şeylerin yapılmasının yasak ama halkın ve devletin huzuru ve bekası için bu kabil hileye başvurmanın caiz olduğunu söyleyerek, Şehzade Ahmed’in henüz saltanat sevdasından vaz geçmediğini, sarayda hizmet görenlerin de öteden beri kendisiyle irtibatlı bulunduğunu, bu bakımdan bu gibi saray görevlilerinin ileri gelenlerinin ağzından mektuplar yazılıp gönderilmesini tavsiye etmişti. Bunun üzerine kapı halkının ileri gelenleri, bütün yeniçerilerin, yayabaşılarının bölükbaşı ve kethudalarının isimlerinin yazılı bulunduğu mühürlü davet mektubu hazırlanmış ve Şehzade Ahmed, saltanata davet olunmuştu. Mektupta mealen şunlar yazılıydı:

“.. Devletli padişahımız Ahmed Han hazretlerinin malumudur ki, burada devlet kapısında olan cümle hizmetkârlarınız sizin nimetinizle beslenmiş kullarınızdır. Başka kapı bilmeyip atanız merhumun hayır duaları gereği cümlemizin meyli size idi. Bu sırada Allah’ın takdiriyle bazı hususlarda yeniçeri kullarınız arasında anlaşmazlık oldu, saltanat konusunda bir iştir gerçekleşti, kardeşiniz gelip aramıza girip padişah oldu. Ama binlerce kere yazık ki hatalı davranmışız. Cümle kullarınız perişan ve pişmandır. Şimdi sefer için hazırlık yapıp sizin üzerinize yürümek ister. Şerefli yolunuzun tozu gözümüzün sürmesidir, hatırına zerre kadar şüphe getirmeyip karşı durasınız. O vakit hepimiz dönüp sizin tarafınıza geçip kardeşinizi size teslim ederiz..”

160 TSMA, nr. E. 2667. Bu gibi birçok emir gönderdiği hakkında bk. Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim”, sy. 11, 192.

Yine Celalzâde'ye göre mektubu alan Şehzade Ahmed buna hemen itimat etmeyip şüphelenmiş, fakat yine de gönlünde mektubun doğru olduğu konusunda bir küçük ümidi muhafaza etmişti. Nitekim bu mektubu alınca etrafındakilere şöyle söylemişti:

“Bunun doğru olması da olmaması da mümkündür. Doğru ise bize şüphesiz faydalıdır, değilse de onun dahi faydası kendimize aittir. Aslında gurura kapılıp cihan devletini her türlü tehlikeden uzak rahatça elimizde olduğunu düşünürdük. Kendi yanımızda olan ve bir iş bilmez boş gurura kapılmış, olayların gerçeklerini anlamaktan uzak acemilere uyup onları adam sanıp sözlerine kandık. Bizi böyle bir girdabın içine çektiler. Sonunda bu hâle düştük. Kardeşim Selim bu gibiler yerine nerede ehil ve marifet sahibi kimse varsa onlara rağbet etti. Sonunda onlar onu bu mertebeye erdirdiler. Şimdi ben hâlimi düşünürüm. Bana üç tercih görünür. Biri Mısır'a varıp Memlûklere bende olmak, biri Kızılbaş olup dinden uzaklaşmak, biri bir derviş, dilenci veya çalgıcı olup orada burada dolaşmak. Bu bakımdan eğer bu yazılanlar doğru ise devlet bizimdir. Yok değil ise, bu üç şıkkı tercih etmekten kardeşim eliyle şehit olmak daha uygundur...”¹⁶¹.

Dönemin tarihçilerinden İbn Kemal ise bu mektupları sahte olarak nitelemeyiz. Ona göre merkezdeki taraftarları, Şehzade Ahmed'e yolladıkları mektuplarda Selim'in Bursa'da iken askerlerini kışlalara dağıttığını, hatta yeniçerilerin bile İstanbul'a döndüğünü, etrafında kimsenin kalmadığını, hareket için tam bir fırsat vakti olduğunu, askerlerin toplanmasının ise bir iki ay alabileceğini, ayrıca hanedandan kimseyi geriye koymayıp katlettiğini, hemen yetişmesi gerektiğini bildirmişlerdi:

“..Sultan Selim askeri etrafa perakende etmiştir, Bursa muzayaka mekânı olmağın Yeniçeri taifesi İstanbul'a gitmiştir. Mahal-i fırsat ve hengâm-ı ruhsattır, fevt etmek olmaz. Bir iki aya dek Rum askeri bir yere gelmez. Hem âl-i Osman'ın neslinde kimseyi komadı...yetişmek ardınca olası...”¹⁶².

161 Celalzâde, *Selîmnâme*, s. 103-104. Başka kaynaklarda da bu sahte mektuplardan söz edilir: Sa'd b. Abdülmüte'al, *Selîmnâme*, s. 56b-57a; Matrakçı Nasuh, *Tarih*, vr. 102a-b.

162 IX. Defter, s. 78.

Yukarıda da belirtildiği gibi Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan belgeler, Şehzade Ahmed'e buna benzer davet mektuplarının gittiğini açık şekilde doğrulamaktadır. Muhtemelen Celalzâde'nin dramatize ettiği kadar olmasa bile, Şehzade Ahmed bu mektupların doğru olacağına inanacak kadar tecrübesiz değildi. İlticadan vazgeçip tekrar Osmanlı sınırları içine girmesi ve saltanat davasını sürdürmesi, kendisi açısından bundan başka hiçbir alternatifinin bulunmamasından kaynaklanmış olmalıdır. Aslında mücadeleyi sonunun kötü biteceğini bile bile devam ettirmekten başka bir çaresi de yoktu.

Şehzade Ahmed, son bir gayretle durumu lehine çevirmeye çalıştı. Bu sahte mektupların kendi işine yarayacağını da hesaba kattı. Etraftaki beylerin kendisine katılması için gönderdiği emirlerde bu mektupları öne sürdü, herkesin kendisine taraftar olduğunu ve saltanat için beklediğini bildirdi. O kadar ki sahte davetçilerden biri olan yayalara dahi karşılık olarak gönderdiği emirde, onlardan hoşnut olduğunu, ulufelelerini artıracığını, kardeşinin yapmadığı yükseltmeleri ve vazife tayinlerini kendisinin hemen yerine getireceğini vaad ediyordu¹⁶³. Böylece bu sahte mektupları kendi lehine çevirebilecek bir taktiğe başvurarak kardeşinin hilesinden yararlanmayı hesaplıyordu.

Bütün bunların sonucu olarak 1513 Ocak ayı başında Amasya'dan ayrıldı. Amacı taraftarlarının bulunduğu Konya yönüne ilerlemektir. Bu arada da sancaklara atamalar yapıyordu. Ansızın yolunu değiştirerek Osmancık yönüne döndü. Kaleyi kuşattı ve burada Bıyıklı Mehmed Ağa'nın gönderdiği küçük bir birliği dağıttı. Raporlara göre yanında bu esnada 1.500 kişi ancak vardı. 5 Şubat'ta Koyun Baba Türbesi civarında konakladı, zaman zaman Osmancık'a kapanmış olan birliklerle küçük çarpışmalarda bulundu. Buradan Tosya'da bulunan Bıyıklı Mehmed Ağa üzerine yürüdü. Mehmed Ağa yanındaki az kuvvetle Çankırı yoluyla Ankara'ya çekildi ve durumu rapor ederek Şehzade Ahmed'in kuvvetlerinin az oluşundan ve hareketlerinden söz edip derhal üzerlerine gidilmesi için birlik yollanmasını talep etti¹⁶⁴. Ancak Şehzade Ahmed; Tosya, Çankırı ve Kastamonu taraflarında ilerlerken yeni kuvvetler ona katılıyordu. Bazen de zorla asker topluyordu. Böylece Ankara'ya

163 Bunlara gönderdiği hüküm için bk. S. Tansel, *Aynı Eser*, s. 16, not 92.

164 Rapor Ç. Uluçay tarafından alıntılarla yayımlandı: "Aynı Makale", s. 195, not. 74.

ulaştı, oradan Eskişehir-Seyyidgazi yoluyla İnönü'ye geldi. Bu arada yanındaki kuvvetin mevcudu 20.000 kişiye ulaşmıştı. Amacı ise kardeşleriyle son bir defa hesaplaşmaktı.

Selim, onun harekete geçtiğini duyduğu andan itibaren süratle hazırlıklarını tamamlamaya çalışmış, gelen haberler üzerine de Bıyıklı Mehmed Ağa ile Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa idaresinde bir öncü kuvveti onu karşılamak üzere göndermişti. Bu öncü birlikler, Şehzade Ahmed'in gerçek gücünü öğrenmek için saldırdı, fakat başarısız olarak geri çekildi. Şehzade Ahmed'in gücünü anlayan padişah derhal oğlu Süleyman'a emir yollayıp İstanbul civarında yakın bir yere gelerek ordugâh kurmasını, kendisinin ise 27 Muharrem'de (4 Nisan) ağabeyini karşılamak üzere Bursa'dan hareket ettiğini bildirdi¹⁶⁵. Sonunda iki taraf 8 Safer 919'da (15 Nisan 1513) Yenişehir ovasında karşı karşıya geldi. I. Selim önce Anadolu kolundaki süvarileri öne sürdü, bunlar sahte bir saldırı yapıp hemen geri çekildiler, Şehzade Ahmed'in de çok iyi bildiği bu taktik, muhtemelen yanında oradan buradan toplanmış olan ve pek de emir dinlemedikleri anlaşılan düzensiz birliklerin tuzağa düşmesine yol açtı. I. Selim yanında bulunan Kırım hanının oğlu Saadet Giray ve Dukakinzâde Ahmed Paşa'nın birlikleriyle yan çevirme harekâtı yapıp Şehzade Ahmed'in kuvvetlerini kolayca dağıttı. Şehzade Ahmed durumun ümit verici olmadığını anlayınca kaçmaya çalıştı, fakat atının ayağının tökezlemesi sonucu yere kapaklanınca Dukakinzâde tarafından yakalandı¹⁶⁶. Kardeşiyle görüşme talebinde bulunduysa da Kapıcı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürüldü. Cenazesi Bursa'ya getirilip kardeşi Şehinşah'ın mezarının yanına defnedildi.

Böylece en kuvvetli taht adayını ortadan kaldıran I. Selim, ağabeyisinin katli dolayısıyla "matem" yapmaktan da geri durmadı. Bursa'da taziye için halka para dağıtılmasını emretti. Şehzade Ahmed'in idamı sırasında yanında bulunan eşyalar kayda geçirildi. Çok az ve pek de değerli olmayan birkaç parça eşyası olduğu tespit edildi. Bunlar bir balık dişi, iki şamdan, kırmızı kaftan, üç kemha kuşak, bir süslü kadife minder, bir zerefşan hançer kuşağıyla yeşim levha, kırmızı çuha gömlek, mendil, makrama, çarşaf ve yastık vs. gibi günlük kullanım için gerekli

165 TSMA, nr. E. 6185'deki hüküm: Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s. 197, not. 79.

166 İbn Kemal, IX. Defter, s. 80-81; Hoca Sadeddin, *Tâciü't-tevârih*, II, 235-237.

basit şeylerdi¹⁶⁷. Bunun ardından I. Selim, Ahmed'in oğullarını da teker teker ortadan kaldırmaya başladı. Amasya'da babasına vekâlet eden Osman şiddetli çarpışmalar sonucu ele geçirildi. Şehzade Murad'ın oğlu Mustafa ile birlikte boğuldu (14 Mayıs 1513)¹⁶⁸.

Saltanatının başında tahtına rakip olabilecek kardeşlerini ve yeğenlerini bertaraf eden I. Selim artık rahatlıkla payitahtına dönebilirdi. Devletin bekası, nizamın devamı için yapılan bu hareketler, aslında halk içinde pek de iyi karşılanmıyordu. Fakat padişah kendi otoritesini demir yumruğuyla ikame edeceğini daha bu ilk saltanat yılı başında açık şekilde herkese göstermişti. Onun bu sert ve şedid tavırları, ileride yapacağı işleri çabucak sonuçlandırma yolunda karşısına çıkacak engelleri acımasızca dağıtacağıının işaretlerini vermişti. Ayrıca önünde çok önemli bir iş kendisini bekliyordu. Doğu'da ciddi bir tehlike olarak gördüğü Şah İsmail hareketine son vermek yolunda karşısında kimsenin aykırı bir ses çıkarmasına tahammül edemeyeceğini etrafındaki vezirlerle ve idarecilere şimdiden hissettirmiş bulunuyordu.

Böylece I. Selim tam anlamıyla tahtını sağlamlaştırmış oldu. Bundan sonraki hedefi ise Anadolu'nun çeşitli isyanlarla sarsılmasına yol açan, Osmanlı devleti için ciddi bir dinî ve siyasi tehdit unsuru olan, kendisinin de vaktiyle şehzadeligi sırasında niyetlerini yakından bildiği Şah İsmail olacaktır.

167 Tereke kaydı TSMA, nr. E. 593; bunun için bk. Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s. 198.

168 TSMA, nr. E. 6193; Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s. 199, not. 87.

IV. Osmanlıların Şark Meselesinin Başlaması: Çaldıran 1514

Sultan Selim, tahtı için hayati önem taşıyan meseleyi şiddetle de olsa çözdükten sonra Bursa'dan ayrıldı. Gelibolu üzerinden İstanbul'a ulaştı. Birkaç gün burada kaldı ve karışıklıklarla sarsılmış bulunan Anadolu'daki sancaklara, özellikle Şehzade Ahmed'in ve diğer kardeşlerinin oğullarının idareci olarak bulunduğu bölgelere yeni idareciler atadı. Bu sırada oğlu Süleyman'ı, ağabeyi Korkut'un sancakbeyi olarak görev yaptığı Saruhan/Manisa'ya yolladı. Oğlunu sancağa uğurladıktan sonra çok sevdiği Edirne'ye gitti. Özellikle buranın etrafındaki av alanlarında avlanmak ve dinlenmek istiyordu. Nitekim bütün kışı orada geçirdi¹⁶⁹. Bir taraftan eğlenip dinlenirken diğer taraftan boş durmuyor yeni sefer hazırlıklarıyla uğraşüyor ve cülusunu tebrik için gelmiş bulunan elçileri kabul ederek, Batı'daki yeni gelişmeler hakkında bilgi alıyordu.

Onun için şüphesiz halledilecek en acil konu Şah İsmail meselesiydi. Bu hareket son on yıldır Anadolu'da büyük hadiselerle yol açmış, karışıklıklar, isyanlar Anadolu'da düzeni ve sistemi alt üst etmişti. Üstelik pek çok bölgede ciddi nüfus kayıpları yaşanmış, köylerini, yerlerini terk edenlerin bir bölümü Şah İsmail'e sığınmıştı. Bu son derece karışık ortamda özellikle konargöçer yapıdaki Türkmen boyları, dinî temayülleri cihetiyle de bu harekete destek vermişti. Şah İsmail ise Anadolu'dan aldığı bu güçle Akkoyunlu Devleti'nin mirası üzerinden dinî veçhesi öne çıkan bir devlet kuracaktı.

169 İbn Kemal, IX. Defter, s. 81-83.

Şah İsmail'in temsili bir gravürü. (Georg Greblinger)

I. Selim'in Rakibi Şah İsmail'in Zuhuru ve Dinî Düşüncesi

Akkoyunlu Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada ortaya çıkan ve kurucusunun mensup olduğu şeyh ailesinin adı ile anılan Safeviler, aslında Türk tarihinin belki de en ilginç siyasi oluşumunu teşkil etmiştir. Devletin kurucusu olan Şah İsmail, başlangıçta Sünni bir tarikat olarak bilinen, sonradan Şeyh Cüneyd ve Haydar zamanlarında Oniki İmam Şiiliğini benimseyen Erdebilli bir şeyh ailesine mensuptu¹⁷⁰. Bu ailenin tabanı ise tıpkı kendisi gibi Türk unsura dayanıyordu. Daha önce

170 Tarikat için bk. R. Öngören, "Safeviyye", *DİA*, XXXV, 460-462.

de bahsedildiği gibi II. Murad döneminde Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya gelmiş, Osmanlı ulemasıyla görüşlerini tartışmış, hatta Samsun yöresinde Çepni gruplarını etrafına toplayarak Trabzon Rum Devleti'ni fethedahi yönelmişti¹⁷¹. Bundan dolayı Şeyh Cüneyd'in bu kesimlerde büyük bir şöhreti vardı. Üstelik özellikle Kuzey Karadeniz kesiminde Çepni gruplarının Trabzon sınırında yoğun bir şekilde yerleşmeleri de bu dönemde gerçekleşmişti. Daha sonra torunu Şah İsmail, Akkoyunlu idaresinde büyük Türkmen boylarınca dinî bir lider olarak tanınmış, bunlar eski dinî gelenekleriyle bezenmiş İslamî anlayışlarıyla kendilerine hitap eden Şah İsmail etrafında birleşmişlerdi. Şah İsmail de bir tarikat şeyhi olarak bu inancı tıpkı dedesi Cüneyd gibi çok iyi kullanmıştı. Şah İsmail ve halefleri hiçbir zaman eski Sasani devletinin mirasçısı olarak ortaya çıkmamışlardı.

Şah İsmail o sıralarda Sünnî İslam'ın temsilcisi olma sıfat ve meyilleri henüz tam olarak teşekkül etmemiş Osmanlı Devleti'nin sıkı iktisadi ve sosyal baskısı altındaki büyük konargöçer grupları üzerinde etkili oldu. Böylece Osmanlı sistemi karşıtı bir dinî misyonun temsilcisi olarak benimsendi. Doğu ve Güney Anadolu, Kuzey Karadeniz yaylarında ve iç kesimlerdeki nispeten serbest yaşamaya alışmış büyük Türkmen teşekkülleri, Osmanlı idaresinin vergi toplama amaçlı iskân, belirli bir nizam altına alma, timar rejimini güçlendirme çabalarından büyük rahatsızlık duyarak âdeta bir kurtarıcı beklemeye başlamışlardı. Bu kurtarıcı kendilerine öz dilleri ve Şamanist öğelerle yoğurdukları İslamî anlayışlarıyla seslenen Şah İsmail olacaktı.

Gerçekten bu boyların büyük bölümü yüksek İslamî kalıplardan uzak, Şamanist dönemden kalma motif ve geleneklerle süslü basit bir İslamî telakki içindeydi¹⁷². Bu durum bir bakıma benzer inançlar manzumesi içinden çıkan Osmanlılar tarafından başlangıçta pek de yadırganmamaktaydı. Fakat Şah İsmail'in ortaya çıkarak bu inançları siyasi bir kılıfa sokması, hedef olarak da Anadolu'yu seçmesi söz konusu bakışı değiştirdi. Osmanlı ulema ve entelektüelleri de buna karşı olarak daha katı bir dinî anlayışı siyasi sisteme ikame ettiler. Bu durum Osmanlı

171 W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, trc. T. Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 62-96.

172 H. Sohrweide, "Der sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die schiiten Anatoliens im 16 jahrhundert" *Der Islam*, sy 41 (1965), s. 95-223.

Devleti'nin XVI. yüzyıldaki dinî misyonunda ciddi bir kırılmayı da beraberinde getirecekti.

Şah İsmail, ustaca bir hareketle yarı göçebe bir hayat tarzı içindeki Türkmenlerin zihniyetlerine uygun tarzda, “Mesiyenik” yani “Mehdici” karakterde bir Şii propagandayı icra etmeye başlamıştı. Halife denilen bu propagandacılar, Anadolu'da benzeri inançlar içindeki Türkmenlerin yaşadıkları yerlere giderek çeşitli hediyeler getirip daha serbest ve müreffeh bir hayat vaadinde bulunuyorlardı. Bu hususu Hatayi mahlasıyla Türkçe olarak kaleme aldığı “nefes” denilen şiirlerinde Şah İsmail açık şekilde belirtir. Onun şiirlerini topladığı Divan'ından, kendisini bu kitleye “Mehdi hüviyeti ile ve Hz. Ali'nin mazharı yani Allah'ın Hz. Ali'nin bedenine girmiş şekli” olarak gösterdiği anlaşılır¹⁷³. Bu durum Orta Asya'da Müslüman olmadan önce kendilerini Tanrı'nın insan bedenine girmiş biçimi gibi tanıtan dinî liderlere tabi olup karışıklık çıkararak, İslamiyet'in benimsenmesinden sonra da bu itiyatları devam eden Türkmen grupları için şaşırtıcı değildi. Türkmenlerin kabilevi inançlarıyla süslü İslamî anlayışları, Şii motifler olan Hz. Ali ve Oniki İmam kültleri, Kerbela matemi vb. gibi temel inançlarla karışarak Kızılbaşlık ve Alevilik olarak nitelendirilecek bir şekle büründü. Hiç şüphesiz bu inanç manzumesi, Oniki İmam doktrininden nispeten farklı bir mahiyetteydi. Böylece: “Eski Gök Tanrı kültü görünüşte Hak-Muhammed-Ali formülünün ifade ettiği üçlüye; aslında ise Hz. Ali'den başkası olmayan Tanrı'yı dile getiren tek bir uluhiyet kavramına indirgendi”¹⁷⁴. Bundan dolayı bu anlayışın Oniki İmam Şiiliği ve Caferilikle ilgisi bulunmamaktadır. Böyle bir değerlendirmeye tahtında da Anadolu'daki Kızılbaş veya Rafizi olarak anılan zümreleri Şii kabul etmek tam olarak doğru olmaz. Bunların inanç sistemi Safevi Sufiliğine göre teşekkül etmiş, bir nevi “Halk İslam'ı” idi. Osmanlı merkezi idaresinin bunlar için Rafizi veya Safevi müritlerinin giydikleri on iki dilimli kırmızı renkli başlık dolayısıyla Kızılbaş olarak adlandırılmasına karşılık, onlar kendilerine zaman içerisinde Alevi diyeceklerdi. Bu cümleden olarak “Kızılbaş” tabirinin aşağılayıcı bir yönü olmadığını da belirtmeliyiz. Zira Osmanlılar yeşil sarık giydikleri için Şirvanşahlar için de “Yeşilbaş” tabirini kullanmışlardı. Osmanlılar için

173 A.Y.Ocak, “Din”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II (1998), 142.

174 A.Y. Ocak, “Aynı Makale”, s. 143.

ise ulemanın takındığı beyaz sarık sebebiyle “Akbaş” tabirinin yaygın olarak geçtiği bilinmektedir.

İşte dinî inançlarının mahiyetleri bu şekilde olan Şah İsmail hareketi, aslında doğrudan Anadolu’daki konargöçer kabileleri hedef almıştı. Şah İsmail, asıl ihtilâli Anadolu’da çıkarmak istiyordu¹⁷⁵. Özellikle Karaman bölgesi, Antalya ve İçil’in dağlık alanlarında yaşayan kalabalık Türkmenler ona destek veriyordu¹⁷⁶. Karaman bölgesi zaten Osmanlı idaresine tam olarak ısınmamıştı. Üstelik eski timar sahibi Karaman sipahileri toprakları ellerinden alındığı için büyük bir huzursuzluk içinde Osmanlı karşıtı her harekete destek verecek bir alt yapı oluşturmaktaydı. Osmanlı idarecilerinin sert tavırları, aşırı vergi taleplerinden rahatsızlık duyan kesimler de yine gözlerini Şah İsmail’e çevirmişlerdi. 1501-1510 devresinde I. Selim Trabzon’da iken bu tehlikenin yakinen farkına varmış bulunuyordu. Şahkulu ve Nur Ali Halife isyanları (1511-1512) ortalığı âdeta yangın yerine döndürmüştü. Bu bakımdan I. Selim, Osmanlı Devleti’nin öncelikle bu harekete karşı kendisini tanımlamasını böylece dinî, siyasi tehdit oluşturan Safevilere bir set çekilmesini elzem görüyordu.

Dönemin Osmanlı tarihlerinde Şah İsmail’in ortaya çıkışı ve dinî düşünceleri konusunda çok sert ve suçlayıcı ibarelere rastlanır. Aslında bu durum Osmanlı karşıtı bir dini-siyasi telakkiye yönelik bir nevi savunma mekanizması olarak da mütalaa edilebilir. Özellikle daha sonra şeyhülislamlığa getirilen ve Safevilere yönelik seferin meşruiyeti ile ilgili sert bir fetva da verecek olan tarihçi İbn Kemal, Selim namına kaleme aldığı eserinde, zıtlasma noktalarını dinî çerçeve içine hapsederek, Erdebil ocağının zuhuru, Şeyh Cüneyd olayı ve onun ahfadının faaliyetlerini anlatmak lüzumu duymuştu. Şah İsmail’i “müfsid-i fâsid nihâd, mülhid-i bed-itikat” gibi ağır ifadelerle anıp dinî tezat noktalarını öne çıkarmıştı. Fakat diğer bazı Osmanlı tarihçileri gibi sadece dinî zıtlasma değil aynı zamanda hadisenin sosyal ve iktisadi yanlarına da vurgu yapmaktan da geri durmamıştı. Ona göre Şaha gidenler timar ve mevki sahibi olunca Tekeli Türkmenleri arasında “onun yanına giden bey

175 F.M. Emecen, “Osmanlı Devletinin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı: İlk Münasebetler ve İç Yansımaları”, *Tarıhten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 33-48.

176 F. Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976.

olmuş” şayialarının dolaşmaya başlamış, bu da Şah İsmail’in şöhretini artırmıştı¹⁷⁷. Keza I. Selim’in yanında önemli hizmetler görececek olan İdris-i Bitlisi de Şah İsmail’in ortaya çıkışı, dinî düşüncesi konusunda tafsilatlı ve daha önce bu coğrafyada bulunan birinin gözlemleri çerçevesinde, ilginç bilgiler vermiştir. Burada Erdebil ocağının Anadolu ile ilişkisi çok iyi tahlil edilmiş “İsmailiyye müritlerinin” yani Şah İsmail taraftarlarının Anadolu ile olan bağlarını açık şekilde dile getirilmiştir. Onun temel tezi zalimlerin ortadan kaldırılmasının gazadan daha önemli olduğu hükmüdür¹⁷⁸.

Hiç şüphe yok ki bütün bu bilgiler I. Selim’in Şah İsmail üzerine yürümesinin altında yatan ana sebepler manzumesini ihtiva edecektir. Bunun görünür siyasi yönü ise bu ana sebebin sadece birer bahanesinden ibarettir.

Çaldıran’a Doğru: Sebepler ve Bahaneler

Kardeşlerini ortadan kaldıran I. Selim için hanedanın diğer bazı üyelerine sığınma hakkı veren Şah İsmail artık tam anlamıyla ön plana çıkmıştı. Üstelik Şah İsmail, muhtemelen taht kavgasının nasıl sonuçlandığını bilemediği için acele etmemeyi tercih etti ve yeni padişahın cülusunu tebrik için elçi yollamadı. Daha sonra Şehzade Ahmed’in ortadan kaldırıldığını duyunca da yine herhangi bir dostluk tezahürü göstermedi. Aksine Şehzade Ahmed’in oğlu olan Şehzade Murad’ı koruması altına aldı. 1513 kışında onu kabul etti ve Fars vilayetinden bazı yerlere idareci atadı¹⁷⁹. Memlüklerin Malatya Beyi Mamay’ın gönderdiği bir mektupta, Şehzade Murad’ın Dev Ali Sultan ile Anadolu üzerine yürümek için Şah İsmail tarafından vazifelendirildiği, Şehzade Murad’ın Anadolu’ya girmeleri hâlinde buradaki halkın kendilerine tabi olacağı yolunda Şah’a telkinatta bulunduğu ve bu amaçla yanında 1.000 adam olduğu hâlde Çukursaad’a geldiği, fakat Şah İsmail’den gelen yeni bir talimatla ileri gitmeyip burada beklemesi emrini aldığı bildirilir¹⁸⁰. Bu durum muhtemelen I. Selim’in diplomatik teşebbüsüyle

177 İbn Kemal, IX. Defter, s. 43-44.

178 *Selimsabnâme*, s. 121, 127-130.

179 Handmir, *Habibü’s-siyer*, nşr. S. M. Debir Siyaki, Tahran 1362/1983, IV, 530. Murad görev yerine giderken vefat etmiştir. Ölümü muhtemelen 1513 kışından hemen sonradır.

180 TSMA, nr. E. 8758: Çevirisi ve orijinal metni için J.Bacque-Grammont, *Les Ottomans, Les Safavides et Leurs Voisins*, İstanbul 1987, s. 40-41.

ilgilidir. Nitekim bazı kaynaklara göre I. Selim, Şehzade Murad'ı Şah İsmail'den talep etmek üzere bir elçi göndermiş, ancak bu Osmanlı elçisi Safeviler tarafından katledilmişti¹⁸¹. Ayrıca Şah İsmail'in doğrudan desteklediği ve sonra kaçanları yine himaye ettiği Nur Ali Halife İsyani¹⁸², onun kardeşler arasındaki mücadele sırasında Osmanlı ülkesi üzerindeki niyetlerinin göstergesi idi. Bunun gibi Selim'in tahta çıkmasından az sonra Turgutoğullarına gizli mektuplar yollamıştı. 23 Mayıs 1512 tarihli olup Turgutoğlu Musa'ya hitap ettiği mektupta, Karamanlı Ahmed'i oraya gönderdiğini ve birlikte hareket etmek üzere ona tabi olunmasını istiyordu¹⁸³. Bu mektubun bugün Topkapı Sarayı Arşivi'nde yer alması, bunun Osmanlı idarecilerince elde edilip Selim'e yollanmış olduğuna işaret eder. Bunun gibi gelen başka müdellel haberler, Selim'in zaten zihnine iyice yerleşmiş olan savaş düşüncesini destekleyici bir özellik taşıyor olmalıdır. Olayların seyrinden anlaşıldığına göre Selim'in Safeviler üzerine sefere çıkma düşüncesi ne kadar kesinse, Şah İsmail'in düşmanca tavırlarına rağmen sıcak bir savaşa girme fikrinde olmadığı da o kadar belirgindir. Zira Şah İsmail tam da bu sıralarda Semerkand ve Buhara'nın geri alınması için müttefikleri Babür'e yardımcı olmaya çalışmış, ancak bir netice elde edememişti. Bazı küçük başarıların ardından birlikleri müttefikleriyle beraber Özbekler önünde Kasım 1512'de Gücdüvan'da tam bir mağlubiyete uğramıştı¹⁸⁴. Şah İsmail bunun ardından Özbeklerin Horasan'a yönelik akınlarından büyük rahatsızlık duymaya başladı. Bunlara ek olarak bir de üvey kardeşi Mirza Süleyman, Tebriz'de idareyi ele geçirmek üzere harekete geçmiş, fakat bu tehdit çok geçmeden bertaraf edilmiş ve Süleyman öldürülmüştü¹⁸⁵. Böyle bir ortamda etrafındaki düşmanlarının hazır beklediği bir dönemde batıdaki güçlü komşusu Osmanlılarla doğrudan bir savaşı göze alması beklenemezdi. Bununla birlikte Osmanlıları yıpratmak amaçlı

181 Hammer, IV, s. 130; S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 32. Elçiyi Şehzade Murad'a kattırdığı hakkında: Nasrullah Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", *Çend Makale-i Tarihi*, Tahran 1331, s. 62.

182 Nur Ali Halife'nin Şah İsmail tarafından Anadolu'daki sufilere toplamak üzere gönderildiği hakkında: Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, nşr, C. N. Seddon, Tahran 1347/1968, s. 134-136; krş. Rumlu Hasan, *Ahsenü't-tevârih: Şah İsmail Tarihi*, trc. Cevat Cevan, (Karaca Ahmet Dergahı ve Ardıç Yayınları), Ankara 2004, s. 164-165.

183 TSMA, nr. E. 5460; Faksimile metni için bk. Tansel, *Aym Eser*, ek 13.

184 Handmir, *Habibü's-siyer*, IV, 523-530; Rumlu Hasan, *Ahsenü't-tevârih* (Türkçe trc), s. 162-164.

185 Rumlu Hasan, *Ahsen* (Türkçe trc), s. 172.

faaliyetlerini hızlandırmış, yukarıda sözü edildiği gibi taraftarlarını tahrik etmeyi sürdürmüştü. Böylece Osmanlıları kendi iç karışıklıklarıyla vurmak niyetinde olduğu iddia edilebilir.

Safevi kaynaklarından anlaşıldığına göre I. Selim, Çaldıran Seferi'ne çıkmadan önce bazı siyasi manevralarda bulunmayı da ihmal etmemiştir. Nitekim Safevi sarayına gönderdiği elçi, bir yandan Şehzade Murad'ı talep ederken diğer yandan Diyarbakir eyaletinin veraset yoluyla I. Selim'e intikal ettiğini ve iadesini istemiştir. Elçiler, Şah İsmail ile başarılı Horasan seferinden dönüşünün ardından geldiği İsfahan'da görüşmüştü. (1513 kışı). Kaynakta belirtilen veraset konusunun hangi amaçla ileri sürüldüğü tahkike muhtaçtır. Fakat I. Selim'in muhtemelen Osmanlı sarayında bulunan Akkoyunlu Murad ile olan bağının bir sonucu olarak burayı talep etmiş olma ihtimali yüksektir. Nitekim Murad, Çaldıran Seferi'nde de I. Selim'in maiyyetinde yer alacaktır. Böylece I. Selim zımnen Şah İsmail'in Akkoyunlu mirası üzerine konmasının meşru olmadığını göstermek istemekteydi. Şah İsmail bu taleplere olumsuz cevap verdi, Şehzade Murad'ın misafiri olduğunu, kendisine sığınan bir misafiri teslim edemeyeceğini bildiriyor; veraset meselesini tahfif edici bir şekilde karşılayarak buranın fetih yoluyla kendi hakkı olduğunu vurguluyordu¹⁸⁶.

Osmanlı kaynaklarıyla teyit edilemeyen bu talepler eğer doğruysa, I. Selim'in iyice kesinleştirdiği savaş kararının siyasi bahanelerini oluşturmaya çalıştığı anlaşılır. Nitekim 1513 kışında elçilerin geri dönüşünün ardından Osmanlı devlet adamları padişahın da katılımıyla çeşitli dinî ve siyasi tedbirler alma yanında askerî hazırlıkları başlatmıştır. Osmanlı kaynaklarında bu hazırlıklar konusunda ayrıntılı bilgiler bulunur. Özellikle I. Selim'in çıkacağı sefer öncesinde Şah İsmail hareketine karşı ulemadan görüş aldığı ve bunu her tarafa duyurduğu bilinmektedir. Ayrıca Anadolu'da da Şah İsmail taraftarlarının teftiş edilmesi için emirler verdiği, bunların isimlerinin deftere kaydedilerek katledilmelerini veya sürgüne yollanmalarını istediği de bildirilir.

186 *Alemârâ-yı Şah İsmail*, nşr. A.Muntazar Sahib, Tahran 1967, s. 511-513. Keza farklı yorumlar için bk. A. Allouche, *Osmanlı-Safevi İlişkileri: Kökenleri ve Gelişim*, trc. A.Emin Dağ, İstanbul 2001, s. 120-122.

Savaş Arifesinde Anadolu'da Alevi Katliamı Miti

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış Osmanlı tarihlerinde yapılan teftişler sonucu 40.000 kişinin tespit edilip bunların bütünüyle imha edildikleri veya bir bölümünün sürgüne gönderildiği bilgisi bulunur. Bu bilgiler zamanla Anadolu'da yapılan bu teftişler sonucu "40.000 Alevi'nin Yavuz Sultan Selim tarafından katledildiği" şeklinde nerdeyse tartışılmaz bir kabule dönüşen bilgi hâline gelerek, bugün sosyal ve siyasi vesilelerle sık sık tekrarlanan bir "paradigma" olmuştur. Bu bilginin yer aldığı kaynakların tahliline ve aslında meselenin nasıl anlaşılması gerektiğine girmeden önce Şah İsmail'in kendi dinî görüşlerini yaymak için İran'da Azerbaycan'da yaptığı hareketlere kısaca temas etmekte fayda vardır.

Safevi kaynakların yanında bazı Osmanlı kaynaklarında da yer alan bilgilere göre Şah İsmail, kendi dinî inançlarını kabul ettirmek için ele geçirdiği şehir ve kasabalarda halka çok sert davranmış, Sünni klanlara yaşama hakkı tanımamıştır. Özellikle Isfahan, Fars, Yezd, Kirman hatta Horasan gibi bölgelerdeki yoğun Sünni nüfus Şah İsmail'in inançlarına karşı çıktıkları için topluca katledilmişlerdir¹⁸⁷. Mesela sadece Tebriz'de katledilen Akkoyunluların sayısını dönemin Osmanlı tarihçilerinden İbn Kemal (ö.1534), 40.000-50.000 olarak gösterir ve mealen şöyle yazar:

"... Tebriz'e doğrulup herhangi bir engelle karşılaşmadan şehre girdi. Akkoyunlu cemaatinden bulduğuna aman vermedi, kırdı, atasının öcünü alıp, yaşlı-geç, kadın-çocuk kırk elli bin miktarda Akkoyunluyu helâk edip Hasan Han ile Mirza Ahmed'i bırakıp diğer emir ve sultanların kemiklerini mezarlarından çıkardı ateşe attırdı.. kendi anasını ki Hasan Han'ın kızıydı, küfür ve zulümden men edip ona karşı çıktığı için kendi eliyle öldürdü..."¹⁸⁸.

187 Yahya-i Kazvini, *Lübbü't-tevârih*, Tahran 1340, s. 244-250; Hasan-ı Rumlu, *Absenü't-tevârih*, (farsça metin) s. 79-88. J.Aubin, "Şah İsmail et les notables de l'Iraq Persan", *JESHO*, I/1 (London 1959), s. 57-60; F. Sümer, *Aynı Eser*, s. 24-25.

188 IX. Defter, s. 89. İbn Kemal Şah İsmail'in öldürdüğü Sünni ulemanın adlarını da verir. Bunlar içinde Herat'ın başta gelen uleması (şeyhülislam) olup Sadeddin Taftazani'nin neslinden gelen şahsı zikreder ve onun altmış talebesiyle birlikte katledildiğini ekler (s. 85).

İlginç şekilde benzeri ifadeleri dönemin çağdaş bir seyyah/tarihçisi olan Angiolello (ö.1525) da tekrarlar:

“.. Bu şehre girdikten sonra muhaliflerine acımasızca davrandı. Öyle ki mollalardan kadınlara ve çocuklara varıncaya kadar ahaliden pek çoğunu parça parça ettirdi. Nihayet o beldelerin ve etrafının ahalisi emrine itaat edip şehrin bütün sakinleri onun şiarı olan kızıl başlık giydiler. Burada 20.000’den fazla insan öldü. İleri gelenlerden bir kaçının kemiklerini mezardan çıkarmalarını ve yakmalarını emretti, annesini de öldürttü..”¹⁸⁹.

Birbirinden haberdar olmayan aynı dönemde yaşamış bu iki çağdaş tarihçinin verdikleri bilgilerin birbiriyle uyuşması, verilen rakamların abartılı olduğu düşünülse bile, ciddi bir kırımın yapılmış olduğuna açık şekilde delalet eder. Öte yandan Safevi tarihçisi Hasan-ı Rumlu (ö.1577) da bu tür katliamlar hakkında yer yer dikkate değer bilgiler verir. Mesela Karşı Kalesi’nin ele geçirilmesinin ardından şehirdeki yaklaşık 15.000 küçük, büyük, genç yaşlı sivil halkın tamamen imha edildiğini, camiye sığınan o vilayetin büyüklerinin (seyyitler) dahi kendilerinin Hz. Ali soyundan geldiklerini söylemelerine rağmen “.. Gaziler savaşla ele geçirdikleri yerlerin küçük ve büyüklerini öldürürler ve seyyit olan veya olmayan ayırımı yapmazlar..” gerekçesiyle merhametsizce katledildiklerini yazmaktadır¹⁹⁰.

Safevi hareketi hâkim olduğu bölgede kendi mezhebi inançları dışında herhangi bir mezhebin yaşamasına izin vermez ve bütünüyle halkın dinî anlayışlarını dönüştürürken Osmanlı topraklarında “Alevi” denilen gruplar, aşağıda tartışılacak olan 40.000 kişinin katledildiği bilgisine rağmen, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum iki devlet arasındaki katı mezhebi inanç farklılığının mahiyetini anlamak bakımından son derece önemlidir. Üstelik İran’da Şah İsmail’in ön ayak olduğu “Alevi” inancı kısa zaman sonra Şii’liğin Caferi öğretisi hâline gelmiş ve izlerini neredeyse yitirmiştir. Hâlbuki Anadolu’da bu kadar büyük zulme uğradığı, katledildikleri belirtilen zümreler buldukları yerlerde kendi

189 *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, trc. T. Gündüz, İstanbul 2007, s. 79.

190 *Ahsenü’r-tevârih* (farsça metin), aynı yer; krş. Rumlu Hasan, *Ahsen* (Türkçe trc), s. 161-162.

inançlarıyla -içe kapanarak da olsa- hayatlarını sürdürme imkânı bulmuşlardır. Hiç şüphesiz Osmanlılar, Şah İsmail ile başlayan bu dönemde Sünni öğretiyi bütün devlet kademelerinde ve sosyal hayatta ikame etmeye yönelik tedbirler almaya çalışmış, önceki dönemlere göre kendi resmi ideolojisini ve yaklaşımını katı sınırlarıyla belirlemiştir. Fakat bu anlayış, toplumun bütün kademelerine sirâyet edecek şekilde, tıpkı Şah İsmail'in zorla yaptığı gibi, toplumu dinî inanç yönünden tamamıyla dönüştürecek bir boyuta ulaşmamıştır.

Bu bakımdan konuyu değerlendirirken tarihî serinkanlılıktan âzade olarak bir tarafı göz ardı edip diğer tarafı öne çıkarmak ve bundan sosyal (belki de siyasi!) bir menfaat beklemek, toplumlar arası husumeti körüklemekten ve karşılıklı boş suçlamalarla ictimai ahengi bozmaktan başka bir işe yaramaz.

“40.000 Alevi'nin Yavuz tarafından katledildiği” söylemine gelince: Öncelikle bu konudaki ilk bilgilerin dönemin kaynakları olan *Selimnâme* literatüründe geçmediği tespit edilmektedir. Konuyu açık şekilde ve bazı ayrıntılar vererek izah eden ilk kaynak İdris-i Bitlisi'nin *Selimşahnâme* adlı kitabıdır. I. Selim'in yanında bulunmuş ve önemli hizmetler görmüş olan İdris-i Bitlisi, II. Bayezid döneminin bir bölümünü içine alan *Heşt Bihişt* adlı sekiz ciltten oluşan Farsça bir Osmanlı tarihi kaleme almış, daha sonra I. Selim dönemiyle ilgili bilgileri de toplamış, fakat ölümü sebebiyle bunları temize çekme ve düzenleme imkânı bulamamıştı. Daha sonra oğlu Ebulfazl Mehmed Çelebi babasını notlarını düzenleyerek ve kendi edindiği bilgilerle de eklemeler yaparak *Selimşahnâme* adlı eseri tamamlamıştı. İşte bu eserde, Çaldıran Seferi'ne çıkmadan önce Edirne'de hazırlık yaparken I. Selim'in “Kızılbaş taifesinin kökünü kazımak için” memleketteki idarecilere bir hüküm yolladığı belirtilerek şöyle emrettiği belirtilir:

“..hiç beklemeksizin her yörede Kızılbaş taifesinden her kim varsa ve nerede oturuyorsa, üç atasına dek bu Safeviye şeyhlerinin üç tabakasına (Şah İsmail ve atalarını kastediyor) inanan müritlerden iseler, her halükarda 'imânı inkâr ile değiştiren şüphesiz doğru yoldan sapmış olur' ayeti gereğince köklerinin

kazınmasını ve tebdil ile cezalandırılmayı hak etmişlerdir; kaçınılmaz olarak Rum (Anadolu) beldelerinde oturan ve yolculuk (konargöçer demek istiyor) hâlinde bulunan bu taifenin yediden yetmişe hepsini yazsınlar ve kadılar arz etsinler..”

Bu emir uyarınca onlardan büyük bir kitlenin öldürüldüğünü yazan İdris-i Bitlisi, hemen ardından manzum olarak olayları özetlediği yerde bu defa şiir diliyle şunu belirtir:

“...Yazıcılar isimleri deftere kaydedince yaşlı ve gençlerden oluşan kayıtların sayısı kırk bini buldu/ Ulaklar yazılan defterleri her yörenin hâkimine ulaştırdıktan sonra her yörede keskin kılıç adım adım yazılanlara yöneldi/ Bu öldürülenlerin sayısı hesaplanan kırk bini de aştı/ İtaat bakımından Hak'tan kim yüz çevirirse Hak onu siyaset kılıcıyla öldürür...”¹⁹¹.

İdris-i Bitlisi'nin bu bilgisi daha sonraki tarihçilerden olup bu eseri de görmüş olduğu anlaşılan Hoca Sadeddin Efendi (ö.1599) ile Gelibolulu Mustafa Âlî (ö.1600) tarafından benzeri cümlelerle tekrarlanır. Hoca Sadeddin Efendi, deftere kaydedilen 40.000 kişinin bazısının katl bazısının ise hapse edildiğini (“..tefahhus ve tedkik-i hükkâm ile tahkik bulan kırk bin mikdarı ru'us-ı habîsü'n-nüfûs kimi maktûl ve kimi mahbûs olmuşıdi..”)¹⁹² yazarken Âlî, ele geçirilen “ kırk bin mikdarı” râfızinin kılıçtan geçirilip defterinin merkeze yollandığını bildirir.¹⁹³ Daha sonraki Osmanlı tarihleri bu bilgileri esas alarak daha da yayılmasına yol açmışlar, bu durum kaynaklara şüpheli yaklaşmayan modern çalışmalara da yansımıştır¹⁹⁴.

Bu konuda öncelikle şu husus vurgulanmalıdır ki İdris-i Bitlisi'nin yapıldığını iddia ettiği böyle bir teftişin döneminde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, söz konusu defterlerin hazırlanarak hükümet merkezine yollanıp yollanmadığı konusunu teyit edecek herhangi bir arşiv belgesi yahut döneminin çağdaş bir kitabî kaynağı mevcut değildir. Aslında bu bilginin menşei, I. Selim'in kardeşi Ahmed ile mücadelesi

191 *Selimsalname*, s. 130 ve 136.

192 *Tâci'ü't-tevârih*, II, 245-246.

193 *Künbü'l-ahbâr*, I/1, 1076-1077.

194 Mesela bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 38. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II (Ankara 1995), s. 257-258; Ş. Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, sy. 22 (1968), s. 56.

sırasında ona ve Kızılbaş olduğu belirtilen yeğeni Murad'a katılanların tesbiti için çeşitli bölgelere yollanan hükümler olmalıdır. Nitekim 1513 yılı başında Şehzade Ahmed ve oğullarına taraftar olanların isimleri tesbit edilerek merkeze gönderilmiştir. Burada yapılan teftişin gerekçesi şöyle açıklanmaktadır:

“..şöyle emrolunmuş ki vilâyet-i Rum'da Sultan Ahmed'e varan ve varmayan taifenin ki ellerinden hayr ve şer gelir, anın gibi kimseleri arzınla irsâl edesin deyü, varanı ve varmayanı ellerine verdiği arzda ilam edesin, öyle olsa...ellerinden hayr ve şer gelen kimseleri esâmileriyle ve halleri ve evsâflarıyla defter olunup irsâl olundu..”

Burada Tokat, Niksar, Gedegra, Kavak, Bafra, Sonisa, Amasya, Çorum, Ladik, Muşali Karahisar (Akdağ Madeni) nahiyelerinden Şehzade Ahmed'e katılan, katılmayan, Kızılbaş olan, Şehzade Murad'ın yanına giden şahısların (muhtemelen timarlı sipahilerin) adları verilmiştir¹⁹⁵. Bunun dışında bu hususla ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamaktadır. Defterde nispeten geniş bir bölgede zikredilen şahıs adedi toplamının 70'i geçmemesi de manidardır.

Şu hâlde öncelikle verilen 40.000 rakamının abartılı olduğu veya rakam olarak değil de bir hacmi belirtmek üzere yuvarlak bir sayıyı işaret ettiği söylenebilir. Nitekim yukarıda temas edildiği gibi İbn Kemal de Şah İsmail'in Tebriz'de yaptığı katliamın rakamını 40.000-50.000 olarak göstermiş; ayrıca yine İdris-i Bitlisi Şahkulu isyanı sırasında Anadolu'da 50.000 kişinin hayatını kaybettiğini yazmıştır¹⁹⁶. Bundan dolayı bu gibi rakamları gerçek addedip ona göre yorumlarda bulunmak doğru bir yaklaşım olmaz. Bunlar çok sayıda kaybı gösterme amacına matuf olarak okuyucuların zihinlerinde bir canlandırma yapmasını sağlayacak bilgiler şeklinde mütalaa edilmelidir¹⁹⁷. Ayrıca yukarıdaki kaynaklara inanılacak dahi olsa 1513-1514 arasında oldukça kısa bir sürede

195 TSMA, nr. D. 10149'da kayıtlı bu defterden ilk söz eden Ç. Uluçay olmuştur (“Aynı Makale”, sy. 11, s. 192). Daha sonra da aynen J.L. Bacque-Grammont tarafından yayımlanmıştır: “1513 Yılında Rum Eyâletinde Şüpheli Timar Sahiplerine ait bir Liste”, trc. L. Güçer, *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan*, İFM, 44/1-2 (1985), s. 163-176.

196 *Selîmşahmâne*, s. 89; Ayrıca bk. Ş. Tekindağ, “Aynı Makale”, s. 51.

197 F. Sümer de bu rakamı gerçekçi bulmamıştır: *Safevi Devleti'nin Kuruluşu*, s. 36. Ayrıca S. Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002, s. 111.

bu kadar kişinin tahririnin yapıp merkeze gönderilmesi, ardından da bu defterlerin tekrar ilgililere yollanarak isimleri yazılı olanların katlinin gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Üstelik Hoca Sadeddin Efendi'nin yazdığına dikkat edilecek olursa bunların hepsinin değil bir kısmının katledildiği, diğerlerinin ise hapse atıldığı anlaşılır. Nitekim II. Bayezid döneminden beri isyanlara katılanlar veya Kızılbaş olduğu iddiasıyla yakalananların çoğunun Mora Yarımadası'na sürgün edildiği bilinmektedir.

Geç tarihli kaynaklarda bu bilgilerin abartılarak nakledilmesinde aslında Safevi ve Osmanlılar arasındaki siyasi-dinî çekişme yatmakta, Sünni inancı bütünüyle ortaya çıkaran XVI. yüzyılın tarihçileri bir ölçüde karşı tarafa gözdağı verme, yandaşlarına da iftihar vesilesi veya dinî inanca ne kadar bağlı olduğunu kuvvetle vurgulama amacıyla bu gibi bilgileri daha da abartarak kullanma eğilimi sergilemektedir. Ayrıca Çaldıran Savaşı arifesinde başlandığı anlaşılan ve vergi amaçlı nüfus tespitlerini içine alan bazı tahrir defterlerinde, mesela Trabzon kesiminde, Çepnilerin yoğun olarak buldukları yaylalık alanlardaki köylerin boşalıp Şah İsmail'e katılmış bulduklarına dair kayıtlara rastlanır. Hatta daha sonra söz konusu köylerin halkının geri dönmeleleri durumunda vergi muafiyeti ile iskânlarının sağlanacağına dair resmî emirler bulunmaktadır¹⁹⁸. Sonuç olarak hiç şüphesiz Şah İsmail'in mektuplarıyla yakalanan Safevi halifeleri, bunların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde temas kurdukları tarikat şeyhlerinin bazıları ve âsi elebaşları şiddet uygulanarak katledilmiştir, fakat bunun sistemli bir "Kızılbaş temizliğine" dönüştüğünü söylemek yukarıdaki veriler de nazarı itibara alınır, kanaatimizce büyük bir yanılgıdır.

"Sûfî" Şah İsmail Üzerine Hareket

Safevi kaynakları, I. Selim'in Şah İsmail üzerine yürüme sebebini Safevilerin Diyarbakır hâkimi olan meşhur kumandanlarından Ustacalı Muhammed Han'ın şahtan habersiz Osmanlı sultanına meydan okuması ve hakaret kastıyla ona mektup yanında kadın elbisesi, başörtü gibi şeyler göndermesi olarak izah ederler. Bir başka sebep olarak da Nur Ali Halife'nin Tokat'ı yaktırmasını gösterirler¹⁹⁹. Bazı modern İran

198 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA), Tahrir Defteri (=TD), nr. 52, s. 617-760 .

199 Rumlu Hasan, *Absen*, s. 177.

tarihçileri ise hem bunu hem de Osmanlıların doğu sınırında Safevi-Memlûk ve Dulkadirli ittifakının oluştuğunu, Selim'in bu ittifaka karşı bir an önce harekete geçme isteğini öne sürerler²⁰⁰. Ustacalu'nun kendi başına I. Selim'e meydan okuması aslında pek inanılacak sebep gibi görünmez. Zira padişaha hakaret dolu bir mektup ve kadın elbisesi yolladığına dair Osmanlı kaynaklarında herhangi bir ima yoktur. Aslında bu olayın daha önce olduğu, II. Bayezid'e gönderilen ve şehzade iken Selim'in faaliyetlerinden yapılan şikâyeti ileten elçilik heyetince gündeme getirildiği üzerinde durulur²⁰¹.

Haddi zatında yukarıda da temas edildiği gibi I. Selim zaten karar verdiği savaşın gerekçelerini dinî tezata ve tehdide dayandırırken, bir taraftan da Doğu sınırlarındaki gelişmelerden endişe etmekteydi. Safevilerin Diyarbekir, Bağdad kesimi üzerindeki kontrolü ciddi bir sıkıntıya yol açmıştı. Böylece bir bakıma Anadolu'ya yönelen uluslar arası ticarî yollar üzerindeki denetim, Safevilere geçmişti. Üstelik Safevi-Babürlü ilişkilerinin iyi olması Hindistan'a uzanan ticarî seyrü sefer için ciddi bir durgunluk anlamına gelebilirdi. Bu durum Osmanlıların devreden çıkarılıp doğrudan Venediklilerle olan irtibatı takviye edebilirdi. Safeviler ve Memlûkler arasındaki Dulkadıroğulları meselesi de Osmanlıları yakından ilgilendiren bir siyasi çekişme hususiyeti taşıyordu. Öte yandan Şah İsmail'in Venedikliler ile olan gizli ilişkileri ve onlardan ateşli silah temini çabalarının da muhtemelen farkına varılmıştı. Bu ilişki ağı yeni de değildi; daha 1505 dolayında Şah İsmail, Trabzon'u talep etmiş, Uzun Hasan ile Katerina Komnenos'un kızları olan annesi dolayısıyla Trabzon üzerinde verâset hakkı bulunduğunu bildirmişti; aynı zamanda 1502'de olduğu gibi bu sıralarda da (Mayıs 1509) Venedik ile ilişki kurmaya çalışmış, beş kişilik bir elçilik heyeti topçu ustaları yollanması ve Osmanlılara karşı bir askerî ittifak oluşturulması çabasına girişmişti²⁰².

Şah İsmail'in 1507'de II. Bayezid'den izin alarak Osmanlı topraklarından geçip Dulkadirli'lere saldırması; ardından 1510'da Özbek Hanı

200 Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 63.

201 A. Allouche, *Aynı Eser*, s. 120.

202 Bu elçilik heyeti dönüş sırasında Ağustos 1510'da Memlûklere esir düşmüştü: A. Allouche, *Aynı Eser*, s. 97, 101; P. Brummett, *Osmanlı Deniz Gücü: Keşifler Çağında Osmanlı Deniz Gücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, trc. N. Pişkin, İstanbul 2009, s. 63.

Muhammed Şeybani Hanı yenip onu katlettikten sonra zaferini bildirmek üzere kafasını II. Bayezid'e göndererek bir bakıma onu aşağılaması olayını²⁰³ unutmayan ve devletin küçük düşürülmesini hazmedecek bir yapıda olmadığı açık olan I. Selim ise bütün bu iktisadi ve siyasi meseleleri nazarı dikkate alırken bir taraftan da ulemadan fetvalar isteyerek kamuoyu önünde girişeceği seferin meşru zeminini oluşturmayı ihmal etmedi. Zaten ortam bunun için son derece müsaitti ve Osmanlı entelektüelleri nezdinde son on yıldır Anadolu'da yaşananların faturası tamamen Şah İsmail'e çıkarılmaktaydı.

Sünni ulemanın I. Selim'e büyük dayanak oluşturacak olan fetvaları ve Safevîlerin dinî anlayışlarına karşı çıkan raporları, iki taraf arasındaki büyük nefretin keskinleştiğinin de bir bakıma göstergesi niteliği taşıyor. Daha sonra şeyhülislamlık makamına getirilecek olan İbn Kemal'in fetvası çok ağır ifadelerle doludur. Burada temel argüman, Şah İsmail taraftarlarının dinden çıktığı, ülkelerinin "dârülharb", erkekleri ve kadınlarıyla nikahın batıl, doğacak çocukların ise "veled-i zina" olduğu; kestiklerinin yenmeyeceği, savaş hâlinde erkeklerinin katlinin vacip, kadınlarının ve çocuklarının köle alınmasının uygun bulunduğu; zındıklığını açıkça ortaya koyan kişinin de katl edilmesi gerektiği idi. Burada Hz. Ali dışındaki üç halifenin hilâfetini kabul etmemenin, hatta Sünni mezhebe mensup bulunmadığını söyleyenlerin "kâfir" olacağı tezi de önceki görüşlerden hareketle savunulmaktaydı²⁰⁴. Daha çok Osmanlı elit zümrelerine hitap eden bu fetvadan başka halk diliyle onların anlayacağı sadelikte kaleme alınmış bir diğer fetva daha önce adı geçen ulemadan Sarugörez'e aittir. Burada da benzeri argümanlar ileri sürülür ve şöyle denilir:

"...Müslümanlar bilin ve âgâh olun ki şol taife-i Kızılbaş ki reisleri Erdebilolu İsmail'dir. Peygamberimizin.. şerâitini ve sünnetini ve din-i İslam ve ilm-i dini ve Kur'an-ı mübini istihfaf ettikleri ve dahi Allahu teâlâ haram kıldığı günahlara helâldir dedikleri... Kur'an-ı azîmi ve Mushafları ve kütüb-i şeriatı tahkir edip oda yaktıkları ve dahi reisleri laini mâbud yerine koyup secde ettikleri ve hazret-i Ebi Bekr'e .. hazret-i Ömer'e.. söğüp

203 Rumlu Hasan, *Absen*, s. 150.

204 Fetvanın orijinal Arapça metni Ş. Tekindağ tarafından yayımlandı: "Yavuz'un İran Seferi", s. 77-78.

hilâfetlerine inkâr ettikleri ve dahi peygamberimizin hatunu Aişe anamıza söğdükleri... zâhir olduğu sebebden biz dahi fetva verdik ki zikr olunan tâife kâfirler ve mülhidlerdir ve dahi her kimse ki onlara meyl edip ol bâtil dinlerine razı ve muâvin olanlar anlar dahi kâfirler ve mülhidlerdir, bunları kırıp cemâatlerini dağıtmak vâcib ve farzdır. Müslümanlardan ölen sa'id ve şehid... anlardan ölenler hor u hakir cehennem dibindedir, bunların hali kâfirler hâlinde eşedd ve ekbahdır. Zira bunların boğazladıkları ve dahi saydıkları gerekse doğanla ve gerekse ok ile ve gerekse kelb ile olsun murdardır ve dahi nikâhları gerekse kendilerden ve gerekse gayrdan olsunlar bâtildir.. mallarını ve nisâlarını ve evlâdlarını guzât-ı İslam arasında kısmet ede, bil cümle bu tâife hem kâfirler hem mülhidlerdir ve hem ehl-i fesâddır iki cihetten katilleri vâcibdir”²⁰⁵.

Açıkça anlaşılacağı üzere bu sert fetvalar, savaş arifesinde bir bakıma yeni bir motivasyon aşılama ve halkı da bilgilendirme anlamı taşıyordu. Gerçekte ise bu fetvaların gereğinin uygulandığını söylemek mümkün değildir. Bunlar fikri zeminde öne çıkmış, bir ölçüde devletin temel dini siyasetinin katılaşmasını sağlamış ve iki kesim arasındaki kopuşu iyice keskinleştirmiştir. Bu kopuşun zaman içerisinde sosyal kutuplaşmada giderek önem kazandığı, özellikle Alevi kesimde bir içe kapanışı ortaya koyduğu, birbirini tanımamaktan kaynaklanan ön yargıların da her iki tarafı yanlış kanaatlere sevk ettiği bilinmektedir. Fakat bunun toplum içinde çok büyük bir çatışma unsuru haline gelmediği de açıktır. Aslında bu durum sosyal yapıdaki çatışmalara yol açmaktan çok, devletin kendisini tanımlamasına vesile olmuştur, denilebilir.

Safevilere karşı hareket geçmeyi kararlaştıran I. Selim seferin stratejisini görüşmek üzere üç veziriyle konuyu tartıştı. Veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa, hasta olduğu için çağrıya icabet edemedi, fakat ısrarla çağrılması sonucu zorlukla divana geldi. I. Selim divanda seferin neden gerekli olduğunu teker teker anlattı. Şah İsmail'in devleti nasıl aşağıladığını özellikle vurguladı. Fakat paşalar buna sıcak bakmadı. Anadolu'daki karışıkların henüz yatışmaması sebebiyle böyle bir seferi erken bulduklarını söylediler. Ayrıca Rumeli ve Anadolu'daki

205 Metin için bk. Ş. Tekindağ, “Aynı Makale”, s. 54-55.

timarlı sipahilerin isteksizlikleriyle ilgili de haberler ulaşıyordu. Muh-temelen Hersekzâde Ahmed Paşa, bunları göz önüne alarak şimdilik II. Bayezid siyasetinin izlenmesi tavsiyesinde bulundu²⁰⁶. Bu söz I. Selim’i çok sinirlendiyse de kendisini destekleyen görüşlerle derhal askerî hazırlıkların başlaması emrini verdi. Bu sırada Batı’da papanın Haçlı seferi çağrısına rağmen Macarlar ve İmparatorluk (Mukaddes Roma German İmparatorluğu) ile cülus münasebetiyle oluşan diplomatik canlanma, tarafların iyi niyet gösterisi hâline dönüşmüş bulunuyordu²⁰⁷. İmparator Maximilian, Macar kralı Vladislav’a Osmanlı sultanı ile aradaki dostluğa kendisini de dâhil etmesi ricasında bulunuyor ve 2-8 Şubat 1513 tarihli mektubuyla I. Selim’i tahta çıkması dolayısıyla tebrik ediyor, babası zamanındaki gibi dostluğun süreceği ümidini bildiriyor, akrabası ve kardeşi olarak nitelendirdiği Macar kralı vasıtasıyla aradaki barışın kendilerini de içine almasını rica ediyordu²⁰⁸. I. Selim çıkacağı sefer öncesi Avrupa’daki bu gelişmelerden son derece memnun kalmış olmalıdır. Nitekim Macar Kralı Vladislav’a yazdığı 8 Ocak 1514 tarihli mektupta Barnabas Belay başkanlığındaki elçilik heyetinin aradaki barışı devam ettirmek için gelişlerinden dolayı memnuniyetini bildiriyordu²⁰⁹. Bu diplomatik trafik, padişahı daha da rahatlatmıştı. Zira 1513’ten beri sınır boyları hayli hareketlenmişti, sınır çatışmaları da giderek artış eğilimi göstermişti. Papanın da çağrısı Batı’dan gelebilecek tehdit için endişeyi mucip oluyordu²¹⁰. Şimdi bu dostluk tezahürleriyle meseleler yatıştırılmış durumdaydı. Böylece I. Selim, gereken hazırlıkları tamamladıktan sonra 20 Mart 1514’te Edirne’den İstanbul’a hareket etti. Bu arada oğlu Süleyman’ı Manisa’dan çağırılmış ve kendi yerine vekil olarak bırakmıştı. Ayrıca Safevilere karşı ticarî bir ambargo da başlattı ve İran ipeğinin Batı’ya girişini yasakladı. Daha önce de temas edildiği gibi zaten ticarî yollar üzerinde Safevi hâkimiyeti mevcuttu. I. Selim’in şimdi buna cevabı sıkı bir blokaj uygulamak oldu. Sınırlar tamamen

206 Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 134-140.

207 Papa X. Leo’nun Haçlı seferi çağrısı: Zinkcisen, GOR, II, 580-581; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, 274; K.M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, III, Philadelphia 1984, s. 142-171.

208 Mektub ve bu dönemdeki diplomatik gelişmeler için bk. P. Fodor- G. David, “Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512-1514”, *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, Budapest 1994, s. 41.

209 TSMA, nr. E. 6143: metin için ayrıca bk. P. Fodor- G. David, “Hungarian-Ottoman”, s. 42-43.

210 Jorga, II, 273.

kapatıldı ve tüccarın geliş-gidişi engellendi. Bu ambargo, ileride Osmanlıların Memlûklerle de ilişkilerinin bozulmasına yol açacak neticeler verecekti. Muhtemelen sefer sırasında ve sonrasında uygulanan yasak sadece Safevi tüccarı için değil Osmanlı ülkesine giren Hint ve Arap tüccarı için de sıkıntı verici olacaktı. I. Selim ayrıca Safevilere karşı onların kavi düşmanı olan Özbek Hanı Ubeydullah ile ittifak kurmak için yeni bir teşebbüs daha başlattı. Ona 18-28 Mart 1514 tarihli bir mektup yollayarak durumu izah etti. Bu mektubuna olumlu cevap ancak Çaldıran Savaşı sonrasında ulaşacaktı²¹¹.

I. Selim, Edirne'den ayrıldıktan sonra on günde payitahta geldi, şehre girmedi, Fil Çayırı mevkiine otağ kurdu. Orada birkaç gün ordunun malzemeleri ve askerinin durumuyla ilgilendi. Bu sırada büyük bir meşveret meclisi düzenledi, Safeviler üzerine yapılacak seferi yeniden tartışmaya açtı ve ulemanın görüşlerine başvurdu. Burada kendi istekleri doğrultusunda cevaplar aldı; ulema, Şah İsmail ile birlikte olanlara karşı savaşılması, bunun kafire karşı olan mücadeleden daha evla olduğu yolunda kendisini destekledi²¹². Üsküdar yakasına geçmeden önce de Ebu Eyüb'ün türbesini, dedesi Fâtih'in ve babası II. Bayezid'in mezarlarını ziyaret etti, buranın hizmetlilerine paralar dağıttı. Böylece ileride tahta geçecek padişahlar için de yeni bir uygulamayı başlatmış oldu. Oradan Beşiktaş'a gelip askerinin geçişine nezaret etti, kendisi de 20 Nisan'da Üsküdar'a otağını kurdu. Oradan askerinin toplandığı Maltepe'ye geldi (23 Nisan).

Padişah İzmit'e ulaşıldığında Safevi casusu olarak yakalanmış olan Kılıç adlı birini üzerine yürüdüğü Şah İsmail'e gönderdi²¹³. Böylece resmen harp ilanını yapmış oldu. Ona verilen mektupta Şah İsmail'in tutumu ağır şekilde tenkit ediliyor, tehditte bulunuluyor, onun dinden çıkmış ve ortadan kaldırılması gereken biri olduğu belirtiliyor, son bir defa daha "sünnet-i seniyyeyi" kabul ve tövbe etmesi hâlinde savaşa gerek olmayacağı bildiriliyordu²¹⁴. I. Selim'in anılan fetvalardaki ağır suçlamalar yanında kendisinin bu zulmü kaldırmak ve Allah'ın emrini

211 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 374-377; cevap 12-22 Ağustos 1514 tarihlidir ve muhtemelen Çaldıran Savaşı'ndan sonra ulaşmıştır: s. 377-379.

212 İbn Kemal, IX. Defter, s. 96-97.

213 *Haydar Çelebi Ruznâmesi* (Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, içinde), s. 459.

214 Tacizâde tarafından Farsça kaleme alınmış 27 Safer 920/ 23 Nisan 1514 tarihli mektup: Feridun Bey, *Münşeat*, I, 379-381).

yerine getirmek üzere harekete geçtiğini bildirmesi dikkat çekicidir. Söz konusu misyon bir bakıma daha önce de Müslüman devlet veya beyliklerle yapılan savaşların temel meşru gerekçesi olmuştu. Kur'an hükümlerine göre bir Müslüman üzerindeki zulmü kaldırmak diğerinin başta gelen ödevi idi. Selim bu konuda şöyle yazmıştı:

“..Ben Allahın emirlerini yerine getirmek, zulüm görenlere yardım etmek ve merasim-i namus-ı padişahi için ipekli elbiselerimi çıkardım, zırh giydim, kılıç kuşandım ata bindim ve Safer ayı başında Anadolu yakasına geçtim. Maksadım Allah'ın inayetiyle senin padişahlığını yok etmek ve bu suretle de acizler üzerinden zulmünü ve fesadını kaldırmaktır. Ancak kılıçtan önce sana sünnet-i seniyye icabı İslamiyet'i teklif ederim. Eğer yaptıklarına pişman olup can u gönülden istiğfar eder, aldığın kaleleri geri verirsen tarafımızdan dostluktan başka bir şey görmezsin. Fakat kötü hallerine devam ettiğin takdirde zulümle kararttığın yerleri ışığa kavuşturmak ve senin elinden almak üzere yakında geleceğim..”²¹⁵.

Padişah, Yenişehir'e geldiği vakit Rumeli askeriyile Anadolu beylerbeyliği askerleri burada kendisiyle buluşmuş; Seyitgazi'ye ulaşıldığında da buradaki türbeyi ziyaret etmiş ve yine bol bol ihsanlar dağıtmış; bu arada bazı silahdar hizmetlileri arpa yağmaladıkları gerekçesiyle derhal ağalarıyla birlikte katl edilmişlerdi. I. Selim, sefer sırasında özellikle askerinin disipline büyük önem veriyor, en küçük bir hatanın bedelinin ağır olarak ödeneceğini bizzat gösteriyordu. Konya'ya gelmeden biraz önce Dukakinzâde Ahmed Paşa'yı 20.000 sipahiyle önden Sivas dolayına yolladı. Bunlar öncü kuvvet olarak haber toplayacak ve Şah İsmail'in durumunu araştıracaktı. Padişah, 1 Haziran 1514'te geldiği Konya'da üç gün kaldı, Mevlânâ'nın, Sadreddin Konevî'nin ve diğer uluların türbelerini ziyaret etti, yine halka mükrim bir padişah olduğunu gösterircesine bol bahşişler dağıttırdı. Hadım Ali Paşa ile Şahkulu'nun çarpıştığı mevkie ulaştığında askerinin moralini artırmak için her bin akçelik timarı olan Anadolu ve Rumeli sipahilerine ek olarak 50 akçe zam yaptı. Sivas'ta ise askerinin genel yoklaması gerçekleştirildi.

215 Mektubun mealen metni: S. Tansel, *Aynı Eser*, s. 40-41'den alıntılanmıştır.

Bazı Osmanlı kaynaklarında asker sayısının 140.000, hatta 400.000'e ulaştığının yazılması doğru değildir. Aslında geri plandaki hizmet kıtaları hariç tutulursa bilfiil savaş gücünün 50.000-60.000'i ancak bulabildiği açıktır. Asker sayısının fazlalığı sebebiyle bir kısım düşük timarlı sipahiler geri gönderilmiştir. Sivas ve Tokat taraflarında koruma hizmetinde bırakılan bu askerlerin sayısını bizzat kendisi mektuplarında 40.000 kişi olarak belirtmiştir. Her zaman olduğu gibi bu sayının da gerçekçi olmaktan çok sembolik bir anlam taşıdığı açıktır.

I. Selim'in daha sonraki Mısır seferinde de görüleceği gibi çok fazla askerin ayak bağı teşkil edeceğinin farkında olması dikkat çekicidir. Yaptığı savaşlarda daha az ve kontrol edilebilir usta savaşçı birlikleri tercih etmesi belki de önceki çarpışmalarından edindiği tecrübe olmalıdır. O kadar ki askerin önündeki zor coğrafya, hızlı hareket edebilen fakat son derece profesyonel tecrübeli birliklerin mevcudiyetini gerekli kılıyordu. I. Selim de bunları tercih ediyordu. Zira Osmanlı sınırlarından çıktuktan sonra yiyecek bulma meselesi ciddi bir sıkıntıya yol açabilirdi. Nitekim gelen haberler Ustacalu Muhammed Han'ın bölge halkını göçürüp her tarafı yaktığı yolundaydı²¹⁶. Erzincan dolayına ulaşıldığında (14 Temmuz) kale halkı aman talep ederek şehrin yağma edilmemesini istemişti. Buna karşılık şehir halkı parası karşılığı askere zahire getirip satabilecekti. Bu arada ordudaki ağırlıklar ve bazı yükler Sivas Kalesi'nde bırakılmıştı²¹⁷. Hatta Osmanlı ordusunda gerekli bürokratik işlemler için getirilen hazine, tahrir ve timar defterleri buraya konuldu, kapıkuluna da cephaneden silahlar dağıtıldı. Çünkü artık sınıra gelinmişti ve her an hazırlıklı olmak gerekiyordu. Padişahın bulunduğu Osmanlı merkez mevki derhal silahlı yeniçeriler tarafından koruma altına alındı. Bu aynı zamanda ordunun savaş düzenine girmesi anlamına da geliyordu.

Ordunun İran'a yönelik bu seferi dolayısıyla karşı karşıya kaldığı problemler İstanbul'daki Venedik elçisinin, Senatosuna gönderdiği raporlarda da yankı bulmuştur. Nitekim 6 Haziran tarihli bir raporda, padişahın seferden vazgeçip geri dönmek üzere olduğu, bunun sebebinin de Osmanlı ordusunun üzerine yürüdüğünü öğrenen Şah İsmail'in

216 Hoca Sadeddin Efendi bu konuları ayrıntılı açıklar: *Tâciü't-tevârih*, II, 250-251.

217 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 459

Suriye taraflarına gitmesinden kaynaklandığı bildirilmiştir²¹⁸. Ayrıca ordunun çektiği erzak sıkıntısının hat safhaya ulaştığı ve bu yüzden İstanbul'a adam gönderildiği de kaydedilmiştir. Yine Trabzon'a bir haberci yollanarak zahire satın alınması için hazırlıklar yapıldığı, esnafın üretim ve mal stoku yapmaları için teşvik edildiği haberlerinin alındığı belirtilmiştir. Rapor sahibi bunu padişahın o kış buralarda geçireceğine yorarak 6.000 sipahiye veya 16.000 kapıkulu süvarisi ve yeniçeriye Trabzon'a yollayacağı söylentilerine de yer vermiştir²¹⁹. 14 Temmuz tarihli bir başka raporda da yine erzak meselesinden söz edilerek Osmanlı ordusunun çok fazla miktarda erzak, ekmeğe taşıdığı, hatta bir atının yiyeceği için günde 40 akçe harcama yapıldığı da yazılmıştır²²⁰. Bütün bunlar ordunun sefer sırasında büyük zorluklarla karşılaştığının açık bir göstergesidir. Hatta ileride söz edileceği gibi bu durum asker ve ordu komutanları üzerinde genel bir hoşnutsuzluğa yol açacaktır.

Şah İsmail'in artık sınır boylarında görüldüğü haberlerinin İstanbul'a kadar ulaştığı hatta Venedik raporlarında yer edinmeye başladığı²²¹ bir sırada 18 Temmuz'da Yassı Çemen'de Şah İsmail'in cevabi mektubu geldi. Burada Şah İsmail yumuşak bir üslupla aldığı tehdit ve hakaretlerle dolu mektubu kendisine yakıştıramadığını, bunların bir padişahın ifadeleri değil, ancak afyonla sarhoş olmuş kâtiplerin eseri olabileceğini, bu sebeple bir kutu afyon yolladığını, avda iken kaleme alınan bu dostça mektup hüsnü kabul görmediği takdirde savaşa da hazır olduğunu, şimdiye kadar gecikmesinin sebebinin bu mücadelenin sonucunu inceden inceye düşünmesinden kaynaklandığını bildiriyordu. Hatta Timur'a atıf yaparak ima yoluyla Osmanlı tarafını en zayıf yerinden vurmak ve rahatsız etmek istiyordu. Bazı kaynaklarda Şah İsmail'in mektubun yanı sıra bir yaşmak ve kadın kıyafeti yolladığı, böylece imalı bir hakarete bulunduğu da rivayet edilir²²².

Seferin ruznamesini kaleme alan Haydar Çelebi, Kemah dolayındayken Kılıç ile yollanan mektuba Şah İsmail'in cevabının geldiğini,

218 *I Diarrii di Marino Sanuto*, Bologna 1968, XVIII, s. 343.

219 Niccolo Guistiniani'nin 15 Haziran 1514 tarihli raporu: *I Diarrii*, XVIII, s. 421.

220 *I Diarrii*, XVIII, s. 444-445. Ayrıca bütün sefer boyunca dağıtılan un ve arpa miktarlarının muhasebesi ve dağıtımını ile ilgili kayıtlar da mevcuttur. Nüzul olarak halktan toplanan ve tevzi edilen miktarlar: BA, *MAD*, nr.499, s. 16-17.

221 *I Diarrii*, XVIII, s. 444-445.

222 Hoca Sadedin, *Tâcü't-tevârih*, II, 252.

bunun Trabzon beyinin adamları eliyle iletilmiş olduğunu, fakat mektubun bulunmadığını, beyin adamlarının gelen elçinin mallarına tamah ederek onu öldürdüklerinin anlaşıldığını, bunun üzerine Şah İsmail'e padişahın nişanını/tuğrasını taşıyan ikinci bir mektup daha gönderilmiş olduğunu yazar. Şahın yukarıda sözü edilen mektubu Yassı Çemen mevkiinde iken gelmiş (18 Temmuz) ve derhal gözetim altına alınan Safevi elçisinden işkence yapılarak mektup dışında doğru haber alınmaya çalışılmışsa da herhangi bir bilgi edinilememiştir²²³. Şahkulu Akay Buy adlı elçi bilahare Erzincan'dan hareket edildikten sonra 2 Ağustos'ta katledilecektir. I. Selim'in elçiyi öldürtmesinin sebebi öyle anlaşılıyor ki mektup dışında getirdiği hakaret yollu kadın eşyası ve afyon hokkasıdır. Bunun bir başka sebebinin daha önce Şehzade Murad'ı istemek için gönderilen Osmanlı elçinin katledilmesine bir misilleme olduğu da belirtilir²²⁴. Bu arada sefere çıkarken kendisine bir mektup²²⁵ yazdığı Akkoyunlu Türkmenlerine mensup olup daha önce Trabzon'da şehzadeligi zamanından beri iyi münasebetler kurduğu Ferruhsad Bey, Safevilerin Tercan Beyi Ahmed'i birkaç adamıyla birlikte esir alarak ordugâha getirmiş ve bağlılığını yineleyip orduya katılmıştı (19 Temmuz). Bununla beraber yine haber gönderdiği Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey ise ihtiyarlığını öne sürerek sefere gelemeyeceğini bildirmişti. Bu durum Safevi topraklarına girildiğinde ordunun yolda erzak bulma bakımından zorlanacağını işaretliydi.

Alaüddeve Bey; Safeviler, Memlükler ve Osmanlılar arasındaki dengeleri gözeterek tedbiri elden bırakmamaya çalışıyordu. Ayrıca başlıca rakibi olan Şehsuvaroğlu Ali Bey de Osmanlı ordusunda bulunuyordu. Bu bakımdan ihtiyatlı ve çekingen davrandı, hiçbir şeye karışmamaya çalıştı. Bu tutumu Osmanlı ordusunun erzak tedarikinde büyük sıkıntı çekmesinin başlıca sebebi olarak gösterilir²²⁶. Alaüddeve'nin davranışı hakkında Venedik balyosu Niccolo Guistiniani 6 Haziran 1514 tarihli raporunda şunları yazar:

223 "Ruznâme", s. 460. Elçinin katli Yassı Çemen'de gibi gösterilirse de Haydar Çelebi burada bir karışıklık yapmışa benzemektedir. Seferin diğer bir ruznamesinde burada katledilenlerin daha önce Şah İsmail'in gelmekte olan elçisini soyan ve öldüren Trabzon beyinin adamları olduğu belirtilir: Feridun Bey, *Münşeat*, I, 397.

224 Hammer, IV, 130.

225 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 381-382 (Safer 920/ Nisan 1514 tarihli mektup).

226 Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 59.

“Padişah ordusuna katılması için Alaüddevle’ye adam göndermiş. Alaüddevle gelmek istememiş. Onun padişahın emrini hiçe sayarak 30.000 Türkmen süvarisiyle dağlık bir alana çekildiği ve burada güçlenmeye çalıştığı söyleniyor. Padişaha yiyecek sağlamak da istemiyormuş. Kendisine karşı az da olsa sadakat göstermeyen bu tutuma karşı padişah şu sıralar İstanbul’a dönmeyi uygun görecektir”²²⁷.

Venedik elçisinin bu son temennisi gerçekleşmeyecektir. Kararlı şekilde hareketini sürdüren padişah, Erzincan’a ulaşmadan hemen önce 21 Temmuz’da Memlük elçisi ordugâha gelerek Memlük Sultanı Gavri’nin mektubunu sunmuştu. Gerek bu mektubun gerekse cevabi mektubun hangi konuları ihtiva ettiği bilinmemekteyse de Memlük sultanının padişahın hareketini merak ederek gerçek niyetini öğrenmek istemiş olabileceği açıktır. Muhtemelen I. Selim de onu yatıştırmış ve Şah İsmail üzerine yürüdüğünü bildirmiştir.

Osmanlı ordusu için asıl zorluk Erzincan’dan sonraki güzergâhta kendisini göstermeye başladı. Buradan Tebriz’e uzanan 40 konaklık yol boyunca yiyecek sıkıntısının had safhaya ulaşacağı hesaplanmış, bunun çarelerinin bulunmasına çalışılmıştı. Safevi ordusu ortalıkta görünmüyordu, fakat türlü dedikodular askeri ve vezirleri tedirgin etmeye yetiyordu. Hatta Mısır elçinin geldiği günün ertesinde asker arasında “Kızılbaş geldi” şeklindeki haberler büyük bir şaşkınlık yaratmış, derhal ordu askerî düzene geçirilmişti. Haberin doğru olmadığı anlaşılınca da bunu yayan kişi bulunup idam edilmişti²²⁸. Böyle bir belirsiz ortamda I. Selim bir taraftan erzak tedariki gibi işlerle uğraşırken diğer taraftan askerinin savaşa istekliliğinin devamını sağlayacak tedbirler almaya çalışıyordu. Fakat kapıkulunun şikâyetleri giderek artıyordu, onlara bazı paşalar da katılmakta gecikmedi. Bunların sözcülüğünü ise padişahın çocukluğundan beri tanıdığı, çok takdir ettiği yakın arkadaşı konumundaki Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa yaptı. Hassas bir ortamda askerinin dilinden onların şikâyetlerini nakleden Hemdem Paşa’ya padişahın tepkisi çok sert oldu. Paşa, Safevilerle şartlar ne olursa olsun mutlaka savaşmayı düşünen I. Selim’in hışmından kurtulamadı (24 Temmuz).

227 *I Diarrii*, XVIII, s. 343.

228 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 460.

Böylece padişah kararlığını hem vezirlere hem de askere göstermek için en yakın arkadaşını bile bu yolda feda etmekten çekinmediğini açık şekilde ilan etmiş oluyordu.

Bu sırada Safevilerin güçlü kalesi olan Bayburd'dan gelebilecek herhangi bir tehdit karşısında Trabzon Sancakbeyi Mehmed Bey ile Yanya Sancakbeyi Mustafa Bey, bir bölük askerle Bayburd'un fethi için gönderilmişti. Hemen ardından Gürcü beylerinden Ahıska atabeyi Mirza Çabuk'un (Mzedchabouc) adamları orduya gelerek iki bin koyun, önemli miktarda bal ve yağ getirmişti. Ayrıca Rumeli defterdarı olan Pîrî Çelebi (Paşa) de zahire konusuna çeki düzen vermekle görevlendirilmişti. Bu gibi işler yapılırken bir taraftan da yakalanan Safevi esirleri orduya getirilerek onlardan haber alınmaya çalışılıyordu. Bazı kaynaklarda Bali voyvodanın yakaladığı iki esirden çok kıymetli bilgiler edinildiği, bunun üzerine padişahın da tekrar Şah İsmail'e savaşa davet mektubu gönderdiği belirtilir²²⁹. Ancak Ruznâmelerde gelen bir başka elçi veya Şah İsmail'e yollanan bir mektup ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmaz. Ruznamelerde Yahya Bey'in "be-nâm" yani tanınmış bir şahıs yakalayıp esir olarak getirdiği, bundan şahın durumu hakkında son derece sıhhatli haberler alındığı kayıtlıdır (11 Ağustos)²³⁰. Bir Osmanlı tarihçisine göre Kör Şadi adlı bu şahıs, Şah İsmail'in korucularındandı ve Şah İsmail'in Tebriz'de olduğunu bildirmişti²³¹. Bununla beraber hem Lütfi Paşa'nın ve Celalzâde'nin eserinde hem de İdris-i Bitlisi'nin daha önce de sözü geçen *Selîmşahnâme*'sinde padişahın Erzincan'da iken Şah İsmail'e yeni bir mektup yazdığı konusunda bilgi bulunur ve metinleri aynen nakledilir. Kemalpaşazâde de sınır boylarındayken şaha iki defa daha savaşa davet için mektup yollandığını açık şekilde yazar, fakat metinlerinden söz etmez²³². Erzincan'da iken Şah İsmail'den gelen mektuba cevap niteliği taşıyan 14-24 Temmuz 1514 tarihli mektuplarında I. Selim, "İsmail Bahadır, Allah hâlini ıslah eylesin" hitabıyla ona sunları yazmıştı:

229 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48; Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 62.

230 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 461; Sefer Menzînamesi (Feridun Bey, *Münşeat*, I, s. 396-407 içinde), s. 401.

231 Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s. 157-158; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 1095.

232 IX. Defter, s. 102.

“..Bir süredir Acem mülkünde fatihlik davası güdüyordun, İran sultanlarının itibarsız artıklarına ve küçük çocuklarına yağma ve hırsızlıkla saldırıp sahipsiz memleketi ele geçirdin. Mülkünü ve dinin temelini yıkıp yok ettin, şahlık adına hıyanet sancağını yükselttin. Şimdi seni ve memleketini ıslah etmeye, Müslümanları bu vartadan kurtarmaya yöneldik diye seni ikaz edeli epeyi zaman geçti. Eğer ersen meydana geselin Allah’ın iradesi neye müteallik olursa zuhur eder diye sana yazmıştım. Şimdi birkaç gün önceden senin üzerine yürüdüğümünden haberdar olasin. Ona göre tedarikini göresin, sonra gafil oldum, haberim olmadan geldin, askerimi toplayamadım diye bahanen kalmasın. Bu kadar zamandır yoldayım, kendi memleketinde bunca askerin varken hâlâ senden bir iz olmaması gariptir. O kadar saklanmışsın ki senin ve adamlarının durumu aynıdır. Kılıç davası edenlerin belâları göğüslemek şanıdandır. Erlik adına hatadan ve ölümden korkan kimseye ata binmek ve kılıç kuşanmak uygun düşmez. Eğer bu kadar saklanmana ve karşıma çıkmamana sebep askerimin çokluğu ise şimdi bu endişeni bertaraf için askerimden 40.000’ini Kayseri ve Sivas’ta bıraktım. Hasma inan vermek ancak bu kadar olur, başka olmaz. Zatında gayret ve hamiyet varsa gelip bana karşı durursun. Mukadder olan neyse Allah’ın izniyle o olur”.

Celalzâde ve İdris-i Bitlisi bu mektubu kaydettikten sonra şahın elçisinin geldiğini ve padişaha macunların bulunduğu hokkayı getirdiğini, mektubun cahilce ve sefiş ifadelerle dolu muhtevası sebebiyle böyle bir kötü mektubu getiren elçinin katline hükmettiğini bildirip bu cinnet dolu mektuba bir başka mektupla karşılık verdiğini yazarlar. Bu durumda yukarıda sözü edilen Safevi elçisinden başka bir elçinin yollandığı hususunda bilgi bulunmadığına göre İdris-i Bitlisi’nin metnini verdiği Şah İsmail’e ait bir diğerk mektubun nasıl ve kimlerle ulaştığı konusu karanlıkta kalır. Buna göre Şah İsmail şöyle karşılık vermektedir:

“Mezhebimizi ve dinimizi öğüt ve nasihat yoluyla yemişsiniz. Bizim mezhebimiz Resulullah’ın ehl-i beytidir ve bizim itikadımız Fatıma’nın evladından on iki imam kavillerine dayanmaktadır. Savaşa ve vuruşmaya yönelmeyi ve anılan yerde karşılaşmayı geciktirmemiz konusuna gelince, bizim özrümüz bulunduğumuz

mesafenin uzaklığıdır. Çünkü Irak memleketindeyken bu hadiseyi duyduk ve ancak şimdi Tebriz uçlarına vardık. Kendilerini karşılamada hiçbir menzilde atımızın dizginlerini geriye çekmemişizdir. [Senin ordunun kalabalık olmasından hiç korkmam, askerlerimin tüfekten de korkusu yoktur, çünkü çelik zırh giyerler, yeniçerilerin tıpkı bir geyik gibidir, omuzlarındaki silahları da tıpkı geyik boynuzuna benzer, bense aslanım, ormanda geyik çoktur, onları avlarım. Ordun savaşa değil olsa olsa Frenk diyarından İran'a satmak için kumaş getirmiştir. Benim kılıcım karşısında güneş bile pes etmiştir, barışta ve savaşta ustayımdır, bir gün ölür bir gün doğarım. Tebriz uçlarına hızlıca geldim, şimdi Hoy'a vardım]"²³³.

Şah İsmail'in bu cevabının I. Selim'in gönderdiği ikinci mektuba cevap olduğu söylenebilir. Feridun Bey Münşeati'na göre ise her üç mektuba Şah İsmail'in tek bir cevabı olmuştur. Fakat burada yer alan metin yukarıda zikredilen İdris-i Bitlisi'nin naklettiği metinden çok farklı olup daha önce zikredilen elçinin getirdiği mektuptur. Yukarıda da temas edildiği üzere çok yumuşak bir üslupla savaşa hazır bulunduğunu, padişahın gelişinden İsfahan'da iken haberdar olduğunu ve derhal sınır boylarına hareket ettiğini söylemekteydi ve mektubu götüren elçinin adı ise Şahkulu Akay Bûy Nöker idi²³⁴. Ayrıca bu mektup üzerine I. Selim'in dördüncü defa cevap yazdığını belirten Feridun Bey, 12-22 Ağustos tarihli bu mektubun metnini aynen verir. Söz konusu son cevabi mektupta mealen şu ifadeler yer almaktadır:

“Taraflıma mektup gönderip bazı cürete müteallik kelimeler sarf etmişsin, gelmekte acele edesiniz, biz dahi böylece beklemekten kurtuluruz diye bildirmişsin. Şimdi zatımızda olan cüreti harekete geçirip çok uzak yerlerden senin kastına zaferlere alışıık askerimle menzilleri ve yolları kat edip memleketine girdim. Padişahların memleketleri nikâhlı karısı gibidir. Kendisinde biraz onuru bulunan bir kimse başka birinin ona saldırmasına tahammül edemez.

233 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahnâme*, s. 163. Yazar birkaç sayfa sonra Şah İsmail'in mektubunu manzum tarzda daha ağır ifadelerle dolu olarak ayrıntılı şekilde vermektedir: s. 166-168. Metinde köşeli parantez içindeki yerler bu kısma aittir.

234 Münşeati, I, 384-385. Yalnız burada yer verilen biri Farsça diğeri Türkçe ikinci ve üçüncü mektup birbirinin benzeridir. Muhtemelen her iki dilde ayrı ayrı hazırlanmış için ayrı mektuplar gibi farz edilmiştir.

Öyle olsa bunca gündür askerim senin memleketinde yürür, henüz senden bir nam ve nişan yoktur. Hayat ve mematin bilinmez. Senden bir hareket görülmez ki özündeki celadet ve merdaneliği anlayalım. Görünen şeyler ancak hile ve yalanlarındır. Mübtela olduğun derdin devası herhalde malumun imiş ki bize gönderdiğin hokkayla bunu gösterdin. Senin kalbine itminan gelmesi için askerimin 40.000'nini bıraktım. Eğer hala tereddüt edersen erlik sana haramdır. Miğfer yerine başörtüsü, zırh yerine de çarşafı tercih edip serdarlık ve şahlık davasından feragat edesin"²³⁵.

Şu hâlde sınır boylarında iken I. Selim önce iki adet birbirinin aynı mealde olan mektup yollamış (14-24 Temmuz tarihli mektuplar), buna aldığı cevaptan sonra son bir mektup daha yazmıştır. Söz konusu son mektubun şaha ulaşıp ulaşmadığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Yalnız İbn Kemal, genel bir ifadeyle söz konusu mektupların Şah İsmail'e Azerbaycan'da Ucan yaylağındaiken geldiğini ve bunun üzerine sür'atle harekete geçtiğini bildirir²³⁶. Ancak şahı harekete geçiren mektubun bu sonuncusu değil temmuz ayında gönderilen iki adet mektup olduğu açıktır. Ağır ifadelerle dolu sonuncu mektubu ise muhtemelen savaş meydanına geldiği günlerde almıştır.

Safevi sınırına giren Selim'in ısrarla onu savaş meydanına davet etmekte olmasının altında yatan bir diğer sebep, Şah İsmail'in durumu hakkında kat'i bir haber alamaması yüzünden oluşan belirsizliktir. Bundan dolayı sıkıntılı olduğu anlaşılan padişahın bu endişesini haklı çıkaracak olayların az sonra kendi askeri arasında zuhur etmesi dikkat çekicidir. Gerçekten de zorlu bir arazide yürüyerek Erzurum'dan sonra Eleşgird'in (Toprakkale) Sakallı köyü konağına geldiğinde artık iyice bunalmış olan askerinin aleni tepkisiyle karşılaştı. Özellikle yeniçeriler, "düşman yok, harap memlekette nice bir seyahat ederiz" diyerek ayaklandı (24 Cemaziyelahir/ 16 Ağustos). Bu hareket aynı gün bir kere daha tekrarlandı. Celalzâde'ye göre tüfekli yeniçeriler ve azaplar yaya oldukları için en çok meşakkati onlar çekiyordu. Bunların ayakta kalması iyice eskimiş, bazıları papuçsuz kalmıştı. Zahire sıkıntısı da buna eklenmişti. Hatta alay ile giderlerken ayaklarındaki eskimiş ve yırtılmış

235 Lütüfi Paşa, *Tarîh*, s. 202-204; Celalzâde, *Selîmnâme*, s. 140-143; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 385-386; krş. İdris-i Bitlisi, *Selîmşah-nâme*, s. 150-153.

236 IX. Defter, s. 102-103.

ayakkabıları tüfeklerine asarak göstermeye başlamışlardı²³⁷. Dönemin bir başka yazarına göre yeniçeriler padişahın otağını kuşatıp ona şöyle hitap etmişlerdi:

“Ey hükümdar dünya senin buyruğunla dönsün, sen yeniçerilerden diğerlerine varıncaya kadar bütün orduyu düşmanını defetmek için beslemektesin. Şu anda orduyu Anadolu’dan kaldırıp bu yabancı diyarlara getireli üç ay olmuştur. Başı sonu belli olmayan sınırsız bir orduyu Kızılbaş ele geçirmek için yola çıkardın. Eğer Kızılbaşın birazcık cesareti olsaydı ülkesini yabancıların eline bırakmazdı. Onlardan hemen hemen hiçbir iz kalmamıştır. Yoksa hükümdara haberleri mutlaka ulaşırdı. Düşman pişmanlık duyup aman dilediğine göre feleğin sığınağı olan hükümdarımız cömertlik gösterse”²³⁸.

Eğer bu ifadeler doğruysa başka kaynaklarda olmayan, önemli bir mesele ortaya çıkar. O da yeniçerilerin ve tabii olarak da bazı devlet ileri gelenlerinin şahın karşılıklarına çıkmamasını zımnen mağlubiyeti kabul etmesi, ayrıca bir bakıma aman dilemesi olarak yorumlanmış bulunmalarıdır. Adı geçen kaynakta bu talebin yapıldığı sırada bazılarının seslerini yükselterek açık şekilde bağırıp çağırılmaya başladıkları bilgisi yer alır. Muhtemelen bu hareket padişahı sindirmek için yapılmıştır. Aslında ilk sesler yükseldiğinde padişah önce kayıtsız kalmış, ilgisiz bir tavır sergilemiş, daha sonra ortalık durulmayınca da askeri yatıştırmak için onların izzeti nefislerine hitap eden bir konuşma yapmaya mecbur olmuştur. I. Selim’in askere hitabı konusunda çağdaş kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmaz. Fakat daha sonraki tarihçilerden Hoca Sadeddin Efendi bu konuşmaya ağıdalı bir lisanla yer verir. Burada yer alan hitap mealen şöyledir:

“Şu anda henüz varmak istediğimiz yere gelmedik. Düşmanla karşılaşmadan geri dönmek mümkün değildir. Bunu düşünmek bile kötü bir şeydir. Ama garip olan budur ki şahın adamları efendileri için can verirken içimizdeki bazı gayretsizler, bu dinden sapmış kimseleri yola getirmek için buralara kadar gelmiş olan bizleri geri dönmeye ve gayretlerimizi boşa çıkarmaya

237 Celalzâde, *Selimnâme*, s. 146.

238 Ada’i-i Şirazi, *Selimnâme*, s. 77-78.

çalışıyor. Fakat biz yolumuzdan asla dönmeyecek ve emre itaat edenlerle birlikte gerekli yerlere kadar gideceğiz. Kalbine zaaf düşüp çoluk-çocuğunu, ailesini özleyenler bu tür bahaneleri ileri sürerler, bundan öte gitmeyiz derler. Onun gibiler kendileri bilir, geri dönerlerse din yolundan dönmüş gibi olurlar, onların bahaneleri düşmanın görünmediği ise işte düşman ileridedir. Eğer er iseniz benimle birlikte hareket edin ve yola devam edin, yoksa ben yalnız başıma giderim”²³⁹.

Hoca Sadeddin Efendi'nin babasının İran seferi sonrasında padişahın hizmetine giren Hasan Can olması, bu konuşmanın doğruluğu hususunda belirleyici olabilir. Fakat Hoca Sadeddin Efendi bu kısmı anlatırken babasına atıf yapmamaktadır. Sonrasında bir parantez açarak bu mesele konusunda babasıyla padişahın konuşmasını nakletmektedir. Buna göre padişah bir gün Hasan Can'a otağındaki delikleri göstererek bunun geri dönmek isteyen yeniçerilerin tüfeklerinden çıkan kurşunlarla olduğunu, yeniçerilerin harbelerinin ucuna pabuçlarını asarak gitmek istemediklerini bildirdiklerini anlatmıştır²⁴⁰. Hasan Can'ın genellikle I. Selim'in menakıbını anlatmaya özel bir itina sarf ettiğini ve Hoca Sadeddin Efendi'nin de babasından dinlediklerini aynı şekilde -kendi yaşadığı dönemin idarecilerine mesaj vermek için- daha da dramatize etmekte olduğunu hatırdan uzak tutmamalıyız.

Aslında I. Selim; ayaklanan askeri, Şah İsmail'in üzerlerine gelmekte olduğu yolunda alınan bilgiyle yatıştırmıştı. Zira Safevi ordusu hakkında bilgi almak için gönderdiği Şahsuvaroğlu Ali Bey tarafından ulaştırılan haberler birden gündemi değiştirmeye yetti. Akkoyunlu Feruhşad Bey'in adamı olan Şeyh Ahmed adlı biri, Şah İsmail ile Ucan'da buluştuğunu, kendisini Türkmen beyleri tarafından gönderilmiş biri gibi tanıtarak onu türlü sözlerle kandırıp harekete geçmek üzere ikna ettiğini bildirdi. Şahı ikna etmek için bütün Rumeli ve Anadolu beyleri ile askerlerinin onu sevip saydıklarını ve gelmesini beklediklerini, kendisi görünür görünmez bunların derhal hizmetine koşacağını, hemen harekete geçmesi gerektiğini söylemişti²⁴¹. Şah İsmail'in devamlı irtibat

239 *Tâci'ü't-tevârih*, II, 258; krş. Âli, *Kimbi'ü'l-abbâr*, I/2, 1096. I. Selim'in bu hitabı daha sonraki kaynaklarda daha da dramatize edilmiş bir üslupla aktarılmıştır.

240 *Tâci'ü't-tevârih*, II, 259; ondan naklen Âli, *Kimbi'ü'l-abbâr*, I/2, 1097.

241 Sefer Menzılnamesi, s. 401; Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 461.

hâlinde olduğu Anadolu'daki müritleri dolayısıyla kendisine olan muhabbet hislerinin doğru olabileceğini düşünerek Ucan'dan ordusuyla birlikte harekete geçmeye karar vermesi mümkündür. Fakat bundan da önemli olarak I. Selim'in kararlı bir şekilde ülkesine girmesi, onu ilahi bir varlık olarak gören müritleri nezdinde imajını sarsabilir ve yaygın dinî kimliği dolayısıyla itibarını zedeleyebilirdi. Korkak duruma düşmemek için üzerine gelen Selim ile hesaplaşmak artık onun için kaçınılmaz bir hâle gelmişti. Üstelik yandaşlarının Anadolu'da çıkardıkları isyanlar dolayısıyla I. Selim'in ordusunun çoğunluğunu oluşturan tımarlı sipahilerin kendisinin dinî görüşlerine karşı nasıl bir sempati duyduklarını da biliyordu. Gelen haberler de bu yönde onu iyice yüreklendirmekteydi. Öyle ki bu durum Venedik elçisinin raporlarına bile yansımıştı. Elçi, padişahın harika bir orduya sahip bulunduğunu, oradaki herkesin ölümüne mücadeleyi göz alacaklarsa da Sufi ile aynı mezhepten olmak dolayısıyla içlerinde isteksizce savaşanların olabileceğini; Safevi liderinin ordusundakilerin ise Şah İsmail'e karşı duydukları aşk ile ölümüne savaşacakları kanaatini taşıdığını senatosuna rapor etmişti²⁴².

Bütün bunların dışında Şah İsmail, Osmanlı ordusunun geçeceği bölgelerdeki erzak sıkıntısından etkileneceğini ve böylece yıpranacağını hesaplamıştı. Nitekim İdris-i Bitlisi'ye inanmak lazım gelirse, Erzincan'dan Tebriz'e kadar olan bütün yerler daha önceden Safevi beylerinden Ustacalu Muhammed Han tarafından tamamen yağmalanmış, halkı zorla göçürölmüş, bütün otlakları ateşe verilmişti. Ustacalu Muhammed Han, bütün bölgeyi silip süpürdükten sonra Hoy'a gelip şahın ordusuna katılmıştı²⁴³. Bu durumu bilen Şah İsmail, rakibinin ne gibi zorluklarla karşı karşıya kalacağını rahatlıkla tahmin edebilmekteydi. Bundan dolayı belki adı geçen Şeyh Ahmed'in bir casus olduğunun farkına varmıştı, ama kaçınılmaz gördüğü hesaplaşma kararını zaten almış olduğundan bu gibi doğru veya yanıltıcı haberlerin onun nezdinde bir önemi kalmamıştı. Ayrıca savaş hazırlıklarına daha I. Selim'in ilk mektubunu aldığı İsfahan'da başlamış, ülkesinin savaşçı güçlerine, Türkmen hanlarına, beylerine, birbiri ardınca hükümler yollamıştı. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan 22 Rebiülevvel 920/17 Mayıs 1514 tarihli "Ebu'l-muzaffer İsmail Bahadır sözümüz" başlıklı

242 *I Diarrii*, XVIII, 328 (14 Mayıs 1514 tarihli mektub).

243 İdris-i Bitlisi, *Selimsahname*, s. 162-163; Rumlu Hasan, *Absen*, s. 178.

fermanı²⁴⁴, bu konuyu açık şekilde gösterdiği gibi I. Selim'in mektubunun 25 gün sonra eline ulaşmış olduğuna da işaret eder.

Şeyh Ahmed, Osmanlı kaynaklarında yer alan ifadesine göre şah ile birlikte Hoy'a kadar gitmişti. Burada iken şah onu Osmanlı karargâhına yollamış, beyleri kendi lehine tahrik etme vazifesi vermiş ve Çaldıran'da Osmanlı ordusunu karşılayacağını söylemişti:

“..Şah itikad eyledi göçdü, Hoy nâm kasabasına geldik. Beni sen mukaddemen var yine tahrik eyle deyü ahbâbına gönderdi, mukarrerdir ki Çaldıran sahrasında mukabele edip kıtal eder..”²⁴⁵

Ayrıca kendisine Kürt ve Türkmen beylerinden geldiğine inandırıldığı uydurma mektupların cevaplarını yazarak bu zata vermişti²⁴⁶. Aslında bunun çok da ehemmiyeti bulunmuyordu. Nitekim kendisi de az sonra harekete geçerek I. Selim'in üzerine doğru yürüyüşe geçti. Artık I. Selim de şahın hareketini kesin olarak öğrenmiş, bütün belirsizlikler neredeyse tamamen zail olmuştu. Osmanlı ordusu Eleşgird'den sonra Üçkilise Çayırı, Bezirgân Suyu, Dana Sazı ve Ağrı Dağı karşısındaki Karaköy (Karapınar) konaklarını geçerek Ovacık sahrasına gelmişti. İki gün içinde de Makü ile Hoy arasındaki Çaldıran tepelerine vasil olmuştu. Burada iken Receb ayının ilk günü (22 Ağustos) Safevi kuvvetlerinin öncü birliklerinin harekâtı açık şekilde görüldü²⁴⁷. Artık kesin şekilde iki tarafın kozlarını paylaşacağı bir meydan savaşının yapılacağı belli olmuştu.

Son Hesaplaşma: Çaldıran Savaşı

Safevi öncü birlikleri görüldüğü zaman derhal ordu savaş düzenini aldı ve yürüyüşe geçti. Hayli yol alındıktan sonra gelen haberler üzerine ertesi gün 23 Ağustos'ta savaşın yapılacağı anlaşıldı. Fakat hâlâ iki ordu birbirini görmemişti ve arada yine fazla mesafe olduğu haberleri geldi. Bu arada bazı kaynaklarda ordu Çaldıran Ovası'na doğru yürürken 20 Ağustos'ta Dana Sazı mevkiine gelindiğinde güneş tutulduğu

244 Bu kısa fermanın faksimile metni Ş. Tekindağ tarafından yayımlanmıştır: “Yavuz'un İran Seferi”, s. 62 ve levha III.

245 Haydar Çelebi, “Ruzname”, s. 461.

246 İbn Kemal, IX. Defter, s. 104; Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s. 160; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 261; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 51.

247 İdris-i Bitlisi, *Selîmsalınâme*, s. 169.

bildirilir²⁴⁸. Bu olay Osmanlı tarafınca hayra yorulmuş ve zaferin müjdecisi gibi algılanmıştı. Osmanlı ordusu Akçay Vadisi'nin kuzey-batı tepelerinde ordugâh kurdu. O gece herkes dikkatli davrandı ve gece hazırlıklar yapıldığı için asker uykusuz kaldı ve yorgun düştü. Bu arada padişahın bulunduğu ordunun merkez kısmı kuvvetle tahkim edildi, etrafına toprak ve develer yerleştirildi, arabalarla takviye edildi, yeniciler sıkı bir koruma hattı oluşturdu. Aslında Şah İsmail, Çaldıran sahrasına önce ulaşmış ve Osmanlı ordusu gelmeden iyi bir vaziyet almıştı. Savaşı gördüğünü söyleyen Sadullah b. İsa b. Emirhan adlı biri, Çaldıran Savaşı'nı tasvir ettiği küçük bir risalede, şahın ovaya önceden geldiğini, I. Selim'in ise daha sonra buraya ulaşır yüksekçe bir tepede ordugâhını kurduğunu ifade eder²⁴⁹. Yani Şah İsmail'in savaş mahalline önceden gelmiş olduğu kesindir. Bu bakımdan stratejik üstünlüğün de onda olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber bazı yazarlar, Şah İsmail'in Çaldıran'a gelmesinin hatalı bir karar olduğunu, Osmanlı ordusunu burada değil Hoy'daki dağlık mevzilerde karşılaması gerektiğini belirtir. Onun büyük bir kuvvete sahip Osmanlı ordusunu karşılamak üzere cesaretle ovaya inmesinin I. Selim'in askerleri arasında kendisine taraftar pek çok kimsenin bulunduğu kanaatine sahip olmasından ve ayrıca Osmanlı ordusunun yorgun düşeceğini bilmesinden ileri geldiği üzerinde de durulur. Hele top ve tüfek faktörünü de hiç hesaba katmadığından söz edilir²⁵⁰.

Şah İsmail'in Hoy'da Osmanlı ordusunu karşılamamasının altında yatan gerçek sebepleri kesin şekilde tespit edememekle birlikte, bunda kendisini sürekli savaşa icbâr eden I. Selim'e karşı tebaası ve askerleri gözündeki itibarını düşünmesinin, bir korkak gibi beklemektense ilahi misyonuna uygun şekilde hareket etmesi gerektiği inancının ve özellikle de yorgun Osmanlı kuvvetlerine karşı dinî cazibeyle savaşacaklarını bildiği kendisine ölümüne bağlı, iyi dinlenmiş atlı askerlerine duyduğu aşırı güvenin rolü olduğu söylenebilir. Öte yandan iki tarafın kuvvetleri konusunda da kaynaklardan sağlıklı bilgi edinmek güçtür. Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı kaynaklarında I. Selim'in kuvvetleri 140.000

248 İbn Kemal, IX. Defter, s. 104.

249 Arapça bu kısa metin Hoca Sadeddin Efendi'nin *Selimmâme*'sinin vikayesinde yer alır: İ.Ü. Ktp., TY. 2615.

250 Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 94.

gibi gösterilirken Safevi kaynakları bu rakamı 200.000- 210.000 olarak kaydeder. Safevi ordusunun mevcudu hakkında ise Osmanlı kaynaklarında 80.000- 150.000 arası rakamlar verilir. Yalnız İbn Kemal doğruya yakın bir tahminle 45.000 dolayında kuvvetten bahseder²⁵¹. Bazı Safevi kaynaklarında ise Şah İsmail'in asker sayısı 20.000 dolayında gösterilir²⁵². Çağdaş bir Venedik seyyahı ise savaşa Şah İsmail'in katılmadığı gibi garip bir bilgiye yer verdikten sonra Safevi birliklerinin sayısını 24.000 olarak belirtir²⁵³. Fakat tıpkı Osmanlı ordusunun durumu gibi Safevi ordusu da 50.000 dolayına erişmemiş olmalıdır. Bazı modern yazarlar ise Osmanlı ordusunun mevcudunu 100.000, Safevileri ise 40.000 kişi olarak kabul ederler²⁵⁴. Bununla beraber Osmanlı ordusunun Safevilere göre az bir sayı üstünlüğü olduğu ve tarafların en iyimser bir tahminle 40.000 ila 60.000 dolayında askerle karşı karşıya geldikleri söylenebilir.

Safevi ve Osmanlı kaynakları, Osmanlı ordusunun uzun bir mesafe kat ettiği için savaş meydanına yorgun geldiğinde müttefiklerdir. Esasen Ruznâme ve Menzîlnâme'deki kayıtlar gerçekten de ordunun Eleşgirt'ten hareket ettiği 16 Ağustos'tan beri sürekli yürüyüşle altı günde Çaldıran önlerine ulaştığına işaret eder. Bu bakımdan alınan mesafe dikkate alındığında ordunun yorgun olduğu bilgisinin doğru olma ihtimali yükselir. İbn Kemal bu sırada meydana gelen karışıklığı şöyle anlatır:

“Kızılbaş askerinin karavulu görüldü, otak-ı hümayun konuşken düşman yakın geldi mülâhaza olunup yine kaldırıldı. Esbâb-ı cidâl ve edevât-ı kıtal ihzâr olunup saflar düzüldü. Alaylar bağlanıp sancıklar çözüldü. Aheste aheste yürünüp hayli mesafe kat edildi. Sonra karavuldan haber geldi ki mâbeyn dahi hayli mesâfedir, bugün akşama değin mülakat olunmaz, ılgar edip gelirlerse dahi bir yere gelinmez, lâ cerem bir yüksek tepede otak kuruldu.... Subha dek gaziler diri tutuldu..”²⁵⁵.

251 İbn Kemal, IX. Defter, s. 97.

252 Hondmir, *Habîbî's-siyer*, IV, 546; İskender Münşi, *Alem Ârâ-yı Abbasi*, s. 42.

253 Caterino Zeno Seyahatnâmesi için bk. *Doğu'de Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrigo Contarini Seyahatnâmeleri*, trc. T. Gündüz, İstanbul 2006, s. 62.

254 Küçük bir değerlendirmeye bk. A. Allouche, *Osmanlı Safevi İlişkileri*, s. 131.

255 IX. Defter, s. 105.

Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı birlikleri savaş günü öncesindeki gece yorgun olmakla birlikte bir bölüm asker dinlenme imkânı bulmuştur. Özellikle ani bir Safevi baskınına karşı da gereken önlemlerin alınmış olduğu görülmektedir. Hatta iki ordu arasındaki mesafe dolayısıyla vaki olabilecek bir ani baskından çekinmek için bir sebep olmadığı, böyle bir şey olursa da çok önceden öğrenilebileceği zaten hücum edenlerin Osmanlı ordusuna kadar uzanmasının çok zor olduğu sonucuna ulaşılmıştı. Yine de tedbir olarak o gece bazı birlikler, herhalde merkezi koruma altına almış olan yeniçeri grupları teyakkuzda tutulmuştu.

Savaşa girilmeden önce I. Selim'in vezir ve kumandanlarıyla bir durum değerlendirmesi yapmış olması da mümkündür. Ancak kaynaklarda bu hususta fazla ayrıntıya rastlanmaz. I. Selim'in burada öncelikle karar vermesi gereken en önemli mesele ordunun hemen savaşa girmesi veya yorgun askerin dinlenmesi için bir gün beklemesi şıklarından hangisinin isabetli olacağıdır. Dönemin kaynaklarında yer almayan bu teferruat, daha sonraki devirlerde yazılmış bazı kaynaklarda Pîrî Paşa odaklı olarak dolaylı şekilde anlatılmaktadır. Buna göre mevcut durumun tartışıldığı mecliste padişah, o sırada baş defterdar olan Pîrî Çelebi'ye (Paşa) dönerek fikrini sormuş, o da hemen harekete geçilmesi gerektiğini, çünkü asker içinde akıncıların çoğunun "Alevi" temayüllü oluşu sebebiyle Şah İsmail'e sevgi duyduklarını, eğer bir gece daha beklenirse Safevi casuslarının bunların aklını çelebileceğini, böylelikle ya onun tarafına geçebileceklerini yahut da savaşta gereği gibi mücadele etmekten kaçınacaklarını, bunun da asker nazarında kötü sonuç doğuracağını ifade etmişti:

"Hemen durmayıp ve göz açtırmayıp duruşulmak ve adüvvün gözü öğrenip alışmadın hemen uruşulmak gerektir. Zira ki askerden Mihalli taifesi ve sâire Kızılbaş'a muhib olup onların mezhebinden olanlar bu gece Şah'ın casusları iğvasıyla câiz ki öteye gitmek ihtimali ola veyahut cenge el ucuyla yapışalar, can ü gönülden ceng etmeyeler, dahi askere fütûr gele ve andan sonra adüvvün üzerine Allah Allah deyüp yürüyüp göz açtırmayıp dokunmakta çok hâl vardır.."256.

256 S. Tansel bu kaydı Hüseyin b. Cafer'den nakleder: *Yavuz Sultan Selim*, s. 53, not 173. Tansel'in tanımlayamadığı bu tarihçi Hezarfen Hüseyin Efendi (ö.1691) olup eseri *Tenkilü't-tevâril*'tir.

Geç tarihli kaynağa atfedilen bu konuşmanın doğru olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylemek zor olsa da burada önemli olan husus, I. Selim'in Safevi ordusunu vakit kaybetmeksizin karşılamak istediğidir. Nitekim ordu konakladığında zaten bir gece geçirilmiş, muhtemelen yukarıda da temas edildiği gibi askerin bir bölümü dinlenme imkânı bulabilmiştir. Ertesi gün 24 saat daha bekleyip gerekli tertibatı almak, Safevilere karşı bu kadar yaklaşmışken, mühim bir risk teşkil edebilirdi. Zira bu durumda asker çadırlarını kurup alana iyice yerleşirken emniyet tedbirleri göz ardı edilebilirdi, üstelik Osmanlı ordusu içindeki Şah İsmail tarafına temayül gösterecek akıncılar veya Anadolu sipahilerinin bu arada Şah İsmail'in adamlarıyla irtibat kurma imkânı elde etmeleri de yüksek bir ihtimaldi. I. Selim, bazı vezirlerin itirazına rağmen tecrübeli bir "mareşal" olarak savaş stratejisini çok iyi belirlemiş, ateşli silahlarla mücehhez piyade güçlerinin zaferi kazanacağından emin olarak askerin yorgunluğuna rağmen bir an evvel sonuç almayı tercih etmiş olmalıdır.

Rakibi olan Şah İsmail'in ise Osmanlı ordusuna karşı ne gibi bir strateji geliştirdiği konusunda ipuçları yoktur. Bazı karinelere onun Çaldıran Ovası'nın tepeliklerini tuttuğu ve Osmanlı ordusunu dar bir alanda kısıtma planını takip ettiği anlaşılır. Hızla ve çılgınca saldıran Türkmen atlı birliklerine güvendiğini, bunların en azından Osmanlı kuvvetlerini sarsacağını ve dağıtacağını hesapladığı da düşünülebilir. Muhtemelen hiç hesaba katmadığı veya fazla önemsemediği husus, yeniçeri birlikleri ve Osmanlı merkez gücünün niteliğidir. Nitekim Şah İsmail daha önce şahit olmadığı yeni bir savaş sistemiyle karşı karşıya kalacağını herhalde hiç tahmin etmemişti. Muhtemelen Osmanlı ordusu hakkında bilgi toplattığı casusları da Osmanlı savaş planları hakkında -top kullanımı gibi- bilinen hususlardan farklı bir şey söyleyememişlerdi. Osmanlıların bu yeni sistemleri, sadece topa değil, daha önce Otlukbeli Savaşında Fâtih Sultan Mehmed'in uygulamaya başladığı, arabalarla takviye edilmiş olduklarından kolayca manevra kabiliyetini haiz hafif ateşli silahlarla mücehhez merkezi güçlere dayalıydı.

2 Receb 920/ 23 Ağustos 1514 Çarşamba sabahı Osmanlı ordusu savaş tertibini hızla aldı. Saf düzenine geçildi. Merkezde aralarında tüfekli yeniçeriler zincirlerle birbirine bağlanmış top arabalarının arkasında sürekli atış sağlayacak şekilde iki veya üç saf hâlinde sıralandı.

Top arabaları üzerine de tüfekli askerler yerleştirilmişti. Bu kısım âdetâ bir kale duvarı hâlindeydi. Bazı kaynaklarda yeniçerilerin ön tarafında arabaların yanında develerin de konulduğu bilgisi vardır. Bu güçlü tahkimatın arkasında padişahın kendisi, vezirleri Hersekzâde Ahmed, Dukakinzâde Ahmed ve Mustafa Paşalar ile durmaktaydı²⁵⁷. Onların sağ sol ve ön tarafını kapıkulu süvarileri, yani sipahiler, silahdarlar, sağ ve sol garipler ile okçu solaklar korumaktaydı. Ana merkez âdetâ bir seyyar kale gibiydi. Başlangıçta I. Selim ateş gücünü oluşturan topları ve tüfekli birliklerini ön tarafa dizdirdiği azap güçleriyle gizlemişti. Savaşta bulunduğu bilinen tarihçi ve devlet adamı Lütfi Paşa, topların değil top arabalarının sayısını 500 olarak verir²⁵⁸. Bu ifade bazı yazarlarca top sayısının 500 olduğu şeklinde algılanmıştır²⁵⁹. Fakat meydan savaşında kullanılacak derecede taşınabilir sahra toplarının adedinin bu kadar olduğu düşünülemez. Bu bakımdan büyük ve orta evsafa top sayısının 150 civarında olduğu tahmin edilebilir. Diğer ateşli silah olarak küçük çaplı şakaloz denilen tüfek irisi bir çeşit hafif topun da bu sayıya eklenebileceği açıktır. Sarsılmaz ve yıkılmaz gibi görünen ve savaşın kaderini tayin edecek olan bu ana merkezin iki tarafında atlı eyalet askerleri saf düzenine geçmişti. Sağ kolda Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, sol kolda ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa eyaletlerinin askerleriyle yerlerini almıştı. Osmanlı töresine göre Anadolu yönüne yapılan seferlerde Anadolu eyalet askerleri, sağ kolda; Rumeli, sol kolda yerleşir; Rumeli yakasına olan seferlerde ise bu defa Rumeli askerleri sağ kolda bulunurdu²⁶⁰. İbn Kemal, merkezde tüfekçi sayısını 10.000 olarak gösterirse de bunların sayısının ancak 2.000 dolayında olduğu, diğerlerini topçu ve okçu birliklerle kapıkulunun oluşturduğu söylenebilir²⁶¹. Ayrıca İbn Kemal, merkezin sağ kolunun önünde 10.000, sol

257 Celalzade, *Selimmâme*, s. 148; İdris-i Bitlisi, *Selimsabnâme*, s. 169-170. Bu sırada divanda üç paşanın mevcut olduğu, ayrıca seferde kadıaskerler Müeyyadzade ile Rükneddin Çelebilerin de yer aldığı; nişancı Cafer Çelebi, padişahın hocası Halimi Çelebi ve imamı Hasan Çelebi'nin de bulunduğu dikkati çeker: BA, MAD, nr. 499, s. 16-17

258 *Tarih*, s. 226.

259 Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, II, 11; Ş. Tckindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 66

260 Hoca Sadeddin, *Tâciü't-tevârih*, II, 263.

261 Mercidabık Savaşı'nda da tüfekçi sayısı ancak 2.000 kadardı. Bak. İleride Mercidabık Savaşı kısmı. Mohaç Savaşı için cebehanedен çıkan tüfek adedi ise 4.000'di (T SMA, nr. E. 9633). Ayrıca Palermo'da bir sarayda bulunan ve Çaldıran Savaşı'nı tasvir eden XVI. yüzyılda yapıldığı düşünülen bir resmin izahat kısmında, Osmanlı ordusunun 10.000 askerinden 2.000'inin tüfekli olduğu, ayrıca 300 solak, 20.000 sipahioğlanı, 20.000 azap,

kolun önünde ise 8.000 yaya azap askerinin sıralandığını da yazar. Lütü Paşa ise azapların yeniçeri gruplarının iki yanında bulunduğunu belirtir. Bunlar öncü birlikler olarak hücumları ilk karşılayacak güçlerdi. Merkezde arka tarafa ise ordunun ağırlık kısmını oluşturan atlar ve develer konulmuş, bunlarla asker arasındaki alanda geri hizmet kıtaları, esnaf, satıcı vb. gibi işe hizmetlileri yerleştirilmişti²⁶².

Osmanlı ordusu bu savaş düzeninde ovaya doğru inerken Şah İsmail de bulunduğu yerdeki vadilerden Çaldıran Ovası'na gelmiş ve tamamı hafif zırhlarla mücehhez atlı birliklerini düzenlemişti. Dönemin bazı Osmanlı kaynaklarında onun Osmanlı gücü hakkında Rumeli koluna mensup olup öncü birliklerin bir gece önceki küçük çaplı çarpışmaları sırasında yakalanan bir Osmanlı esirinden bilgi aldığı belirtilir. Bu vesileyle anlatılanlar ise şüphesiz abartılı ifadelerdir. Şükri-i Bitlisi ve Lütü Paşa'ya göre Osmanlı ordusunun hareketini gören şah, esiri yanına getirterek gelen birliklerin kimler ve hangi gruba mensup bulunduğunu sormuş, o da yine hayli abartılı bir dille bunları teker teker tavsif etmiştir:

“.. Şah dahi Malkoçoğlu'nun esir düşmüş adamı Rumi'ye sorup, bu Osmanlı'nın töresi ve kaidelerini bilir misin, ol dahi şaha hizmet edip ferden ferda Rum leşkerinin adların ve evsaflarını bilirim dedi. Şah şimdi anlar ol yüksek yerden bir sahraya inerler onları bana bir bir anlat dedi. Bu sırada bir alay göründü, zırhlara gark olmuş gelirdi. Şah bunların kim olduğunu sordu; esir, Rumeli vilayetinden Niğbolu Beyi Mihaloğlu Mehmed Bey ve sipahileri olduğunu söyledi. Ardından gelen yeşil bayraklı olanları Kastamonu ve Bolu askerleriyle başlarındaki İsfendiyaroğlu Mirza Bey olarak tanıttı. Bunların öncü karavul birlikleri olduğunu da ekledi. Onların ardından gelen kırmızı giysili, türlü bayraklar taşıyan yayaların azap askerleri olduğunu söyledi. Peşlerinden kalabalık süvariler ortaya çıktı, Şah İsmail bunların başındakini Sultan Selim sandı. Esir ise onların Anadolu Beylerbeyi Sinan

10.000'er de Anadolu ve Rumeli sipahilerinin bulunduğu, toplam sayının 70.000 dolayına eriştiği bilgisi yer alır. Bu ilginç kayıt Osmanlı ordusunun gerçek sayısının aslında 50.000 dolayında olduğu tahminine en yakın rakamdır: Bu resmin tanıtımı ve değerlendirilmesi Mirella Galetti tarafından yapılmıştır (“The Battle of Çaldıran represented in a Painting in Sicily”, İSAM'da sunulmuş basılmamış tıbbi).

262 IX. Defter, s. 105.

Paşa'nın askerleri olduğunu, Hadım Sinan Paşa'nın erlik ile şöret bulduğunu ifade etti. Hemen ardından Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa geliyordu. Şah artık bunun Sultan Selim Han olduğuna kanaat getirdi. Esir bunlar padişahın bir kulu olan Karaman beylerbeyi ve askerleridir dedi. Rum beylerbeyi Kasım Paşa da onları takip ediyordu. Birden toz duman içinden büyük bir süvari grubu daha belirdi. Bunlar altın başlı alemlerle Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve Rumeli sipahileriydi. Şah bunları görünce parmağını ısırdı ah çekip Muhammed Han, Allah senden bîzâr olsun ki beni buraya kadar getirttin bu kadar düzenimi bozdurdun. Şah, böylece gam çekerken tüfek, top atışlarıyla ve bağırışlarla büyük bir gürültü çıkaran yeni bir grup görüldü. Esir bunlar yeniçeridir yaya askeridir yaya yürümekten asla çekinmezler, işleri gece ve gündüz top, tüfek, zenberek atmaktır ve ayrıca ok atmakta ve kılıç kullanmakta mahirdir, her türlü savaş hünelerini bilirler, amansız düşmandırlar, görünen kızıl sancakla sarı sancak onlarıdır, sancak dibindekiler ağaları, yaya ve bölük başlarıdır dedi. Hemen sonra bunların sebep olduğu toz rüzgârla dağılınca yeni bir grup daha görüldü. Sağ tarafı kızıl bayraklı, sol yanı sarı bayraklı, ortada iki sancak biri kırmızı, biri ak idi. Şah bunları görünce, kimler olduklarını sordu. Esir bunların bizzat padişahın bayrakları olduğunu, kızıl bayrakların Lütü Ağa'nın emrindeki sipahi oğlanları, sarı bayrakların ise Ahmed Ağa'nın idaresindeki silahdarları temsil ettiğini bildirdi. Ak alem altında ilerleyen Sultan Selim'i ona gösterdi"²⁶³.

Buradaki ifadeler, Osmanlı gücünün karşı konulamazlığına ve şahın pişmanlığına odaklı bir zeminde okuyucuyu yönlendirme amaçlıdır. Aslında buradan Şah İsmail'in Osmanlı birliklerinin durumu hakkında bilgilenmiş bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca savaş alanına yürüyen Osmanlı ordusunun düzeni hakkında da bilgi sahibi olmak mümkündür. Yürüyüş düzeni içinde öncü birlikleri azapların, Anadolu ve Rumeli sipahilerinin, yeniçerilerin ve nihayet arkada padişahla birlikte kapıkulu süvarilerinin izledikleri görülür. Şah İsmail ise Osmanlı ordusunun

263 Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 164-170; Aynı bilgiler savaş sırasında sipahi oğlanları bölümünün başında olan Lütü Paşa tarafından bazı eksikliklerle tekrarlanmış, Lütü Paşa yer yer Şükri'nin manzum şiirlerini de aynen metnine almıştır (*Tarih*, s. 221-228).

tepelere inişini ve harp sahasına gelişini bulunduğu yerden hareketsiz olarak takip etmekle yetinmiştir.

Şah İsmail, Osmanlı ordusunun karşısına kuvvetlerini iki kısma ayırarak çıkmayı planlamıştı. Sol kanadı Diyarbekir Valisi Ustacalu Muhammed Han ile Çayan Sultan idare ediyordu. Bazı kaynaklara göre sağ kanatta Şamlu Durmuş Han, Dulkadirli Halil Sultan, Lala Hüseyin Bey ve Hulefa Bey gibi ünlü kumandanlar bulunuyordu. Merkezde Vekil-i Saltanat Seyyid Nimetullah oğlu Emir Nizameddin Abdülbaki ile Seyyid Şerif vardı. Kendisi ise bir miktar korucu ile hangi taraf güçlük çekerse o tarafa yardıma koşmak üzere bekleyecekti²⁶⁴. Buna karşılık bazı Osmanlı kaynakları sağ kanadın bizzat onun kumandasında olduğuna işaret ederler. Yine bir kısım Osmanlı kaynaklarına göre Şah İsmail, Osmanlı kuvvetlerinin durumunu görünce derhal Ustacalu'yu, Tur Ali, Kör Emir ve Çayan Sultan'ı yanına çağırılmış ve onlara şöyle demişti:

“Gördünüz mü Rum padişahı Sultan Selim ne azametle ve ne leşker çokluğuyla gelip karşımıza mukabil oldu. Âkıl olan kimse ayık olarak bunda iş başarmak haylice iştir. Her kimse ki beni sevip bana tabi ise şarap içüp nim-mest olmak gerek ta ki bir iş başarıla”²⁶⁵.

Bunun ardından da kumandanlarına ve askerlerine şarap dağıttırıp onları yüreklendirmek ve korkusuzca savaşmalarını sağlamak istemişti. Zira bu şekilde kendilerinden geçmişçesine savaşacaklar, yaralandıklarına bile aldırmayacaklardı. Osmanlı kaynaklarının Şah İsmail taraftarlarını aşağılamak için verdikleri bu bilgi, aslında ilahi bir cazibeyle şahları namına canlarını verecek olan müritlerinin durumunu ortaya koymak bakımından manidardır. Üstelik şahın yukarıda sözü geçen adamlarıyla savaş planını yaptıkları da buradan çıkarılabilir. Nitekim Safevi kaynaklarına göre Ustacalu Muhammed Han ve Çayan Sultan, savaş hazırlıklarına giriştiklerinde Şah İsmail belki de müritlerini rahatlatmak için bıldırcın avına çıkmış²⁶⁶ ve böylece askerlerine Osmanlı ordusunu

264 Rumlu Hasan, *Absen*, s. 179-180.

265 Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 228; Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 171-172.

266 Safevi kaynaklarından naklen bk. Ş. Tekindağ, “Yavuz’un İran Seferi”, s. 67. Safevi kaynaklarında bu durum şahın ilgisizliğine yorularak eleştirilmekteyse de aslında bunun altında yatan psikolojik unsurların nazarı itibara alınmadığı anlaşılıyor.

önemsemediğini zımnen göstermek istemişti. Hazırlanan planlara nazaran Korçı/Korcubaşı Ustacalu Sarı Pire öncülük vazifesi yapacak, Emir Abdülbaki, Seyyid Muhammed Kemûne ve Emir Şerif merkezde bulunacaktı²⁶⁷. Sol kolu idare edecek olan Ustacalu Muhammed Han ile birlikte girişilecek çevirme harekâtı sonucu önce Osmanlıların önündeki piyade azapların oluşturduğu engel yarılacak, arka taraftan dolaşarak yeniçerilerin ve padişahın bulunduğu kısım vurulacaktı. Yani Osmanlı öncülerıyla Safevi öncüleri çarpışırken sağ kol ile sol koldaki Safevi atlı birlikleri sür'atli şekilde Osmanlı kanatlarına hücum edip yardıktan sonra birleşerek arkadan ana merkez üzerine saldıracaklardı. Böylece bir bakıma Osmanlı ateşli silahlarının kullanımını da boşa çıkaracaklardı. Bu arada Osmanlı ana merkezini oyalamaya yönelik olarak küçük bir göstermelik saldırı da planlanmıştı. Merkeze karşı doğrudan bütün güçleriyle cepheden hücum etmeyi düşünmüyorlardı. Fakat savaştaki gelişmeler bu planın işleyişini engelleyecektir.

Bazı Safevi kaynaklarında ayrıca Osmanlı ordusu savaş alanına gelmeden önce onların savaş taktiğini iyi bilen Ustacalu Muhammed Han'ın beklenmeksizin saldırıya geçilmesi teklifinde bulunduğu, fakat bunun diğer hanların da yönlendirmesi sonucu Şah İsmail tarafından kabul görmediği yolunda bilgi bulunur:

“Rumluların yöntemlerini iyi bilen Han Muhammed Ustacalu, Rumlu Nur Ali Halife ve bazıları, onlar kendilerini korumaya almadan hazırlıksız oldukları bir anda Çaldıran'da onlara saldırımla ve işlerini bitirelim dediler. Fakat Şamlu Durmuş Han bunu reddetti ve Han Muhammed'e hitaben, senin borun Diyarbekir'de öter, onlar ellerinden geleni yapmaya kadar bekleriz sonra savaş meydanına iner ve onların askerlerini yok ederiz dedi. İskender şanlı hakan da Durmuş Han'ın söylediğini kabul etti. Sultan Selim, Çaldıran tepesinden aşağı indi ve ordusunu güçlendirmeye çalıştı, çevresini de savaş arabalarıyla ve zincirlerle kapattı. Araba tahtadan atlar gibiydi/ Ona Rumlular çocuklar gibi bindiler/ Fil gibi araba, tüfekler elde/ sarhoş fillerin hortumu görünümünde. Sultan Selim on iki bin yeniçeri askerinin safların önünde görev yapmalarını kararlaştırdı. Ordunun sağ ve sol

267 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 180.

kanatlarını Sinan Paşa, Bıyıklı Paşa diye tanınan Mustafa (Mehmed olacak) Paşa, Ferhad Paşa, Karaca Paşa, Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey gibi ünlü paşalara verdi. Malkoçoğlu öncü güçtü, ona Mihaloğlu da katıldı”²⁶⁸.

Buradan açık olarak anlaşılacağı üzere Safevilerin savaş planları arasında Osmanlı ordusunu hazırlıksız yakalamak da vardı. Nitekim bu fırsat zuhur etmişti, zira savaş alanına önceden gelmişlerdi ve Osmanlı ordusunu beklemeye başlamışlardı. Osmanlıların yorgun şekilde tepelere ulaştıklarında veya tepelerden ovaya doğru inerken yapılması konuşulan baskın teklifinin niçin kabul edilmediği konusu, muhtemelen Osmanlı kuvvetlerinin gerçek durumunun henüz öğrenilememiş olmasından kaynaklanmıştır. Zira yine yukarıda belirtildiği gibi Şah İsmail ve yanındakiler Osmanlı ordusunun vaziyetini anlamak için bir esiri getirtmişti. Bu kalabalık güç karşısında ani bir saldırının sonuçları itibarıyla tam bir netice vermeme ihtimalini düşünmüş olmalıdır. Zira Osmanlı ordusu tam anlamıyla sahaya yerleşince onları bertaraf etmeye yönelik taktikler devreye sokulabilirdi. Şah İsmail’in ayrıca büyük bir rakip olarak gördüğü Sultan Selim’i böyle ani ve şerefine yakışmayan, gafilce avlayacak bir saldırıyla değil, karşı karşıya gelecek ve mertçe uğraşa girerek yenmenin kendisine kazandıracığı şanı hesaba katmış olması da mümkündür. Fakat unutulmaması gereken bir konu da böyle bir ani saldırıya karşı Osmanlı tarafının hazırlıklı olduğudur.

Osmanlı ordusu, Çaldıran sahasında yerleştikten sonra savaş için nasıl bir taktik izleyeceği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat daha önceki örneklerde görüldüğü üzere ana merkeze dayalı herkesin bildiği savaş usulünün devreye sokulacağı tahmin edilebilir. Safeviler de vaziyetin farkında olmalıdır. Buna göre sağ ve soldaki süvarilerin hızla saldırması, yenilgiye uğramışçasına geri çekilmesi ve takip edenleri Osmanlı savaş gücünün toplandığı merkeze doğru çekmesi, ardından da yeniden toplanan süvarilerin yandan çevirme harekâtıyla saldırınları imha etmesi, savaş taktiğinin esasıydı. Ustacalu Muhammed Han bunu bildiği için Osmanlı birliklerinin hareketlenmesine fırsat vermeden derhal hücum etmeyi düşünüyordu. Ancak bu tip saldırılar karşısında

268 Rumlu Hasan, *Absen*, s. 179.

Osmanlı tarafının çok iyi savunma yaptığı da bir gerçektir. Ayrıca bu tür savaş şekli zaten işlerini daha da kolaylaştıracaktı.

Safevilerin savaşı kalıcı şekilde sürdürebilecek piyade güçleri yoktu. Ordularında top da bulunmuyordu. Gerçi topun önemini biliyorlardı ve bu silahı tedarik etmişlerdi²⁶⁹. Fakat tıpkı daha sonra Memlûkler gibi onlar da meydan savaşlarında bu tür silahların nasıl ve ne şekilde kullanılabilceği konusunda tecrübeye sahip değillerdi.. Topu sadece kale muhasaralarında işe yarayan etkili bir silah olarak görüyorlardı. Asıl bilmedikleri tüfekti. Tüfekli askerleri mevcut olmadığı gibi bu yeni hafif silahın askerî bir mücadelede yine ne işe yarayacağı hakkında hiçbir fikirleri bulunmuyordu. Nitekim bir belgeye göre, ancak Çaldıran Savaşı'ndan sonra Şah İsmail bir tüfekçi birliği oluşturmaya çalışmış, Mirza Şah Hüseyin'i tüfekçi başı olarak 2.000 kişilik bir tüfekçi birliğinin başına geçirmiş; Osmanlı ordusundan kaçan yirmi yeniçeri bunlara tüfek kullanmayı öğretmek için gayret sarf etmişse de o yeniçeriler dışında kimse bir türlü tüfek atmayı doğru dürüst becerememiş, kimi yüzünü kimi gözünü yakmıştır. Yine bu belgeye göre meydan savaşlarında kullanılabilcek tipte toplar ve top arabaları da Osmanlı ordusunun Aras suyunu geçerken aşırı yağışlar sebebiyle çamura saplandığı için bıraktıkları bir topu ve top arabasını çıkartarak, onun modeline göre dökmüşler, böylelikle 50 topu, arabasıyla birlikte imal edebilmişlerdi²⁷⁰. Bununla beraber Safevilerin ordusunda, Osmanlı kuvvetlerinin durumunu ve taktiklerini iyi bilen kumandanlar vardı, ama onlar da üstün sipahi/süvari gücü karşısında bu gibi kullanımı kolay olmayan silahlarla mücehhez yayaların atların ayakları altında tarumar olacağına inanıyorlardı. Ayrıca Safevi ordusundaki Türkmen savaşçılar, âdetleri üzere kadınlarını ve çocuklarını, yanlarında getirmişti. İcabı hâlinde onlar da at üzerinde savaşabiliyorlardı. Bir Osmanlı kaynağında bu durumun özellikle Şah İsmail tarafından teşvik edildiği, aileleri yanlarında olan

269 Kenneth Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi, 1700'e Kadar*, trc. Füsün-Tunç Tayanç, İstanbul 2008, s. 147; Çaldıran Savaşı ile ilgili Avrupa kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik 1514 tarihli bir haberde, Safavilerin havan toplarından söz edilirse de bu bilgi doğru olmamalıdır: "Von der grossen Schlact geschehen dem Türcken von grossen Sophi", Bayerische Staats Bibliothek, VD16 V 2594, (Nürnberg 1514)

270 Bir Safevi casusunun sorgusundan elde edilen bu bilgi Safevilerin ateşli silahlarla olan tanışması bakımından son derece önemlidir: TSMA, nr. E. 6320: Belgenin çevirisi ve faksimilesi Grammont tarafından yayımlanmıştır (*Les Ottomans, Les Safavides*, s. 158-161)

askerin daha şevkle, koruma içgüdüleriyle ölümüne savaşacaklarının ve kaçmayacaklarının düşünüldüğü belirtilir:

“...ol müdebber-i müdbirin tedbiri bu vech üzere idi ki askerinin pây-ı firârın bend etmek için ehl ü iyâllerin hem-râh eyler idi, bu sebebden kızılbaş leşker-gâhı nâzenîn peri çehreler ile dopdolü idi..”²⁷¹.

Çağdaş bir İtalyan seyyah ise bu konuda şunları yazar:

“İranlı kadınlar silahlı olarak kocalarıyla birlikte savaşa gidip onların alın yazısına ortak oluyorlar ve tıpkı erkekler gibi savaşıyorlar. Böylece antik devirdeki Amazonlar gibi savaşta hünerlerini sergiliyorlar”²⁷².

Her iki taraf karşı karşıya gelince ilk çarpışmalar öncü birlikleri arasında cereyan etti. İlk Ustacalu Sarı Pire bir grup öncüyle saldırıya geçti ve Osmanlı öncü birliklerini bir miktar gerilettiler. Fakat o anda Osmanlı öncülerinin başındaki Mihaloğlu ani bir manevra ile Sarı Pire’yi zor duruma düşürüp geri çekilmeye zorladı²⁷³. Bu ilk çatışma Osmanlı tarafına moral verirken Şah İsmail’i çok kızdırdı. Belki de bu sebeple asıl güçlerini devreye soktu ve Muhammed Han’a sağ koldaki Anadolu birliklerine hücum etme emrini verdi. Kendisi merkezden ayrılarak sağ kolundaki kuvvetlerin başında önce Osmanlı ordusunun merkezini hedefledi, buraya küçük bir sahte saldırı düzenlerken asıl ana kuvvetleriyle Osmanlı sol kolundaki Hasan Paşa üzerine yürüdü.

Safevi kaynaklarına göre Şah İsmail, Sarı Pire’nin geri çekilmesi üzerine sinirlenerek saldırıya geçmiş, karşısına çıkan Malkoçoğlu’nu teke tek bizzat savaşarak öldürmüş, bunun üzerine Malkoçoğlu’nun birlikleri korkup merkez tarafına kaçmıştır. Bu arada Safevilerin sağ kanadı Rumeli askerleri üzerine saldırıya geçmişti. Sinan Paşa’nın kolunda ise Muhammed Han ani hücumuyla Anadolu askerini bozmuş ve onları merkez tarafına çekilmeye zorlamış, fakat bu sırada kendisine isabet eden bir top güllesiyle hayatını kaybetmişti. Bunun üzerine Osmanlı ordusu üstünlük kazanıp hücumla geçmiş, Safevilerin sol kolunu yenilgiye

271 Hoca Sadeddin, *Tâcü’r-tevârih*, II, 271.

272 *Doğru’de Venedik Elçileri: Caterino Zeno Seyahatnamesi*, s. 62.

273 Hasan Rumlu, *Ahsen*, s. 180.

uğratmış, bu arada merkeze saldıran Safevi öncü birlikleri tüfek ateşi yiyerek geri çekilmişti. Buna karşı Şah İsmail büyük bir çarpışmaya girmiş ve Osmanlı askerlerini geri dönmeye zorlamış, onları arabalardan oluşan sette kadar sürmüştü. Fakat Safevi birlikleri top ve tüfek ateşiyle karşılaşınca zayıt vermiş, merkeze dönmek mecburiyetinde kalmışlardı. Safevi askerine bakan yüksekçe bir tepede mevzilenmiş olan 1.000 yeniçeri tüfek atışlarıyla Safevi askerlerini büyük kayıplara uğrattıyordu. Şah İsmail yedi kere arabaların oluşturduğu sete yani padişahın bulunduğu ana merkeze saldırmışsa da mukabil hücum karşısında bir şey yapamamıştı. Sonunda Osmanlı askerleri Şah'ın etrafını çevirmiş, meydana gelen çarpışmada Şah İsmail onların arasından çıkmış, yine savaşa devam etmiş, ardından da emir vererek çekilme boruları çaldırmıştı. Yanına üç yüz atlı toplanmış, bunun üzerine savaş bırakılmış, Şah İsmail, üzerine gelen Osmanlı askerlerini yararak geri çekilmeye başlamış, fakat atının ayağı bir bataklığa saplanınca zor duruma düşmüş, Hızır Ağa, Ustacalu'nun atına binerek yoluna devam etmişti. Osmanlı askerleri ise Şah İsmail olduğunu sanarak Afşar Sultan Ali Mirza'yı yakalamış ve Sultan Selim'in huzuruna götürmüşlerdi. Şah İsmail'in böyle davranma sebebi savaşın bu şekilde devam etmesi hâlinde pek çok askerinin öleceği endişesiydi. O yeni bir savaş taktiği düşündü, buna göre askerlerini geri çekecek; bunu gören Osmanlı askerleri arabaların ardından çıkarak onları takip edecek, böylece tekrar geri dönüp arabalarının arkasından çıkan askerlere saldırma fırsatı bulacaktı. Bu arada Safevi sağ kanadı da Sultan Selim'in merkez ordusuna saldırarak çatışma alanından çıkmıştı. Padişah bu kaçıışın bir savaş hilesi olma ihtimalinden dolayı onların izlenmemesini, kimsenin yağmaya kalkışmamasını emretti. Bu sebepten dolayı şahın planları gerçekleşmedi. Gece çöktüğünde bölgede hiç kimsenin kalmadığı anlaşıldı, savaş meydanındaki araçlar ve mallar toplanmaya başlandı²⁷⁴.

Safevi kaynakları tarafından anlatılanlardaki kendi lehlerine pay çıkarmaya yönelik ifadeler ayıklanırsa, verdikleri malumat Osmanlı kaynaklarındaki bilgilerle önemli oranda örtüşür. Ancak muhtemelen

274 Hasan Rumlu, "Ahsen, s. 180-183. Diğer Safevi kaynaklarında da benzeri bilgiler yer alır: Handmir, *Habibü's-siyer*, IV, 544-548.; Kazvini, *Lübbü't-tevârih*, Tahran 1363/1984, s. 415/417; Gaffari, *Tarih-i Cihan-ârá*, Tahran 1343/1964, s. 275-277. Ayrıca çeşitli değerlendirmeler için: Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", tür. yer.

Sinan Paşa'nın temsili bir gravürü. (Georg Grebinger)

duyduğu bilgileri aktaran çağdaş bir İtalyan seyyahı C. Zeno ne Safevi ne de Osmanlı kaynaklarına benzer bir bilgi verir. Ona göre savaşa Şah İsmail katılmamıştır. Şahın Semerkant'ta meşgul olduğunu duyan Selim'in harekete geçtiğini, bunu duyan İsmail'in acele olarak kuvvetlerini topladığını, bir bölümün kumandasını Ustacalu Muhammed'e diğerini ise Sarı Pire'ye verdiğini, kendisinin ise daha fazla asker toplamak için geride kaldığını, bu iki Safevi kumandanının Selim'i karşılamak üzere Çaldıran'a indiğini, belirtir. Osmanlı ordusu geldiğinde Safevi birlikleri iki kol hâlinde saldırmış, Ustacalu Anadolu askerini dağıtmış, bunun üzerine Sinan Paşa onlara karşı yürümüştü ve Karaman

askerini buraya sevk etmiş, bunu gören Sarı Pire doğrudan Sinan Paşa üzerine saldırmış, Karaman birliklerini darmadağın edip padişahın bulunduğu kesime yönelmiş, yeniçerilerin öncü birliklerini birbirine katmış, onları ikiye bölmüş, hatta padişah bu yüzden geri çekilmeye çalışmış, bu sırada imdada yetişen Sinan Paşa topları getirtip yeniçeri tüfekçilerini de bunlara yönlendirmiş, cehennemî ateş altında kalan Safevi atlıları korku ve dehşet içinde kaçışmış, dağılan süvarileri toplayan Sinan Paşa bunların peşine düşerek Safevileri tamamen dağıtmıştır. Yine seyyaha göre top ve tüfek seslerine alışık olmayan atlar yüzünden Safeviler başarısız olmuş, savaş sırasında Tebriz’de olan Şah İsmail de geri kalan birliklerini ve kaçan askerlerini toplayıp Kazvin’e çekilerek ikinci bir savaş için ordu teşkiline çalışmıştır²⁷⁵. Rahatlıkla anlaşılacağı üzere İtalyan seyyah savaşın safhaları hakkında nispeten doğru bazı ayrıntılara yer vermekle birlikte Şah İsmail’in durumu hakkında yanılmış, üstelik Osmanlı savaş taktiğinden habersiz şekilde Safevi yanlısı bir bilgi duyumuyla hareket etmiştir. Ancak onun verdiği bilgiler Batı’da Osmanlıların bu savaşta yenilgiye uğradıkları şeklindeki bilgilerin de kaynağı olmuşa benzemektedir. Nitekim Batı literatüründe döneminde dahi bu yolda birçok hatalı bilgilerin yer aldığı ve kamuoyuna duyurulduğu bilinmektedir²⁷⁶. Hatta Angielello da neredeyse yukarıda anlatılanlara yakın bilgiler aktarmakla birlikte, Şah İsmail’in burada bulunup bulunmadığı konusunda sessiz kalmakta, onun savaş meydanında yer aldığını ima eder bazı bilgilere de yer vermekten kendini alamamaktadır²⁷⁷.

Osmanlı kaynaklarında ise savaşın anlatımında Safevileri aşağılayıcı, kendi taraflarını abartılı şekilde övücü bilgiler mevcuttur. Bunlar bir tarafa bırakılırsa savaşın oluşu hakkında bizzat bu mücadeleye şahit olmuş tarihçilerin naklettikleri malumat daha da değer kazanır. Savaşa katıldıkları veya o döneme şahit oldukları bilinen Haydar Çelebi,

275 *Doğu’da Venedik Elçileri*, s. 61-64.

276 Şah İsmail Avrupa’da büyük bir ilgi odağı olmuş, Çaldıran Savaşı’yla alakalı birçok broşür basılarak kulaktan dolma yanlış haberler her tarafa yayılmıştır. ‘Bunların bazılarında mağlubiyete uğrayan Selim’in Trabzon’a kaçtığı bildirilir. Bayerische Staats Bibliothek, nr. VD16 V 2594, Nürnberg 1514; keza “Des Leben und gewonheyt und gestalt des Sophi kunigss der Persier und der Medier” Aynı Ktb., nr. VD16 R 3194, 1515 tarihli Giovanni Rota’nın haberi)

277 *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar: Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnameleri*, trc. T. Gündüz, İstanbul 2007, s. 100-101.

İbn Kemal, Lütü Paşa, Celalzâde Mustafa, Şükri-i Bitlisi, İdris-i Bitlisi, Keşfi gibi yazarlar ufak ayrıntılar dışında savaşın cereyan tarzı hakkında çoğunlukla birbirine benzer bir anlatım sunar. Savaş ile ilgili bugünkü literatürü etkileyenler ise bunlar değil, eserlerini daha sonra kaleme almış olan Hoca Sadeddin ve Âlî gibi tarihçilerdir. Onların tercih ettiği anlatım belli ölçüde çağdaş yazarlardan farklılaşmakta ve bazen eklenen yeni bilgilerle daha da renklenmektedir. Bu bakımdan yukarıda hülasa ettiğimiz Safevi yanlısı bakışa mukabil olarak Osmanlı çağdaş müelliflerinin yaklaşımı ve özellikle Hoca Sadeddin Efendi'nin duyduklarına dayalı verdiği bazı ayrıntılar önem kazanmaktadır.

Osmanlı kaynaklarından hareketle savaşın safhalarını şöyle ele alabiliriz:

İlk Safha: Şah İsmail, Osmanlı ordusunun sabah şafak vakti ovaya inmesini beklemiş, onların yerleşmesi ve karşısına kadar gelmesi sırasında yerinde kımıldamaksızın sabit kalmıştı. Ordular arasındaki mesafe neredeyse iki-üç mil (yani yaklaşık 2.000-3.000 metre) kadardı²⁷⁸. Bu durumda iki tarafın birbirine çok yaklaştığı bunun da savaşın sıkışmasına yol açacağı anlaşılır. Ayrıca iki taraf tam anlamıyla karşı karşıya geldiğinde I. Selim kumandanlara ve askere hitap ederek: "Gayret-i İslamı ve hamiyet-i seyyidü'l-enâmı tamâm yerine getirecek demdir. Bugünkü günde adâdan yüz çeviren avrattan kemdir" demiş, hemen ardından mehterler "ceng-i harbî" yani harp marşı çalarak ortalığı inletmiş²⁷⁹, Osmanlı tarafından top arabaları üzerine yerleştirilmiş top ve tüfekler yoğun bir ateşe başlamıştı. Bu durum iki taraf arasındaki mesafenin top menzili içinde kalmış olduğuna delalet eder. Hatta atılan top güllerinin Safevi askerlerinin başının üstünden geçtiğine dair bilgiler de mevcuttur²⁸⁰. Böylece Osmanlı tarafı başta hedef gözetmeksizin yapılan bu salvo atışlarla Safevilerin atlı birliklerini ürkütmeye ve nizamlarını bozmaya çalışmış olmalıdır. Tam bu sırada Safevi kaynaklarında da belirtildiği üzere, sağ ve sol koldan çıkan bazı öncülerle Safevi öncü birlikleri arasında karşılıklı küçük çatışmaların olduğu anlaşılmaktadır²⁸¹.

278 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 171.

279 Keşfi, *Selîmname*, haz. A. Sağrılı, basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1993, s. 47.

280 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 171. Bu bilgi yalnızca burada bulunur ve doğru olma ihtimali de yüksektir.

281 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 171. Bu bilgi de diğer Osmanlı kaynaklarında yer almaz.

Şah İsmail merkezde yakın danışmanlarından olan yukarıda da adını zikrettiğimiz Seyyid Abdülbaki'yi bıraktı. Sağ kanattaki süvarilerinin başına geçerek Osmanlıların Rumeli kolu üzerine yürümeye karar verdi. Burada ön sırada olan Azaplar kendisine kolay bir hedef gibi gözükiyordu. Zira bunlar zırhsız ellerinde basit silahları olan yaya askerlerdi. Yapacağı saldırı sonrası onların atlı süvariler karşısında kolayca dağılacığını ve geriye kaçarak Osmanlı ordusu içine telaşla girip karışıklığa meydan vereceğini hesaplıyordu. Ayrıca Ustacalu Muhammed Han'ı Seyyid Muhamed Kemûne'nin idaresindeki Arap, Türkmen ve Kürt atlılarıyla Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa koluna yolladı. Böylece merkezi küçük sahte darbelerle oyalarken her iki koldan girişilen saldırılar sonrasında birliklerini arka tarafa geçirerek Osmanlı merkez üssünü zorlama imkânı bulacağını düşünüyordu. Savaşta hazır bulunan İdris-i Bitlisi mücadelenin bu ilk safhasında Şah İsmail'in doğrudan ana merkeze söz konusu planları sebebiyle saldırmaktan vazgeçtiğini belirtir²⁸².

Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı ordusu Şah İsmail'in bu ani, iki yönlü hücumu karşısında derhal savunma amaçlı savaş taktiğini devreye soktu. Mümkün olduğunca da saldıran Safevi birliklerine karşı koyarken onları top ve tüfeklerin bulunduğu ana merkeze doğru çekmeye çalışıyordu. Kaynaklarda Şah İsmail'in sağ ve sol kollarının aynı anda mı yoksa birbiri peşi sıra mı hücumla kalktıkları konusunda karışık bilgiler mevcuttur. Osmanlı kaynaklarında daha çok ikincisine yakın bir anlam vardır. Öncelik de Anadolu koluna saldıran Ustacalu Muhammed Han'a verilmiş, onun kolunun durdurulması üzerine şahın sağ kanadın başına geçerek Rumeli askeri üzerine yürüdüğü belirtilmiştir. Fakat Osmanlı ordusunun yerleşme biçimine bakıldığında her iki kolunun birbirine pek de yakın mevzilenmediği anlaşılıyor. Nitekim mesela sağ kol ile merkez arasındaki mesafenin 3.000 metre civarında olduğunu İdris-i Bitlisi bir başka vesileyle söylemektedir²⁸³. Aynı uzaklık diğer kol için de düşünülürse ordunun yaklaşık 5-6 km.lik bir çizgi veya yay şeklinde konuşlanmış olduğu tahmin edilebilir.

282 İdris-i Bitlisi, *Selimsahname*, s. 172.

283 *Selimsahname*, s. 176.

Savaşın bu ilk safhasında mücadele önce Anadolu askerinin bulunduğu kolda, sonra da Rumeli kolunda hız kazandı. Şah İsmail Ustacalu Muhammed Hanı 15.000 kişiyle Sinan Paşa üzerine yollarken kendisi de hemen sonra bu birliklerin mücadelesinin sonucunu beklemezsizin 20.000 askeriyle Rumeli kolundaki Azaplara saldırdı. Bunu yaparken merkeze doğru hücum eder gibi yapmış, sonra birden yönünü Rumeli kolu cihetine çevirmişti. İbn Kemal'e göre Şah İsmail, Muhammed Han kolunun mağlubiyeti ve kaçan askerlerinin kendisine katılmasıyla doğrudan Osmanlı merkezine yürümüş, yeniçeri üzerine hücum etmiş, ama yoğun tüfek ve top atışıyla karşılaşınca, askerlerinin saldırı düzeni bozulmuş ve geriye çekilerek yeniden toparlandıktan sonra bu defa doğrudan Rumeli koluna saldırmıştır²⁸⁴. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere aslında merkeze yönelik saldırı göstermelik olup Rumeli koluna yapılacak asıl saldırıyı perdelemeyi amaçlamaktadır. Ancak bozguna uğrayan Anadolu koluna saldıran askerlerin bu sırada değil Rumeli askerine yapılan hücum esnasında şahın birliklerine katılmış olmaları daha uygun görünmektedir.

Şah İsmail'in bizzat başında bulunduğu birliklerin ani dönüşü karşısında Osmanlı yaya azap askerleri şaşkınlık yaşadı. Bu hareketi beklemedikleri için tam düzen alamadılar, süvarileri ok yağmuruyla karşılayamadılar. Onlar bir-iki ok atana kadar Safevi atlıları hızla kendilerine ulaştı ve birçoğunu atları ayakları altında ezdi²⁸⁵. Bunun üzerine Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa bu saldıranları karşılamak üzere Sofya Sancabeyi Malkoçoğlu Ali Bey ile kardeşi Silistre Sancakbeyi Tur Ali Bey'i öne çıkardı. Yapılan mücadelede bu iki kardeş hayatını kaybetti. Her iki taraf arasındaki kanlı çarpışmada Osmanlı tarafı giderek gerilemeye başladı. Prizren Sancakbeyi Süleyman, Mora Sancakbeyi Hasan, Niğbolu Beyi Yörgüçoğlu Mehmed, Tırhala Beyi Mustafa, Alacahisar Beyi Üveys Beyler de savaş meydanında kaldı. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa sonuna kadar direniş gösterdi. Hatta kendisi bizzat Şah İsmail'e yönelip ona doğru at sürerken göğsüne gelen bir mızrak darbesiyle yaralandı. Mızrağın ucu omzundan dışarıya çıkmıştı. Ayrıca on yedi yerinden daha yara almıştı. Hemen adamları tarafından harp alanından alınıp padişahın

284 IX. Defter, s. 109.

285 İdris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 173; krş. Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 266.

otağına götürüldü ve burada vefatı vuku buldu²⁸⁶. Rumeli kolu çökmek üzereydi, Hasan Paşa da dâhil toplam on dört kumandan hayatını kaybetmişse de asker dağılmayıp mücadeleyi sürdürmüş ve gelecek yardım için bir set oluşturmaya çalışmıştı, Bu minval üzere bu kolda çatışma öğleye kadar devam etti. sürdü.

Diğer kolda ise Ustacalu Muhammed Han, Sinan Paşa'nın Anadolu askerleri karşısında aynı başarıyı yakalayamadı. Sinan Paşa doğrudan saldırıyı kendi üzerine beklediği için kuvvetlerinin önüne zincirlerle bağlanmış top arabalarını koymuş ve set oluşturmuştu. Topçulara da sıkı sıkı tembihatta bulunarak kendi emrini beklemeksizin atış yapmalarını istemişti. Anadolu birliklerinin önünde bu şekilde top arabalarıyla bir engel yapıldığı ve top atışlarıyla Safevi hücumunun karşılandığı hakkında bilgi yalnızca Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinde yer alır²⁸⁷. Diğer kaynaklarda bununla ilgili ayrıntıya rastlanmaz. Bu noktada Sinan Paşa'nın kendi kuvvetleri önüne top hattı kurdurmayıp Osmanlı merkezini koruyan topların bulunduğu istikamete doğru Safevileri çektiği de düşünülebilir²⁸⁸. Muhtemelen bu durumda Rumeli askerinin daha arka planda kalarak bir bakıma sol kolu koruma görevi yaparken öne yerleştirilen azaplarla hücumu karşılamayı planlandığı ve böylesine büyük bir hücumun beklenmediği, asıl savaşın Anadolu kolu tarafında yapılacağı düşüncesiyle hareket edildiği söylenebilir. Bu yanlış planlama Rumeli tarafının hazırlıksız yakalanmasına ve büyük zayıat vermesine yol açarken, hazırlıklı olduğu anlaşılan Anadolu kolu üzerine hücum eden Safevi atlılarını, topların bulunduğu yere doğru çekerek arabalar üzerinden yapılan yoğun top-tüfek ateşinin de yardımıyla dağıtmayı başaracaktır.

Nitekim Muhammed Han yaptığı hücumda ağır top ateşini yiyince sarsıldı ve birlikleri arasındaki irtibat koptu. Ardından kendilerini karşılayan Osmanlı sipahileriyle göğüs göğse savaşa girişti. Yapılan mücadele top atışlarıyla birlikleri sarsılmış olan Ustacalu'nun bozguna uğramasıyla sonuçlandı. Osmanlı beylerinden Ayas Bey, Niğde Beyi

286 Bu kolda savaşın tasviri Şükr-i Bitlisi tarafından ayrıntılı olarak yapılmıştır: *Selîmnâme*, s. 175-176. Ayrıca İdris-i Bitlisi, *Selîmsalmâme*, s. 173-175; İbn Kemal, IX. Defter, s. 109.

287 *Tâcü'î-tevârih*, II, 265.

288 Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 68.

Yörgüçoğlu İskender ilk vuruşmalar sırasında, Beyşehir Beyi Karlıoğlu Sinan, Karasi Beyi Mehmed (Sultanzâde), Kayseri Beyi Üveys de Ustacalu'nun birliklerini karşılarken hayatlarını kaybetti. Sinan Paşa da bizzat Ustacalu'nun üzerine yürüdü. Şükri-i Bitlisi, Sinan Paşa'nın savurduğu mızrağın onu attan düşürdüğünü ve bu esnada öldürüldüğünü yazarken, Hoca Sadeddin, atılan güllerin parçalanması sonucu şaşırın Ustacalu'nun bir Osmanlı askeri tarafından öldürüldüğünü belirtir²⁸⁹. Hayatını kaybeden Safevi beyleri ve ileri gelenleri arasında Seyyid Muhammed Kemûne, Hülefa Bey, Horasan hâkimi Lala Bey, Tekeli Çayan Bey gibi kumandanlar da vardı. Bu koldan dağılan Safevi askerleri ise gelip Şah İsmail'in birliklerine katılmışlardı.

İkinci safha: Savaş bu iki kolda ikindiye kadar şiddetle sürdü. İlk anda iki taraf da birbirlerine önemli kayıplar verdimişlerdi. O vakte kadar Osmanlı ana merkezi henüz tam olarak devreye girmemiş, savaşın kanatlardaki gidişini dikkatle takip etmişti. Şah İsmail'in göstermelik saldırısı bu kesimi biraz heyecanlandırmışsa da ateşli silahlarla karşılık verilmesi sonrasında, top ve tüfekten hasıl olan yoğun dumanın dağılmasıyla birlikte onun Rumeli saflarına doğru döndüğü görülmüştü. Osmanlı ordugâhına Hasan Paşa'nın kuvvetlerinin zor durumda olduğu, bu kolun çökmek üzere bulunduğu yolunda Karaçin Ahmed Bey'in getirdiği haber üzerine I. Selim derhal bu yana yardım için Kapıcıbaşı Koçı Ağa ile Yeniçeri ağası Ayas'a emirler yolladı. Bir grup tüfekli yeniçeri hemen bu kesime yardım için sevk edildi. Bunların oluşturdukları seri ateş perdesi, Safevi atlılarını şaşırttı ve dağılmalarına yol açtı. Fakat Şah İsmail'in amacı böyle manevralarla Osmanlı ana merkez üssünün çözümlenmesini sağlamaktı. Nitekim bir kısım askerlerin bu yana sevkine onları Osmanlı ana merkezinin ardından dolaşmak için fırsat verdi²⁹⁰.

Tüfekli yeniçeri birlikleri bu saldırılarıyla Safevileri sol koldan geri püskürttükleri gibi ayrıca ana merkezde toplanan Safevi askerlerine de tüfek kurşunu yağdırmaktaydı. Şah İsmail, artık dağılmaya başlayan askerlerini bir arada tutmaya çalışarak Osmanlı ana merkezine doğru bir gedik bulmayı umuyordu. Görülen bir boşluktan son bir hamle yapmaya

289 *Selîmnâme*, s. 174; *Tâcü'l-tevârih*, II, 265. Keza Cclalzâde, *Selîmnâme*, s. 149.

290 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahînâme*, s. 176-177; krş. Hoca Sadeddin, *Tâcü'l-tevârih*, II, 268-269.

çalıştı. Bu hadise özellikle İdris-i Bitlisi ve Hoca Sadeddin Efendi tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır:

“Rumeli kolu yenilgiye uğrayıp padişahın yanına sığınmak için sancaklarını yatırıp düşman üzerinden yüz çevirdiler. Durum padişaha iletilince ordunun merkezinden birkaç bölük ayırdı ve Rumeli askerinin imdadına yolladı. Böylelikle çekilmeye başlayan asker in direncini artırmayı düşünmüştü. Yeniçeri taifesinin kimini o yana sevk edip ateş saç ar tüfekleriyle o düşmanın üzerine yüklenmelerini emretti. Bu sırada savaşı Kızılbaşlar Rumeli saflarını yarmakla gurura kapılıp Osmanlı ordusunun kalbine göz karartıp saldırıya geçmişlerdi. Bunun üzerine yeniçerilere ateş emri verildi. Onların karışık veya düzenli gelişlerine bakmayıp o sapkın yığın üzerine kurşunları yağdırdılar. Demir ve taş kurşunlar atarak tüfeklerini boşalttılar, düşmanı birbirine kattılar, uğraş yeri al kana bulandı. Bir yandan da yenik düşen sol kola koşanlar rüzgâr gibi hızla ateş açtılar, bu durum karşısında kalbe saldıran düşman da yüzleri gerisine döndü. Hemen o anda ordunun ardına hücum edip önceki kararları üzere ordunun arkasına geçmeyi kast ettiler. Böylece zafer bulacaklarını ümit etmekteydiler. Ama kendi ayaklarıyla ağa düştüler. Zira Osmanlı töresine göre padişahın ve asker in yük çeken davarları, eşya ve giyim taşıyan katırları ordunun ardında gereği gibi bağlanıp durmaktaydı. Aralarına değil düşman Ad yeli bile giremezdi. Yular ve kolonları zincirlerle şöyle bir bağlanmıştı ki katır sıraları bir dağ gibi olmuştu. İskender Seddi gibi sağlam bir duvar örülmüştü. O saldıran kalabalık sayısız katır arasına düştüler iplere zincirlere takıldılar. Üzerlerine saldıran askerler onları kılıçla biçti, okla vurdu. Bunların arasındaki kumandanları kana boyandı. Biri Şahın korucubası Sarı Pire idi. Yeniçerinin yoğun kurşunu ile şah da kolunda iki yerden yaralanmıştı. Şah o dar yerde sıkışmıştı, kurtulma çareleri aradı ve hızla atını sürüp buradan çıktı”²⁹¹.

Buradan anlaşılacağı üzere Şah İsmail, Osmanlı ordusunun merkezini güç duruma düşürmüştü. Hatta beklediği fırsatı da yakalamış ve kesin zaferi elde etmek için Osmanlı ordu merkez inin arka tarafına geçme imkânı da bulmuştu. Fakat sol kola ve merkeze yapılan iki sert saldırı özellikle yeniçeri tüfekçileri tarafından püskürtülmüştü. Safevi

291 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahmâme*, s. 177-178; Hoca Sadeddin, *Tâcü’l-tevârih*, II, 269-270.

kaynaklarında yüksekçe bir yerden 1.000 yeniçerinin etkili tüfek atışlarıyla şahın kuvvetleri üzerinde büyük bir sıkıntıya yol açtığı belirtilmektedir. Yine muhtemelen bu safhada şahın yedi kere ana merkeze başarısız hücumda bulunduğundan da bu kaynaklarda söz edilir²⁹². Şah İsmail son bir hamle ile tüfek ateşini yiyen kuvvetlerinin bozulduğu ve yer yer dağıldığı bir sırada bunların bir bölümünü de toplayarak ani bir hareketle Osmanlı ordusunun yan tarafından dolaşmayı başarmış gözükmektedir. Fakat bu kısımda yığılmış bulunan ağırlıklar sebebiyle arka taraftan yürüme imkânı bulamamış, o anda durumun farkına varan Osmanlı askerleri ve bir kısım yeniçeriler sür'atle o tarafa dönerek ağır ateş altına aldıkları Şah İsmail'i çevirerek askerlerini dağıtmışlardı. Son derece cesur hareket ettiği anlaşılan Şah İsmail bütün çabalarına rağmen katı bir disiplin içinde savaşmayı sürdüren Osmanlı askerlerine ve özellikle de ateş gücüne dayanamamıştır. Burada tüfekli yeniçerilerin arabalar üzerinden hareketli ateş hattı oluşturmaları ilginçtir. Daha önce Macarların uyguladığı tabur sistemini kendilerine adapte eden Osmanlılar burada da benzeri taktiği etkili şekilde tatbik etmişlerdi.

Osmanlı çağdaş kaynaklarından bir başkası ise bu ikinci safhada olayı biraz daha farklı anlatır. Ona göre Şah İsmail bütün askerleriyle padişahın bulunduğu yere saldırınca : “bir mikdar yol verip tamam tir ü tüfeğe mukabil olunca sabr ettiler, dahi yeniçeri taifesi top ve tüfek ve tir ve zenberek” ateşine başladı. Duman ve tozdan ortalık görünmez oldu. Duman dağılınca Safevilerin kitleler hâlinde hareket ettiği görüldü. Padişah derhal hücum emrini verdi. Tekrar toplar ve tüfekler yoğun ateşe başladı, Safeviler iyice dağıldı. Her saldırıda Safevi süvarileri top ve tüfek ateşi yiyerek perişan oldular²⁹³. Bir başka kaynakta ise akşam namazı vaktinde Safevilerin toplu hâlde çekilmeye başladıkları, sonra birden toplanıp ordunun merkezine hücum ettikleri, yeniçerilerin etkili ateşleriyle bunları tamamen dağıttıkları kaydedilir²⁹⁴. I. Selim'in Venedik docuna yolladığı zafernâmede ise bu son safhadaki çetin mücadeleden hemen hemen hiç söz edilmeyerek yalnızca ilk safhadaki olaylardan bahsedilir. Açık şekilde Rumeli koluna saldıran Şah İsmail'in Hasan Paşa'yı yaraladığı, yardıma gönderilen kapıkulu süvarilerinden sipahioğlanları

292 Rumlu Hasan, *Absen*, s. 180.

293 Sa'd b. Abdülmüte'al, *Selinnâme*, vr. 69b-70b.

294 Adâ'i-i Şirazi, *Selinnâme*, s. 88-89.

ve gariپییğitler ile yeniçerilerin saldırıyı püskürttükleri, Şah İsmail'in iki hanımını, çok sayıda kadını, iç oğlanını, yüklerini ve servetini bırakarak kaçtığı ifade edilir²⁹⁵.

Şüphesiz söz konusu kaynaklarda anlatılanlar daha çok merkez kuvvetlerinin çarpışmalar sırasındaki durumu ve hareketleriyle ilgili olmalıdır. Aslında savaşın cereyan tarzı yukarıda belirtildiği gibi olmuştur, denilebilir. Şah İsmail'in son kertede Osmanlı askerlerince çember içine alındığı açıktır. Nitekim gerek Safevi gerekse Osmanlı kaynakları bu konuda hem fikirdir. Her iki kaynak grubuna göre Şah İsmail kendisini çeviren Osmanlı askerleri arasından güçlükle kurtulabilmiştir. Hızla çemberden çıkarken atı biraz ilerideki derenin oluşturduğu batağa saplanmış ve kendisi de yere düşmüştür²⁹⁶. Osmanlı tarafından Hüsrev Bey yeğeni ile Mihaloğlu Mehmed Bey onun takip etmektedir²⁹⁷. Bir Osmanlı askeri yere düşen şaha doğru mızrağıyla hamle yaptığı sırada fedailerinden Afşar Sultan Ali Mirza önüne çıkararak kendisinin Şah İsmail olduğunu haykırması ve bunun üzerine asker geriye dönüp onu yakalamıştır. Ustacalı Hızır Ağa, ona kendi atını vererek kurtulmasını sağlamıştır.

Bu noktada tarihçi Hoca Sadeddin Efendi'nin bizzat savaşta şahın yanında bulunan büyükbabası İsfahanlı Hafız Mehmed'e dayalı olarak anlattıkları da son derece dikkat çekicidir. Ayrıca bu beyan Safevi kaynaklarındaki bilgilerle de esas itibarıyla örtüşmektedir:

“Safevi kuvvetlerinin merkezi ile sağ kanadı iyice bozguna uğrayınca Şah İsmail bizzat kendisinin seçkin askerleriyle Osmanlıların sol kanadına saldırı düzenlemişti. Yedi kez bu kola hamle yaptı ve her gidiş dönüşünde de at değiştiriyordu. En sonunda akşamleyin geri kalan Safevi kuvvetleri hep bir araya toplanıp hücumla geçti. Bir süre savaştılar, fakat dayanamayıp dağılmaya başladılar. O vakit Şah İsmail'in düştüğünü veya yakalandığını (Şahın alınmasını mukarrer bildik) zannettik. Meğer o anda Şah atından düşmüş ve kendisine başka bir at vermişler. Şah kaçıp

295 Tebriz'den 3 Eylül 1514'te yazılmış Grekçe mektubun İtalyancaya çevirisi: *I Diarrii di Marino Sanuto*, XIX, (Bologna 1969), s. 317-318.

296 İdris-i Bitlisi, *Selimsalmâme*, s. 177-178.

297 Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 177.

birkaç adamını savaş alanında bırakmış ki kendisinin kaçtığı bilinmesin ve bu arada da rahatça kaçma fırsatı bulabilsin. Gün batarken baktık ki geride bıraktıkları da ele girdi, bunun üzerine Tebriz'e doğru süratle kaçtık. Gece bazı Kızılbaşlara rast geldik, onlardan şahı sorduk. Şah ileridedir ama Taçlı Hanım'dan haber var mıdır diye sorarlardı. En son karşılaştığımız Helvacıoğlu Hüseyin, şahın yaralı olup birkaç kişiyle kaçtığını Taçlı Hanım'ın bulunmadığından dolayı üzgün olduğunu, kendisini onun durumunu araştırmakla görevlendirdiğini söyledi. İşin sonunda biz varıp Tebriz'de gizlendik. Sonra işittik ki Taçlı Hanım kaçıp Hoy melikine varmış. O da onu acele ile Şah İsmail'e yollamış²⁹⁸.

Genel olarak Osmanlı kaynaklarıyla da benzerlik arz eden bu bilgiler, Şah İsmail'in savaş meydanından güçlkle kaçabildiğini ve kendisinin çekilmesinden sonra askerlerinin bir süre daha savaşı umutsuzca sürdürdüklerini ortaya koyar. Ayrıca buradan Safevi kuvvetlerinin savaş sonrasında büyük kargaşa yaşadığı ve birliklerinin her birinin bir tarafa gitmiş oldukları da anlaşılmaktadır.

Akşam karanlığına doğru savaş meydanında ölü ve yaralılar dışında hiçbir Safevi askeri kalmadı, fakat aileleri çadırlar içinde mahsur durumdaydı. Hatta Şah İsmail'in hanımlarından biri de zırhlı ve at üstünde olduğu hâlde tutulmuş, kaçmaya fırsat bulamamıştı. Bu ele geçirilen ve sonradan I. Selim tarafından Tacizâde ile evlendirilen hanımın yukarıda belirtilen "Taçlı" lakaplı hanım olmadığı, şahın bir başka hanımı (Behruze) olduğu açıktır. Zira Hoca Sadeddin Efendi de Taçlı Hanım'ın savaşın en kızgın zamanında Mesih Paşa oğlunun eline geçtiğini, bir gece onun çadırında kaldıktan sonra mücevherlerini ona verip yalvararak serbest bırakılmasını istediğini, paşa oğlunun da merhamet gösterip onu bıraktığını babasından dinleyerek eserinde nakletmiştir²⁹⁹. İbn Kemal ise yakalanan Şah İsmail'in hanımının

298 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 272.

299 *Tâcü't-tevârih*, I, 273. İ.H. Uzunçarşılı, bunun Mesih Paşazâde değil, Vidin Sancakbeyi Mesih Bey olduğunu tespit ederek, bu hanımın mücevherleriyle ilgili bir meseleye dair belgeyi incelemiştir: "Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanımın Mücevheratı", *Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 611-616. Ayrıca Taçlı Hanım meselesi için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 62-65; Aubin, "l'avenement des Safavides reconsideré", *Moyen Orient et Ocean Indien*, V (1988), s. 65-66; R.Savory, "Tajlu Khanum: Was she Captured by the Ottomans at the

Bağdad Beyi Hülefa'nın kızı olduğunu ve Tacizâde ile nikahlandığını yazar³⁰⁰. Tacizâde'nin şahın hanımı Behruze ile zorla evlendirildiği, hatta Amasya'daki yeniçeri isyanının tahrikçilerinden biri olduğu töhmetiyle daha sonra öldürülecek olan Tâcizâde'yi de bu yeni hanımının tahrik ettiği; Selim'in Behruze'yi ona göstermelik olarak verdiği ve ona dokunmamasını tembihlediği, fakat Cafer Çelebi'nin buna aykırı hareket ettiği ve Behruze'yi gebe bıraktığı, bunu duyan padişahın çok sinirlendiği gibi masalımsı hikâyelerin³⁰¹ hiçbir çağdaş kaynakta teyid bulmaması sebebiyle şüpheyle karşılanması gerektiği de açıktır.

Bu arada padişah geri çekilen ve kaçan Safevilerin takip edilmesini, ayrıca yağmadan uzak durulmasını da emretmişti. Çünkü herhangi bir baskına uğramaktan endişe ediyordu³⁰². Ancak habercilerden Safevilerin tamamen dağıldığını haber alınca harp meydanında kalan malları toplatmaya başladı. Yakalanan kadınlar ve çocuklara dokunulmamasını, alınan esirlerin ise ertesi günü otağın önüne getirilmesini buyurdu. Sonra da kadınları serbest bıraktırdı³⁰³.

Böylece bu son hesaplaşma Osmanlıların lehine sonuçlanmış oldu. Bazı modern tarihçiler savaşı Osmanlı tarafının kazanmadığını, aksine zor durumda kalıp ağır kayıplar verdiğini, dolayısıyla savaşın sonuçsuz bittiğini ileri sürerler. Halbuki savaşın “gidişatı”, Şah İsmail'in ani saldırısına uğrayan ve bu arada önemli kumandanlarını kaybeden Osmanlı sol kolunun bozguna uğrayıp dağılma emareleri göstermesi dışında, tamamen Osmanlı tarafının kontrolü altında olmuştur. Zaten Osmanlı savaş anlayışı, kanat güçleriyle değil merkezin devreye girişiyle zafere ulaşılabilecek bir sistemi öngörmekteydi. Görevleri karşı tarafı ana merkeze çekmek olan sağ ve sol koldaki hareketli birlikler, bazen saldırmak bazen geri çekilmek gibi oynak manevralarla rakiplerini şaşırtmayı ve erken bir zafer havasına girmelerini temin ediyorlardı. Asıl bitirici işi ise bunların önlerine kadar çektikleri, bir kale gibi korunan ateşli silahlarla mücehhez ana merkez yerine getiriyordu. Bu bakımdan

Bath of Chaldiran, or not?”, *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, ed. E.M. Jeremias, Piliscsaba 2003, s. 217-231; T. Gündüz, “Şah İsmail'in Eşi Taçlı Hanım”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 51, s. 223-233.

300 IX. Defter, s. 112.

301 Felsefi, “Ceng-i Çaldıran”, s. 119-120.

302 Adâ'i-i Şirazi, *Selinnâme*, s. 90.

303 Celalzâde, *Selinnâme*, s. 153. Padişahın kadınlara ve küçük çocuklara şanına yaraşır şekilde merhamet gösterdiği bilgisi için ayrıca bk. Idris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 189.

Osmanlı savaş taktiklerinin farkında olmayan pek çok modern yazarın, tıpkı savaşta erken zafer havasına kapılanlara benzer şekilde aynı tuzağa dūřmekte oldukları sarihtir. Üstelik I. Selim'in bütün planları bu yeni askerî taktik anlayışına dayalı olarak yapılmıştı. Ateřli silahların geniş ölçüde sonucu tayin edeceği bu kabil bir anlayışta süvari birliklerinin rolü, bu tür savaşla sonuç almaya çalışan rakipleri gibi belirleyici değil, tali bir özellik taşıyordu. Nitekim I. Selim aynı anlayışı Memlüklerle yaptığı iki meydan savaşında da sürdürecektir. Bunun dışında Çaldıran Meydan Muharebesi, tüfekli piyade askerlerinin sonucu tayin edici şekilde bir savaşın kaderini değiştirdikleri ilk çarpışma olma özelliğini de haizdir. Bundan önce de mesela Otlukbeli Savaşı'nda (1473) tüfek kullanılmıştı, ama Avrupa'daki örnekleri de dahil ilk defa elde taşınabilir bir ateşli silah bu kadar etkili şekilde sonucu tayin ediyordu³⁰⁴. Bu durum Osmanlıların dünya savaş tarihine en önemli katkısı niteliğini taşımaktadır. Avrupa'da yapılan savaşlarda tüfekli askerlerin ilk ciddi başarısının Fransa Kralı I. Fraçois ile Habsburg İmparatoru V.Karl arasındaki 1525 tarihli Pavia Savaşı'nda görölmesi³⁰⁵, bundan on yıl önceki Çaldıran Savaşı'nın bu bakımdan önemini bir kere daha teyit eder.

Savaşta her iki tarafın da birbirine yakın sayıda kayıp verdikleri anlaşılmaktadır. Venedik raporlarında Osmanlı kaybı bir beylerbeyi, on sancakbeyi, 160'tan fazla subaşı ve 30.000 azap olarak belirtilirse de bu doğru olmamalıdır³⁰⁶. Safevi kaynaklarında her iki taraftan da ölenlerin sayısının 5.000 kişi olduğu kayıtlıdır ki bu doğruya çok yakın bir rakam olmalıdır³⁰⁷. Hasan Rumlu bunun 3.000'inin Osmanlı 2.000'inin Safevi kaybı olduğunu yazar³⁰⁸. Osmanlı kaynaklarında ise bir rakam verilmez. Hasan Paşa ile birlikte savaş meydanında ölen Rumeli ve Anadolu sancakbeylerinin adları sayılır. Aynı şekilde Safevi tarafından hayatını kaybeden belli başlı kumandanların adları da teker teker verilir, sayılarının 20 civarında olduğu belirtilir³⁰⁹. Ancak belki

304 Mesela K. Chase bu savaşta ateşli silahların rolünü öne çıkarır, fakat Batı'daki savaşlarla hiçbir karşılaştırma yapmaz, tabii bir gelişme gibi anlatır; Batı merkezli bir bakışla değerlendirme yapar: *Ateşli Silahlar Tarihi*, s. 150-151.

305 A. Kontsam, *Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars*, London 1996; *Dünya Savaş Tarihi*, trc. C. Demirkan, İstanbul 2006, s. 222.

306 *I Diarrii*, XIX, 189.

307 Kazvini, *Lübbü't-tevârih*, s. 415-17.

308 *Ahsen*, s. 184.

309 Idris-i Bitlisi, *Selimşahname*, s. 191. İbn Kemal, IX. Defter, s. 113-114.

de ilk defa bir savaşta Osmanlı tarafından sancakbeyi, kumandan seviyesinde bu kadar çok bir kayıp verilmiştir. Bu durum savaşın çok çetin geçtiğinin bir başka delilidir. Padişah savaş meydanında ölen Osmanlı askerlerini toplatıp toplu bir mezar kazdırarak defnettirmiş, buraya bir de şehadet tarihlerini bildiren sütun diktirmiştir³¹⁰. Ayrıca savaşın ertesini günü otağını kurduran padişah bir taraftan zafer nişanesi olarak askere terakkiler ve bahşişler dağıttırırken, yakalanmış Safevi esirleri de ibret olması için idam edilmiştir. İbn Kemal bu sırada bazı esirlerin araçların devreye girişiyle kurtulduğunu, bunlardan birinin de İdris-i Bitlisi tarafından tanınan Kadızâde Erdebili Mevlana adlı biri olduğunu yazar³¹¹. İdris-i Bitlisi de “çaresizlik yüzünden o zalim topluluğa bağlı olan bazı fâzıl insanları ve sanatkârları serbest bırakıp kayıttan kurtardılar” demektedir³¹². Muhtemelen padişah aynı gün yerine vekil bıraktığı oğlu Süleyman’a zaferi duyurmak için fetihnâme yollanmasını da emretmiştir. Yine Memlûklere, Kırım Hanına, Eflak-Boğdan beylerine de zaferini bildiren mektuplar kaleme aldirmiştir.

Çaldıran Zaferi Sonrası: Tebriz’e Giriş, Amasya’ya Dönüş ve Kemah’ın Zaptı

Çaldıran’da ağır darbe alan Safevilerin savaş meydanından çekilmesiyle kazanılan bu başarı, I. Selim için son derece önemliydi. Bütün problemlere, çekilen sıkıntılara rağmen büyük bir kararlılık sergileyerek burada askerî açıdan çok önemli neticeler vermese de siyasi, dinî ve psikolojik bakımdan taraflar arasında etkileri uzun süre devam edecek mühim bir kazanç elde edilmişti. Osmanlılar böylece ideolojik açıdan da üstünlüklerini bütün İslam dünyasına göstermiş oluyordu. I. Selim, bunu ileride Memlûk sultanlığına karşı da kullanacaktır. Esasen Batı’da Hıristiyanlara karşı gaza yapma şöhretleriyle sivrilen Osmanlılar, şimdi I. Selim’in bu ilk büyük hareketiyle Doğu’da İslam dünyasında dengeleyici bir güç odağı haline gelmenin adımlarını atmıştı. Artık onlar, “Ortodoks İslam”ın yani kendileri açısından doğru dini anlayışın en başta gelen temsilcileri olarak aykırı ve dışlanan mezhebi anlayışlara (Heterodoks gruplara) set çekme görevini üstlenmiş bir misyonun sahibi

310 Ş. Tekindağ, “Yavuz’un İran Seferi”, s. 70-71.

311 IX. Defter, s. 115.

312 *Selimsalmâme*, s. 189.

durumuna gelmekteydi. Bunun bir başka psikolojik etkisi Anadolu halkı üzerinde kendisini gösterdi. Son on yıldır büyük bir kaos yaşayan, dinî-mezhebî belirsizlikler içinde sarsılmış olan Anadolu'da bu zafer sonucu nispeten sakin bir ortam hâkim olduğu gibi Şah İsmail'in yol açtığı belirsizlik de tamamen zail oldu. Fakat tabii ki bu hemen sonuç verecek bir gelişme değildi ve I. Selim'in önünde Doğu Anadolu'nun tam anlamıyla kontrolü için daha pek çok iş bulunuyordu.

I. Selim, aslında Çaldıran'da elinden kaçırdığı Şah İsmail'i daha da köşeye sıkıştırmak ve burada elde edilen sonucu daha da sağlamlaştırmak için ileri harekâta karar vermişti. Bunca çekilen sıkıntıya ve kayıplara rağmen, hazır zafer de elde edilmişken seferi sürdürme isteği padişahın kararlılığının bir göstergesidir. Muhtemelen meseleye kesin bir çözüm getirmek için Tebriz'e giderek Şah İsmail'e son bir darbe vurmaya düşünüyordu. Hatta yeni bir meydan savaşını da göze almış bulunuyordu. Fakat Şah İsmail kendi gücünün imkânlarını bu savaşta gördüğü için daha sonraki haleflerine miras bırakacağı yeni bir siyaset izlemeyi tercih etti. Zira ana eksenini dışına çıkmış kalabalık Osmanlı ordusunun kendi ülkesinde tutunmasının mümkün olamayacağını bildiği için savaşarak I. Selim'in işini kolaylaştırmak yerine, gerilla taktiklerini devreye sokarak akılcı bir yöntemi benimsedi. Gerçekten de sadece I. Selim değil onun "Muhteşem" lakaplı halefi de üç büyük sefere rağmen Tebriz merkezli İran topraklarında tutunmayı başaramayacaktı.

Çaldıran Zaferi'nden sonraki ikinci gün hayatını kaybetmiş idarecilerin yerine yenilerini atayan padişah, Rumeli beylerbeyliğine Zeynel Paşa'yı, ondan boşalan Karaman beylerbeyliğine ise Ferhad Bey'i tayin etmişti³¹³. Haydar Çelebi'nin ruznâmesine göre padişah, 9 Receb'te (1 Eylül) Kubbealtı vezirlerinden Dukakinzâde Ahmed Paşa komutasında, Rumeli Defterdarı Pîrî Çelebi (Paşa), Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa ve Heşt Bihişt'in müellifi İdris-i Bitlisi'den oluşan heyeti 500 yeniçeriyle önden Tebriz'e gönderdi³¹⁴. Heyette bulunan İdris-i Bitlisi, Hoy

313 İbn Kemal, IX. Defter, s. 116. Haydar Çelebi ise Karaman'a Hüsrev Bey'in atandığını yazar: "Ruznâme", s. 462-63. Keza Celalzâde de Hüsrev Bey'in Karaman beylerbeyi olduğunu zikreder (*Selîmânâme*, s. 153).

314 Haydar Çelebi 500 yeniçeri derken (s. 463), İdris-i Bitlisi 400 yeniçerinin maiyetlerine verildiğinden söz eder: *Selîmânâme*, s. 196.

Ovası'ndan Merend Otlığı'na dek vezirlerle birlikte Tebriz tarafına yöneldiğini, Cuma akşamı şehre varıldığını, kendilerini karşılayanlardan Tebriz'de Safevi askerlerinden kimsenin kalmadığını ve Safevilerin Tebriz Valisi Helvacı Hüseyin Bey'in şehirden kaçmış olduğunun öğrenildiğini bildirir³¹⁵. Bu arada I. Selim, Kuşçu Çemeni adlı mevkiye geldiğinde, bir taraftan yeni atamalar yaparken (Miralem Ferhad Ağa, Kapıcıbaşı Mehmed Bey, Sinan Ağa'ya sancak verilmiş, Silahdarlar Kethudası Karaçinoğlu silahdar başı yapılmıştı), 50 adamıyla kendisine itaat etmek için gelen Kürd beylerinden Hacı Rüstem'i hapse attırmış, iki gün sonra da adamlarıyla birlikte öldürtmüştü. Aynı şekilde 5 Eylül'de kendisine katılmak üzere gelen Kürd Halid Bey'i de 150 adamıyla divanda verdiği ziyafet esnasında katlettimişti. Bunun sebebi her iki şahsın da şahın yakın adamları olması ve daha önce Anadolu'da çeşitli isyanlara katılıp etrafı yağmalamaları ve katliam yapmalarıydı. Kürd Halid, daha önceleri muhtemelen Şahkulu Baba Tekeli isyanı sırasında veya hemen sonrasında Şebinkarahisar'a bağlı bölgeleri basarak tahribatta bulunmuştu. Bölgedeki diğer Safevilere temayül eden sipahiler ve bazı beylerle birlikte hareket ederek bu kesimde büyük karışıklıklar çıkarmıştı³¹⁶. Safevi kaynaklarına göre aslında bu ikisi Şah İsmail'e son derece bağlı fedailerdi, düşünceleri Osmanlılara katılmak bahanesiyle bizzat I. Selim'e karşı bir suikast düzenlemektir. Hatta onların doğrudan bu maksatla Şah İsmail tarafından görevlendirilmiş olduğuna dair bilgiler de mevcuttur³¹⁷. Çemişgezek hâkimi olan Rüstem Bey de Şah İsmail'e katılarak topraklarını ona terk etmiş ve Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılara karşı savaşmıştı³¹⁸.

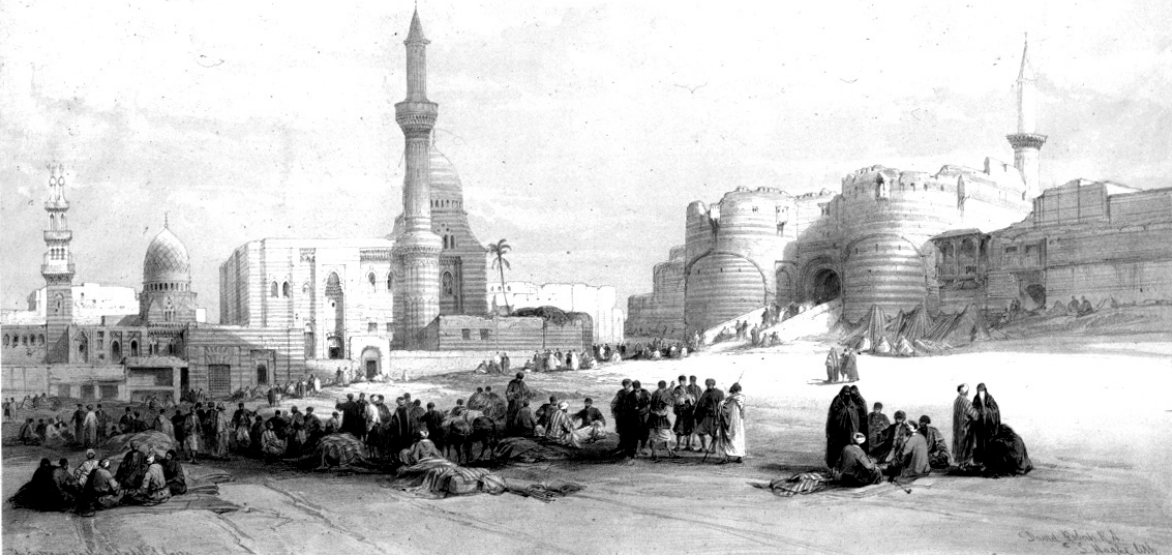
Padişah, 16 Receb'te (6 Eylül) yani Çaldıran Zaferi'nden on beş gün sonra Tebriz'e geldi. Şehre girmeden önce Acısu mevkiinde şehrin önde gelenleri tarafından karşılandı, buradan Tebriz'e kadar törenlerle ilerledi. Şehirde kaldığı bir hafta boyunca Sultan Hasan Camii'ni temizletip adına hutbe okutmuş ve Sünni geleneklerini icra etmişti.

315 *Selimsalmâme*, s. 196.

316 Bu bilgi TSMA, nr. E. 6672'ye dayalı olarak S. Tansel tarafından verilmektedir (*Yavuz Sultan Selim*, s. 67 -68, not. 278. Ayrıca Erzincan ve Süşehri yöresindeki faaliyetleri: TSMA, nr. E. 3062.

317 Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 111.

318 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 67-68, not 278.

Kahire genel görünüm. (David Roberts [1796-1864] Haghe, Louis, The Holy Land, Syria, Idumea, Arabia, Egypt and Nubia 1842)

Ayrıca saklanan değerli malları buldurmak için görevlendirdiği Kapıcıbaşı Ahmed Bey, birçok mal ve eşya tespit ederek padişaha sunmuştur. 12 Receb'te (4 Eylül) padişahın Tebriz'e gelmesinden önce özellikle şahın "Heşt Bihişt" adlı sarayında eşyalar teker teker tespit edilerek sayılmıştır. Ayrıca şahın adamlarından Lala Bey, Necm Bey, Hoşendâm, Han Muhammed, Seyyid Hasan, Yusuf Bey, Çayan Sultan, Şah Mansur, Sultan Ahmed, Dev Ali, İsa Bey ve Haydar Ali Bey gibi ileri gelenlerin de eşya ve çadırlarının ele geçirilerek kaydedildiği anlaşılmaktadır. Yine saraydaki pek çok sanatkârın adları da deftere işlenmiştir³¹⁹. Burada iken Timur'un torunu Hüseyin Baykara'nın oğlu olan Bediüzzaman Mirza'yı yanına getirtmiş, çok iltifat ederek halini hatırını sormuş ve niyetlerini anlatmıştır. Osmanlı tarihçilerinden Şükri-i Bitlisi'ye göre bu görüşme sırasında padişah ona amacının bütün "sürhseri" yani kızılbaşı ortadan kaldırmak olduğunu söylemiş, haline üzülerek Hind ve Sind ülkesini aldıktan sonra kendisini tahtına iade edeceğini dahi bildirmişti³²⁰. Yine

319 TSMA, nr. D. 10734; TSMA, nr. D. 9608.

320 *Selimmâme*, s. 185-186.

buradayken hem Memlûk sultanına³²¹ hem de Venedik dojunu birer fetihname yollamayı da ihmal etmemiştir³²². Tebriz'de gezilecek bütün yerleri dolaşmış, Şah İsmail'in Heşt Bihişt adlı sarayını da görmüştü. Fakat kendisi burada kalmamış, herhalde emniyet gerekçesiyle şehir dışındaki otağında kalmayı tercih etmiştir³²³.

I. Selim'in Tebriz'de iken bundan sonraki hareket planlarını da vezirleriyle konuştuğu anlaşılmaktadır. Bütün Osmanlı kaynakları onun kışı Tebriz civarında geçirmek arzusunda olduğunu sonra da başladığı işi bitirmek amacıyla Horasan'a kadar ilerlemeyi düşündüğünü belirtir. Fakat vezirler kışı burada geçirmenin mahzurlarını teker teker sayarak bilhassa erzak sıkıntısından söz eder. Onlara göre ordu kalabalıktı, ayrıca sadece askerler değil yük taşıyan hayvanlar ve atlar için de bol ot ve erzak gerekiyordu. Hâlbuki Şah İsmail bütün her tarafı yaktırmıştı ve çevreden de bir şey bulmak mümkün görünmüyordu. Üstelik o yıl bu kesimde kuraklık yüzünden mahsul de az olmuştu. Askerin bu şartlar altında burada kalması Şah İsmail'e de bir fırsat verebilir ve tehlikeli bir durum ortaya çıkabilirdi³²⁴. I. Selim bu söylenenlerden pek hoşlanmamakla birlikte Tebriz'de kalmanın zorluğunu anlamıştı, bu bakımdan kışı geçirmek için Karabağ'ı tercih etmekteydi:

“Karabağ ili ki Acem şahlarının kışlağıdır. Askerin ve beylerin ağırlıklarını beslemeye yeterli imkânları vardır. Kolaylıkla yiyecek bulunabilecek bolluklarla dolu memlekettir. Çevreden erzak getirmek de mümkündür. Bu sebeple burada kışlamayı arzu etmekteyiz. Buranın durum hakkında bilgi edinilsin, eğer kışlamaya elverişliyse orada kalına, yoksa Anadolu'ya gidile”³²⁵.

Ancak hem vezirler ve özellikle de yeniçeriler buna şiddetle karşı çıkıyor ve geri dönülmesi için baskı yapmaya çalışıyordu. Sonunda padişah gönülsüz de olsa geri dönmeyi kabul etti. Bunda özellikle

321 Memlûk Sultanı Kamsav Gavri bu haberi aldığıında pek memnun olmamış, haberi getiren elçiyi de gayet soğuk karşılamıştır (İbn İyas, *Bedâi'ü'z-zuhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1984 IV, s. 404).

322 Celalzâde, ayrıca Leh, Çek, Rus, Macar, Sakız beylerine de zafer bildiren mektuplar yollandığından söz eder: *Selimmâme*, s. 153.

323 İbn Kemal, IX. Defter, s. 120-121.

324 İdris-i Bitlisi, *Selimsahmâme*, s. 201; Ada'i-i Şirazi, *Selimmâme*, s. 94-95; İbn Kemal, IX. Defter, s. 122.

325 Hoca Sadeddin, *Tâci'ü't-tevârih*, II, 282.

yeniçerilerin Aras Nehri'ni geçerken çıkardıkları patırtının da rolü olduğu açıktır. 15 Eylül'de Tebriz'den Karabağ'a hareket edilirken I. Selim; Tebriz'de bulunan ulema, sanatkâr, esnafın, işlerinde usta kimselerin İstanbul'a sürülmesini emrini vermişti. Bazı kaynaklara göre bu şekilde sürgüne tabi tutulanların sayısı 1.700'e ulaşmıştı³²⁶. Fakat resmî belgeler bu sayının zikredilen miktardan daha az olduğuna işaret eder. Bunların içinde Bediüzzaman Mirza da vardı. Tarihçi Hoca Sadeddin'in dedesi İsfahanlı Muhammed ile babası Hasan Can da bu grup içindeydi. I. Selim'in Karabağ ve Nahçıvan yolunu takiple Gürcistan sınırına yakın yerlerden geçmeyi tercih etmesi, bu bölgeyi şehzadelik yıllarından beri iyi tanımasından kaynaklanıyordu. Celalzâde bu hususta şöyle yazar:

“Mukaddema mahmiye-i Trabzon'da iken ol cevânibin yolların ma'lûm edinmişlerdi. Zehayir ve me'külâta vüs'at olduğu yerlerden ki gayr-ı meşhûrdu, asakir-i nusret eser birle ol taraftan teveccüh-i humâyûn eyleyüp..”³²⁷.

Padişah ayrıca Gürcülerden zahire desteği alacağını da hesaplamıştı. Üstelik Trabzon yoluyla gelebilecek olan erzak ve mühimmat için bu kesim uygun bir kışlak özelliği gösteriyordu. Bununla beraber coğrafi durumunu iyi bildiği bu kesimde kışlama niyeti, yeniçerilerin sert tepkisiyle karşılaştı. Aras Suyu geçilirken taşkın sebebiyle hayli insan ve hayvan suya kapıldı, açlık da üst seviyeye ulaşmıştı. Yeniçeriler, bazı vezirlerin ve beylerin de tahrikiyle Aras kıyısında padişahın çadırının etrafını sararak, parça parça olmuş elbiselerini mızraklarının ucuna takarak nümayiş yaptı ve Anadolu'ya dönülmesini istediler³²⁸. Bunun üzerine Amasya'da kışlanma kararı alındı ve Anadolu tarafına döndü. Bu sırada ordu Nahçıvan'a gelmiş, burası yağmalandıktan sonra Revan yakınlarına ulaşılmış ve bu şehir de yağmalanmıştı³²⁹. Bazı İranlı tarihçiler, Selim'in dönüşü sebebini yeniçerilerin baskısına bağlayarak,

326 Muhyi Çelebi *Selîmnâme*'sinden naklen Ş. Tekindağ, “Yavuz'un İran Seferi”, s. 72. Ayrıca Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 463; İdris-i Bitlisi, *Selîmşahmâme*, s. 202; İbn Kemal, IX. Defter, s. 122. Hoca Sadeddin Efendi bu sayıyı aileleriyle birlikte 1000 kişi olarak gösterir: *Tâcü'l-tevârih*, II, 282. Tebriz sürgünlerinin kaydedildiği defterler arşivlerde mevcuttur: BA, D.BŞM, Mütferrik, nr. 36806, s. 660-662; Keza TSMA, nr. D. 10048.

327 *Selîmnâme*, s. 155.

328 Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s. 190-191; Ş. Tekindağ, “Yavuz'un İran Seferi”, s. 73.

329 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 463.

onların “45.000 kişiyi kendi ülkelerinde, 20.000’e yakın kimseyi de İran’da Rafizilik ve mühlitlik töhmetiyle öldürüldüğünü, bazı mutassıp ulemanın kendilerini Rafizilik konusunda bilgilendirmediğini, sultanı da gafil avladıklarını ve bu masumların ölümlerine sebebiyet verdiklerini, daha fazla kan dökmek için İranlılarla savaşmak istemediklerini” söyleyip³³⁰ başkaldırmalarına bağlarlar. Ancak hiçbir çağdaş kaynağa dayanmayan bu bilginin doğru olmadığı kesindir. Muhtemelen yeniçerilerin mensup oldukları tarikata telmihen yapılan bu atıf, Osmanlı ordusunda Safevi düşüncesine yakın kimseler bulunması ve bunların dinî gayretle bu şekilde davrandığı intibai vermeye yönelik bir çarpıtımdan başka bir şey değildir. Geri dönüş kararının sebepleri yukarıda da izah edildiği gibi askerin uzun süren seferdeki yorgunluğuna, yiyecek bulmaktaki zorlukların yol açtığı lojistik meselelere dayanıyordu.

Dönüş kararı alan I. Selim, şüphesiz bunda yeniçerilerin ön plana çıkılmalarını hazmedememişti. Evvela onları teşvik edenleri respite çalıştı. Bunun hesabını Vezir Mustafa Paşa’ya kesti. Onu önce herkesin içinde aşağılayarak yeniçerilere bir ders vermek istedi. Bir dilsiz hizmetkâra paşa at üzerindeyken gizlice yanaşıp atının kuskununu kesmesini emretti. Bunun farkında olmayan paşa bir süre sonra atından düştü; bu durum askerin alay etmesine ve gülüşmesine yol açtı³³¹. I. Selim bu şekilde Mustafa Paşa’yı tahkir etmiş, birkaç gün sonra da Revan yakınlarındayken onu görevden alarak yerine Pîrî Paşa’yı vezir yapmıştı³³². Ayrıca Rumeli Kazaskeri Müeyyedzâde’yi de azletmişti. Bunun sebebi çok yaşlı oluşu ve divana zorlukla katılmasıydı. Sefer meşakkati yüzünden padişahın tekaütlüğünü istemişti³³³. Ancak padişahı Amasya’ya kadar çok zorlu bir yol bekliyordu. Bir taraftan zahire sıkıntısı, diğer yandan havaların soğuyup kar yağmaya başlaması hareketini güçleştirmekteydi. Çoban Köprüsü adlı yere gelindiğinde Gürcü Beyi Mirza Çabuk’tan 3.000 adet koyun gelmişti, fakat bu yeterli olmayacaktı. Zahire için Bayburt taraflarına yollanan Pîrî Paşa’nın gönderdikleri de kifayetsiz kalmıştı. Bu sıkıntı askerin bir bölümünün civardaki köylere saldırmasına ve yağmalamalarına yol açmıştı. I. Selim, asayişsizliği önlemek için bu yola

330 Bk. Felsefi, “Ceng-i Çaldıran”, s. 114.

331 Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s. 191.

332 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 464.

333 İbn Kemal, IX. Defter, s. 124-125.

tevessül edenleri buldurup idam ettirdi. Ayrıca bu olaydan mesul tuttuğu Veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa ile ikinci vezir Dukakinoğlu Ahmed Paşa'yı da çadırlarını başlarına yıktırmak suretiyle azletti (28 Ekim). Padişah, onlara tedbirsiz davrandıklarını, askeri zapt etmekte kusur gösterdiklerini, bu olayın da akılsızlıklarından meydana geldiğini söyleyerek kızgınlığını dile getirmişti:

“Niçün tedbirde taksir edip bunları zabt eylemezsiniz, bu vâki olan şeni'aya bâis sizin kusur-ı fehminiz ve killet-i aklınızdır”³³⁴.

Bu olaylar olurken Faik Bey'den gelen haber yürekleri ferahlatmıştı. Faik Bey, çok sarp ve alınması güç olan Bayburt Kalesi'ni kolaylıkla ele geçirmişti. Aslında daha Tebriz'e gidilirken geride Safeviler'e ait güçlü bir askerî istihkam kalmaması için Bayburt'a Faik Bey bir miktar askerle sevk edilmiş bulunuyordu. Kaledekiler Çaldıran mağlubiyeti üzerine aman dileyerek teslim olmuştu (17 Ekim). Böylece buranın idaresi Şebinkarahisar ve Trabzon ile birlikte Bıyıklı Mehmed Bey'e tevcih olunmuştu³³⁵. Bayburt ayrıca 500 askerle koruma altına alınmıştı. Yine Kiğı Kalesi'nin de ele geçtiği haberleri gelmişti.

Bu arada Amasya'ya doğru giderken vezirlerin azli sırasında padişahın yanında yürüyen kapıcılar, solaklar ve yeniçerilerden başkasının ak börk giymeleri yasaklandı³³⁶. Bunun sebebi muhtemelen yağmalama olayına karışan askerlerin kimliklerinin belli olmamasından ve padişahın yakınındaki askerlerle karıştırılmalarından kaynaklanmıştır. Padişah cephaneyi, topları Karahisar Kalesi'nde bıraktıktan sonra Amasya'ya yöneldi ve 24 Kasım'da şehre ulaştı, halk tarafından büyük törenlerle karşılandı. Burada iken askerinin bir bölümü Hadım Sinan Paşa ile Ankara'da kışaklara yollanmıştı. Öte yandan padişah Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey'e de Dulkadir ülkesini vermeyi vaat etmiş ve şimdilik bu iş tahakkuk edene kadar onu Kayseri sancağına göndermişti³³⁷. Sonra da 29 Kasım'da yani Amasya'ya ulaştıktan beş gün sonra bir Safevi elçilik heyeti şehre gelmişti. Tebriz seyyitlerinden Mir Abdülvahhab, Kadı İshak, Şükrullah Mugani ve Hamza Halife'den oluşan

334 İbn Kemal, IX. Defter, s. 126; Keza benzeri ifadeler: Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 464.

335 İbn Kemal, IX. Defter, s. 125.

336 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 464; İbn Kemal, IX. Defter, s. 126.

337 Celalzâde, *Selimmâme*, s. 160-161.

heyet, şahın mektubunu sunarak barış talebini iletmişti³³⁸. Şah İsmail ayrıca esir düşen hanımının da kendisine verilmesini istemekteydi³³⁹. İdris-i Bitlisi bu mektubu manzum şekilde şöyle özetler:

“Sen benden intikam için harekete geçtirse de benim tutacağım yol ancak ihlâs olur. Bu çekişmede benim günahım yoktur ki yaptıklarından utanayım. Din sultanı Bayezid zamanında kimse benden bağlılık dışında bir şey görmedi. Mülküne tamahla bakmadım. Acem mülkü bana yeter. Edep yolunu muhafaza ettim, elbette sen İskender makamlısın. İskender, Acem mülküne gelince ehline yumuşak davrandı, kerem gösterdi, Acem mülkünü muhaliften temizleyince hepsini cemaat liderlerine teslim etti. Bu yandan hizmetkârlık yolunu tercih ediyorum, senin İskenderliğin de şaşırtıcı olmaz. Bu taht ve taç konusunda bir kavgam yok, haraç istersen hizmetine sunayım, elçiden şefaati kabul et, sen mürüvvet ehlisin. Ben de Resul’ün soyundanım. Beni mezhebim için kınamana gelince, görmeden söylenenlere inanmamak lazım gelir. Soyum peygamber beytinden olduğundan dinim saflık bakımından Caferî altın gibidir. Sen iyi itikatlı bilgin bir sultansın, kasıtlı yergilere itimat etme, beni zulüm ve zorbalık yapıyor, öldürüyor, haram işliyor diye kınarlar. Düşmanın sayısı hesapsız olunca öldürmenin de haddi hesabı olmaz”³⁴⁰.

Öyle anlaşılıyor ki Şah İsmail bu diplomatik atağıyla Osmanlıların tekrar ülkesine saldırmalarını önlemek arzusunu izhar etmekteydi. Fakat padişah bu girişimin oyalama amaçlı olduğuna kanaat getirmiş ve şahın hilesine yormuştu. Aslında kendisinin de amacı meseleyi çözüme kavuşturmak için kararlılıkla hareket etmekte. Bu bakımdan oyalama taktiği uyguladıkları gerekçesiyle elçileri hapse attırdı, Abdülvahhab ile Kadı İshak’ı İstanbul’a yolladı, diğerleri Dimetoka Kalesi’ne gönderildi³⁴¹. Bunun ardından da şaha ağır ifadelerle dolu bir mektup yollandı. Burada Şah İsmail yine dinî vecibelere uymaya davet ediliyordu. Onun bu mesajı zayıflığa, yalana, üzüntüye yoruluyor, artık sabah

338 Cclalzade, *Selîmnâme*, s. 161; Hoca Sadeddin, *Tâcü’t-tevârih*, II, 288; J.L. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, Les Safevides*, s. 75 vd.

339 Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s. 200.

340 *Selîmşahmâme*, s. 219-220.

341 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahmâme*, s. 214.

olduğundan yalanın da belirtisi kalmadığı belirtiliyordu. Dine itikadı olmayanın sözüne güvenilmeyeceği, bunun zaman kazanmak için bir taktik olduğu, bu yüzden söylediklerinin dikkate alınmayacağı da ifade ediliyordu³⁴².

Padişahın Amasya'daki ikameti pek de sakin geçmedi. Bir taraftan kış sonrası yeni sefer için hazırlıklar ve planlar yapmaya çalışırken diğer taraftan artık yeni bir sefere çıkmak istemeyen ve bu yüzden aralarında ciddi bir çekişmenin hâkim olduğu devlet adamları ve askerlerle uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Muhtemelen II. Bayezid döneminin sakin ve ihtiyatlı politikalarının etkisinden henüz tam anlamıyla kurtulamadıkları anlaşılan çevreler, padişahın ani ve kararlı harekâtının getireceği tehlikeleri göz önüne alarak onu dizginlemeye çalışmaktaydı. Zira I. Selim, babası gibi tali siyasi meselelerle değil, devletin ana politikalarını derinden etkileyecek fütuhatçı, cüretkâr bir siyaseti devreye sokmak niyetindeydi. Onun bu hızına ayak uyduracak kadroların çevresinde bulunmaması belki de en büyük sıkıntısıydı. Ama bulduğu kimselerin de kendisine karşı çıkmasına tahammül gösterecek bir yapıya sahip değildi. Bu dönemlerde özellikle sefer sırasında kendisine “dişlerini göstermiş” olan yeniçeriler ana hedefini oluşturacaktı. Sadece sefer sırasındaki tutumları değil Amasya'da bunların sebep olacağı hadiseler iktidar oyununda kimin ağır basacağına âdeta belirleyici olacaktı. Yeniçeriler esas itibarıyla kendileri sayesinde iktidarı babasının muhalefetine rağmen elde etmiş olan bu kabına sığmayan padişahı eksenlerine almak istemekteydi. Fakat bizzat padişahın da onların bir uydusu olma gibi bir niyeti hiç yoktu. Aksine iktidarına ortak olabilecek bir zümreyi karşısında görmek istemiyordu. Bununla birlikte seferin meşakkatli ortamında iki defa onların çıkardığı isyana tahammül etmek zorunda kalmış, isteklerini kabul eder görünmüştü; ama Amasya'da vuku bulan karışıklıkları unutulacak basit bir hadise gibi görmeyecekti.

Olay şöyle cereyan etmişti: Padişah Amasya'da iken daha önce azlettiği Dukakinzâde Ahmed Paşa'yı muhtemelen 28 Ekim'den beri boş duran veziriazamlık makamına getirdi, ayrıca Gelibolu Kaptanı İskender Paşa'ya da vezaret vermişti (Aralık 1514 başı)³⁴³. Dukakinzâde'nin

342 Mektubun özeti: İdris-i Bitlisi, *Selimsalmâme*, s. 221-222'de manzum şekilde verildi. Farsça tam metin Celalzade, *Selinnâme*, s. 158-160.

343 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 464.

sadareti sırasında yeniçeri grupları yeni bir İran seferine gitmemek için ayaklandı. Ayaklanmanın ardında hiç şüphesiz bazı önde gelen devlet adamları bulunuyordu. Yeniçeriler padişahın politikalarının takipçisi olarak gördükleri bazı devlet adamlarının evlerini basarak yağmaladı. Bunlardan biri de padişahın çok takdir ettiği, sefer sırasında vezarete getirdiği Pîrî Paşa idi. Görünüşte yeniçeriler, devşirmelere has olan vezirliğe bürokrasiden gelme devşirme olmayan Pîrî Paşa'nın getirilmesine karşı çıkmıştı. Cafer ve Halimi Çelebiler yeniçerilerin itirazlarını nasihatle geçiştirmeye çalışmış, fakat bunu bir otorite meselesi olarak görmekte olan yeniçerilere laf dinletememişlerdi. Bu olayda Pîrî Paşa ile iktidar çekişmesi içine girdiği anlaşılan Dukakinzâde'nin rolü olma ihtimali yüksektir. Pîrî Paşa yanlısı olarak olaylara bakan tarihçi ve bürokrat Celalzâde bunu şu cümlelerle açıklar:

“Piri Paşa vezir olıcak ol tarihte vezâret hizmetinde olan Dukakinoğlu demekle meşhur Ahmed Paşa, Sultan Bayezid Han devrinde onların terbiyeti ile mürebbi olup ihtilâl-ı mülkten bîhaber esâlib-i saltanattan gafil ve bî-hüner kimse idi. Anların vezaretine bî-huzûr olup devr-i Selim Han'ı Bayezid Han zamanına kıyas edip fesâd ve fitneye mübaşeret edip yeniçeri tâifesi tahrik etmişler”³⁴⁴.

Yeniçeriler Pîrî Paşa'nın ve padişahın hocası Halimi Çelebi'nin evlerini geceleyin basıp mallarını yağmaladı (22 Şubat 1515)³⁴⁵. Pîrî Paşa ile Halimi Çelebi canlarını zor kurtardı. Padişah planladığı sefer öncesi asıl dayanağı olan yeniçerilerin bu hareketini hoş görecektir bir durumda değildi. Bu vesileyle ortalık karıştı ve birçok dedikodu türedi. Bunlardan biri Dukakinzâde'nin Dulkadirli Alaüddevle Bey ile haberleştiği idi. Padişah bu olayın iç yüzünü öğrenmek için muhtemelen veziriazamı çok sıkıştırmış, fakat bir sonuç alamayınca isyan hareketinden on gün kadar sonra sert şekilde tartıştığı veziriazamını kendisine hâkim olamayarak hançerleyip yaralamış, sonra da idam ettirmişti. Haydar Çelebi bu hususu şu şekilde belirtir:

³⁴⁴ Celalzâde, *Selîmnâme*, s. 157.

³⁴⁵ İsyân olayı Osmanlı kaynaklarında ayrıntılı anlatılmaz. Bunu sebebi durumun ne olduğunun kesin olarak öğrenilememiş olmasıdır. Hatta Şükri-i Bitlisi, bu olayın sebebini öğrenemediğini açık şekilde yazar: *Selînsabnâme*, s. 201. Ayrıca, İdris-i Bitlisi, *Selînsabnâme*, s. 215.

“Dukakinzâde’yi Hüdâvendigâr hançerle vurup kapıoğlanları hâdimlerine boynun vurdurdu. Kethudası Hasan’ı dahi katledi. Alaüddeve ile ittifakı var imiş, mektup varur gelir imiş dediler. Gayri nesne zâhir olmadı”³⁴⁶.

I. Selim buna rağmen olayı takip etmekten vazgeçmedi. Muhtemelen meseleyi tam olarak çözememiş ve tatmin olmamıştı, fakat asıl hesaplaşmayı İstanbul’a bıraktı ve yeniden harp hazırlıkları ve girişeceği seferin planları üzerinde yoğunlaştı. Burada iken halledilmesi gereken iki önemli mesele görünüyordu. Bunlardan biri Safevilerin elinde bulunan ve stratejik önemi haiz Kemah Kalesi, diğeri ise Dulkadıroğlu Alaüddeve idi. Ayrıca Doğu’daki aşiret beyleri üzerinde de yeni siyasetler geliştirmeye çalışıyordu. Bir bakıma müstakbel İran seferine giderken arkasında yeni bir mesele istemiyor, emin bir şekilde harekâtını tamamlamak arzusunda bulunuyordu.

O sırada Kemah Kalesi’nde bulunan Safevi askerlerinin civarda bulunan Osmanlı topraklarına saldırılar düzenlediği haberleri alınmaktaydı. İdris-i Bitlisi, Kemah Kalesi’nin Erzincan ile bağlantısı olduğunu, Erzincan muhafızlarıyla Kemah’taki Kızılbaş askerlerinin arasında sürekli çatışma çıktığını, Osmanlılara tabi Bayındırlı (yani Akkoyunlu) halkından bir grubun kusurlu hareketi yüzünden Kemah’taki Safevi askerlerinin Erzincan’a iki kere baskın düzenleyerek ilkinde Bayındırlı Hasan Bey’i öldürdüğünü, ailesini ve halkını esir aldığını yazar. Bunun üzerine kurban bayramının ilk günü (18 Aralık 1514) bir Osmanlı birliği Erzincan’da Safevilere gece baskını yapmış, çoğunu yok ederek Erzincan’a tekrar hâkim olmuştu³⁴⁷. Bu durum bölgenin emniyeti için Kemah Kalesi’nin zaptını gerekli kılmaktaydı. Böylece I. Selim, bahar ayında çıkacağı Doğu seferine Kemah Kalesi’ni almakla başlamayı planlamıştı. Ordunun derhal toparlanması için emirler gönderdi. Özellikle Yeniçeri Ağası Ayaş’a yeniçeri birlikleriyle Geldiklen (Mecidözü) sahrasında kendisiyle buluşması emrini verdi. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa’yı da çağırdı. Bu arada Tokat Kalesi’nde bulunan iki büyük kale döven topu getirtmek için Bostancıbaşı İskender’i görevlendirdi. Gereken malzemelerin teminiyle ve taşınmasıyla görevlendirilecek

346 “Ruznâme”, s.464.

347 *Selimsabnâme*, s. 252.

2.000 Türkmen deftere yazıldı ve bunların derhal işe sevki kararlaştırıldı. Ayrıca 1.000 öküz tedarik edildi³⁴⁸. Bazı beyler Kemah Kalesi'nin önemine temas ederek Bayburt, Erzincan gibi şehirlerin güvenliğinin ancak bu kalenin alınmasıyla sağlanabileceğini bildirmişlerdi. Padişah bir taraftan askeri toparlarken diğer taraftan Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Kemah üzerine önden yolladı³⁴⁹. Bu sırada kale kumandanı Varsak Yusuf Bey, Osmanlı kuvvetlerinin harekâtını öğrenince hizmetindeki Varsak Mehmed Bey'i üçyüz kişiyle kalede bırakıp Şah İsmail'in yanına gitmişti³⁵⁰.

19 Nisan'da Amasya'dan hareket eden I. Selim, ağır hareket ederek bir ay sonra Kemah önlerine geldi. Esasen bu sırada Şah İsmail'in faaliyetlerini takip ettiriyor ve onun Dulkadiroğlu Alaüddeve ile olan irtibatını anlamaya çalışıyordu. Üstelik Karlıbel'den Karacabey sahrasına indiğinde Memlük sultanından, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Kayseri'ye tayininin sebebini soran ve bundan vazgeçilmesini talep eden bir mektup gelmişti. Bu yüzden padişahın canı sıkılmış, girişeceği seferi de biraz ağırdan almaya başlamıştı³⁵¹. Artukova'dan sonra Sivas'a ulaştı, orada bir hafta kaldı. Merzifon yolundan Elmalı'ya ve nihayet Kemah önlerine vardı (19 Mayıs). Bu sırada Bıyıklı Mehmed Paşa, kaleyi iyice sıkıştırmaktaydı. Padişah gelince kale daha sıkı bir şekilde kuşatıldı. I. Selim atına binerek kalenin etrafını dolaşmış ve askerlerine hitap ederek şöyle demişti:

“Bugün sabahın beyazlığının ufuklarında kandil gibi parladığı bu saatten gurup vaktine ve akşamın ilk saatlerine kadar mücahitlerin temiz niyetinin bereketinden dolayı bu kalenin fethine ihtimam göstermeleri ve bu olayı yiğitlik meşrebinin gereklerinden saymaları beklenmektedir. Önce yiğitlik kolunu surlara kemend gibi atsinlar ve savaş meydanının ileri gelenleri yiğitlik sancaklarını ve bayraklarını bu kalenin zirvesine yükseltsinler...”³⁵².

348 Keçfi, *Selimmâme*, s. 54a-55b.

349 İdris-i Bitlisi, *Selimsabmâme*, s. 225.

350 Hasan Rumlu, *Ahsen*, s. 189.

351 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 291.

352 İdris-i Bitlisi, *Selimsabmâme*, s. 226.

Bu teşvik sonrası kale yoğun top ve tüfek ateşine tutuldu. Sabahtan öğle vaktine kadar yoğun ateş devam etti. Yeniçeri tüfekçilerinin yüksekçe bir tepeye çıkarak kaleyi ateş altına almaları muhafızları perişan etti³⁵³. Altı saat içinde fetih tamamlandı. Padişah atına binerek kaleyi dolaştı, top atışlarıyla yıkılan surlarla kulelerin tamirini emretti. Yeni burçlar ilave edilmesini sağladı. İdaresini Karaçinoğlu Ahmed Bey'e verdi³⁵⁴. Sekiz gün kadar burada kaldı ve kaleye 700 yeniçeri yerleştirdi³⁵⁵.

353 Rumlu Hasan, *Absen*, s. 189.

354 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 465; İdris-i Bitlisi, *Selimsahmâme*, s. 226-230.

355 Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 206.

V. Dulkadıroğulları Meselesi ve Doğu Anadolu Hâkimiyetinin Başlaması

I. Selim, Kemah Kalesi'ni alarak Safevilerin Anadolu'daki bu önemli ileri karakoluna son verirken ikinci adım olarak seferin başlangıcından beri kendisine karşı çekingene davranan Dulkadıroğlu Alaüddevle'yi hedefledi. Bu arada da İdris-i Bitlisi'yi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürd aşiretlerin durumunu anlamak ve gerekirse onları kendisine tabi kılmak üzere yollamıştı. Padişah, Kemah Kalesi üzerine yürürken İdris-i Bitlisi de padişahın aldığı mesajlarla hareket etmiş bulunuyordu³⁵⁶. Kemah'ın düşüşünün ardında I. Selim'in hedef aldığı Alaüddevle Bey, aslında II. Bayezid'in kayınpederi ve kendisinin de anne tarafından büyükbabasıydı. Nitekim I. Selim daha Trabzon'da şehzadelik yıllarında onunla haberleşiyor ve kendisine "ammim" diye hitap ediyordu³⁵⁷. Alaüddevle 1480'de Osmanlılar sayesinde Dulkadır tahtını elde etmişti³⁵⁸. Fakat merkezi Maraş olan beyliği, şimdi Memlûkler, Osmanlılar ve Safeviler arasında âdeta bir piyon taşı özelliği kazanmıştı. Alaüddevle Bey bu üç kudretli komşusuna karşı dengeli bir siyaset izlemeyi tercih etti. Bu yüzden bir Safevi kaynağında onun her ortama uyduğu, Osmanlılarla Memlûkleri idare ettiği, "İki tavuğum var, biri altın diğeri gümüş yumurtlar." dediği belirtilir³⁵⁹.

Alaüddevle, muhtemelen babasını tahttan indiren I. Selim'in bu tavrını da tasvip etmemişti. Padişahı, ne yapacağı, nasıl hareket edeceği belli olmayan bir hükümdar olarak gördüğü için akıbetinden emin değildi; bilhassa Memlûk sultanlığıyla olan bağını daha da kuvvetlendirmek

356 İdris-i Bitlisi, *Selimsahname*, s. 235.

357 Celalzâde, *Selimmâme*, s. 164. Bu tabir "ammim" şeklinde yazılıdır ve açık şekilde akrabalık bağına yapılan bir atıftır.

358 Alaüddevle'nin faaliyetleri için bk. R. Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, s. 80-98

359 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 191.

istiyor, bu üç devletin birbiriyle olan siyaset oyununa dâhil olmayı da arzu etmiyordu. Osmanlı kaynaklarının onun hilebaz, münafık, söz dinlemez biri olarak tanımlanması hiç şüphe yok ki üzerine yapılan seferin “meşru bahanesini” oluşturmaya yönelik ifadelere dayanır³⁶⁰. Ayrıca onun Şah İsmail ile işbirliği içinde bulunduğu da öne sürülmüş, daha önce sözü edildiği gibi I. Selim’in sefere davetine icabet etmemesi bu ilişkinin doğru olduğuna yorulmuştu. Nitekim Haydar Çelebi onun “Kızılbaş ile ittifak ve ittihadının” duyulduğunu belirtirken³⁶¹, bir başka *Selimmâme* yazarı da padişahın sefer için aldığı çağrıya, menfi cevap vererek bunun kendisine karşı oynanan bir oyun olduğu yolunda cevap gönderdiğini belirtir:

“Eyt Alaüddevle’ye k’iy hurde-bîn/ Men budur Tebriz’e azm
ettüm yakin/ İtme bir saat ta’allül merd isen/ Ehl-i İslam ile
dil-hâh ol bize/ Çün Alaüddevle’ye erdi resûl/ İtmedi bu pendi
Husrev’den kabul/ Didi ol otuz yaşında nev-cevân/ Uş bu doksan
yaşluyu âldur hemân/ Men ana varmam eger hod Mehdidür/ Za-
hir anun devri Mehdi ahdidür”³⁶²..

Celalzâde Mustafa, *Selimmâme* adlı eserinde Çaldıran Seferi’ne çıkarken I. Selim’in büyükbabasına yazdığı davet mektubunun tam metnini eserine dercetmiştir. Burada padişahın onun resmî elkabına yine “ammim” lafzını ekleyerek hitap etmiş, kendisinin muzaffer olması için hayır duasını talep etmiş, ayrıca o topraklarda ordugâh kuracağını bildirmiş, zahire istemiş, vaktiyle babasını Şah İsmail üzerine sefer için teşvik ettiğini hatırlatarak kendisine de destek vermesi ricasında bulunmuştu³⁶³. Alaüddevle ise buna herhangi bir müspet cevap vermediği gibi hiçbir kolaylık da sağlamamıştı.

Ayrıca bazı Osmanlı kaynaklarında onun padişaha karşı olan muhafefetinin Çaldıran Savaşı’ndan sonra da sürdüğü hakkında bilgiler bulunur. Bunlara göre Alaüddevle Bey, Osmanlı ordusu Safevi topraklarına

360 Adâ’i-i Şirazi, *Selimmâme*, s. 107-108; İdris-i Bitlisi, *Selimşahname*, s. 247; Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 74, 85; Hoca Sadeddin, *Tâcü’l-tevârih*, II, 293.

361 “Ruznâme”, s. 465.

362 Şükri-i Bitlisi, s.148.

363 Celalzâde, *Selimmâme*, s. 164-165.: Burada hitap elkabı şöyledir: “Cenâb-ı emâretme’âb-ı rif’at rikab sebbak-ı gâyetü’l-ülâ nisâb-ı râyâtü’l-mecd ve’l-îtilâ feleküyyü’l-celâl meleküyyü’l-hisâl el-muhtas bi-mezîd-i inâyeti’l-melikü’l-müte’âl ‘ammim Alâüddevle Bey hazretleri kâmyâb”.

geçtiği sırada bazı Osmanlı köy ve kasabalarına saldırmış, ayrıca seferden dönen orduya erzak sağlamak için Dulkadir topraklarına giren görevlilere iyi muamele etmemişti. Bir *Selimmâme* yazarı, padişahın huzuruna gitmekte olan erzak kafilesini yoldan çevirdiğini, bundan haberdar olan padişahın da çok sinirlendiğini yazar³⁶⁴. Yine şah İsmail ile müttefik olarak hareket edeceği yolunda haber alındığından da söz edilir. Hatta onun hem şah İsmail hem de Memlük Sultanı ile birlikte üçlü bir ittifak oluşturmayı düşündüğü, I. Selim'in durumun farkına vararak yaptığı müdahaleyle buna imkân tanımadığı yolundaki kanaatler de şüphıyla karřılanmalıdır³⁶⁵. Kemah'ın fethinden sonra Bıyıklı Mehmed Paşa'dan gelen bir raporda, şahruh adlı birinin getirdiği haberler, bu gibi yorumların yapılmasına yol açmıştır. Burada şaha, Alaüddeve tarafından bir elçi geldiği, aralarında ittihat olduğu ve kendisine geri dönerken iki-üç yüz kadar taç ile ahitnameler yollandığının duyulduğu belirtilir³⁶⁶. Anlaşılacağı gibi duyuma dayanan bu bilginin tam olarak doğru olup olmadığı teyit edilememektedir. şüphesiz Alaüddeve, Selim'in kendisini hedeflediğini biliyordu, savaşa iştirak etmemesinin altında yatan en önemli sebep rakibi olarak gördüğü şehsuvaroğlu Ali Bey idi. Bir şekilde kendinin ortadan kaldırılıp yerinin ona verileceğini hesaplamıştı ki, muhtemelen I. Selim'in planları da bu yöneydi. Onun çekingen davranışı padişaha bu niyetini gerçekteşirecek fırsatı vermiş oldu. şehsuvaroğlu Ali Bey ise bizzat sefere katılıp önemli icraatlarda bulunarak I. Selim'in gözüne girmiř³⁶⁷, hatta daha önce belirtildiği gibi Dulkadir ülkesi ona tevdi edilmişti. Bu durumda yaşlı Alaüddeve Bey'in kendini savunmaktan, zoraki şekilde müttefikler aramaktan başka yapacağı bir iş kalmamış gözükiyordu. Bu çaresizlik içinde Osmanlı kaynaklarının iddia ettiği gibi Safevilere değil herhalde sıkı bağları olan Memlük Sultanlığından medet umması daha akla yakın gelir. Nitekim bunu bilen I. Selim, onun kesik başını Kahire'ye göndererek Memlük Sultanına nispet yapacaktı.

364 Adâ'-i şirazi, s. 109-110.

365 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 102-103.

366 TSMA, nr. E. 5674. Tam metin faksimilesi ve transkripsiyonu için bk. J.L. Bacque-Grammont, *Les Ottomans*, s. 147-157.

367 Onun gösterdiği yararlılıklar dolayısıyla padişahın çok memnun kaldığı, hatta Gedik Ahmed Paşa'dan kalma değerli bir kılıcı ona hediye ettiği rivayet edilir.

I. Selim, Amasya'ya döndükten sonra Kayseri sancağına yolladığı Şehsuvaroğlu Ali Bey, öncelikle kış mevsimi olmasına rağmen boş durmayarak, Alaüddevle'nin oğlu Süleyman Bey idaresindeki Bozok bölgesini ele geçirip onu yakalamış ve kesik başını padişaha göndermişti. Padişah da ek olarak ona Bozok sancağını vermişti³⁶⁸. Burası Dulkadır toprağı olduğu için hareketin Alaüddevle Bey'in makamına yönelik olduğu âşikardı. Bunu haber alan Alaüddevle, zor durumda kalarak derhal durumu Memlük sultanına bildirmişti³⁶⁹. Daha önce söz edildiği gibi Karacabey konağında iken Osmanlı ordugâhına gelen Memlük elçisinin getirdiği mektupta bu durumdan söz edilerek sebebi sorulmuştu. Şüphesiz bu gelişme padişahı daha da rahatsız etmiş, şehzadelik yıllarından bu yana yıldızının barışmadığı anlaşıl原因 büyük babası üzerine yürümenin vacib olduğuna karar vermişti. Dulkadır ülkesine kendisine tabi bir beyin geçişi, ona hem Memlükler karşısında avantaj sağlayacak hem de yazın tekrar üzerine yürümeyi düşündüğü Safeviler karşısında geride problemsiz bir bölge kalmış olacaktı.

Padişah, Alaüddevle üzerine Rumeli Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa'yı gönderme kararı aldı. Kendisi arkadan hareket edecekti. Sinan Paşa'nın öncü kuvvetleri 10.000 süvariden ve 400 tüfekli yeniçeriden oluşuyordu. Bunlara bölgeyi iyi tanıyan Şehsuvaroğlu Ali Bey kılavuzluk etmekteydi. Bu öncüler Elbistan'a geldi. O sırada padişah da Kayseri İncesu mevkiine gelmiş bulunuyordu. Alaüddevle, Osmanlı kuvvetlerinin harekâtını işittiğinde daha önce Timur'un seferi sırasında yapıldığı gibi bütün Dulkadır ulusunu Turnadağı'nda topladı ve ailesini, hazinelerini de buraya getirdi³⁷⁰. Şükri-i Bitlisi, Alaüddevle'nin Ördekli mevkiinde iken Sinan Paşa'nın gelişini haber aldığını, sonra etrafındakilerin telkinine rağmen paşayı karşılamak üzere onun tarafına doğru harekete geçtiğini yazar. Bu arada padişahın da Sinan Paşa'nın birlikleriyle buluşmak üzere Göksun'a geldiğini ve Sinan Paşa ile aralarında üç konaklık mesafe kaldığını bildirir³⁷¹. Aslında Alaüddevle, Ördekli'den Turnadağı'na giderek burada Osmanlı kuvvetlerini karşılamak üzere askerî tedbirler almaya çalışmıştı. Etrafındaki bazı ileri gelenler direnmenin fayda

368 Celalzâde, *Selîmnâme*, s. 161.

369 İbn İyas, IV, 437; zikreden Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 103.

370 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 248.

371 *Selîmnâme*, s. 208-209.

etmeyeceğini, en iyi yolun padişaha boyun eğmek olduğunu söyledilerse de Alaüddevle onları dinlemedi³⁷². Emrindeki asker sayısı 10.000'i bulmuştu ve bunların hepsi de atlı birliklerdi³⁷³.

İki taraf 12 Haziran 1515'te karşı karşıya geldi. Sinan Paşa'nın yanında bulunan Şehsuvaroğlu Ali Bey, Dulkadır sipahilerinin bazılarını kendi yanına çekti, Alaüddevle'nin birliklerinin sayısı biraz daha azalmış oldu. Sinan Paşa burada ateşli silahlardan istifade etti. Arabalar arkasına yerleştirdiği tüfekçi yeniçerileri devreye soktu³⁷⁴. Bunların yoğun ateşi, Dulkadırlı sipahilerini dağıttı. Ardından da atlı birlikler geri çekilen Dulkadırlı sipahilere saldırdı ve onları bozdu. Savaşa bizzat katılan yaşlı Alaüddevle de kahramanca çarpışarak hayatını kaybetti. Kesilen başı daha sonra Göksun'da beklemekte olan I. Selim'e yollandı. Savaş sırasında Alaüddevle'nin oğulları, torunları ve akrabaları da ölmüştü. Olayları özetleyen bir belgede Alaüddevle'nin başının bir "destmal" içinde iki oğlunun başlarıyla birlikte padişahın huzuruna getirildiği, diğer oğlunun ise kaçtığı bildirilir³⁷⁵. Kardeşi Abdürrezzak ve oğulları, bazı ileri gelen Dulkadırlı beyleriyle birlikte esir alınarak, padişah katına yollanmıştı³⁷⁶. Zaferi kazanan Sinan Paşa ise vezirliğe getirildi (29 Haziran).

Dulkadır ülkesini kendisine bağlı Şehsuvaroğlu Ali Bey'e bırakan I. Selim, Alaüddevle'nin başını zaferini bildiren bir fetihnâme ile birlikte Memlûk sultanına yollamış; bu durum Sultan Kanısav Gavri'yi çok rahatsız etmiş, bu yeni Osmanlı hükümdarının kendisi için çok büyük bir tehdit oluşturacağını yakinen anlamıştı. I. Selim Dulkadır meselesini çözerek önemli bir adım attıktan sonra Doğu'daki gelişmelere dikkatini teksif etti, ama artık Şah İsmail üzerine yeni bir sefere de kalkışmadı. Muhtemelen asıl amacı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki gelişmeleri takip edip daha sonraki sene yeni bir Doğu seferine çıkmak için gerekli hazırlıkları yapmak maksadıyla payitahtına dönmekti. Zaten bu sırada İdris-i Bitlisi de kendisine görevi ile ilgili iç açıcı haberler yollamaya başlamıştı.

372 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 295.

373 Adâ'i-i Şirazi, *Selinnâme*, s. 113.

374 Adâ'i-i Şirazi, *Selinnâme*, s. 115.

375 TSMA, nr. E. 5461 (Belgenin metni için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 274, not. 1).

376 İdris-i Bitlisi, *Selinnâme*, s. 250; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 295-296.

İdris-i Bitlisi, bizzat kendi ifadesine göre, Doğu Anadolu'daki Kürt beylerini Osmanlı tarafına kazanmak için önemli icraatlarda bulunmuştu. I. Selim, öncelikle Amasya'da kışı geçirmekte iken gelecek bahar ayında tekrar İran üzerine yürüyeceğini bildiren mektup ve fermanları ona vererek Kürt beyleri ve hâkimlerine ulaştırmasını emretmişti. Aslında bu bölgedeki mahalli beylerin çoğu Sünni/Şafi oldukları için Şah İsmail'in dinî hareketine hiç de sıcak bakmıyordu. Şah İsmail ayrıca Kürt beylerinden bir bölümün hapse attırılmış ve buldukları bölge üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştı. Hapse atılanlar arasında Hasankeyf Beyi Halil Bey de vardı. Şah İsmail'in baskıları karşısında ona tabi görünen mahalli beyler, I. Selim'in Safeviler üzerine yürümesi üzerine derhal kendisine sığınmış, bazıları ise ne olacağını tam olarak kestiremedikleri için müteredit davranmışlardı. Ancak padişah bu beylerin tereddüdünü gidermek için onları memnun edecek bazı cemilelerde bulunmayı da ihmal etmedi. Mesela Çaldıran Zaferinden sonra Şah İsmail taraftarı olduğu gerekçesiyle öldürttüğü Rüstem Bey'in topraklarını oğlu Hüseyin Bey'e vermişti. Ayrıca Amasya'da bulunup ertesi baharda sefere çıkma niyeti, Kürt beyleri üzerinde padişah kararlılığının göstergesi olarak yorumlanmıştı³⁷⁷.

İdris-i Bitlisi'nin kendi ağzından naklettiği faaliyetlerine dönülecek olursa, padişah daha Tebriz'den dönüş yolunda iken ilk teşebbüslerini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre İdris önce Urmiye'ye gitmiş, padişahın zaferini bildiren fetihname ve davet mektuplarını Kürt beylerine dağıtmaya başlamıştır. İlk olarak Biradost aşiretinden söz almış, ardından da Soran Meliki Emir Seyyid b. Şah Ali'ye tebliğini iletmiş, onu Erbil memleketinin zabtı için teşvik etmiştir. Daha sonra İmadiye Hâkimi Emir Seyfeddin ile oğlu Emir Hüseyin'i padişaha tabi kılmış, onları Bohti beyleri izlemiştir³⁷⁸. Hatta o kadar bağlılık oluşmuştur ki bu sonuncular Urmiye'yi alıp Musul'a kadar Safevilere çeşitli saldırılar düzenlemiştir. Bütün bu yerlerde mevcut aşiretleri Osmanlılara ısındıran İdris, daha sonra Hasankeyf, Siirt, Bitlis ve Hizan taraflarına giderek padişaha tabi olmak ve Safevilerle savaşmak üzere Kürt beylerinden

³⁷⁷ Genel olarak gelişmeler için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 76-77.

³⁷⁸ Bu olaylarla ilgili TSMA, nr. E. 8333/1-2'de bilgi bulunur. Burada İdris-i Bitlisi ayrıca Horasan ve İran'daki durum hakkında da bazı haberler vermektedir. Farsça olan bu belgenin Türkçe özeti için: N. Sevgen, "Kürtler, III". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (1968), 57-61.

yirmi beş kişiyle bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya Hasankeyf hâkimi olup Çaldıran'dan sonra Şah İsmail'in elinden kurtulan Melik Halil Eyyübi, Bitlis meliki Şeref Han, Hizan meliki Emir Davud, Sason hâkimi Ali Bey, Narman hâkimi Abdül/Abdal Bey ve İzzeddin Şir Bey'in oğlu Emir Melik Abbas da katılmıştır. Bu beyler gereken yardımı yapacaklarına ve padişaha bağlı olacaklarına dair söz verdiler, ancak kendi aralarında eşit konumda oldukları için birinin diğerine üstünlüğünü kabul edemeyeceklerini söylediler ve hepsini toplayacak önde gelen bir Osmanlı beyinin idareci olarak kendilerine tayin edilmesi isteğinde bulundular. Bununla birlikte bunların her biri vaktiyle kendi topraklarını ele geçiren Safevileri uzaklaştırmayı da başardılar.

İdris-i Bitlisi'nin padişaha Amasya'da iken gönderdiği Mart 1515 tarihli Farsça raporunda Şeref Han ile Melik Halil'in faaliyetleri etraflıca anlatılır. Buna göre Şeref Han, Bitlis ve yöresindeki yerleri zabtetti. Merend'de iken padişahın katlettirdiği Halid Bey'in oğulları üzerine yürüdü ve onların kuvvetlerini mağlubiyete uğrattı. Halid'in kardeşi Rüstem ile iki oğlu ve bir amcaoğlu ölenler arasındaydı. Daha sonra Halid'in diğer oğlu Muhammed ile çarpıştı, 200 adamını katletti, mağaralara sığınmış 400 kişiyi daha aynı akıbete uğrattı. Bundan birkaç gün sonra Melik Halil, Siirt ve civarının idaresini üstlenen Ustacaluoğlu Muhammed'in oğlu Bıçak Bey ile kardeşi Sungur'un baskınına uğradı. Yaralanmasına rağmen 500 kişilik bu saldırganları püskürtmeyi başardı ve Hasankeyf'i ele geçirme hazırlığına başladı³⁷⁹.

Yine İdris'in *Selimşahnâme*'sinde yazdıklarına göre, Sason Hâkimi Muhammed Bey de Herzen'i kuşatıp Safevi birliklerini uzaklaştırdı. Zoraki Ahmed Bey, Atak ve Meyyafarikin'i; Merdisi Kasım Bey, Eğil ve Hani'yi; daha önce padişahın yanında Çaldıran Seferi'ne katılan Cemşid Bey, Palu'yu aldı. Bohti ve Cezire / Cizre hâkimi ise Musul yöresindeki Safevi birliklerini bozdu. Soran Hâkimi Seyyid Bey, Erbil ve Kerkük yöresini ele geçirdi. Melik Bey de Vastan'a bağlı Ahtamar ceziresine hâkim oldu. Padişah bu beylere birer menşur gönderdi, kendi memleketlerindeki hâkimiyetlerini tâbilik şartlarıyla kabul etti³⁸⁰.

379 TSMA, nr. E. 8333/1.

380 İdris-i Bitlisi, *Selimşahnâme*, s. 236-246, 253-254.

Böylece Musul-Kerkük dâhil yukarıda sayılan bütün yörelerde artık hutbe Sultan Selim adına okunmaya başlandı³⁸¹.

Osmanlı nüfuzu bütün bu kesimde kendisini etkili şekilde göstermişti. Fakat Doğu ve Güneydoğu hâkimiyetini tam anlamıyla sağlamak için daha fazlasına ihtiyaç olacaktı. Zira bu bölgede Diyarbekir'in durumu ayrı bir önem arz ediyordu. Akkoyunlu Türkmenlerinin ana merkezi olan bu şehir, I. Selim'in Doğu siyasetinde önemli bir yere sahip bulunuyordu. Buranın ele geçirilmesi Osmanlı idaresinin söz konusu bölgedeki geleceği açısından çok büyük bir ehemmiyet arz etmekteydi. Stratejik gerekçeler giderek öne çıktı ve daha Çaldıran dönüşü sırasında Akkoyunlular'dan Sultan Murad'ı Diyarbekir'i (Amid şehri)³⁸² geri almak üzere görevlendirdi. Fakat Sultan Murad'ın harekâtı başarısızlıkla sonuçlandı.

Diyarbekir Kalesi'nin zaptını, gönderilen birliklerin muvaffakiyetsizliği sebebiyle gerçekleştirilemeyen padişah, bu defa İdris-i Bitlisi vasıtasıyla şehir halkını elde etmeye çalıştı. Bunda da başarılı oldu. Zira İdris'in tavsiyeleriyle halk Safevileri şehirden kovmuş, Osmanlı idaresini kabule hazır olduklarını bildirmişti³⁸³:

“Amid büyükleri katıksız muhabbetlerinden dolayı itikat içerisinde biat ettiler. Kızılbaşların ihraç edilmeleri ve öldürülmeleri yolunda hiç durmayıp aman vermediler. Padişahın Cuma hutbesinin değiştirilmesi yolundaki mesajını yerine getirdiler”³⁸⁴.

Diyarbekir'deki gelişmelerden haberdar olan Şah İsmail, Doğu Anadolu hâkimiyetinin anahtarı konumundaki bu şehri geri almak için Ustacaoğlu Muhammed Han'ın kardeşi Karahan'ı görevlendirdi. Çapakçur yoluyla Diyarbekir üzerine hareket eden Karahan'a Urfa hâkimi Durmuş Bey ile Mardin, Hasankeyf, Harput ve Ergani'de bulunan Safevi birlikleri de katılmış ve ordunun mevcudu 5.000 dolayına erişmişti. Bunlar şehre doğru yürürken geçtikleri yerdeki Kürt beyleri onlara yumuşak davranarak herhangi bir muhalefette bulunmuyordu³⁸⁵. Hâlbuki

381 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 304.

382 Osmanlı idari teşkilatında bölgenin adı Diyarbekir'dir. Bugünkü Diyarbakır şehri ise “Amid” adıyla anılır.

383 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 253.

384 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 242.

385 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 256; krş. Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, s. 304-305.

daha önce padişaha itaat arz etmişlerdi; fakat şahın birliklerinin buraya girişi, bu beylerin arasındaki tefrikayı iyice gözler önüne sermiş, toplanarak herhangi bir mukavemette bulunmayı göze alamamışlardı. Safevilere sadece Diyarbekir halkı direndi. Bununla beraber tek başlarına yardım gelmeksizin çok da fazla dayanamayacaklarını padişaha bildirmeyi de ihmal etmediler. Haberi alan I. Selim, derhal yardım için bir birlik oluşturdu, kumandasını da aslen Diyarbekirli olan Hacı Yiğit Ahmed'e verdi. Yanındaki fazla olmayan kuvvetlerle şehre ulaşan Yiğit Ahmed Bey, gecedan istifade ederek Safevi kuşatmasını yarıp kalenin Rum kapısı tarafından içeri girmeyi başardı. Bunun bir nişânesi olarak kalenin burçlarına Osmanlı bayrakları dikildi ve böylece Safevilere gözdağı verilmeye çalışıldı. Ahmed Bey, ayrıca muhtemelen o sırada şehirde bulunan İdris-i Bitlisi ile şehir ileri gelenlerine I. Selim'in mektubunu da getirmişti. Mektupta özetle şöyle deniyordu:

“Bahar mevsiminde kutlu seferim kesindir. Sapkın şah, özür dilemek ve pişmanlığını iletmek için elçisini tarafımıza göndermiştir. Ancak benim asıl niyetim Müslümanların işini düzeltmek, ehl-i sünnetin maslahatını gözetmek, küfür ve ilhadı ortadan kaldırmak olduğundan onların şefaati kabul edilmemiştir. Zaferlere alışık sancaklarım Amasya'dan yola çıkmıştır”³⁸⁶.

Karahan, Kürt beylerinin kendisine boyun eğmeyeceğini anlayınca durumu Şah İsmail'e bildirmiş, şah da tabiyeti altındaki diğer Kürt beylerini toplayarak onun emrine vermişti. Bunlar Bitlis ve Hizan'a hâkim olan Kürt beyinin kumandası altındaki Erciş, Adilcevaз hâkimi ile daha önce katledilen Halid Bey'in diğer oğulları idi. Bitlis ve Ahlat tarafından harekete geçen bu birlikler, Erciş'in Sarısu mevkiinde, Bitlis, Sason ve Hizan beylerinin 4.000 kişilik kuvvetinin baskınına uğradı ve tamamen dağıtıldı³⁸⁷. I. Selim, Kemah üzerine yürümekteyken bu haberi almış ve o sırada Bitlis'te bulunan İdris-i Bitlisi'ye 4.000 altın yollamıştı. Daha sonra Dulkadır memleketi tarafına yöneldiğinde de Diyarbekir halkı tarafından yeniden yardım talep edildi. Fakat I. Selim, Alaüdevle meselesiyle meşgul olduğu ve diğer devletlerin müdahale etme

386 İdris-i Bitlisi, *Selimsahname*, s. 256.

387 İdris-i Bitlisi, *Selimsahname*, s. 257, 259; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 307.

ihtimali bulunduğu için buraya bir askerî birlik göndermeyi tehlikeli gördü. Kiği dolayındayken İdris'e bir mektup yollayarak şöyle dedi:

“Eğer Amid şehrinin ele geçirilmesi ve arada Kızılbaş kavminin oradan çıkarılması bazı beyler ve askerlerle birlikte Kürt beylerinin ve askerlerinin yardımıyla gerçekleşirse ve bu durum kesin ise bana arz edesin”³⁸⁸.

Bu hüküm, Bayındırlı tahtgâhı olan şehrin mahalli beylerin yardımıyla kurtarılıp kurtarılamayacağını anlamak için yazılmış olmalıdır. Zira I. Selim, o sırada İstanbul'a hareket etmiş durumdaydı. Ayrıca Bayburt'ta bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa'ya yanındaki kuvvetlerle birlikte Diyarbakir'e gitmesi için emir yollamıştı. Bu durum ayrıca şehre posta güvercinleri vasıtasıyla da bildirilmişti. İdris-i Bitlisi, Osmanlı birliklerine kılavuzluk yapacaktı. Bıyıklı Mehmed Paşa, kendi idari bölgesindeki beş sancağın askerlerini toparlamaya çalışırken İdris-i Bitlisi, civardaki Kürt beylerine giderek yardım toplamak üzere harekete geçmişti. Çemişkezek hâkimine, Palu Hâkimi Cemşid Bey'e, Çapakçur beyine giderek durumu anlatıp onların yardımını temin etmişti³⁸⁹.

Diyarbakır merkezli olarak bu gelişmeler yaşanırken Şah İsmail'in durumu hakkında padişaha ulaşan bir rapor bu meyanda dikkat çekicidir. Burada Şah'ın kararsızlık içinde olduğu, padişahın ne şekilde hareket edeceğini bilemediği için bazen Erdebil'e, bazen de yaylaya çıktığı, öte yandan ülkesinin doğu yönünden de karışıklıklarla karşı karşıya kaldığı, Bediüzzaman'ın oğlu Mehmed Mirza'nın Tamgan'ı aldığı ve Irak ile Horasan arasındaki yolları kapadığı, Ubeyd Sultan'ın Merv şehrini kuşattığı, ancak onun asıl dikkatini Osmanlı tarafına çevirdiği, Alaüddeve ile anlaşma yoluna girip 4.000-5.000 kişilik bir keşif kuvvetini Aladağ civarına yolladığı, bunların Kürt beyleri üzerine gerekli baskıyı yapmak göreviyle de yükümlü kılındığı bildirilmektedir³⁹⁰. Ayrıca bir kısım Safevi birliklerinin Erzincan dolayında buldukları, Nur Ali Halife'nin komutasındaki bu kuvvetlerin Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından dağıtıldığına dair bilgilere de rastlanmaktadır³⁹¹. Safevi kaynaklarına göre

388 İdris-i Bitlisi, *Selimşahname*, s. 266.

389 İdris-i Bitlisi, *Selimşahname*, s. 267.

390 TSMA, nr. 5674. Belgenin orijinal kopyası için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ek 17; keza Bacque-Grammont, *Les Ottomans, Les Safavides*, s. 148-151.

391 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 81.

Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Erzincan'a yönelmesi üzerine Rumlu Nur Ali Halife ile Aykutoğlu Muhammed Bey onu Çemişkezek'te karşılaşmış ancak mağlubiyete uğramışlar, Nur Ali Halife hayatını kaybederken Aykutoğlu küçük bir grupla kaçmayı başarmıştır³⁹². Bütün bunlar padişahın Kemah ve Dulkadır meseleleriyle uğraştığı sırada vuku bulmuş ve bu durum muhtemelen I. Selim'e Doğu Anadolu üzerinde tam bir kontrol kurulmaksızın yeni bir İran seferine gitmesinin uygun olmayacağı intibahını vermişti. En önemli olarak gördüğü Alaüddevle konusunu hallettikten sonra bütün ağırlığı Doğu Anadolu meselesine verecek, buradaki Kürt beylerini kendi yanına alarak stratejik önemi haiz şehirler ve kaleler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışacaktı. Bu takip edilen siyaset, ileride gerçekleştirmeyi düşündüğü yeni ve kat'i sonuç sağlayacak sefer için önemli bir merhale olacaktı. Muhtemelen bu sebeplerden dolayı yeni sefer hazırlıkları yapmak üzere İstanbul'a doğru yönelirken Bıyıklı Mehmed Paşa'yı en mühim üs konumundaki Diyarbekir üzerine yollamayı ve bu kesimde kontrolü sağlamayı hedeflemişti.

Bıyıklı Mehmed Paşa padişahın emri doğrultusunda İdris'in topladığı Çemişkezek, Palu, Çapakçur, Bitlis, Hizan, Hasankeyf, Cizre ve Sason beylerinin birlikleriyle de birleşti. Ayrıca Rumiye-i Suğrâ (Amasya-Sivas) Beylerbeyi Şadi Paşa 5.000 askerle ona katıldı. Osmanlı tarafı bu kuvvetleri toparlarken Safevi kumandanlarından Kürt/Kurt Bey, Çapakçur'u ele geçirdi³⁹³. İdris-i Bitlisi, Said Kasım Bey ve Cemşid Bey'i Çemişkezek askerleriyle birlikte harekete geçirip geçit yerlerini tutturdu. Bıyıklı Mehmed Paşa'ya da derhal yetişmesi için haber yolladı. Kiğı'da toplanan askerler Kurt/Kürt Bey'in birliklerini dağıttı. Bıyıklı Mehmed Paşa, Karaköprü mevkiine gelince Karahan, Diyarbekir kuşatmasını kaldırıp Mardin'e çekildi. Osmanlı birlikleri 921 Şaban ayı başında (Eylül 1515) şehre geldi. Fakat beyler burada durmayıp Karahan'ı takibe koyuldu. Mardin'e bağlı Cevsak'a (Cevzat/Cevzlik) kadar ilerlediler. Karahan ise Mardin'i korumak için bir kısım kuvvetleri bıraktıktan sonra Sincar Ovası'na doğru gitti. Üç gün kadar Cevsak'ta kalan Osmanlı beyleri Mardin'i kuşatıp kuşatmama konusunda tereddüt

³⁹² Hasan Rumlu, *Ahsen*, s. 190.

³⁹³ İdris-i Bitlisi, *Selîmşahmâme*, s. 267. Burada Kürt Bey, diğer kaynaklarda Kurt Bey şeklinde adı zikredilir. Doğrusunun Kurd Bey olması gerekir. Burada her iki şekli bir arada kullanıldı. Ayrıca bk. Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 310.

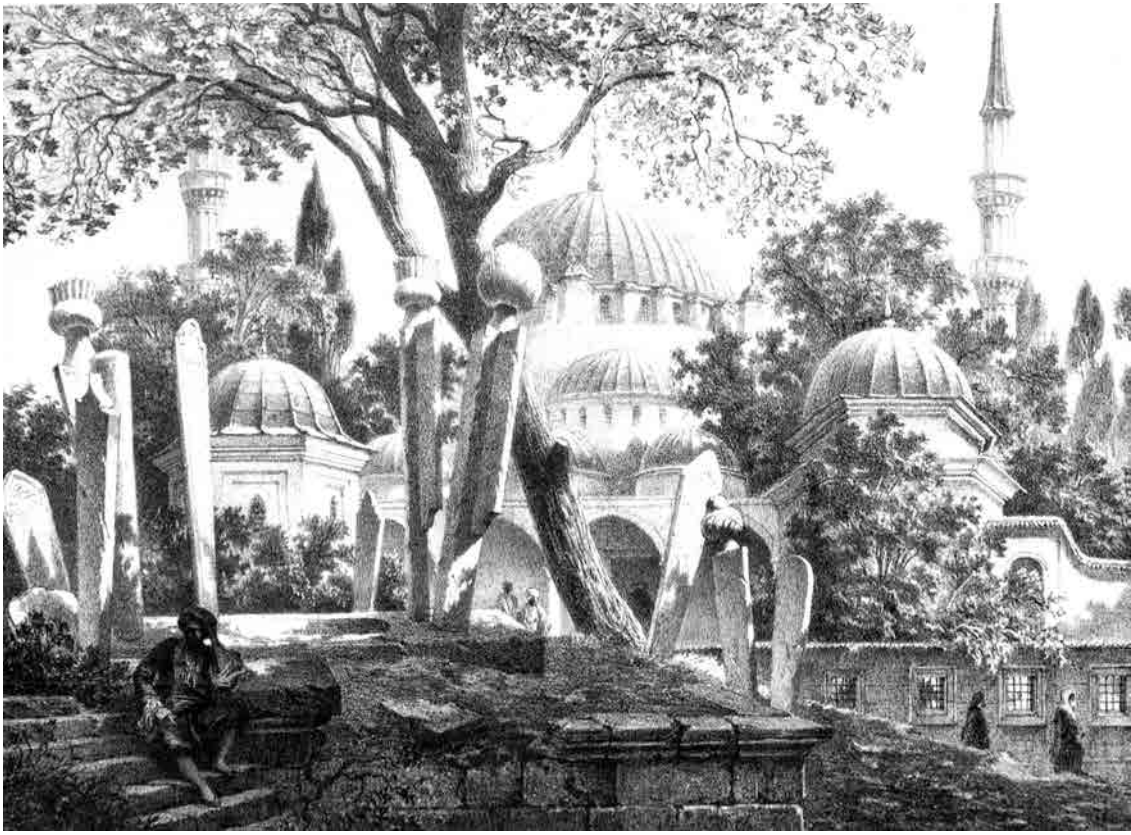
geçirdiler. İdris-i Bitlisi buranın mutlaka alınması gerektiğinde ısrarcı oldu. Hasankeyf emiri Halil Bey'i ve 500 kadar askeri yanına alarak Mardin'e gitti ve ulemeden birini nasihatçi tayin ederek şehir halkına yolladı. İtaat edildiği takdirde mal ve canlarının emniyette olacağını, aksi takdirde Osmanlı askerinin kaleye saldırarak zorla ele geçireceğini bildirdi. İyi niyet göstergesi olarak Osmanlı askerinin kale önlerine gelmeyip geride beklemekte olduğunu da haber vermişti. Bu söylenenlerden ikna olan halk Seyyid Ali Nusaybinî'yi vekil olarak yollayıp teslim olacaklarını beyan etti. Şehirdeki Safevi muhafızları bu durum karşısında kaleye kaçarak buraya kapandı. Osmanlı askerleri şehre girdi ve halk tarafından sevinçle karşılandı (Ekim 1515). Bununla beraber Safevi muhafızlarının şiddetle savundukları iç kale kısmı ele geçirilemedi. Bunun sebebi biraz da Şadi Paşa ile Bıyıklı Mehmed Paşa arasındaki çekişme idi. Nitekim Şadi Paşa, altı sancak beyi ve beş bin askerini alarak haber vermeksizin ansızın Cevsak'tan ayrıldı. Bunun sebebi Mardin kuşatması konusunda yaşanan tartışma olmalıdır. Zira Şadi Paşa, kendisine verilen görevin Diyarbakır'a kadar Bıyıklı Mehmed Paşa'ya refakat etmek olduğunu, padişahın bu hududu geçmelerini kesinlikle emretmediğini söylemişti. İdris-i Bitlisi, iki paşanın arasını bulmak için çok çalıştıysa da başarılı olamadı. Bıyıklı Mehmed Paşa kendisine bağlı askerlerle Mardin kalesi dibinde bir gün kaldıktan sonra geri dönmeye karar verdi. Şehirdeki askerler de ona katıldı ve böylece Mardin şehrini boşalttılar. Bunu haber alan Safeviler de Sincar'dan gelip yeniden Mardin'de kontrolü sağladılar³⁹⁴. Bıyıklı Mehmed Paşa ise Diyarbakır'a gelerek padişahın talimatını beklemeye başladı. Durumdan haberdar olan I. Selim, Şadi Paşa'ya kızmış, onu ve ona tabi Kırşehir Sancakbeyi Karaca Bey, Kayseri Beyi Süleyman Bey ve Faik Bey'i "izinsiz dönüp geldikleri için" azl etmiş, ayrıca Kasım 1515'te onları İstanbul'a getirterek hapsedtirmişti³⁹⁵. Böylece Doğu hâkimiyeti yolundaki ilk safha kapanmış oluyordu. Diğer gelişmeler padişahı tekrar buraya yönlendirecek, hatta belki de hiç hesapta olmayan yeni bir hedefin daha ortaya çıkmasına yol açacaktı.

394 Bütün bu bilgiler geniş şekilde olaylara şahit olan İdris-i Bitlisi tarafından anlatılmaktadır: *Selîmşahname*, s. 268-272. Hoca Sadeddin Efendi de aynı bilgileri ondan naklederek anlatmıştır: *Tâciü't-tevârih*, II, 310-311.

395 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 472

VI. İstanbul'a Dönüş ve Yeni Sefer Hazırlıkları: Doğu Meselesinin İkinci Safhası

Zorlu bir seferin ardından 29 Cemaziyevvel 921 (11 Temmuz 1515) Çarşamba günü kuşluk vaktinde Dil İskeleyi'ne gelen I. Selim buradan bir kayığa binerek ikindiden önce Bahçekapısı'na yanaşıp saraya girdi. Böylece yaklaşık on beş aydır uzak bulunduğu payitahtına ulaşmış bulunuyordu. Ruznâmeye göre 11 Cemaziyelahirde (23 Temmuz) aynı zamanda devlet ileri gelenleriyle birlikte yapmış olduğu bu büyük seferin değerlendirmesini gerçekleştireceği ilk divan toplantısına kadar vaktini dinlenmekle geçirdi. Bazen atla uzun gezintiler yaptı, bazen de gemiye binerek Boğazı dolaştı, İstanbul'un durumunu gördü. Divanın yapıldığı gün yeniçeri ağası, vezirler ve kadıaskerlerle görüştü. Ertesi gün bazı elçiler gelerek zafer tebrikinde bulundular. Bu vesileyle düzenlenen divanda ayrıca Diyarbakır tarafından gelen haberler ile birlikte Nur Ali Halife'nin kesik başı da intikal etmiş; bunun yanı sıra Macaristan'dan alınan esirler huzurundan geçirilmiş; kazanılan zaferin kutlaması yapılmış, İstanbul, Edirne, Bursa ulemasına, şeyhlere ve fakirlere bahşişler dağıtılmıştı. Padişah bu arada atalarının mezarını da ziyareti ihmal etmedi. Önce Eyüb'e, ardından evvela dedesi Fâtih'in ve sonra da babasının türbelerine gitti, dualar okudu. 26 Temmuz'da da Edirne'de muhafaza hizmetinde olan tek oğlu Şehzade Süleyman, İstanbul'a geldi ve Yahya Paşa'ya ait evde konakladı. Onun şerefine düzenlenen karşılama merasimini padişah da kendisini göstermeyerek yanında birkaç yakın adamı olduğu hâlde seyretmişti. Hatta Şehzade Süleyman törenle Silivrikapı'sından girerken tuğ taşıyan asker tuğun uç kısmını kapıya çarparak ortasından kırılmasına yol açmıştı. I. Selim'in oğluyla resmen buluşması üç gün sonra gerçekleşti (29 Temmuz). Babasının elini öpen şehzade ayrıca çeşitli hediyeler de takdim etmişti. Ertesi gün de şehzadenin lalası Kasım Çelebi, defterdarı Sinan, hocası

Eyüp Sultan'da mezarlık ve türbeler. (Eugène-Flandin)

Hayreddin Efendi padişahın huzuruna kabul edildi; bu törenden sonra ise padişah karşı yakaya geçip ava çıktı³⁹⁶.

Bu dinlenme ve törenlerin ardından padişah ilk iş olarak aklından hiç çıkarmadığı Amasya'daki yeniçeri isyanı meselesini ele aldı. Zira bu hususu ordunun tesanütü, ileride girişeceği seferlerin selameti bakımından önemli görüyor; onları tam anlamıyla kendi otoritesi altına almanın gerekliliğine inanıyordu. Kısaca bir bakıma kendisine iktidarı sağlayan ve bunun diyetini de yer yer isteyen yeniçerilerle hesap görmenin vakti artık gelmişti. Aslında bu işte onları teşvik edenlerin kimler olduğu son derece önemliydi. 6 Ağustos'tan itibaren birbirini ardında düzenlediği divan toplantılarıyla konunun üzerine eğildi, vezirlerini bu işin gerçek faillerinin bulunması için sıkıştırmaya başladı. Hatta bu meselenin konuşulduğu anlaşılan 6 Ağustos'taki divan toplantısından çıkan vezirler çok sarsılmış bir görünüş arz etmekteydiler. Nitekim Haydar Çelebi onların "ızdırap" içinde divandan çıktığını açık şekilde yazar

396 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 466.

ve ertesi gün de aynı durumun tekrarlandığını, vezirlerin yine şaşkın ve üzgün vaziyette divandan ayrıldığını belirtir³⁹⁷. Padişah kızgınlığını gösterircesine üst üste düzenlenen iki divan toplantısına da katılmadı. Hemen sonra da Kilercibaşı Ferhad Ağa'yı katletti. Receb ayının ilk ve ikinci günü (11-12 Ağustos) yapılan divanlarda ise yine padişah vezirlere ağır sözler söyledi. Hatta divandan kadıaskerleri çıkararak vezirleri uzun bir süre tutmuş, padişahın ağır hakaretlerine maruz kalan vezirler yine büyük bir üzüntü içinde divandan ayrılmıştı.

Bir *Selimmâme* yazarı bu hadiseyi bir başka pencereden nakleder. Ona göre padişah İstanbul'a geldikten sonra hiçbir işle ilgilenmemiş, divanda hiçbir devlet meselesinin konuşulmamasını dava dinlenmemesini emretmiş, vaktini avla geçirmeye başlamış. İşlerin aksadığını gören yeniçeriler müftüye giderek durumun kötüye gittiğini ve bunun sebebinin ne olduğunu sormuşlar, o da bunun padişahın emri olduğunu, bizzat kendisine sormaları gerektiğini söylemiş. Padişah, İstanbul'a geldiğinde yeniçeriler durumu ona arz etmişler, fakat padişah onlara kızarak, sultanın emrini kabul etmeyen ona karşı ayak direyen kulların bulunduğu bir yerde adalet mekanizmasının işlemeyeceğini, hatta bu şartlarda sultanlık yapmayacağını bile söylemiş³⁹⁸.

Selimmâme yazarının dramatikleştirerek anlattığı gibi olmasa da I. Selim'in yeniçerilere olan kızgınlığının had safhada olduğu ve kendilerini isyana teşvik edenlerin bulunmaması durumunda tahttan feragat edeceğini dahi söylediği başka kaynaklarla teyit olunmaktadır. Belki padişah bunu bir taktik icabı söylemiş olabilir; ama bu sözlerin asker ve halk arasında derin bir şaşkınlığa yol açtığı da bellidir. Yeniden Ruznâmede anlatılanlara dönecek olursak, padişahın kesin bir sonuç almak için her türlü yolu denediğine dair ipuçlarını yakalamak mümkündür. Recebin ikinci günü (12 Ağustos) yapılan divanın ardından yanına alarak İstanbul'a getirdiği Bediüzzaman Mirza'nın ölümü dolayısıyla sultanlara benzer bir cenaze merasimi tertip ettiren padişah, ertesi günkü divanı Eyüb'te iken topladı. Önce paşalarla, onları çıkardıktan sonra da yeniçeri ağasını davet ederek, onunla baş başa görüştü. Ardından yeniden paşaları divana çağırdı ve bu defa sekban başı, eski

397 "Ruznâme", s. 466.

398 Şükri-i Bitlisi, *Selimmâme*, s. 212-213.

yayabaşlarından on kişi ve acemi oğlanlar ağasını davet ettirdi. Paşalar ile yeniçeri ağası kapıda beklerken onlarla görüşüp açık şekilde Amasya’da vuku bulan yeniçeri isyanının tahrikçilerinin kimler olduğunu sordu, eğer bunları ele vermezler ise “terk-i saltanat” edeceğini yani saltanatı bırakacağını bildirdi. Fakat bunlardan da istediği cevabı alamadı. Kızgınlıkla divan toplantılarını iptal etti ve ava çıktı.

Bununla beraber durumun mahiyeti anlaşıldığından yeniçeriler bir araya gelerek padişaha verilecek cevabı konuştular. 5 Receb’te yapılan divanda padişaha “Ol hususda cümlemiz mücrimiz, devletlü hudavendigârdan afv rica ederiz.” şeklinde cevaplarını iletmek için yeniçeri ağasını gönderdiler³⁹⁹. Şüphesiz bu tavırları bir bakıma padişaha meydan okuma anlamına geliyordu. Yeniçeriler aralarından herhangi birinin veya kendilerine telkinatta bulunanların adlarını vermeyerek toplu şekilde suçu üstlenmekteydiler. Yeniçeri ağası ve sekbanbaşı bu cevabı Pîrî Paşa’ya bildirdilerse de padişah bunun gerçek failleri koruma gerekçesi olduğunu anlamıştı. Bu yüzden baskıyı daha da artırdı. Bunun üzerine yeniçeriler Ağa Kapısı’nda yeniden toplantı yaptı ve muhtemelen de bu toplantı sonucu padişahın tazyikinden kurtulamayacaklarını anladıklarından teşvikçilerin isimlerini bildirme kararı aldılar. 18 Ağustos’ta yapılan divan toplantısına gelen yeniçeri ağası birkaç yaya başıyla birlikte padişahın huzuruna çıktı. Bu görüşme sırasında olayın failleri ele verildi. Zira onlar çıktıktan sonra padişah hemen kadıaskerleri çağırması, kısaca onlarla konuşup dışarı çıkardıktan sonra vezirler divana gelmiş, içeri girdiklerinde padişah onlara isimleri açıklamıştı. Bunun üzerine önce Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa huzura davet edildi. Sekbanbaşı paşalarla birlikte içerdeyken yeniçeri ağası da divana çağırılmıştı. Bu durum Sekbanbaşı Balyemez’in divanda sıkı bir şekilde sorguya çekildiğini ve suçlandığını göstermektedir. Belki de yeniçeri ağası ile yüzleştirilerek bu olaydaki rolünün tespitine çalışılmıştır⁴⁰⁰.

Selîmnâme müellifi Şükri-i Bitlisi, yeniçerilerin faillerin adlarını padişahın ısrarlı sorgulamaları sonucu ona bildirdiklerini açıklayarak iki tarafın konuşmalarını şiir diliyle verir. Burada yeniçeriler padişaha şöyle seslenerek adları açıklarlar:

399 Haydar Çelebi, “Ruzname”, s. 467.

400 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 467.

“Dediler iy erenler serveri/ İtti birkaç bi-hired yeniçeri/ Lîk bâis bunda üç behredir/ Uş bu tahrîk ile anlar şöhredir/ Biri İskender Paşa durur be-nâm/ Ol biri Sekbanbaşı iy nîk-nâm/ Biri dahi kazıaskerdir ki şah/ Sanur anı her cihetten nîk-hâh”⁴⁰¹.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre esas teşvikçiler vezir İskender Paşa, Kadıasker Tacizâde Cafer Çelebi ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa idi. Bunlardan ilk ikisinin divanda bulunması, padişahın tahkikatını zorlaştıran en önemli husus olmuştu. Haydar Çelebi durumun açıklığı kavuşmasından sonra sekbanbaşının içeride kaldığını ve salıverilmediğini, Kapıcıbaşı Behram Ağa'nın hemen aceleyle gelerek vezirlerden Pîrî Paşa ile İskender Paşa'nın ellerini arkadan bağlayarak alıp padişaha götürdüğünü belirtir. Az sonra da Tacizâde, çavuşlar tarafından tutulup padişahın yanına sevk edilmişti. Divana başkanlık eden Sinan Paşa, bu durum karşısında divanı dağıtıp gitmek istediğinde kapı ağası muhtemelen padişahın aldığı emir uyarınca buna engel olmuştu. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Pîrî Paşa'nın salıverildiği ve gelmekte olduğu görüldü. Onun azledilip Eyüp'te bulunan çiftliğinde ikamet etmek üzere yollandığı anlaşıldı. Sonra kapıcıbaşı, Sinan Paşa'yı alıp padişahın yanına getirdi. Ardından da cellâtlar çağrıldı⁴⁰².

I. Selim, çok güvendiği iki yakın adamının isminin ortaya çıkmasından dolayı çok şaşırmış, bunun sebebini onlardan öğrenmeye çalışmıştı. Önce İskender Paşa'ya bu olaydan haberdar olduğu hâlde neden kendisine bir şey söylemediğini ve bunlara mani olmadığını sordu. İskender Paşa, suskun kalınca boynunun vurulmasını emretti. Ardından Sekbanbaşından bu olaydaki rolü hakkında bilgi almak istedi ve onu da sorguladı. Balyemez Osman Ağa, İskender Paşa gibi sessiz kaldı ve cellada teslim edildi. Tacizâde'ye ise manidar şekilde bir müminin katline kasteden kişi hakkındaki hükmünün ne olacağını sordu. O da bunun cezasının ancak “katl” olacağını söyledi. Padişah, Pîrî Paşa aleyhine söylediği sözleri hatırlatarak onun öldürülmesi için kendisine yaptığı telkinatı yüzüne vurdu. Ayrıca Pîrî Paşa'nın kendisine kazaskerin fitneci bir şahıs olduğunu bildirdiğini de söyledi. Tacizâde'yi onun katline çalışmakla ve bu amaçla yeniçerileri tahrik etmekle suçladı. Kazasker

401 *Selimnâme*, s. 214-215.

402 “Ruznâme”, s. 467.

ise bunları kabul etti, kendisini savunmadı. Bunun üzerine o da cellâta verildi⁴⁰³.

Şükri-i Bitlisi'nin bu anlatımının tam olarak doğru olup olmadığı konusunda bir şey söylemek zordur. Fakat Selim'in onları sorguya çektiği açıktır. Burada unutulana nokta Pîrî Paşa'nın durumudur. Padişahın hiçbir suçu olmayan, hatta Amasya'da isyan sırasında evi yağmalanan Pîrî Paşa'ya da kızması ve onu görevden alması, muhtemelen bu iki grup arasındaki çekişmenin bir yansımasıdır. Gerçekte Amasya'da Pîrî Paşa ile Tacizâde ve İskender Paşa ekibi arasında ciddi bir iktidar mücadelesinin yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum padişahın sadrazamsız olarak işleri yürütmesinin de bir sonucu olmalıdır. Dukakinzâde'nin katlinden sonra herhangi bir veziri bu makama atamaması, onlar arasındaki iktidar çekişmesinin hızlanmasına yol açmış olabilir. Bundan dolayı isyanın belki de ana hedefi, doğrudan padişah üzerinde oldukça etkili olan ve iktidara geleceği sanılan Pîrî Paşa'nın bizatihi kendisiydi. Padişahın Tacizâde ile Pîrî Paşa arasındaki çekişmeyi bilmesi, olayın gerçek sebeplerinin çözümünde hiç şüphesiz anahtar bir rol oynamıştır. Bu bakımdan birini katlettirip diğerini uzaklaştırması bu iki hizibin gücünü kırmaya yönelik bir manevrasıydı. Nitekim böylece artık tek başına güçlü şekilde isteklerini karşı çıkılmaksızın yaptırabileceği bir ortama da kavuşmuş olduğunu düşünmekte idi.

Önce İskender Paşa'nın, ardından Tacizâde'nin ve sonra da Sekbanbaşının idamlarını bizzat seyreden I. Selim, derhal yeniden yeniçeri ağasını davet ederek onunla baş başa bir süre konuştu ve yeniçerilerin tepkilerini öğrenmek istedi. Sonra ortalık duruldu ve padişah da böyle önemli bir olayı aydınlatmış olmanın verdiği rahatlıkla yeni faaliyetlere girişti. Ertesi gün 19 Ağustos'ta Şehzade Süleyman'a sancağına dönmesi için izin verdi ve 20 Ağustos'ta da Rus elçisini kabul etti. Elçi, çeşitli kürkler, balık dişleri, avcı kuşlardan oluşan değerli hediyeleri padişaha sunmuştu. İki gün sonra da padişah Pîrî Paşa'yı affetti. Pîrî Paşa o gün yeniden divana girip vezirlik payesini tekrar aldı. Bu arada Şehzade Süleyman'ın gidişi bir iki gün ertelendi. Bunun sebebi padişahın vergi defterleri konusundaki şüpheleriydi. Nitekim şehzadenin lalası ve defterdarı, harcamalarını ihtiva eden masraf defterlerinin hesabını

403 Şükri-i Bitlisi, *Selîmânâme*, s. 215-216.

padişaha vermek zorunda kaldı. Fakat tam bu sırada 15 Receb'te (25 Ağustos) Bedesten yani Kapalıçarşı civarında bir bozahanede çıkan yangın hızla yayıldı. Birçok dükkânı ve evi yaktı, Gedikpaşa mahallesine kadar dayandı. Ancak ikinci vakti söndürülebildi. Yangın sırasında divan tatil edilmiş bütün vezirler, devlet erkânı ve yeniçeriler yangının söndürülmesi için canla başla çalışmıştı. Daha sonra bedestende yanan eşyaların sayımı ve teftişi gerçekleştirildi, bu işe de bizzat vezirler nezaret etmişti. Bir rivayete göre, padişah bu yangının sebebini Tâcizâde'nin katline bağlamış; yanında bulunan Sinan Paşa'ya şöyle söylemişti:

“Bu yangın Cafer Çelebi'nin ah ateşinin neticesidir. Korkum odur ki onun bu ahı ateşi, bizi yakar, sarayımızı ve eyaletimiz harap ve viran eder, haksız yere dökülen kanı tahtımızı ve bahtımızı sele, ahı rüzgârı saray-ı Süleymanınızı yele verir”⁴⁰⁴.

Padişah bu arada Doğu'dan gelen haberleri dikkatle takip ediyordu. Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbakır ve Mardin yöresindeki faaliyetleri konusunda bazı tedbirlerin alınmasını kararlaştırdı. Zira bu sıralarda Doğu meselesi ile ilgili yukarıda sözü edilen haberler divana ulaşmış olmalıdır. Bazı sancaklara yeni tayinler yapan padişah, 25 Receb'te (5 Eylül) yapılan divan sonrası oğlu Süleyman'ı sancağına yolcu etti. Üç gün sonra Rus elçisinin İstanbul'dan ayrıldığı gün, uzun zamandır boş olduğu anlaşıl原因 veziriazamlık makamına Hersekoğlu Ahmed Paşa getirildi⁴⁰⁵. Bu tayini yaptıktan sonra da padişah Edirne'de kış geçirmek istediğini ve bunun için hazırlık yapılmasını emretti. Tam bu sırada Özbek hanı Ubeyd Han'dan Horasan yöresinin önemli bir kısmını fethettiğini bildiren elçisi gelmişti.

Padişah şaban ayı başında (10 Eylül) İstanbul'dan Edirne'ye hareket etti. Böylece sefer dönüşü ancak iki ay başkentte kalmış oluyordu. Bu süre zarfında da hızla yeni birtakım askerî hazırlıkları başlatmıştı. Bu meyanda özellikle yeni ve güçlü bir donanma oluşturulması için Haliç Tersanesi'nin genişletilme çabaları dikkate değer. Tersane gözlerinin inşasının padişahın İstanbul'da kaldığı bu iki ay içerisinde tamamlandığı söylenebilir. Zira Venedik elçisinin 1513 tarihli bir raporunda padişahın her biri yüz gözlü olmak üzere iki yüz kadırgayı inşa edebilecek

404 Kınalızâde, *Tezkiretü'ş-şu'ara*, nşr. İ. Kutluk, I (Ankara 1978), s. 248.

405 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 468.

kapasitede tersane yapımı emrini verdiği yazılıdır. İlk gözler aynı yılın sonbaharında, önemli kısımlar ise ertesi sene bitirilmiştir. 1515'te de diğer gözler tamamlanmıştır. Bu durum onun çıkacağı doğu seferi hazırlıkları çerçevesinde de mütalaa edilebilir.

Padişah Edirne'ye doğru ilerlerken yolda yine devlet işleriyle ilgilenmekteydi. Bu sırada en büyük problem, veziriazam tayin ettiği Hersekzâde'nin bu görevi kabul etmekteki isteksizliği oldu. Hersekzâde Ahmed Paşa, belki de yaşlılığını ileri sürerek bu geçinmesi zor padişahla çalışmak istemiyordu. Türlü özürler ileri sürerek görevi kabul etmekte imtina gösterdi. Padişah ise ısrarla onu göreve davet ediyordu. Hatta Hersekzâde'den gelen mektuba sinirlenerek yanındaki Pîrî Paşa ile Sinan Paşa'ya muhtemelen onu iknada gösterdikleri gevşeklik sebebiyle kızmıştı. 26 Ağustos 1515 tarihli bir Venedik raporunda bununla ilgili meselenin yanlış vazedildiği dikkati çeker:

Burada padişahın veziriazam Sinan Paşa'dan hoşnut olmadığı için Hersekzâde'yi yeniden işbaşına geçirmek istediği, Sinan Paşa'nın kulis yaparak Hersekzâde'nin görevi kabul etmemesi için çalıştığı, bundan etkilenen Hersekzâde'nin özür beyan ettiği, Sinan Paşa'nın bu faaliyetlerini öğrenen padişahın ise kızgınlıkla kılıç çekerek onu kovaladığı, Sinan Paşa'nın çadırdan kaçarak canını zor kurtardığı ve saklandığı, fakat sonra onun yerine bu göreve uygun başka bir vezir bulunamadığı için Sinan Paşa'nın affedilip tekrar bu makama atandığı belirtilir⁴⁰⁶.

Gerçekten de padişahın Sinan Paşa'ya kızdığı doğrudur, hatta daha sonra Sinan Paşa'ya hediyeler göndererek gönlünü almıştır, ama Hersekzâde'nin göreve getirilmediği bilgisi tamamen hatalı görünmektedir. Nitekim padişah, Hersekzâde'nin kethudasını yanına çağırıp ona paşaya iletmek üzere hüküm yollamış, sonunda 16 Eylül'de Hersekzâde'nin veziriazamlığı kabul ettiği haberi gelmiştir. Yine bu sıralarda Hersek eski sancakbeyi İsabeyoğlu'nun, Klis adlı kaleyi sıkıştırıp varoşunu ele geçirdiğini bildiren bir ulağı da vasıl olmuştur. Nihayet padişah 19 Eylül'de Edirne'ye ulaştığında bütün Edirne halkı onu karşılamış ve bu vesileyle büyük törenler düzenlenmiştir. 22 Eylül'de de veziriazam Hersekzâde Edirne'ye varıp Pîrî ve Sinan Paşalar tarafından istikbal olunmuştur. Hersekzâde iki gün sonra divana gelip iki oğluyla

406 Venedik elçi raporundan naklen Hammer, IV, 153.

birlikte padişahın elini öpmüş ve sonra hediyeler sunarak divandaki yerine oturup işe başlamıştır.

Padişah, Edirne'de geçirdiği ilk ayda bir taraftan Doğu'dan gelen haberleri dikkatle izliyor, öte yandan Batı'da Macarlar ile olan müna-sebetlerin durumunu paşaları vasıtasıyla anlamaya çalışıyordu. Tam da bu sırada Şah İsmail'in elçisinin geldiği haber alındı. Karşılınması için İspanakçioğlu Hayreddin Çavuş yollanırken Macar elçisiyle barış hususu gündeme gelmişti. 11 Ramazan'da (19 Ekim) Şehzade Süleyman'ın bir oğlunun dünyaya geldiği haberi ulaştı, bu ilk erkek torununa Murad adı konulmuştu. Üç gün sonra Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbakır'a girdiği müjdesi ulaşmıştı. Bununla ilgili mektuplarla gelen çavuş ise 26 Ramazan'da divana kabul edilmişti. Bunun üzerine Diyarbakır beylerbeylik olarak Bıyıklı Mehmed Paşa'ya verilirken buranın yeni teşkilatı da belirlendi ve oluşturulan sancaklara tayinler yapıldı. Şevval ayının üçünde (10 Kasım 1515) tertip edilen divanda Şah İsmail'den gelen elçi resmî olarak kabul edildi. Padişah divana katılmadı, paşalarla elçi ve bir adamı gözden uzak bir yerde görüştü ve durumu müzakere etti.

Yine bu sırada Alaüddeve Bey'in başını Mısır'a götüren elçi Hasan Bey, Edirne'ye gelerek Memlük sultanının mektubunu ilettili. Aynı zamanda Halep emirinden de ayrı bir mektup gelmişti. 11 Kasım'da bu üç mektup (şahın, Memlük sultanının ve Halep emirinin) padişaha okundu, ardından da şahın elçisi salıverilmeyip Dimetoka'ya hapse yollandı. Bu arada Çavuş Küçük Ahmed'e Diyarbakır bölgesinde yapılan tayinlerle ilgili beratlar verildi. Bunlardan biri beylerbeyi beratı, yirmi ikisi sancakbeyi beratı, diğerleri ise istimaletnâmelerdi ve Kürt beylerine hitaben kaleme alınmışlardı. Ayrıca İdris-i Bitlisi'ye de hüküm yazılıp değerli hediyeler ayrıldı. Bunlar da Çavuş'a teslim edildi. Hemen ardından yeni bir seferin hazırlıkları yapılmaya başlandı⁴⁰⁷. Zira Mardin'de Osmanlı birliklerini geri çekildiği haberleri ulaştığı için Karahan'ın faaliyetleri padişahı endişelendirmişti. Hemen Karaman Beylerbeyi Husrev Bey'e emir yollanarak Diyarbakır tarafına yardım için hareket etmesi istenilmişti. Ayrıca Diyarbakır'a gitmek üzere ulufeci asker yazımı yapılmıştı. Diyarbakır'a yollanacak bu askerlerin başına da Ulufecibaşı İshak Ağa getirilmişti. Nevruz vakti geldiğinde de bütün sancakbeylerine

407 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 471-473.

hükümler yazılıp sefer için hazırlanmaları emredildi⁴⁰⁸. Fakat bu hazırlıklar ve sefer kararı padişahın vezirlerle anlaşmazlık içine düşmesine yol açmıştı. Özellikle 2 Zilkade'den (8 Aralık) itibaren gerilim iyice tırmanmaya başlamıştı. Paşalara kızan padişah, bir hafta boyunca divanı toplatmadı. Sonra yeniden işlere hız verildi. Azledilen Şadi Paşa'nın yerine Rum Beylerbeyliğine Bolu Beyi Mehmed Bey tayin edildiği gibi, avarız yoluyla arpa toplanması için her tarafa emirler gitti. Silahdarbaşı ve Sipahi oğlanları ağası bölüklerinden 1.000'er askerle Diyarbakır'a gönderildi. Safevilere karşı yapılacak yeni bir sefer düşünüldüğü için o sırada Edirne'ye gelmiş olan Ubeyd Han'ın ve Şirvan Şah'ın elçileriyle de görüşülmüştü. Hemen sonra Anadolu beylerbeyinin bütün sancakbeyleriyle nevruzda Kırşehir'de toplanmasına dair emir yollandı. Karaman Beylerbeyi de oraya gidecekti. Tam bu sırada da Karahan'ın Mardin'e girdiği, Şah İsmail'in de Bağdad'a yürüdüğü haberleri ulaşmıştı. Muhtemelen bu yüzden divanda padişah ile vezirler arasında münakaşa çıkmıştı. Hatta Safevi elçisinin durumuyla ilgili yeni bir tartışma daha yaşandı⁴⁰⁹. Şah İsmail'in Diyarbakır'a gelme ihtimaline karşı yeni tedbirler alındı. Böyle bir şey vaki olursa Bıyıklı Mehmed Paşa, Diyarbakır Kalesi'ne girip müdafaada bulunurken bir grup Osmanlı askeri de Çukur Sa'd tarafından Safevi memleketini vuracaktı.

Doğu'dan peşpeşe bu haberler gelirken I. Selim, Edirne'deki sıkıntılı havadan uzaklaşmak için 25 gün kadar süren bir süre avı için Yanbolu tarafına gitmiş, bu vesileyle pek çok yeri dolaşmıştı. Döner dönmez de derhal divanı toplatmış ve 14 Safer 922'de (15 Mart 1516) kesin şekilde yeni bir Doğu seferine çıkılacağını ilan etmişti: Haydar Çelebi bunu şöyle anlatır:

“On dördüncü gün divan oldu. Alet-tertib devletlü hudâvendigâr ile buluşulup Diyar-ı Şark cânibine sefer müte'ayyin oldu. Tehyî'e-i esbâb olunmağa emr olundu ve Üngürüs'ün sulh etmek için gelecek elçisine tiz yürüsün diye ulak gönderildi”⁴¹⁰.

Anlaşılabacağı üzere sefer için kat'i karar verilince öncelikle Batı'dan gelebilecek tehlikelere karşı Macarlarla anlaşma yapılması işine ağırlık

408 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 473.

409 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 474.

410 “Ruznâme”, s. 475.

verilmişti. Ayrıca padişah, oğlu Süleyman'ı sancağından çağırarak Rumeli tarafının muhafazasıyla görevlendirdi. Yeniçeri ağasını da Eskişehir yolundan gitmesi için yola çıkardı. Rumeli askeri ise Gelibolu'dan geçip Biga'da toplanacaktı. Bunlar kapıkulu ile birlikte Kütahya üzerinden Karaman yönüne gideceklerdi. Padişah yeni bir sefer öncesi Macarlarla barış yapma işine hız verdi. Üçüncü defa bir Macar elçisi Edirne'ye gelmiş, divanda kabul edilmiş, fakat bu sırada Macar kralının ölümü (Macar kralı Vladislav 13 Mart 1516'da ölmüştü) haberi ulaşırsa da (6 Nisan) ertesi günü barış işi tamamlanmış ve elçilere memleketlerine dönüş izni verilmişti. Kralın ölümü bu anlaşmanın yenilenmesini gerektirdiğinden elçilerden sadece ikisi Kemal Bey adlı bir Osmanlı görevlisiyle birlikte yollanmıştı. Ertesi günü 6 Rebiülevvel'de (9 Nisan) İstanbul'a gitmek üzere hazırlıklar tamamlandı ve bir gün sonra da "Diyar-ı Şarka sefer-i humâyun azmi" için padişah Edirne'den ayrıldı⁴¹¹.

11 Nisan'da Şehsuvaroğlu Ali Bey, Memlük sultanının Kahire'den Halep'e gitmek üzere hazırlandığını duyulduğunu bildirdi. Padişah, Tekirdağ yakınlarında Bigados'a geldiğinde hemen bir divan tertip ettirdi. Alınacak yeni tedbirleri kararlaştırırsa da ertesi gün bunları iptal ettirdi. 19 Nisan'da İstanbul önlerine geldi ve otağını kurdu. İstanbul'da iken bazen ordugâhtaki otağında bazen de sarayda kalacak ve çıkacağı seferin hazırlıklarını yapacaktı.

Padişahın Çaldıran dönüşü önce İstanbul ve ardından da Edirne'de bulunduğu aylar boyunca Doğu'da Safevilerle olan çatışmalar dikkati çekecek ölçüde tırmanış göstermeye başlamış, özellikle Safevilerin Karahan vasıtasıyla bölgedeki faaliyetleri, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbekir merkezli mücadelesi bir süre sonra işin içine Memlük Sultanlığını da çekecek raddelerde yeni bir siyasi çekişme alanını belirlemiştir.

Osmanlı kuvvetlerinin başarısız Mardin kuşatmasının ardından Safevilerin bölgedeki birliklerinin başında olan Karahan, bu güçlü kaleyi tam olarak kontrolü altına almış ve şahtan gelen takviye güçlerle bölgedeki varlığını iyice hissettirmeye başlamıştı. O sırada Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yanında bulunan İdris-i Bitlisi, eserinde meydana gelen hadiselerle ilgili ayrıntılı bilgi verir. Buna göre Şah İsmail, Karahan'a yardım için Bağdad valisini, Hemedan hâkimi Yegan/Yeğen Bey'i, Kelhur

⁴¹¹ Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 476.

ve Kerav Hâkimi Çuka Sultan ve ona bağlı 600 Gürcü askeri de dâhil Bağdad yoluyla Mardin'e göndermişti. Bunun sebebi Azerbaycan ve Kuzey Irak yollarının Osmanlılara bağlı Kürt beyleri tarafından kesilmiş olmasıydı. Bunlar Karahan ile birleşince Mardin'den Hasankeyf ve Diyarbakır arasında bulunan Kerh (Üçtepe) yöresine kadar olan bölgeyi kontrol altında tutmaya karar verdiler. Zira bu kesimde Osmanlı ordusunun mahalli beylerle birleşmesini önlemek istemekteydiler.

Safevi birlikleri, Kerh civarında bir ay kadar kaldı. Diyarbakır'da bulunan Osmanlı birlikleri bu durum karşısında kalede beklemeyi ve bunların üzerine gitmemeyi kararlaştırmışlardı. Çünkü kumandanların yaptıkları toplantıda görüş ayrılığı çıkmış, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ısrarlarına rağmen diğer kumandanlar Kerh'te bulunan Safeviler üzerine yürünmemesi ve Diyarbakır'a padişahın gönderdiği yardım kuvvetleri ulaşana kadar beklenmesi yönünde karar almışlardı. Fakat Bıyıklı Mehmed Paşa bu karara rağmen yeni bir plan hazırladı. 2.000 kişilik öncü bir birliği Safeviler üzerine yollayacak, bu arada Diyarbakır ile Kerh arasındaki Kantara'da kendisi geri kalan birkaç bin askerle pusuya yatacak, 2.000 kişilik öncü süvari birliği Kerh'te Safevilere göstermelik baskın düzenleyip geri çekilerek onları pusuya yatmış kuvvetlerin yanına kadar getirecek ve böylece Safevi ordusu bozguna uğratılacaktı. Ancak bu fikir başta İdris-i Bitlisi olmak üzere beyler tarafından çılgınca bulunduğu kabul edilmedi. Buna sebep olarak Kerh ile Diyarbakır arasının 6 fersah mesafede oluşu, yağın yağmurlar sebebiyle yolun çamur içinde bulunuşu, bundan dolayı süvarilerin istedikleri gibi süratle saldıramayacakları ve zamanında geri dönemeyecekleri, bunların sayılarının Safevilere nispetle az oluşu, ayrıca Safevi birliklerinin dağ yollarını iyi bilmeleri, gidilecek noktalardan haberdar olmaları gösterilmekteydi. İdris'in de bu yönde görüşlerine rağmen Bıyıklı Mehmed Paşa Harput hâkimi Çerkez Hüseyin Bey, Ulufecibaşı Mehmed Çelebi ve Sarıkaplan adlı adamlarının başında bulunduğu 2.000 kişiyi Kerh'e gönderdi.

Yapılan savaşta plana uygun davranan Osmanlı birliklerinin düşündükleri gerçekleşmedi, Safeviler de onları takip etmedi. Kantara'da beklemekte olan Bıyıklı Mehmed Paşa, kendine ulaşan yanlış istihbarat üzerine Diyarbakır'a dönünce, bu tarafa gelmekte olan öncü birlik çekilmeyi gören Safevilerin takibine uğradı. Üstelik bir Safevi kuvveti

de Bıyıklı Mehmed Paşa'nın çekildiği Kantara'ya başka yollardan gelip yerleşmişti. Böylece kurulan tuzanın kurbanı bu öncü birlik oldu ve buluşma yerine geldiklerinde önemli bir bölümü kılıçtan geçirildi. Kaçmaya çalışanlar ise Dicle Nehri'nin azgın sularına kapıldı⁴¹².

Bu yenilgi haberi padişaha İstanbul'a ulaştığının altıncı günü geldi. Bunu büyük bir infialle karşıladı. Vezirlere kızdı: "Hudâvendigâr bu ecilden paşalara envâ itâblar edip söğüp gazap eyledi"⁴¹³. Asıl büyük olaylar ertesi günü cereyan etti. Muhtemelen padişah bütün gece bu durumun ortaya çıkardığı krizi düşünmüş ve girişeceği sefer öncesinde yolladığı merkez birliklerinin başındaki Ulufecibaşı Mehmed Çelebi ile Çerkez Hüseyin Bey'in önemli sayıdaki askerleriyle kılıçtan geçirilmelerinin oluşturacağı menfi havayı sert tedbirlerle bertaraf etmeyi planlamıştı.

Nitekim 26 Nisan 1516'da yapılan divan, sabahtan akşama kadar kesintisiz saatlerce sürdü ve padişahın Diyarbakır olayları konusundaki siniri bir türlü yatışmadığı gibi daha da artış gösterdi. Kızgınlıktan gözü hiçbir şey görmeyen padişah divana yalnız vezirleri çağırdı: "Paşalar vardıkta Hersekzâde'nin yakasından yapışıp çekip başına birkaç yumruk vurup tülbindin bozup", ardından da kapı ağasına Hersekzâde ile Pîrî Paşa'nın ellerini bağlatıp Yedikule'ye hapsedirdi⁴¹⁴. Ayrıca Hersekzâde'den "mühür yüzüğün" yani sadaret mührünü aldırdı, ikisini birden görevden azletti. Tek başına kalan Vezir Sinan Paşa'yı çağırttı, onu sadrazam yaptı. Yunus Paşa'yı da vezir tayin etti. Ondan boşalan Rumeli beylerbeyliğini ise Kaptanıderya Sinan Bey'e verdi. Defterdar Hüsam Bey'i de Pîrî Paşa yerine vezirliğe getirdi. Akşamüzeri de Veziriazam Sinan Paşa'nın ricasını kırmayarak hapse attırdığı Pîrî Paşa ile Hersekzâde'yi affetti. Yine hapiste bulunan Şadi Paşa, Faik Bey, Süleyman Bey, Karaca Bey ve Ahmed Çelebi'yi bağışladı. Ayın yirmi yedisinde Cafer Ağa'yı kaptanıderya yaptı, Acem Kasım Bey'i Kemer'de gemi yaptırmak üzere sevk etti. Ertesi günü de Sinan Paşa kendisine katılan yeniçeriler ve diğer askerlerle birlikte Diyarbakır'a yardım için önden gönderildi. Onu yolcu eden padişah kayığa binerek saraya döndü⁴¹⁵.

412 İdris-i Bitlisi, *Selimsabnâme*, s. 272-278.

413 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 476.

414 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 476.

415 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 477.

Sinan Paşa, İstanbul'dan hareket ettiğinde, Diyarbakır'da işler iyice kızıışmıştı. Padişahın daha önce yardım için 23 Ocak 1516'da görevlendirdiği Sipahioğlanları ağası Sinan ve Silahdar ağası Bali kumandasındaki 2.000 kişilik birlik 19 Şubat'ta Anadolu yakasına geçerek yirmi günde Kayseri'ye ulaşmış, fakat Bıyıklı Mehmed Paşa, onların gelişini beklemeden yukarıda da sözü edilen yenilgiye uğrayarak Diyarbakır Kalesi'ne kapanmıştı. Bu mağlubiyeti ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın merkezden yardım talebini öğrenen Sinan ve Bali Ağalar, Malatya yoluyla Diyarbakır'a geldiler. Karaman Beylerbeyi Husrev Paşa da sancaklarının timarlı sipahileriyle Diyarbakır'a hareket etmişti. Fakat yolda Harput ve Ergani gibi iki müstahkem kalenin geride bırakılmaması için fethi kararlaştırılmış, üç günlük bir kuşatmanın ardından Harput'a girilmişti⁴¹⁶. Ardından yardım kuvvetleri Bıyıklı Mehmed Paşa ile birleşti. Bundan destek alan Bıyıklı Mehmed Paşa, Karahan'ın üzerine yürüdü ve Birecik Derbendi sırtlarından geçip Eski Koçhisar kasabası yakınlarındaki Dede Kargın Ovası'nda onunla karşı karşıya geldi. Sağ kolda Hüsrev Paşa, Karaman ve Anadolu askeriyeye tertibat aldı. Askerinin sayısı muhtemelen 3.000 dolayındaydı. Sol kolda Karaçinoğlu Ahmed Bey, İdris-i Bitlisi ve onunla birlikte Kürt beyleri bulunuyordu. Bunların sayısı da muhtemelen 4.000'i bulmuyordu. 2.000 kişilik kapıkulu askeri, tüfekçi ve topçular Bıyıklı Mehmed Paşa ile merkezde konuşlanmıştı. Bir Safevi kaynağı bu kesimde çok sayıda toprakla dolu arabaların yerleştirilmiş olduğunu ve bunların birbirine bağlandığını, arkalarına da develerin ve teçhizatların yerleştirildiğini yazar⁴¹⁷.

İdris-i Bitlisi, savaşa katılan Kürt beylerini düzenlemiş, kendisinin sağ tarafına Hasankeyf Hâkimi Melik Halil, Sason Hâkimi Muhammed Bey, Şirvanat Beyleri, Eğil Hâkimi Kasım Bey, Zoraki Muhammed Bey, Şah Ali Bey, Emir Sarım'ın oğlu Kasım Bey ve Süleyman Nasır Bey'i, sol yanına ise Bitlis Hâkimi Şeref Bey, Narman Hâkimi Davud Bey, Süleymani Şah Veled Bey, Otagi Ahmed Bey, Hacuki Sultan Ahmed ve kardeşi İsfahan Bey'i yerleştirmişti. Ayrıca bu sol kanatta Çemişkezek Hâkimi Pir Hüseyin Bey ile Arapkir Hâkimi Orhan Bey ve Dulkadirli askerleri de bulunuyordu. Karahan ise kuvvetlerini ikiye ayırmıştı.

416 İdris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 272-273.

417 Hasan Rumlu, *Ahsen*, s. 194

Birinin başına şahın kız kardeşinin oğlu Hüseyin Can Bey ile kendisi, diğerinin başına Hemedan ve Dergüzin Valisi Durmuş ve Çuka Sultan geçmişti. Ayrıca Şahın kız kardeşi olan hanımını arkada bırakıp diğer kadınları da ata bindirip silahlandırmıştı.

Karahan, aniden saldırıya geçerek Hüsrev Paşa'nın bulunduğu kolu sarstı. Bunun üzerine bir grup tüfekçi bu kola yardım için sevk edildi. Bir tüfek kurşunu Karahan'a isabet etti ve onu cansız yere serdi. Sol koldaki Kürt beyleri de Safevi saldırısına direnemedi ve bozulma emareleri gösterdi. Buraya da Silahdar Ağası Bali Ağa yetişti. İdris-i Bitlisi, bu noktada kendine pay çıkararak bu kolda yaptığı hamleyle önemli bir bozgunu önlediğini yazar⁴¹⁸. Ona göre sol kanattaki Çuka ve Durmuş Sultan, tüfekçilerin bulunduğu merkeze yönelip birden buradan saparak Çaldıran'daki gibi davranmaya çalışmış, bunun üzerine İdris de Şeref, Davud ve Ahmed Beyleri bu yöne sevk etmiş, böylece bunları geri çekilmeye zorlayarak önemli bir başarı kazanmıştı⁴¹⁹. Karahan'ın tüfekle vurulması ve yere düşmesi, Nasuh adlı bir askerin hemen üstüne giderek başını kesmesi, Safevilerin bozguna uğramalarına yol açmıştı. Bu önemli zafer, Diyarbakır üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini perçinlediği gibi Osmanlıların Doğu kesimindeki nüfuzlarını da artıracaktı. Karahan'ın kesik başı ve zafer müjdesi derhal o sırada Kayseri'ye kadar gelmiş Sinan Paşa'ya, sonra da Akşehir'deki I. Selim'e iletilecekti.

Bu sırada Şah İsmail de Karahan'ın öldürüldüğü haberini almıştı. Üstelik Osmanlı ordusunun da hareket ettiğini öğrenmişti. Derhal yeni bazı tedbirler almaya çalıştı. Sinan Paşa ile Bıyıklı Mehmed Paşa'nın durumunu öğrenmek için Şah İsmail tarafından yollanan, fakat yakalanarak sorguya çekilen Ali adlı birinin verdiği bilgiler bu hususta ilginçtir. Ali, işkenceyle alınan sorgusu sırasında Şah İsmail'in Eşkanber-Gelembe Yaylağı'nda olduğunu yanında ise Mogan ve Karabağ'dan gelen 15.000 atlının bulunduğunu bildirdikten sonra Çayan Sultan ve kız kardeşinin oğlu olan Durmuş Han'ı Karahan'a yardım için yolladığını, fakat Karahan'ın katli haberi ulaştığında, Çayan Han'a bulunduğu yerden ileri gitmemesini ve kendisini beklemesini

⁴¹⁸ İdris-i Bitlisi, *Selimsalmâme*, s. 280. Ayrıca bu savaşla ve daha sonraki gelişmelerle ilgili Padişaha mektubu: TSMA, nr. 8333/2.

⁴¹⁹ TSMA, nr. 8333/2.

emrettiğini söyledi. Diğer Safevi kuvvetleri hakkında da bilgi verdi. Dev Ali, Kürd Bey ve Halid Bey'in Aladağ'da olduğunu, Kör Emir'in Şahın oğlu Tahmasb Sultan (II. Tahmasb) ile Horasan'da bulunduğunu, zira bu sırada Özbek hanının (metinde Yeşilbaş) 40.000-50.000 adamlı Amuderya'yı geçip Horasan'a doğru geldiği haberinin alındığını da ekleyerek bir tüfekçi birliği oluşturulduğunu, elde edilen bir Osmanlı topunun kalıbı çıkartılarak top ve top arabası yapıldığını beyan etti. Ayrıca Memlük elçisinin 200 kişilik heyetle Hemedan'a gelip Şah İsmail ile görüştüğünü, Memlüklerin Şah'a Sünnilik teklif ettiklerini, kabulü hâlinde Osmanlılarla aralarındaki düşmanlığı bertaraf etmek için arabuluculuk yapmaya hazır olduklarını, eğer Osmanlılar buna razı gelmezlerse o vakit onların üzerine yürüneceği konusunda teminat verdiklerini bildirdi:

“..Küllü Müslüman olup tacını çıkarıp Sünni olup gelesiz, hüdevendigâr hazretlerinin ayağına düşüp atı ayağı bastığı memleketleri teslim etmeyüp belirdi, sana memleketin iltimas eyleyip alıvereyim, eğer hüdevendigâr hazretleri râzı olmazsa ikimiz bir olup mukabele ve mücâdele edelim demeye gelmişlerdi”⁴²⁰.

Yakalanan casustan alınan bu bilgilerin tam olarak doğru olup olmadığı kestirilememekle birlikte, söz konusu ittifak dedikoduları, I. Selim'in çıktığı doğu seferinin yönünü güneye çevirmesinin amillerinden birini oluşturacaktır.

420 TSMA, nr. 6320. Metnin faksimilesi: Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ck 18.

V. Yeni Bir Doğu Harekatı: Yusuf'un Tahtı / Mısır Seferi ve Hilâfet Meselesi

Çaldıran Savaşı'ndan sonra I. Selim bütün askerî ve siyasi ağırlığını Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu üzerine vermiş bulunuyordu. Aslında Şah İsmail tehlikesi geçici olarak bertaraf edilmişti, ancak tam anlamıyla ortadan kaldırıldığı söylenemezdi. Üstelik eskisinden daha büyük bir gaileye de yol açılabilirdi. Öte yandan Şah İsmail, uhrevî dinî kimliği açısından müridleri ve sempatizanları arasında büyük bir hayal kırıklığı yaşatmış olan başarısızlığını dengelemeye kararlı bir davranış sergilemeye çalışıyordu. Ne de olsa yenilgi alışılmış savaş kaideleriyle sağlanmış değildi, kendisine bel bağlayanlara yeni ümitler vermek gerekiyordu. Hatta onun önceden belirlenecek bir günde her iki tarafın karşı karşıya geleceği bir savaş teklifinde bulunduğu dair bilgiler vardır⁴²¹. Bu sırada I. Selim de Dulkadıroğlu Alaüddevle ile uğraşiyor, Erzincan yöresindeki stratejik önemi büyük kalelere hâkim olma amacıyla Amasya'da kışlamayı tercih ediyordu. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi Kemah Kalesi'ni aldıktan sonra Turnadağ Savaşıyla Alaüddevle'nin bertarafı, yerine daha önce kendisine Bozok sancağını verdiği aynı aileden ve Alaüddevle'nin rakibi durumunda olan Şehsüvaroğlu Ali Bey'i geçirmesi, sadece Şah İsmail'i değil Maraş merkezli Dulkadıroğulları'nın hamisi durumundaki Memlük sultanlığını da yakından ilgilendiren gelişmelerin habercisi olacaktı.

Mısır merkezli olarak bugünkü Suriye ve Filistin'e; Doğu-Güneydoğu Anadolu'ya kadar ulaşan coğrafyaya hâkim olan Memlük sultanlığı ile Osmanlılar arasında beyliğin kuruluş yıllarına kadar uzanan sağlam bağ, Yıldırım Bayezid'in Malatya'ya kadar uzanmasının getirdiği kısa bir sarsılma dönemi hariç, Fâtih Sultan Mehmed'in Hac güzergâhındaki

421 Jorga, II, 282.

suyolları ile ilgili girişimlerine kadar herhangi bir ciddi krize dönüşmek-
sizin sürmüştü⁴²². Anadolu'daki diğer benzeri beylikler gibi Osmanlılar
da meşruiyet iddialarında Kahire'deki halifeden ve Memlük sultanla-
rından alacakları desteğe büyük önem veriyorlardı. Mısır'daki Abbasi
halifelerinin durumu tartışmalı olsa da bu, Anadolu'daki Türkmen bey-
likleri için bir anlam ifade etmiyordu, onlar açısından mühim olan ara-
larındaki rekabette, üstünlük iddialarına meşru dayanak sağlayacak bir
merciin varlığı idi. Özellikle Osmanlı-Karaman mücadelesinde söz ko-
nusu destek arayışları kendisini açık şekilde göstermişti⁴²³. O dönemler-
de Memlükler'in Anadolu'ya olan ilgileri çok fazlaydı. Doğu Anadolu'da
Divriği ve Harput'tan Malatya'ya, Maraş'a, Urfa'ya, Antep'e, Kilis'e
oradan Adana ve Tarsus, Antakya'ya uzanan kesim üzerinde nüfuzları
yoğundu, bu bölgenin sınırlarında da güçlü etkileri mevcuttu.

Fâtih Sultan Mehmed devrinde baş gösteren gerilimin ardından II.
Bayezid döneminde Çukurova'daki mücadelede (1485-1491)⁴²⁴ Osman-
lı kuvvetleri başarı kazanamadı, ancak Adana merkezli Ramazanoğul-
ları ile Dulkadiroğulları üzerindeki himaye siyasetleri, iki devleti karşı
karşıya getiren ana meseleler olarak arada yapılan antlaşmaya rağmen
çekişmeyi canlı tutuyordu. Bununla beraber İslâm'ın mukaddes yerle-
rine yönelik Portekiz tehdidi karşısında Memlüklerin yardım talepleri,
aradaki bütün çekişmeleri bir tarafa bırakan II. Bayezid tarafından dinî
bir heyecanla kabul edilmiş, Selman Reis liderliğinde bazı gemi yapım
ustaları, 1.000 kadar Anadolu levendi ile tüfek, barut vs. gibi silahla-
rın sevkinde herhangi bir mahzur görülmemişti (1510)⁴²⁵. I. Selim tah-
ta çıktığında 1501 yılından beri Memlük sultanı olan Kansu/Kanısav
Gavrî, aradaki ilişkilerin dostane cereyanına özen göstermeye çalışmış,
ancak sınırlarındaki hem Safeviler hem Osmanlılar hem de onların
yandaşı olarak hareket eden diğer grupların faaliyetlerini dikkatle iz-
lettirmişti.

422 Genel olarak Osmanlı Memlük münasebetlerinin tarihi seyri için bk. K.Y.Koprman,
“Osmanlı-Memlük Münasebetleri”, *Türkler*, IX, 470-485; Ş.Tekindağ, “Memlük Sul-
tanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi*, sy. 25 (1971), s. 1-38; a.mlf, “Fatih
Devrinde Osmanlı-Memlük Münasebetleri”, *Tarih Dergisi*, sy. 30 (1976), s. 73-98.

423 F.M.Emecen, *İlk Osmanlılar*, s.45, 137.

424 Ş. Tekindağ, “II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi” *Bellekten*, XXXI/123,
s. 345-373.

425 İbn İyas, *Bedâi'ü'z-zuhûr*, IV, 201; Ş. Tekindağ, “Süveyç'te Türkler ve Selman Reis'in
Arizası”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 (1968), 77-80; Y. Mughul, *Kanuni Devri*,
Ankara 1987, s. 27-77.

Asıl adı Cündeb olan Seyfeddin ve daha yaygın olarak “kanı saf/kanı sav”dan bozma olarak Kansav (veya yanlışlıkla ve çok yaygın olarak Kansu) şeklinde adı geçen, Mısır’daki “Gavrı” askeri ocağına mensup olmakla Gavırî nisbesiyle anılan bu yaşlı sultan diğer Memlûk hükümdarlarının çoğu gibi Çerkez diyarından getirilip Sultan Kayıtbay’a satılmış bir köle idi⁴²⁶. Yaşı altmışı aşmışken Mısır tahtına oturan Gavırî, I. Selim’in hükümdarlığını tebrik ve aradaki dostluğun devamı için bir elçi yollamış, ancak daha sonra Safeviler üzerine sefere çıkan Osmanlı padişahının Şah İsmail’e karşı birleşme teklifini geçiştirmişti.

Çağdaş Memlûk Tarihçisi İbn İyas’ın (ö. 1524 ?) naklettiğine göre, Çaldıran Savaşı’na kadar 1510-1514 arasında Gavırî ile Şah İsmail’in arasındaki ilişkiler pek de iyi seyretmiyordu. 1510’da Şah İsmail’in Memlûkler üzerine yürüyeceği şayiaları Kahire’de yayılmıştı. 1511’de de Osmanlı-Memlûk müşterek kuvvetleri bazı Safevi güçlerine karşı birlikte harekât düzenlemişti. Aynı yılın haziranında Kahire’ye gelen Safevi elçisinin dostluk tezahürlerine rağmen sınır boylarından Gavırî’nin canını sıkan haberler gelmeye başlamıştı. Özbek Hanı Şeybani Muhammed’in başının kendisine yollanmasını da bir gözdağı olarak yorumlamıştı.

1512’de Şah İsmail’e yolladığı elçinin geri dönüşünde ona eşlik eden Safevi elçisinin getirdiği mektuptaki üslup da Gavırî’yi rahatsız etmişti. Buna cevabı da aynı şekilde sert olmuştu. Artık iki devlet arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmıştı. Fakat 1514’te I. Selim’in Çaldıran Seferi arifesinde, Şah İsmail’e karşı birlikte harekete geçme teklifini sessizlikle karşılamayı tercih edecekti. Hatta emirlerle yaptığı toplantıda tarafsızlık politikası izlenmesi, her ihtimale karşı da bir ordunun Halep’e yollanması kararı alınmıştı⁴²⁷. Öyle anlaşılıyor ki Gavırî her iki devleti de kendisi için büyük bir tehdit olarak görmekteydi. Ayrıca kendisine sığınmış Osmanlı şehzadelerini himayesi altına almıştı.

426 Hayatı hakkında bk. Seyyid Muhammed Esseyyid, “Kansu Gavırî”, *DİA*, XXIV, 314-316; C.F. Petry, “Qansuh al-Gawri”, *Dictionary of the Middle Ages*, ed. J.R. Strayer, New York 1989, X, 226-227; a.mlf, “The Military Innovations of Sultan Qansuh al-Gawri: Reforms or Expedients”, *al-Qantara*, XIV/2, Madrid 1993, s. 441-467.

427 Bu ilişkiler hakkında İbn İyas’tan hareketle yapılan çalışmalar için bk. C. Kanat, “Çaldıran Savaşı Esnasında Osmanlı-Safevi Mücadelesinde Memlûk Devleti’nin Tutumu”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV (2000), s. 65-74; keza W.W. Clifford, “Some Observations on the Course of Mamluk-Safavi Relations (1502-1516/908-922)”, *Der İslam*, 70/2 (1993), I-II, s. 245-265, 266-278.

Kardeşleriyle zorlu bir taht mücadelesi yapan I. Selim, bu şehzadelerin durumlarını dikkatle takip ettiriyordu. Bir bakıma Çaldıran Seferi, sonuçları itibarıyla Doğu'da yeni bir gerilime yol açacak gelişmelerin başlangıcı oldu. Osmanlıların Memlük sınırlarına inişi, Gavrî için ciddi bir tehdit algılamasına yol açmıştı. Hatta Osmanlı zaferini Kahire'de büyük bir sessizlikle karşılamış, gelen Osmanlı elçisi için herhangi bir tören dahi yaptırmamıştı:

“Bu esnada Memlük sultanı, Selim'in bu zaferinden dolayı kalede davul çaldırmadı ve yine Kahire'nin süslenmesi emrini vermedi, bunun sebebi de anlaşılamadı”⁴²⁸.

Öte yandan I. Selim, Dulkadiroğulları meselesi dolayısıyla Mısır sultanının ne yapacağını görmek istiyordu. Hem bu vesileyle hem de Memlük sınırlarındaki faaliyetleriyle Gavrî'nin tepkisini ölçmek niyetindeydi. Gavrî ise tahttaki Osmanlı padişahlarının kendilerine alternatif olabilecek hanedan mensubu üyelerine karşı olan tavizsiz tutumlarını bile bile kaçak şehzadeleri himaye ediyordu. Mısır gibi hilâfet merkezinde bu kabil Osmanlı şehzadelerinin varlığı, taht meşruiyetine büyük önem veren padişahlar için kabul edilemez bir olgu idi. Hele I. Selim'in buna tepki vermemesi hiç beklenemezdi. Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman ve Alaeddin, Mısır'a sığınmış, ancak 1513'te vebaya yakalanarak hayatlarını kaybetmişlerdi. Şehzadelerin cenazelerine bizzat katılan Gavrî, Ahmed'in diğer bir oğlu Kasım'ı gizlice Kahire'ye getirtmişti⁴²⁹. Gavrî'nin bu hareketini insani duygulara hamletmek mümkünse de ileride görüleceği gibi bu şehzadeyle Haleb'e gelmiş olması, başka bir siyasi sebebinin bulunduğuna açık bir delildir.

Haddizatında Gavrî'yi asıl endişelendiren mesele, yukarıda da temas edildiği gibi Alaüddevle'nin Osmanlılarca takibi ve katli idi. Dulkadırlılar meselesi dolayısıyla Kahire'ye gelen Osmanlı elçilerinin getirdikleri mektuplar, Gavrî'yi daha da telaşlandırmış olmalıdır. Dönemin Memlük tarihçisi İbn İyas söz konusu elçilikler dolayısıyla yapılan diplomatik görüşmelerin sebep olduğu dedikoduları yansıtır ve saraya yakın çevrelerde, Selim'in kendisini Gavrî'den üstün tuttuğu ve onu

428 İbn İyas, *Bedâi'*, IV, 404'den naklen C. Kanat, “Aynı Makale”, s. 73.

429 İ.H. Uzunçarşılı, “Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısıyla Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Memlük Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler”, *Belleten*, XVII/68 (1953), s. 531-532.

zımnen aşağıladığı rivayetlerinin dolaşmakta bulunduğunu belirtir⁴³⁰. Buna karşılık Gavrî, Selim'e yolladığı mektupta Alaüddeve'nin kendi himayesinde olduğunu, daha önce Kahire'de asılmış olan Dulkadirli Şehsüvar Bey'in oğlu Ali'nin padişah tarafından korunarak ona Kayseri ve Bozok gibi Dulkadirli etkisindeki iki yerin sancak olarak verilmesinin fesada yol açacağını, üstelik Dulkadirli vilayetinde Memlûk sultanının adının hutbelerde okunması gerektiğini bildirmişti. Rivayete göre buna çok sinirlenen I. Selim, Memlûk elçisine Gavrî için: "...eger merd ise Mısır'da hutbesin ve sikkesin müstemir etsin..." diye çıkmıştı⁴³¹. İbn İyas bu vesileyle I. Selim'in Kahire'yi hedef aldığı ve hazırlık yapmakta olduğu yolundaki şayialara temas eder⁴³². Hele Alaüddeve'nin başının bir mektupla Kahire'ye yollanması, Gavrî'yi daha da endişelendirmişti. Osmanlı elçilerine bunun bir "kâfir hükümdarının" başı olmadığını, bu bakımdan kendisinin önüne bırakılmasının yakışık almadığını bildirmişti⁴³³. Tepkisi ancak bununla sınırlı kaldıysa da hadiseler artık onun Selim'in bütün hareketlerinden kendi aleyhine bir mana çıkarabilecek bir haleti ruhiye içinde bulunduğu delalet edecek şekilde gelişmeye başladı. Mısır seferi öncesinde Osmanlı padişahının, aksi yöndeki yani yeni bir İran seferine çıkacağı yolundaki beyanlarına rağmen, hazırlıklarını öğrenir öğrenmez süratle sınırlara yakın yere gelmiş olmasının ardında yatan ana sebepler I. Selim'e karşı oluşan güvensizliğinin açık bir belirtisidir. Hatta bu amaçla Şah İsmail ile mektuplaşması ve gizli den gizliye elçilik teatisi, belki de olayların hiç de beklemediği şekle bürünmesine yol açacaktı.

Mısır sultanının bu fikirlerinde haklı olup olmadığı konusuna gelince, bütün çağdaş kaynakların ortak kanaati, Selim'in Mısır'ı ele geçirmeyi düşündüğü, ama bu seferin planını Mısır'a değil Şah İsmail'in faaliyetlerini izlemek gerekirse onun bulunduğu yere (Bağdad) kadar gitmek olarak belirlediği yolundadır. Mısır, hiç şüphesiz belki de Fâtih Sultan Mehmed'den bu yana Osmanlı padişahlarının İslam dünyasında liderliği ele geçirme ve tek önemli güç haline gelme isteklerinin en önde gelen anahtarı durumundaydı. Billhassa her üç semavi dinin

430 *Bedâi'*, IV, 435.

431 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 291.

432 *Bedâi'*, IV, s. 436.

433 *Bedâi'*, IV, s. 462.

kutsal yerlerinin bulunduğu coğrafyaya hâkim olan Memlükler, Hind Denizi'nden Akdeniz'e uzanan tarihî ticaret yollarının kontrolünü de ellerinde tutuyorlardı. Dinî ve ekonomik gerekçeler, siyasi açıdan iyice yıpranmış olarak âdeta dalından koparılmayı bekleyen olgunlaşmış bir meyveye dönüşmüş Mısır'ın cazibesini daha da artırıyordu. Üstelik kendisini Haremeyn'in koruyucusu ve hizmetkârı olarak (Hâdimü'l-Haremeyn) bütün İslam dünyasında kabul ettirmiş olan Memlükler, ciddi boyutlara ulaşan ve mukaddes yerleri tarihinde olmadığı kadar büyük bir Hıristiyan tehdidi altına sokan Portekiz tehlikesi karşısında çok zorlanmaktaydı. Bütün bu durum Osmanlıları kurtarıcı olarak öne çıkarmış ve ileri gelen ulema Osmanlılardan medet umar hâle gelmişti.

Anadolu'ya tam anlamıyla hâkim olma yolunu Memlük etkisinin kaldırılmasında gördüğü anlaşılan I. Selim, hiç şüphesiz Mısır'da olup biten bu gelişmelerin farkındaydı. Nitekim Mısır uleması ona haber göndererek buralara hâkim olmasını ve Memlüklerin idaresine nihayet vermesini istemişlerdi. Hatta Mısır'a gelen Osmanlı elçilerine gizlice bu yolda mektuplar verenler bile vardı⁴³⁴.

İbn İyas, Sultan Gavri'nin yakın adamlarından iken kaçıp İstanbul'a giden Hoşkadem'in Mısır'ın durumu hakkında Selim'i bilgilendirdiğini ve onu sürekli teşvik ettiğini yazarken⁴³⁵, bu hususta diğer bazı kaynakların bilgilerini de teyid eder. İleride temas edileceği ve tartışılacağı üzere Hoşkadem dışında Memlük emirleri Hayırbey, hatta Canberdi Gazali bile Selim ile irtibat kuranlar arasında gösterilir ve onların teşvik edici mektuplar yolladıkları üzerinde durulur⁴³⁶. Bunların rolü abartılı olsa da özellikle Çaldıran Zaferi'nden sonra Selim'in zihninde Mısır'ın ele geçirilmesi düşüncesinin iyice belirdiği düşünülebilir. Nitekim Şam, Halep ve Kahire'nin zaptı, onu İslam dünyasında tek bir lider hâline getirecekti, üstelik tarihî ticaret yollarının tam anlamıyla denetimi sağlanacak, Mukaddes yerler üzerinde nüfuz tesis edilerek İslam dünyasında güçlü bir muhafız vasfı kazanılacaktı. Hususiyile Haremeyn'i koruma ve kollama gibi mukaddes bir misyonun cazibesi, muhtemelen onun rüyalarını süslüyordu. Osmanlı müverrihi Hoca Sadeddin Efendi'nin I. Selim'in yakın hizmetinde bulunan babası Hasan Can'dan naklettiği

434 Bu hususta bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 117.

435 *Bedâi'*, IV, 449-450.

436 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 117.

ilginç bir rüya hikâyesi, bir bakıma bütün bu misyonun ilginç bir motifi göz önüne serer:

Hasan Can, Kapı Ağası Hasan Ağa'nın gördüğü ve anlatmaktan çekindiği bir rüyasından söz eder. Hasan Ağa, rüyasında çalınan bir kapıyı açtığı vakit Arap kılığında bayraklı ve silahlı birçok kişinin durduğunu, kapının hemen yanındaki dört şahsın içinden kapıyı çalanın elinde padişahın "ak sancağını" taşıdığını görür. Bu zat kendisini Hz. Ali, yanındakileri ise Ebubekir, Ömer ve Osman olarak tanıtır, diğerlerinin sahabe olduklarını söyler. Kendilerini Hz. Peygamber göndermiştir ve Sultan Selim Han'a bir mesaj yollamıştır. Hz. Peygamberin mesajı "..Kalkıp gelsin ki Haremeyn hizmeti ona buyruldu.." şeklindedir. Rüveyi dinleyen Hasan Can hemen bunu padişaha anlatır. O da kendisinin ilahi bir misyonla vazifelendirilmiş olduğunu belirten şu sözleri söyler:

"..Biz sana demez miyiz ki biz bir cânibe memur olmadan hareket etmemişiz, ebâ vü ecdâdımız velâyetden behre-mendler idi kerâmetleri vardır, içlerinde heman hiç onlara benzemedik.."

Ondan sonra Selim'in aklına Mısır seferi düşer⁴³⁷.

Şüphesiz bu menkıbevi anekdotun tarihî gerçekliği üzerinde durmak yersizdir. Fakat bu motif, I. Selim'e biçilmek istenen ilahi görevin mahiyeti hakkında dikkat çekicidir. Gerçekte Selim'in zihninde Mısır seferi vardı, fakat bunun nasıl ve ne zaman olacağı konusu açık değildi. Hatta daha sonra Mısır'a yönelecek olan seferin başlangıcında olayların söz konusu düşüncesini hayata geçirecek safhaya geleceğini belki de hiç beklemiyordu. Mısır'ın ele geçirilmesinin ardından yazılan çağdaş Osmanlı kroniklerinden Osmanlı ideolojisini benimseyip olayların hukuki zeminlerini bulmaya meraklı olanların eserleri⁴³⁸ dışındaki pek çoğu, Mısır üzerine yönelişi padişahın Elbistan'a sınır boylarına gelişiyle ortaya çıkan siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak tasvir ederler ki bunun daha doğru bir yaklaşım olabileceği açıktır. Hatta Şam'dan Kahire üzerine yürünmesi bile yine meydana gelen olayların zorlaması sonucu gerçekleşmiştir denilebilir. Hulâsa I. Selim'in Edirne'den İstanbul'a gelip

437 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 608-609.

438 Mesela Celalzâde Mustafa, *Selîmnâme*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara 1990, s. 174-175; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, II, 609; Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîmnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1422, vr. 27a.

sefer bayraklarını açtığında hedefinin Mısır değil -sefere çıkılırken de açık şekilde belirtildiği üzere- Doğu Anadolu'da meydana gelen gelişmelere karşı bir önlem alma ve fırsat olursa da Şah İsmail meselesini kesin bir sonuca ulaştırma olduğu ileri sürülebilir. Onun düşüncesini değiştiren olaylar içinde şüphesiz Kanısav Gavri'nin ordusuyla yanında Osmanlı şehzadesi Kasım bulunduğu hâlde Haleb'e kadar inmesi ve Şah İsmail ile irtibat kurduğuna dair son derece ciddi haberlerin ulaşması, ana zahiri sebepler olarak başta gelir.

Mısır seferi sırasında Osmanlı ordusunun durumunu ve harekâtını bir şâhidin ağzından naklettiği anlaşılın Venedikli seyyah Angiolello'nun şu ifadeleri dikkat çekicidir⁴³⁹:

“..Türk 1516 yılında Mısır Sultanı ile Sufi'nin antlaşma yaptığını haber alınca ve Yeşilbaşların (Özbekler) İsmail'i iyice sıkıntıya soktuklarını duyunca büyük bir ordu ile Mısır Sultanına karşı yürümeye karar verdi... Sufi bunu duyunca Mısır sultanı Kansu diye tanınan Guri'ye elçiler gönderip kendisinin bir taraftan padişahın önceden Elbistan'a yolladığı Sinan Paşa'nın ordusunun üzerine hareket edeceği, onun da diğer taraftan ilerlemesi gerektiği, böylece her ikisinin Sinan Paşa'yı bozguna uğratacakları mesajını gönderdi. Sultan Sufi'nin söylediği her şeyi kabul etti...”.

İkinci Şark Seferinin Başlaması

I. Selim, Çaldıran Savaşı sonunda yukarıda ayrıntılı olarak ele alındığı gibi İstanbul'a 11 Temmuz 1515'te dönmüş, bir süre burada kalmış ve ardından Edirne'ye giderek girişmeyi düşündüğü yeni bir seferin hazırlıklarını başlatmıştı. Olaylara şahit olan ve I. Selim'in saltanatı dönemini *Selimnâme* adıyla müstakil vakayinameler tarzında kaleme alan tarihçiler, padişahın Edirne'den hareketi sırasında, ana hedefinin Diyarbekir bölgesinde Safevilerin iyice ciddiyet arz eden faaliyetlerini bertaraf etmek olarak açıklarlar. Mısır seferine katılan orduda bulunan ve sadece Silahşor unvanı bilinen bir tarihçi, Diyarbekir Beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Bey'den gelen habercinin Safevi Hanı Karahan'ın

439 “Seyahatnâme”, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, trc. T. Gündüz, İstanbul 2007, s. 107.

Diyarbakir üzerine yönelik harekâtını bildirip yardım talebinde bulunması üzerine padişahın derhal Edirne'den yola çıktığını bildirir⁴⁴⁰.

Padişahın Edirne'de iken Mısır seferini düşündüğünü belirten yazarlardan Celalzâde Mustafa Çelebi, (ö.1567) olayları aktarırken bir takdim-tehir yaparak seferin sebebini, Çaldıran Savaşı'ndan sonra aynı akıbetin kendi başına geleceğinden korkan Gavri'nin Şah İsmail ile mektuplaşmasına ve aralarında ittifak yaptıklarını duyan padişahın, babası zamanındaki yenilgiyi hatırına getirerek “hanedamızın en kavi düşmanı Mısır'dır” deyip sefer kararı almasına bağlar. Ona göre padişah kimsenin toprağında gözü olmadığını, fakat Mukaddes yerlerin ve güzide Mısır bölgesinin halkının bunların zulmünden inlediğini, bu fesadın kaldırılmasının kendisine verilen ilahî bir görev olduğunu, bu büyük fesadı Müslümanların üzerinden kaldırmak için Arabistan'a sefer yapma niyetinde bulunduğunu da söylemişti⁴⁴¹.

Bu tip fikirlerin I. Selim'in zihninde ne zaman belirmediği konusu tartışmalıdır. En azından bu sırada böyle bir düşünce izhar etmiş olması pek muhtemel gözükmemektedir. Mısır Seferi'ne çıkılacağı sıralarda genç bir divan kâtibi olduğu anlaşılan Celalzâde burada seferin meşru zeminini ortaya koyabilme endişesi taşıyarak kendi dönemi okuyucusuna bir mesaj vermeye çalışmış olmalıdır. Öte yandan eserini XVII. yüzyılın yirmili yıllarında kaleme almış olan Çerkesler Kâtibi Yusuf, Mısır seferini düşünen padişahın Edirne'de Hersekzâde Ahmed Paşa ve Pîrî Mehmed Paşa ile görüşüğünü ve fikirlerini sorduğunu, fakat onlardan istediği cevabı alamadığını belirtir. Daha önce Çukurova bölgesinde Memlûklerle savaşmış ve onlara esir düşmüş olan Hersekzâde, yolların çok zorlu olduğundan, susuzluk çekileceğinden ve çöllerden bahsederek olumsuz görüş bildirmişti. Pîrî Paşa da ona katılmıştı. Padişah ikisine de kızmış ve kendi fikrinden dönmeyip sefere çıkma kararı almıştı⁴⁴².

Bütün bu bilgilerden yola çıkan modern araştırmalarda Mısır Seferi'nin çok önceden planlanmış olduğu noktasından hareket edilirken,

440 “Silahşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri”, nşr. S.Tansel, *Tarih Vesikaları*, Yeni Seri I/2 (17), 1958, s. 296.

441 *Selimmâme*, s. 175.

442 *Selimmâme*, TSMK, Hazine, nr. 1422, vr. 27a; Bu görüşleri dönemin şahidi olan Memlûk tarihçisi İbn Zünbül'den naklen aktarır. Hammer, muhtemelen aynı kaynağı yanlış anlayarak, bu iki paşanın Mısır seferi için padişahı teşvik ettiklerini yazmıştır (IV, 182).

yukarıda sözü edilen kaynaklar esas alınmıştır⁴⁴³. Hâlbuki dönemin şahidi yazarlar, önceden yapılmış planlardan hiç söz etmez. Padişahın yakınında bulunan İdris-i Bitlisi, I. Selim'in "Acem'i fethetmek amacıyla" yola çıktığını yazar⁴⁴⁴. Ona göre, padişah Diyarbakir bölgesinden gelen haberler üzerine hemen Veziriazam Sinan Paşa'yı 40.000 kişiyle önceden yola çıkarmış, bunlara Kayseri ve Dulkadir memleketlerindeki beylerle birlikte Fırat'ı geçip Diyarbakir'e ulaşmak, dost ve düşmanın durumunu öğrenmek ve bu arada da Şam ve Halep'ten haber almak, durumu araştırmak vazifesini vermiştir. Sinan Paşa, bu maksatla haberciler yollamış, durumu araştırmış, gelen haberciler: "Memlük sultanı dostluk izhar etmiş olsa da Osmanlıların İran üzerine yöneldiğini düşününce derhal ileri gelen ümerasıyla görüştüğünden sonra, nasihat yoluyla padişahın bütün Acem memleketini fethetmeye yönelik hareketinin önüne geçmeyi benimsediği" duyumunu bildirmişlerdi. Zira eğer Safeviler ortadan kaldırılsa o vakit güçlenen Osmanlı padişahının Mısır'ı da kendi topraklarına katması düşüncesi gerçekleşebilirdi. Bu korkularla Gavrî hemen Şah İsmail ile yazışmaya başladı. İkisi arasındaki mektuplaşmalar ve işbirliği Osmanlılarca öğrenildi ve Sinan Paşa bütün bu aldığı haberleri derhal I. Selim'e bildirdi⁴⁴⁵.

İdris-i Bitlisi'nin öne sürdüğü gerekçeler ve gelişmeler diğer *Selimnâme* yazarlarının bilgileriyle, temelde uyuyor. I. Selim, bir belgeye göre daha 1515 Eylül'ünde Sinan Paşa'yı Gürcistan'daki gelişmeler üzerine buraya yönelmek üzere görevlendirmiş ve bu konuda bazı sancakbeylerine emirler göndermişti⁴⁴⁶. Ancak bu harekâttan muhtemelen Diyarbakir bölgesindeki yeni durum karşısında vazgeçildi. Sinan Paşa, 25 Rebiülevvel 922/ 28 Nisan 1516'da Diyarbakir'e gitmek üzere yola çıktığında daha önce hazırlanan askerlerle Kayseri'de buluşması kararlaştırılmıştı. Yanında Rumeli askerleri ile Yeniçeri Ağası Ayas da bulunuyordu. Bir *Selimnâme* yazarı onun 10.000 kişiyle İstanbul'dan ayrıldığını belirtir⁴⁴⁷.

443 Örnek için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 169 vd.

444 *Selimsabnâme*, trc. H. Kırlangıç, Ankara 2001, s. 302.

445 İdris-i Bitlisi, *Selimsabnâme*, s. 303. Ayrıca Memlük çlçisinin Tebriz'de olduğuna dair tarihsiz bir casus raporu da bu konuda ilginçtir. TSMA, nr. E. 5943.

446 TSMA, nr. E. 8277'de Şehsuvaroğlu Ali Bey'e İstanbul'dan gönderilen hükümde: Veziriazam Sinan Paşa'nın Gürcistan'a akına varmak emri verildiği, kendisine katılmak üzere asker toplayıp ulaşması gerektiği evâsıt-ı Receb 921'de (1515 Eylül ayı ilk haftası) bildirilmiştir.

447 Ada'î-yi Şirazi, *Selimnâme*, s. 121

İdris-i Bitlisî'nin sözünü ettiği 40.000 kişi ise Kayseri'de toplanacak olan ve Sinan Paşa emrine verilen askerlerin toplam sayısıydı. Sinan Paşa'yı uğurlayan I. Selim, iki gün sonra divan toplayarak sefer ile ilgili meseleleri görüşmüştü⁴⁴⁸.

Olayın bu safhası hakkında "Silahşor" unvanlı yazarın belirttiikleri dikkat çekicidir: Padişah daha Edirne'de iken Diyarbekir dolayında Sa-fevi Hanı Karahan'ın faaliyetini haber alınca hemen Diyarbekir Beyler-beyi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya yardım için Sipahi Oğlanları Ağası Sinan Bey ile Silahdarlar Ağası Bali Bey'i 2.000 askerle yollamış, bunların 19 Şubat'ta İstanbul'dan Diyarbekir'e gitmek üzere hareketlerinden sonra, bahar mevsimi başında on günlük bir yolculukla payitahta dönmüş, Eyüp civarında konaklamış ve bunlardan gelecek haberleri beklemeye başlamıştı. Bu arada Karahan'ın baskısı karşısında Diyarbekir Kalesi'ne kapanmak zorunda kalan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın habercisi, bu sıkıntılı durumu önce Sinan ile Bali beylere bildirmiş, ardından da bunlar tarafından İstanbul'a yollanmıştı. Haberci, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın mektubunu İstanbul'da padişaha iletmiş, o da meseleyle ilgili görüştüğü iki vezire (Bunlar herhalde Hersekzâde ile Pîrî Paşa olmalıdır) kızarak Sinan Paşa'yı acilen Diyarbekir'e göndermeye karar vermişti. 18 Nisan'da Üsküdar'a geçen Sinan Paşa burada bir süre durup hazırlıklarını tamamladıktan sonra derhal Diyarbekir'e doğru hareket etmişti⁴⁴⁹. Anonim bir Osmanlı Tarihi'nde de padişahın "Diyar-ı Şarka azimet eylemek için vilâyet-i Anadolu'dan geçtikten sonra, azm-i Diyarbekir edip, andan vilâyet-i Acem'e revâne olmak.." niyetini bütün vezirlere bildirdiği açıklanır⁴⁵⁰.

Sinan Paşa, 20 Rebiülahır/23 Mayıs'ta Akşehir'e ulaştığında gelen ulaklar, Karahan'ın mağlup edilip başının kesildiğini bildirdi. Bu sırada I. Selim, henüz sefer hazırlıklarını tamamlamıştı. Sinan Paşa, Kayseri'ye vardığında ise Mısır tarafından gelen bir casus, Gavrî'nin Osmanlı askerinin hareketini duyar duymaz derhal önde gelen adamlarıyla müşavere

448 Haydar Çelebi, "Ruznâme", 477.

449 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 298.

450 *Anonim Târih-i Âl-i Osman*, TSMK, Revan, nr. 1099'daki nüshanın çeviri yazısı: Haz. M. Karazeybek, İstanbul Üniv.Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Y.Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 280.

yapıp toplayabildiği kuvvetleriyle Kahire'den Şam'a, oradan da Haleb'e indiği haberini getirdi. Casusun verdiği bilgiye göre, Gavri'nin danıştığı beyler, Selim'i kastederek, onun “.. diyâr-ı Fars'a ulaşış onun fethi tedarikinde..” olduğunu, ama Şah İsmail'i bertaraf ederse sıranın kendilerine geleceğini, bunun için hemen Mısır askerinin hazırlanarak Haleb'e inip henüz I. Selim gelmeden bu civardaki Osmanlı kuvvetlerini ve yığınaklarını dağıtmak gerektiğini belirtmişler, Gavri de bu görüşlere uyup Şam'a doğru harekete geçmişti⁴⁵¹. Sinan Paşa, bu haberi derhal padişaha ilettilti.

Aslında Gavri, Osmanlıların faaliyetlerini yakından takip ettiriyordu. Hatta I. Selim'in Haliç Tersanesi'ni genişletme çabaları, özellikle Doğu sınırlarında uyguladığı ambargo ve ticaret yasağı⁴⁵² yanında hac ve seyahat maksadıyla dahi olsa Arap ve İran topraklarına geçişi engellemesi şüphesiz Gavri'yi endişelendirmişti. Padişahın sınırları kapattırması daha çok Safevileri hedef alan bir uygulama idi. Nitekim Kasım 1515'te Karesi sancakbeyine yollanan ve genel bir emir olduğu anlaşılan hükümde, sınırlarda ambargo uygulandığı belirtilerek buna rağmen Arap ve Acemlerin Türk; Türklerin de Arap ve Acem kılığına girip İran topraklarına gittiklerinin belirlendiği, gerek ticaret gerekse hac ve seyahat maksadıyla olsun, hiç kimsenin İran ve Arap topraklarına geçmemesi istenmişti⁴⁵³. Ancak bundan Halep bölgesi tacirleri (özellikle Kafkaslar'dan esir getiren tacirler) de olumsuz yönde etkilenmişti. Nitekim I. Selim'in sefere çıkmasından dört ay önce (evâhir-i Safer 922/1516 Mart ayı sonları) yolladığı bir mektubunda Memlûk sultanı, “oğlum” diye hitap ettiği I. Selim'e uygulanan ticaret yasağını şikâyet ediyor, ayrıca karadan ve denizden Mısır üzerine yürüyeceğine dair duyumlar aldığını ifadeyle iki Sünni Müslüman devletin aradaki dostluğu sürdürmesi gerektiğini bildiriyordu⁴⁵⁴:

451 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyar-ı Arab”, s. 301.

452 Gerek tersanedeki faaliyetler ve gerekse ticari ambargo hakkında Venedik resmî raporlarında da bilgi bulunur: *I Diarri*, XXII, s. 583-587. Ayrıca ambargo için bk.J.L.Bacque-Grammont, “Notes sur le blocus du commerce iranien par Selim Ier”, *Turcica*, VI (1975), s. 68-88.

453 Edremit Mahkeme Sicilleri'nde bulunan bu belge K. Su tarafından yayımlanmıştır. Bak. Tansel, *Yavuz Sultan Selim* s. 84.

454 H.Edhem, “Mısır Fethi Mukaddematına Ait Mühim Bir Vesika”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (96), s. 30-36. Söz konusu Türkçe mektup Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır: TSMA, nr. E. 12282.

“...bundan evvel Alaüddeve’i feth edip devletle gerü İstanbul’a müteveccih olduğunuzdan berü bu diyarlara tüccârdan ve âyendeden ve revendeden bir ahad gelmez kıldı ve bizim bundan varan tâcirlerimizi dahi oğlum hazretleri emr edip mallarını emânete kodurup... denizden ve karadan asker cem’ edip bizim üzerimize gelmeğe niyet eylemişsiz diye istimâ’ olundu, öyle olsa hâtır-ı şerîfimiz be-gayet ta’accüb eyledi, zirâ ki ikimiz dahi el-hamdülillah ehl-i İslâm pâdişahlarıyız, hükümümüz altında olanlar mü’minler ve muvahhidlerdir, Sofî gibi hâricî değillerdir ki ulema fetvâ vereler katillerine ve eğer bizim cânibimizden bu zikr olan ef’aller etmekliğe nesne sebep olmuş var ise i’lâm edesiz biz anı def ederiz, mâbeynimizde olan Müslümanlara zarar yetişmeye ve illâ hiç sebep yokdur, mahzâ hemân memleketinize tama’ım vardır dersiniz, emir Allahu te’âlâ hazretinindir ... imdi oğlum hazretlerinden iltimâs olunur ki bu mektubumuzun cevâbını mektub ileden ademle ta’cil denizden ve yahud karadan emr idesiz gele bize vusûl bula..”.

Bu mektubun padişaha ne zaman ulaştığı hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen sefer kararı alındığı sıralarda Gavri’nin mektubu gelmiş, cevabı ise geciktirilmiş olmalıdır. Nitekim Gavri’nin Kahire’den hareketini padişah henüz İstanbul’da iken haber alınca sefere çıkmadan bir gün önce Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Rükneddin Efendi ile Karaca Paşa’yı elçilikle yollamış ve onlara verdiği mektupta, Gavri’nin belirttiği hususlara cevap vererek onu yatıştırmayı hedeflemişti. Nitekim Gavri’ye yolladığı cevabi mektupta bütün hazırlıklarının Şah İsmail üzerine olduğunu açık şekilde belirtiyor, asla Memlûk topraklarına yönelik bir düşüncesinin bulunmadığına dair teminat veriyor ve Gavri’nin mektubundaki endişelerini gidermeye çalışıyordu. Burada ayrıca neden tekrar sefere çıkmak zorunda kaldığını da izah ediyordu. Ona göre Safeviler yenilgiden hâlâ ders almayarak düşmanlıklarını sürdürmekteydi. Onların bütünüyle ortadan kaldırılması için doğu sınırlarının tamamıyla kapatılması gerekmektedir. Yapılan teftişlerde yasağa rağmen o taraftan gelirken yakalananlar, kendilerini hep Halep’ten veya İskenderiye yolundan gelmiş olarak göstermekteydi. Ama buna rağmen ellerinde

“şark malı” bulunmayanlara hiç müdahale edilmemektedir. Kendisinin Mısır tarafıyla hiçbir problemi yoktu. Ana amacı “mülhidlerin küfrünü ortadan kaldırmak” idi. Bu bakımdan “babam” diye hitap ettiği Gavrî’ye karşı “muhabbetten gayri hiçbir niyet” taşımadığını, olma ihtimalinin dahi bulunmadığını belirtmekteydi. Bununla beraber eğer din düşmanlarına karşı giriştiği bu harekâtına rıza göstermez, muhalefet eder ise o vakit Allah’ın takdirine sığınacağını da hatırlatmakta idi⁴⁵⁵. Öte yandan donanma hazırlıklarını ise denizden gelebilecek tehlikelere karşı bir tedbir olarak açıklıyor, sefer ile ilgisinin bulunmadığını izah ediyor, bunun arada soğukluğa sebep olmamasını diliyordu. Gerçekten de daha önce sözü edildiği gibi Osmanlı tersanelerinde hummalı bir faaliyet başlatılmıştı. Hatta 920 sonu ve 921 senesi başlarında (1515 yılı kışı) çeşitli tersanelere sipariş verilmişti. Sinop’tan 10 top gemisi, 5 kadirga; Ayandon’dan 10 kadirga; Hoşalay’dan 10 kadirga; Amasra’dan 10; Bartın’dan 10 kadirga; Suzebolı’dan 20 mavna, 15 kadirga, İzmit’ten de mavnalar inşası başlatılmıştı⁴⁵⁶.

Aslında I. Selim, daha önce de Memlük sultanına hem Alaüddevle meselesini hem de tüccarın durumunu bildiren bir mektup yollamıştı. İbn İyas’ın kaydına göre Şubat 1516’da gelen bu mektupta, Selim yine onu babası olarak görüyor, Alaüddevle memleketine (Dulkadir ülkesi) kendisinden aldığı izinle girdiğini, yerine getirdiği Şehsuvaroğlu’nu onaylamaz ise değiştirebileceğini, bu konuda yetkinin onda olduğunu, Alaüddevle’den aldığı yerleri onlara iade edeceğini ve Mısır’a köle getiren tüccarı yasaklamadığını belirtiyordu⁴⁵⁷. I. Selim’in bu iyi niyet mektubunun Gavrî’yi tatmin etmemesi ve mart ayında tereddütlerini yinelemesi, muhtemelen bu mektupla birlikte sefer hazırlıklarının başlamasıyla ilgili alınan duyumlar sonucu olmuştur.

Öte yandan Celalzâde Mustafa Çelebi, eserinde Osmanlı elçileri Zeyrekzâde ile Karaca Paşa’ya verilen biri Arapça diğeri Türkçe iki mektubun metinlerini vermiştir. Bu mektuplarda yine iyi niyet gösterisi

455 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 424-425. Mektubun tarihi evâil-i Muharrem 922/ Şubat 1516’dır. Ancak bu tarihin yanlış olduğu açıktır. Eğer bu elçilere verilen mektup iski adları metin içinde geçtiğine göre öyledir, bu durumda tarihte bir yanlış kopyalama söz konusu olabilir. Mektubun elçilerin hareketinden kısa bir süre önce kaleme alınmış olması daha doğru bir ihtimaldir.

456 BA, Bâb-ı Defteri, müteferrik, nr. 36806, s. 575-581, 584.

457 Mektubun tercümesi için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 268.

sergileniyor, seferin Doğu'daki halkı "mülhidler" yani Safeviler tasalluttundan kurtarmak amacıyla açıldığı, kendilerine bu yolda engel olunmaması gerektiği, hem sultandan hem de Haremeyn halkından dua istendiği gibi hususlara temas ediliyordu⁴⁵⁸.

Bütün bu yazışmalar, İstanbul'dan gelen haberler, Memlük sınır boylarındaki Dulkadirli meselesi ve Safeviler ile Osmanlı birlikleri arasındaki sıcak çatışma ortamı, Sinan Paşa'nın sefer için harekete geçmiş olması, Memlük sarayında büyük bir endişeyi mucip olmaktaydı. Gavrî, derhal önde gelen emirlerini ve danışmanlarını toplayarak durumu görüştü. O sıralarda Gavrî'nin yakınında bulunan, Selim'in Mısır seferini Memlükler gözüyle kaleme alan, eserini Osmanlı idaresi altındaki Memlük ileri gelenlerinin hissiyatına ve Arap şîre edebiyatına uygun şekilde epik tarza dönüştürmüş olan İbn Zünbül, Memlük sultanıyla Şah İsmail arasındaki yazışmalar konusunda da bilgi verir⁴⁵⁹. Gavrî'nin Selim hakkındaki düşüncelerini de onun ağızından nakleder. Şah İsmail'in ittifak teklifini havi mektubunun görüşüldüğü mecliste Gavrî, büyük emirlerden Emir Allân'a kendisinden topraklarına yönelik bir tehlike sadır olacağını düşünmediği Selim'in Safeviler'i perişan etmesi karşısında şaşırıldığını söylemiş, bu hareketiyle onun "Acem ve Arap mülkiine" göz koyduğunun anlaşıldığını, Alaüddevl'e yaptıklarının ve tüccarın faaliyetlerini yasaklamasının açık şekilde bunu gösterdiğini, Şah İsmail ile irtibata geçip Osmanlı ordusuna topraklarından geçiş izni veremeyeceğini ve onları engelleyeceğini ifade etmişti⁴⁶⁰. Ancak bu konuda

458 Celalzâde, *Selimmâme*, s. 179-183; Ayrıca Selim ile Gavrî arasındaki mektuplaşmalar için bk. C. Kerslake, "The Correspondence Between Selim I and Kansuh al-Gawri", *POF*, XXX (Sarajevo 1980), s. 219-234.

459 Eklenen hikâyelerle süslenmiş olup Arap kahramanlık edebiyatının unsurlarının kullanıldığı, gerçeğin folklorik unsurlardan ayrılmadığı, muhtemelen Mısır'ın Osmanlı idaresi altında bulunduğu yıllarda kaleme alınmış bu epik eser (*Vâkı'atü's-Sultan el-Gavrî ma'a Selim el-Osmâni*, nşr. Abdülmün'im Âmir, Kahire 1962), XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerine etki yaptığı ve onlar vasıtasıyla Osmanlı tarih literatüründe yaygınlaştığı gibi modern çalışmaları da derinden etkilemiştir. 1553 dolayında vefat ettiği düşünülen yazarın kahramanlık motifleriyle süslü, renkli uslubla kaydettiği hadiseler dayalı olarak burada alıntılara yer verilmiş olmakla birlikte, ihtiyat kaydı gözden uzak tutulmamıştır (Eser hakkındaki bir değerlendirme için bk. A.Moustafa-Hamouzova, "The Ottoman Conquest of Egypt 1517 through Egyptian Eyes. Ibn Zunbul's Wâkı'ât as-Sultan Selim Khan ma'a's-Sultan Tumanbay", *Archiv Orientalni*, LXIX/2 (Praha 2001), s. 187-206).

460 *Vâkı'at*, s. 13-14 (Gerekli kısımların tercümesini yapan Dr. Cengiz Tomar'a teşekkür ederim); krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr.27a. Ayrıca eserin Türkiye'deki yazma nüshalarından hareketle yapılan tercüme ve edisyonu için: Eman Hayağneh, *İbn Zünbül'in Vâkı'atü's-Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavrî Adlı Eserinin Tablîl ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi. Kayscri 2005. Buradaki bilgiler diğer yayımlananlara göre biraz daha farklı ve geniştir.

belirtilen ifadelerin sıhhati şüphelidir. Nitekim aynı kaynakta bu bilgilerin hemen altında yer alan kayıttan Memlûk sultanının ciddi tereddütlerinin olduğu dikkati çeker. Nitekim buradaki bilgiye göre, sultan Kahire'ye gelen üç Safevi elçisinden ikisini hiç dinlememiş, nihayet üçüncüsü almış olduğu çok önemli haberleri ona nakletmiş, tam bu sırada Sinan Paşa'nın hareket haberini öğrenince, derhâl kuzey sınırlarına yürüyüp durumu orada gözetleme kararı almıştı⁴⁶¹. Bir taraftan da nedimi el-Acemi Şankıcı'yı gizlice Şah İsmail'e elçi olarak yollamıştı⁴⁶². Bu elçinin ne gibi bir haber ilettiği konusu açık değildir. Ancak emirleriyle yaptığı son bir toplantıda aldığı karara dikkat edilecek olursa, görünüşe göre, her iki hükümdar arasında bir nevi arabuluculuk yapma isteği ağır basar. Burada söz konusu kararını şöyle açıklamıştır⁴⁶³:

“İmdi şimdiden geri bize gerek budur ki bundan kalkıp Şam tahtına varıp memâlikimizin muhâfazasını edüp Osman oğlunun harekâtından âgâh olavuz, kendisine haber gönderip Şark şahıyla kendisini barıştırmak için geldiğimizi bildirelim..”

İbn Zünbül bu kararın Şah İsmail'e bir elçi ile yazılı olarak bildirildiğini ve ayrıca bazı “ağız haberi”nin dahi elçi vasıtasıyla yollandığını yazar. Osmanlı kaynakları Gavri'nin Kahire'den ayrılma sebebini Şah İsmail ile ittifak yapmak ve Osmanlı ordusunun geçişini engellemek tezi üzerine kurmuştur. Gavri, Abbasi Halifesi Mütevekkil, dört mezhep kadıları, önde gelen emirler, şehzade Ahmed'in oğlu yanında bulunduğu hâlde 20.000 kişilik bir kuvvetle⁴⁶⁴ 18 Mayıs'ta Kahire'den hareket ettikten sonra Katya Çölü'nü geçip Gazze'ye oradan da 18 Cemaziyelevvel'de (19 Haziran) Şam'a gelmişti. Muhtemelen Selim'in 4 Cemaziyelevvel'de (5 Haziran) İstanbul'dan hareket ettiğini duyunca, derhal Osmanlı sınırlarına yakın olan Halep'e ulaşmıştı (10

461 *Vâkı'at*, s. 14-15; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selîmnâme*, vr. 30a.

462 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 35; Bir Osmanlı casusunun tarihsiz raporunda bir Memlûk elçisinin Tebriz'de bulunduğu belirtilmektedir (TSM, nr. E. 5943). Bu elçinin sözü edilen diplomatik teşebbüsle bağlantılı olduğu tahmin edilebilir.

463 İbn Zünbül'den naklen Çerkesler Kâtibi, *Selîmnâme*, vr. 30a; orijinal Arapça ifadeler için bk. *Vâkı'at*, s. 15.

464 Sucudî, *Selîmnâme*, haz. İ.H.Çuhadar, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Kayseri 1988, s. 64; Keşfi, *Selîmnâme*, s.77. Bu sayı başka bazı kaynaklarda 50.000 olarak gösterilirse de doğru olmamalıdır. Muhtemelen bu sonuncu rakam Gavri'ye Şam ve Halep'e inerken katılan diğer bütün kuvvetleri göstermektedir. Modern çalışmalarda da 50.000 rakamı genellikle esas alınmıştır.

Cemaziyelahir/11 Temmuz). O Halep'e geldiğinde I. Selim henüz Konya Ovası'ndan Kayseri'ye doğru ilerliyordu.

Bu arada sınır boylarındaki sancakbeylerine emirler yollanarak Mısır sultanın durumu ve nerede olduğu hakkında bilgi alınmaya çalışılıyordu. Nitekim Bıyıklı Mehmed Bey'e yollanan Turahan Bey'in getirdiği 28 Cemaziyelevvel/29 Haziran tarihli emirde, “..Mısır sultanı Haleb'e geldi deyü istimâ' olundu. Vâki' midir, vâki' olduğu takdirce oturduğun yerleri onat vechile hıfz edesin..” denerek durum hakkında bilgi istenmişti. Mehmed Bey, buna karşılık 2 Cemaziyelahir/ 3 Temmuz tarihli cevabında, on üç gün önce Haleb'den gelmiş olan Emir Ali adlı birine istinaden sultanın Haleb'de olmadığını bildirmiş ve sultanın henüz Mısır'da olma ihtimalinin büyük olduğunu yazmıştır. Emir Ali ona ayrıca Haleb'de iken bu şehre 200-250 kadar Mısır askeri geldiğini söylemiş, bu askerlere niçin geldiklerini sorunca da şöyle cevap aldığını ifade etmiştir:

“..Sultan bizi bu maslahata gönderdi ki varun ol diyârlarda durun eğer Karahan, Diyarbekir'e gelen askeri basarsa siz dahi varın Dulkadıroğlu Ali Bey'i kovup ol memleketi zabt edin. Eğer Diyarbekir'de olan asker, Karahan'ı basar, iyi olmaya ki bir hareket edersiniz, ol yerlerde durup onlara göz kulak tutun diye emr olmuştur...”.

Şüphesiz burada Mısır sultanının barışçı ve sınır boylarındaki olup biteni anlamak amaçlı bir hareketinin olacağı yolunda bir ima söz konusudur⁴⁶⁵.

Tam bu sıralarda Osmanlı elçileri Zeyrekzâde ile Karaca Paşa, sultanın bulunduğu Halep'e ulaşmıştı. Urfa Sancakbeyi Baltazâde Pîrî Bey'in de Mehmed Bey gibi aldığı benzeri bir emir üzerine yazdığı cevabi arzında daha farklı bilgilere yer verilir ve elçilerden de bahsedilir. Aslında Pîrî Bey, Bire/Birecik beyinin gönderdiği elçisinden (Şeyh Ahmed) aldığı haberleri padişaha bildirmiştir. Buna göre Mısır sultanının Şam'a geldiği doğrulanmakta, ayrıca Haleb'e geleceği haberleri de ortalıkta dolaşmaktadır. Hatta Osmanlı elçileri Haleb'e geldiklerinde daha ileri yollanmayıp burada bekletilmiş ve kendilerine sultanın Haleb'e

465 TSMA, nr. E. 8109.

gelmek üzere olduğu söylenmiştir. Ayrıca yine Mısır sultanı Safevilerle anlaşmak için Urfa Kalesi'ni pazarlık mevzuu yapmış ve ikisi arasındaki ittifak gerçekleşince sultanın Urfa'yı alıp Şah İsmail'e bırakması kararlaştırılmıştır⁴⁶⁶. Bütün bu gibi çoğu rivayet kabilinden olan haberler I. Selim'in zihninde Gavrî'nin Şah İsmail ile ilişki içinde bulunduğu fikrini daha da körüklemekte idi.

Buna karşılık Gavrî'nin Halep'e kadar gelişi konusu Memlük kaynaklarında başka sebeplere de dayandırılır. Nitekim İbn Zünbül'ün kaydına göre, sultan aslında kendi tahtına göz koyduğunu düşündüğü Şam Emiri Sibay'dan şüpheleniyordu. Halep'e inerken bu hareketinin teftiş amaçlı olduğunu yaymıştı. Bu hususta İbn Zünbül şu garip rivayeti aktarır:

Gavrî bir gün ona kendisinden sonra tahta kimin geçeceğini sorar. O da birkaç kere tefekkür ve fala başvurup yerine geçecek şahsın baş harfinin "sin" (yani S harfi) ile başladığını bildirir. Gavrî, bunun Selim olacağını hiç aklına getirmez ve bütün şüphesini emir Sibay üzerine yönlendirir. Hatta Gazze'ye geldiğinde, Sibay'ın kendisine yolladığı mektup şüphelerini iyice artırmıştır. Sibay ona Kahire'den ayrılmasına gerek olmadığını yazarak, keşif göreviyle sınır muhafazasını kendisine vermesini istiyor, bu arada rakibi olduğu anlaşılın Halep Naibi Hayırbey'in Selim ile gizlice mektuplaştığını ihbar ediyordu. Ancak Gavrî, bunlara kulak asmadı, çünkü İbn Zünbül'ün kehanetinden çok etkilenmiş durumdaydı. Bu sebeple Hayırbey'den de şüphe etmemekteydi⁴⁶⁷.

Bu hikâyeyi kaydeden İbn Zünbül, bütün bunları Memlükler arasındaki tefrikanın mahiyetini belirtmek, özellikle Hayırbey'in ihaneti bahsini zımnen öne çıkarmak ve sultanın gafletini ortaya koymak gayretiyle kaleme almış gözükmektedir. Daha sonraki gelişmeleri aktarırken Hayırbey ile Canberdi Gazali hakkında çeşitli ithamlarda bulunacaktır. Onun Halep'e gelen Osmanlı elçileriyle Gavrî arasındaki konuşmaları belirtmesi de ilginçtir:

Ona göre I. Selim'in mektubunu sunan elçilere Gavrî gayet iyi davrandı ve öncelikle padişahın hatırını sordu. Bunun üzerine Zeyrekzâde: "Sultan Selim muhlisiniz ve hayırhâh oğlunuzdur." diye karşılık verdi.

466 TSMA, nr. E. 8552.

467 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 15-16; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimnâme*, vr.30b.

Gavrî de “Ne şüpheli oğlumuzdan eazz olmayaydı, vilâyetimizin bir tarafını ona teslim etmezdik” şeklinde kinâyeli bir cevaptan sonra, Şah İsmail ile aralarını bulmak, ihtilafı kaldırmak için tahtından ayrılıp bunca zahmete katlandığını söyledi. Ancak Selim’in mektubunu okuyunca onun kendi mülküne kasdettiğini düşündü⁴⁶⁸.

Sıcak bir çatışma ile sonuçlanacak olan bu karşılıklı siyasi ilişkilerde özellikle Memlûk sultanının kalabalık bir orduyla Halep’e inmesi önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu durum I. Selim’i bütün planlarını değiştirmek zorunda bıraktırmıştır. Aslında Gavrî’nin sınır kesimine hareketi ciddi bir taktik hatası şeklinde görülebilirse de o belki de mukadder olan Osmanlı tehdidinin önünü bir an evvel almak ve böylece I. Selim üzerinde caydırıcı bir etki bırakmak fikriyle hareket etmiş olabilir. Safevilerle müşterek bir harekât planladığı konusunda açık bir delil olmamakla birlikte, Osmanlı tarafının casuslar vasıtasıyla aldığı haberler, dönemin kroniklerinde böyle bir kuvvetli ittifakın varlığı şekline dönüştürülmüştür.

Venedik kaynaklarına göre Şah İsmail 60.000 kişilik askeriyle Memlûklere katılmak üzere harekete geçmiş, ancak Diyarbakir ile Halep sınırları arasında el-Bire Geçidi Osmanlı askerlerince tutulduğundan ilerleyememişti⁴⁶⁹. Fakat Şah İsmail’in mücadeleyi ve gelişmeleri uzaktan izlemesi, Mısır seferi boyunca da herhangi bir harekete kalkışmamış olması, Osmanlı tarafınca çok abartılan Memlûk-Safevi ittifakının aslında hiç de sağlam temellere dayanmadığını göstermektedir. Gavrî, bir Sünnî devlete karşı “*Rafızî*” olarak adlandırılan Şah İsmail ile ciddi bir işbirliği yapmanın getireceği büyük tepkinin farkında olmalıdır. Böylesine nazik bir konumda iken Selim ile savaşı en son çare olarak gördüğü de açıktır.

İstanbul’dan Hareket

Öte yandan I. Selim, önden yolladığı Sinan Paşa’nın hareketinden beş hafta kadar sonra, Gavrî’nin Kahire’den ayrıldığı haberini de almış olarak 5 Haziran 1516’da geride kalan mütebaki kapı halkı ve yenice-riler ile Beşiktaş İskelesi’nden Üsküdar’a geçmiş, bu arada Edirne’nin

468 İbn Zünbül, *Vâkı’at*, s. 21-22; krş. Çarçesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr. 31a-b.

469 *I Diarii*, XXII, s.66, 204, 276, 413, 659.

muhafazasını oğlu Süleyman'a, İstanbul'un muhafazasını kendilerine kızıp görevden aldığı, ancak daha sonra Sinan Paşa'nın aracılığıyla affettiği iki paşadan Pîrî Mehmed Paşa'ya, Bursa muhafızlığını ise Hersekzâde Ahmed Paşa'ya tevdi etmişti⁴⁷⁰. Padişah, 26 Haziran'da Akşehir'de iken Diyarbekir bölgesindeki faaliyetleriyle seferin asıl/görünür açılma sebebini teşkil eden ve Mardin civarındaki Koçhisar mevkiinde Osmanlı kuvvetleri karşısında yenilip öldürülen Safevi Hanı Karahan'ın kesik başı ordugâha ulaştırıldı⁴⁷¹. Bu savaşta Osmanlı askerinin kaybının 500 kişiyi bulduğu, Safevilerin ise bunun üç katı adam kaybettikleri de bildirildi. Padişah, 1 Temmuzda Konya Ovası'nda iken Memlük sultanına, Karahan'ın başı ile zaferini bildiren bir mektup yolladı. Oradan 15 Temmuz'da Kayseri'ye, 23 Temmuz'da Elbistan'a geldi ve burada Sinan Paşa'nın kuvvetleriyle buluştu⁴⁷². Bu sırada 21 Temmuz 1516 tarihli bir belge, padişaha ulaştırılmıştı. Burada Başbüyük Mehmed adlı birinin takriri üzere Safevilerin ordu gücü istihbar ediliyordu. Buna göre şahın korçuları 3.000 iken Çaldıran'dan sonra 1.700'e inmişti, şu anda 1.000 kişi dolayındaydı. Şahın vekili Tebriz Emiri Çayan Han'ın 1.500, Sa'd Çukuru Emiri Dev Ali Han'ın 1.000, Kum Emiri Durmuş Han'ın 1.000, Şiraz Emiri Çelebi Sultan'ın 1.000, Kûhıgılı Emiri Şahrüh Avşar'ın 1.000, Heri Emiri Zeynel Han'ın 1.000, Esterabad Emiri Şah Ali Ustacalu'nun 500, Heri Emiri Mühürdarı Emir Bey'in ise 1.000 askeri vardı. Bunların toplam sayısı 9.000'di. Diğer emirlerin derme çatma olduğu belirtilen insan gücü ise yaklaşık 2.000 kişiyi buluyordu. Bu emirler Kürt Bey, Veli Halife, Yakub Bey, Kazak Bey, Murdar Tekeli Sultan, Dulkadirli Bahadır Sultan, Mehmed Bey, Çekerli Mehmed Bey ve Ahmed Bey, Baykara, Köhne Bey, Narın Bey, Yığın Bey, Pehlivan Hüseyin Rumi, Pîrî Sultan, Büke Din Tekelü, Ahmed Bey Avşar, Uğur Emirze Karacadağlı, Emirze Mehmed Bey Taliş, Sultan Mehmed Mirza idi. Yine aynı nitelikte olup Karahan ile yapılan savaşta dağılanlar 3.000 kişiydi. Şah İsmail'in böylece toplam asker sayısı 18.000'i biraz geçmekteydi. Bunun çoğu da işe yaramaz insan yığını

470 Sucudi, *Selimmâme*, s. 64-65; Keşfi, *Selimmâme*, vr. 73a; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586, vr. 140a; *I Diarii*, XXII, 276.

471 Mısır Seferi Menzilnamesi, Feridun Bey, *Münşe'at*, I, s. 450; Ayrıca Haydar Çelbi, "Ruzname", s. 477.

472 Silahşor, "Fetihnâme", s. 302-303.

şeklindeydi, gerçek savaşçı gücü ancak 10.000'di⁴⁷³. Bu haber ve asker sayısı padişah için muhtemelen son derece rahatlatıcı olmuştu.

Padişah, Sinan Paşa ile buluşmadan önce Hersek Sancakbeyi Evranosoğlu ile Tırhala Beyi Sinan'a Fırat üzerinde bir köprü inşası için emir yollamıştı. Bunun için Malatya'nın Memlûk emirinden izin talep edildi, fakat red cevabı alındı ve Osmanlı kuvvetlerinin geçişine mani olduğu⁴⁷⁴. Bu hareketi Sinan Paşa padişaha bildirince, gelen haberlerin tesiriyle Memlûklerle aradaki iyi niyet gösterileri giderek zayıflamaya başladı. Zira padişah henüz Elbistan'a ulaşmadan önce 4 Temmuz'da ordugâha gelen bir casus, Memlûk sultanının Halep'e hareketini, yanında barışı sağlamak için Mekke ve Medine'nin önde gelenlerinin bulunduğunu, ayrıca Osmanlı askerinin Memlûk topraklarından geçirmek üzere Malatya beyine emirler yollandığını, Halep emirinin sultanı karşılamak üzere hazırlandığını bildirmişti⁴⁷⁵:

“Arab'dan casus geldi. Sultanun kudûmün ve Mekke ve Medine sâdâtının ve ulemasının sulh için bile geldiğün ve Arap yol vermediğün ve kimseyi geçirmeyesiz diye Malatya beyine menşur göndermiş ve Halep melikü'l-ümerâsı Hayırbey sultanı istikbâle gidip ve Çavuş İskender'i melikü'l-ümera gelince salıvermeyip alıkodukları haberin getirdi”.

Bu kayıt I. Selim'in Gavrî'nin hareketlerini dikkatle izlediğinin tipik bir göstergesidir. Ayrıca Gavrî'nin yol veremeyişinin padişah tarafından aleni düşmanlık tezahürü olarak algılandığı açıktır. Muhtemelen Gavrî, bu yasağı, iki taraf arasındaki barışın temin edilmesi için bir ön tedbir gibi düşünmüştü. Ancak bu niyetinin I. Selim tarafından husumete yorumlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 25 Temmuz'da Söğütlü Burnu adlı yerde iken Karahan'ın başını Gavrî'ye götüren Silahdar Hasan Bey, ordugâha gelmiş ve Gavrî'nin 50.000 kişiyle ve harp maksadıyla Halep'e ulaştığını haber vermiş; bu durum Selim'in şüphelerini daha da artırmıştı. Üstelik göndermiş olduğu iki elçinin akıbeti hakkında da bir bilgisi bulunmuyordu.

473 TSMA, nr. E. 11996; Belge J.B. Grammont tarafından yayımlandı: *Les Ottomans*, s. 178-181

474 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 477; Şükri-i Bitlisî, *Selimmâme*, haz. M. Argunşah, Kayseri 1997, s. 245.

475 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 478. Gavrî'nin Halep ve Şam'a gelişyle ilgili iki casus raporu: TSMA, nr. 8109 ve nr. 8552.

İbn Zünbül, bu noktada bazı ilginç ayrıntılar verir. Ona göre Malatya emirinin gönderdiği bir adam Gavri'ye Sinan Paşa'nın Elbistan'da bulunduğunu ve Fırat'ı geçmek için bir köprü yapmaya teşebbüs ettiğini bildirince sultan hemen güvendiği bir kadıyı Sinan Paşa'ya yollamış. Kadı, Sinan Paşa'ya Memlük sultanının I. Selim ile Şah İsmail'in arasını bulmak için Haleb'e geldiğini, İstanbul'a dönüp padişahla görüşmesini ve bu ana kadar giriştiği seferi erteletmesini rica etmiş. Gavri'nin elçisi, padişahın o sırada Elbistan'a ulaştığını bilmiyormuş. Sinan Paşa'dan izin isteyip elçilik maksadıyla padişahın yanına İstanbul'a gitmek istemiş. Vezir de onun bu sözlerine gülüp, "çün maksadın pâ-yı taht-ı İstanbul'dur, gel seni padişaha götüreyim" deyince elçi şaşırılmış. Kadı padişahın orada olduğunu görünce eli ayağı birbirine dolanmış. Gavri'nin mektubunu ona sunmuş. Mektubu okuyan padişah elçiye, iki hasmı barıştırmaya niyet eden kişinin bu kadar kalabalık asker ve silahla gelmeyeceğini, aksine tahtında oturup bir kulunu yollayarak gerekli mesajı iletebileceğini, ancak sultanın sulh maksadıyla kendisinin Şah İsmail üzerine yürümesini engellemek için hareket ettiğini söylemiş. Ayrıca bu durum karşısında Şah İsmail üzerine yürümekten vazgeçip Gavri'yi hedeflediğini de bildirmiş. Kadı, sultan ile şah arasındaki ilişkiyi belirleyen bir delil göstermesini isteyince, Selim çok kızmış. Onu kazaskerlere havale etmiş. Bunun üzerine şahın elçilerinin sultana gittiği konusunda bunların konakladığı köy halkından şahitler getirtilmiş. Gavri'nin bir sapmış din liderine (Şah İsmail) yardımcı olduğu sabit olmuş ve kadıya "vaktine hazır olsun" haberini sultana iletmesi istenmiş. Ancak sonradan padişah bundan vazgeçmiş ve sultandan yeni bir haberci beklediği, her şeye rağmen aradaki barışın devamını arzuladığını kadıya bildirmiş⁴⁷⁶.

Bu anekdotun ne derece doğru olduğu konusunda bir şey söylemek güçtür. Ancak Selim'in en azından Malatya Ovası'ndan geçip Tohma Çayı civarına konakladığı 30 Temmuz'a kadar seferin hedefini aleni olarak açıklamadığı bilinmektedir. Nitekim burada yapılan ve Anadolu, Rumeli beylerinin de davet edildiği genel bir meşverette, Gavri üzerine yürünmesi kararı tartışılmış ve hedef Halep olarak belirlenmiştir⁴⁷⁷.

476 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 22-23; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimnâme*, vr. 32a.

477 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 478.

Karar alınca Celalzâde'ye göre derhal dinî bakımdan bir sakınca bulunup bulunmadığı konusunda İstanbul'a adam gönderildi. Müfti ve ulemadan fetva istendi. Zira iki Sünni Müslüman hükümdarın çarpışması şer'an bazı gerekçelerin oluşmasını gerektiriyordu. Gelen cevapta "sûret-i mesfûrede onlar üzerine varmak şer'i olup, katı'ü't-tariklerdir, anlar ile kıtal ve muhârebe cihâd u gazâdır. Katili gazi ve murâbıt, maktûlü şehid ü mücâhid olur" denilerek gereken cevaz verilmişti⁴⁷⁸. Fetvanın bu sırada alınmış olması, I. Selim'in başlangıçtaki niyetleri bakımından da belirleyicidir. Diğer *Selimmâme* yazarları da bu fetvadan söz ederler⁴⁷⁹. Keşfi fetvayı seferin başında harekete geçilirken alınmış gibi belirtir. Seferine çıkmaya karar verdiğinde ulemadan "hedm-i şeri'at-ı Nebevî" kılmak kastına çalışanlara yardımcı bulunanların cezalandırılması gerektiği şeklinde fetva alındığını yazar⁴⁸⁰. Ancak bunu seferin açılma gerekçeleri arasına yerleştirdiği için bir takdim-tehir yapmış olmalıdır. Matrakçı Nasuh da Kayseri civarında iken fetvaların alındığı yolunda bir bilgiye yer verir⁴⁸¹:

"Kızılbaş tâifesine muâvenet ve muzâharet eyleyenler, onlardan eşedd olduğuna ashâb-ı ilm fetvâ verdiler".

İdris-i Bitlisî her ne kadar seferin asıl hedefinin İran topraklarına girip "dinsiz kızılbaşın zındıkların kökünü kazımak" idiyse de Mısır ve Şam Çerkezlerinin mücahid ordusunu engellemek için yolunu kesmeye meyletmesi üzerine, nifak yolundaki bir taifeyi bertaraf etme amacıyla Gavrî'nin üzerine yürüme kararından söz eder⁴⁸². Angiolello da Selim'in Gavrî ile Şah İsmail arasındaki işbirliğini duyunca bütün fakihleri toplayıp:

"Allahın ne dilediğini sordu. Cevap olarak Sultanın birinci görevinin yoldaki zararlı dikenleri kaldırması olduğunu, daha sonra Allahın gösterdiği yola ayak basacağını söylediler. Türk bu cevabı duyduktan sonra Haleb'e yöneldi"⁴⁸³.

478 *Selimmâme*, s. 185.

479 Ada'î-yi Şirazî, *Selimmâme*, s. 131.

480 Keşfi, *Selimmâme*, s.79.

481 *Tarih-i Sultan Bayezîd Han ve Selim*, vr.143b.

482 *Selimsalmâme*, s. 309.

483 "Seyahatnâme", s. 108.

Osmanlı ordugâhında bu gelişmeler olurken, Gavrî de Haleb'te Osmanlı elçilerini serbest bırakmadan önce son bir kere daha yeni bir elçilik heyeti göndermeye karar vermişti. Emir Moğulbay başkanlığındaki 10 kadar silahlı cüdi/atlı Halep'ten hareket etti. Bunlar Malatya civarında iken Osmanlı ordugâhına geldiklerinde durumlarından şüphelenildi. Padişah bunların askerî kıyafetlerini ve tavırlarını görünce ulemadan bir kimsenin gönderilmeyip askerlerin yollanmasından aksi bir mana çıkardı ve mektubu bile okumaksızın derhal bunların katl edilmesini istedi. Hatta bazı kaynaklarda gelen elçi heyetinden bazılarının atlarının eğerleri altında tüfek bulunmuş ve bundan dolayı padişaha suikast tertip edileceği kanaatine varılmıştı⁴⁸⁴.

Elçinin getirdiği mesaj, aradaki barışın devamı, düşmanlık ve kavga peşinden gitmemesi, Şah İsmail'e kin beslememesi, boşuna kan dökülmemesi ve barış yapılması şeklindeydi⁴⁸⁵. Ayrıca padişahın Elbistan ve Maraş'ı boşaltıp teslim edilmesi de isteniyordu⁴⁸⁶. Matrakçı Nasuh, Gavrî'nin mektubunda "Elbistan ve Maraş talep oluna, verilirse mâbeynde te'kîd-i mahabbet-i ezeli ziyâde olur" dendiğini, padişahın da buna cevabının sultanın "raiyyete adâlette gafil, hakkı koyup bâtıla mâyil bulunduğu" şeklinde olduğunu yazar⁴⁸⁷. Silahşor ise Gavrî'nin "Elbistan ve Maraş kadîmü'l-eyyâmdan Mısır'a tâbidir, yine lütf edip mülkü sâhibine ısmarlamak hoştur ve illâ kulu zabt edemezim.." diye haber yolladığını zikreder⁴⁸⁸. Bundan dolayı padişah, bu duruma ziyadesiyle sinirlenmişti. Hatta elçiyi hakaretle, saçını-sakalını kesip bir eşeğe bindirerek geri yollamıştı. Bu son elçilik teşebbüsü oldu ve artık iki tarafta bütün barış ümitleri tamamen tükenmiş bulunuyordu.

XVI. yüzyılın ilk yarısında kaleme alındığı anlaşılan anonim bir *Osmanlı Tarihi*'nde diğer kaynaklardan farklı olarak bu safhaya kadar olan olaylar hakkında farklı bazı bilgilere rastlanır. Burada padişahın Tebriz üzerine yürüme niyetiyle hareket ederken Gavrî'nin Halep'te olduğunu haber aldığı, Gavrî'nin Şah İsmail'in uyarıları üzerine bu bölgeye kadar

484 Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 1991, s. 402-403. Moğulbay'ın elçiliği ile ilgili Venedik raporunda kısa bilgi mevcuttur (*I Diarii*, XXII, 659).

485 Ada'î-yi Şirazî, *Selîmnâme*, s. 139.

486 Hadidi, *Tevârih*, s. 402;

487 *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr.144b.

488 "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 304.

geldiği, amacının Selim ile Şah İsmail'in aralarını bulmak olduğu, eğer bunu başaramazsa İsmail ile ittifak yapıp Selim üstüne yürüme planladığı bildirilir. Güya padişah bu durumu daha İstanbul'da iken biliyormuş. Bunun için Sinan Paşa'yı önden yollamış. Gavrfı ise padişahın buraya kadar geleceğinden habersizmiş, o Sinan Paşa'yı bekliyormuş. "Kat'an Sultan Selim'in geldiğin değil geleceğinden dahi" haberdar değilmiş. Padişahın Malatya yöresine geldiğine de inanmamış, Selim'in İstanbul'da olduğunu söyleyip durmuş, hatta yanındaki Osmanlı elçilerini de bu yüzden salıvermiş. Fakat sonra gelen başka haberlerden durumu öğrenince, hemen elçilerin peşinden adam yollamış. Ancak artık iş isten geçmiş. Elçiler gelip durumu padişaha anlatmışlar⁴⁸⁹.

Bu arada padişah Malatya kesiminde iken Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kuvvetleri yanında Anadolu, Rum (Sivas/Tokat), Karaman eyaleti askerleri de orduya dâhil olmuştu. Gelen birlikleri tasvir eden tek kaynak olan Silahşor'un eserinde, Bıyıklı Mehmed Bey'in kalabalık alaylarının törenle karşılandığı, ardından Bayburt Beyi Ahmed'in süvarilerinin geldiği, Amasya (Rum eyaleti) Beyi Mehmed Paşa'nın 7.000 askerle orduya katıldığı bilgisi bulunur. Yine padişahın ordugâhında 10.000 okçu piyade askeriyle (yeniçerileri kastediyor), 12.000 zırlı kapıkulu süvarisinin yer aldığı; sağ kolda Anadolu Beylerbeyisi Zeynel Paşa'nın 30.000 Anadolu askeri, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın 7.000 Turgutlu aşiret birlikleri, Şehsüvaroğlu Ali Bey'in de 8.000 Türkmen askeriyle saf tuttuğunu; sol kolda ise Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa⁴⁹⁰ 30.000 Rumeli askeriyle, yanında Diyarbekir Beylerbeyisi Mehmed Paşa'nın 12.000 kuvveti, Kırım Hanı Mengli Giray'ın oğlu Saadet Giray kumandasında 3.000 okçu Tatar (üç bin tir-endâz, ekseri tırkeşli Oğuz erenleri) gücü, Amasya (Rum) Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın 7.000, Bayburt Beyi Ahmed'in 3.000 zırlı süvarileri olduğu hâlde durduğunu nakl eder. Toplam asker sayısını 122.000 olarak verir⁴⁹¹. Yerleşim düzeni hakkında Silahşor'un bu bilgileri doğru olmakla birlikte asker sayısının bu kadar fazla olması pek mümkün görünmemektedir.

489 *Anonim Târib-i Âl-i Osman*, s. 282-285.

490 Metinde Yusuf Paşa diye kayıtlı. Yusuf Sinan Paşa, veziriazam Sinan Paşa'nın tam adıdır. Burada diğer Sinan Paşa (Küçük) ile karıştırılmıştır.

491 "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 305-306.

Silahşor ayrıca savaş kararının alındığı meclisteki konuşmaları da kayd eder: Selim burada kendisinin Şah İsmail'i hedef alarak onun üzerine yürüme niyetinde iken Memlûk sultanının "...ol bî-dîne muâvenet kaskına asker çekip Halep'e.." geldiğini, Osmanlı ordusunun Diyarbekir bölgesine girdiğinde de "...yürüyüp kafamıza geçüp fesâda müeddî..." olduğunu söylemesi üzerine, bütün beyler ayağa kalkıp padişahı ululayıp Memlûk sultanının yol kesen eşkıya gibi yollarına indiğini bu durumda padişahın "...saf ve alayların bağlayıp" kendilerine "kafadar" yani öncü olması gerektiğini, kendilerinin de "...can ve başı ele alıp yürüyüp sultan-ı Mısır üzerine varıp asker-i Mısır ile buluşup dâr u gîr kı-lıp", Allah'ın lütuf ve yardımıyla, onun ordusunu dağıtarak "...nâm u nişânın âlemden götürürüz..." dediklerini ifade eder⁴⁹².

I. Selim 6 Receb/5 Ağustos'ta Malatya Ovası'ndan ayrılarak ordunun yönünü Haleb istikametine çevirdi. İki gün sonra da ordu ilk ciddi savaş düzenini aldı, saflar bağlandı, ağırlıklar, malzemeler arkaya alındı. Ertesi günü Ramazanoğulları'ndan muhtemelen Mahmud Bey gelip Osmanlı ordusuna katıldı. Ayrıca o gün cebehaneden kapıkuluna zırh ve tolgalar ile silahları dağıtıldı, herkes müsella hâle geldi. Haydar Çelebi bu sırada ordunun âdeta bir "Demir denizi" olduğunu yazar⁴⁹³. Bundan sonra çok sarp bir dağ geçidi aşılrken büyük zorluklar çekildi. Özellikle Silahşor bu sırada çekilen büyük zorluklardan etraflı şekilde söz etmiştir⁴⁹⁴. Bu sarp geçit aşıldıktan sonra Tucakdere (Tucan dere, bugün Bucakdere) adlı yere konuldu. Burada iken daha önce Memlûk sultanına yollanan elçilerden Karaca Paşa, padişahın ordugâhına ulaştı, ayrıca Besni Kalesi'nin fethedildiği haberi de geldi. Aynı gün ordunun geçişinin ardından toplar, top arabaları ve cepthane ile erzak yükleri de geçitten geçirilip ordugâha getirildi. Aynı zamanda Gavri'ye sert bir tehdit mektubu gönderilip savaşa davet edildi. Mektupta daha önce Osmanlı tarafının bilinen iddiaları tekrarlanmakta, padişahın şeriatın ihyası için hareket ettiği, gizli bir niyet taşımadığı, fakat Gavri'nin mülhitlelere yardımcı olduğu, bu durumda düşmanlıklarının açık hâle

492 "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 306.

493 "Ruznâme", s. 478.

494 "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 306-307. Çok dar olan geçitten geçilirken safların birbiri üzerine yığıldığını, herkesin attan inmek zorunda kaldığını, ayrıca herhangi bir baskın tehlikesinden korkulduğunu anlatan Silahşor, bunu manzum olarak da ifade etmiştir.

geldiği, bu yüzden seferin onların üzerine yöneldiği, memleketine dâhil olup şehirlerini aldığı, şimdi Tucakdere konağına geldiği, eğer kendisinde zerre kadar hamiyet varsa, nerede ve hangi şartlarda olursa olsun savaşmaya hazır bulunduğu sert bir ifadeyle bildirilmişti⁴⁹⁵:

“...cemî’ avân ve ensârınız mütenebbih olup zahm-ı tîr ü teberden ser tutunmayıp herhangi vaz’ kendüne kolay gözükiir ise hiç sa’yda kusur etmeyüp şîme-i gayret var ise murâd edildiğin uslubu ve maksûd edildiğin bir mevzi’i ta’yîn eyleyüp gelip asâkir-i nusret-me’âsirime mukabil olasın...”

12 Ağustos’ta Kırkgeçit konağında iken diğer elçi Zeyrekzâde gelip padişaha Memlûk sultanının durumu hakkında bilgi verdi. 18 Ağustos’ta Merzûman (Merzbân) suyu konağında Antep Beyi Yunus Bey gelerek itaat arzetti ve Antep böylece Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Yunus Bey bundan sonra Osmanlı ordusuna kılavuzluk yapmaya başladı. Ordu 20 Ağustos’ta Antep dışında konaklamış, burada yapılan divanda harp ahvali konuşulmuş, ardından da askerî bir tatbikat yapılmış, nasıl savaşılacağıın bir gösterisi hazırlanmıştı⁴⁹⁶:

“...ceng için tedbîr olunup cümle ümerâ-i vilâyet cem’ olunmak emr olunup ittifâkla sûret-i ceng tasvîr olundu, akşam namazına dek divan durdu...”

Ertesi gün de yine harp hazırlıkları sürdü, alaylar son kontrollerden geçirildi, askere yiyecek dağıtıldı. Antep Kalesi önlerinde üç gün kalındığı sırada Halep şehrinden gelen bir casus, Memlûk sultanının Haleb’ten çıkarak iki menzil ileride Hz. Davud’un mezarının bulunduğu yer olarak bilinen Mercidabık Ovası’nda beklemekte olduğu haberini ulaştırdı⁴⁹⁷. Bunun üzerine 23 Ağustos’ta Tel Habeş mevkiinde ordu herhangi bir ani baskına karşı teyakkuza geçirildi. Gece baskını ihtimali dolayısıyla askerlerin önemli kısmı atlarından inmedi, çoğu silahlarıyla ve giyimli hâlde yattı, atların eyer ve teçhizatları da çözülmüdü.

495 Evâsıt-ı Recceb 922/10-20 Ağustos 1516 tarihli mektub: Feridun Bey, *Münşe’at*, I, 426-427.

496 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 479.

497 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 307.

Kanısav Gavrı'nin temsili bir gravürü. (Georg Greblinger)

Bu sırada Gavrı, Malatya emirinin gönderdiği adamdan I. Selim'in Şah İsmail üzerine değil, Haleb'e yöneldiği haberini alınca kızarak derhâl Mercidabık Sahrası'na doğru harekete geçmiş bulunuyordu. Bir taraftan da emirlerinden Kertbay'ı (Kurtbay) haber toplamak üzere ileri sevk etmiş ve ondan civardaki kale ve şehirlerin Osmanlılara itaat ettiklerini öğrenmişti. Çerkezler Kâtibi'nin kaynağına göre tam bu sırada Antep Hâkimi Yunus, gizlice gelerek Selim'e sözde itaat ettiğini, şimdi kaçıp geldiğini söylemiş, ancak onun casus olduğunu düşünen Gavrı tarafından idam ettirilmişti⁴⁹⁸. Ancak bu bilginin sıhhati şüphelidir,

498 *Selimmâme*, vr. 34a.

zira Osmanlı kaynaklarının çoğunda Yunus Bey'in Osmanlı ordusuna öncülük ve kılavuzluk görevini sürdürdüğü ve Ridaniye Savaşı sırasında savaşırken hayatını kaybettiği bilgisi yer alır.

Halep'ten hareket ederken Memlûk ordugâhında tam bir şaşkınlık hâkim durumdaydı. Son ana kadar I. Selim'in Halep üzerine yürümeyeceği beklentisi içinde olan Gavrî, işin ciddi bir boyut kazanması üzerine, emirlerini toplamış ve aralarındaki düşmanlık ve rekabete son vererek, hiç olmazsa savaş bitene kadar dayanışma içinde bulunmaları için yemin ettirmişti. Çerkezler Kâtibi'nin kaynağı bu olayı tafsilatıyla nakleder: Ona göre Memlûk emirleri birbirleriyle nifak içinde idi ve birbirlerini çekememekteydi. Şam Naibi Sibay ile Halep Naibi Hayırbey arasında büyük bir geçimsizlik vardı. Hatta Sibay açık olarak Hayırbey'in idamını istemiş, onun hıyanetinden bahsederek Osmanlı padişahı ile haberleştiğini bildirmişti. Gazze Naibi Canberdi Gazali, buna karşı çıkararak bu zor anda sırf kin ve garz dolu bu kabil sözlerin sarfının uygun olmayacağını, ayrıca Hayırbey gibi son derece yararlı bir emirin yok edilmesinin büyük hata olacağını ifade ederek onu savunmuştu. Hararetili tartışmalar sonunda emirlere yemin verdirildi, Sibay ile Hayırbey de barıştırıldı. Sultan onların yanına Hama, Hums, Trablus askeriyle, Dulkadirli Abdürrezzak Bey'in kuvvetlerini de kattı. Bunların görevi Osmanlı ordusuna gece baskını düzenlemektir. Ancak Memlûk sultanı kendi güzide askerini -13.000 kişilik kuvveti (cülbân)-ileri sevketmeyerek yanında tuttu, esas amacı kendi tahtına göz diktiğinden şüphelendiği emirlerini öne sürerek onları bu vesileyle bertaraf etmekte⁴⁹⁹.

Bu ilginç kaydı başka bir kaynakla teyit etmek mümkün olmasa da Memlûk ordusundaki emirleri arasında ciddi bir çekişmenin olduğu açıktır. Ancak Gavrî'nin böylesine zor bir durumda önceden mağlubiyeti kabullenmek demek olan bu kabil düşüncelerle hareket etmiş olduğu yolundaki bilgilerin sıhhati şüphelidir. İbn Zümbül'ün eserine dayalı Gavrî'yi, Hayırbey'i ve hatta Canberdi'yi hedef alan suçlamaların doğru olma ihtimali zayıftır. Hayırbey'in Selim ile çok önceden beri irtibat kurmuş olması, aslında tamamen Osmanlıların bölgedeki müşterek dinî tehdit konumundaki Safevi tehlikesiyle doğrudan irtibatlıdır. Bununla

499 *Selinnâme*, vr. 34b; İbn Zümbül, *Vâkı'at*, s. 26-27.

beraber 1497'de elçi olarak İstanbul'a gidişi, Gavri ile Selim arasındaki yazışmalarda vasıta olması, onun Osmanlılara temayül etmiş olabileceğini de gösterir⁵⁰⁰. Canberdi ise son ana kadar Osmanlılara direnmiş bir şahsiyet olarak sivrilmıştır. Bu bakımdan Memlüklerin başarısızlığını bu emirlere ve bizzat sultanın hatalarına mal etmek doğru bir yaklaşım olamaz. Aslında düzenli ve disiplinli, emir komuta zinciri son derece sağlam olan ayrıca ateşli silahlarla mücehhez olarak üstün bir ateş gücüne de sahip bulunan Osmanlı ordusunun karşısına çıkan Memlük kuvvetleri baştan böyle bir mücadeleyi kaybetmiş durumdaydı.

Mercidabık Meydan Savaşı

İki ordu Mercidabık ovasına doğru yürüyüp karşı karşıya geldikleri sırada asker sayısı bakımından birbirlerine fazla bir üstünlük sağlamamakta idiler. Memlük kuvvetleri Haydar Çelebi Ruznâmesi'ne göre 40.000-50.000 dolayında tamamı hafif zırhlı süvarilerden oluşuyordu⁵⁰¹. Hadidi de cümdi diye adlandırılan Memlük süvarilerinin sayısını 50.000 olarak gösterir⁵⁰². Ona göre Şam naibi emrinde 20.000; Haleb nâibi emrinde ise yine 20.000 cümdi vardı. Gavri'nin etrafında kendi adamları (cülban) 13.000 dolayında idi. Venedik kaynaklarında Memlük kuvvetleri; 12.000'i Memlük, 60.000'i Arap olarak 70.000 dolayında gösterilir⁵⁰³. Bu durumda Memlük asker sayısı toplamının 50.000-60.000 arasında olduğu kesindir. Ordunun neredeyse tamamı atlı birliklerden oluşuyordu, yaya askeri hemen hemen hiç yoktu. Belki Bedevi Araplardan müteşekkil az sayıda yaya kuvveti mevcuttu. Memlükler klasik kesici ve delici silahlarla mücehhezdi. Ateşli silahları bulunmamaktaydı. Orduda topların da mevcudiyetine dair kaynaklarda hiçbir kayıt yer almaz. Memlükler daha ziyade son derece hızlı ve mahir, at üzerinde çok iyi mızrak kullanan zırhlı süvarilerine güveniyordu. Ateşli silahlardan ise nefret ediyorlar, bunun mertlik olmadığını söylüyorlar, ayrıca İslam Peygamberinin sünnetine aykırı, "kâfir icâdı" olduğunu ileri sürüyorlardı⁵⁰⁴. Pratik olarak meydan savaşlarında ateşli silahların, hızlı süvari

500 Hayatı için bk. Scyyid Muhammed es-Scyyid, "Hayır Bey", *DİA*, XVII, 49-50.

501 "Ruznâme", s. 479.

502 *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 404.

503 Hammer, IV, 200, not. 4.

504 Çok iyi bilinen bu konudaki bilgiler daha çok İbn Zümbül'ün eserine dayanır (*Vâkı'at*, s. 57-58; krş. Çerkesler Katibi, *Selimmâme*, vr. 43a.)

hücumlarına karşı olan etkisi konusunda hiçbir tecrübelerinin bulunmadığı açıktır. Topu ve muhtemelen de tüfeği çok iyi biliyorlardı, ama bunları daha çok kale kuşatma ve müdafaasındaki etkileri dolayısıyla tanıyorlardı. Onlara yabancı gelen husus, Osmanlıların alışık olduğu seri ateş gücünü sağlayan 2.000 dolayındaki tüfekçi yeniçeri güçlerinin varlığı idi. Hususiyle bir meydan savaşında top ve tüfeğin etkisi konusunu hiç hesaba katmamışlardı. Kütle hâlinde toplu olarak değil de geniş bir sahaya yayılarak yapılan seri hücumda topların gücünü rahatlıkla kırabileceklerini zaten düşünmüş olmalıydılar. Ancak tüfekli piyadelerin kolayca yer değiştirerek toplu ateş edebilme becerilerini dikkate almamış oldukları da kesindir.

Osmanlı tarafının asker sayısı hakkında 100.000'i geçen rakamların gerçekçi olmadığı söylenebilir. Toplam Osmanlı gücü muhtemelen 60.000'i biraz geçiyordu. Bunlardan 12.000'i padişahın etrafındaki yeniçeri (8.000) ve süvari (4.000) kapıkulu askerlerden oluşurken⁵⁰⁵ Anadolu ve Rumeli timarlı askerleri 20.000'er olmak üzere 40.000 dolayında idi. Yardımcı kuvvetler olarak mahalli beylerin kuvvetleri 8.000-10.000 civarındaydı. Padişahın emrindeki yeniçeriler içerisinde yaklaşık 2.000 kadar tüfekçi bir o kadar da okçu birliği vardı. Top sayısı bazı kaynaklarda abartılı olarak 800'e kadar yükseltir, bazılarında 400 ve 300 rakamı verilirse de bunun 150'den daha az olduğu söylenebilir. Nitekim bir Venedik kaynağında Osmanlı ordusu Hums'da iken top sayısı 50 takım olarak gösterilmiştir⁵⁰⁶. Uzun yol güzergâhı düşünüldüğünde bu son sayıların makul olduğu açıktır. Üstelik bu toplar, hafif tipte olup arabalar ve develerle taşınmaktaydı. Silahşor, padişahın etrafında 10.000 tüfekli asker ve 300 toptan söz ederse de bu rakamların abartılı olduğu söylenebilir. Benzeri bir abartılı rakam, İbn Zünbül'de yer alır. O da 800 top, 20.000 tüfekli askerden söz eder⁵⁰⁷. Çağdaş Venedikli Seyyah Angiolello, ordunun tam mevcudu hakkında bir şey söylemese de padişahın yanında 1.200 kişilik atlı hassa askeri, saray görevlisi olarak 3.500 kişi, 1.700 solak ve tüfekçiyle topçulardan oluşan 13.000 yeniçeri bulunduğunu belirtir⁵⁰⁸.

505 Rakamlar Venedik kaynaklarında verilir: Hammer, IV, 200. Silahşor'un 10.000 piyade, 12.000 cebeli süvari rakamı vermesi abartılıdır ("Fetihnâme", s. 308)

506 Hammer, IV, 200.

507 Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr. 35a.

508 "Seyahatnâme", s. 108.

24 Ağustos Pazar sabahı güneş henüz doğarken savaş meydanına yürüyen Osmanlı ordusu, klasik savaş düzenini almıştı. Merkezde bulunan padişahın etrafı kapıkulları ile çevrilmişti. Şükri-i Bitlisî, padişahın sağında kırmızı bayraklarıyla kapıkulu sipahileri/sipahi oğlanları, onların sağına doğru ak-kızıl bayraklarıyla zırhlar içinde ulufeciler (ulufeciyan-ı yemin) ve yeşil bayraklı garip yiğitler (gureba-i yemin) sıralandığını; sol yanında ise sarı bayraklı sol ulufeciler ve yeşil bayraklı sol garipler grubunun bulunduğunu belirtir. Önünde ise yeniçeriler tüfek ve yaylarıyla dizilmiştir, onların ön tarafında da toplar yer alır⁵⁰⁹. Ada'î-i Şirazî merkezin önündeki top arabalarıyla âdetâ bir kale duvarı gibi olduğunu belirtmekten kendini alamaz⁵¹⁰.

Merkezdeki kuvvetlerin sağında ve solunda ise Anadolu ile Rumeli Beylerbeylerinin ve bunlara katılan mahalli beylerin askerleri yer almaktaydı. Sağda daha önceki yürüyüş nizamına benzer şekilde Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ile Dulkadirli Beyi Şehsüvaroğlu Ali Bey yan yana dizilmişti. Sol kolda ise yine sırasıyla Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, Amasya (Rum) Beylerbeyi Mehmed Paşa, Diyarbekir Beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa ve Kırım kuvvetleri bulunuyordu. Angiolello da merkezin önünde yeniçerilerin solunda muhtemelen tüfekli olan bu piyadeleri korumak üzere mızraklı Anadolu askerlerinin yer aldığını, bunların başında Türkmen reislerinden Sachinalogier yani Şehsüvaroğlu'nun; sağ tarafta ise Sinan Paşa'nın kumandasında Rumeli askeri ve Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed'in kuvvetlerinin durduğunu yazar⁵¹¹. Sağda ve soldaki bu gruplar birbiri ardında değil yan yana safta yer almışlardı ve yarım ay şeklinde duruyorlardı. Padişahın bulunduğu merkezin önünde tüfekçi yeniçeriler ile onların safında sol yanda toplar konuldu. Ordunun ağırlıkları da getirilerek bunlardan bir set oluşturuldu. Bu arada iki vezir Yunus Paşa ile Sinan Paşa arasında hangi kolda duracakları hususunda padişahın huzurunda ciddi bir tartışma yaşandı. Sonunda sağ kola Sinan Paşa, sol kola Yunus Paşa'nın nezaret etmesi kararlaştırıldı⁵¹². Ancak bazı *Selîmnâme*'lerde bu paşaların sağ ve sol kolda görevlendirilmelerinin

509 Şükri-i Bitlisî, *Selîmnâme*, s. 253.

510 *Selîmnâme*, s. 147.

511 "Seyahatnâme", s. 108-109. Fakat burada sağ ve sol kollar birbiriyle karıştırılmış olmalıdır.

512 Şükri-i Bitlisî, *Selîmnâme*, s. 254.

savaşın başlamasından sonra olduğu belirtilir⁵¹³. Bu tür bilgiler muhtemelen hangi tarafta duracakları önceden belirlenen paşaların, savaşın başlayıp kolların zor duruma düşmesiyle padişah tarafından hemen tayin oldukları kollara yardım için sevk edilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Ağırıkların muhafazası İsa ve Ferhad Ağalara ısmarlanmıştır.

Osmanlı ordusu karşısında Memlûk ordu düzeni gerek Osmanlı gerekse Mısır kaynaklarında genellikle birbiriyle benzeri şekilde kaydedilir. İbn Zünbül, Osmanlı ordusu görüldüğünde Memlûk cündilerinin atlara binip saflara ayrıldığını, ön saflarda büyük emir Sudun el-Acemi, Emirisilah Ürkmez, Emirimeclis Bahşibay, Emiriâhur Seydi Muhammed b. Kansu Gavri, Devâdâr Canım el-Eşref gibi emirlerin bulunduğunu, ordunun komutasını Sudun Devâdâr, Hâcibü'l-Hüccâb Enesbay ile namılı beylerden Kanısav Çerkez, Tinim, Canbulat, Sanıbay Hazine, Özbek, sultanın amcasının oğlu Baypars'ın üstlendiğini belirttiikten sonra, savaş başlamadan önce Haleb Naibi Hayırbey ile Dulkadirli Abdürrezzak Bey'in sağ kolu; Sibay ile Canberdi'nin sol kolu takviye ettiklerini; sultanın yanında getirdiği Osmanlı şehzadesinin ise yine sağ kolda, Osmanlı tipi elbiseleri ve yanındaki askerleriyle yerleştiğini bildirir⁵¹⁴. Ayrıca sol kolun Türkmen, Kürt ve Arap aşiretlerinden oluşan mahalli güçlerle desteklediğini de yazar. İlerleyen satırlarda nerede bulduklarını belirtmediği iki büyük Memlûk emiri Emir Allân/Alan ile Kertbay/Kurtbay'ın adını zikreder⁵¹⁵. *Selimmâmeler*'de ise ortada sultanın kendisine ait kulları ile durduğu, sağında Halep Emiri Hayırbey, solda ise Şam Emiri Sibay'ın yer aldığı ifade edilir. Orduda Türk, Arap aşiret askerleriyle Mısır, İskenderiye, Said beyleri, Hicaz süvarileri, Kudüs, Trablus, Baalbek ile sahil okçularının bulunduğu zikredilir. Bu sonuncu gruplar piyade askeridir. Yukarıda da belirtildiği üzere Memlûk ordusunda ateşli silah ya çok az veya hiç yoktur. XVII. yüzyıl müelliflerinden Süheylî'nin genel olarak kullandığı bazı ifadeler, Memlûk ordusunda top bulunduğuna yorulmakla birlikte⁵¹⁶, söz konusu pasaj dikkatle okunursa burada Memlûklere atıf yapılmadığı anlaşılır.

513 Sucudi, *Selimmâme*, s. 72; Ada'i-i Şirazi, *Selimmâme*, s. 147.

514 Şükri-i Bitlisi de Mısır sultanının yanına "*Urumlu bir taze oğlan*" aldığını, bunun "*Âl-i Osman*"dan Şehzade Ahmed'in oğlu olduğunu, Gavri'nin ona bir miktar asker verdiğini, sağ kanada yerleştirdiğini yazar: *Selimmâme*, s. 255.

515 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 26-27; Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr. 35a.

516 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 138.

Osmanlı kaynaklarına göre karşı karşıya gelen iki ordu biraz durup birbirinin durumunu anlamaya çalıştı. Memlükler, Osmanlı ateş gücünü bildikleri için top ve tüfek menziline girmeyip uzaktan süvarileriyle Osmanlı askerlerini savaşa davet etmek için gösteri yapıp atlarını sağa sola koşturmaya başladı. Muhtemelen niyetleri doğrudan top, tüfek, zembeklerin bulunduğu merkezden uzak durup yanlardan yavaş yavaş taciz edici akınlarla kendilerine bir yol açmak idi. Nitekim savaşta hazır bulunduğu anlaşılan İdris-i Bitlisi, biniciliklerine güvenen Memlüklerin "...kıydan köşeden yol açarak Osmanlı gazilerini dağıtıp düzenlerini bozma..." taktiğinden söz eder. Hatta hızlı süvarilerini sağ kanata pusuya yatırır gibi gizlediklerini, ilk yıpratıcı hücumu da bunların başlattıklarını yazar⁵¹⁷. Savaş öncelikle çarhacıların kısa vuruşmaları ve bu esnada Osmanlı toplarının karşı tarafı ürkütme amaçlı salvo atışlarıyla başlamıştır. Toplardan çıkan dumanın görüş mesafesini etkilediği bir sırada, Memlüklerin sağ kanadındaki süvarilerin Hums Naibi Aslan b. Budak komutasında Osmanlı sağ kolunun en uç tarafında duran Dulkadırlı Şehsüvaroğlu ile Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın üzerine hamle ettiği görüldü. Onun ileri atıldığını gören Memlük emirleri de harekete geçti. Önce Şam naibi Sibay, ardından Sudun el-Acemi yaklaşık 1.000 kadar iyi donanımlı cündisi yanında olduğu hâlde hücum kalktı. Onları Emir Canbulat, Emir Allân, Kanısav Çerkez, Emir Kertbay gibi emirler izledi. Böylece Osmanlı sağ kolunda büyük bir süvari çarpışması oldu. Bu arada Osmanlı sol kanadı da daha cılız olduğu anlaşılan başka bir Memlük saldırısına karşı koymaya çalışıyordu. İlk çarpışmalarda Osmanlı kanatlarında bir sarsılma görüldü. Daha önce hangi kolda duracakları konusunda tartışmış olan Sinan Paşa savaşın yoğunlaşmakta olduğu sağ kanada, Yunus Paşa ise sol kanada sevk edildi⁵¹⁸. Bunların yanında muhtemelen kapıkulu süvari grupları ve tüfekçi yayalar vardı.

Matrakçı Nasuh, bu ilk çarpışmalar sırasında, padişahın kanatlara takviye gücü gönderdiğinde, onları etkili sözlerle teşci ettiğini de belirtir⁵¹⁹:

517 *Selimsalname*, s. 313.

518 İdris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 313; Haydar Çelebi, *Ruzname*, s. 479; Ada'i-i Şirazi, *Selimmame*, s.159-150; Şükri-i Bitlisi, *Selimmame*, s. 255.

519 *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim*, vr. 148a.

“... gayret ve hamiyet günüdür, hiç kimse ecelsiz olmaz ve eceli gelen kaçmağ ile kurtulmaz, şöyle ki derece-i şehâdet müyesser ola, âhrette sa'âdet bizim ve eğer Tevfîk u refîk-ı Hak mukarin olup düşmanımızı kahr ederiz, dünyada devlet bizim olur..”.

Haydar Çelebi de Selim'in benzeri sözlerini aynen nakleder⁵²⁰:

“..eğer şehâdet müyesser olursa âhrette sa'âdet bizim, eğer düşmanı kahr ederüz, dünyada devlet bizimdir, hamiyet zamanıdır gayret edelim...”

Silahşor ise savaş başlarken I. Selim'in yanındaki beylerine, “..koman canlarım, dem bu demdir, görem sizi..” diye cesaretlendirdiğini ve askerini muzaffer kılması için dua ettiğini bildirir⁵²¹. Ancak bu ilk çarpışmadan bahsetmeksizin iki tarafın karşı karşıya geldiğinde Memlûk ordusunun topyekun hücumu kalkıştığını, doğrudan I. Selim'in sancağını, yani Osmanlı merkezini hedeflediğini, buraya yaklaşınca, topların ve tüfeklerin menziline girdiğini, hemen ateşe başladığını, şaşırان ve birçoğu gülle ve tüfek kurşunu ile vurulan Memlûk atlılarının derhal ikiye ayrıldığını, sağ ve sol kollara saldırdıklarını nakleder⁵²².

Şüphesiz bu belirtilen husus diğer *Selimnâmeler* ve Haydar Çelebi Ruznâmesi ile çelişkili gibi gözükmemektedir. Bununla birlikte her iki bilgiyi telif etmek de mümkün görünmektedir. Silahşor'un top ve tüfek ateşiyle ilgili bilgisi, diğer kaynaklarda iki ordunun karşı karşıya gelişiyile birlikte ilk andaki korkutucu top atışlarıyla alakalı olmalıdır. Silahşor'un hem bu ilk atışları, hem de kanat çarpışmalarını takip eden Osmanlı merkez kuvvetlerinin savaşa girişlerini aynı cümleyle ifade etmiş olduğu anlaşılır. Nitekim Matrakçı Nasuh, bu iki bilgiyi birbiriyle telif edici bir anlatım sunmaktadır. Ona göre ilk kanat çarpışmaları ardından iki vezirin sağ ve sol kanadı takviyeye gidişiyile yeniçeriler ok, prangı, tüfekleri ile savaşa girmişler, atılan toplarla Memlûklerin saldırı düzenleri bozulmuş, dağılan Memlûkler iki kola ayrılıp biri Şehsüvaroğlu, diğerinin Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetlerine saldırmıştı⁵²³.

520 “Ruznâme”, s. 479.

521 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 308-309.

522 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 308.

523 *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim*, vr. 149a.

Kaynakların anlatımı, sağ ve sol kollarda süvarilerin çarpışmaları sürerken merkezden yeniçerilerin top ve tüfek ateşiyle ilerledikleri ve Memlüklerin merkezini dağıttıklarını gösterir. Sucudi, top, tüfek ve prangaların “ale’l-istimrâr” yani sürekli ateşlendiğini bildirir⁵²⁴. Ada’î-i Şirazî de çok açık bir ifadeyle yeniçerilerin yerlerinden kalkıp tüfek ve top ateşiyle yürüdüklerini, I. Selim’in ayrıca merkeze ait sağ ve soldaki yaya ve atlı hassa askerini yanlardan harekete geçirdiğini belirtir⁵²⁵:

“..Yeniçeri askerleri yerlerinden kalkarak kin ve düşmanlık ateşini tutuşturdular, top ve tüfek sesleriyle insan çığlıkları yürüdü, yeryüzü tir tir titreyip güneşin yüzü sarardı...”.

Bu, savaşı Osmanlı tarafına kazandıran ikinci önemli hamle olmuştur. Osmanlı merkez kuvvetlerinin ani hamlesiyle birkaç defa vuruşup geri çekilen Memlük süvarileri dağılmış, iki kola ayrılıp Şehsuvaroğlu Ali Bey’in ve Bıyıklı Mehmed Paşa’nın safların önünde bulunduğu anlaşılan kuvvetlerine yeniden son defa saldırmış olmalıdır. Ancak güçleri iyice erimiş, top ve tüfek atışıyla merkez tamamen çökmüş olduğundan bu sonuncu hamle ümitsiz bir çarpınma olmuştur. Memlük kaynaklarına inanmak lazım gelirse o sırada Gavrî, savaşa sokmadığı cülbanıyla yüksek bir yerde duruyordu. Bir Osmanlı kaynağına göre de “...bir niçe ümerâ-yı Çerkesle top ve tüfek havfından kaçıp bir püšte-i bülend üzere çıkmıştı...”⁵²⁶. Osmanlı merkez kuvvetlerinin tüfek ve top atışlarıyla yürüyüşü sırasında üzerine gelen top gülle ve tüfek taneleri yüzünden şaşırmış⁵²⁷, yanındaki askerleri de Haleb istikametine doğru kaçmıştı. Kanatlarda ise Sinan Paşa’nın gayreti sonucu şiddetli saldırıya dayanamayan Hayırbey tutunamayarak çekilmek zorunda kalmış ve böylece Memlük ordusunun merkezinden sonra sol kolu da tamamıyla çökmüştü. Sağ kolda Şam Emirülümerası Sibay inatla çarpışmayı sürdürmüş, ancak yanındaki namlı Memlük emirleriyle birlikte hayatını kaybetmişti. Şükri-i Bitlisî, önce Sibay karşısında geri çekilmek zorunda kalan Şehsuvaroğlu’nun, daha sonra yeniden toparlanarak son vuruşmada onu öldürdüğünü belirtir⁵²⁸.

524 *Selîmnâme*, vr. 74a.

525 *Selîmnâme*, s. 151

526 Sa’d b. Abdülmüte’al, *Selîmnâme*, TSMK, Revan nr. 1277, vr. 82a.

527 Çerkesler Katibi, *Selîmnâme*, s. 35a.

528 *Selîmnâme*, s. 256.

Olayı Memlûkler zaviyesinden ele alan İbn Zünbül, Osmanlı kanatlarına saldıran emirlerin kuvvetlerinin 2.000 zırhlı süvari olduğunu ve bunlardan başka diğer Memlûk güçlerinin savaşa bile girmediklerini yazar. Bunun sebebini doğrudan Gavri'ye bağlayan tarihçi, onun daha tecrübesiz olan hassa kuvveti cülbanın yerine karanişinin savaşı başlatmasını emrettiğini, fakat bunun aslında onun bir hilesi olduğunu belirtir. Cülbanın harekete geçmediğini gören karanişinin önde gelenleri sultana: "Biz kendimizi ateşe atarak çarpışacağız. Sen durup bizi alaycı gözlerle seyredeceksin, kendi memlûklerinden hiç birini meydana sürmeyeceksin.." demişler ve bu şekilde orduda daha savaşın başlangıcında büyük bir kriz patlak vermiştir. Memlûk ordugâhında bu kritik devrede her kafadan bir ses çıkmaktadır. Kim ne derse, diğeri onun tersini iddia etmektedir. Bu bakımdan Memlûklerin ordu düzeni tamamıyla bozulmuştur.

Bu arada savaşı başlatan 2.000 süvari de yalnız kalmış, hiçbir destek alamamış, buna rağmen inatla çarpışmıştır. Bunlara karşı Osmanlı ordusu top ve tüfekte karşı koymuş ve ateşli silahlar, Memlûklerin morallerinin bozulmasına yol açmıştır. Üstelik Osmanlı kuvvetleri arasında hiçbir çekişme yoktur, hepsi inanmış şekilde katı bir disiplinle birlikte hareket etmektedir. Bu 2000 Çerkes kökenli Memlûk, karşılarındaki 150.000 kişilik Osmanlı ordusuyla tam bir ölüm kalım savaşı vermektedir. Onlar bu durumdayken bizzat Selim atını büyük safın ortasından dörtnala sürerek orta safa gelmiştir. Elinde Hz. Ömer'in kılıcı vardır. Askerini teşyi etmiş, beylerine paşalarına seslenip onları yüreklendirmiştir. Bunun üzerine bütün Osmanlı ordusu bir sel gibi Memlûklere saldırmış ve onları püskürtmüştür. Top ve tüfeklerle Memlûklerin başına dünyayı âdeta dar etmişlerdir. Her top atışı 50-60 veya 100 kişiyi öldürmektedir.

Osmanlı güçleri saldırıp, dövüşe dövüşe Gavri'nin bulunduğu safa kadar ulaşmıştır. Bu durum karşısında Hayırbey ve Canberdi Gazali, yanlarında Çerkezlerden hezimete uğramış kimseler bulunduğu hâlde, sultanın otağına dönmüş ve buradakilere bağırarak kaçmalarını, Sultan Selim'in etraflarını sardığını, Gavri'nin öldüğünü ve savaşı kaybettiklerini, Haleb'e döndüklerini söylemiştir. Bunun üzerine sultanın hassa askeri cülban onları takip etmiş ve ordu tamamıyla darmadağın

olmuştur. Çünkü herkes Hayırbey'in dediğine inanarak Gavrî'nin öldüğüne kani olmuştur. Aslında Gavrî yerinde durmaktadır, yakınında kendisine sadık az sayıda cülbanı vardır. Bu sırada büyük emir, Gavrî'ye şöyle demiştir:

“..Ya cülbanın babası Sultan Efendimiz, nerede has adamların, bize böyle yaparak kendini helâk ettin. Kendinle birlikte bizi de helâk edene kadar şansını kullandın. Ancak kıyamet bizleri seninle bir araya getirir. Efendimizin huzurunda duracağız. Allah aramızda adaletle hükmeder..”.

Ardından sağ tarafına baktığında Emir Sibay, Emir Akbay et-Tavil, Emir Allân, Emir Aslan b Budak gibi karanisanın ileri gelenlerini görür. Onlar ayakta durmaktadır, fakat orduları kahır içinde yok olmuştur⁵²⁹.

İbn Zünbül'ün bu ayrıntılı anlatımı dışında bir diğer çağdaş Memlük tarihçisi İbn İyas ise savaş hakkında çok fazla teferruat vermez, çarpışmayı Atabek Sudun el-Acemi ile Şam Nâibi Sibay komutasındaki karanisanın başlattığını, bu saldırı sırasında Sibay'ın ölümü üzerine, bu kolun çöktüğünü gören sağ koldaki Hayırbey'in savaş meydanından çekilmesiyle bozunun ortaya çıktığını belirtir⁵³⁰.

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre sabah başlayıp yaklaşık üç saat süren ve ikindi vaktinde tamamıyla sona eren savaşın en kritik dönemi, Osmanlı merkezinden yapılan ani saldırdır. Osmanlı kuvvetlerinin yerleşme nizamı diğer meydan savaşlarındaki gibidir. Bütün ağırlık merkezdedir ve bunun etrafında sağlam sollu hareketli birlikler saflar hâlinde dizilmiş ve karşı tarafın atağını beklemektedir. Nitekim küçük çaplı öncü savaşı, her iki tarafı mücadeleye hazırlamış görünse de Memlükler sabırsızca kanatlara yönelerek daha zayıf görünen Osmanlı merkezinin ardına sarkmak istemiş olmalıdır.

Açık bir bilgi olmamakla birlikte Memlüklerin son derece sağlam duran, zincirlerle bağlanmış hafif toplar ve tüfekli birliklerle korunan, ayrıca deve sürüleriyle de etrafı çembere alınmış olan merkezin ön safına saldırmayı baştan beri düşünmemiş olmaları muhtemeldir. Zira

529 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s.29-30; Bu kayıtları Çerkesler Kâtibi kısaltarak ve ifadesini biraz değiştirerek vermiştir (*Selinnâme*, vr. 35b).

530 *Bedâi'*, V, 69-70.

süvariler, ilk top atışları karşısında atış menzilini hesaba katıp süratle yan kanatlara doğru saldırmıştır. Hatta ilk saldırıda bu kolları biraz sarsmışlarsa da yetişen takviye saflar ve bu cenahlardan yapılan top, tüfek, ok atışları yardımıyla kanatlar sabit kalmış ve şiddetli bir çarpışma başlamıştır. İşte bu noktada hem *Selîmnâmelerin* önemli bir bölümünde hem de İbn Zünbül'de belirtildiği üzere, merkezde padişahın ön saftaki piyade askerini, azab ve yeniçerileri harekete geçirdiği, bunların bir bölümünün arabalar üzerindeki hafif toplar ve tüfeklerle saldırıya giriştiği açıktır. Böylece Osmanlıların taktiği disiplinli birliklerinin sebatına bağlı bir çerçeve içinde karşı tarafın kuvvetlerini kanatlarda meşgul ederken, ortadan beklenmedik bir saldırıyla ana merkeze ulaşım dağıtmak olmuştur⁵³¹.

Bu uygulama daha önceki meydan savaşlarından çok farklı ve gelişmiş bir sistemi öngörmektedir. Şüphesiz ki Osmanlılar her zamanki savaş nizamlarını ve yerleşme şekillerini bozmamış karşı tarafın hücumuna göre ani taktik değişikliği yapabilecek disiplin ve kabiliyete sahip bulunduğu Memlûk saldırısının yönelimini görünce taktiklerini anlayarak derhal merkezî güçleri hücumla kaldırmıştır. Merkezde Gavri'nin ve yanındaki cülbanın bu saldırıya hiç karşı koyamadığı ve süreklilik gösteren top, tüfek atışlarıyla karşılaştığında derhal dağıldığı da gerçektir. Bu durumun Osmanlılara zaferi kolaylaştırdığı söylenebilir. Memlûk ordusunda emirlerin çekişme içinde bulunmasının ve cülban ile karanisanın anlaşmazlığının yenilgideki rolünü aslında pek de abartmamak gerekir. Memlûklerin bu tarz eskimiş savaş usulleriyle, arada herhangi bir tefrika olmasa dahi zafere erişecekleri çok şüpheli gözükmektedir. Aslında Memlûk ordusundaki kumanda kesiminin anlaşmazlığı, Osmanlı tarafında vezirler arasında (Yunus ve Sinan Paşalar) da varittir. Bununla birlikte iş savaş disiplinine gelince, Osmanlı tarafının bilinen üstünlüğü yine ortaya çıkmıştır. Savaşın sonucunu kesin şekilde Osmanlı ateş gücü tayin etmiştir. Burada hafif darbzen topları, tüfekten biraz daha iri, ancak kolay taşınabilir prangı ve şakalos tipi toplar ve nihayet fitilli el silahı olarak tüfekler, müdafaa kastiyle değil, aynı zamanda hücumla kalkılırken kullanılmıştır. Bunun nasıl bir düzen dâhilinde yapıldığı hakkında kaynaklarda "ateş sürekliliği" sağlamaları

531 İdris-i Bitlisî de çok açık ifadeyle bunu nakleder: *Selîmşahmâme*, s. 314-315.

hâriç, bilgi yoktur. Muhtemelen arabalar birbirinin mesafesini kapatmayacak şekilde yan çapraz bir dizilimle yürütülmüş, yanlarında tüfekli piyadeler ateş ederek ilerlemiştir. Bu bir bakıma zamanımızın tankları siper etmiş piyadelerine benzer bir şekil olmalıdır.

Böylece Memlük merkezi çökünce bozulan kanat kuvvetleri geri çekilip akın tazelemek için bekleyecekleri merciyi kaybetmiştir. Nitekim İbn Zümbül'ün ve İbn İyas'ın ihanetle suçladığı Hayırbey, geri çekilip merkeze geldiğinde, buranın Osmanlı saldırısı karşısında tamamen dağılmış olduğunu görmüş, Haleb istikametine kaçmaktan başka bir çaresi kalmamıştı. Şam Naibi Sibay'ın ise kaçma şansı bulamadığı ve kuvvetleriyle birlikte neredeyse tamamıyla ezildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İdris-i Bitlisî, Şam naibinin merkezdeki bozgununu görünce o tarafa yönelmek istemiş, ancak çevrildiği için çarpışarak yanındakilerle birlikte hayatını kaybetmiş olduğunu yazar⁵³². Gavrî'ye gelince, yanında çok az adamı bulunan yaşlı Sultan, İbn Zümbül'e inanmak lazım gelirse, ordunun dağılması karşısında çok üzülmüş ve bunun tesiriyle yanında sadece Emir Allân ile Akbay olduğu hâlde Haleb istikametine doğru çekilirken bir su kenarında bayılarak atından düşmüş ve ölmüştür⁵³³. Osmanlı kaynaklarından İdris-i Bitlisî, yeniçerilerin merkeze saldırıları sırasında bir topçunun sultanın sancağına doğru bir top güllesi yolladığını, bunun üzerine atında gitmekte olan Gavrî'nin yere düştüğünü ve öldüğünü belirtir. Yakınları onu atların ayakları dibinde bırakıp kaçırmıştır⁵³⁴. Silahşor de benzeri bir rivayeti aktarır. Gavrî'nin takatinin kesilip attan düşerek bir su kenarında öldüğünü, adamlarının üzerine bir örtü örtüp onu bırakarak kaçtıklarını yazar⁵³⁵. İbn İyas ordusunun yenildiğini gören Gavrî'nin Haleb'e dönmek istediğini, fakat kendisine bir titreme geldiğini ve atından düşüp öldüğünü belirterek⁵³⁶ yukarıdaki kaynakların bilgisine katılır.

532 *Selimsalname*, s. 314-315.

533 İbn Zümbül, *Vâkı'at*, s.30-31; krş. Çerkesler Katibi, *Selimmâme*, s. 35b.

534 *Selimsalname*, s. 315; Sa'd b. Abdulmüte'al, *Selimmâme*, 82a-b'de top ve tüfek korkusundan bir tepeye çıkmış olan Gavrî'nin durduğu yere atılan toplardan fırlayan bir güllenin sultanın yakınına düşmesi ve birkaç kişiyi helak etmesi üzerine kendisinin de yere düştüğü ve öldüğü bilgisi bulunur. Celalzâde de onun tüfekten atılan bir misketin isabetiyle yaralanıp yere düşerek öldüğünü yazar (*Selimmâme*, s. 187).

535 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 310.

536 *Bedâi'*, V, 87.

Olayı renkli bir üslup ile kaydeden İbn Zümbül, sultanın yanında bulunan Emir Allân ile Akbay et-Tavil'in aralarında konuşup ne yapacakları konusunda karara vardıklarını belirtir⁵³⁷:

“...Emir Allân, Akbay et-Tavil'e şöyle dedi: Sultan hakkında ne yapalım? O da söyle sen ne diyorsun? diye sordu. Emir Allân, 'şayet biz onu terk ederek yalnız bırakırsak düşman gelir, onu öldürür ve başını keserek bütün Rum diyarında teşhir eder' dedi. Akbay tekrar onun görüşünü sordu. O da 'onun başını keselim ve şu kuyuya atalım. Başsız cesedi kimse tanıyamaz' diye cevap verdi. Emir Allân kölelerinden birine emretti. Köle sultanın başını keserek oradaki kuyuya attı”.

Aslında Gavri'nin durumu hakkında Osmanlı tarafının herhangi bir bilgisi yoktu. Osmanlı kaynaklarında onun kesik başı ve bazı eşyalarının padişaha Haleb'te iken ulaştırıldığı bilgisi bulunur. Hoca Sadedin Efendi, babası Hasan Can'ın bu hususta naklettiği rivayeti verir. Buna göre gelen bir çavuş üzeri örtülü bir cesedi görüp bunun önemli bir şahıs olabileceği düşüncesiyle başını kesmiş ve Selim'in huzuruna getirmiştir. Bu başın Gavri'ye ait olduğu onu tanıyan adamlarınca teşhis edilince, padişah bir cesedin başını kestiği için çavuşa çok kızmış, katlini emretmiş; paşaların araya girmesiyle bu niyetinden vazgeçmiştir⁵³⁸. Benzeri bir bilgiyi Silahşor de verir⁵³⁹:

“..asker-i Rum'dan bir kimesne düşman pâynını sürüp Mercidabık sahrasında seyredip teşne-dil düşüp su kenarına erip görür ki bir sîmîn adem helâk olmuş yatar, acaba Sultan mı ola deyip başını kat' edip âsitâne-i devlete getirip arz edicek, şah katında cengde ele giren gilmanlardan bazıları görüp Sultan Gavri'nin başıdır diyecek, şâh-ı Rum emr edip varıp cismin arabaya koyup Haleb önüne götürüp bir nişâne yerinde defn kılıp rûhiyçün in'am u ihsânlar kıldılar..”.

Memlük ordusunun önde gelen emirlerinin çoğu da savaş meydanında kalmıştı. Bunlar arasında Sibay'ın yanı sıra büyük emirlerden Sudun el-Acemî ve Akbay et-Tavil de bulunuyordu. Ayrıca kaynaklarda

537 *Vâkı'ât*, s. 31-32;krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr.35b.

538 *Tâcü'r-tevârih*, II, 335.

539 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 310. Ayrıca nasıl öldüğü hakkında muhtelif rivayetleri için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 141-142.

Trablus Nâibi Canberdi, Safed Nâibi Tarabay, Hums Nâibi Pir Budakoğlu Arslan Bey ile önde gelen binbaşı, kırk erlik, on erlik beyleri ve erbainden ve sair görevlilerden 50-60 kişinin maktul düştüğü kaydedilir⁵⁴⁰. İbn Iyas da ölenlerin tafsilatlı bir isim listesini vermiştir⁵⁴¹. Ayrıca Memlûk ordusunda bulunan Mısır'ın üç büyük kadısı ile Halife Mütevekkil esir alınmış, dördüncü kadı (Hanefi kadısı Şihne) ise kaçmıştı. Osmanlı kaynaklarının sükût etmelerine karşılık İbn Iyas, halifenin Selim tarafından Haleb'e yollandığını ve ona iltifat edilip hil'at giydirildiğini nakleder⁵⁴². I. Selim, halifeyi beraberinde Kahire'ye götürmüştür.

Savaşta her iki tarafın kayıpları konusunda Osmanlı kaynakları neredeyse tamamen sessizdir. Sadece İbn Zünbül, bir başka râviden naklen savaş sona erdikten sonra o gece Mercidabık sahrasında kalan I. Selim'in ertesi gün ölümlerinin sayılmasını emrettiğini, Memlûklerden 1.000, Osmanlı tarafından ise 4.000 kişinin cesedinin sayıldığını belirtir⁵⁴³. Bu rakamları başka bir kaynakla teyid edememekle birlikte, top ve tüfek ateşiyle epeyce zayıt verdikleri düşünülecek olursa Memlûk kayıplarının Osmanlılardan daha fazla olduğu kesin gibidir. Bu bakımdan söz konusu rakamları tersine çevirmek daha doğru olmalıdır. Nitekim seferin resmi jurnalinde, savaşın ertesi günü otağında oturmakta olan padişahın önünde 2.000 kadar Memlûk esirinin boynunun vurulduğuna işaret edilir⁵⁴⁴. Açıktır ki abartılı sayılara dayanan idam meselesi, tamamıyla karşı tarafa gözdağı verme ve korku iras etme amacının tipik bir yansımasıdır.

Mercidabık Savaşı'yla kazanılan bu zafer Osmanlılar için Suriye, Lübnan ve Filistin'in hâkimiyetini sağladığı gibi Mısır ülkesinin kapılarını da aralayan önemli bir adım olmuştur. Bundan sonra I. Selim, Halep ve Şam gibi önemli merkezleri, Filistin şehirlerini teker teker elde etmeye yönelik harekâtıyla seri şekilde Osmanlı idaresini bölgede

540 Haydar Çelebi, "Ruznâme", 480; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han*, vr. 150a.

541 *Bedâi'*, V, 70-72.

542 *Bedâi'*, V, 74; Ayrıca bk.V.V. Barthold, *İslam'da İktidarın Serivene: Halife ve Sultan*, trc. İlyas Kamalov, İstanbul 2006, s. 103.

543 İbn Zünbül, *Vâkı'ât*, s. 33.

544 "Menzilnâme", *Münşe'at*, I, 451.

genişletmeye çalışmıştır. Bu noktada onun için önemli olan husus, daha öteye gidip gitmeme konusundaki tereddüt ve bu yolda etrafındakilerden alacağı desteğin niteliği olacaktır.

Halep ve Şam'dan Gazze'ye Yürüyüş

I. Selim bir gece kaldığı Mercidabık Ovasından ayrıldıktan sonra Halep istikametine hareket emri verdi. Halep'in direniş göstermeksiz teslim olacağı daha önce Osmanlı ordusu Antep önlerine geldiği sırada şehrin dört mezhep kadıları ve ileri gelenlerinin emân talep eden mektuplarından da belliydi. Halep halkı bu mektupta padişahın tebaası olma isteklerini arzla, kendilerini Çerkezlerin ve Türkmenlerin baskısından kurtarmasını, padişah ne isterse onu yapacaklarını, şehirdeki bütün Memlük askerini kovacaklarını, bildiriyordu. İmlası bozuk bir Türkçeyle kaleme alınan bu mektupta aynen şöyle deniyordu⁵⁴⁵:

“..Halep cema'at[i] kullarınız sultan hazretlerinden ahd emân talep ederler ki canlarına ve mallarına ve ehl-i iyâllerine emân oluna. Halep için siz fikr etmenüz buyurursanız Çerkez[i] dutalım elünüze verelim, be hod kovalum. Devletlü hudâvendigâr Ayıntab'a kadem bastuğu vakit cem'i ehl-i Halep kullarınız karşı gelir. İnne kâne Türkmen önünce gelmezse bizi Çerkez elinden kurtarma[k] heman kâfir elinden kurtarmaktır. Sultanıma şöyle ma'lûm ola. Şeri'at asla yürümez, has[sı] kendüler üstüne her nesne ki beğenürler eger maldan eger ehl-i iyâlden heman mâlik olurlar, kimesnenin hayf[i] alınmaz her biri sultandır; buradan yaya istediler, her üç eve, biz muti' olmaduk, bundan adâvet edüp sultan[a] çıkdılar. Hunkârun devletlü başı çün bizi Türkmen elinde yesir eylemeye, önce devletlü hunkâr gele be-hod buyur[a] ki vezir gele ki bizim ehl-i iyâlimiz emânda ola kerem eylesesiz bir itimâd etdiğiniz adem gönderesiz sırren gelip bunda bizimle buluşa, ahd u emân eyleye ki bu fukaranın gönlü mutma'in ola..”

Tarihsiz olan bu mektubun Gavri'nin Halep'ten ayrılmasından (1 Ağustos) hemen sonra padişahın da Antep'e ulaşmasından (18-20

545 TSMA, nr. E 11634.

Ağustos) az önce yazıldığı anlaşılmaktadır⁵⁴⁶. Hatta savaştan kaçan Memlük askerini Halep halkının, şehre ilk geldiklerinde yaptıkları zulüm dolayısıyla içeri almadığını İbn Zünbül kaydeder. Bununla birlikte Halep Naibi Hayırbey, halkın da bilgisi doğrultusunda şehre girmiş, Memlük sultanının kalede bıraktığı Gavri'nin oğlu Muhammed'i bulmuş ve Memlüklerin amansız düşmanı olan Şehsüvaroğlu'nun buraya onun üzerine yürüdüğünü bildirerek derhal kalan kuvvetlerle Mısır'a dönmesi gerektiğini salık vermişti⁵⁴⁷. İbn Zünbül'ün bu ilginç kaydı, Halep halkının mektubuyla birlikte değerlendirildiğinde bir anlam kazanır. Şehir halkının çekindiği ve şehre girmesini istemediği Türkmenler, Şehsüvaroğlu'nun emrindeki Dulkadırlılardır. İbn İyas da kaçarak Halep'e gelen Memlüklerin çoğunun daha önce yaptıkları fenalıklar dolayısıyla, intikam hisleriyle hareket eden şehir halkı tarafından katledildiği notunu düşer⁵⁴⁸.

Bu arada 27 Ağustos'ta savaş sonrasının ilk divan toplantısını yapan padişah, Halep'teki durumu öğrendi. Tam bu sırada Yunus Paşa, Hayırbey ile buluşarak onu padişahın yanına getirdi. Memlük yanlısı olarak olayı ele alan kaynaklarda Hayırbey'in Selim ile irtibatının bulunduğu ve Halep'teki Gavri'nin oğlu Muhammed'i buradan hile ile ve diğer Memlük kuvvetleriyle çıkarttıktan sonra I. Selim'e haber gönderdiği, Halep'e çağırdığı ve halkın ona itaat edeceğini bildirdiği ifade edilir⁵⁴⁹. Osmanlı kaynaklarında ise onun peşinden giden Yunus Paşa aracılığı ile Osmanlı tarafına geçtiği açık şekilde belirtilir⁵⁵⁰. İdris-i Bitlisî de Halep'te tutunamayan Memlüklerin Hama ve Hums'a gittiklerini, fakat aralarında muhtemelen kimin sultan olacağı konusunda meydana gelen ayrılık ve tartışma sebebiyle Hayırbey'in Osmanlılara müracaat

546 Bu mektubu mealen aktaran ve kitabının sonuna orijinalinin bir kopyasını koyan S. Tansel, Haleblilerin müracaatını Mısır'a açılması düşünülen seferin başlangıcına koymakta ve hatta bunu Selim'in Mısır'a çağırılmasına delil olarak göstermektedir (bk. *Yavuz Sultan Selim*, s.118). Fakat mektuptaki ibareler, Gavri'nin Halep'te bulunduğuna işaret eder. Bu bakımdan söz konusu mektup, Halep'te bulunan Memlük ordusunun yapmış olduğu uygunsuz davranışları ve halka yönelik eziyetinin bir yansıması olarak da mütalaa edilebilir.

547 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 34; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimnâme*, vr. 36b.

548 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 73-75.

549 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 34; İbn İyas, *Bedâi'*, V, 69, 76.

550 Ada'i-yi Şirazi, *Selimnâme*, s. 154; Şükri-i Bitlisî, *Selimnâme*, s. 258; Kçşfi, *Selimnâme*, s.89; ayrıca Angiolello, "Seyahatnâme", s. 109-110.

ettiğini kaydeder⁵⁵¹. Benzeri ve daha teferruatlı bir bilgi Silahşor'da da bulunur⁵⁵².

28 Ağustos'ta Halep'e giren I. Selim 15 Eylül'e kadar şehirde kaldı. Burada iken adına hutbe okundu, Halep valiliğine Karaca Paşa'yı, kadılığına Çömlekcizâde Kemal Çelebi'yi tayin etti. Ayrıca Osmanlı terminolojisinde "Arap vilâyeti" denilen bölgede idari birimler/sancaklar oluşturuldu, buralara yeni atamalar yapıldı⁵⁵³. Keşfi'ye göre itaat eden yerler Baalbek, Hama, Hums, Sis, Trablus, Birecik, Tarsus idi⁵⁵⁴. Padişah Halep'ten ayrılmadan önce orduya yardımcı olmak üzere gelmiş Diyarbakir Beylerbeyliği askerleriyle aşiret kuvvetlerini, Bayburt beyini ve diğer Anadolu beylerinden çoğunu kışlamak için geri memleketlerine yolladı⁵⁵⁵. Matrakçı Nasuh, bunun sebebini Safevilerin Diyarbakir'e yönelik muhtemel saldırısı olarak izah eder⁵⁵⁶. I. Selim, bundan on gün sonra da Halep'te divan tertip ederek meşveret meclisini topladı; bundan sonraki harekât planını paşalar, beyler ve önde gelen ulema ile görüştü. Şam'a yürüme isteğini tartışmaya açtı. Bütün beyler bu fikri destekledi⁵⁵⁷. Ordunun önemli bir kısım birliklerinin gönderilmesine karşılık sefere devam etme isteği ve Şam'a yürünmesi kararı, o sırada buradan gelen haberlerle doğrudan bağlantılı görünmektedir. Nitekim İdris-i Bitlisi, kaçan Memlûk ileri gelenlerinin Şam'da toplanıp aralarından birini sultan seçmek istediklerini ve burada Osmanlılara karşı toparlanmayı düşündüklerini, bu haberin Selim'e ulaştığı, onunda bunların "kökünü kazımak" üzere harekete geçtiğini bildirir. Ayrıca bu sırada Haremeyn'de yaşayanların, hac yolunun güvence altına alınması ve Memlûk zulmünden kurtarılmaları için talepte bulduklarını da yazar⁵⁵⁸.

551 *Selîmşahname*, s. 316.

552 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 310-311.

553 Haydar Çelebi, *Rûznâme*, s. 480; "Menzîlnâme", *Münşe'at*, I, 451. Selim'in Mercidabık savaşını kazanıp Halep'e girdiği hakkında Venedik istihbaratı için bk. *I Diarii*, XXIII, s. 109, 133, 262, 384-85 ve Selim'in gönderdiği fetihname, s. 397-98.

554 *Selîmname*, s. 91; ayrıca Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim*, vr.152b.

555 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 311.

556 *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim*, vr. 152a.

557 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", 311.

558 *Selîmşahname*, s. 322.

Aslında Memlük kaynaklarındaki bilgilere göre, kaçan emirlerin çoğu Şam'da bir araya gelmiş; Gavrî'nin oğlu Muhammed de güçlkle bu şehre ulaşmıştı. Burada emirler arasında tartışma yaşandı. Gavrî'nin oğlunun sultan olması gerektiği konuşuldu. Cülbanın tamamı, karısının bir bölümü buna rıza gösterdi. Canberdi Gazali sultan olmak istediği için buna karşı çıktı. Sonunda Emir Allân, Memlük tahtının Şam'da değil Kahire'de olduğunu, bu bakımdan oradaki emirlerin de katılımı ile kim daha yiğit ve muktedir ise onun sultan seçilmesi gerektiğini, yaşı küçük birinin sultan olmasının uygun olmadığını söyleyince, herkes kendisine hak verdi. Emir Allân'ın da gönlünde sultanlık yatıyordu. Böylece Memlük bakıyye ordusu Kahire'ye hareket etti. Gazali bu duruma çok içerlemişti, bu bakımdan Hayırbey ile irtibatını sürdürdü. Sultan Selim'in Mısır'ı almak gibi bir niyeti yoktu, o Halep'ten Şah İsmail üzerine yürümek istiyordu, fakat Hayırbey onu Mısır üzerine yürümek için teşvik etti⁵⁵⁹.

Söz konusu bilgilerin doğruluğu şüpheli olabilir, ancak olayların seyri bu hikâyeyi belli ölçüde yerine oturtmaktadır. Özellikle Selim'in Halep'ten Şam üzerine yürüme konusunda bir tereddüt geçirmesi, Diyarbekir beylerbeyinin kalabalık kuvvetlerinin dönüşlerine izin vermesine bakılırsa, Şah İsmail tarafından vaki olabilecek bir hareket duyumuna işaret etse gerektir. Padişah bu topraklarda durur ve seferini sürdürme niyetinde bulunurken Safeviler tarafından gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı Diyarbekir ve Erzincan hattını korumak amacıyla bu yörelerin mahallî birliklerini muhafaza için göndermiş olabilir. Bunun, bazı araştırmacıların başından beri çok kurnaz davrandığına inandıkları I. Selim'in bir taktiği olma iddiası anlamsızdır. Zaten padişah, Mercidabık'ta önemli bir darbe yemiş olan Memlük güçlerinin tekrar toparlanacaklarına ve büyük bir mukavemet göstereceklerine de pek ihtimal vermiyordu. Aksi takdirde ordunun önemli bir bölümünü Anadolu'ya gönderip yanında neredeyse yarı yarıya azalmış kuvvetlerle kendisini zor yol şartlarının beklemesine rağmen, böyle bir maceraya niçin atılmak istesin idi? Haleb'te kaldığı günler zarfında Şam'daki gelişmeleri, Memlük emirleri arasındaki anlaşmazlık ve tefrikayı duyunca, en azından kış mevsiminde kendisi için daha merkezi ve üstelik deniz

559 İbn Zünlül, *Vâkı'at*, s. 35-36; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr. 37a

yoluyla gelecek yardımları alabileceği stratejik önemi olan bir yere ulaşma isteği ağırlık kazanmış olmalıdır. Nitekim Haleb'te bazı tayinler yaparken (Trablus'u İskenderbeyoğlu Mustafa Bey'e, Hama'yı Güzelce Kasım'a, Hums'u İhtimanoğlu Şahverdi'ye, Şam'ı Yahşioğlu Ahmed'e, Kudüs'ü Evranosoğlu'na, Gazze'yi İsabeyoğlu Mehmed'e), İstanbul'a da adam gönderip gemilerin hazırlık yapmasını ve derhal Akdeniz'e açılmasını emretmişti⁵⁶⁰.

Şam'a hareket kararı verilince uzun yolda susuzluk tehlikesine karşılık bol miktarda su tulumu ve kırba temin edildi. Yeniçeri Ağası Ayas öncü oldu, ardından Anadolu Beylerbeyisi Zeynel Paşa, onun da peşinden padişah 12.000 kişilik kapıkulu askeriyile yola çıktı (15 Eylül). Ordu beş bölük hâlinde yürüyüşe geçmişti. Hama'ya gelmeden önce hacı kılığına girmiş bir hayli Memlük askeri tutulup bertaraf edildi. 19 Eylül'de Hama'ya gelindiğinde padişah yüksek bir yerdeki İmam Zeynelâbidin'in mezarını ziyaret etti, iki gün sonra Hums'a ulaşıldı. Oradan Şam'a doğru gidildi, yakın bir mahalle gelindiğinde, Şam'daki Memlük güçlerinin Kahire'ye doğru çekildikleri haberi ulaştı. Bundan üç gün sonra 27 Eylül'de Şam şehrine varıldı⁵⁶¹. Padişah on bir gün kadar şehre girmedi, dışarıda Mastaba mevkiinde ordugâh kurdu.

Şehirde asayiş sağlandıktan sonra on ikinci gün Şam'a girdi. Burada iken yaptığı ilk divan toplantısında Şam'daki eski Memlük uygulamalarının kaldırıldığını ilan eden padişah, bazı tayinlerde bulundu. Ertesi gün Anadolu ve Rumeli askerinin yoklamasını yaptırttı. Daha sonra askere kışlaklar tayin etti⁵⁶². Bu durumda herkes artık Mısır Seferi'nin bittiği kanaatine sahip olmuştu. Esasen padişahın hareketleri de bunu gösteriyordu. Padişah 3 Kasım'da Kayıtbay Hamamı'na girdi, ertesi günü de Şam'daki Emevi Camii'nde Cuma namazı kıldı, burada adına hutbe okundu, sonra Hz. Osman'a atfedilen Kur'an'ı görmeye gitti ve Hz. İsa'nın kıyamete yakın ineceğine inanılan makamı da ziyaret etti. Bu ziyaretleri Şam'da büyük heyecan uyandırmış olmalıdır. Ayrıca birçok kutsal makamı da dolaşmıştır⁵⁶³. Bundan altı gün sonra

560 Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s. 258; Diğer bazı kaynaklara göre bu tayinler Şam'da iken yapılmıştır.

561 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s.312.

562 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 481; Silahşor, "Fetihnâme", s. 312.

563 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 481.

Osmanlı döneminde Şam'ın genel görünümü yaklaşık 1900. (Bonfils, Kon. Küt. Arş.)

da Şam'da kar yağmış ve havalar da soğumuştur. Bu durum düşünülen zorlu sefer sırasında yol şartlarının müsait olacağına habercisi olarak yorumlanmış olmalıdır. Ayrıca Şam'da bulunan hazinenin sayımı yapılmış, Şam nâibi ve diğer bazı ileri gelenlerin eşyaları, alacakları, kendilerine ait gelirleri, darbhane mevcudu ve nakit sikkeler tesbit edilmişti. Hazineye 440.000 nakit Halebî altın yanında değerli eşyalar bulunmaktaydı⁵⁶⁴.

Padişah Şam'da kaldığı süre içinde zaman zaman süre avlarına çıkmayı da ihmal etmemişti. Avlanma vesilesiyle yanına aldığı İdris-i Bitlisi ve Veziriazam Sinan Paşa ile sohbet edip Mısır'ın durumunu konuşuyordu. Yine Kahire'ye yürüyüp yürümeme konusunda bir karara varmak için Yunus Paşa'nın, kazaskerlerin, vezirlerin de fikrini alıyordu. Bu görüşmeler esnasında sert tartışmalar yaşandığı, Osmanlı kaynaklarında açık olmamakla birlikte bazı karinelere anlaşılır. Mesela padişah, bazı divan toplantılarına kazaskerleri almamıştı⁵⁶⁵. Burada yaşananlar hakkında en açık bilgiyi Çerkesler Kâtibi'nin kaynağı aktarır:

564 TSMA, nr. D. 4905.

565 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 481.

Şam'da iken bir hafta kadar sonra asker arasında dedikodu çıktı. Şam'da artık sefer bitti diyen asker yurtlarına dönme talebinde bulundu. "...yerimizde birkaç gün ârâm etmeziz, kullarına bu cevri hangi pâdişâh mahal görmüştür..." dedikleri padişahın kulağına gitti. Selim de askerinin durumunu görüp geri dönme niyetindeydi. Fakat bir süre etrafın zabt ve muhafazası için bekleme zarureti duyuyordu. Kahire'den gelen haberleri takip ediyor, istihbarat için adamlar gönderiyordu⁵⁶⁶.

Bu sırada 10 Ekim'de Memlûk emirleri Kahire'de Kal'atü'l-cebel'de Gavri'nin vekil olarak bıraktığı Tumanbay'ın ismi üzerinde anlaşıp ona sultan olarak biat etmişlerdi. Sultanlığı, esir durumundaki Hali-fe Mütevekkil'in yerine, onun mümessili sıfatıyla babası el-Müstamsik Billah tarafından da onaylanmıştı⁵⁶⁷. Bu haber bir süre sonra I. Selim'e ulaşmış olmalıdır. Hatta Selim, bunu duyunca Kahire'ye yürüme yolunda tereddütleri daha da artmıştır. Haydar Çelebi, bu sıkıntılı karar aşamasında padişahın yanına çağırıtığı İdris-i Bitlisî ve Sinan Paşa'yla 25 Şevval/21 Kasım'da "...diyâr-ı Şark ahvâlini söyleştiklerini.." belirtir⁵⁶⁸. İdris-i Bitlisî de eserinde bu konu hakkında bilgi verir. Padişahla uzun sohbetler yaptığını belirten yazar şunları aktarır⁵⁶⁹:

"Padişah Şam'da iken Mısır tarafından Memlûklerin durumunu araştırdı. Haremeyn'e göndermek için de bir kervan donattırdı. Tam bu sırada şu haber ulaştı. O tarafa kaçan topluluk firândan sonra Gavri'nin yeğeni Devâtdâr Tumanbay'ı sultan yapıp toparlanmaktalar. Bunları yaparken Hicaz yolunu urbân eşkiyasına teslim ettiler. Tumanbay aslında sultanlığı istemedi, fakat tehdit ve baskıyla ona yüklediler. Onlar Osmanlı padişahının üzerlerine gelemeyeceğine, Mısır diyârında Gazze, Remle çölü ve Katya yolunun çöl, susuz oluşuna güveniyorlardı. Hiçbir fâtil bu yolu denememişti..".

Bu ifadeler I. Selim'in Tumanbay'ın sultanlığını, kendisine biat edilmesinden 15-20 gün sonra duyduğunu gösterir. Memlûklerin yeniden toparlanma ve muhtemel karşı saldırısına bir tedbir olarak hem askerî hem de diplomatik teşebbüslere girişen padişah son durumu devlet

566 Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr.38a.

567 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 102.

568 "Ruznâme", s. 481.

569 *Selimsalmâme*, s. 326.

erkânıyla görüşmüştü. İdris-i Bitlisî, bazı kimselerin Mısır'a yürünmesini uygun görmediklerini belirtir. Onlar padişaha şöyle söylemişlerdir⁵⁷⁰:

“...Ordunun bu kışta Osmanlı beldelerinden uzak yerde toparlanması ve bir araya getirilmesi zordur. Şu anda hizmette bulunan seçkinler ve yakın kimselerle böyle bir tehlikeli sefere yönelmek, Mısır ordusu gibi büyük bir orduyu yenmek nasıl başarılıdır. Bu sebeple yiyecek, içecek maddelerinin develere yüklenmesi, o susuz, otsuz, uçsuz-bucaksız çölden taşınması imkânsız görünmektedir, varılacak yer çok uzaktır..”.

İdris-i Bitlisi'nin bu beyanı Osmanlı kumanda heyetinde derin bir tartışma ortamının varlığını açık olarak gösterir. Nitekim Haydar Çelebi de yapılan bir divanda paşaların büyük bir sıkıntıyla çıktıklarını belirtmiş, ama sebebini yazmamıştır⁵⁷¹. Paşaların endişe duydukları asker mevcudunun yetersizliği, lojistik destek, iklim şartları vb. konular, gerçekten ciddi bir sıkıntı ve badireye yol açabilirdi. Ancak I. Selim, özellikle yeniden toparlanma ve Osmanlı kazanımlarının tehlikeye düşmesi gibi endişelerle, aralarında zaten bir birlik bulunmayan ve muhtemelen aldığı istihbarata da güvenerek rahatlıkla üstesinden gelebileceğini düşündüğü Memlûklerin bertarafı için Kahire'ye yürüme kararında ısrarcı bir tutum sergiliyordu. Ancak hem paşaların hem de muhtemelen kazaskerlerin karşı çıkışı sebebiyle strateji değişikliği yaptı ve Tumanbay'a elçi ve mektup yollayarak kendisine tabi olursa iyi karşılanacağını bildirdi. Bu arada daha önce 15 Şevval'de (11 Kasım) yapılan divanda Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa ile Anadolu defterdarı Zehrimar Kasım'ın muhtemelen sefer hazırlıkları dolayısıyla padişah huzurunda tartışmaları yüzünden her ikisi de azledildi⁵⁷². Anadolu Beylerbeyliğine Mustafa Paşa, defterdarlığa ise İskender Çelebi getirildi. Bu durum ordudaki gerginliği açık şekilde göz önüne serer.

Celalzâde, Şam'dan Tumanbay'a yollanan mektubun metnini mealen aktarır. Burada Tumanbay'a nasihatler yapılıyor, eğer adamlarıyla birlikte gelirse, kendisine iyi muamele yapılacağı, fakat bu sözüne itimat etmezse cezalandırılacağı ifade ediliyordu⁵⁷³. Mektupta ayrıca Mısır'da

570 *Selimsalname*, s. 327.

571 “Ruznâme”, s.482.

572 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 481; “Menzilnâme”, *Münşeat*, I, 451.

573 Celalzâde, *Selimsalname*, s. 191-192

Osmanlı hâkimiyetinin kabul edilmesi, hutbenin padişah adına okunması, kendisinin de nâib olarak kalması teklif edilmişti⁵⁷⁴. İbn İyas'a göre bu mektupta padişah adına hutbe okunup, para darb edilmesi ve harac ödenmesi karşılığı Tumanbay'ın Gazze'den Mısır'a kadar olan yerlerde idarecilik yapması teklif edilmiş, aksi takdirde Mısır'a yürüneceği bildirilmişti. Burada kılıç hakkı olarak bu yerlerin mülkiyetini ele geçirdiğini, onun gibi halife ve kadırlara minnet etmeksizin sultan olduğunu, Mısır vergisini daha önce Bağdad halifelerine yapıldığı gibi her yıl göndermesi gerektiğini, kendisinin Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve Haremeyn'in hizmetçisi olduğunu, bu bakımdan ondan önde geldiğini de eklemiştir⁵⁷⁵. Tumanbay'ın yanında Canberdi Gazali'ye de benzeri bir mektup yollandı. Burada ise kendisi lehine Hayırbay ile Hama Ulubeyi Korkmazoğlu Mehmed'in aracılık yaptığı, ona güvendiklerini belirttikleri, daha önce vezirlerin yazdığı mektuba cevap vermediği, eğer hemen gelip itaat ederse kabul edileceği ve yanında hangi emiri getirirse ona da iyi davranılacağı yazılmıştı⁵⁷⁶.

İdris-i Bitlisi'ye göre Selim, Tumanbay'a gönderdiği mektupta Beytullah'ın donatılmasının kendi üzerine yüklendiğini, İslâmi işleri düzenlemek için Haleb ve Şam'a yönelişi karşısında, şer'î açıdan onun derhal itaat etmesi gerektiğini bildirmişti⁵⁷⁷. Silahşor ise padişahın vezirlerle yaptığı müşavereden şu kararın çıktığını belirtir⁵⁷⁸:

“...Memlükler, Şam'dan kaçıp Mısır'a gelip Tumanbay adlı birini sultan ilan ederek yine savaşmak isterlermiş. Şimdi nâme yazıp kendisini davet edelim. Davetimizi kabul edip itaat gösterirse memleketini yine ona veririz, biz dönüp diyârımıza gideriz. Kabul etmezse ona göre tedbir alırız. Bunun üzerine mektup yazıldı, üç elçiyile birlikte yollandı...”.

Bu noktada Çerkesler Kâtibi Yusuf'un kaynağı da bazı ilginç ayrıntılar verir. Buna göre Canberdi'nin adamları sürekli olarak Hayırbey'e gelip gidiyordu ve Mısır'daki durum hakkında bilgi veriyorlardı. 1 Şevval/28 Ekim (!) bayram günü Tumanbay'ın sultan seçildiği ve 10.000

574 Çerkesler Kâtibi, *Selîmnâme*, vr. 39a; Celalzâde'nin kaydettiği mektupta bu ibareler yoktur.

575 *Bedâi'*, V, 124-125.

576 Celalzâde, *Selîmnâme*, s.191-193.

577 *Selîmşahmâme*, s. 328.

578 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 314.

kişiyile Canberdi'nin Gazze üzerine yürümekle görevlendirildiği haberi ulaştı. Padişah bu durum karşısında Şehsuvaroğlu Ali Bey'in görüşüne başvurdu. O da padişahın doğuya hareket etmekle Azerbaycan'ı kas-tetmişken, çaresiz kalarak Memlük memleketine girdiğini, buraya ka-dar gelmiş olması dolayısıyla bu memleketi elinde tutmasının lüzumlu olduğunu söyledi. Memlük direnişi kırılmamıştı ve Tumanbay sultan seçilmiş, adamlarını toplayıp göndermişti. Bu sırada orada bulunan Hayırbey ise Mısır'ın tamamının ele geçirilmemesinin padişaha yakışmaya-cağını, Haremeyn'nin hizmete muhtaç olduğunu ifade etti. Padişah da bütün bunları bildiğini, fakat Timur ile Mısır Sultanı Berkuk arasındaki mücadeleyi örnek gösterip Kahire'ye ulaşmada yol ve çöl şartlarının zor-luğundan bahsetti. Timur bile Şam'a geldiği hâlde Kahire'ye yürüyeme-mişti. Padişahın bu sözleri üzerine Hayırbey, Memlük askerinin kalaba-lık kuvvetleriyle çölü nasıl geçtiyse kendilerinin de rahatlıkla o şekilde geçebileceklerini söyledi. Padişah bu sözleri makul bulup, Şam'dan geri dönme isteğinden vazgeçti. Bu arada da Tumanbay'a mektup yolladı⁵⁷⁹. İbn Zünbül'e göre, Hayırbey'in Mısır'a yürünmesi ısrarına karşılık Sinan Paşa, Gazze'den itibaren Şam bölgesiyle yetinilmesi, onların üzerine yü-rüyüp kendi topraklarında uğranılacak bir mağlubiyette, asla emniyet içinde bulunamayacakları, ayrıca yöredeki Arap aşiretlerinin de hesaba katılmasını isteyerek olumsuz görüş beyan etmişti⁵⁸⁰.

Anlaşılabacağı üzere yanındaki yetersiz kuvvetlere rağmen I. Se-lim aldığı istihbaratın da rolüyle Şam'da hazırlıklara başladı. Önce Sinan Paşa, 6 Zilkade/1 Aralık'ta serasker sıfatıyla yanında 4.000 kadar Rumeli, Anadolu askeri ve tüfekli kapıkulu ile birlikte önden Gazze cihetine yolladı. Zira bu sırada Canberdi Gazali'nin 500 sultan kulu (cülban), 1.500 beyler kulu (karanisa), 3.000 arap aşiret güçle-ri olmak üzere toplam 5.000 kişiyile Kahire'den Gazze'ye doğru yola çıktığı haberleri ulaşmıştı⁵⁸¹. Sinan Paşa, daha önce Gazze'ye sevk

579 Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr.38b; olay İbn Zünbül'ün eserinde daha farklı hikâye edilir. Burada da Selim'in tıpkı Timur'un yaptığı gibi davranmak istediği, Mısır'da hutbe ve sikke kendi adına olması durumunda geri dönmek arzusunda bulunduğu yazılıdır. Ancak Hayırbey onu Mısır üzerine yürümeye ikna etmiştir (*Vâkı'at*, s.42).

580 *Vâkı'at*, s.45.

581 Mitrakçı Nasuh, 7.000 kişi olduğunu yazar (*Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr. 155a). Bazı kaynaklarda ise 10.000 rakamı yer alırsa da 5.000 rakamı daha doğru ol-malıdır. Venedik raporlarında 5.000 kişi olarak belirtilir: *I Diarii*, XXIII, s. 200-201, 325-326.

edilen Uzurlu İsabeyoğlu Mehmed'in küçük muhafaza birliğini bu saldırıya karşı takviye etmek amacıyla da görevlendirilmişti. Zira Gazze'yi küçük bir direnişin ardından ele geçiren İsabeyoğlu'ndan Zilkade ayının ilk günü (26 Kasım) casus gelip tehlikeli durumu bildirmiş bulunuyordu. Bunun ardında Sinan Paşa'nın Şam'dan hareket etmesinden iki gün sonra yapılan divan toplantısında açık şekilde Kahire'ye yürüneceği ilan edildi⁵⁸². Hemen ardından hazırlıklar süratlendirildi. Techizat taşıyan 1.000 deve telef olduğundan bunların yerine 2.000 deve satın alındı. Hazineler yüklendi, askerın şevkini artırmak için ulufelere zam yapıldı, bol miktarda bahşişler dağıtıldı. Harcanan para 200.000 altını bulmuştu⁵⁸³. 11 Zilkade/6 Aralık'ta toplar ve top arabaları Şam dışına çıkarıldı ve hazırlıklarını burada yapmaya başladı. 17 Zilkade / 12 Aralıkta ise, İstanbul'dan gelen ulak, donanma gemilerinin harekete hazır olduğunu, Macarlar ile aradaki sulhun yenilendiği haberini getirdi. Bunlar padişahı çok rahatlatı.

Padişah, Şam'da iken Kaptanıderya Cafer Bey'e üst üste iki adam yollayarak bazı taleplerde bulunmuştu. Cafer Bey'in konuyla ilgili arzında, bu emirler şöyle özetlenir: 80 gemi ve 20 kadirga-kayık olmak üzere 100 gemi iyi bir şekilde donatılıp nevrızda hareket edecek. Eğer 100 geminin tedarikinde ve hazırlanmasında zorluk olursa bir an önce yola çıkılması için 20 mavna 40 kadirga, 10 kayık ve iki kalyata, toplam 77 gemi yeterli olacak. Bunlar derhal Remle ve Gazze İskelelerine yönelecek. Ayrıca Anadolu ve Rumeli'ndeki Acemi yeniçeri oğlanlarından 2.000 kişi, silahları ve tüfekleriyle talim ettirilecek. Cebaheden 3.000 tüfek ve bunlara kifayet edecek kadar fındık/mermi, güherçile, nal, çivi, ayakkabı, asker elbisesi ve yiyecek ile zanaat sahibi esnaftan işe yararlar, alet ve eşyalarıyla gemilere girip gelecek⁵⁸⁴.

Cafer Bey bu emirler üzerine süratle gerekli hazırlıkları tamamlamaya çalışmış, fakat o yıl kışın çok sert geçmesi yüzünden tam vaktinde hareket edememiş, ancak Mısır'ın ele geçirilmesinden sonra, Galata Limanı'ndan 20 mavna, 42 kadirga, 9 kayık, 5 top gemisi, 6 at gemisi;

582 Haydar Çelebi, *Rużnâme*, s. 481.

583 İdris-i Bitlisî, *Selimsahmâme*, s. 328.

584 TSMA, nr. E. 6608. Bu belge Ş. Tekindağ tarafından sadeleştirilmek suretiyle kısa bir değerlendirme ile birlikte yayımlanmıştır, faksimile metin de verilmiştir ("Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arzısı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (İstanbul 1968), s. 66-70).

Gelibolu'dan ise 10 mavna, 8 kayık, 6 at gemisi temin etmiş olarak toplam 106 gemi ve bunlara bindirdiği Vılçıtrın beyinin gönderdiği yeniçeri acemi oğlanları ile esnaf grubu, ayrıca yüklediği çeşitli malzemeler ve her biri 27 okka (32 kg) demir gülle atar iki büyük darbzen ve diğer toplar da olduğu hâlde 26 Mart'ta yola çıkabilmişti. Anlaşılacağı üzere I. Selim, bu desteği Şam'dan Mısır'a doğru yürümeden önce Gazze taraflarına geldiğinde bekliyordu. Ancak donanmanın hareketinde vaki olan gecikme haberini muhtemelen Gazze'ye ulaştıktan sonra almış olmakla birlikte planında herhangi bir değişme olmayacaktı. Padişah İstanbul'dan aldığı haberden üç gün sonra Şam'dan Gazze istikametine doğru yola çıktı. Tam bu sırada Şah İsmail'in Tebriz'de bulunduğu ve ihtiyaten Bağdad'a asker yolladığı haberi ulaştı⁵⁸⁵. Böylece padişahın Mısır'a yürümesi için arkadan gelebilecek herhangi bir tehdit ve tehlike kalmamış oluyordu.

Padişah yanındaki kuvvetlerle 15 Aralık'ta Şam'dan hareket ettikten dört gün sonra yukarıda sözü edilen mektupla Çerkes Murad Bey elçi olarak yollandı. Ayrıca Canberdi ile diğer emirlere Hayırbey ile Osmanlı vezirlerinin yazdığı mektuplar da gönderilmişti. Ancak Kahire'de elçiye itibar edilmediği gibi bunlar Tumanbay'ın huzurundan çıkar çıkmaz öldürüldü⁵⁸⁶. İbn İyas 15 kişilik Osmanlı elçilik heyetinin 10 Ocak'ta Arap kılavuzların yardımıyla ansızın Kahire'ye geldiklerini, bu kadar uzun yoldan gelmelerine rağmen kimsenin onlardan haberi olmadığını, emirlerin onların gelişine çok şaşırduklarını, bu sebeple korkuya kapılıp derhal soruşturma yaptıklarını ve kılavuzları katlettiklerini; Tumanbay'ın da elçileri öldürttüğünü belirtir⁵⁸⁷. Olayın ayrıntılarını veren İbn Zünbül ise Tumanbay'ın Selim'den gelen mektup dolayısıyla rahatlayıp burada yazılanlara uygun davranmak istediğini, her tarafta Osmanlı idaresinin tanınması durumunda Tumanbay'ın Mısır naibi olacağı haberlerinin yayıldığını, bunu duyan Emir Allân'ın hemen saraya koştuğunu, bekleyen üç Osmanlı elçisini görünce onları derhal öldürdüğünü yazar. Bu kızgınlıkla Tumanbay'ın yanına çıkan Allan, ona Selim'in taleplerini kabul ettiği hakkındaki haberlerin doğru olup olmadığını sormuş; sultan da Müslüman kanını dökmeye sebep

585 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 482.

586 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 482.

587 *Bedâi'*, V, 120-121.

olmamak ve herkesin vatanında kalmasını temin etmek istediği, şayet bunu yapmazsa büyük bir tehlikeyle karşılaşacağı, ordudaki kumandan ve emirlerin birbirleriyle çekişme içinde buldukları, hiç birinin diğerine güvenmediği, Memlük devletinin sona ermesini arzu etmediği için böyle davrandığını söylemişti. Emir Allân ise Mercidabık'ta Osmanlılarla savaştığını, onları gayet iyi tanıdığını, Memlük cündisi gibi asla iyi ata binip silah kullanmadıklarını gördüğünü, tek meziyetlerinin ateşli silahları kullanan piyadeleri olduğunu, bu yüzden atlılarıyla hep birden piyade askerinin üzerine ani bir şekilde yürüyerek onları atların ayakları altında rahatça ezebileceklerini, padişahı da esir alarak savaşı kazanacaklarını iddia etmişti. Ardından da Emir Kertbay (Kurtbay) ile bir olup sulha meyilli emirlere ağır hakaretlerde bulunmuş, sonunda herkesi savaşmak için razı etmişti. Hatta Osmanlı askerini küçümseyerek “onların hüneri heman top ve tüfektir, gayri fenn-i kıtâl ve hâl-i fûrusiyyeyi bilmezler” demişti⁵⁸⁸.

İbn İyas, Tumanbay'ın asker toplamak için çektiği sıkıntıları ayrıntılı olarak anlatmıştır. Memlük sultanı emirlere para verememiş, parayı az bulan emirler orduya katılmak istememiş, hatta teklife Türkçe konuştukları için “yok yok” diye karşılık vermişlerdi. Bunun üzerine Tumanbay emirlere, hazinede bir kuruş para olmadığını, gidip kendileri ve aileleri için savaşmalarını, kendisinin de onlardan biri olduğunu, savaşmak için giderlerse onun da gideceğini yok gitmezlerse kendisinin de gitmeyeceğini söylemişti⁵⁸⁹. Sonunda büyük zorluklarla asker toplama-ya muvaffak olmuştu. Onun gayretleri diğer emirleri de heveslendirmişti. Tumanbay, emirlerin savaşmaya istekli olduğunu görünce, Canberdi Gazali kumandasında, önemli emirlerin bulunduğu kuvvetleri Gazze'ye sevk etmişti.

Gazze Savaşı ve Kahire Yolunun Açılışı

Canberdi kumandasındaki birliklerin amacı, Osmanlı ordusunun yolunu kesmek, erzak bulmalarını önlemek, baskınlarla tacizde bulunmak, Kahire'ye gidiş yolunu kapamaktı. Sinan Paşa ise 4.000 kişilik kuvvetiyle önce Remle'ye geldi, Canberdi'nin kuvvetlerinin Ariş mevkiinde bulunduğunu öğrendi. Sonra Gazze'ye ulaştı. Oradaki Osmanlı

588 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 41; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selinnâme*, vr.38b.

589 *Bedâi'*, V, 121.

kuvvetleriyle buluştu. Ardından da Gazali'nin kuvvetleri karşısında geri çekiliyormuş gibi yaparak gece Gazze'den çıkıp Remle'ye yöneldi. Gazze'dekiler onun padişahın bulunduğu Şam'a doğru çekildiğini zannediyordu ve hemen Gazali'ye haber yollamışlardı. Ancak Sinan Paşa uzaklaşınca aniden yolunu değiştirip Gazali'ye baskın düzenlemek kasdıyla Han Yunus tarafına yöneldi (26 Zilkade/21 Aralık). Silahşor, Sinan Paşa'nın çekildiğini bildiren haber ulaşınca, Gazali'nin buna inanmak istemediğini ve yanındakilere, “.. ey beyler, Sinan Paşa ol kişi değildir kim düşmandan havf edip gerisin özleye, amma bir iş vardır, gafıl olacak er değildir..” dediğini, askerini savaş düzenine soktuğunu yazar⁵⁹⁰.

Sabah güneş doğduğunda bir tepe üzerine çıkan Osmanlı öncüleri uzakta Memlük birliklerini gördü ve derhal Sinan Paşa'ya durumu bildirdiler. Öte yandan Gazali de Osmanlı askerlerinin gelişinden haberdar oldu ve kuvvetlerini iki kol hâlinde düzenledi, kendisi merkezde yer aldı. Osmanlı kuvvetlerinin sağında Anadolu askeriyle Tekeili Sancakbeyi Ferhad Bey, solda ise Rumeli askeriyle Gazze Sancakbeyi İsabeoğlu Mehmed bulunuyordu. Sinan Paşa da ortada kapıkulu ile birlikte yerini almıştı. Ordunun ağırlığı ve yükleri arka tarafa konmuştu. Gazali önce bir birlik göndererek Osmanlı kuvvetlerinin ağırlıklarını basmak üzere arkadan çevirme harekâtı yapmak istedi. Böylece onları şaşırtmayı amaçlamıştı. Bunu fark eden Sinan Paşa hemen atlı ve yayadan 1.000 kişi seçti, tüfekçi yeniçerileri, gerideki birliklerin önüne yerleştirdi. Yine sağ ve sol taraflara tüfekçileri koydu. Gazali'nin yolladığı birlik geçit bulamayıp geri döndü. Bunun üzerine Sinan Paşa'yı sarp bir vadiye doğru çekme taktiği izledi. Kendisi vadinin ağzına doğru çekilip düz bir yerde Sinan Paşa'yı beklemeye başladı. Böylece onu bu dar vadede tuzağa düşürmek niyetinde idi. Fakat Sinan Paşa tüfekçi ve okçu piyadelerini ileri yolladı. Bunlar önce vadiye girip, sonra tepelere doğru çıkarak tüfek ve hafif seyyar toplarını ateşlediler:

“...kahraman yeniçeri askerleri durup dinlenmeksizin, tüfeklerden belâ ve felâket doluları yağdırdılar...”⁵⁹¹.

590 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s.316.

591 Ada'î-yi Şirazi, *Selîmnâme*, s. 168.

Osmanlı süvarileri de derenin diğer yakasından oklar yağdırmaya başlayarak saldıran yeniçerilere koruma perdesi oluşturdular. Böylece Memlûk birlikleri meşgul edildi ve vadide tuzak kurmuş birlikler püs-kürtülmüş oldu. Sinan Paşa da geride kalan birlikleriyle sür'atli bir şekilde vadiyi baştanbaşa geçip Canberdi'nin kuvvetlerinin karşısına çıkıverdi. Bu andan itibaren iki tarafın atlıları arasında kanlı bir çarpışma başladı. Savaş ikinci zamanına kadar sürdü. Tüfek ateşiyle sarsılan Canberdi'nin birlikleri Osmanlı piyadelerinin saldırısıyla dağılma emareleri gösterdi. Atlı birliklerin hücumu ve çarpışmaları, bu dağınıklığı kesinleştirdi. Top ateşi de yine etkili olmuştu. Canberdi bu baskı karşısında geri çekilmek zorunda kaldı, askerinin neredeyse üçte birini kaybetmişti. Ölenler arasında namılı emirlerden Gazze Nâibi Devletbay, İskenderiye Nâibi Hudaverdi ile 20 kadar önde gelen bey bulunuyordu. Osmanlı kaynaklarında Memlûk kaybı yaralı ve ölü toplam 4.000 olarak belirtilirse de bu rakamın abartılı olduğu açıktır. Kayıpların bunun yarısına ancak ulaştığı ileri sürülebilir. Osmanlı tarafında ise 40 kişinin öldüğü ifade edilir. Bu rakamın daha fazla olma ihtimali yüksektir. Esir alınanların sayısı ise 400-500 kadardır⁵⁹².

Gazze Savaşı Memlûk direnişinin kırılması anlamını taşıdığı gibi, Gazze'den itibaren Kahire'ye kadar uzanan zorlu çöl yolunu da bir bakıma Osmanlılara açıyordu. Zira Osmanlı ordusu bundan sonra ancak Kahire yakınlarında karşılanabilirdi. Nitekim kaçan birliklerin Kahire'ye ulaşmasıyla Tumanbay'ın asker toplayıp müdafaaya girişmesi, bu sebeple Memlûk devletinin kadim başkentinin önlerinde olmuştur. Osmanlı kurmayları Mısır'a uzanan yolda kuvvetli bir askerî direniş artık beklemiyorlardı, ancak yol şartlarının, çölden gitme zorluğunun, yol boyunca suyun çok az yerde bulunmasının, kalabalık bir ordu için büyük bir tehlikeye dönüşeceğini iyi biliyorlardı.

Padişah da muhtemelen Gazze Zaferi haberinin ulaşmasıyla artık Mısır konusundaki tereddütlerini tamamen bir tarafa bırakmış olarak bu noktadan geri dönmeyi asla düşünmüyordu. Nitekim onun hiçbir askerî endişe taşımaksızın Gazze'ye doğru ilerlerken bir taraftan mukaddes yerleri ziyaret etmekte olması ilginçtir. Kış mevsimi dolayısıyla iklim

592 Savaşın cereyanı hakkında en teferruatlı bilgiler Sucudî (*Selîmnâme*, s. 82-85) ile onun bilgilerini kullandığı anlaşılın Matrakçı Nasuh'ta (*Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr.155b-157b) bulunur. Diğer *Selîmnâmeler* olaydan kısaca söz etmişlerdir.

Kudüs Mescid-i Aksa içinde yer alan Kubbetüssahra'nın 19. yy sonundaki hâli. (Kong. Küt. Arş.)

şartları tamamen Osmanlıların lehine bir kolaylık sağlıyordu. Padişah daha Şam'da iken kar yağmış, Kudüs istikametine doğru da yağmur altında gidilmiş, korkulan susuzluk hiç çekilmemişti. Bu da Osmanlılar tarafından ilahî bir işaret olarak yorumlanmıştı. Bununla birlikte paşalar arasında hâlâ muhalefet edenler ve Gazze'den artık daha ileri gidilmeyip çöle girilmemesi gerektiğini söyleyenler ve geri dönülmesini isteyenler bulunuyordu.

Kudüs Ziyareti

Gazze Zaferi haberi I. Selim'e beş gün sonra 26 Aralık'ta Celculiye konağında iken ulaştı. Padişah Kudüs şehrini ziyaret etmek istedi. Ancak tehlikeli olabileceği düşüncesiyle bazı paşalar karşı çıktı. İdris-i Bitlisî bu sırada padişahı ziyaret için teşvik ettiğini ve ona şöyle dediğini yazar:

“..Bu mukaddes toprakların hükümdarı olmak zahirî ve manevi saltanat gereğince Hz. Süleyman ve Hz. Davud Peygamberlere mahsustur. Onlara nispet edilir. Güçlü sultanlar ve

padişahlar Resulullah'ın halifesi ve o Peygamberlerin halefleri mesâbesindedir. Menzil ve makama yakın olunması itibarıyla halef olunana tâzim ve saygı göstermek ise yüce şanlı padişahlara lâyıktır...”

I. Selim de bu cevaptan hoşlanarak Kudüs'e girmeye karar vermiştir⁵⁹³. Padişah yanında İdris-i Bitlisî ve birkaç yakın adamı olduğu hâlde şehri ziyaret etti. Kendisini korumak üzere 1.000 tüfekli yeniçeri ve 500 sipahi de yanında bulunuyordu⁵⁹⁴.

Padişahın Kudüs'ü ziyareti, onun üstlenmeyi düşündüğü yeni dini misyon içerisinde önemli bir yere sahiptir. I. Selim böylece bir taraftan hiç şüphesiz kutsal yerlerin bizzat koruyucusu olacağını ilan ederken öte yandan klasik Osmanlı imparatorluk vizyonunu da temsil ettiğini göstermek istiyordu. Bu vizyon bilindiği üzere çeşitli dinî grupları Osmanlı idaresi altında bir arada yaşatmaktı ve Osmanlılar bu yoldaki tecrübelerini uzun zamandır Batı'daki uygulamalarıyla olgun hâle getirmişlerdi. Kudüs her şeyden önce bu anlayışın ve her üç dinden oluşan Osmanlı tebaası için çarpıcı bir yapı taşı olacaktı. Padişahın bizzat gösterişli maiyetiyle Kudüs'ü ansızın ziyareti bu anlamda sembolik bir değer taşıyordu.

I. Selim'in Kudüs'ü ziyareti hususu, dönemin Osmanlı kaynaklarında bir-ikisi hariç teferruatlı anlatılmaz. Fakat onunla birlikte Kudüs'e giden hatta padişahın buraya gitmesini özellikle teşvik eden tarihçi ve münşi İdris-i Bitlisi, bu hususta ilginç bilgiler verir. Yukarıda da temas edildiği gibi padişah Kudüs'ü ziyaret arzusunu gündeme getirince bazı devlet adamları emniyet gerekçesiyle karşı çıkmış, seferin tamamlanmasından sonra bunun uygun olacağını söylemişlerdi. Bunun üzerine İdris-i Bitlisi devreye girerek tereddüt eden padişahın bir an önce bu kutsi makamı ziyaret etmesinin gerekli olduğunu bildirmişti. Hatta Hz. Peygamber'in “İnsanları ancak üç mescit takviye eder, Mescit-i haram, Mescit-i Aksa ve benim mescidim” mealindeki hadisini öne sürerek, bu mukaddes toprakların hükümdarı olmanın zahiri ve manevi saltanat gereğince, Hz. Süleyman ve Hz. Davud peygamberlere mahsus bulunduğunu söylemişti. Güçlü padişahlar, Hz. Muhammed'in ve diğer

593 *Selimsalmâme*, s. 333.

594 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 483.

Kudüs'ün surlardan genel görünümü. (David Roberts)

peygamberlerin halefleri mesabesinde oldukları için onların değer verdikleri kutlu makamları bu kadar yakınına gelmişken ziyaret etmemenin yerinde olmayacağını; halef olunanlara tazim ve saygı göstermenin şanı yüce sultanlara layık bir hareket olacağını ifade etmişti. Ayrıca bu durumu padişahın atadığı ve bir bakıma halef kıldığı kimselerin saltanat makamına yakın gelmişken onun huzuruna çıkmamalarına benzetmişti. İdris-i Bitlisi, sözlerinden etkilenen padişahın kararında ısrarcı olarak her türlü tehlikeye karşı bu kutsal makamı görmek için Remle'den bir merhalede durmaksızın akşam vaktine yakın Kudüs'e geldiğini de yazar⁵⁹⁵.

Padişahın Kudüs'te nereleri ziyaret ettiği konusunda en ayrıntılı bilgi bu seferde bulunduğu anlaşılan Silahşor lakaplı bir Osmanlı tarihçisi tarafından verilir. Ona göre I. Selim yanında 500 piyade tüfekçi ve 1.000 kadar kapıkulu süvarisi, çok yakını olan bazı devlet adamlarıyla birlikte ikinci vakti Kudüs'e ulaştı. Şehrin dışında çadırını

595 *Selimsabnâme*, s. 331-332.

kurarak bir süre dinlendi ve Mescid-i Aksa'daki hizmetlilere haber yollayıp akşam namazını orada kılacağını bildirdi. Sonra atıyla şehre girip Kubbetü's-sahre önlerine geldi, atından indi ve önce burayı ziyaret etti. 55 adım yürüyüp merdivenlere ulaştı, on beş adımda burayı çıktı, altmış adımda kapısının önüne geldi. Burada "rumman-ı Davud Nebi'yi ve nahl-ı Hamza'yı" ziyaret ettikten sonra "hacer-i sahre"yi dolaşıp on üç basamak altına inip iki rekât hacet namazı kıldı. Buradan çıkıp yine sahrenin sol tarafında mihrap önüne varıp yine namaz kıldı, dua etti.

Ardından dışarı çıktı, buranın hizmetlilerine bol bol bahşişler verdi. Yine yürüyerek sahre sofasından inip yüz elli adımda avlusunu/haremini geçti, Mescid-i Aksa'ya geldi. Buranın hademeleri kendisini ellerinde mumlar olduğu hâlde karşıladı, içeri giren padişah önce etrafa göz attı, o sırada 12.000 kandil yakılmış etraf gündüz gibi aydınlanmıştı. Yürüyüp seksen beş adımda mihrap önüne ulaştı, akşam namazını cemaatle kıldı, namaz bittikten sonra mihrabın iki tarafında bulunan devasa direkleri ziyaret etti, burada biraz durdu, yine mihrab önüne geldi iki rekât hacet namazı daha kıldı, "zıkr ve tilâvete" meşgul oldu, bol bol dua etti. Dudasını bitirdikten sonra yatsı namazı vakti girdiği için yatsı namazını da burada kıldı, hizmetlilere yine bol bol bahşişler dağıttı. Camiden çıktıktan sonra atına bindi, etrafındaki adamları fanus ve meşaleler yakıp ona eşlik ettiler. O gece dışarıdaki otağında kaldı. Ertesi sabah çok sayıda koyun, deve, öküz kurban edilmesi için emir verdi. Atına binip tekrar Kubbetü's-sahre'yi bu defa gündüz gözüyle ziyaret etti, yine Mescid-i Aksa'da iki rekat hacet namazı kıldı, oradan çıktıktan sonra da Kudüs'ün bütün seyredilecek mekânlarını dolaştı. İdris-i Bitlisi, bu noktada padişahın İshak, Yakub ve Yusuf Peygamberlerin makamlarını, İsrailoğullarının nebilerinden 200 kişinin kabrinin bulunduğu mekânı ziyaret ettiğini de eklemiştir. Her bir kabir başında hem kendisine hem de İsfahani Mehmed Efendi'ye birer aşır okuttuğunu bildirmiştir. Ardından ayırım yapmaksızın bütün Kudüs halkına bol bol sadaka ve ih-sanlarda bulunmuştur⁵⁹⁶.

596 "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", *Tarih Vesikaları*, I/2 (1958), s. 318-319

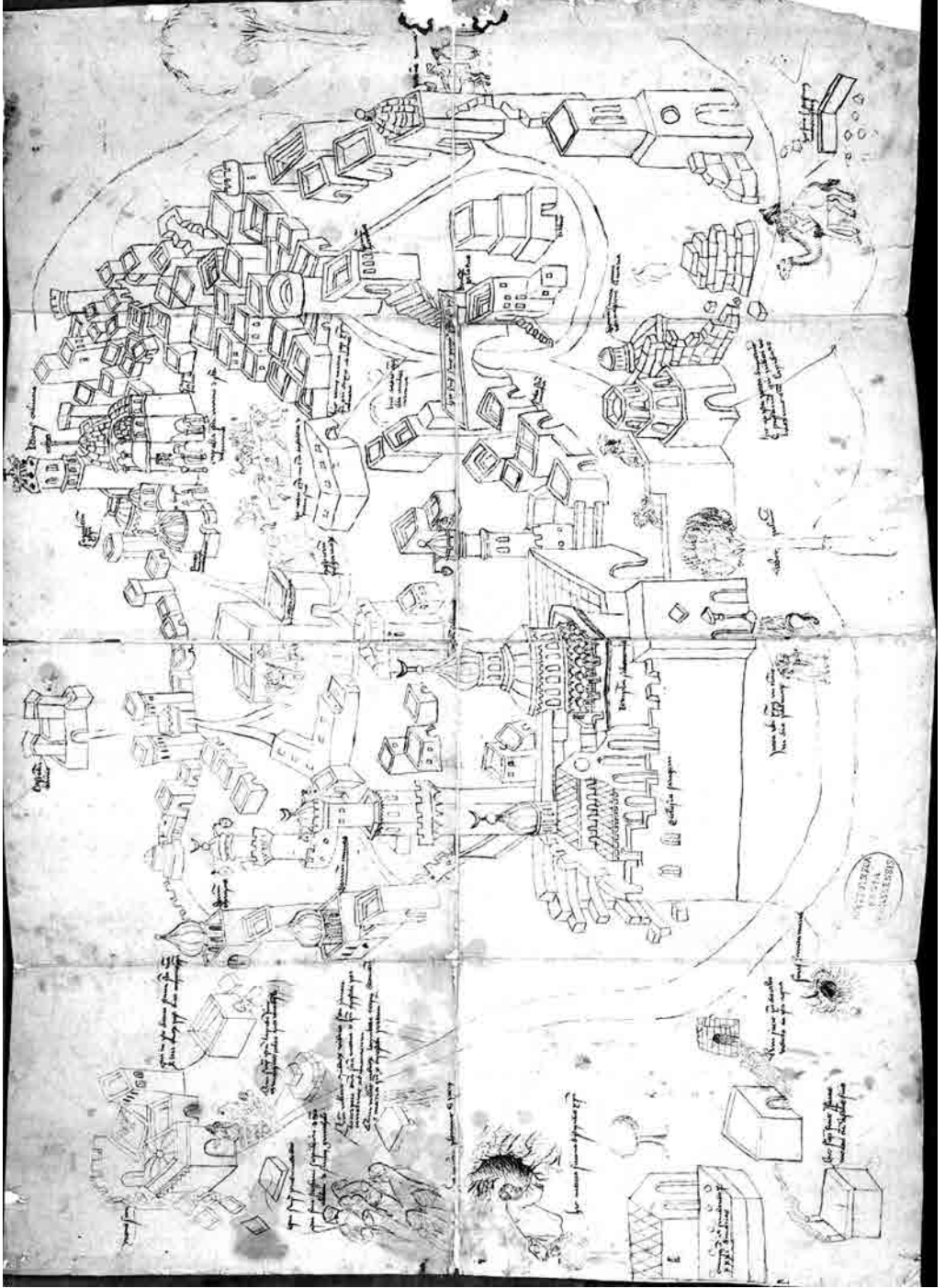
Ayrıntılı olarak naklettiğimiz bu ziyarette görüldüğü gibi I. Selim, Kubbetüssahre ve Mescit-i Aksa'yı ana merkeze alarak Kudüs ziyaretini tamamlamıştır. Bu durum çıkacağı Kahire Seferi öncesinde kendisi için aynı zamanda bir manevi sığınma ve tazarru vesilesi de olmuşa benzetilmektedir. Fakat ziyaretin sembolik değeri büyüktür, sultanın bu ziyareti, Kudüs'teki dini gruplara gösterdiği tavır, Osmanlı misyonunun mahiyetini belirleyecek önemdedir; üstelik çeşitli dinî gruplara birtakım ayrıcalıklarının bu sırada bizzat padişah tarafından başlatıldığı yolunda ileride cemaatler arasında çıkan çeşitli meselelerde Osmanlı hükümet merkezi tarafından daimi olarak kabul görecektir iddialarına dahi mesnet olmuştur.

I. Selim'in Kudüs ziyareti daha döneminde Batı literatürüne de yansımış gözükmektedir. Christen Kauffman adlı bir tacirin papaya yolladığı Ocak 1917 tarihli raporda Kudüs'ü ziyaret eden padişahın Hz. İsa'ya atfedilen mezarı da ziyaret ettiği, etrafına yapılmış engelleme duvarını, mezarın daha iyi görünmesini sağlamak için yıktırdığı; hatta bir âyin dinlemek istediği ve oradaki Fransisken rahiplerine 20.000 akçe dağıttığı gibi Osmanlı kaynaklarında bulunmayan, muhtemelen tevatür niteliği taşıyan bilgelere yer verilmiştir. Hatta onun Sina Çölü'ndeki Azize Katerina Manastırı'nı dahi ziyaret ettiği bildirilmiştir⁵⁹⁷.

Kudüs'ten Kahire'ye Hareket

Padişah Kudüs'ü ziyaret ederek ordugâha döndüğünde ise kar yağışı başlamıştı, yoğun yağmur sel baskınına yol açmış yolları kapatacak dereceye ulaşmıştı. Padişah 2 Ocak'ta Gazze'ye geldi ve Sinan Paşa ile burada buluştu. Üç gün kaldı ve Halilürrahman'ı ziyaret ettikten sonra tekrar Gazze'ye dönüp Mısır'a yönelmek için son hazırlıkları tamamladı. Bu sırada müşavere yapıldı. Toplantı sırasında bazı paşalar tekrar yolun zorluğundan ve askerinin azlığından söz ederek çöle girilmemesi ve dönülmesi fikrini yeniden gündeme getirdi. Nitekim Haydar Çelebi padişahın bu muhalefete çok kızdığını ve şöyle dediğini bildirir:

597 Bayerische Staats Bibliothek, nr. VD16 B 251(Nürnberg 1518);VD16 0 740 (1518); VD16 0 738.

1479 tarihli Kudüs haritası, (Bavyera Devlet Kütüphanesi, BSB. Cod. icon. 172)

Zeytinadağı'ndan Kudüs. (David Roberts)

“..eğer ki mahrûse-i Mısır fethi sayd-ı simurğa mümâsil ve kal'asının istihlâsı şikâr-ı hümâya mu'âdildir, lâkin bu bâbda i'timâd, vefret-i leşker ve kesret-i asker değıldir, belki inâyet-i Allah'adır...”⁵⁹⁸.

Bu ifadeler çok açık şekilde muhalefetin daha ziyade asker sayısının az olmasından kaynaklandığına işaret eder. Hatta padişah, muhalefetin başını çektiği anlaşılan Hüseyin Paşa'yı idam ettirmekle diğer karşı çıkanlara gözdağı vermiştir⁵⁹⁹. Nitekim o “..sefer meşakkatinden bahisle bu konakta Mısır seferine son verilmesi..” teklifinde bulunmuş; padişah bu gibi fikirlerin asker arasında taraftar bulmasını önlemek için “başına çadırını yıktırarak” idamını emretmişti⁶⁰⁰. Anonim bir yazar ise Mısır askerinin çölden yorgun çıkacak olan Osmanlı ordusunu Kahire'ye yakın bir yerde karşılayıp rahatça perişan edebileceği, bu zor

598 “Ruznâme”, s. 484; Bu kritik cümleyi Matrakçı Nasuh değiştirerek vermiştir. Asker azlığı kısmını sükut geçerek, Mısır'ın alınmasını efsanevi kuşlar olan Simurg ve Hüma'nın avlanması kadar zor olacağı bahsinden sonra: “...eğer anın feth olması Hakkın emrinde benim vesâtetim mukadder ise burc ve baruları seng ve hâkten değıl âhen ve pulattan olursa dahi ateş-i kahr ile critirim...” cümlelerine yer verir (*Târih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr. 159a).

599 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 484; Şükri-i Bitlisi, *Selinnâme*, s. 268-69.

600 Çerkesler Kâtibi, *Selinnâme*, vr.39b.

çölde ilerlemenin büyük bir belaya yol açacağı ikazında bulunan Hüseyin Paşa'ya çok kızan padişahın, ona cellâdı yollayarak, "kendisini bu çölden geçme sıkıntısından ve belâsından kurtardığı"nı bildirir⁶⁰¹.

Yola çıkmadan önce Katya Çölünden geçilirken ve Kahire'ye ulaşan güzergâh üzerinde konaklama mahalleri önceden tespit edilerek kılavuzlar yollanmıştır. Gazze'den Salihîyye'ye kadar Katya Çölü'nde 8 konakta durulacaktı. Hüseyin Paşa'nın katlinden bir gün önce 8 Ocak'ta 6.000 askerle Sinan Paşa öncü olarak hareket etti, yanında Hayırbey de vardı. Bunlar öncülük yapacaklar yolların güvenliğini sağlayacaklardı. 9 Ocak'ta Gazze'den ayrılan padişah, 11 Ocak'ta Ariş'e ulaştı. Bu en zorlu yerde yağışlar sebebiyle büyük bir sıkıntı çekilmedi, üstelik yağmur kumları sertleştirmiş ve rahat yürünür bir hâle getirmişti. Ancak Ariş'te su temini zorluğuyla karşı karşıya kalındı. Ariş'ten sonra ordu biraz güçlkle ilerledi, su kıtlığı sonraki iki konakta da problem oldu. Ayrıca kumluk arazi yüzünden top arabalarının çekilmesinde zorluk yaşanıyordu, bunlara daha fazla hayvan koşularak büyük güçlkle hareket ettirildi. Bu arada zaman zaman civardaki çöl bedevileri, ordunun ağırlıklarını yağmalıyordu. Geceleyn çok sayıda koyun çalmışlardı. Daha sonra bunlarla küçük çaplı çarpışmalar da oldu, yine bazı eşkıya ordunun yüklerini yağmaladı. 16 Ocak'ta Salihîyye'ye gelindiğinde susuzluk korkusu kalmamıştı. Yolun en çetin kısmı çok büyük problem olmaksızın geçilmiş oluyordu. Artık doğrudan Kahire yolu açık sayılırdı⁶⁰².

Bununla beraber Salihîyye'den itibaren güzergâh boyunca Arap aşiretlerinin baskın ve tacizleri sürdü. Bilbis konağında iken Arap şeyhlerinden Bakaroğlu gelip itaat gösterdi.⁶⁰³ İbn Zünbül de padişahı Beni Vail Şeyhi Ahmed b. Bakar ve oğullarının karşılayıp itaat arz ettiklerini bildirir. Ayrıca bu sırada Selim'in bir hileye başvurup Memlûk emirleri arasında tefrika çıkarmak için harekete geçtiğini de nakleder. Doğruluğu şüpheli olan bu bilgiye göre, Selim, Hayırbeyi ve vezirleri çağırarak onlarla birlikte Memlûklerin gücünü zayıflatmak için emirlerin ve Gavri'nin gizlice padişahla anlaşığı, Tumanbay, Kertbay ve

601 *Anonim Târib-i Âl-i Osman*, s. 292-293.

602 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 484; "Menzilnâme", *Münşe'at*, I, 452; Cclalzâde, *Selîm-nâme*, s. 196.

603 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 484.

Allan'a karşı baştan beri onunla birlikte hareket ettiği yolunda yine emirlerden birinin ağzından mektuplar yazdırmış:

“..umerâ-yı Mısır ağzından Sultan Selim'i Mısır'a davet etmeğe mektûb yazdırıp, değişik hatlarla bu mektupları Mısır'a yollamışlar..”⁶⁰⁴.

Sonra bu mektupları Hayırbey'in bir adamına verip Tumanbay'ın ordugâhına gizlice bıraktırmış. Mektubu bulan Memlûkler, hemen Tumanbay'a götürmüş. Sultan mektubu okuduktan sonra emirleri çağırılmış, mektubu onlara gösterip okutmuş. Ancak emirler böyle bir irtibat içinde olmadıklarını söylemişler, bu mektubu kendilerinin yazmadığını bildirmişler. Bununla beraber aralarında büyük bir kavga ve tartışma çıkmış. Sonunda Tumanbay bunun bir Osmanlı hilesi olabileceğini söyleyip emirleri yatıştırmaya çalışmış⁶⁰⁵.

Bu bilginin doğruluğu şüpheli olsa da Osmanlıların bazı Memlûk emirlerine gizlice yolladıkları çeşitli mektupların varlığı bilindiğine göre, daha o sıralarda bir propaganda faaliyetine girişilmiş bulunulduğu açıktır. Osmanlı propagandası ve “beşinci kol” teşebbüsleri, Memlûk emirlerinin bazıları üzerinde ve bilhassa bölgedeki Arap şeyhleri içinde taraftar bulmuş olmalıdır.

Bu arada 20 Ocak'ta Osmanlı ordusu Hanke konağında askerî tertibat aldı. Nitekim burada yine Arapların saldırısıyla karşı karşıya kalınmıştı. Bunlar Osmanlı kuvvetlerine taciz hücumlarını sürdürüyor ve Tumanbay'a askerî hazırlıkları için zaman kazandırmaya çalışıyorlardı. Bu sebeple Sinan Paşa, Hayırbey, Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey, Ramazanoğlu Mahmud Bey pusuya yatıp gece baskına gelen Arapların çoğunu yakalayıp katletti. Ertesi günü Birketü'l-Hac mevkiine hareket edildi. Ancak Araplar buradaki kuyunun etrafını çevirip, askere su aldırılmamaya çalışıyordu. Sinan Paşa hemen onların üzerine yürüdü ve birkaç top atışıyla bunların oluşturduğu engeli dağıttı, fakat bu sırada Osmanlı ordusunda büyük bir kargaşa da çıktı. Çünkü burada Memlûk askerleri de görünmüştü, bu yüzden ordu hemen savaş düzenine girdi:

604 Çerkesler Kâtibi, *Selîmnâme*, vr. 39b.

605 İbn Zünbül, *Vâkı'ât*, s.46-48.

Tumanbay'ın temsili bir gravürü. (Georg Greblinger)

“..asker konağa konduğu sırada cümdi askeri görünüp geldi diye vehm olduğundan hemen alaylar ve saflar bağlandı, padişah ata binip alaya gitti..”⁶⁰⁶. “Padişah hayli ızdırap çekti tekrar ata bindi, asker de atlandı, ziyâde fetret ve dalgalık oldu..”⁶⁰⁷.

Bunun tehlikeli bir durum arz etmediği anlaşılınca ordunun durumu gözden geçirildi ve bu sırada yapılan yoklamada Osmanlı asker mevcudu 20.000 olarak tespit edildi. Bir *Selîmnâme* yazarı bu münasebetle şöyle der:

606 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 484..

607 “Menzilnâme”, *Münşe'at*, I, 453.

“ çünkü pâdişah Gavrî'den sonra ordunun büyük bölümünü Anadolu'ya göndermişti ve bu kadar kuvvetin yeteceğini düşünmüştü...”⁶⁰⁸.

Osmanlı ordusunun mevcudunun az olduğu bilgisi muhtemelen Tumanbay tarafından da biliniyordu. Nitekim Ridaniye Savaşı'ndan sonra yakalanıp sorguya çekilen Cümdi Mustafa adlı biri, Tumanbay tarafından casus olarak haber toplamak üzere yollandığını, padişah Remle'de iken Osmanlı askeri arasına, ilkinde hurma satıcısı, ikincisinde peynir satıcısı kılığında iki defa girip ordunun sayısını ve durumunu öğrendiğini, Tumanbay'a “Osmanlı padişahının askerinin zayıf ve az olduğunu söylediğini” ikrar etmişti⁶⁰⁹.

Artık her şey hazırды. Osmanlı tarafı da Memlûklerin hareketleri hakkında devamlı haber alıyor ve durumlarını iyi biliyordu. Hazırlıkları ve harekât planını buna göre kararlaştırmış bulunuyordu. Memlûk tarafında ise Tumanbay Osmanlı ordusunun Hanke'ye geldiğini duyunca, Kahire önlerinde Ridaniye'de bir cephe oluşturdu. Artık herkes ertesi günkü savaşı bekler vaziyette idi.

Yusuf'un Tahtını Açan Savaş: Ridaniye Muharebesi

Çoğu kapıkulu ve piyade güçlerden oluşan 20.000 kişilik Osmanlı ordusunun Salihîye'den Bilbis ve Hanke'ye hareket edişi sırasında yine 20.000 dolayında asker toplayan Tumanbay⁶¹⁰, Kahire yakınlarında Adiliye mevkiinde siperler kazdırarak bir müdafaa hattı meydana getirmişti. Tumanbay aslında Osmanlılara Salihîye'de saldırmak istiyordu. Zira burası çölden çıkış yeriydi. Zorlu bir yolculuk yapan Osmanlı ordusu buraya geldiğinde çok yorgun bir durumda olacaktı. Onlar daha tam olarak dinlenmeden yapılacak saldırının başarı şansı çok yüksekti. Fakat emirler farklı düşünüyordu. Muhtemelen

608 Adâ'i-yi Şirazi, *Selimmâme*, s. 181.

609 TSMa, nr. E. 4800.

610 Bu rakam Haydar Çelebi Ruznâme'sinde yeri alır (s.484). Ayrıca Keçfi (*Selimmâme*, s.106), Sucudî (*Selimmâme*, s. 89). Adâ'i-yi Şirazi ise 30.000 rakamını verir (*Selimmâme*, s. 182). Aynı rakam Ridaniye ve Kahire'deki sokak çatışmaları ardından yazılan zafernamede de verilir: Metin Ç. Derdiyok tarafından yayımlandı, fakat yanlış yorumlandı. “Mesihî'nin Münşeatı içerisinde yer alan ve Yavuz Sultan Selim'in kendi ağzından Mısır'ın fethini anlatan mektup”, *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, III (1999), s. 1111-1119. Memlûk kaynakları asker sayısı hakkında bilgi vermez.

müdafaa durumunda savaşmaya alışmış Osmanlı kuvvetlerine karşı başarı şansını az gördüklerinden, onları şaşırtmak amacıyla kendilerinin bir müdafaa hattı kurup saldırıyı karşılamalarının daha uygun olacağını savunmuşlardı. Bu bakımdan Kahire önünde el-Matariyye ile el-Cebelü'l-Ahmer/Mukattam arasında Ridaniye/Reydaniyye civarında Osmanlı ordusunun karşılanması kararlaştırılmıştı. Bu konuda yukarıda adı geçen casus, ilginç bir anekdot aktarır. Güya Tumanbay, Osmanlı ordusunu çöle girdiklerinde karşılamak istemiş, ama adı geçen casus onlara “..siz gitmeyin onlar size gelir, zahmet çekmeyin..” demiş, böylece sultanın Osmanlı askeri üzerine yürümesini önlemişti⁶¹¹. Memlûk ordusunda asıl savaşçı güçleri oluşturan Çerkezler dışında Araplar, Zenciler ve Mağripliler de vardı. Fakat bu ek güçler savaş sırasında hiçbir fayda sağlamadı. Öte yandan Osmanlı ordusunu durdurmak için El-Mukattam dağından itibaren Nil Nehri'ne kadar uzanan kesimde hendekler kazıldı.

Bilgiyi veren Silahşor, bu konuda alınan istihbaratın Osmanlı divanında değerlendirildiğini yazar. Gelen haberler, padişahın Şam'a ulaşması ve oradan hareketi sırasında Tumanbay'ın emirleriyle meşveret yaparak söz konusu savunma kararını aldığı yolundaydı⁶¹²:

“...âkıbet tedbir biriktirip bunun üzerine oldular ki Mısır önüne çıkıp hendek kesip tokat bağlayalar. Şah-ı Rum gelicek tokat ardından savaş ederüz deyip şehrin önüne çıkıp Reydaniye üzere bar u bungâhlar kurup önlerine dört mil miktar hendek kesip üzerine tokat bağlayıp iki yüz miktar top berkidip, iki ay miktar zahmet çekip bir tokat bağladılar ki şerh olunmaz, şimdiki hinde kavm-ı Mısır tokat ardındanadır, onun için eserleri belirmez..”.

Memlûklerin oluşturdukları bu müdafaa hattına top ve tüfek yerleştirdikleri konusunda Osmanlı ve Memlûk kaynakları hem fikirdir. Gerçekten de Tumanbay, Kahire ve İskenderiye Kalelerinde bulunan küçük çaplı topları (prangı ve şakalos) buraya getirmiş, ayrıca bir büyük topu da kumlara gizlemişti. Fakat top sayısının 200'e ulaştığı şüphelidir.

611 TSMA, nr. E. 4800.

612 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, *Tarih Vesikaları*, I/3(18), s. 431.

Bazı kaynaklarda ise 150 bronz toptan söz edilir⁶¹³. Bu verilen rakamlar tüfeklerle beraber toplam bir sayıyı göstermiş olabilir. *Selimmâmeler*'de bu topların "Frenkler"den temin edildiği yolunda bilgiler bulunur. Haydar Çelebi ve Sucudi bunu "...Frenkistan'dan gelen topçular ve tüfekçiler, pirangılar tedarük edip her tarafa toplar ve meterisler ve çadırlar kurdurup.." şeklinde ifade ederler⁶¹⁴. Şehzade Süleyman'a yollanan Ridaniye Zafernâmesi'nde de tutulan esirlerden alınan haberlerden, Memlûklerin usta topçular getirtip Adiliye adlı imaretin önünde bir hendek kazdırdıkları, çıkan toprağı siper haline getirdikleri 200 topu hazırladıkları bilgisinin edinildiği vurgulanmıştır⁶¹⁵. Bununla birlikte İbn Zümbül, sayı vermeksizin toplardan söz ederek Tumanbay'ın bir dağa gizlediği büyük topu çıkarıp metrise koyduğunu ve kumların altına yerleştirdiğini ifade eder⁶¹⁶. Onun nakillerinden Memlûklerin topları Osmanlı tarafına göstermeyerek sürpriz bir salvo ateşi oluşturmak istekleri anlaşılmaktadır. Nitekim İdris-i Bitlisi'nin belirttiği gibi Memlûkler, toplarla karşıladıkları ve şaşırttıkları Osmanlı ordusunun içine düşeceği kargaşalıktan istifade ile hızlı bir süvari saldırısı planlamıştı. Osmanlı ordusu tanımadığı bu topraklarda böylece tuzağa düşürülecekti⁶¹⁷.

Memlûklerin bu stratejisi ve aldıkları tedbirleri Osmanlı kurmay heyeti esirlerden ve gelen habercilerden öğrenmişti. İbn Zümbül bu noktada yine "komplo teorilerini" ortaya atarak, Canberdi Gazali'nin Memlûk hazırlıklarıyla ilgili bütün haberleri gizlice Hayırbey'e ilettiğini bildirir. Ona göre, Canberdi Gazali, Tumanbay'ın topları yerleştirmesi üzerine hemen Hayırbey'e bir mektup yazıp sultanın, casuslar görmesin diye, daha önceden kumların altına gizlediği topları çıkarttığını bildirmiş ve padişahın toplara doğru gelmeyip burada bulunan dağı dolaşarak yürümesi durumunda toplardan zarar erişemeyeceği tavsiyesinde bulunmuştu⁶¹⁸. Gazali'nin böyle bir haber gönderdiği çok şüphelidir. Tumanbay ile aralarında bir çekişme olsa dahi, savaşlar sırasında büyük dirayet gösterdiği, ancak artık her şeyin bittiği anda boyun eğip ve Osmanlı hizmetine girdiği bilinmektedir.

613 Jorga, II, 285.

614 "Ruznâme", s.484; *Selimmâme*, s. 89.

615 Feridun Bey, *Münşe'ât*, I, 427-430.

616 *Vâkı'ât*, s.50-51.

617 *Selimsalvânâme*, s. 337.

618 *Vâkı'ât*, s.50-51;krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr. 39b.

Memlük ordusunun durumunu öğrenmek için de zaten böyle bir desteğe ihtiyaç var gözükmemektedir. Özellikle Hayırbey'in adamları gereken her türlü haberi Osmanlı kurmaylarına aktarmaktadır. Hem alınan esirler hem de casuslar vasıtasıyla Tumanbay'ın müdafaa tertibatı hakkında çok şey öğrenilmiş olmalıdır. Buna karşı Osmanlı harekât planının oluşturulmasında bu coğrafyayı iyi tanıyan Hayırbey'in ve Şehsuvaroğlu Ali Bey'in rolü olmuştur. Nitekim Silahşor, Hayırbey'in padişaha, Salihîyye'den sonraki ordunun yürüyüşü ile ilgili şu görüşü bildirdiğini nakleder⁶¹⁹:

“..Kavm-i Mısır tokat bağlayıp ardından savaş kılmak kastın ettilerse de Birketü'l-Hacc derler mevzi vardır, inşallah ol mahalle ericek kavm-i asker sulanıp, bir gecelik su götürüp tokat üzerine varmayıp, kible canibinden, cibâl tarafından dolaşıp Kavm-i Mısır'ın kafalarından gelelim ve illa mukabeleye varılırsa er kırdırırız..”.

Diğer Osmanlı kaynaklarında da belirtilen bu stratejiye göre, Osmanlı ordusu direkt olarak topların yerleştirildiği cephe saldırısı yapmayıp arkadan dağı dolaşacak ve topların ardından hücumla geçecekti. Bu planın hazırlanmasını müteakip, ordu öğleden sonra Hanke konağına gelmiş, yukarıda belirtilen olaylardan sonra Birketü'l-Hac'ta Araplarla kısa bir çatışma vuku bulmuş ve Çerkez birlikleri gözükmişti. Buraya günün geç vaktinde ulaşıldığı için yürüyüşe geçilmedi. Padişah, vezirlerle konuşarak “..nice edelim vakit dar, eğer düşmanla buluşulursa ihtimaldir ceng uzayıp gece erişir, durum başka türlü olur..” dediğinde Yunus Paşa, burada ordugâh kurulmasını, şayet bir hücum vaki olursa ordunun ağırlık ve yükleri arkaya alıp bunlara dayanarak çarpışması, aksi takdirde gece burada kalıp ertesi günü sabahleyin savaşa girilmesi gerektiği cevabını verdi⁶²⁰. Bu görüş kabul edildi.

Osmanlı ordusu ertesi sabah harekete geçmek üzere hazırlandı ve bilinen tertibatını aldı. Bu yürüyüş nizamına göre, Zeynel Paşa'nın yerine Anadolu Beylerbeyi olan Mustafa Paşa sağ kolda, Rumeli Beylerbeyisi Küçük Sinan Paşa ise sol kolda fazla sayıda olmayan sipahileriyle

619 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 431.

620 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 432.

birlikte yerleşmiş durumdaydı⁶²¹. Padişahın bulunduğu ve kapıkulunun tamamıyla etrafında yer aldığı merkezde ise sağ tarafı Veziriazam Sinan Paşa, sol tarafı Yunus Paşa kontrol ediyor, önde ise yeniçerilerle yeniçeri ağası Ayas yürüyordu⁶²². Yani esas birlikler merkezde idi, yanlarda atlı askerler top arabalarının ve yük develerinin arkadan çekildiği merkezi sağlıklı sollu kontrol eder şekilde ilerliyordu. Ayrıca Veziriazam Sinan Paşa kolunda Şehsuvaroğlu Ali Bey, Hayırbey, Bayındırlı/Bayburt hâkiminin halefi Ferruhsad Bey solda Adana Hâkimi Mahmud Bey, eski Antep Beyi Çerkes Yunus Bey'in takviye güçleri de yer almıştı. Her iki kanatta Rumeli uç beylerinden Evranos ve Mihaloğulları askerleri vardı⁶²³.

Diğer tarafta Memlûk ordusunda emirler arasındaki bağ kopuk durumdaydı. Osmanlı ordusunun doğrudan cepheden karşılanması üzerine dayalı plan gereği tamamen zırhlı atlı süvari birlikleri (cündi), hareketli bir şekilde sağa sola at sürüp Osmanlılara kendilerini gösteriyor ve üzerlerine çekmeye çalışıyorlardı. Tumanbay, çok güvendiği Emir Allân ile Kertbay'ı yanında tutuyordu. Osmanlı ordusunun saldırı durumuna göre bu üçlü, etrafındaki son derece usta binicilerle doğrudan padişahın bulunduğu yeri gösteren büyük sancağı gözlüyor, fırsat bulunursa buraya yönelmek üzere hazırlık yapıyordu. Osmanlıların dağ tarafından geleceklerini hesaba katmadıklarından bu tarafı korumak için birlik sevk etmemişlerdi⁶²⁴. Ayrıca Memlûk süvarileri top atışlarının kendilerine de zarar vereceğinden endişe ediyordu. Top atışlarıyla, süvari hücumuna nasıl kalkışılacağı hakkında bir fikir birliklerinin olmadığı da anlaşılıyordu. Esasen böyle müdafaaya dayalı bir stratejiyi daha önce hiç tecrübe etmemiş olduklarından nasıl bir düzende durup Osmanlı yürüyüşünü durduracaklarını pek fazla hesaba katmamış gözükmektedirler.

Uygulamayı düşündükleri stratejinin aslında Osmanlılar karşısında başarı şansı çok zayıftı. Bütün planlar yukarıda da belirtildiği üzere padişahın bulunduğu yere saldırarak onu ölü veya diri ele geçirmek suretiyle Osmanlı kuvvetlerinin dağıtılması prensibine odaklanmıştı.

621 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 484; Sucudi, *Selimmâme*, s. 89;

622 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 433.

623 "Ridaniye Fetihnâmesi", *Münşe'at*, I, 427.

624 Çerkesler Kâtibi, *Selimmâme*, vr.39b.

Gerçekten de aşağıda ele alınacak savaş seyrine bakıldığında Memlûkler bunu topları kullanarak yapamadıysa da ilerleyen safhada alıştıkları düzende hızlı atlı saldırısıyla uygulayabildiler. Fakat hedefte yanıldılar.

Osmanlı ordusu yürüyüşe geçtiğinde iki taraftan bazı küçük atlı birliklerin diğer savaşlarda da görüldüğü üzere kısa süreli mübarezeleri olmuş, sonra bunlar çekilerek kendi ordularına dönüp durum hakkında bilgi vermişlerdi. Osmanlı ordusu yürüyüş nizamı içinde cepheden ilerleyip topların karşısına geldiğinde, menzile girmeden önce birden yön değiştirip el-Mukattam Dağı tarafına yürüdü. Bu ani dönüş Memlûk emirleri arasında büyük bir telaşa yol açtı. Hemen toprakları buldukları yerden çıkarıp çevirmeye, kurulu asker saflarını da yeniden düzenlemeye giriştiler. Bazı toprakları arabalar üzerine koyup çevirdiler, bütün bunları yaparken tamamen kazılmış olan siperlerden çıkmak zorunda kaldılar⁶²⁵. Ancak ağır toprakları yerlerinden oynatıp çeviremediler⁶²⁶. Bütün saflarını haberdar edip yeni düzene sokmak da muhtemelen epeyi bir zaman kaybına yol açmıştır. Yine de açığa çıkıp yan taraflardaki bir kısım toprakları önlerine alıp beklemeye başladıkları anda, yanlardan çekilerek getirilmiş ve yerleştirilmiş Osmanlı topraklarının yoğun ateşle karşı karşıya kaldılar. Hep birden ateşlenen topraklarla, Memlûk metrisleri ve yığınakları âdetâ gülle yağmuruna tutulmuştu. Padişahın önündeki yaya yeniçeriler dağın eteğinden inerek tüfek atışlarıyla saldırıya geçmişti. Bu şekilde toprakları ve yığınakları tamamen darmadağın edilmiş, atılan top ve tüfeğin dumanı bütün ortalığı sis perdesiyle kaplamıştı⁶²⁷.

Savaşın bu ilksafhası hakkında *Selîmnâmelerin* bazısında farklı bilgiler bulunur. Şükri-i Bitlisî, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in önerisiyle, toprakların önünden doğrudan saldırıya geçilmeyip yanlardan hücum edildiğini, Memlûklerin topraklarını döndürmeye çalışırken fırsat kazanıldığını, sağ taraftan kapıkulunun taarruza geçmesi üzerine Memlûk askerlerinin mecburen hendeklerinden çıkıp açıkta savaşmak zorunda kaldıklarını belirtir⁶²⁸. Savaşta bulunduğu anlaşılan Lütfi Paşa da Osmanlı kuvvetlerinin Kahire'nin üst yanından

625 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 433.

626 İdris-i Bitlisî, *Selîmşahname*, s. 339

627 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 485; İdris-i Bitlisî, *Selîmşahname*, s. 339.

628 *Selîmnâme*, s. 272.

dağ tarafından geldiğini ve Memlük alaylarının yanına indiğini, topların bu durumda muattal kaldığını, bunun üzerine Memlüklerin toptardan ümit kesip hendekten çıkarak Osmanlıları karşıladıklarını yazar⁶²⁹. Celalzâde ise Osmanlı askerlerinin topların mevzilendiği yere gelmeden önce bütün kuvvetleriyle sol tarafa döndüğünü, burada dağa benzer bir yükseklikten aşağı doğru hücum ettiklerini, topların hareketsiz kaldığını, safların birbirine girdiğini ifade eder⁶³⁰. Bütün bunlar içinde farklı bilgi veren tek kaynak Sa'd b. Abdülmüte'al'in eseridir. Buna göre, Osmanlı ordusu dağın bulunduğu yerden ilerledi ve bu tepenin eteğinde Memlük çadırlarının bulunduğunu gördü. Ordu ileri harekete geçince Memlükler çaresiz geri çekildi ve gelip Ridaniye sahrasında saf bağladı⁶³¹.

Savaşın ikinci safhası, ansızın Osmanlı kuvvetleriyle karşı karşıya kalan Memlüklerin saflarını düzenlemesi ve karşılıklı saldırıya geçilmesiyle Ridaniye sahrasında başladı. Memlükler sağ kanata sürebildikleri bazı toplara daha gülleleri tam yerleştiremeden Rumeli kuvvetlerinin yer aldığı sol kol hücumu kaktı. Bu sırada Memlüklerin ancak bir kaç küçük topu ateşleyebilmiş olduklarına dair bilgiler vardır. İbn Zünbül, Mecnun denilen bir topçunun tek bir atış yaptıktan sonra kaçtığını, çıkan güllenin Osmanlı ordusunun içine düştüğünü yazar. Hatta ona göre bu atış I. Selim'i şaşırtmış, topların kullanılamaz hâle getirildiğini düşünen padişah, Hayırbey'i getirterek bu ateşin nasıl yapılabildiğini sormuş, bunun üzerine gönderilen bir casus durumu araştırıp hemen ordugâha dönerek diğer büyük topların kuma gömülü bulunduğu ve çıkarılmadığı, yalnızca bu atış yapan topun kuma gömülmediği için çevrilebildiği, tek atış yaptıktan sonra topçusunun kaçtığı haberini getirmişti⁶³². Bu olayı İbn Zünbül'den alan, ama biraz daha farklı bilgi veren Çerkesler Kâtibi ise yalnızca bir top ateşlenebildiğini, onun da şakalos denen küçük tip-te bir top olduğunu, güllesinin Osmanlı ordusunun arasına düştüğünü, bunun üzerine padişahın Hayırbey'e baktığını, bunun daha önce durumu kendilerine gizlice bildiren Canberdi'nin bir hilesi olup kendilerini kandırılmış olma ihtimalini düşündüğünü, Hayırbey'in “..bunun bir sağır topçunun işi..” olduğunu öğrenip padişaha bildirdiğini kaydeder⁶³³.

629 *Tarih*, s. 256-57

630 *Selîmnâme*, s. 198.

631 *Selîmnâme*, vr. 89a.

632 *Vâkı'at*, s. 50

633 *Selîmnâme*, vr.40a-b.

Osmanlı sol kanadı hücumla kalkarken padişahın bulunduğu merkezin önünde yer alan topçular ve tüfekçiler tekrar yoğun bir ateş başlattı. Tüfekli yeniçeriler belirli bir nizam dâhilinde ateş açarak ilerlemeye başladı. Memlûklerin sol kanadı ve merkezi bu sürekli ateş sebebiyle sarsıldı⁶³⁴. Sa'd b. Abdulmüte'al bu münasebetle şöyle der:

“...hizmette bulunan yeniçeri yiğitleri, kıvılcım gibi fiten/
fital ateşini alevlendirdi o intikam ateşi içinde dünyayı yaktılar,
tüfek atışlarıyla düşmanın gözünü kör ettiler...”⁶³⁵.

Silahşor ise Osmanlı askeri üzerine Memlûk toplarının ateş açtığını belirtip Osmanlı ateş gücünün niteliğini belirtmek üzere mealen şu ifadeleri kullanır:

“...bu taraftan dahi Osmanlı piyadelerinin darbzen ve tüfeklerine hep birden ateş değdirip büyük bir gürültü peyda olup bütün alem dumanla kaplanıp yerin bir katı havaya püskürdü...”⁶³⁶

Dağın eteğinden Memlûk ordusunun merkezine kadar hiç kimsenin direnmeye mecali kalmadı. Osmanlı ordusu üç bölük hâlindeydi ve padişahın bulunduğu yer bunlarla çevrilmişti. Memlûkler de bu üç bölüğe karşı aynı şekilde durmuşlardı. Top ve tüfek atışlarından sakınmak için önce birçok deveyi tazı gibi çekip yeniçerilerin üzerine sürdüler. Bu deve alayının ardına saklanarak hücumla geçtiler. Padişah da bunlara karşı kendi önündeki yeniçerileri çıkarttı ve onlara fırsat vermeden top ve tüfeklerle seri bir ateş başlattı. Top ve tüfek sesleriyle etkili ateşleri yüzünden öne sürülen ve muhtemelen birbirlerine bağlanmış hâlde koşturulan develer ürktü, geriye dönüp Memlûk alaylarını ezdi. Dağılan Memlûk süvarileri saldırılarını gerçekleştirmedi. Sonra yeniden toparlandılar ve saf oluşturdular⁶³⁷. Memlûk ordusunda develerin yanında fillerin de bulunduğunu İbn İyas bildirir⁶³⁸. Muhtemelen bu filler de develerle birlikte öne sürülmüştü. Ancak muhtemelen ateşli silahların seslerine alışık olmadıklarından çok çabuk ürkmüşlerdi⁶³⁹:

634 İdris-i Bitlisî, *Selimsahname*, s. 339.

635 *Selimmâme*, s. 173.

636 “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arap”, s. 438.

637 Deve sürülme olayı yalnızca Sa'd b. Abdulmüte'al'in eserinde vardır (*Selimmâme*, vr. 89a-b).

638 *Bedâi'*, V, 138.

639 Sa'd b. Abdulmüte'al, *Selimmâme*, vr. 89a-b.

“...Evvelâ tamam bir nice bin salma baş deveyi tazı gibi çekip yeniçeri üzerine sürdüler. O deve alayını bir bela gibi yığır ardında saklanmakla savaş meydanına girdiler. Şah-ı âlem yürüdü, fırsat vermeksizin top ve tüfeğe ateş verilip yedi başlı ejder gibi alevler saçtı. Çıkan yüksek sesler ve patlamalar her tarafı kaplayınca böyle bir hadiseye tanık olmamış ol deve alayı ürküp kendi alayları içine daldı, alaylarını vurup târûmâr etti...”.

Hatırlanacağı gibi deve engelleri kurmak ve bunları siper gibi kullanmak Osmanlıların da başvurduğu bir yöntem idi. Fakat Osmanlılar top ve tüfek gürlütüsüne alıştırdıkları develerden hücumda değil müdafaada yararlanmaktaydı.

Böylece karşılıklı saldırılarla başlayan savaşın bu ikinci safhasında kanatlarda müteaddid defalar süvariler arasında çarpışmalar sürdü. Bu mücadeleler, vurup çekilme ve tekrar saldırma şeklinde atlı askerlerin taktikleriyle devam ettiriliyordu. Osmanlı sol kanadının hamlesine, padişahın top ve tüfekçilerle korunan merkezini hedefleyen ve develerin ardından yapılan başarısız Memlük saldırısını bir karşılık alamayınca yeniden toplanan cündiler, bu defa Osmanlı kuvvetlerinin sağ koluna yöneldi⁶⁴⁰. Sağ kanatta Tumanbay'ın, Mısır ve Şam emirlerinin askerleriyle çatışma hızlandı. Bunların ön safında binicilikte ve at üzerinde silah kullanmakta son derece mahir olan Canberdi'nin hızlı süvarileri bulunuyordu. Bunlar sağ kanadın önüne gelmiş olan piyade yeniçerilerin üzerine yürüdü. Fakat piyade askerinin, at üzerinde mızraklı süvari ile açık alanda savaşması zordu. Üstelik süvarilerin yakın mesafeye gelmiş olmalarından ve kalabalık yüzünden tüfeklerini kullanabilecek bir saf oluşturamamışlardı. Süvarilerin birbirine yakın olup savaş alanında izdihama yol açtıklarından yeniçeriler çekilmek zorunda kaldı, kaynağın ifadesiyle “canları burunlarına geldi”.

Silahşor, Mısır süvarilerinin Sinan Paşa'nın bulunduğu yere yaklaşır “önde olan piyade tüfekçilere” çatarak birçoğunu kırdığını sonra Sinan Paşa safına ulaştığını belirtir⁶⁴¹. Böylece bu safhada bütün yük Osmanlı

640 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 434. Burada açık olmamakla birlikte Sa'd b. Abdülmüte'al'in verdiği bilgiyi doğrularcasına, Mısır askerinin Osmanlı top ve tüfeğine takat getiremeyen “hayl ve bağilleri”, yani at ve yük taşıyan hayvanları ürküp bunun üzerine dönüp sağ kolda Sinan Paşa üzerine yürüdükleri beyan edilir.

641 Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 434.

atlı askerlerinin üzerine yıkılmış oldu. Bu koldaki durumu gören Sinan Paşa, derhal savaşın hızlandığı yere at sürdü. Memlûk safına daldı. Fakat o esnada sağ kanat ile merkez arasındaki mesafe açılmıştı ve bundan dolayı Sinan Paşa'ya takviye kuvveti yetiştirmekte geç kalındı. Sinan Paşa, mücadele sırasında ok ve kılıç darbeleriyle birçok yerinden yara almıştı. Bir *Selîmnâme*'ye göre, Sinan Paşa burada Canberdi ile göğüs göğüse savaşa girmiş, sonra aldığı üç mızrak yarasıyla atından yere düşmüştü⁶⁴². Yanındaki Ramazanoğlu Mahmud Bey, Hazinedarbaşı Ali Bey ile kendisine Florina sancağı tevcih edilmiş olan Memlûklerin eski Antep Beyi Yunus Bey de savaşırken aldıkları ölümcül yaraların tesiriyle hayatlarını kaybettiler⁶⁴³. Sağ kanadın sarsıldığını gören padişah, hemen sipahi oğlanları ağası Bali Ağa'yı adamlarıyla birlikte yardıma yolladı⁶⁴⁴. Onun da gayretiyle bu kolda Memlûk saldırısı geriletildi. Fakat Sinan Paşa'nın ölüm haberi bütün orduda genel bir şaşkınlık hasıl etti. Kısa sürede derhal yeniden toparlanıldı ve sol koldan Yunus Paşa hızla Memlûk saldırısının yoğunlaştığı sağ kola hücum etti dağılmaya başlayan Memlûkler üzerine saldırdı, bunları tamamıyla püskürttü. Padişah Sinan Paşa'nın ölüm haberini aldığı anda çok üzülmüş, İslam tarihinde Hz. Yusuf kıssasıyla özdeşleşen Kahire'ye ele geçirmiş olmak ve aynı zamanda Sinan Paşa'nın "Yusuf" ön ismine atıf yapmak üzere telmihen şu sözleri söylemişti:

"Gerçi tahtın aldık amma ne çare Yusuf'u aldırık"⁶⁴⁵.

Böylece akşama doğru Mısır ordusu tamamen dağılmış, kurtulabilen Memlûk emirleri ve Tumanbay, Kahire civarına kaçmış, yalnız bir grup Kahire Kalesi altında bir araya gelip bir saat kadar durmuş, üzerlerine yollanan Osmanlı askerleri tarafından kısa sürede dağıtılmışlardı. İhtiyaten Rumeli askeri karanlık çöktükten sonra da at üzerinde tayakkuzda bekledi.

Savaşın ikinci safhasıyla ilgili olarak İbn Zünbül, her zamanki gibi Osmanlı kaynaklarında hiç bulunmayan doğrulukları da şüpheli bazı

642 Adâ'i-yi Şirazi, *Selîmnâme*, s.185-186.

643 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 339; Sa'd b. Abdulmüte'al, *Selîmnâme*, vr. 89b-90a; Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 434.

644 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 485; Sucudî, *Selîmnâme*, s.91; Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 434.

645 Sa'd b. Abdulmüte'al, *Selîmnâme*, vr. 90a.

ilginç bilgilere yer verir. Buna göre Tumanbay ile yanındaki Allan ve Kertbay, ilk safhadaki durum üzerine yenilgiyi kabullenmiş bir tavır sergileyerek, son bir hamleyle bütün dikkatlerini I. Selim'in bulunduğu yerde topladı. Amaçları doğrudan Osmanlı ordugâhına ulaşmak ve padişahı ortadan kaldırmaktı. Bu üçü yanlarındaki adamlarıyla birlikte hızla çarpışan askerlerin arasında vuruşa vuruşa ilerledi. Padişahın sancağının bulunduğu yere kadar geldiler. Tumanbay, padişah zannettiği Sinan Paşa'ya, Emir Allân Ramazanoğlu Mahmud'a, Kertbay da Şehsuvar'ın küçük oğlu Ali'ye saldırdı. Tumanbay, hakaretler ederek Selim diye seslendiği Sinan Paşa'yı atından yere yıktı, Emir Allân da onun sol yanına kılıçla vurup başından yaralandı. Mahmud'u da öldürdü, Kertbay ise Ali'yi aynı şekilde katletti. Emirler, büyük bir sevinç yaşadılar, ancak az sonra sevinçleri hüzne dönüştü, zira padişahın başka yerde Hayırbey, Ferhad Bey ve Yunus Paşa ile birlikte olduğunu fark ettiler. Tumanbay, Allan ve Kertbay geri döndü, bu sırada Emir Allân ayağına isabet eden bir tüfek misketiyle yaralandı, güçlkle atında durabiliyordu. Ordugâhlarına doğru güçlkle ulaşabildiklerinde burada hiç kimsenin kalmadığını gördüler. Çaresizlik içindeki Tumanbay, yanındaki 5-10 emirle Kahire'ye doğru çekildi ve Adeviyye'ye yöneldi, askerinin bir bölümü de peşinden gitmişti daha sonra grup grup onun etrafında toplandıklarında yanındaki asker mevcudu 7.000'i bulmuştu. Emir Allân ise yaralı hâlde Menufiyye'ye gelmiş, oradan Said tarafına yönelmiş, az sonra da yarasının tesiriyle ölmüştü⁶⁴⁶. Gerçekten de Ridaniye'den sonra esir düşen Allan'ın adamı, yapılan sorgulaması sırasında efendisinin uyluğundan aldığı bir tüfek yarası sonucu sekiz gün sonra öldüğünü bildirmişti⁶⁴⁷.

İbn Zünbül'ün yazdıklarından hareketle eserlerini kaleme alan ve çağdaş olmayan Osmanlı tarihçileri hariç tutulursa bu ilginç hikâyeyi doğrulayacak muasır başka bir kaynak grubu yoktur. Dönemin Osmanlı kaynaklarının hiçbirinde böyle bir saldırı yer almaz. Sadece Sinan Paşa koluna hücum eden birliklerin başındaki Canberdi'nin savaşından söz edilir. Onun daha önce Sinan Paşa karşısındaki mağlubiyetinin intikamını almak için saldırıya geçtiğine dair rivayetler mevcuttur⁶⁴⁸. Bu

646 *Vâkı'at*, s. 51-53; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selinnâme*, vr. 40b-41a.

647 TSMA, nr. E. 6587/1.

648 Hoca Sadeddin, *Tâci'î't-tevârih*, II, 356.

bakımdan Tumanbay'ın iki emirle birlikte Osmanlı hatlarının içine girip savaşmaları pek gerçekçi gözükmemektedir. En azından Tumanbay ve Allan'ın bizzat Sinan Paşa'yı öldürdükleri tezi doğru değildir. Sinan Paşa çarpışmalar sırasında yaralanmış, at üzerinde duramayacak hâle gelinceye kadar mücadelesini sürdürmüş, sonra attan indirilerek bir çadıra konulmuş, buradan bir süre daha askerlerini yüreklendirmiş, hatta hücumun püskürtülmesine de şahit olduktan sonra karargâhına dönmüş ve kan kaybından vefat etmiştir⁶⁴⁹.

Sabahleyin başlayıp ikindi vaktine kadar 7-8 saat fasılalarla sürdüğü anlaşılan Ridaniye Savaşı sırasında tarafların kaybı konusunda Osmanlı kaynaklarında herhangi bir rakam verilmez. Sadece savaş meydanında kalan Memlûk emirlerinin adları verilir. Bunlar içinde Emir-i silah Ürkmez, Mir-i meclis Bahşibay, Mirahur-ı kebir Enisbay, Tohtabay gibi bazı adlar zikredilir ve 80 kadar emirin ve önde gelen kumandanın hayatını kaybettiği belirtilir⁶⁵⁰. Sadece İbn İyas, daha sonraki bir bahiste Kahire'deki olayların başlangıcına temas ederken belki de Ridaniye Savaşı'ndakileri de kastederek, Memlûk kaybının 4.000 kişiden fazla olduğuna dikkat çeker⁶⁵¹. Bazı kaynaklarda 25.000 olarak verilen Memlûk kaybı, gerçekçi değildir⁶⁵². Osmanlı kayıplarının da 4.000'e ulaşmadığı tahmin edilebilir.

Zaferin kazanıldığı 22 Ocak Perşembe gecesı, herhangi bir baskına karşı dinlenmeye çekilen birlikleri koruma altına almak amacıyla etrafa öncü birlikler sevk edildi ve asker çepeçevre emniyet altına alındı. O sırada çadırlarına alınmış olan Sinan Paşa ile Ali Bey'in öldüğü duyuruldu. Herkes mateme girdi. Ertesi gün padişah da siyahlar giydi ve cenaze merasimini yaptırttı, Cuma namazını Şenek Devadar Camiinde kıldı ve adına hutbe okuttu. Ardından da esirleri getirterek tamamını idam ettirdi⁶⁵³. Bu arada halk hariç olmak üzere Memlûklerin ve cühdilerin evlerinin yağmasına da müsaade etmiş bulunuyordu. 24 Ocak'ta

649 Olayı babasından nakleden Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 356.

650 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 485; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Selim*, vr. 161b-162a.

651 Biraz karışık olan ve hangi kaybı belirttiği de tam belli olmayan bu kayıt için bk. *Bedâi'*, V, 149; M. Harp ise bunun doğrudan Ridaniye Savaşı'ndaki kayıplar olduğunu kesin dille belirtir: *I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 1980, s. 155.

652 Hammer, IV, 214.

653 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 435.

Osmanlı birlikleri resmen Kahire'ye girip burayı idareleri altına aldı. Ertesi gün de kısım kısım Memlük emirlerinden bazıları gelip itaat arz etti⁶⁵⁴.

Ridaniye Savaşı'nın Önemi ve Sonuçları

Bu savaş Osmanlılara Kahire ve Mısır ülkesini kazandırmış görünmektedir. Buradaki çarpışmalar, Mercidabık'ta daha kalabalık kuvvetlerle karşı karşıya gelen iki tarafın savaşından farklı bir özelliğe sahiptir. Mercidabık'ta kısa süren ve Osmanlılar için kolay geçtiği açık olan muharebe sonucu artık Memlüklerin büyük bir direniş göstermeyecekleri düşünülürken, önce Gazze Savaşı ardından da Ridaniye Meydan Muharebesi, uzun bir yol kat etmek zorunda kalmış ve kuvvetleri neredeyse yarı yarıya azalmış bulunan Osmanlı ordusu için çok zahmetli ve çetin geçmiştir. Ridaniye Savaşı sadece çarpışmaların mahiyeti değil aynı zamanda orduların karşılıklı manevraları itibarıyla da diğer meydan savaşlarından ayrılır.

Bilhassa Osmanlı birliklerinin alınan istihbaratın rolüyle sür'atle yer değiştirmesi, manevra kabiliyetini göstermesi bakımından ilginçtir. Öne çıkarılan küçük birliklerin kısa süren ilk çarpışmalarla Memlükleri oyalaması sırasında gerçekleştirilen bu taktik, hiç şüphesiz iyi bir sevk ve idareyi gerektirmiştir. Böyle bir manevrada tüfekli yaya birliklerinin hareketi, topların kaydırılması işi hayati bir önem taşımaktadır. Kaynaklar Memlüklerin bu manevrayı son anda fark etmiş olduklarında hem fikirdirler. Bu durumda Osmanlıların böyle bir manevrasını beklemedikleri sonucu çıkarılabilir. Süvari birliklerinden oluşan Memlükler, bu harekâta derhal karşılık verip saf düzenine geçebilmişlerdir, fakat muhtemelen hiç alışık olmadıkları şekilde top desteği altında tüfekleriyle saldırıya geçen yeniçerilerin seri ateşi altında kaldıkları için yerleştirmiş oldukları topları aynı şekilde döndürerek kullanma fırsatını bulamamışlardır. Aslında bunu çok da düşünüp düşünmedikleri sorusunun cevabı, onların bu tür silahlara karşı ön yargılarıyla da belirlenebilir. Üstelik açık alanda kaldıkları için topları döndürmüş olsalar bile nasıl kullanacakları konusundaki tecrübesizlikleri de ortadadır. Bu bakımdan modern savaş taktiklerine benzer bir planlamayı çağrıştıran

654 Ridaniye Savaşıyla ilgili Venedik raporları: *I Diarii*, XXIV, s. 162, 165-166, 170-172; XXV, s. 133, 651.

Kahire'de Türk mezarlığı

Osmanlı harekâtının ilk safhasında ateşli silahların süvari birliklerine zaman kazandırıp yandan dolaşma ameliyesini gerçekleştirme fırsatını sağladığı söylenebilir. İkinci safhada iki tarafın safları karşı karşıya geldiğinde, Memlük birlikleri şaşırılmış ve yer yer ateşli silahların tesiriyle dağılmış bir durumdaydı. Bu vaziyette iken kanatlardaki mücadele ve Osmanlı merkezine yönelik ümitsiz Memlük saldırıları, disiplinli ve hareketli ateş gücüyle çarpışmaların yoğunlaştığı yere sevk edilen yaya birliklerin yardımını alan süvarilerce kolay şekilde bertaraf edilebilmiş ve karşılanmıştır.

Bu noktada Ridaniye Savaşı'nda ilk safhadaki harekât sırasında Osmanlı ordusunun ikiye ayrıldığı, padişahın yönettiği bölümün dağılırken merkezde Sinan Paşa'nın kaldığı; bu yüzden Tumanbay'ın merkeze yaptığı saldırıda padişahın merkezde bulunmadığı belirtilir⁶⁵⁵. Halbuki bu ikinci safhada orduların karşı karşıya gelişleri sırasındaki

655 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 290; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1958, II, 760-761; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 168.

çarpışmalarla ilgili bir gelişmedir. Kaynakların neredeyse tamamı, Sinan Paşa'yı padişahın yanından sağ kola hareket ettiğini ve buradaki çarpışmalar esnasında merkezle sağ kanat arasındaki mesafenin çok açıldığını, yardım yetişmeden de Sinan Paşa'nın yaralandığını ifade ederler. Üstelik Tumanbay ve yanındaki birliğin padişahın sancağının bulunduğu yere son derece büyük bir atılganlıkla hücum etme ve çarpışma hikâyesinin yegâne kaynağının İbn Zümbül olduğu da unutulmamalıdır. Bu bilgiyi teyit edebilecek bir karine diğer muasır kaynaklarda bulunmamaktadır.

Mercidabık ve Ridaniye Savaşları ile ilgili diğer önemli bir konu çarpışmaların sonucunu ateşli silahların tayin edip etmediğidir. Esasen Mercidabık'ta top ve tüfek ateşi Memlüklerin saf nizamlarını tamamen bozmuş ve savaşın seyrini neredeyse tam anlamıyla tayin etmiş gözükmektedir. Burada tüfekli yeniçeri birliğinin saldırısı da dikkati çekmektedir. Memlükler arasındaki irtibat bozukluğu ve haberleşme eksikliğinin rolüyle birliklerinin dengeleri çok çabuk bozulmuş ve dağılmıştır. Buna karşılık Ridaniye'de durum biraz farklıdır. Burada top ve tüfekli saldırı Memlük yığınaklarının dağıtılması maksadıyla gerçekleştirilmiştir. Yine hareketli bir ateş desteği bakımından Ridaniye, diğer benzeri savaşlar içerisinde farklı bir yere sahip bulunmaktadır. Bununla birlikte süvari çatışmalarında yayalar hareketsiz kalmıştır. Savaşın sonucunu da kanatlardaki bu eşit güçlerin klasik türdeki çarpışmaları belirlemiştir. Öte yandan Memlüklerin tüfek ve topu küçümsedikleri, dinî gerekçeleri de ortaya koyarak söz konusu silahlardan nefret ettikleri, klasik anlamda kahramanlık gösterisine dönüşen mübarezeyi öne çıkardıkları bilgisinin ana kaynağı olan İbn Zümbül'ün bu yönde Memlük emirlerinden Kertbay'a söylediği sözlerin aksine, son safhada Ridaniye'deki sonucu bir bakıma Memlüklerin çok önem verdikleri klasik süvari çarpışmaları belirlemiştir denilebilir. Yakalanıp I. Selim'in huzuruna getirilen Kertbay, mağrurane bir tarzda padişaha şöyle demişti⁶⁵⁶:

“Sözlerimi dinle, kulağını ver ki sen ve yanındakiler öğrensin. Bizler katil ve kızıl ölüm süvarisiyiz. Bir tekimiz dahi senin ordunla savaşsaydı durum farklı olurdu. İnanmıyorsan bir dene.

656 İbn Zümbül, *Vâkı'at*, s.58.

İşte senin her ırktan 100.000 askerin var. Yerinde kal ve ordu-
nu düzenle. Bizden sana üç kişi karşı çıkacak. Ben Abdullah,
savaşçıların piri Sultan Tumanbay ve Emir Allân. Şahit ol bu
üç kişinin yapacaklarına, sına kendini. Sultan mısın sultan ol-
maya layık mısın? Sultanlık ancak kahramanlara lâyıktır. Ta-
rihe bir bak, Halife Ömer böyle değil miydi, Halife Ali böyle
değil miydi? Sen ise dünyanın her tarafından Hıristiyanlardan
Rumlardan ve diğerlerinden oluşan bir ordu tertip ettin. İslam
ordularına mukabele etmekten âciz kalan Frenklerin hazırladığı
hileler ile geldin, bu ateşli silahları bir kadın bile kullansa pek
çok insanı engelleyebilir. Şayet biz de bunları kullansaydık bizi
yenezdiniz. Ancak biz Hz. Peygamberin sünnetini terk eden
bir millet değiliz. Sana yazıklar olsun ki Allah'ın birliğine ve Hz.
Muhammed'in peygamberliğine şahitlik edenlerin üzerine ateş
açıyorsun. Mağribli bir adam bu ateşli silahlarla Sultan Melikü-
leşref Kansav Gavrı'ye gelerek bu silahların Venedik'te zuhur
ettiğini haber verdi. Bütün Rum ve Arap ordularının bunları
kullandığını söyledi. Sultan bu silahların kullanılmasını bazı
Memlüklerine öğretilmesini emretti. Mağribî onlarla geldi. Sul-
tanın huzurunda atış yaptılar. Ancak atışlar kötüydü. Sultan,
Mağribi'ye şöyle dedi: Biz Peygamber Efendimizin sünnetini terk
edip Hıristiyanların yolunu takip etmeyeceğiz....”.

Gerçek olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylenemeyecek olan
bu ifadelere dayalı olarak, daha önce de belirtildiği üzere Memlüklerin
dinî endişelerin de rolüyle ateşli silahlardan özellikle kaçındıkları şek-
lindeki yerleşmiş bilginin sorgulanması gerektiği sarihtir. Memlükler
hem topu hem de tüfeği tanıyorlardı ve hatta kalelerinde çeşitli tipte
topları bulunduruyorlardı. Nitekim Reşid ve İskenderiye Kalelerinde-
ki silahların sayımını ihtiva eden 13 Safer 923/7 Mart 1517 tarihli
bir Osmanlı raporunda, Reşid'de irili-ufaklı şayka, darben, prangı tipi
100'ü geçen top yanında, 29 tüfek; İskenderiye'de de 50'yi aşkın büyük
tipte top tesbit edilmişti⁶⁵⁷. Memlüklerin bu topları Rodos Şövalyele-
rinden almış olma ihtimalleri yüksektir. Nitekim 1516 yazında Mısır
ile Rodos arasındaki elçi trafiği çok artmış, onlarla ekim ayında yapılan

657 TSMA, nr. D. 5641, s.1-4.

anlaşmada Tumanbay, 100 parça topun Cem Sultan'ın oğlu ile birlikte yollanmasını istemişti⁶⁵⁸. Bunların getirilip getirilmediği hakkında bir bilgi yoktur. Fakat bundan önce de Şövalyelerin Tumanbay'a topçu göndermiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Özellikle yukarıda değinildiği gibi Osmanlıların Kahire'ye girdikten sonra Reşid ve İskenderiye Kalelerinde yaptığı tespitler bu konuda belirleyicidir. Sayımı yapılan topların muhtelif türler hâlinde bulunması böyle bir yardımın mahiyetini ortaya koyar. Ayrıca toplar arasında eski işe yaramayanların bulunduğu da belgede belirtilir ki bu durum topların çok daha önceki tarihlerde varlığının açık bir delilidir. Nitekim II. Bayezid dönemindeki Osmanlı-Memlûk mücadelesi dönemine ait bir belgede, Akkoyunluların Çukursa denilen mevkide top döktürdüklerinden bahsedilirken, top döküm ustalarından birinin İstanbul'dan gelen Usta Mehmed ile Mısır'dan gelen Usta Muhammed olduğuna temas edilmesi dikkat çekicidir⁶⁵⁹.

Bu top ve topçu desteğinin Ridaniye'de etkisiz kalmasının sebebi, bunların savunma amaçlı silahlar olarak düşünülmesi ve meydan savaşları için hesaba katılmamış olmasıdır. Şüphesiz bu noktada önemli husus, Memlûklerin elde kullanılan ateşli silahlar, hareketli hafif toplar ve buna dayalı yeni savaş taktiklerinden haberdar olmamalarıdır. Nitekim Ridaniye'de top ve tüfeğe karşı çaresizlikten dolayı deve sürme tedbirini düşünmeleri bunun açık bir göstergesidir. O dönemde Osmanlıların Otlukbeli'nden bu yana ilerlettikleri tüfekli savaş düzeni, sadece Doğu dünyasında değil Batı dünyasında da yeni bir gelişmeyi ortaya koyar. Osmanlılar, Mohaç Savaşı'na kadar bu tip savaş usulünü Akkoyunlular, Safeviler ve en son da Memlûkler karşısında uygulamışlardır. Bu bakımdan Memlûklerin sadece ateşli silahlardan nefret etme gerekçesine odaklanılması doğru bir yaklaşım değildir. Onlar eşit güçlerle karşı karşıya gelmiş buldukları Osmanlıların bu alışılmadık yepyeni savaş düzeninin kurbanı olmuşlardır.

658 *I Diarii*, XXIII, 595.

659 TSMA, nr. E. 5943. (Akkoyunlu Sultan Yakub Bey'in faaliyetleri ve Memlûklerin Malatya ve Çemişkezek beylerinin Osmanlı topraklarına karşı olan niyetlerini aktaran belgede, bütün Anadolu'nun zabt edilip İstanbul'un dahi feth olunacağı gibi haberlere yer verilmiştir)

Kahire'de Sokak Çatışmaları

Önemli bir savaş zorluklarla karşı karşıya kalınsa da kazanılmıştı. Artık her şey bitmiş gözüyle bakılırken durumun hiç de böyle olmadığı anlaşıldı. Muhtemelen I. Selim; Mercidabık, Gazze, Ridaniye'den sonra dördüncü defa bir direnişle karşılaşacağını hiç sanmıyordu, fakat durum hiç de onun ümit ettiği gibi olmadı. Memlûk beyleri tarihî devletlerinin yıkılmasını kolaylıkla kabul edecek bir yapıda değildi. Bu durumu bir türlü hazmedememişlerdi. Esasen Tumanbay'ın hayatta oluşu gösterilecek direniş için hayati bir değer taşımaktaydı. Tumanbay da sonuna kadar mücadeleyi sürdürme eğilimindeydi. Osmanlı askerleri, Ridaniye Savaşı'ndan hemen sonra Kahire'ye girip bazı önemli Memlûk beylerinin konaklarını ve evlerini yağmalamıştı. Haydar Çelebi, bu vesileyle epey mal ve eşyanın ele geçirildiğine temas eder⁶⁶⁰.

Bir başka kaynakta Tumanbay'ı takiben şehre girenlerin Memlûk beylerinin konaklarından hayli deve, at, katır ve eşya aldıklarını belirtir⁶⁶¹. Bu birlikler muhtemelen daha sonra Osmanlı ordugâhına geri dönmüştü. 1 Muharrem/ 24 Ocak'ta Ridaniye'de divanı toplayan I. Selim, doğrudan kontrol altına almak için Kahire'ye asker yolladı; ayrıca şehir halkına ve Memlûk beylerine hitaben bir emannâme yayınlarak teslim olanların ve direnmeyenlerin affedileceğini duyurdu. O gece büyük bir şenlik yapıldı ve mumlar, meş'aleler yakıldı, her taraf gündüz gibi aydınlandı. Bu sırada Said vilayetinden gelen İbn Ömer oğlu Ali itaat arz etmiş ve diğer beylerin de itaata hazır olduğunu bildirmişti, onlara yazılan emannâmeler İbn Ömer'e teslim olundu. Burada kalındığının ikinci günü ise Gavri'nin oğlu Muhammed gelip padişahın huzuruna çıktı ve o da bağlılık bildirdi⁶⁶². İtaat eden bazı Memlûk ileri gelenlerinin görevleri ibka olundu. Üçüncü gün (26 Ocak) yine bir divan tertip eden padişah, şehre girip kendisine müsait bir yerde otağını kurma kararı aldı:

“Divan toplayıp bütün beyleri huzuruna çağırdı. Etraftaki cesetlerin ve hayvan leşlerinin gömülememiş olmasından dolayı yayılan koku yüzünden rahatsız olmuştu. Vezirlere havası hoş bir

660 “Ruznâme”, s. 485.

661 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”,s. 436.

662 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 149.

Sultan Selim'in Kahire'ye girişini gösteren Ali Cemalî'nin temsili resmi

yer tespit etmelerini buyurdu. Vezirler dışarı çıkıp şehrin önde gelenlerinden böyle bir yerin neresi olabileceğini sordular. Onlar da Kahire'nin batı yakasında, Nil Nehri kenarında güzel bir yer bulunduğunu, buranın Sultan Gavri'nin korusu olduğunu, burada oturabileceğini söylediler. Kılavuzlar gidip bu yeri gördüler ve müsait olduğunu haber verdiler. Bunun üzerine padişah hareket emrini verdi ve sabahleyin Kahire şehrini geçip belirtilen yerde otağını kurdu⁶⁶³.

Padişah bu tespit edilen yere giderken şehri görmek amacıyla Kahire'nin içinden geçmiş, halk her taraftan onun lehine tezahüratta bulunmuş; bu arada şehir içindeki mescit, cami, konak, ev ve değişik yerleri de dolaşmış, sonra da Kahire'den çıkıp Nil kenarında hurma ağaçlarıyla bezeli, Bulak yakınlarındaki "Cezire-i Vastaniye" denilen yerde kurulan otağına ulaşmıştı⁶⁶⁴. İbn Zünbül'ün bir görgü şahidinden naklettiğine göre ise padişah Nasr Kapısı'ndan (Bâbünnasr) Kahire'ye girmiş, yanında 10.000 yeniçeri ve sipahiler, vezirler olduğu

663 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 436.

664 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 485; Keşfi, *Selîmnâme*, s. 115-116.

hâlde el-Guta'ya varmış ve Bâbüz-Züveyla'dan çıkmıştı⁶⁶⁵. Kahire'ye bu ilk girişinde onun Kal'atü'l-Cebel'e çıkıp Gavri'nin sarayını dolaştığı, divan kapısında bir saat dinlendiği de belirtilir. İbn İyas burada kalması için kendisine anahtarların sunulduğunu, fakat onun bunu kabul etmediğini yazar⁶⁶⁶. Padişah muhtemelen bu muazzam ve tarihî şehrin doğulu havasından çok etkilenmiştir. Öyle ki etrafındakilere buna benzer bir şehrin dünyada örneği olmadığını söyler: “Sultan Selim, Mısır şehrin görücek insâf etti ki, buna mânend bir dahi şehir olmaya”⁶⁶⁷.

Selimnâme yazarı Keşfi, Kahire'nin bu havasını eserinde çok iyi yansıtır ve çarşı pazarındaki durumu da aktarır⁶⁶⁸. Yine padişahın yanında bulunan İdris-i Bitlisi ise Bulak'tan Nil Nehri'nin kuzeydoğusuna düşen Eski Mısır'a kadar kurulmuş olan ordu çadırlarının iperle birbirine bağlandığını, Kahire'nin bulunduğu güneybatı tarafından Haytan'a, bağlık ve bahçelik yerlere kadar aralıksız şekilde yerleşildiğini beyan eder⁶⁶⁹.

Ridaniye'nin ardından padişahın şehre girişine kadar geçen iki kritik gün şehir halkının durumu açısından belirleyici olmuştur. Bu süre zarfında padişah halka dokunulmamasını sıkı sıkıya tembih etmiş bulunduğundan ilk günkü saldırılar dışında önemli bir olay meydana gelmemiş olmalıdır. Hatta bir *Selimnâme* yazarı, askerın Kahire'yi kontrol altına aldıklarını, münadilerin “emânı Sultan İbni Osman” diye bağrarak herkesin affedilip sükunetin sağlandığını ve halkın bu sürede işleriyle meşgul olduklarını, fakat önemli konaklara ve evlere Osmanlı askerlerinin yerleşmiş bulunduğunu belirtir⁶⁷⁰. Lütü Paşa da bu durumu şöyle açıklar:

“...Mısır'a subaşı ve yasakçılar koyup ve şehirliye emân verip her kişi emn ü emân üzre olup ve dükkânın açıp satuda ve pazarda olsunlar deyü nidâ ve emr ettirip şehir halkı dahi kemâkân emn ü emân üzere olup ve dükkânların açıp satuda ve pazarda oldular..”⁶⁷¹.

665 *Vâkı'at*, (trc. E. Hayajneh), s. 155. krş. İbn İyas, *Bedâi'*, V, 150.

666 *Bedâi'*, V, 150.

667 Lütü Paşa, *Tarih*, s. 260.

668 *Selimnâme*, s. 116.

669 *Selimsalmâme*, s. 341.

670 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 436.

671 Lütü Paşa, *Tarih*, s. 260

İbn İyas ise bu kritik günde Halife'nin şehre girdiğini, ayrıca yine Selim'in yanındaki bazı Mısır ulehasının ve kadıların da ona katıldığını, padişahın "emân-nâme"sini şehre ilettiklerini belirtir⁶⁷².

Ancak bunun fırtına öncesi bir sâkinlik olduğu bir müddet sonra ortaya çıktı. Tumanbay yenilgiyi ve Kahire'nin işgalini hazmedebilmiş değildi. Vatanperverane bir şekilde Kahire'ye girerek Osmanlı ordugâhına bir baskın düzenlemek gibi son derece cesur ve bir o kadar da çılgınca bir plana başvurdu. Bunda muhtemelen şehir halkının kendisine göstereceği yardım ve müzaheretin önemli payı vardı. Bilhassa önemli beylerin konaklarının yağmalanması, buralarda askerlerin oturmakta olması, ayrıca Osmanlı kaynaklarında yer almamakla birlikte belki de yağmanın ve baskıların gizli gizli sürmesi karşısında memnuniyetsizliklerini açıkça gösteremeyen Kahire halkının ve Memlûk beylerinin tepkilerinden istifade etmeyi de umuyordu. Önemli Memlûk beylerinin ve askerlerinin aileleri çocuklarıyla malları Kahire'de, Osmanlı askerinin insafına kalmıştı. Bundan dolayı ailelerini ve mülklerini tekrar ele geçirmeyi şiddetle arzuluyorlardı⁶⁷³. Bir Osmanlı kaynağı sebeplerini bu anlamda vermesen bile şehir halkıyla Tumanbay arasındaki haberleşmeden söz eder.

Tumanbay ile birlikte Ridaniye Savaşı'ndan sonra Said taraflarına kaçmış olan Memlûk beyleri büyük bir utanç içindeydi. Ailelerinin ve mülklerinin Kahire'de kalmış olması onlar için hazmedilebilir bir şey değildi. Bu bakımdan Kahire'ye düzenlenecek baskın daha ziyade onları kurtarmak amacına da matuf olmalıdır. Aslında Osmanlı askerlerini buradan çıkarıp Osmanlı padişahını bozguna uğratma düşüncesi ikinci planda kalmış gibidir. Yine de bu yönde ümitlerini koruduklarına dair karinelerin mevcut olduğu belirtilmelidir. Bir Osmanlı kaynağı muhtemelen aldığı duyumların da rolüyle Tumanbay ve yanındaki beylerin Kahire'ye niçin baskın düzenlediklerini mealen şöyle anlatır:

"Tumanbay Ridaniye Savaşı'ndan kaçıp Mısır şehrini geçti ve Said diyarının doğu tarafına ulaştı. Nil kenarında üç gün oturdular. O gece hava çok soğuktu ve bundan dolayı beyler titreşerek ateşin etrafında toplanmışlardı. Sabahleyin Tumanbay'a giderek bizim halimiz ne olacak diye sordular. Tumanbay da onlara

672 *Bedâi'*, V, 150.

673 İdris-i Bitlisi, *Selîmşah-nâme*, s. 341; İbn Zünbül, *Vâkı'at* (trc. E.Hayajneh), s. 160.

sizler benim yüzümden helak olacağınıza haydi gidip padişaha tabi olalım ve onun yanında görev alalım dedi. Fakat bunlar ona karşı çıktılar. Şâdi Bey adlı bir Memlûk beyi bunun üzerine bir planı olduğunu ve bunun kendilerine zaferi sağlayacağını söyledi. Planı Kahire'deki önde gelenlere mektuplar yollayarak, şehir halkının kendilerine tabi olması ve Osmanlılara karşı yanlarında yer almasıydı. Eğer tabi olmazlarsa da ona göre yeni bir plana başvurulacaktı. Bunun üzerine bir mektup yazılıp gönderildi. Mektup şehre gelince, önde gelen kimseler bunu okuyup destek verdiler ve 'bunun gibi bir fırsat bir daha ele geçmez, Osmanlı askerinin bazısı şehirde gaflet içinde durur, vaziyet lehimize, hemen gelip yetişiniz.' diye cevap yazdılar"⁶⁷⁴.

O sırada orduda bulunan Lütfi Paşa da Memlûk beylerinin bir yere toplanıp ne yapacaklarını nereye gideceklerini bilmediklerini, büyük bir çaresizlik içinde, bu şekilde yaşamaktansa ölmenin daha evla olduğu düşüncesiyle, "baykuş gibi viraneden viraniye gezmekten ise" dönüp şehre baskın düzenleyerek kendi mülklerine ve ailelerine kavuşmak niyetiyle hareket ettiklerini açık şekilde belirtir"⁶⁷⁵.

Bu sırada Tumanbay'ın yanında 7.000 kişi bulunuyordu. İdris-i Bitlisi'ye göre önce akşam vakti doğrudan padişahın otağının bulunduğu kesime bir baskın yapmak niyetindeydiler. Fakat durum haber alınınca ordugâhta emniyet tedbirleri artırılmış, muhafızlar çıkarılmış ve her taraf gözetlenmeye başlanmıştı. Tumanbay bu yüzden ordugâha baskın yapamayınca 27 Ocak gecesi yatsı namazı vakti Kahire'ye girmeyi tercih etmişti"⁶⁷⁶. Olayları abartarak ve kahramanlık motifleriyle süsleyerek veren İbn Zünbül ise vak'aların sırasını birbirine karıştırmakla birlikte, Tumanbay'ın emirlerle yaptığı toplantıda, şehre mi yoksa padişahın otağına mı baskın yapılması gerektiği konusunun tartışıldığını, Tumanbay'ın aksi görüşte olmasına rağmen beylerin önce şehre girilmesine karar vermeleri üzerine onlara uyduğunu yazar. Beylerden biri Kahire'deki Osmanlı askerlerinin küçük gruplar hâlinde evlere dağılmış olduklarını ve kolay bir lokma hâline geldiklerini, ayrıca halkın da kendilerine katılacağını, şehirde kontrolü sağladıktan sonra yine

674 Silahşor, "Fctihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 436.

675 *Tarih*, s. 261.

676 *Selîmşahname*, s. 341.

halkın katılımıyla hep birlikte padişahın otağına yönelmenin münasip olacağını söylemişti⁶⁷⁷.

Gerçekten de Tumanbay'ın şehre girişinde kendilerine bir kısım halk yardım etmişti. Tumanbay doğru Rumeyle semtine varmış, Bayatıra mıntıkasında Şeyhuniye medresesi yakınında karargâh kurmuş⁶⁷⁸, oradan Hadratü'l-bakar'a yönelen Memlükler 5-10 kişilik gruplar hâlinde evlere dağılmış olan Osmanlı askerlerini katletmeye başlamıştı. Gerek olaya Memlük tarafından gerekse Osmanlı tarafından bakan kaynaklar, Tumanbay'ın baskın yapacağı istihbaratının ordugâha o gece ulaştığında hemfikirdir. Kahire baskınından önceki toplantıda bulunan Hoşkadem ve Ebu Hamra adlı iki Memlük beyi gelip o gece baskın yapılacağını haber vermişlerdi⁶⁷⁹. Nitekim bu haber birkaç Kahireli tarafından ordugâha bildirilince Yunus Paşa, derhal dışarı çıkarak onlarla konuştuğundan sonra hemen padişahın çadırına gitmiş, bu arada her tarafta fanuslar ve ateşler yakılmış, durumu öğrenen I. Selim haber getiren beş kişiyi karşılayarak onlarla konuşmuştur.

Silahşor adlı Osmanlı tarihçisi, bu konuşma sırasında padişahın onlara güvence vererek durumu olduğu gibi anlatmalarını istediğini yazar. Buna göre padişah Tumanbay'ın kaçmışken şimdi niçin böyle ansızın döndüğünü sorunca, bunlar da daha önce sözü edilen toplantıda alınan kararları ve şehir halkıyla olan irtibatı olduğu gibi nakletmişlerdi⁶⁸⁰. Haber yayılınca öncelikli olarak ordugâhtaki askerî tedbirler daha da artırıldı. Yeniçeri piyadeleri saf düzenine girdi, arabalar birbirine bağlandı, toplar hazırlandı. Öncelikle baskın ihtimaline karşı gece karanlığında karşı tarafa gözdağı ve baskından haberdar olunduğu izlenimi vermek, ayrıca bütün Osmanlı askerine duyurulmak üzere havaya yoğun bir şekilde tüfek atışı yapıldı. Hatta sabaha kadar tüfek atışı devam ettirildi. İbn İyas ordugâha baskın olayını gerçek gibi anlatarak 4 Muharrem / 27 Ocak'ta yatsı vakti Tumanbay'ın ansızın Selim'in karargâhına saldırdığını, ateş yüklü develerle çadırları yaktığını, epeyi

677 İbn Zümbül, *Vâkı'at*, (trc. E. Hayajneh), s. 166. Mısır seferi menzîlnâmesinde ise Guriga adlı bir cümdinin bir yoldaşıyla baskını haber verdikleri kayıttır: Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 453.

678 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 154.

679 İbn Zümbül, *Vâkı'at*, (trc. E. Hayajneh), s. 159.

680 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 437.

çatışma olduğunu yazar⁶⁸¹. Bu aslında şehre girmek için yapılmış bir hedef şaşırtma harekâtı, sahte bir hücum idi.

Şehre giren Memlükler, öncelikle kendi evlerine gidip burada ele geçirdikleri Osmanlı askerlerini türlü işkencelerle öldürmeye başladı. Kaynakların ifadesine göre kimini “kılıçla” kimini “şişe geçirip kebab gibi kızartarak”, kimini de türlü işkencelerle katletmişlerdi. Öldürülenler arasında Çakırcıbaşı Mahmud Ağa da vardı⁶⁸². Daha sonra Kahire'deki kaleye gidip burayı ele geçirmeye niyet ettiler. Fakat Padişah savaştan sonra burayı bir garnizonla takviye etmişti. Bunlar kapıları kapayarak Memlüklere direndiler. Bunun üzerine Tumanbay mahal- lelerde barikatlar kurdu, özellikle Ulu Cami'ye (Sultan Hasan) gire- rek savunma tertibatı aldı⁶⁸³. Memlük kaynaklarından İbn Zünbül ve İbn İyas, Tumanbay'ın Şeyhuniye'de karargâh kurduğunu, İbn Tolun Camii'ne giden caddede Nehasin mıntıkasına, Kanatıru's-Sibâ tarafın- da Salibiye'ye ve Hadratü'l-bakar'a inen cadde girişinde Bayatır mın- tıkasına beş yerde hendek kazılıp (Salibe, Kanatıru's-Sibâ, Rumeyle, İbn Tolun Cami, Hadratü'l-bakar) kuvvetli bir barikat oluşturulduğunu yazar⁶⁸⁴. İbn İyas'a göre Tumanbay kuvvetlerini dörde bölmüştü, bunlar Kanatıru'-Sibâ, Remle/Rumeyle, İbn Tulun Cami ve Bâbüzzüveyle'de konuşlanmıştı⁶⁸⁵. O gece kaldıkları eve baskın yapılarak öldürülen Os- manlı askeri sayısı birkaç bin dolayındaydı. Öte yandan baskın ihti- maline karşı emniyet tedbirleri almakla uğraşan Osmanlı ordugâhına şehirde olup bitenler hakkında kesin bir bilgi ulaşmamıştı. Ancak sa- bahleyin durum sağlıklı bir şekilde anlaşılmış ve Memlüklerin Kahire'ye yeniden hâkim oldukları kesinleşmişti. Bunun üzerine padişah derhal divanı toplayarak bu hareketin bastırılması işiyle Yunus Paşa'yı görev- lendirdi. Yeniçeri Ayas Ağa'yı da bir kısım tüfekçi yeniçerilerle ona refakatçi verdi.

Yunus Paşa atlı ve yaya askerlerle Kahire'ye doğru yürüdü. Mem- lükler şehre giriş yolu üzerine barikatlar kurup gelen Osmanlı birlik- lerinin üzerine ok yağdırmaya başladı. Bu yüzden hayli Osmanlı askeri

681 *Bedâi'*, V, 153.

682 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 453.

683 Lütüfî Paşa, *Tarih*, s. 262; Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 437-438.

684 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (trc. E. Hayajneh), s. 167; İbn İyas, *Bedâi'*, V, 154.

685 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 154.

Kahire'de Memlük türbeleri. (David Roberts)

yaralandı. Yunus Paşa, derhal top arabalarını getirtip önlerine alıp top ve tüfek atışlarıyla bu barikata saldırdı. Memlük askerleri de zırhlarını kuşanmış olarak ok ve yaylarını ellerine alıp yeniden ok yağdırdı. Mücadele bir saat sürdü. Osmanlı birlikleri barikatı bozup içeri girdi. Memlük askerleriyle göğüs göğse mücadele etmeye başladılar. Mücadele, Kahire sokaklarında da devam etti. Evlerin üzerinden, pencerelerden kadınlar, çocuklar ellerine geçirdikleri her şeyi Osmanlı askerinin üzerine atıyordu. Taş, nef, kaynar su sağanağı altında Yunus Paşa, Memlükleri Kayıtbay köprüsüne kadar sürdü. Köprüyü geçen Memlükler buradaki bir başka barikatta toplanıp Osmanlı askerinin üzerine yeniden ok atışına başladı. Böylece Osmanlı birliklerini burada durdurmayı başardılar. Artık akşam olduğundan epeyi kayıp ve yaralı veren askeriyle birlikte Yunus Paşa şehirden çıkmak zorunda kaldı⁶⁸⁶.

Aynı olayı yine oldukça abartılı bir şekilde kaydeden İbn Zünbül, Osmanlı birliklerinin iki koldan geldiğini, Ayas Ağa'nın Babüzzüveyle'den girip Akberdi evine kadar ilerlediğini, buradaki Şadi Bey'in kahramanlık

686 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 439; Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 262.

göstererek onları geriye sürdüğünü ve Kosun Camii'ne kadar kovaladığını; ancak burada tekrar toparlanan Osmanlı askerinin yeniden hücum geçip Memlükleri geri çekilmeye mecbur bıraktığını, atlıların Şadi Bey'in yanına sığındıklarını, çarpışmalar sonrası Osmanlıların yine Babüzzüveyle'den çıkıp gittiklerini yazar. Ayrıca Kanatıra'dan giren diğer Osmanlı süvarilerinin Memlükleri kaçırttığını, bunların Salibe'nin yukarı tarafındaki barikalara girdiklerini, yine Şadi Bey'in yetişip barikatları aşarak Osmanlıları geri çekilmeye zorladığını da belirtir⁶⁸⁷. Bu ve bundan sonraki mücadeleleri hep Şadi Bey'in büyük kahramanlıkları çerçevesinde anlatacak olan İbn Zümbül, onun tek başına 100 kişiyi öldürdüğü, yanındaki 10 emirle binlerce Osmanlı askerini bozguna uğrattığı gibi fantastik bilgiler de verir ve bu durum onun anlattıkları konusunda ihtiyatlı olmayı gerektirir.

Yunus Paşa, ordugâha dönerek durumu padişaha anlattı ve sanıldığı gibi çok basit bir mukavemetle karşılaşmadığını, güçlü bir direnişin olduğunu bildirdi. O gece daha büyük tedbirler alındı, gece yolların ağzına toplar yerleştirildi, tüfekçiler ve okçular konuldu, bu arada şehir içinde propaganda da yapıldı, yeniden emannâme kâğıtları dağıtıldı, şehir halkının bağlılık bildirmesi direnişe katılmaması istendi⁶⁸⁸. Tumanbay ise bütün gece boyunca Osmanlı saldırısını karşılamak üzere kurduğu barikatları güçlendirdi, Kahire'nin dar sokaklarına bakan yüksek katlı evlere asker ve onlara destek veren sivil halkı yerleştirdi.

Ertesi sabah (29 Ocak) padişah Yunus Paşa ile birlikte Ayas Ağa'yı ve Emirialem Ferhad Ağa'yı yeniden askerler koşarak şehre yolladı. Bu defa daha kalabalık bir yeniçeri grubu onlara eşlik ediyordu. Çalışan mehter eşliğinde yürüyen Osmanlı birlikleri yine şehre girip doğru dürüst bir direnişle karşılaşmaksızın Kayıtbay Köprüsü'ne kadar geldi. Buradaki barikatı dağıtmak için top ve tüfek ateşi açıldı. Bu sırada da yoğun ok atışı altında kalmışlardı. Ardından köprü üzerinde müthiş bir çarpışma başladı, yine göğüs göğse mücadele oldu. Buradaki barikat aşıldı, ayrıca sokaklardaki diğer barikatlar da teker teker temizlenmeye başlandı. Bu yoğun baskı üzerine Tumanbay, Ulu Cami'ye çekilmiş ve burayı kuvvetle takviye etmişti. Burada olduğunu haber alan Yunus

687 İbn Zümbül, *Vâkı'at*, (trc. E. Hayajneh), s. 167-172.

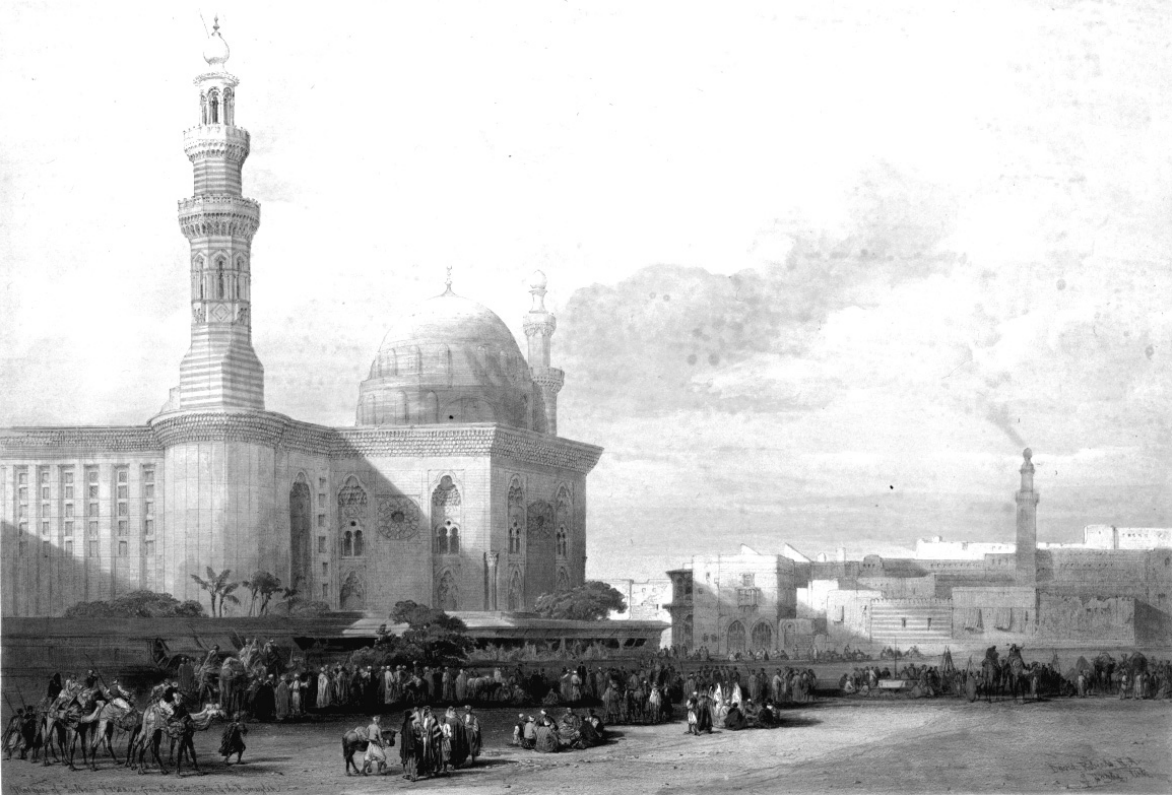
688 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 486.

Paşa, padişaha haber yollayınca, I. Selim derhal yanına asker alarak Kahire'ye girdi. Fakat vakit geçmiş, akşam karanlığı çökmüştü. Onun gelişiyile yeniçeriler tekrar harekete geçtiyse de yine sokaklarda direnişle karşılaştılar, evlerin üzerlerinden başlarına ok, taş ve toprak yağdırılıyordu. Fakat gece olduğundan padişah, Yunus Paşa'yı ve Ayas Ağa'yı Kahire'de bırakıp ordugâhına geri döndü⁶⁸⁹.

Aynı olayı İbn Zünbül farklı şekilde anlatır ve yine inanılması güç kahramanlık hikâyelerine yer verir. Ona göre Emir Kanım ve Şadi büyük bir gayretle savaşmış, Tumanbay yanındaki 2.000 kişiyle direnmiş, çatışmalar Hadratü'l-bakar'da yoğunlaşmıştı. Önce 100 tüfekli yeniçeri öne çıkarak tüfek atışlarıyla yürümüş, onların ardından ise asıl Osmanlı birlikleri top arabaları (ikişer at tarafından çekilen ve üzerinde asker ve top olan) ve tüfekli piyadeler görünmüştür. Öne çıkan yeniçeriler isabetsiz atış yapmış, üzerlerine saldıran Memlüklerin atları tarafından ezilmişlerdi. Tumanbay ise Şeyhuniye'de hazır beklemekteydi. Osmanlı askerleri neredeyse Rumeyle'ye kadar her tarafı kaplamıştı. Burada göğüs göğse çarpışmalar cereyan etti. Bu sırada padişah birliklerini ikiye ayırmıştı. Biri Hadratü'l-bakar'a diğeri yine Kanatıra yönüne gitmişti. Kanatıra'ya gelenleri Şadi Bey ile Kanım karşıladı. Hadra tarafında ise Kansu el-Adilî vardı. Çarpışmalarda ilk anda 1.000 yeniçeri ölmüştü. Osmanlı birlikleri Karafe Mezarlığı'nın önünden geçip Rumeyle'ye çıktılar. Bunları Tumanbay, Hadratü'l-bayatıra'ya kadar kovaladı. Fakat bu sırada kuşatıldı. Yanındaki 100 kişiyle 30.000 askere karşı direniyordu. İki grup Rumeyle'de akşama kadar çarpıştı, sonra taraflar birbirinden ayrıldı. O gece emirler tekrar toplandı. Asker sayısı 10.000'e kadar ulaşmıştı. Aralarında konuşan emirler savaştan bıkmışlardı. Bu direniş için Şadi, Kansu ve Kanım'ı suçluyorlardı. Tam bu sırada biri gelip onlara bir mektup bırakıp gözden kayboldu. Mektubu okuyan emirler bunun padişah tarafından yollandığını gördü. Burada yazılanlar akıllarını çelmişti, bu yüzden Şadi Bey ile tartıştılar. Tumanbay da zor durumda kalmıştı. Gece şehirden çıktı⁶⁹⁰. Bu bilgiler ayıklanacak ve kahramanlık hikâyeleri bir tarafa bırakılacak olursa, anlaşılan husus: Memlük beylerinin artık dirençlerinin kırıldığı ve

689 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 440-441.

690 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (trc. E. Hayajneh), s. 173-194.

Memlüklerin barikat kurduğu yer olan Sultan Hasan Camii ve Ruveyle Meydanı. (David Roberts)

dayanma güçlerinin azaldığıdır. Nitekim ertesi günkü Osmanlı baskısı, bunu açık şekilde gösterecektir.

Ertesi cuma günü (30 Ocak) padişah zırhını giyip kılıcını kuşanarak bizzat kuvvetlerinin başına geçti ve önce şehrin etrafından dolaşıp geçit yerlerine asker yerleştirdi, sonra beylere seslenip “Bugün ol gündür ki düşmanı dize getireceğiz.” dedikten sonra Memlük barikatının bulunduğu yere Sultan Hasan Camii ile Kahire Kalesi arasında bulunan Ruveyle Meydanı’na vardı⁶⁹¹. Yanındaki kapıkulu süvarilerden sipahileri atlarından indirip yeniçerilerle birlikte yaya cenk etmeleri için gönderdi. Bunlar ok ve yaylarını ellerine alıp tüfekçileri ön tarafa geçirerek saldırıya başladı. Karşı taraftan da üzerlerine yağmur gibi ok yağıyordu, ayrıca evlerden atılan taşlar büyük sıkıntıya yol açıyordu. Sultan Hasan Camii ile Şeyhuniye arasındaki sokaklarda savaş iyice kızışmıştı⁶⁹². Yoğun top ateşi ve saldırılar sonunda Memlükler daha fazla dayanamadılar ve ikinci vaktine doğru Kahire’nin sokaklarına dağıldılar. Tumanbay

691 Haydar Çelcibi, “Ruznâme”, s. 486.

692 İdris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 342; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Selim Han*, vr. 168b-169a.

ise yanındaki birkaç adamıyla kıyafet değiştirerek şehirden çıkıp kaçmayı başardı. Nil kenarında bir gemiye binip Said yönüne doğru uzaklaştı⁶⁹³.

Bu arada şiddetli savaş sırasında Yunus Paşa bir ok isabetiyle yaralanmış, buna rağmen harekâtı idare etmeyi sürdürmüştü. Osmanlı askerleri neredeyse sokak sokak mücadele ederek direnişi kırmaya başladı, yüksek evlere iplerle merdivenlerle tırmanarak buradaki direnişçileri yakaladı; ev ev dolaşarak direnenler esir, büyük bölümü katledildi. Medreselere, türbelere sığınıp hâlâ direnmekte olan Memlûkler ele geçirildi. O kadar ki çekilen zahmetin verdiği hırsla direniş gösteren hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmadı, bundan kadınlar da nasiplerini aldı. Çarşılar, pazarlar yıkıma uğradı, sokaklar ölülerle doldu taşı⁶⁹⁴. Tumanbay'ın kaçtığı haberini duyan I. Selim, daha da hiddetlenmiş ve alınan esirlerin idamını emretmişti. Bazı kaynaklar bu şekilde katledilenlerin sayısının 3.000'i bulduğunu belirtirken bazıları Memlûklerin ileri gelen beyleri ve kumandanlarından 800 kişinin tutulup idam edildiğini yazar⁶⁹⁵. Padişahın kızgınlıkla öldürttüğü esirlerin sayısının 1.500 olduğuna dair bilgi de verilir⁶⁹⁶. Bazı kaynaklarda ise şehirde ölü sayısının 50.000 olarak gösterilmiş olması hatalıdır⁶⁹⁷. İbn İyas 10.000'den fazla kişinin hayatını kaybettiğini yazar⁶⁹⁸. Bunların abartılı bir rakamlar olduğu yapılan mücadeledeki kayıpların 4.000 dolayında bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim olaya şahit olan Haydar Çelebi çok açık şekilde şehirde ölü sayısı için bu rakamı verir. Üstelik Osmanlı tarafından da çok sayıda askerin öldüğünü ve yaralandığını yazar. Boynu vurulan Memlûk beylerinin sayısı ise yine ona göre 800 değil 400 kadardır⁶⁹⁹. İbn Zünbül ise ölen Osmanlı askerinin sayısını 50.000 veya 60.000 olarak gösterir ki bu durum yine onun eseri ele alış mantığıyla ilgili meseleye dayanır. Üstelik İbn Zünbül, üçüncü günü vuku bulan çatışmaları yine farklı ve karışık olarak nakleder:

693 İbn İyas, Tumanbay'ın yanında çok az adam kaldığını ve bunun üzerine şehirden kaçarak Birketü'l-Habeş'e çekildiğini yazar: *Bedâi'*, V, 155.

694 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 156-157.

695 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 443, İdris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 342. İbn İyas yakalananların sayısının 800 kişi olduğunu belirtir: *Bedâi'*, V, 156.

696 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 453.

697 İdris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 342. Diğer rakamlar için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 175.

698 *Bedâi'*, V, 156.

699 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 486.

Ona göre ikinci günün gecesi Tumanbay şehirden çıkarak Karkasanda'ya gitmiş ve burada emirleri toplayarak tekrar Kahire'ye dönüp dönmemeyi konuşmuştu. Emirlerin bir kısmı da evlerine dönüp burada saklanmayı kararlaştırmıştı. Fakat bu şekilde davrananlar Osmanlı askerleri tarafından teker teker yakalandı bazıları katledildi. Kanım Eskale, Akberdi evine sığınmıştı. Bir kale gibi olan bu konakta direndi, sonunda yeniçeriler evi ateşe verdiler ve Kanım burada hayatını kaybetti. Tumanbay bir gün sonra tekrar şehre döndü. Yanında 1.000 atlı vardı. Şeyhuniye'ye girdi. Burada iken Osmanlı atlılarını gördü. Ona muhalefet eden emirler de gelip Tumanbay'a katılmıştı. Padişah bütün yolları ve çıkış yerlerini tutturdu. Yine yoğun bir savaş vuku buldu. Yeniçeriler dağıldı. Tumanbay, Cuma namazını Şeyhuniye'de kılmış, bu sırada adına hutbe okunmuştu. Birden Osmanlı birlikleri mehteran eşliğinde ilerlemeye başladı. Rumeyle'yi tamamen işgal etti. Padişahın sancağı da burada görüldü. Savaşmaktan aciz kalan Tumanbay, I. Selim'in üzerine saldırmak istedi, hatta ona oldukça da yaklaştıysa da fırsat bulamadı. Geri döndü ve Gize'ye kaçtı⁷⁰⁰. Yine bu hikâyede inanılması güç bilgiler mevcuttur. Tumanbay'ın şehirden ayrılıp tekrar dönmesiyle ilgili bu söylenenleri doğrulayacak herhangi bir kaynak yoktur. İbn İyas ise Kahire çarpışmalarını Osmanlı karşıtı bir cepheden nakleder ve direnenlerle Memlüklerin nasıl ele geçirilip katledildiklerini canlı ifadelerle aktarır. Sonunda her şey bittiğinde padişahın otağına dönerek biri beyaz, diğeri kırmızı iki bayrak diktirdiğini, bunun şehir halkına yönelik olarak emniyet altında olduklarına işaret niteliği taşıdığını bildirir⁷⁰¹.

Tumanbay Meselesi ve İdamı

Şehirde kontrol sağlandıktan sonra, I. Selim o gün ikinci vakti şehirden çıkıp otağına dönmüş, ardından da şehir halkına hitaben yeniden emannâmeler verip bunu Kahire'de münadiler vasıtasıyla ilan ettirmişti. Böylece Kahire'de yeniden sükûneti sağlamaya çalıştı. Halife'nin de Kahire'de oluşu halk ile Osmanlılar arasındaki gerilimi azaltıyordu. İbn İyas Halife'nin sözünün şehirde nâfiz olduğunu, Osmanlı kumanda heyetinin de ona büyük saygı beslediklerini açık şekilde yazar⁷⁰².

700 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (trc. E. Hayajneh), s. 197-209.

701 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 154-157.

702 *Bedâi'*, V, 158.

Bununla birlikte şehirde problemler sürüyordu, etraftan da iç açıcı olmayan haberler ulaşıyordu. Özellikle Tumanbay'ın durumu, Said taraflarından gelen zahire gemilerini tutması bazı sıkıntılara yol açtı. Bu arada padişah, Kahire'de kontrolü sağladıktan sonra Halep'te bulunan Karaca Ahmed Paşa'ya bir fetihnâme göndererek Ridaniye ve Kahire mücadelesini özetleyip zaferini anlatmış, bunun duyurulmasını istemişti⁷⁰³. Böylece Şam ve Halep'te artık Memlüklerden herhangi bir destek ümidi beklenmemesi gerektiği zimnen gösterilmiş oluyordu.

Padişahın çarpışmaların sona ermesinden sonra 3 Şubat'ta yapılan ilk divan toplantısına yaralı olduğu hâlde Yunus Paşa da katılmıştı. Padişah, bu toplantıda bütün beyler ve vezirlerle görüşme yapmış, veziriazamlığa gösterdiği büyük yararlılıklar sebebiyle Yunus Paşa'yı getireceğini onlara bildirmişti. Nişancı Hocaoğlu Mehmed Bey, Rumeli Beylerbeyisi Sinan Paşa (Küçük), eski Anadolu Beylerbeyisi Zeynel Paşa vezirliğe getirildi. Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa ise Rumeli beylerbeyi oldu. Emiralem Ferhad Ağa da Anadolu beylerbeyliğine atandı. Ertesi günü yeni divan üyeleriyle yapılan toplantıda bazı yeni kararlar alındı. Buna göre her tarafa "kâşif" adı verilen beyler tayin edilecekti⁷⁰⁴. Ayrıca Şehzade Ahmed'in oğlu konusunda dedikodu çıkaran üç kişi de idam edilmişti⁷⁰⁵. 8 Şubat'ta ise kendisiyle irtibat kurulan namlı Memlük beylerinden biri olup Gazze Savaşı'nda Memlük birliğini kumanda eden, Ridaniye Savaşı'ndan sonra Tumanbay ile birlikte gitmeyip Salihyye'ye dönen ve kendisinin talebi üzerine daha önce emannâme yollanan Canberdi Gazali itaatini göstermek üzere padişah katına geldi⁷⁰⁶. Onun bu tutumu diğer beyler üzerinde de etkili olacağı için I. Selim tarafından memnuniyetle karşılanmış, kendisine bağlılık bildirmesi hâlinde iyi davranılacağı ve hizmete alınacağı bildirilmişti. Canberdi Gazali yanındaki üç yüz adamıyla (cündi) gelip padişahın elini öptü, yanındaki adamları ise muhtemelen emniyet gerekçesiyle Kahire'de gözetim altına alındı⁷⁰⁷. Kendisine ise Sofya sancakbeyliği verildi.

703 Bu Türkçe fetihnâme Kahire'deki savaşların sona erdiği sırada Bulak'tan yazılmıştı: Metni için bk. İdris-i Bitlisi, *Selimsahnâme*, s. 343-346.

704 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 486.

705 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 453.

706 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 159-160.

707 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 486; Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 444; krş. İbn İyas, *Bedâi'*, V, 160.

Bir Osmanlı belgesinde Canberdi Gazali ile birlikte gelip itaat edenler arasında Bin erlik beyi (binbaşı) Kayıtbay, Reşid beyi Özdemir, On erlik beyi Karaca, Derviş, Hoşkadem, Kanısav, Mamay, diğer Kanısav ve Tinim'in yanında Gavrî'nin kullarından Kanberdi, Canpolad, Temür, Arslan, Özerbay gibi isimler zikredilmiştir. Gazali'nin yanında büyük, küçük rütbeli 115 kişi gelmiştir. Bunun dışında yüksek emirlerden 5 kişi Bin-erlik beyi, 12 kişi Kırk-erlik beyi, 24 kişi On-erlik beyi, 2 Arap şeyhi, 102 Haseki cüdi, 462 cüdi olmak üzere toplam 607 kişi daha Osmanlılara katılmış, bunlar derhal gözetim altına alınmıştır⁷⁰⁸. Böylece iltihak edenlerin toplam sayısının 726'yı bulduğu anlaşılır.

Padişah, Canberdi'nin itaatinin ardından 10 Şubat'ta yapılan divan sonucu Tumanbay'a hitaben de bir emannâme kaleme aldirmaya karar verdi. Zira 9 Şubat'ta Tumanbay muhtemelen diğer Memlük beylerinin padişaha itaat ettiğini de duyduğu için Kadı Abdüsselam'ı onun katına göndermişti⁷⁰⁹. Tumanbay bu sırada Behnesa'daydı ve savaştan sağ kurtulanlar gelip yanında toplanmıştı. Buradayken de civardaki bazı Arap kabilelerinden destek bulmaya çalışsa da kimse yardıma yanaşmamaktaydı. Belki de bu yüzden zor durumda kaldığından I. Selim'in kendisi hakkındaki intibalarını da öğrenmek üzere Behnesa Kadısı Abdüsselam'ı bir mektupla elçi olarak yollamayı düşünmüştü. İbn İyas'a göre bu mektupta Tumanbay, sulh teklifinde bulunuyor, Mısır'dan çekilmek kaydıyla Osmanlı sultanına haraç vermeyi ve hutbelerde onun adını okutmayı kabul ettiğini bildiriyordu⁷¹⁰. Eğer bu şartları kabul etmezse onu Gize'de savaşa çağırıyordu. Onun muhtemelen şartlı itaatini ihtiva eden mektubunu alan padişah da mukabil olarak teslim olması için isteğine uygun bir mektup yazdırmış, hatta metnini de bizzat kendisi incelemişti. Fakat bu sırada Canberdi ile gelip gözetim altına alınan Memlük beyleriyle ilgili olarak ertesi günü yapılan divanda Sinan Paşa ile Mehmed Paşa'ya çok kızmış ve onları dövdürmüştü⁷¹¹. Bunun sebebi muhtemelen beylerin hapse atılmalarından dolayıdır⁷¹². Paşaların buna karşı çıkmış oldukları anlaşılmaktadır. Ancak ileride söz edileceği

708 TSMA, nr. D. 9682/1-3.

709 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 159.

710 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 159, 166.

711 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 454; Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 487.

712 Aman verilmesi üzerine gelip hapse atılanların sayısını İbn İyas, 400 olarak verir: *Bedâi'*, V, 160.

gibi bunların padişaha yönelik suikastta bulunmaları ihtimali göz önüne alınmıştı. Ayrıca bunların arasında Kahire çatışmalarına katılmış bazı emirler de vardı. Bu yüzden padişah emniyet gerekçesiyle onların gözetim altına alınmasını istemiş, paşalar ise muhtemelen gelip teslim oldukları için serbest bırakılmaları gerektiğini dile getirmişlerdi.

Bu arada bazı kaynaklarda Tumanbay'ın padişahın Vastaniye'deki karargâhına yeni bir baskın yapmaya çalıştığı, fakat yanındaki Feyyum kâşifi Canım Seyfi ve Ebu Hamza adlı beylerin bunun lüzumsuz bir hareket olacağına inandıkları için padişaha sığındıkları, onu yapılacak baskından haberdar ettikleri, bunun üzerine Tumanbay'ın şehre girmeye çalıştığı, başaramayınca Gize tarafına kaçtığı, padişahın onların üzerine Canım Seyfi idaresinde kuvvetler sevk ettiği, fakat bunların başarılı olamayıp Kahire'ye döndükleri belirtilirse⁷¹³ de bunun daha sonraki olaylarla ilgili bir karıştırma olma ihtimali büyüktür.

Bir taraftan Tumanbay'dan gelecek haberleri beklemekte olan I. Selim, 13 Şubat'ta Mekke, Medine, Yenbu ve Cidde tarafına hüküm ve fetihnâmeler ile birlikte emannâmeler de yollayıp Mısır ülkesinin yeni sahibi olarak kendisine bağlılık göstermelerini talep etmişti. Bu arada Kahire'de sembolik bir önemi olan Yusuf'un tahtı olarak nitelendirilen Kal'atü'l-Cebel'de resmen tahta oturmadan Mısır'a hâkim olamayacağına dair telkinlere uyan I. Selim, yeniden törenle şehre girmeye ve tahta oturmaya karar vermişti. Bunu aklına sokan ise Canberdi Gazali olmuştu. Bir Osmanlı kaynağına göre bütün Mısır'ı itaat altına almak amaçlı olan bu hadise mealen şöyle açıklanmaktadır:

“Etraftaki Arapların fitnesi kesilmemişti. Bu yüzden padişah çok huzursuzdu. Yaptığı divana Canberdi'yi de davet etti. Gazali ona ey cihan şahı, Arap taifesinin ahvali böyledir, buna incinmemeniz gerekir, fakat bu fitneyi bastırmak isterseniz bu ancak Kahire Kalesi'ne çıkıp Yusuf'un tahtına oturmanızla olur; Mısır'ın âdeti budur ki her kim Mısır'a sultan olup vilayetini zabt etmek ister, kaleye çıkıp Yusuf'un tahtı üzerine oturması gerekir; böylece bunu gören ve duyanlar size bağlılık gösterecektir dedi. Padişah bu söylenenleri dinleyip Gazali'nin sözlerini beğendi. Kahire'ye girerek Yusuf'un tahtı üzerine oturmaya karar verdi.

713 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 178-179.

Derhal buranın temizlenmesini emretti, askere de şehre girileceğini bildirdi”⁷¹⁴.

Padişah şehre girmeden iki gün önce kalede ikamet edeceği gerekmesiyle Salibe ve İbn Tolun bölgesindeki evler tamamen boşaltılmış ve bunlara Osmanlı askerleri yerleştirilmişti⁷¹⁵. Bu emniyet tedbirleri alındıktan sonra I. Selim, 23 Muharrem 923'te (15 Şubat 1517) gösterişli bir alayla, mehterler çalarak şehre girip kaleye çıktı ve “Yusuf'un tahtına” oturdu⁷¹⁶. Bu durum artık Mısır'ın kat'i şekilde Osmanlı hâkimiyetinde olduğunun göstergesi vasfını taşıyordu. Sembolik hareket Kahire halkı üzerinde müspet bir tesir icra etmiş benzetmektedir. Hatta bu sebeple Nablus şeyhlerinden Emir Tarabay gibi bazı tanınmış kimseler memnuniyetlerini belirten tebriknâmeler yollamıştı⁷¹⁷.

Padişah kalede ikamet ettiği dönemde şehirde bazı yeni tedbirler aldırılmış, Kahire'de mahpus tutulan 700 kadar Memlûk'ü İstanbul'a sürülmek üzere İskenderiye'ye sevk ettirmiş, Halep'te ele geçirdiği mezhep kadılarını serbest bırakmış, onlara vazifelerini iâde etmişti. Bunun sebebini İbn İyas padişahın Osmanlı usulünce atadığı tek kadının (Kadiü'l-Arab) çeşitli meseleler karşısında, halkın davalarını görmekte yetersiz kalmasına bağlamaktadır. Ona göre bu zat yanlış işler yaparak zulmün artmasına yol açmıştır⁷¹⁸. Öyle anlaşılıyor ki padişahın Osmanlı sistemini Kahire'de ikame etme gayretleri, tepkiler hesaba katılarak geri plana itilmiştir. Bu da halkın yeni idareyle bağlılığını temin etmeye yönelik bir ince siyasetin eseri olmalıdır.

Bundan sonra padişah, Tumanbay işine öncelik verdi. 4 Mart'ta daha önce gelip tekrar Tumanbay'a emannâme verilerek yollanan kadı ordugâha gelmiş ve yeniden bir eman hükmü talep etmiş, ayrıca beraberce güvenilir bir adamın yollanması isteğini iletmışti. Bunun üzerine derhal divanı toplayan padişah vezirlerle gönderilecek mektubu ulaştıracakların kimler olacağını karar verdi. Halep'te ele geçirilip Kahire'ye getirilen Halife Mütevekkil ile Mısır'ın dört mezhep kadıları padişahla görüştüler. Bu görüşmede padişah Tumanbay'a

714 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 444.

715 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 160.

716 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 161.

717 TSMA, nr. 6341. Belgenin fotokopisi Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ck. nr. 31.

718 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 165.

“şifahi” olarak aman verdiğini bildirdi. Elçi olarak Anadolu Defterdarı Mustafa Çelebi tayin edildi. Ona hazırlanan hüküm ile halife ve dört mezhep kadılarının mektupları da verildi. Elçiye, söz konusu teminatın şahitleri olmak üzere kadılar da eşlik ediyordu⁷¹⁹. Gönderilen mektupta hutbe ve sikke hakkı padişaha ait olmak üzere Tumanbay’a Mısır’ın sultanlığının verildiği belirtilmektedir⁷²⁰. Ancak bunun tam olarak doğru olmadığı açıktır. Muhtemelen padişah, ona Mısır’ın sultanlığını değil, daha sonra Hayırbey’i tayin ettiği gibi, buranın valiliğini vermeyi taahhüd etmiştir. Lütü Paşa padişahın ona , “Ulü’l-emre gelsin bana itâat edip inat eylemesin, geri ilin ve memleketin mukarrer edeyim” diye haber gönderdiğini yazar⁷²¹. Ancak her ne olursa olsun Tumanbay’ın konumu diğer Memlük beylerine benzememekteydi. Bundan dolayı padişahın onu bir şekilde getirtmek ve sonra da bertaraf etmek niyetinde olması mümkündür. Nitekim Tumanbay da bu teminatlara güvenmemiştir.

Padişah, Tumanbay’dan gelecek haberleri beklerken 8 Mart’ta Said Beyi İbn Ömer oğlu Emir Ali yeniden divana gelmiş, el öpmüştü. Onun itaati Said kesiminde emniyetin sağlanacağı anlamına geliyordu. Bedevi Arapların (Urban) artan eşkıyalığı üzerine de başında Canberdi Gazali’nin bulunduğu 1.500 askeri Şarkıyye yönüne göndertmiş, fakat bu birlikler herhangi bir şey yapmaksızın geri dönmüşlerdi⁷²². Bundan çok 13 Mart’ta ulaşan haber, padişahın moralinin bozulmasına yol açtı⁷²³. Zira Tumanbay gönderilen elçileri katlettirmişti. Bir Osmanlı kaynağında elçinin yanındaki kadılarla birlikte Tumanbay’ın bulunduğu Menfuliye’ye geldiği ve onunla buluşup mektubu kendisine teslim ettiği, Tumanbay mektubu alarak yüzüne sürdüğü ve sonra da açıp okuduğu, davet edildiğini görünce, durumu yanındaki beylelere de bildirdiği belirtilir. Bunu duyan adamları buna razı olmamış ve “Bizden evvel varıp tabi olanlara ne oldu ki bize de olur.” demişlerdi⁷²⁴. Bu bilginin doğru olup olmadığı hakkında bir şey söylemek zorsa da Tumanbay’ın önce itaat etmek istediği, fakat sunduğu şartlarının

719 İbn İyas, *Bedâi’*, V, 166.

720 Hammer, IV, 219.

721 *Tarih*, s. 266.

722 İbn İyas, *Bedâi’*, V, 165.

723 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 487.

724 Sülâşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 445.

padişah tarafından tatminkâr şekilde kabul görmediği anlaşılmaktadır. Belki de bu sebepten dolayı Tumanbay, Osmanlı elçisini ve kadıları katlettirmişti. Bazı kaynaklarda dört mezhep kadılarından yalnızca Hanefi kadısını ve kardeşini öldürttüğü, diğerlerinin kaçtığı bildirilir⁷²⁵. İbn İyas, elçilik heyetinin Halifenin adamı Devadar Birdi Bey, dört mezhep kadıları ve Selim'in temsilcisi Muslihiddin (Mustafa Çelebi) ve 500 refakatçi askerden oluştuğunu yazar⁷²⁶. Ona göre bunlar Memlükler ile urbanın baskınına uğramış, kafiledeki Osmanlı askerleri öldürülmüş, halifenin devadarı Birdi Bey tartaklanarak soyulmuş, kadılardan Behnesa Kadısı Abdüsselam katledilmiş, diğer kadıların yanlarındaki mallar yağmalanmış, ancak bunlar canlarını kurtarabilmiştir. Aslında burada yapılan baskından Tumanbay habersiz değildi. Bu badireden Birdi Bey kaçarak kurtulmuş, ayrıca Şafi kadısı Kemaleddin et-Tavil ile Hanefi kadısı Şahabeddin el-Futuhi de canını kurtarmış ve durumu padişaha bildirmişlerdi. Bunun üzerine çok sinirlenen padişah da Kahire savaşları sırasında esir edilen Memlük beylerinden 54'ünü katlettirmişti. Bunlar arasında Toktabay, Enesbay, Korkmaz, Özbek, Temir, Yusuf el-Eşrefi, Zerdkâş es-Sâni, Yaşbek, Kanısav Ebu Sinne, Mısırbay, Tanıbey en-Necmi, Tanıbay Haznedar ve Mamay Muhtesib de vardı⁷²⁷. Ancak daha sonraki bazı karineler böyle bir katliam hakkında şüpheyi davet eder. Ayrıca tutulan bazı Memlük beyleri de sorgulanarak Tumanbay'ın durumu hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştı.

Bu sorgulamalarla ilgili bir kısım evrak bugüne ulaşmıştır⁷²⁸. Bunlardan biri Cümdi Mustafa'nın diğeri ise Emir Yaşbek'in sorgu zabıtlarıdır. Daha önce Cem Sultan ile Mısır'dan Anadolu'ya geçen ve Osmanlı ordusunda görev yapan Karahan ile yapılan harbe katılan, fakat bir öldürme olayına karıştığı için kaçıp Mısır'a giden, Tumanbay ile Ridaniye ve Kahire savaşlarına katılan Cümdi Mustafa, Tumanbay üzerine yapılan harekât sırasında yakalanmıştır. Emir Yaşbek ise Tumanbay'ın Kahire'ye girmesinden sonra ele geçmişti. Sorgusunda Kahire çarpışmalarından sonra içlerinde Şadi Bey'in de bulunduğu 400-500 cümdi ile Buhayre'ye kaçtığını anlatan Mustafa, şöyle beyanda bulunmuştu:

725 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 181.

726 *Bedâi*, V, 166-168.

727 İbn İyas, *Bedâi*, V, 169-170.

728 TSMA, nr.E 4800; TSMA, nr. 6587/1-3.

“...Beş-altı yüz mıkdarı cüdi bile kaçmıştık. Arap kabileleri kimini soyup ve kimini kırıp suya attı. Yüz mıkdarı adam ancak kurtuldu. Kör Şadi dahi bizimle kaçmış idi. 50-60 kişiyle Buhayre'den geçip Tumanbay'a gitti ve Buhayre'nin kâşifi Ölmez dahi birlikteydi Asker kasabasında Kayıt Receb ile buluştum. Özbek oğlu Yahya ve Canım ki Kırk-erlik beğidir. Bunlar ve bazı dahi kırk-elli kul olduk. Amacımız Tumanbay'ın yanına varmaktı. Gazâli Arabı mâni olup geçit vermezdi. Tumanbay bu yana gelince Asker Arab'ı bizi geçirip ona kavuşturdu. O Arablar der ki, (elçileri kastederek) Ekmekçibaşını öldürdüler. Bu Arablar olmasa Tumanbay çoktan ele gelirdi. Şimdi Cuveyla Arablarına kaçtı. Şöyle ki devletlü hudâvendigârdan onlara bir hüküm gitse tutup ele getirirlerdi. Askerin zahmet çekmesine gerek yoktur. Padişah onlara bir haber gönderirse, onu neredeyse bulurlar. Tumanbay bu tarafa gelmesinin sebebi, Asker bölgesi Arablarıdır, onlara itimât eder ve Mısır'da olan mahbûs beylerden haber gelirdi: yakın gelin, şehir halkı bizimledir ve etraftan bazı Arablar bizimledir. Tumanbay gelmesine sebep buydu ve devletlü hudâvendigâr bu tarafa geçtiğinde Kör Şadi, Tur'dan yukarı tarafa Mısır cânibine gitti. Yanında 20-30 adamı vardı ve Tumanbay buraya geldiğinde Asker Arabı 100 adamı gece ile öte yakaya geçirdi ki Bakar-oğullarından ikisi âsidir. Mısır cânibinden varıp ceng ederler diye düşünülür. Tumanbay bu köprü üzerine geldiğinde danış eyledi, nice edelim diye. Beni getirdiler, gel seni hudâvendigâra gönderelim hâşâ ki devletlü hudâvendigârı ok ile vur. Beni onun için burada bıraktılar. İki yoldaş dahi yanıma katmışlardı. Yoldaşlarımı öldürmüşler, başlarını burada gördüm. Ben dahi Nil'in kenarında kaftanımı, kılıcımı, okumu, yayımı balçık içinde gizledim. Burada asker içinde gezip hunkâr kuluyum diye dolaşmak isterdim. Bu arada bir fırsat bulduğumda silahlarımı alıp bana ısmarladıkları işi halledecektim. Tumanbay bana 'Oğlum ol.' dedi. Nil kenarında ne kadar kentler varise sana mülklüğe vereyim dedi. O iki yoldaşım Çerkes aslı idi. Ammâ Şark'da beslenmişler idi ve benden evvel Ulu Mirahur ve Ulu Hacib ki Mısır'da mahbûslar idi, onlar dahi iki fedâyî çıkarıp tüfekler ile göndermiş idi. Onların dahi devletlü hudâvendigâr boynun vurdurmuş diye işittik ve Haneş-oğlundan

bir adam geldi. İşte bana sancak ve hil'at verdi. Bu sancağı ben neyerim, devletlü hudâvendigârın hükmü yavuzdur, tâkat götürmez dedim. Tumanbay bana dedi ki işte ben Mağrib cânibine giderim, sen dahi bilürsün bana haber getirirsin dedi..”

Anlaşılabileceği üzere padişahın Tumanbay'ı takip için hareket ettiği sırada ele geçen Cüncü Mustafa'nın asıl amacı ona bir suikast düzenlemektir. Ayrıca bu beyandan padişaha karşı daha önce de suikast planları hazırlandığı anlaşılmaktadır. Yukarıda temas edildiği üzere vaktiyle gözetim altına alınmış Memlük beylerinden bazıları da böyle bir teşebbüste bulunmuşlardı. Elçilerin katli ve suikast planları, Tumanbay'ın hazırlıkları I. Selim'i bizzat yeniden onun üzerine yürümeye sevk etti. Alınan duyurular arasında Tumanbay'ın Şam ve Kudüs taraflarına gideceği, hatta Şah İsmail ile irtibat kuracağı da vardı⁷²⁹. Sorguya çekilen Cüncü Mustafa da beyanının sonunda, eğer suikast işini başaramazsa, Tumanbay'ın kendisini “Kızılbaş'a” göndermeye söz verdiğini, hatta onun da Şah İsmail'e haber yollayıp şöyle dediğini bildirir: “..biz tâc giyip size tâbi'üz hemân siz Rum'a yürüyün biz bu tarafta şunda bunda eğlenirüz”⁷³⁰.

Padişah 21 Safer 923 (15 Mart 1517) Cumartesi günü kaleden çıkarak büyük bir kalabalıkla Birketü'l-Habeş'e gitti⁷³¹. Yunus Paşa yaralı olduğu için Kahire'de bırakıldı. Bu sırada askerler de bir iki gün zarfında padişahın bulunduğu yerde toplanmıştı. Üç gün sonra yoklama yapıldı ve bu sırada bazı Arap kabilelerinin üzerine asker gönderildi. Sinan Paşa bunların bir kısmını öldürmüştü, bazıları da Nil'e atlayarak hayatlarını kaybetmişlerdi. Fakat bunların yol açtığı problemler bitmedi. Bunun üzerine 20 Martta Aydın sancağı beyi Bali Bey ile Canberdi Gazali Arap eşkiyası üzerine gönderildi. Bunun sebebi Arap kabilelerinin Tumanbay ile birleşmelerini engellemektir. Canberdi İbn Bakar bölgesine gidip buradaki karargâhlarını bastı ve bir kısmını katledip bir bölümünü de esir aldı. Esirler içinde kadın ve çocuklar da vardı. Bu durum Arap kabilelerinin infialine ve Seyidi Yahya yanında toplanmalarına yol açmıştı⁷³².

729 İdris-i Bitlisi, *Selimsahmâme*, s. 346.

730 TSMA, nr. E. 4800.

731 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 168

732 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 182-183.

Tumanbay ise Said'de Circe'ye gitmiş, daha önce padişaha itaat bildiren Havare şeyhi Ömer oğlu Ali ile karşılaşmış, fakat umduğu yardımı kendisinden görmemiş, bunun üzerine Asker adlı yerde konaklamıştı. Tam bu sırada Nil'den bazı gemilerin geldiğini görmüştü. Gemi içindekiler suyun hızlı akışı yüzünden ona açtıkları ateşi isabet ettirememişlerdi. Sonra gemiden çıkanların padişah tarafından kendisine gönderilen elçiler olduğu anlaşılmıştı. Bunların içinde eski Feyyum kâşifi Canım es-Seyfi ve bazı Memlük emirleri de vardı. Getirilen mektubu açan Şadi Bey, Canım'ın uyarılarıyla karşılaştı. Canım kendisini I. Selim'in gönderdiğini, Tumanbay'ı alıp onun katına götürmekle görevli olduğunu bildiriyordu. Şadi Bey hırsıyla mektubu yırtmış ve gemilerden inen Osmanlı askerlerine saldırmıştı. Bu bilgileri veren İbn Zünbül, ayrıca Halife'den de Tumanbay'a bir mektup geldiğini, onun Tumanbay'a, Kahire savaşına katılan 55 emirin yakalanıp hapsedildiği ve üzerine de 4000 askerle Canım'ın yollandığı, gaffet içinde bulunmaması uyarısını yaptığını da ekler⁷³³. Öyle anlaşılıyor ki İbn Zünbül daha sonraki hadiselerle elçi gönderme olayını birbirine karıştırmıştır. Elçi gönderme olayı başka kaynaklara göre şöyle gelişmişti. Padişah Birketü'l-Habeş'te karargâh kurduğu sıralarda Tumanbay'ın yeni bir müracaatı olmuş, bunun üzerine bu defa elçi olarak Osmanlı görevlisi değil Sultan Gavri'nin yakını olan Şune emiri Hoşkadem yollanmıştı. Dehşur'da yapılan görüşmelerde Şadi Bey ile tartışan elçi, onun tarafından yaralanmış ve kovulmuştu. Böylece müzakereler sonuçsuz kalmıştı⁷³⁴.

Aslında Tumanbay üzerine bir öncü birliği de yollanmıştı. Bu yollanan öncü birlikler yeniçeri kethudası ile birlikte Hoca Kasım (Canım es-Seyfi olmalı) eşliğinde gemiyle sevk edilmişler, Anadolu beylerbeyisi de Canberdi ile Nil'in batı yakasından yürümek üzere yollanmışlar, Rumeli beylerbeyi yine Nil'in öte yakasına geçmişti. Tam bu sırada Sinan Paşa azledilmiş, yerine Zeynel Paşa vezirliğe getirilmişti⁷³⁵. Bunun sebebi onun yaralı olmasından kaynaklanmış olmalıdır. 25 Mart'ta Nil'i geçen Rumeli askerine Şadi Bey'in başını çektiği Memlükler ve Araplar saldırarak, karışıklığa yol açmışlardı. Haydar Çelebi, saldıranların kimin liderliğinde olduğunu belirtmeksizin Nil'i geçip

733 *Vâkı'at*, (E. Hayajneh), s. 229-231.

734 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 184.

735 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 488.

konaklamakta olan Rumeli askerine “bazı Arap ve Çerkes’in hamle ettiğini, ürküntüye yol açtığını, fakat sonra başarısızlığa uğrayıp geriye çekildiklerini” belirtir⁷³⁶.

Ertesi gün padişah, Cize adlı nahiyenin sınırına kondu. Aynı gün Tumanbay’ın Garbiye semtine gittiği duyuldu. Bunun üzerine Rume- li Beylerbeyi Mustafa Paşa, eyaletinin askeri ve 500 yeniçeriyle ikinci vakti peşlerinden gönderildi. O gece padişah da geri kalan kuvvetlerle onu takip etti. Mustafa Paşa’nın yanında Canberdi Gazali ve Hayırbey de vardı. Osmanlı birlikleri kendisine ertesi gün kuşluk vaktinde yetiş- ti ve Cize’de Berdan yakınlarında Tumanbay’ın kuvvetlerini dağıttı. Tumanbay, İskenderiye tarafına doğru çekildi. Adamlarının çoğu öl- dürüldü, bir bölümü de Nil’e düşerek boğuldu (27 Mart). Mustafa Paşa, Şehsuvaroğlu Ali Bey, Gazali ve Anadolu beylerbeyi onun peşine düş- tü. Aynı gün yakın adamlarından Tulabay, Emir Temür Zerdekâş, Tını Bey, Emir Ürkmez, Hacibü’l-hüccab Enesbay’ın de içinde bulunduğu emirler yakalanıp padişahın huzurunda boyunları vurulmuştu⁷³⁷. İleri giden Osmanlı birlikleriyle Tumanbay’ın durumundan haberdar olmak isteyen padişah Vezzan Muslihiddin’i bir miktar sipahiyle yolladı, fakat bunlar herhangi bir haber alamadı. Ertesi gün Kapıcıbaşı Mahmud Ağa ve Garib Yiğitler Ağası Sinan Ağa ile yine haber için gönderildi. Ayırı- ca Nil’den de Reis Hamidoğlu, gemilerle onlara eşlik ediyordu. Nihayet 7 Rebiülevvel’de (30 Mart) Tumanbay’ın yakalandığı haberi padişahın otağına ulaşmıştı⁷³⁸.

Osmanlı askerlerinin takip ettiği Tumanbay, büyük bir kasaba ya- nına gelince bir süre dinlenmek istemiş, fakat Araplar onların üzeri- ne yürüyünce, ok atarak bu kasaba (Demenhur) yanındaki göle girmiş ve etrafı Araplar tarafından çevrilmişti. Bunu duyan Gazali yanındaki adamlarıyla hemen gelip Tumanbay’ın yanındaki adamlarla çarpıştı ve onları bertaraf etti. Bunun üzerine Tumanbay, Gazali’ye seslenin- ce, o da bağırarak: “..Ey Tuman Şah ne durursun Taşra gel kim sana elem yoktur, vehm etme. Sultan-ı Rum sana kıymaz beri gel” deyince

736 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 488; Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 447.

737 İbn İyas savaşın ardından başı kesilen urban ve Memlüklerin sayısının 800’e ulaştığını bir rivayet olarak nakleder. (V,171-172) Bu rakamın yapılan savaşta kayıplara ait olması daha doğrudur.

738 Haydar Çelebi, “Ruzname”, s. 488. Ayrıca gelişmeleri Sucudi de etraflı şekilde nakleder: *Selimmâme*, s. 106-107. Matrakçı Nasuh ise aynen Sucudi’yi tekrar ederek olayları aktarır.

çaresiz kalan Tumanbay, Gazali'ye teslim olmuştu⁷³⁹. Tumanbay'ın nasıl ele geçtiği konusunda kaynaklarda tam bir mutabakat yoktur. Haydar Çelebi, Şehsuvaroğlu Ali Bey ve diğer beylerin ona yetiştiklerini, Tumanbay'ın göle girdiğini, suda iken ip atılarak yakalandığını belirtmektedir⁷⁴⁰. Şükri-i Bitlisi ise onun Arap şeyhlerinden Hasan el-Mer'î tarafından tutulup teslim edildiğini yazar⁷⁴¹. Başka bazı kaynaklarda da Şeyh Hasan'ın rolüne işaret edilir⁷⁴². İbn İyas, Tumanbay'ın Buhayre'de bedevi şeyhlerinden Hasan Mer'î ile kardeşi Şükri'ye sığındığını, Hasan'ın da durumu padişaha bildirdiğini ve onu yakalattığını belirtir⁷⁴³. Buna bağlı olarak bir başka rivayete göre Tumanbay, Hasan ibn Mur'î adlı bir Arap şeyhe başvurarak yardım istemiş, o da onu iyi karşılamış ve bir mağaraya gizlemişti. Fakat sonra Tumanbay'ı; Hayırbey, Gazali, Ferhad Paşa ve Yeniçeri ağası Ayas'a teslim etmek istemişti. Bunu anlayan Tumanbay etrafındakilere rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü, cennete davet edildiğini, bu bakımdan kendisini terk edebileceklerini söylemişti. Kılıcını atıp teslim olmaya hazırlanan Tumanbay'ı yoldaşlarından hiçbiri terk etmek niyetinde değildi. Ancak Osmanlı askerleri gelince bunlar savaşa savaşa bu mağaradan çıkıp Ahmed ibn Bakar'a sığındı. Fakat Gazali onların içinde Tumanbay'ın bulunmadığını anladı. Şeyh Hasan, Osmanlı askerlerini mağaraya getirdi, buraya giren Hayırbey, Ayas Ağa, Tumanbay'ı her şeyden vazgeçmiş şekilde otururken buldu. Ayas Ağa ona sağ elini sol elinin üzerine koymasını söyledi. Tumanbay uysal bir tavırla denileni yaptı. Hemen elini bir mendil ile bağladılar, ata bindirdiler ve padişaha götürdüler⁷⁴⁴.

Tumanbay'ın yakalanması I. Selim'i çok rahatlatmış olmalıdır. Böylece Mısır'da kendi idaresine karşı oluşan direnişin en önemli ayağı ortadan kaldırılmıştı. 31 Mart'ta Tumanbay otağın bulunduğu Ümmü'd-Dinar'a getirildi. Kapıcılar çadırında gözetim altına alındı, hatta kendisine saygı gösterilerek rahat etmesi için yorgan ve yastık dahi yollanmıştı⁷⁴⁵. Bazı kaynaklarda I. Selim ile Tumanbay arasındaki

739 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 448.

740 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 488.

741 *Selîmnâme*, s. 285-86.

742 Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Selim Han*, vr. 173a-b.

743 *Bedâi*, V, 174-175.

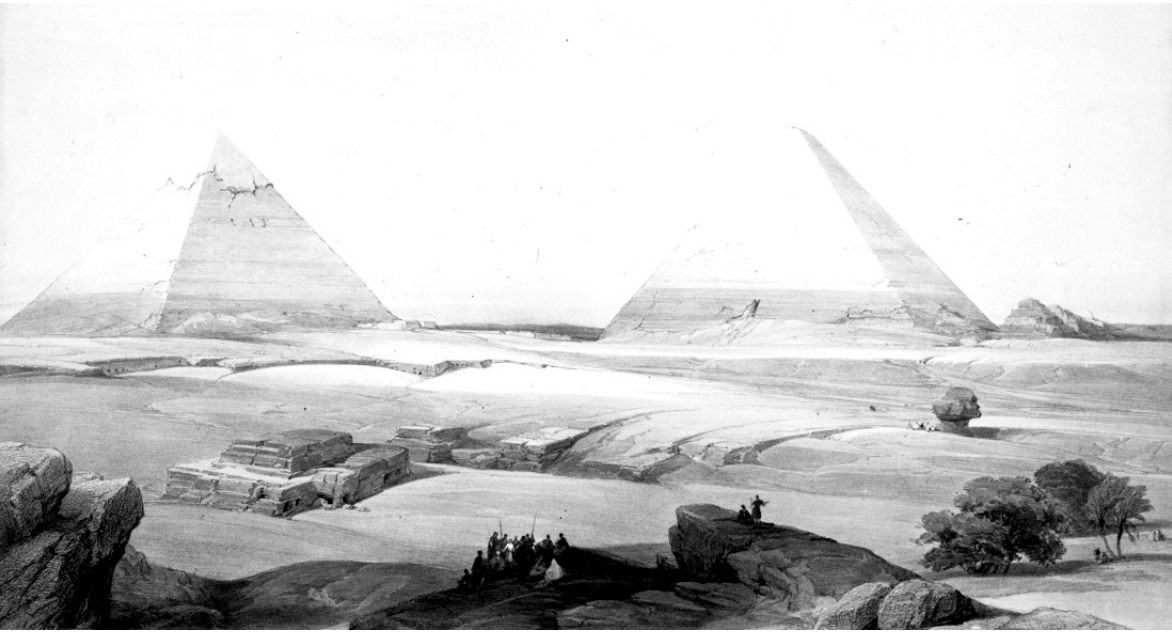
744 Nakleden S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 184, not. 491.

745 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 489.

konuşmalara yer verildiği dikkati çeker. Şüphesiz padişah onunla konuşmuştur, ama bu sırada neler söylendiği hususundaki bilgilerin hayali olma ihtimali yüksektir. Buna göre padişah ile Tumanbay arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

“..Padişah, Müslümanların kanı dökülmesin diye size birkaç defa elçi gönderdik ve sadece hutbe ve sikkenin bizim adımıza olmasını istedik. Halbuki siz elçileri öldürdünüz, işte şimdi netice böyle oldu, deyince Tumanbay, Şam’dan gönderdiğiniz elçilere tarafımdan riayet edilmiştir, ancak Alları onlara rast gelerek öldürmüştür, öteki elçilerin öldürülmesinden de ben mesul değilim, bizim devletimizin zevali ve sizin saadet ve ikbaliniz takdir edilmiş olmasaydı, bu hâl meydana gelmezdi, hutbe ve sikke meselesine gelince bunu benim kabul ettiğim bilinmektedir, yaptığımız savaş, Sultan Gavrî’nin ölümünden sonra bana zorla verilen sultanlığın vazifeleri icabıdır, fakat siz üzerimize yürüyüp Haremeyn’in hizmetçisi olan bir İslam devletine hiçbir zulüm ve günahı olmadığı hâlde top ve tüfeklerle saldırmanızı nasıl açıklarsınız, diye cevap verdi. Padişah bunun üzerine biraz sükut etti. Sonra da ona ben sizin üzerinize ulemanın verdiği fetvalarla yürüdüm, çünkü biz İslam dini uğrunda Kızılbaşlar üzerine gitmek isterken Sultan Gavrî, Dulkadıroğlu’nu aleyhimize kışkırttı, bununla da yetinmeyerek Kızılbaşlarla ittifak etti, Haleb’e kadar geldi, bizim bu seferimize mani olmaya çalıştı, ayrıca atalarımızdan bize intikal eden memleketlere kast etti, onun için Sultan Gavrî’yi cezalandırmak gerekti, esasen Çerkezler birtakım sebepler dolayısıyla saltanata da layık değillerdir demişti. Bu sözlerle Tumanbay hak verir gibi oldu. O sırada orada bulunan Hayırbey ve Gazali’yi göstererek, ey Osmanlı sultanı bu konuda günahın yoktur biliriz, amma bu şeytanların iğvasıyla hareket ettiniz. Eğer bunlarda bir hayır olsaydı kendi cinslerine ve velinimetlerine olurdu diye cevap verdi. Bunun üzerine padişah mecliste bulunanlara böyle cesur ve şecaat sahibi adama kıymak olmaz dedi ve ona gereken saygının gösterilmesini istedi”⁷⁴⁶.

746 Süheylî’den naklen Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 186, not. 497; İbn İyas, I. Selim’in otağa getirilen Tumanbay’ı azarlayıp gözetim altına aldığını bildirir. (V,175)

Piramitler (David Roberts)

Tumanbay gibi Şadi Bey de yakalanmıştı. Padişah bunun Kahire’de duyurulmasını istedi ve şenlikler düzenletti. Bu arada asayişî sağlamak için âsi Araplar üzerine operasyonlar yapıldı. Anadolu ve Rumeli beyleri başkaldırmış olan bölgelere girip muhalefet edenleri ortadan kaldırmaya başladı ve zorla da olsa emniyeti sağlamaya çalıştı. Padişah ise Kahire tarafına döndü ve bu arada timsah avını seyretti, 6 Nisan’da yeniden Kahire’ye gelip Bulak’ta konakladı. Ertesi günü de piramitleri seyre gitti⁷⁴⁷. Muhtemelen daha önce uzaktan bir dağ gibi gözükken bu eserleri yakından inceleme fırsatı bulmuş oldu. Buraya gitmesi gördüğü manzaradan çok etkilenmiş olmasından kaynaklanıyordu. Bu sırada piramitlerin içine girip girmediği hakkında kaynaklarda bilgi bulunmaz. Fakat piramitlere çıktığı ve dolaştığı söylenebilir.

8 Nisan’da divanı toplayan padişah, Mısır beylerbeyliğini Yunus Paşa’ya verdi. Ayrıca bazı yeni tayinler de yaptı, kapıkulu süvarilerinin ağalarının görevlerini değiştirdi. Ertesi günü yeni beylerbeyi otağa gelip padişahın elini öptü ve resmen beyliği ilan edilmiş oldu. Derhal Horasan’a, Şirvan’a, Gilân’a Mazenderan’a Farsça mektuplar yazıldı ve zafer bildirildi. Bundan dört gün sonra da 21 Rebiülevvel’de (13 Nisan) Tumanbay’ı Kahire’nin meşhur kapılarından biri olan Babüzzüveyle’de idam ettirdi.

⁷⁴⁷ Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 489. Hammer onun piramitlere karşı hiçbir merak duymadığını söylerken yanılmaktadır: IV, 228.

Tumanbay'ın idamı meselesi kaynaklarda çeşitli sebepler tahtında uzun uzadıya nakledilir. Ancak bu eski sultanın varlığının Mısır'ın tam anlamıyla Osmanlı idaresi altına girmesinde ciddi problemler çıkaracağı hesap edilmiş olmalıdır. Hele Mısır'ın bir eyalet hâline getirilmesi sonrasında Tumanbay'ın hangi şartlarda nasıl hayatta kalacağı konusu padişahı uzun süre tereddütte bırakmıştı. Onu yakalar yakalamaz öldürtmemesi ve bir süre yanında tutması sultanın tereddütlü halinin bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir. Kaynaklarda padişahın Tumanbay'ı çok takdir ettiği ve öldürtmek istemediği üzerinde durulur ve onun ortadan kaldırılmasında yakınında bulunan devlet adamlarının, özellikle de Hayırbey ile Canberdi'nin rolü oynadığından söz edilir. Muhakkak ki I. Selim, Tumanbay'ın akibeti konusunda vezirleriyle ve kendisine yakın olanlarla müşavere etmiştir. Sonunda kendisine gelen bazı duyular ve halkın Tumanbay'a karşı olan hayranlığı sebebiyle hayatta kalmasının bu ülkedeki Osmanlı hâkimiyeti açısından olumsuz sonuçlara varacağını düşünerek onu cellâdın eline bırakmıştır.

O sırada yakınında bulunan İdris-i Bitlisi, padişahın Tumanbay hakkındaki olumlu düşüncelerini kendisine zaman zaman nakletmiş olduğuna temas etmektedir. Ona göre padişah ilk anlarda Tumanbay'ın tıpkı Hayırbey ve Canberdi gibi hizmet edebileceğini, eski taşkın davranışlarından nedamet duyarsa kendisine her türlü imkânın sağlanabileceğini söylüyordu. Hatta üç gün boyunca ona çok iyi davranılmıştı ve kendisinden korku ve şaşkınlığı yatıştıktan sonra özür dilemesi beklenmişti. Fakat bu üç günlük misafirliği sırasında Tumanbay hiçbir harekette bulunmadı. Bunun yerine yakalanışına, talihsizliğine zafere ulaşamadığına dair yakınmalarda bulunuyor ve bunu etrafındakilere de iletiyordu. Bu söylediklerini duyanlar durumu padişaha bildirdiler. Padişah da mecbur kalarak din ve devletin çıkarı için oluşacak bir fesadı da önlemek amacıyla Tumanbay'ın idamına karar verdi⁷⁴⁸.

İdris-i Bitlisi bu sözleri idamı meştu kılmak ve padişahın iyi niyetini ifade etmek için söylemiş olabilir, ancak ulaşan haberler karşısında padişahın niyetini değiştirdiği açıktır. Nitekim Kahire halkı hayranlık beslediği Tumanbay için tezahürat yapmış, ayrıca onun hayatta

748 *Selimsalmâme*, s. 348.

kalmasıyla Mısır'da hâkimiyetin kurulamayacağı yolunda ciddi dedikodular çıkmıştı. Hatta bir kaynağın ifadesine göre yakalanan şahsın Tumanbay olmadığı, başka biri olduğu şayiaları dahi yayılmış; bu da halkın yeni umutlara kapılmasına yol açmıştı⁷⁴⁹. Bütün bu gibi sebeplerle kapıcılar kethüdası ile Ayas Ağa, Tumanbay'ı bir katıra bindirerek şehirden geçirdi ve asılacağı yere götürdü. Bunun sebebi Tumanbay'ı Kahire halkına göstermek ve kimliğini açık şekilde ispat etmektir. Fakat onu görenler ağlamaya ve feryada başladı, böylece yakalanan şahsın Tumanbay olduğu gerçeği artık bariz şekilde ortaya çıkmış oluyordu. İdam sebebi ise onun Müslümanlar arasında fitne çıkarması, iki defa gönderilen elçileri ve kadıları katlettirmesi, böylece şer'an ve örfen kısas lazım geldiği şeklinde duyurulmuştu. Haydar Çelebi'ye göre onun yakalandığından şüphe edenlerin ("inkâr eden münkirlerin") gözü önünde Kahire'nin orta yerinde Babüzzüveyle'de asılarak idam olundu ve üç gün burada bekletilmesi emr edildi⁷⁵⁰. İbn İyas ise idam edilirken etraftakilere kendisi için üç defa Fâtîha okunmasını talep ettiğini, hep birlikte dua okunduktan sonra cellâda işini yapmasını söylediğini; fakat asılması sırasında ipin iki defa koptuğu ve yere düştüğünün rivayet edildiğini bildirmiştir⁷⁵¹. Daha sonra cesedi Sultan Gavri Medresesi'ne götürülerek namazı kılındıktan sonra medrese avlusuna defnedilmiştir.

Mısır ve Kahire Günlüğü

Tumanbay'ın katlinden sonra Kahire'yi zafer nişanesi olarak süsleten ve şenlikler yapılmasını emreden I. Selim, cuma günü Kahire'ye girerek Babüzzüveyle'den geçip Ezher Camii'nde namaz kılmış ve bol bol sadaka dağıtmıştı. Bundan sonra da şehir içinde değil dışında ikametini sürdürdü. Çoğunlukla da Ravza adasında oturmaya başladı. Burada yakınlarıyla sık sık sohbetler yapmaktaydı. Bu arada Vezir Mehmed Paşa ile Kadıasker Zeyrekzâde'yi Kahire'den sürülecek olan önde gelenleri ve sanat-ilm erbabını tesbit ettirmekle görevlendirmişti. Padişah bu

749 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 450. Benzer bilgiyi İbn İyas da verir. Ona göre halk Tumanbay'ın yakalandığına inanamamış, bu durum Selim'i çok kızdırmıştı. (V, 176).

750 "Ruznâme", s. 489.

751 *Bedâi'*, V, 176 İbn İyas bu vesileyle Kahire'deki bazı medreselerden mermerlerin ve sütunların söküldüğünü bildirir, bunların padişah tarafından İstanbul'a yollanacağı bilgisini verir ve ağır şekilde uygulamayı tenkit eder.

Nil Nehri ve Piramitler. (David Roberts)

adada on gün kadar kalmıştı. Hatta burada bir kasr inşa ettirecek daha sonra da daimi olarak burada oturmaya başlayacaktı. Otağına döndükten sonra ise vezirlikten azlettiği Sinan Paşa'yı Mora sancağına tayin ederek tespit edilen sürgünleri deniz yoluyla İstanbul'a götürmekle görevlendirmişti. Ardından da Nil'in mikyasının (su seviyesinin ölçüm yeri) bulunduğu Ravza'ya gidip otağını burada kurdurdu. Vezirler ve askerler ise buranın karşısında Gize yakınında konuşlanmıştı. Divan olduğu zamanlarda padişah gemiyle karşıya geçip divan toplantılarına katılmayı tercih etmişti⁷⁵². Padişahın Ravza adasına yerleşmesi ise Kurtoğlu Musluhiddin Reis'in gemileriyle Kahire'ye gelişi ardından oldu. Bunda havanın çok sıcak olması da rol oynamıştı. Musluhiddin Reis, Cezayir'de bulunan Oruç Reis tarafından yollanmıştı. Onun İskenderiye Limanı'na girdiğinin bildirilmesi üzerine padişah bir emir göndererek derhal Kahire'ye gelmesini istemişti. Hükmü alan Kurtoğlu gemilerle Reşid'e giderek oradan Nil'e girmiş ve padişahın ordugâhının bulunduğu Nil'in kıyısına ulaşmıştı. Kurtoğlu'nu otağına davet eden padişah, donanma ahvali konusunda onunla konuşmuş ve geldiği Cezayir'deki

⁷⁵² Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 489.

durum, Oruç Reis'in faaliyetleri hususunda bilgi almıştı. Daha sonra da Ravza adasına yaptırttığı kavra yerleşmiş, Nil üzerindeki gidiş gelişlerini de Kurtoğlu'nun gemisiyle gerçekleştirmişti⁷⁵³.

Kahire'de kaldığı sürece sürekli olarak çevreyi gezen ve Mısır hakkında bilgi almaya çalışan padişah, Lütfi Paşa'ya göre piramitlerin nasıl ve kimin tarafından yapılmış olduğunu çok merak ediyordu. Etrafındakilere sürekli sorular soruyor, bilgili birinin bulunmasını istiyor ve vezirlere: "Ne olaydı bir kimse ehl-i vukuftan olsa ki bu kubbelerin haberin kühün hakkı ile bilmiş olsa." diyordu. Bunun üzerine bilgi sahibi olduğu söylenen yaşlı bir zat bulundu ve otağa getirildi. Piramitler hakkında bazı efsanelerden söz eden ve uzun uzadıya anlatan bu şahıs, söz konusu garip yapıları kimin yaptığının bilinmediğini ifade ederek: "Kimse bunlardan haberdar olmadı, bunların sırrına kimse ermedi." diye sözünü tamamlamıştı. Padişah ayrıca ondan Kahire'nin tarihi hakkında bilgi almış, eski şehrin yerini öğrenmiş, Nil'in kaynağının neresi olduğunu bilmek istemişti. Söz konusu şahıs da ona bu muazzam nehrin Habeş vilayetinden doğduğunu, taşkınlarının bölgeye hayat verdiğini ifade etmişti⁷⁵⁴. Padişah ayrıca Kahire'deki medreselerin kütüphanelerinden kitaplar getirterek okuyor ve musahipleri ile bunlar üzerinde sohbetler yapıyordu. Muhtemelen kitapların -vakıf olmayan- fen ve ilim bahisli olanlarını alıkoymuş, diğer dinî eserleri geri göndermişti⁷⁵⁵.

Padişah, Ravza adasında iken iki defa ölüm tehlikesiyle karşı karşıya da kalmıştı. Bunlardan biri Tumanbay'ın yanında bulunan emirlerden Kanısav el-Adil'in suikast teşebbüsüdür. Bu cesur Memlûk beyi, yanında birkaç kişiyle bir kayığa binip gece gizlice adaya ulaşarak padişahın bulunduğu yere yaklaşmış, fakat durumun farkına varılınca kaçmış, Nil'e atlayarak, canını kurtarabilmişti. İkinci olarak da padişah bir gün sandaldan iskeleye çıkarken ayağı kayarak Nil'e düşmüş Abdülkadir A'rec adlı biri tarafından kurtarılmıştı⁷⁵⁶. İbn İyas, 6 Rebiülahırda (28

753 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 451. Kurtoğlu ile Deli Mehmed Reis'in yedi kadirge ile İskenderiye'ye gelişlerini Barbaros Hayreddin Paşa Hatıratında zikreder: *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Günliğü*. Akdeniz Bizimdi, sad. E. Düzdağ, İstanbul 1990, s. 91-92.

754 *Tarih*, s. 272.

755 İbn İyas padişaha karşı duyduğu nefret dolayısıyla medreselerdeki kitaplarda "helal haram" denmeden el konulduğunu zanneder (V,179) Halbuki dini ilimler dışındaki kitapların vakfının sahih olmadığını unutmaktadır..

756 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 192.

Nisan) Ravza adasına geçerken çıkan fırtına sırasında hayatı bir tehlikeye atlattığını bildirerek söz konusu olaya atıfta bulunur⁷⁵⁷. Ayrıca 12 Mayıs'ta padişahın parmağında olan saltanat yüzüğünü Nil'e düşürdüğünü, dalgıçların aramalarına rağmen bulamadığını, dedelerinden kalan yüzüğün kaybindan dolayı çok üzüldüğünü yazar⁷⁵⁸.

Bu arada daha önce sözü edildiği gibi türlü sebepler yüzünden gecen ve İstanbul'dan ancak 26 Mart'ta hareket edebilen bol mühimmat yüklü Osmanlı donanması, Sakız adasında hava şartları dolayısıyla on altı gün bekledikten sonra ıssız, içinde yerleşme olmayan Sisam adasına, oradan Rodos ve Kerpe'ye uğramıştı, fakat yeni bir fırtınaya yakalanmış ve sonunda 19 Mayıs'ta İskenderiye limanına girmişti⁷⁵⁹. Donanmanın kaptanı Cafer Bey 27 Mayıs günü ikinci vaktinde kayıklarla Nil üzerinden Kahire'ye, padişahı görmek üzere geldi. Ertesi günü padişahla buluştu ve el öptü. I. Selim de donanmayı görmek için Nil'den gemiyle İskenderiye'ye gitmeye karar verdi. 28 Mayıs'ta yanında Vezir Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Ayas Ağa, 500 yeniçeriyle Emiriahur Ahmed Ağa, hocası Halimi Çelebi ve Divan Kâtibi Haydar Çelebi de bulunuyordu. 31 Mayıs'ta Reşid'e geldi ve orada biraz dinlendikten sonra ata binerek kara yoluyla 2 Haziran'da kuşluk vakti İskenderiye'ye ulaştı. Donanmaya nezaret eden Bolu Sancakbeyi Koçi Bey tarafından büyük bir merasimle karşılandı. Ertesi gün de sahile inip donanma gemilerini ve getirilen malzemeleri teftiş etti⁷⁶⁰. 5 Haziran'da da şehrin görülecek yerlerini dolaştı. Cami-i Garbi'de Cuma namazını kıldı, Hz. Peygamber'in makamı ve Hz. Ali'nin atının ayak izi olduğuna inanılan yeri, Amr b. As'ın ikinci defa şehre girdiğinde oturduğu yeri (Mescidü'l-Rahme), Makamı Ebu'l-Abbas (Ebu'l-Abbas el-Mürsi Camii) ve Yâkut-ı Şâzeli'yi ziyaret etti. Padişah İskenderiye'nin Mağrib Kapısı'ndan şehre girmeyi tercih etmemişti. Bunun sebebi kıyamet günü güneşin batıdan doğduğu sırada onu ilk görececek kişinin bu kapıda oturmakta olan İskenderiye padişahı olacağı şeklindeki inanış idi⁷⁶¹. Ayrıca padişah burada iken

757 Bedâi', V, 181

758 Bedâi', V, 183

759 Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s. 290-294. Gemi sayısını 70 kadirga, 40 mavna, 30 göçe, 20 barça, 16 top gemisi, 40 at gemisi, 12 baştarda, 60 kayık olarak verir. Ayrıca bunlara 204 tüccar gemisi de katılmıştır. Keza krş. TSMa, nr. E. 6608.

760 Silahşor, "Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 452; Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 490.

761 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahnâme*, s. 351.

İstanbul'a sürgün edilmesini istediği kişilerin, İbrahim Bey'in nezaretinde İstanbul'a sevk edilmelerini de emretmişti. 6 Haziran'da ikinci vaktinden sonra İskenderiye'den ayrıldı ve Reşid'e geldi, oradan Nil kıyısına ulaştı. Gemiyle Kahire'ye hareket ederken Fuvve mevkiinde Ceziretü'z-Zeheb'te etrafındakilerle sohbet etti, ayrıca Nil'de balık/timsah avına çıktı. 12 Haziran'da da Ravza adasındaki ikametgâhına döndü⁷⁶². Padişah özellikle yakınında bulunan Kemalpaşazâde ve İdris-i Bitlisi'ye bazı eserler tercüme ve nazm ettiriyordu. Mesela İdris, bu sohbet toplantılarında okunmak üzere *Hayâtü'l-hayavân* adlı bir kasideyi Farsça tercümesiyle birlikte sunmuştu. Fakat burada İdris hâlimden şikâyet ederek nice değersiz kişilerin inama ve zenginliğe boğuldukları hâlde kendisinin Mısır'da yokluk içinde bulunduğundan, herhangi bir nimet elde edemediğinden yakınıyordu. Bu kaside dolayısıyla padişah İdris'e 1.000 altın vermişti. Fakat bu paranın verildiğinden vezirlerin haberi olmamıştı. Bu yüzden kendi başına bir şey geleceğinden endişe eden İdris bu parayı kabul etmeyip vezirlere: "Benim maksadım zulmün ortadan kaldırılıp adaletin yerleştirilmesi ve Mısır fethine yönelik sırasında yolda sultanın buyurduğu taahhütlerin yerine getirilmesidir. Elbette bu ikinci arzı da iletiniz. Yoksa ben kendim inama teşekkür için el öpmek bahanesiyle sizin huzurunuzda durumu arz ederim" demişti⁷⁶³. Vezirler de padişahın sinirlenmesine yol açan bu arzı ona sunmak zorunda kalmışlardı. Padişah burada yazılanlar uyarınca vezirlere ve kadıaskerlere kızmıştı. Yine kasideyi yazan İdris'i de yanında tutmayarak İstanbul'a gidecek donanmayla gitmesi emrini vermişti.

Padişah, Kahire'ye geldikten sonra ilk iş olarak bütün mevcut askerinin yoklamasını emretmişti. Ayrıca Memlûklere haraç vermekte olan Kıbrıs adasına da adamlar yollanarak artık bu haracın Osmanlılara ödeneceği bildirilmişti. Haziranın son haftasına doğru Nil Nehri de taşkın zamanına erişmişti, bu sebeple her tarafa münadiler yollanarak bu durum halka bir müjde gibi duyuruldu. Ravza adasında padişahın oturduğu kasrın yerine yaptırılan "şehnişin köşk" inşası tamamlanmıştı⁷⁶⁴. Mısır'dan hacca gidecek kafile için Karasi sancakbeyi Behram Bey görevlendirildi. Böylece Kahire'den yola çıkacak olan Hacıların ilk

⁷⁶² Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 490.

⁷⁶³ *Selimsahname*, s. 366.

⁷⁶⁴ Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 454.

Osmanlı emirülhaccı bu zat oluyordu. Bu arada padişah yavaş yavaş dönüş hazırlıklarını başlatmıştı. Bu yönde ilk emirlerin 3 Cemaziyelahir'da (23 Haziran) Ravza adasında yapılan divanın ardından verilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁷⁶⁵. Ertesi günü alınan karara göre kara yoluyla Şam'a gidilecek, 4.000 yeniçeri gemilerle Beyrut Limanı'na gönderilecek, donanma ise Kıbrıs adasında kışlayacaktı. 29 Haziran'da Kaptan Cafer Bey divana geldi ve gemilerin İstanbul'a dönmesi emrini aldı. Elde edilen ganimetler, değerli eşyalar develere yüklenerek İskenderiye'deki gemilere nakledildi.

3 Temmuz 1517'de Mekke Şerifi Berekat'ın oğlu Ebu Nüme'yi Kahire'ye geldiği haberi ulaştı. Derhal karşılama töreni icra edildi ve 6 Temmuz'da törenle Ebu Nüme padişahın huzuruna çıkarıldı. I. Selim ona çok ihtiram göstermiş, divanda veziriazam Yunus Paşa ile kadıaskerler arasında bir iskemle üzerine oturtmuştu. Ebü Nüme'yi geliş sebebi tıpkı Memlûk sultanlığına olduğu gibi şimdi onun yerini alan Osmanlı Devleti'ne itaat arz etmek ve mevcut statüsünün nasıl olacağını anlamaktı. Aslında Hicaz bölgesi öteden beri Memlûk idaresinde olmakla birlikte şerifler müstakil bir şekilde hüküm sürüyordu. Memlûk sultanları ise Haremeyn'in koruyucusu ve hizmetkârı olarak kendilerini görüyordu. Mekke-Medine'nin bu durumu Osmanlılar döneminde hemen hemen aynı şartlarda statüsü bozulmamak üzere devam edecekti. Bunda şüphesiz bu ilk ziyaret ve padişahın iyi niyeti etkili olmuştu.

Nisan 1517'de ulaşan Selman Reis'in mektubu, Portekiz gemilerinin Cidde dolayındaki faaliyetlerini rapor ederken, aynı zamanda Şerif Berekat'ın yaptığı yardımlardan da övgüyle söz ediyordu⁷⁶⁶. Burada anlatılanların padişah tarafından hoşnutlukla karşılandığı sarıhtir. Aslında padişah Mısır'a hâkim olduktan sonra bunu bütün Arap emirliklerine 13 Şubat'ta gönderdiği fetihnâmelerle bildirmiş bulunuyordu. Şerif Berekat'ın ülkesinin I. Selim tarafından işgal edileceği korkusuyla ona tabi olmayı tercih ettiği yönündeki bilginin doğruluğu şüphelidir⁷⁶⁷. Burası zaten Mısır'a bağlı bir özellik gösteriyordu ve ayrıca İslam'ın bu mukaddes yerlerine yönelik bir askerî harekât da zaten hiç düşünülmemişti.

⁷⁶⁵ Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 490.

⁷⁶⁶ Metnin neşri J.L. Bacque-Grammont tarafından yapılmıştır: Grammont-Anne Kroel, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en mer rouge, l'affaire de Djedda en 1517*, Le Caire 1988, s. 32-39.

⁷⁶⁷ Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 195.

Üstelik kaynaklardaki bazı karinelere göre Şerif Berekat, Memlûklerden hoşnut değildi. Daha önceleri Kahire’de esir olarak kalmış ve kaçarak hapisten kurtulmuştu. Mekke’nin Başkadısı Selahaddin Muhammed de Gavrî tarafından hapse atılmış, ancak Tumanbay zamanında serbest kalabilmişti. Yine Mekke bölgesindeki halkın Cidde’de bulunan Memlûk Beyi Kürt Hüseyin’den memnun olmadıkları biliniyordu. Bu yolda pa-dışaha yaptığı başvuru sonucu gönderilen emir uyarınca, Kürt Hüseyin, Selman Reis tarafından öldürülmüştü. Bir rivayete göre de onun yerine Cidde’ye Şirvanlı tüccarlardan Hoca Kasım’ı yollamıştı⁷⁶⁸.

Babası namına bağlılık bildiren Ebu Nümeý, hediyelerini Kâbe’nin anahtarlarını ve bazı mukaddes emanetleri I. Selim’e sundu. Padişah da onun şerefine ziyafetler düzenlemiş, rahat etmesi için her türlü tedbirin alınmasını emretmişti. 12 Temmuz’da tekrar padişahın huzuruna çıkan Ebu Nümeý’e hil’at giydirilmiş, emirlik sembolü olarak Şerif Berekat’a gönderilmek üzere berat ve hil’at verilmiş, Haremeyn ahalisine dağıtılmak için 200.000 altın ve bol miktarda zahire yollanmış, ayrıca Gavrî zamanında Kahire’de hapsedilmiş olan bazı Mekke ileri gelenleri serbest bırakılmıştı⁷⁶⁹. Böylece Mekke ve Medine Osmanlı himayesi altına alındığı gibi Osmanlı sultanları da artık bunun bir göstergesi olarak, “Hâdimü’l-Haremeyn” yani mukaddes yerlerin hizmetçisi unvanıyla anılmaya başlanacaktı.

Kahire’de kaldığı süre içinde I. Selim vezirleri ve yakın adamlarıyla buranın idari, askerî ve malî teşkilatı konusunda sık sık fikir teatisinde bulunmaktaydı. Öncelikle Kahire’nin mevcut statüsüne dokunmadı ve dört mezhep kadılarını yerlerinde bıraktı. Mısır’ın gelirlerinin tesbiti ise onun için özel bir önem taşıyordu. Zira burası Portekizlilerin Kızıldeniz ve Basra körfezi ağzını kapatıp Baharat yolunun güzergâhına hâkim oluşlarından beri ticarî açıdan büyük bir sıkıntı içine düşmüş, gümrük gelirleri çok azalmıştı. Bu bakımdan mal varlığının tesbiti, daha sonra girişilecek yeni tedbirler için gerekli görülmekteydi. Nitekim Kadı Ebubekir, Mısır’ın gelir kaynaklarını belirlemiş, ekilen arazileri ve kimlerin elinde bulunduğunu kayıt altına almıştı. Ancak bu sırada bazı

768 V. Barthold, *İslamda İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, trc. İ. Kamalov, İstanbul 2006, s.109-112.

769 İbn İyas, *Bedâi*, V, 190; Haydar Çelebi, “Ruznâme”, 491; F. Emecen, “Ebu Nümeý”, *DİA*, X, 204.

suiistimaller de olmuyor değildi. Bunda Mısır valiliğine getirilen Yunus Paşa'nın rolü olduğu şayiaları yayılmaya başlamıştı. Hatta Memlük beylerinin konaklarındaki eşyaların müsadere edildiği, çoluk çocuklarına uygunsuz hareketlerde bulunulduğu, Arap şeyhlerinin Memlüklerle yardımcı olmaları sebebiyle cezalandırıldıkları, bunlara bazı vergiler salındığı şeklinde şikâyetler yapılmaktaydı. Nitekim İdris-i Bitlisi, bu durumu eserinde açık şekilde belirterek defterdar Dizdarzâde Mehmed Çelebi ile mal hırsı gözünü bürümüş olan Kadıasker Zeyrekzâde Rükneddin Efendi'yi suçlar⁷⁷⁰.

Aslında tayin edilen Osmanlı idarecileri, mevcut Osmanlı sistemini yerleştirmeye çalışıyordu, fakat bunun için henüz erkendi ve daha tam anlamıyla Osmanlı idari anlayışına ısınmamış bir ülke için böyle bir davranış şüphesiz yanlış anlamalara ve tepkilere yol açacaktı. Genellikle Osmanlı politikaları, yeni ele geçirilen yerlerde ani idari ve malî tedbirler almak değil, eski statüleri muhafaza ederek ona göre bir teşkilat benimsemek, sonra da tedricen merkezî Osmanlı uygulamalarını yerleştirmektir. Ayrıca Mısır'da dengeler çok daha farklıydı ve buranın idaresi için özel bir sistem ortaya koymak gerekecekti. Memlük beylerinin gücü ve nüfuzunun korunması hususi ehemmiyet arz ediyordu. Padişah bu maksatla idarecileri Memlük beylerinden seçmeyi tercih etmiş ve daha sonra da esir olanların hapisten çıkarılarak onlara bazı görevler verilmesini kabul etmişti⁷⁷¹. Çıkarılan genel af, sağa sola gizlenmiş Memlüklerin ortaya çıkmasına vesile olmuştu. Padişah bir taraftan bazı nüfuzlu kimseleri sürgüne yollarken bir taraftan da bazılarının yakınlığını rehin olarak İstanbul'a sevk edecekti.

Onun Mısır'ın arazi idaresi ve mali sistemi konusunda Hayırbey vasıtasıyla Müstevfi'l-emvâl görevinde bulunan Ebubekir İbnü'l-Ciân'dan bilgi aldığı, toprakların durumuyla ilgili olarak görevlendirilen Osmanlı memurlarına itaat etmiş olan Memlüklerin de ona eşlik ettiği anlaşılmaktadır. Bunun için öncelikle Memlük zamanındaki vergi ve toprak kayıtlarıyla ilgili eski defterlerin ortaya çıkarılması gerekmiş, Memlük maliye kâtiplerinin sakladıkları hazine defterleri bulunarak buna göre

⁷⁷⁰ *Selîmsalmâme*, s. 353.

⁷⁷¹ Mısır'daki idari ve mali tedbirler ve teşkilat için bk. Seyyid Muhammed, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990.

bilgiler kayıt altına alınabilmişti⁷⁷². Bu mali problemler ve suiistimal iddiaları, Mehmed Çelebi ve Kadıasker Zeyrekzâde yanı sıra, ilk Mısır beylerbeyi olarak atanan Yunus Paşa'nın da azline yol açacaktı.

Kaptan Cafer Bey idaresindeki donanma 15 Temmuz'da İstanbul'a gitmek üzere harekete geçtiğinde içinde Halife Mütevekkil ile amcası Halil'in oğulları Ebubekir ve Ahmed ile birlikte Gavri'nin oğlu Muhammed dâhil bazı Memlük ileri gelenleri, âlim ve sanatkârlar ile bazı tüccarlar da bulunuyordu. İbn İyas sürülenleri; Kahire Yahudilerinden seçilenler, mimarlar, yapı ustaları, doğramacılar, taşçılar, mermerciler, demirciler, önemli zanaatkârlar, Memlük sultanlarıyla beylerinin neslinden gelenler, teslim olmuş emirler, tacirler, kadılar, şeyhler, âlimler olarak sıralar ve sayılarını herhalde abartılı olarak 1.800 kişi gösterir⁷⁷³. Halife, 2 Haziran'da Kahire'ye terk ederek Bulak tarafına geçince, halk onun ayrılışına üzülmuş, "Halifeler artık Mısır'dan gitti, İstanbul'a yerleşecek." şeklinde konuşmuştu. 9 Haziran'da Reşid'e oradan İskenderiye'ye sevk edilen halife⁷⁷⁴, muhtemelen donanmayla birlikte temmuz ayı ortalarında İstanbul'a hareket etmişti. Padişahın niyeti ileride geniş şekilde üzerinde duracağı gibi onun Kahire'deki konumundan istifade etmek ve artık hilâfet merkezinin İstanbul olduğunu göstermekti.

Bu arada padişah 21 Temmuz'da yanına çağırdığı Hersekzâde Ahmed Paşa'nın Dulkadır topraklarında Kızılçöl denilen yerde öldüğü haberini almış, seraskerliği Hüsrev Paşa'ya vermişti. 25 Temmuz'da oğlunun gönderdiği ulaklar Boğdan voyvodasının öldüğünü bildirmiş ve o gün yapılan divanda hemen yerine atama yapılmıştı. Ertesi günü Kırım hanından, birkaç gün sonra da Fas'tan gelen elçiyi⁷⁷⁵ kabul eden I. Selim, 3 Ağustos'ta Ravza'dan ayrılarak Kahire'ye girdi ve Birketü'l-Fil'de Ferhad Paşa'nın bulunduğu eve yerleşti. 10 Ağustos'ta da yine Nil kıyısına geldi. Zira iki ay boyunca Nil yatağından taşmaya başlamış, Kahire kanalının açılma zamanı gelmişti. Bu bakımdan Yunus Paşa ile

772 Seyyid Muhammed, *Aynı Eser*, s. 55-59.

773 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 182, 188.

774 V. Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 104-105.

775 A. Hess elçinin 1517'de Mısır'ın fethinden önce gelmiş olabileceğini tahmin eder (*Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, trc. Ö. Kolçak, İstanbul 2010, s. 80). Fakat elçinin Kahire'de kabul edildiği bilinmemektedir

birlikte kayığa binerek settin bulunduğu yere ulaştı; burası dualarla yıkılıp suyun akışına yön verilmiş ve su kanal içinden akmaya başlamıştı. Geleneksel olarak her yıl yapılan Nil'in taşmasıyla ilgili törenler ve şenlikler üç gün boyunca sürdürülmüştü⁷⁷⁶.

28 Ağustos'ta Venedik elçisi (Contarini), yeni Boğdan voyvodası İstefan'ın elçisi ve Cerbe hâkiminden gelen elçiler divanda kabul edilerek bunlara mektuplar verildi. Venedik elçilerinden Contarini, padişahla birlikte kara yoluyla dönerken Mocinego, donanmayla İstanbul'a gidecekti⁷⁷⁷. Aynı gün Hayırbey, divana getirildi ve kendisine Mısır beylerbeyliği verileceği duyuruldu. 30 Ağustos'ta ise Mısır'da kalacak olan askerler yoklandı. Bunlar 1.000'i Rumeli, 1000'i Anadolu sipahisi ve 1.000'i de kapıkulu olmak üzere 3.000 kişiydi. Anadolu birliklerinin başında Faik Bey, Rumeli birliklerini başında Tırhala Beyi Sinan Bey ve kapıkulu süvarilerinin başında ise Çaşnigir Mustafa Bey bulunuyordu. Ertesi günü 31 Ağustos'ta Mısır beylerbeyliğinin Hayırbey'e verildiği resmen ilan oldu. 22 Şaban'da (9 Eylül 1517) ise hazırlıklarını tamamlamış olan padişah Kahire'den ayrılarak Şam'a doğru hareket etti⁷⁷⁸.

Padişahın Kahire'de sekiz aya yakın bir süre ikameti, hiç şüphe yok ki bu memlekette kalıcı bir idare sağlamak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Emniyetin temini, Osmanlı hâkimiyetinin kuvvetlendirilmesi ve yabancı bir tehdit altına girmiş olan Memlük idaresi altındaki toprakların statüsünün yeniden belirlenmesi son derece önemliydi. Özellikle Portekizlilerin Kızıldeniz'e yönelik askerî faaliyetlerinin ciddi bir sıkıntıya yol açtığı bir dönemde bu bölgelerin Osmanlı idaresi altına girişi elbette yeni askerî tedbirlerin devreye girmesi anlamına gelecekti. Bu gibi mühim işlerin yapılması ise ancak padişahın buradaki varlığıyla sağlanabilirdi.

Titiz bir idareci olduğu anlaşılan I. Selim, her şeyi kendi eliyle planlamak, yapılanları bizzat görmek, böylece kazandığı zaferin emin ellerde taçlanmasına şahit olmak ve sonra da gönül rahatlığıyla payitahtına dönmek arzusundaydı. Neredeyse her işi kendi kontrolü altında yürüten padişahın bu tavrı asker ve bazı devlet adamları arasında birtakım

⁷⁷⁶ Silahşor, "Fctihnâme-i Diyâr-ı Arab", s. 454.

⁷⁷⁷ Hammer, IV, 241.

⁷⁷⁸ Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 491.

huzursuzluklara yol açmaktaydı. Asker artık geri dönmek istiyordu ve bunu da zaman zaman padişaha hissettiriyordu. Rivayete göre bu talepleri padişahın çok saygı gösterdiği Kadıasker Kemalpaşazâde'ye iletmışler, o da padişahın uygun bir anında dönüş taleplerini bildirerek askerlerin bu hususta artık türkü yakacak kadar sila özlemi çektiğinden dem vurmıştu. Hoca Sadeddin Efendi eserinde bu türkünün sözlerini şöyle kaydeder:

“Nemiz kaldı bizim mülk-i Arab'ta/ Nice bir dururuz Şam u Halep'te/ Cihan halkı kamu iş ü tarebde/ Gel gel ahi gidelim Rum illerine”⁷⁷⁹.

Dönüş Yolunda: Şam-Halep Günleri ve İstanbul'a Varış

Mısır'ın idaresini Hayırbey'e ısmarlayan ve ona birçok nasihatlerde bulunan I. Selim Mısır'da kalacak askerleri ayırdıktan sonra birliklerini beş bölüğe ayırdı ve her birinin ayrılacağı sırayı belirledi. Önce Anadolu beylerbeyi, ardından Ayas Ağa ve yaya birlikleri hareket etti. Onları yanındaki kapıkulu sipahileriyle birlikte padişah izledi. Arkada silahdarlar ve en son da Rumeli eyalet askerleri geliyordu⁷⁸⁰.

12 Eylül'de Hanki konağına gelen padişah attan arabaya bindi ve yolculuğunu bir süre böyle sürdürdü, kimseyle de görüşmedi. Bunun sebebi o sırada Yunus Paşa ile olan anlaşmazlığı idi. Zira öncelikle Yunus Paşa suiistimal töhmetiyle kendisini yerine Hayırbey'in Mısır'a tayin edilmesini hazmedememişti. Öteden beri Yunus Paşa ile Hayırbey arasında çekişme vardı. Muhtemelen bu çekişmede Hayırbey ağır basmış görünüyordu. Ayrıca Osmanlılarla sert bir mücadele vermiş olan ve daha sonra her şey bitince padişahın himayesine giren Canberdi Gazali'ye de fazla değer verildiği kanaati hâkimdi. Hele şimdi padişah, onu daha önce tayin ettiği Sofya yerine kendi bölgesinin beyliğine getirilmesine sıcak bakıyordu. Bu durum zorlu mücadelelerle elde edilenlerden vazgeçmek anlamına geliyordu. Yunus Paşa bütün bu sebepler tahtında rahatsızlığını padişaha anlatmış olmalıdır. Böyle bir konuşma sırasında padişahın ona aşırı şekilde öfkelenildiği, 13 Eylül'de Bilbis'e geldiğinde sabah yola çıkılırken Solaklar kethudasına emir vererek boynunu vurdurmasından anlaşılmaktadır. Kızgınlığı üç gün boyunca sürdüğünden

779 *Tâci'ü't-Tevârih*, II, 615.

780 Silahşor, “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab”, s. 454.

Sultan Selim'in ramazan bayram namazını kıldığı Şam Emevi Camii.

kesik başını da bu süre zarfında teşhir ettirmiştir. Daha sonra cesedini Katya'da defnettirmiştir.

Padişah geliş yolundaki menzilleri takip ederek 23 Eylül'de Gazze'ye ulaştı. Ertesi günü yapılan divanda Diyarbakır'dan gelen ulağın getirdiği haberler değerlendirildi. Ulak İmadiye ve Soran beyleri ile Bayezid Bey ve Gazi Kıran Yusuf Bey'in Safeviler safına geçtiğini, Şah İsmail'in, Tahtı Süleyman mevkiinde bulunduğunu, amacının Diyarbakır tarafına gelmek olduğunu, Safevi emirlerinden Çayan Bey'in 8.000 askerle Bağdad'a yöneldiğini söylemişti⁷⁸¹. Aynı gün Canberdi Gazali'ye Safed, Kudüs, Kerek ve Nablus beyliği tevcih edildi. 2 Ekim'de Menye'ye gelindi ve burada bir gün kalındığında padişah Şuayip Nebi'nin makamını ziyaret etti. Ayrıca yine yolda gidilirken göçebe Arapların koyun sürülerine saldırdığı, askerın karşı koymasına üzerine bunların bir haylisinin yaralı hâlde kaçtığı, Haneşoğlu'nun adamının geldiği ve hediyeler getirdiği, yine Diyarbakır'dan yollanan Ali Çelebi'nin Şah İsmail'in

⁷⁸¹ Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 492.

İsfahan'da kışlamakta olduğu bildirilmişti. Sonunda 7 Ekim'de Şam bölgesine gelmiş, Şam'ın önde gelen zevatı, uleması padişahı karşılamaya çıkmış ve otağı burada kurulmuştu.

Şam'da iken kışlamak için gereken zahirenin tedarikine çalışıldı. Şam bölgesinden 23.000 gırar (1 gırar, 3 Mısır erdebine eşittir ve bu da 72-73 müd/ yaklaşık 200 kg: 4.600 ton) arpa temin edilecekti. Ayrıca Mısır'da mahzende saklanmak olan 40.000 erdeb arpa (1 erdeb, 70 kg: yaklaşık 2.800 ton), 30.000 erdeb buğday (yaklaşık 2.100 ton) ve 10.000 erdeb de (yaklaşık 700 ton) baklanın gemilerle Beyrut'a oradan da Şam'a irsali için emir yollandı. Bu iş için Silahtar Kethudası Ali Bey 50 adamıyla Mısır'a, Garibler Ağası Yiğit Ahmedoğlu Mahmud Bey de Trablus tarafına gemilerin tedariki için gönderilmişti. Ayrıca asker kışlak mahallerine dağıtılmış, hatta hayvanlar da yine çeşitli yerlere yollanmış, böylece Şam'daki ordunun sayısı ve yükleri hafifletilmişti.

Bu arada bazı sancaklara tayinler yapılmış, Şadi Bey'e Rum beylerbeyliği verilmişti. Halep'te olan Anadolu askeriyle Rumeli askerinin de ayrılmasına müsaade edilmişti. İstanbul'da bulunan Pîrî Mehmed Paşa'ya hüküm yollanarak Şam'a gelmesi istendi (14 Ekim). Tam da bu sırada Şah İsmail'in Meraga'da bulunduğu haberleri ulaşmıştı. Öyle anlaşılıyor ki Ramazan ayı boyunca padişah daha çok askerinin kışlak mahallerine dağıtılmasıyla ilgili alınan tedbirlerle uğraşmıştı. Ayrıca Şam emirihaccı olarak ise İsabeyoğlu Mehmed Bey tayin edilmişti.

Ramazan bayramı için (17 Ekim) ilk töreni çadırında yapan padişah, Şam şehrine girdi ve bayram namazını Emevi Camii'nde kıldı. Bayramlaşma töreni otakta yapılmıştı. Camiye çıkarken son derece sade, siyah renkte elbise giymişti ve üzerinde hiçbir süs yoktu. Bu sırada Şeyh Muhyiddin Arabî türbe ve camiinin ihya edilmesi için emirler vermiş ve bizzat gidip ziyaret etmişti. 22 Ekim'de ise otaktan ayrılıp şehre girerek daha önce oturduğu evde ikamete başlamıştı. Dört gün sonra gelen bir haberde Şah İsmail'in Nahçıvan'da olduğu ve Amasya yönüne doğru yürümeye niyetlendiği bildirildi. Bunun üzerine derhal Şehsuvaroğlu Ali Bey'e, Diyarbakır ve diğer sınır beylerine emirler yollanarak savaşa hazır hâlde beklemeleri tembih edildi, fakat hemen akabinde gelen bir casus, padişahın Şam'a geldiğini duyan Şah İsmail'in Tebriz'e ve İsfahan'a çekilmek üzere hazırlandığını söylemişti.

Bu sırada Kırım Hanı Saadet Giray'ın ölüm haberi ulaşmış, 5 Kasım'da ise padişahın sürekli olarak yanında tuttuğu hocası Halimi Efendi'nin vefatı vukubulmuştu. Cenazesi bir-iki hafta önce vefat eden kardeşi Hasan Çelebi gibi Muhyiddin Arabî Türbesi yakınına (Salihkiye mevki) defnedilmişti. I. Selim, bu durumdan dolayı çok sarsıldı. Cenaze namazını kıldı, bu sırada bütün şehirdeki dükkânlar dahi kapanmıştı ve genel bir matem havası hâkimdi⁷⁸². Muhtemelen bu sırada sağlığı da bozulmuştu, divana çıkmadı. Hatta matem elbiseleri giyip kendi içine kapandı. Bir köşeye çekilerek dua ve niyazla vakit geçiriyordu. Bu ke-derli hâli ancak Doğu'dan yeni haberler ulaştığında dağıldı⁷⁸³.

11 Kasım'da gelen yeni haberci, Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın iki mektubunu sunmuştu. Bu mektuplarda 12.000 kişilik bir Safevi birliğinin Durmuş Han ve Çayan Han, emri altında Musul'a geldikleri ve sonradan Diyarbakır'a geçecekleri bildiriliyordu. Bir başka Safevi birliğinin ise Bayburt yöresine gitmek niyetinde bulunduğu, Şah İsmail'in ise Nahçıvan bölgesinde avda olduğu ve fırsat beklediği belirtiliyordu. Durum çok kritikti ve Şah İsmail'in Doğu Anadolu'ya yönelik ciddi bir hazırlık içinde hareket ettiği anlaşılıyordu. Padişah derhal divanı topladı, Şehsuvaroğlu Ali Bey'e, Rum Beylerbeyisi Hüsvrev Paşa'ya askerlerini hazırlamaları için emir yollandı. Fakat az sonra Şehsuvaroğlu'dan gelen haberde, Şah İsmail'in herhangi bir harekete girişmediği bildirildi. Bu sırada padişah, vaktini sürekli olarak avda geçirmeye başlamıştı. Bir taraftan da neredeyse bütün sancaklara yeni atamalar yapmıştı. Ancak sadece Doğu'dan değil Batı'da İsvornik taraflarından da bazı kötü haberler alınmıştı. İsvornik Beyi Hacı Mustafa Bey'in giriştiği bir çarpışmada şehit düştüğü öğrenilmiş⁷⁸⁴, yerine Miha-loğlu Mahmud getirilmişti. Bu sırada şehzade lalası olan Sinan Bey'in İstanbul'da oturması için özel bir emir de yollanmıştı. I. Selim, Şam'da iken idari bazı yeni tedbirler de almaya karar vermişti. Bunlar içinde en önemlisi Canberdi Gazali'yi yanındaki adamlarıyla birlikte Şam'a çağırması ve Karaca Paşa'ya yeniden Halep beylerbeyliğini vermesi idi. Canberdi'yi çağırması ileride görüleceği gibi muhtemelen bölgedeki

782 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 456.

783 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 493-494.

784 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 456.

mahalli karışıklıkların önünü alma düşüncesinden kaynaklanıyordu. Üstelik bu meseledeki tutumu Canberdi'ye Şam beylerbeyliğinin yolunu da açacaktı.

Kurban bayramı namazını yine Emevi Camii'nde kılan padişah, iki gün sonra Kahire'den gelen haberden memnun oldu. Hayırbey, hacıların salimen deniz ve kara yoluyla Mekke'ye ulaştıklarını müjdeliyordu. Bu hareket Osmanlı idaresi altında gerçekleştirilmiş ilk Hac ritüeli olduğundan padişah emniyet içinde bu dinî vecibenin yerine getirilmiş olmasına özel bir dikkat göstermişti. Mısır'ın emniyetinin de sağlanmış olduğu kanaati padişahta hâkim olmuş bulunmalıydı ki doğu sınırlarında işlerin giderek karışması sebebiyle asker ihtiyacı da belirlediğinden, Kahire'de bulunan asker sayısını azaltmaya karar verdi. 400 yeniçeriye Şam'a getirmek üzere Sol Ulufeciler Ağası Musa Ağa ile Yeniçeri Kethüdası Kasım Bey'i görevlendirdi. Rumeli ve Anadolu askeriyle geri kalan 600 yeniçeri Kahire'de kalacaktı. Bunların Kahire'den ayrılmamaları için sıkı sıkıya tembihatta bulunmayı ihmal etmeyen I. Selim, Anadolu Defterdarı Mehmed Çelebi'ye kızarak görevden almış, Çömlekçizâde Kemal Çelebi'yi onun yerine tayin etmişti. Her üç defterdarı böylece değiştirdi (Arap defterdarlığına Kulaksız Mehmed Çelebi, Rumeli timar defterdarlığına ise Zehrimar Kasım Bey getirilmişti)⁷⁸⁵. Bu değişikliklere ihtiyaç duyulmasının sebebi muhtemelen İdris-i Bitlisi'nin oğlu Ebulfaz Mehmed Çelebi'nin zikrettiği mali tedbirlere dayanmaktaydı. Ebulfaz Mehmed Efendi bu konuda şunları yazar:

“...padişah Mısır ülkesini fethetmek için Şam'dan Kahire'ye yürüdüğü sırada Rumeli vilayetinde timar sahibi bulunan Rumeli askerleri seferin uzaması, harcamaların çokluğu ve kendi vatanlarından uzak olup timar gelirlerini toplayamamaları yüzünden paraya şiddetle ihtiyaç duymaktaydılar. Padişah, hazineden bu askerlerin her birine borç olarak yeterli bir miktar para verdi ve Rumeli kadılarına bu timar sahiplerinin bir yıllık vergi gelirlerinin, onların vekilleri ve tayin ettikleri kimseler yardımıyla alınarak, her sancaktan belirli bir kadı tarafından toplanıp ordugâha getirilmesi; böylece hazineden ödenenlerin karşılığının yeniden hazineye intikali yolunda emirler yollamıştı. Ben de Tırhala

785 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 495.

vilayetinde Yenişehir kadısıydım. O vilayetin gelirini toplayıp diğer kadılarla birlikte bu meblağı İstanbul'a getirdik. Bu iş iki-üç ay içinde tamamlandı. O sırada Pîri Paşa vezaretten alınıp İstanbul muhafazasıyla görevlendirilmişti. Pîri Paşa sefer mühimmatı için gerekli paraları hazineden temin ederek toplam bin yük (bir yük 100.000 akçedir) Osmanlı altını miktarındaki timarlı sipahi gelirlerini ordugâha yolladı. Bunlarla Halep şehrine geldiğimizde padişah Mısır'daydı. O hazine Halep Hâkimi Karaca Ahmed Paşa marifetiyle kalede muhafaza altına alındı. Padişahın Şam'a gelişinden sonra bu para kendisine ulaştırıldı. Hazineye ait miktar geri alındıktan sonra kalan miktarı hak sahiplerine dağıtıldı. O sırada Arap memleketinin defterdarlığı Kemal Çelebi'ye bahşedilmişti. Fakat malların zabtı ve yolların durumunun kaydı tahrir defterleri hazırlanmadan gerçekleşmezdi. Bu bakımdan Şam ve Halep vilayetinin tahrirlerinin yapılması için orada hazır bulunan kadılara emr verildi. Ben de Trablus, Hama ve Hums sancaklarının tahririyle görevlendirildim. Halep vilayeti ve bağlı yerlerin tahrir işi Abdülkerim Çelebi'ye, Şam vilayetinin tahriri Fenarizâde Nuh Çelebi'ye tevdi edildi..."⁷⁸⁶.

Bu önemli bilgi, defterdar değişikliklerinin de bu mali meselelerden kaynaklandığına işaret eder. Ayrıca askerin uzun seferler sırasındaki isteksizliğini de açıklar. I. Selim'in bunu önlemek için başvurduğu tedbir, hazineden ihtiyaç sahiplerine borç vermek ve onları rahatlatmak olmuştur. Nitekim bugüne ulaşan bir muhasebe kaydında Mısır seferi sırasında Ridaniye'ye gidilirken hazineden borç alanların isimleri bulunmaktadır. Ebulfazl Mehmed Efendi'nin de sözünü ettiği bu borçlular içinde sadece Anadolu ve Rumeli timarlı sipahileri değil, bazı vezirler ve sancakbeyileri ile ocak ağaları da vardı. Mesela Sinan Paşa'ya 4.000 altın (eşrefi denilen cinsten), 100.000 akçe; Yunus Paşa'ya yine 4.000 altın, Hüsam Paşa'ya 2.000 altın, Anadolu kadiaskerine 1.000, Nişancıya 1.000, Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'ya 1.000 altın ve 100.000 akçe, Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya 1.000 altın ve 80.000 akçe, Hayırbey'e 100.000 akçe verilmişti. Ayrıca yine borç alan 14 sancakbeyinin adları (Avlonya Sancakbeyi Şadi, Silistre Beyi Mustafa, Tırhala

⁷⁸⁶ İdris-i Bitlisi, *Selîmşahmâme*, s. 378-379.

Beyi Sinan, Florina Beyi Yunus, Prizrin Beyi Ali, Gazze Beyi Mehemed, Kuds Beyi İskender, Aydın Beyi Bali, Sivas Beyi Faik, Teke Beyi Ferhad, Çankırı Beyi Mehemed, Çorum Beyi Haydar, Karesi Beyi Hüseyin, Hamid Beyi Hüseyin) sıralanmış, Rumeli subaşı ve sipahilerine 4.841.486, Anadolu sipahilerine 2.080.250 Karaman sipahilerine 177.000, Rum sipahilerine 20.000 akçe dağıtılmıştı. Timarlı çavuşlara 42.600 verilmişti. Borç alanlar içinde Ferruhsad Bey ile Ramazanoğlu Mahmud Bey de vardı. Hazineden çıkan toplam miktar 8.983.536 akçeyi bulmuştu⁷⁸⁷. Böylece en azından mali bahanelerin önünü alınmıştı. Ayrıca padişah bu yeni ele geçirilen yerleri “Arap vilayeti/beylerbeyliği” lafzıyla Halep-Şam’ı da içine alacak derecede yeni bir idari teşkilat hâline getirmiş, buraya Güney Anadolu’dan da bazı sancakları bağlamıştı. Yapılan bu ilk tahrirlere ait defterler bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde mevcut bulunmaktadır⁷⁸⁸.

Doğu’dan yeni haberler almak için Salih adlı bir casusu yollayan padişah, Diyarbakır’dan ve Soran hâkiminden gelen ulakların haberlerinden büyük memnuniyet duydu. Burada Soran Hâkimi Emir Seyyid Bey, Çayan Han’ı ülkesinden üç dört menzil geriye kovduğunu ve onu Altunköprü’ye kaçırdığını, şahın ise Karabağ’ a gittiğini bildirmiş, padişah da ona hil’at göndermişti. Ayrıca Sinan Ağa’ya da Fırat üzerinde gemilerden köprü yapma emri verdi. Gelen bir başka haberci ise Çayan Han’ın Bağdad’a gittiğini bildirdi. Padişah, Şehsuvaroğlu’na yeni bir talimat vererek Çayan Han üzerine yürümesini nerede bulursa bulsun yok etmesini istemişti⁷⁸⁹. Bu arada padişahın Şah İsmail üzerine yürümek için hazırlık yaptırttığı düşünülüyordu. Fırat’ı geçmek için gemilerle köprü yaptırtmaya çalışması ve Halep’ten yük taşımak için deve istenmesi bunun birer belirtisiydi. Ancak bütün hazırlıkların Haneşoğlu meselesine dayalı olduğu az sonra anlaşılacaktı.

Beyrut ve Sayda taraflarındaki Dürzi Arap şeyhlerinden biri olan ve Memlük kaynaklarında Bika emiri şeklinde geçen Nasırüddin Muhammed İbnü’l-Haneş, Mercidabık Savaşı’nı müteakip Şehsuvaroğlu Ali

787 TSMA, nr. D. 9255.

788 Şam, Gazze, Safed, Salt-Aclun, Halep, Hama, Hums, Trablus (Şam), Ayıntap (Antep), Birecik sancaklarıyla Adana, Tarsus, Üzeyir’den oluşan vilayetin defterleri için bk. 998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Diyar-ı Bekr ve Arab ve Zül-kadriyye Defteri, II (Ankara 1999).

789 Haydar Çelcibi, “Ruznâme”, s. 495.

Bey ile çarpışmış, Şam'a giden yolları kontrol altına almakla vazifelen-
dirilmiş, bunu başaramayınca diğer Arap emirleri gibi Şam'a yürümekte
olan I. Selim'e bağlılık bildirmişti. Fakat bu itaatinin samimi olmadığı,
Osmanlı gücü karşısında zoraki bir mahiyet arz ettiği dikkati çekmekteydi.
Hatta onun gizlice Tumanbay ile irtibat kurduğu ve Safed yöresinde
Ocak 1517'de patlayan isyanın gizli müşevviki olduğu yolunda ciddi
istihbarat alınmıştı. Bölgedeki kabile şeyhleri padişahın Hayırbey'e ve
Canberdi Gazali'ye idarecilik vermesini, onun gücünün bir zayıflığı ola-
rak yorumlayıp kendi başlarına hareket etmeye başlamışlar ve Osmanlı
idaresine başkaldırmışlardı⁷⁹⁰. Yol kesmek, yolcuların gidiş gelişlerine
engel olmak gibi fiiller giderek daha da artış eğilimi göstermişti. İşte bu
sıralarda İbn Haneş, 22 Mart 1517'de padişahıtan aldığı kuzeye doğru
kaçan Memlûkleri yakalayıp ortadan kaldırmaya çalışması yolundaki
emre bir cevap yazarak, kendisinin padişaha olan bağlılığını dile getir-
mişti. Ardından da padişahın Kahire'ye gidişi sırasında Safed'de patlak
veren isyanı anlatarak, isyancıları sakinleştirip şehirden çıkmalarını te-
min ettiğini, fakat kendisine sığınmış olan Safed kadısıya, diğer bazı
grupların affı için Safed idarecisi Mustansiroğlu ile irtibat kurduğunu
bildirmişti. Yine Trablus halkından Hanefi Kadısı ile Trablus naibinin
devadarının kendisine gelerek padişahın hizmetine girmek için aracı
olduklarını yazdı. Ayrıca Trablus naibinin, hem bunlar hem de kendisi
hakkında Trablus'a hücum etmek istedikleri yolundaki haberi alarak
harekete geçtiğini, Besrun'a gelip buradaki kadıyı ve yetmiş kadar şahsı
katlettiğini söyleyerek bu hareketle hiçbir alakasının bulunmadığını ve
suçu olmadığını ifade etti.

Yunus Paşa'ya da bir başka mektup yazan İbn Haneş, yine durumu
tafsilatla naklettikten sonra kendi aleyhindeki suçlamaların garezden
kaynaklandığını belirtmekteydi. 2 Mayıs tarihli bir başka mektubunda
ise Beyrut'taki idarecilere karşı bir ayaklanma olduğunu, bu husustaki
en iyi bilginin Şeyh İbn İrakî'den alınabileceğini yazmış, Trablus nai-
binin aleyhteki sözlerinin işkence altında söylenmiş şahıslardan elde
edildiğini ve gerçek olmadığını bildirmişti⁷⁹¹. Bu mektuplara rağmen

790 İdris-i Bitlisi, *Selimsâbnâme*, s. 383-384.

791 İbn Haneş'in mektupları TSMA, nr. E. 5341'de bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin Ş.
Tekindağ kısa bir etütütle yayımlamıştır: "Bika Emiri Nâsir ad-din Muhammed İbn al-
Hanaş'a Dair Bir Vesika", *Tarih Dergisi*, sy. 16/1961 (İstanbul 1962), s. 107-116.

I. Selim'in onun hakkındaki şüphesi zail olmadı ve isyan hareketinde parmağı olduğu yolunda kuvvetli bir kanaat hâsıl oldu. Padişah, Şam'a döndükten sonra 24 Zilhicce 923'te (7 Ocak 1518) onu azledip yerini Korkmazoğlu Muhammed'e vermiş, kendisine beratla tahsis edilen köylerin gelirlerini ise kendi haslarına katmıştı. Padişah ava çıkmak bahanesiyle 200 yeniçeri, 50 solak, 30 kapıcı, yeniçeri ağası ve sipahi oğlanları bölüğüyle ve iç oğlanlar, Zeynel Paşa ve Canberdi yanında olduğu hâlde harekete geçti. Haydar Çelebi bu avın bir bahane olduğunu ve muhtemelen İbn Haneş üzerine yüründüğünü yazar: "...galiba Haneşoğlun tutmak tedbir olundu"⁷⁹².

Padişah 10 gün boyunca avda kaldı ve İbn Haneş'i arattı⁷⁹³. Bazı kaynaklarda padişahın muhtemelen bu sırada "tebdil-i kıyafet" ile gizlice Halilürrahman'ı ve Beytüllahm'i (Beytlehem: Hz. İsa'nın doğduğu yer) ziyaret ettiği konusunda bilgiler vardır⁷⁹⁴. Bu arada İbn Haneş'in kaçtığını işitince 23 Ocak'ta Şam'a geri döndü. İbn Tolun onun İbn Haneş'i tutmak için 22 Ocak'ta Şakhab'a gelmiş olduğunu bildirir⁷⁹⁵. Muhtemelen İbn Haneş kaçarak Halep tarafına gitmiş ve buradan Safevilere katılmak istemiştir. Padişah, Şam'dan ayrılmasından sonra İstanbul'a ulaşmadan biraz önce İbn Haneş'in yakalanıp katledildiği haberi ulaşacaktır. Zira İbn Haneş, yakından tanıdığı Trablus Sancakbeyi İskender Paşa oğlu Mustafa Bey'e ve Şam'a atanan Canberdi Gazali'ye müracaat etmiş, fakat bir netice alamamıştı. Ebulfazl Mehmed Efendi'nin yazdığına göre İbn Haneş, Mustafa Bey'e şöyle bir haber göndermişti:

"Yolculara ve diğer bazı insanlara karşı bizden birtakım zararlar olmuştur. Şimdi her ne kadar bu fitne ve fesattan vazgeçmişsem de yaptıklarımın cezasından korkmaktayım. Osmanlı emirlerine bu yüzden itaat edemiyorum. Eğer siz oğlum caiz görürseniz Halep ve Kürdistan taraflarına geçeyim, kendi halkım ve oradaki beylerle birlikte yaşayayım. Çünkü onlara ve o bölge halkına bir kötülük etmedim. Bu fikir size uygunsuz bana bildirin"⁷⁹⁶.

792 "Ruznâme", s. 495.

793 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 456.

794 Hammer, IV, 242.

795 Bk. Ş. Tckindağ, "Aynı Makale", s. 111.

796 İdris-i Bitlisi, *Selimsalname*, s. 384.

Bu ifadelerin doğru olup olmadığını anlamak güçse de Mustafa Bey, ona iyi niyet göstermiş, geçmesine izin vereceğini söylemiş, bu arada da Canberdi Gazali'ye durumu bildirmişti. Gönderilen casuslardan onun nasıl ve ne zaman yola çıkacağı belirlendi. Canberdi Gazali, Hama Sancakbeyi Güzelce Kasım Bey ve Mustafa Bey, İbn Haneş'in geçeceği Baalbek Dağlarında pusu kurdu. İbn Haneş, Asi Nehri'nin başlangıç yerinden geçip Hums Çölü'ne girdiğinde çevrede pusuya yatmış Osmanlı birlikleri tarafından çevrildi ve üç-dört saat süren çatışmanın ardından İbn Haneş tutulup katledildi; başı da padişahın otağına yollandı⁷⁹⁷.

Padişah on günlük bir aradan sonra Şam'a döndüğünde büyük bir törenle karşılanmış, 24 Ocak'ta da Pîrî Paşa, Şam'a ulaşmıştı. Ertesi gün I. Selim uzun süredir boş olan veziriazamlık makamını 1.200.000 akçalık gelirle ona tevdi etti. 29 Ocak'ta Cuma namazı için yine Emevi Camii'ne gitti, ertesi günü Pîrî Paşa'ya hil'at ile birlikte sadaret mührünü teslim etti. Pîrî Paşa da 31 Ocak'ta divana gelip üzerinde veziriazam hilati ve parmağında da vezaret mührü olduğu hâlde el öptü⁷⁹⁸. 5 Şubat'ta ise inşası tamamlanan Şeyh Muhyiddin Arabî Türbesi üzerine yaptırttığı camide ilk Cuma namazını törenle kıldı. Selim, Şam'ın Salihiye mevkiindeki bu türbeyi daha önce de belirtildiği üzere buldurup temizlettirdikten sonra üzerine bir cami yapılmasını emretmişti. Bu caminin hemen karşısında bir de imaret yaptırmıştı (Selimiye). Bu eserler II. Abdülhamid döneminde tamir edilmiş halleriyle bugüne ulaşmıştır.

12 Şubat'ta Şehzade Süleyman tarafından Şam'a gönderilen bir haberci, Mesih Bey'in öldüğünü ve Hıristiyan birliği arasında anlaşmazlık çıktığını bildirmişti. Aynı gün Kahire'den gelen Faik Beyoğlu Mehmed Çelebi, Mısır'da bulunan Osmanlı şehzadelerinden birinin yakalanıp katledildiği haberini getirmişti. Ruznâmede "Düzme Osmanoğlu" diye anılan bu şahsın Şehzade Ahmed'in oğullarından biri olma (Kasım ?) ihtimali vardır. Bu durum I. Selim'i rahatlatmıştı, zira daha Kahire'de iken bu şehzadenin önemli bir karışıklığa yol açabileceğini düşünerek derhal yakalanmasını istemiş, bu yüzden de vezirleriyle sert bir şekilde tartışmıştı⁷⁹⁹.

797 İdris-i Bitlisi, *Selîmşahname*, s. 385-386.

798 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 495.

799 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 453.

Bu sırada hazineden para çalındığı anlaşıldı. Hazineyi korumakla mükellef kapıcılar ve bazı hazine memurları tutulup sıkı bir şekilde sorguya çekildi. İki gün sonra bu duruma çok kızan padişah altı hazine memurunu ve yedi kapıcıyı ibret için kazığa vurdurarak katletti. Hatta yine bunun bir gözdağı olması için bizzat kendisi tuğlarıyla otağının dışına çıkıp bir iskemleye oturarak bu idamları seyretmişti. Böylece bir bakıma devlet malına karşı olan derin hassasiyetini askerlere göstermiş oluyordu.

15 Şubat'ta Canberdi Gazali'ye Şam beylerbeyliği verildi⁸⁰⁰ ve ertesi günü Şah İsmail'in gönderdiği anlaşılan Sarı Şeyh adlı elçi Bağdad tarafından Şam'a geldi. Elçinin geliş sebebi sulh istemek içindi. Paşalarla buluşan elçi; padişaha, Sinan Paşa'ya ve hayatta sandığı Yunus Paşa'ya sulh rica eden müstakil mektuplar, türlü hediyeler de getirmişti. Şah İsmail bu mektubunda padişahın bizzat gittiği ve ele geçirdiği yerlerin Osmanlılara ait olduğunu kabul ediyor, Tebriz'in payitahtı olması sebebiyle kendisine bırakılmasını, diğer vilayeti için maktu bir vergi vermeyi teklif ediyordu:

“...mektubunda Hüdavendigârın atı ayağı bastığı yerler verüp, Tebriz'i pâyitaht olmağın, geri ihsân olunmasın ricâ eylemiş ve sâir vilâyeti kabûl olursa ola, olmazsa maktû verile..”⁸⁰¹.

Bu teklifin Şah İsmail üzerine yürüme amacıyla olan padişah tarafından dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim gelen elçinin hapsedilmesi emrini verdikten başka bunun bir hile olabileceği endişesiyle derhal Canberdi Gazali'yi, Rumeli askeriyle Silistre Beyi Mustafa Bey'i ve Trablus ile Hama beyini görevlendirdi. 22 Şubat'ta da gerekli hazırlıkları tamamlayarak Haleb'e gitmek üzere Şam'dan ayrıldı. Henüz şehirden uzaklaşmamıştı ki Bayburt tarafından gelen bir haberde Şah İsmail'in hâlen Nahçıvan'da bulunmakta olduğu bildirildi. Beş günde Hums'a ulaştı. Yol esnasında düzensiz hareket edilmesinden dolayı çok kızmıştı:

“... celâli galip olup yanında olanları perakende edip sancakları ve tuğları ileri gönderip kendisi arabaya girdi”⁸⁰².

800 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 456.

801 Haydar Çelebi, “Ruznâme”, s. 496.

802 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 457.

Kızgınlığı Hums'a gelindiğinde de yatışmamıştı. Arabadan çıkmayan padişahın bu sinir krizlerine artık bütün devlet erkânının da alıştığı anlaşılmaktadır. Zira Haydar Çelebi, resmi bir görevli olarak günlüğünü kaleme alırken bunu sıklıkla belirtmekten çekinmez. Bu sinirlilik halinin onun psikolojik durumundan ziyade diyabet hastalığından kaynaklanmış olması da düşünülebilir. Hums'dan iki günde Hama'ya gelen I. Selim yolda iken aynı zamanda bir Selimnâme yazarı olan İshak Çelebi, Anadolu kazaskeri ve Defterdar Kemal Çelebi arasındaki tartışmaya şahit olduysa da müdahalede bulunmadı. Muhtemelen bunlar aldıkları caizeler konusunda ileri geri konuşmuşlardı. Nitekim Üsküp kadısı olan İshak Çelebi, Galata Kadısı Nihali Çelebi ve Kadı Bozanzâde sefere bizzat padişahın müsahibi olarak katılmış ve daima onun yanında bulunmuşlardı. Bunların sebep olduğu anlaşılan tartışma sonucu her üçünün de günlük aldıkları maaşları onar akçe indirildi⁸⁰³. Bu durum padişahın çevresinden uzaklaştırıldıklarına delalet etmektedir. Bu sırada Mısır'dan daha önce itaat etmeyen üç beyin gelip bağlılık sunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar içinde yaşlı Kanısav el-Adilî'nin adı da geçer⁸⁰⁴.

7 Martta Trabzon sancağını Kastamonu beyi İskender Bey'e Kastamonu'yu ise Mirahur İskender Ağa'ya tevcih eden, 11 Mart'ta nevrüz kutlaması yapan I. Selim, 22 Mart'ta avlanmak üzere ordugâhtan ayrıldı. Yanında Zeynel Paşa, Beylerbeyi Ferhad Paşa ve Yeniçeri Ağası Ayas vardı. Asker, Halep önlerine ulaştığında padişah avdan dönmemişti. Bir ay boyunca civarda avlandı ve bu süre içinde kendisinden çok az haber alınabildi. Nitekim onun günlüğünü kaleme alan Haydar Çelebi, padişahın av için dolaşırken Antakya'ya gittiğini ve şehrin tarihî mekânlarını gezdiğini özellikle Habib-i Neccâr'ı ziyaret ettiğini rivayet olarak anlatır. Bu bir ay boyunca tam olarak nereleri dolaştığı hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen Halep ve Antakya arasındaki bütün mekânları gezmiş ve çevreyi tanımıştır.

21 Nisan'da Halep'teki ordugâha dönen I. Selim, ok ve yay temini için Anadolu kadılarına emir yazdırdı. 24 Nisan'da da yukarıda sözü edildiği gibi İbn Haneş'in ve diğer bir âsi Arap şeyhi olan Harkuşoğlu Ömer'in kesik başları otağa getirilmişti. I. Selim, Şebinkarahisar

803 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 496.

804 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 457.

sancağını tahrir eden Ali Çelebi'ye Şehzade Süleyman'ın defterdarlığı görevini verdiği gibi oğluna sınır boylarındaki duruma dikkat etmesi için emirler de yollamıştı. 1 Mayıs'ta Şah İsmail ile irtibatı olduğu istihbaratı alınan Bolu Kadısı İsa'nın cezalandırılması için iki kapıcıyı buraya gönderdi ve ayrıca 5 Mayıs'ta resmen Şah İsmail üzerine "Diyar-ı Şarka" yürümek için harekete geçilmesi emrini verdi⁸⁰⁵.

Bu durum onun bu bölgelerde niçin oyalandığının açık bir göstergesiydi. Padişah Şah İsmail ile son bir kez kozlarını paylaşmak ve tıpkı Memlûklere yaptığı gibi bütünüyle Safevi devletine son vermek niyetindeydi. Belki de bu sebeple Şah İsmail'den barış için gelen elçiyi dinlememişti. Ancak bir süre daha burada oyalanan padişah, sonra birden fikir değiştirecek ve Pîrî Paşa'yı bölgede bırakarak süratle İstanbul'a dönecekti. Bunun sebebinin yeniçerilerin baskısından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Fakat bütün kaynaklar bu hususta sessizdir. Muhtemelen padişah payitahta dönüp Batı sınırlarında gelişen olayların seyrine göre yeniden Doğu'ya yönelmek gayesiyle hareket etmişti. Zira Pîrî Paşa'nın burada bırakılması, bu dönüş niyetinin bir işareti olarak mütalaa edilebilir.

Padişah, Halep'teki son birkaç gününü bazı tayinler yapmak ve bu arada yöredeki ekonomik durumla ilgili yeni tedbirler almakla geçirdi. 10 Mayıs'ta Zeynel Paşa'yı vezirlikten aldı⁸⁰⁶. Bunun sebebi muhtemelen koymayı düşündüğü ibrişim yasağıydı. Nitekim 17 Mayıs 1518'de ibrişim yasağı için ve Acem tüccarı konusunda yasaknameler hazırlattı. Diyarbakir, Amasya ve Bayburt beylerine bu yasakla ilgili emirler gönderdi. Ertesi günü de Halep'teki Acem/İran tüccarının tamamının İstanbul'a sürgün edilmesini buyurdu⁸⁰⁷. Bu sırada Fırat kenarında askerle geride bıraktığı Pîrî Paşa kendi masrafları için divanda vezirlerin şahitlikleriyle Tomaso adlı bir Batılı tacirden 300.000 akçe borç almıştı. Pîrî Paşa yanında 2.000 yeniçeri, bazı kapı halkı, Rumeli, Anadolu, Karaman askeri olduğu hâlde Diyarbakır'a gitmekle görevlendirildi. Padişah ise yönünü Kayseri tarafına çevirdi.

805 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 497.

806 Feridun Bey, *Münşe'at*, I, 457.

807 Haydar Çelebi, "Ruznâme", s. 498.

19 Mayıs'ta Halep'ten ayrılan padişah buradan itibaren Antep, Pazarcık, Maraş, Fernus Kalesi, Göksun üstü konaklarını takip etti. Bu sonuncu durakta Yeniçeri ağasına izin verildi ve önden İstanbul'a yollandı. Zamantı, Sarımsaklı, Kayseri, Aksaray, Afyon'dan İstanbul'a hareket edildi. Padişah, İstanbul yakınlarına geldiğinde derhal gemiye binerek 17 Receb (25 Temmuz 1518) yatsı namazı vakti Topkapı Sarayı'na ulaştı. Böylece iki sene süren bu uzun ayrılık sona ermiş oldu.

Hilâfet'in Devri ve Doğu / Arap Kültürel Etkisi Miti

Padişah, İstanbul'a gelip saraya girdikten sonra biraz dinlenmiş ve ancak on gün sonra neredeyse "ayağının tozuyla", 27 Receb'te (4 Ağustos) Edirne'ye hareket etmişti. Payitahttan uzun bir ayrılığa rağmen burada durmayarak Edirne'yi tercih etmesi, onun İstanbul'un havasından pek hoşlanmadığı izlenimini vermektedir. Belki de rutubetli havanın tesirinden kurtulmak için bu yolu seçmişti. Bunun altında başka idari ve siyasi sebepler var mıdır bilemiyoruz. O sırada Avrupa'da gelişen olaylar, bir harekât üssü konumunda bulunan Edirne'yi padişahın nazarında önemli hâle getirmiş olabilir. Nitekim Şah İsmail üzerine yeni bir sefer düşünürken, Pîrî Paşa'yı bırakıp geri dönmek için yatan sebeplerden biri Batı'daki Haçlı ittifakı ile ilgili yeni siyasi gelişmelerdi. Fakat daha önce de görüldüğü gibi I. Selim, İstanbul'dan çok vaktini Edirne'de geçirmekteydi. Bunun şahsi bir tercih olduğu açıktır. Nitekim oğlu Süleyman'a da aynı anlayışı miras bırakacaktır.

İstanbul'a geldikten sonra on gün içinde neler yaptığı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu arada onun İstanbul'da daha önce buraya getirilmiş olan halife tarafından karşılandığı, kendisine Ayasofya'da törenle hilâfetin verildiği şeklinde taammüm eden bir bilgi mevcuttur. Öncelikle şunu söylemek gerekir, bu sırada ve daha sonra böyle bir törenin yapıldığı konusunda dönemin hiçbir kaynağında herhangi bir atıf veya bilgi bulunmaz. Bu söylentinin yaygınlaşması aslında çok sonraki asırlarda Osmanlıların İran ile mücadelelerinde (1720'li yıllar) esaslı şekilde ortaya atılan iddiaların yanlış şekilde algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemdeki siyasi mücadeleler sırasında Osmanlılar siyasi üstünlüklerini İran'a kabul ettirmek için hilâfet anlayışını yeniden ve eski klasik yapısına ve anlayışına uygun şekilde

formüle etmişler, Osmanlı hanedanının Abbasi hilâfetinin bir devamı olduğu yolunda iki önemli argümanı ileri sürmüşlerdi: Bunlar: 1). Onların Abbasi soyundan geldikleri ve kökenlerinin Kureyş'e indiği; 2) Hilâfetin Mısır'ın fethinden sonra Halife Mütevekkil tarafından I. Selim'e kendi rızasıyla verildiğidir.

İlk iddia İslam'da başkanlığın Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureyş kabilesine mensubiyetle devam edeceği ve tek bir lider bulunacağı şeklindeki siyaset teorisinin bir yansıması olarak, zorlama seçere uydurmasına dayanır. O kadar ki Osmanlı hanedanın Kureyş ile bağlantısı konusu yeni bir şey olmayıp mesela Fâtih Sultan Mehmed dönemi kaynaklarından Enverî tarafından bile iddia edilmişti⁸⁰⁸. İbn Hacer (ö. 1449) adlı Memlük tarihçisi de yine eserinde Osmanlıların atalarını "Hicaz Arapları"na bağlamaktaydı⁸⁰⁹. Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamlarından Lütü Paşa ise bütün Müslümanların lideri olarak "hilâfet-i Kübra" tezini ortaya atarken, Osmanlıların kökeninin Kureyş ile ilgisi olmadığını gayet iyi bildiği için, hilâfetin Kureyş'e mensup olanlarca sürdürüleceği anlayışına karşı çıkmıştı⁸¹⁰. Bu tip görüşler 1727'de III. Ahmed ile İran'a hâkim olan Afgan hanedanından Eşref Han arasındaki anlaşmalarda tekrar gündeme gelmiş ve Osmanlı sultanı kendisini bütün Müslümanların halifesi olarak tanıtmıştır⁸¹¹.

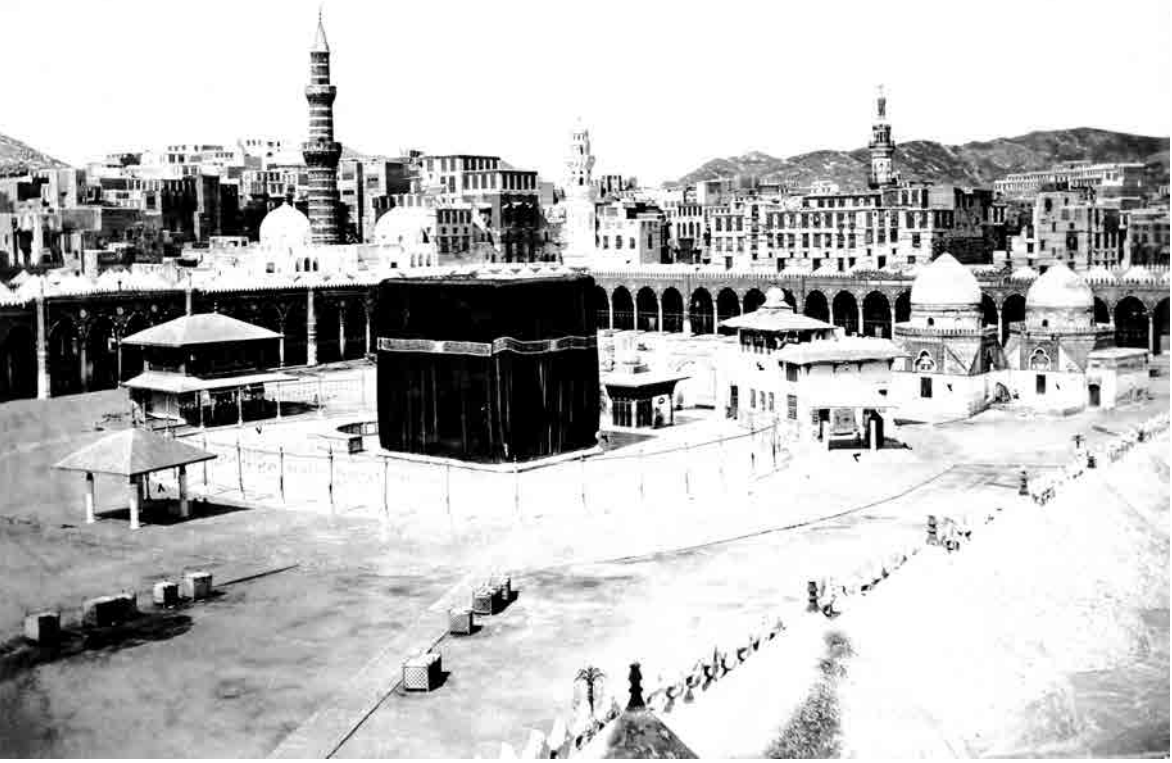
Söz konusu mesele, Nadir Şah'ın İran'da idareyi ele geçirmesi üzerine yapılan mücadeleler sırasında yeniden esaslı şekilde gündeme gelince, Osmanlı uleması ve devlet adamları hilâfet meselesini çok daha bariz şekilde ve yukarıda belirtilen argümanlar tahtında yeniden gündeme getirmişlerdi. Nadir Şah'ın Caferiliği beşinci mezhep olarak kabul edilmesi konusundaki teklifleriyle birlikte buna verilen cevaplarda hilâfet konusu, daha sonra II. Abdülhamid'in takip edeceği anlayışla paralel şekilde ortaya atılmıştı. Nitekim Koca Ragıp Paşa'nın 1736'ya

808 *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 9'da Osmanlı dip atalarından birinin Kureyş olduğu kaydedilir.

809 C. Imber, "İlk Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", *Söğütten İstanbul'a*, cd. O. Özcl-M. Öz, Ankara 2005, s. 287.

810 Lütü Paşa'nın *Hulasatü'l-umme fi ma'rifeti'l-eimme* adlı eserinin Türkçe geniş özeti için bk. H. Yavuz, "Lütü Paşa ve Osmanlı Hilafeti", *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul 1991, s. 73-110.

811 Küçük Çelebizâde Asım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 349-355.

Osmanlı döneminde Mekke (Yaklaşık 1890. İ.Ü. Yıldız Alb. 90744-2)

doğru kaleme aldığı eserinde, padişahın “hilâfetullah” unvanıyla tanındığı, bunun sebebinin Haremeyn’in kendi toprakları içinde bulunmasından kaynaklandığı, fakat bu mübarek yerler kendi kontrolünde olduğu hâlde “hâkim” tabirinin hürmeten kullanılmadığı, bunun yerine “hâdim” yani bu mukaddes yerlerin hizmetçisi sıfatını benimsendiği bildiriliyordu. Ayrıca Osmanlı Devletinin “Hilâfetullahı Kübrâ” olarak tanınması gerektiği ifade ediliyordu⁸¹².

Bütün bu bilgilendirmeler ve tartışmalar 1754-1757 dolayında eserini kaleme alan Şehrizâde / Kethudazâde Said’in eserinde yerleşik dinî-siyasi geleneğe uygun bir çerçevede izah edildi. Kethudazâde, Osmanlıların köklerini Araplara bağlayarak I. Selim’in Mısır’ı ve Şam’ı ele geçirdiğinde Halife Mütevekkil’in ona kendi rızasıyla hilâfeti terk ettiğini, zaten Osmanlıların da Abbasi soyundan geldiklerini, böylece bu

812 *Tabkik ve Tevfik: Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları*, Haz. A. Z. İzgöçer, İstanbul 2003, s.115, 149: keza, “şevketlü efendimiz hazretlerine biz halife-i rûy-i zemîn deriz, melik ve sultan demeğe Allah’tan korkarız” (s. 93); Nadir Şah varan efendilerden birini minbere çıkarıp önce Hulefay-ı Raşidin’in adını sonra halifetullah hazretlerinin (yani Osmanlı padişahı) adını, ardından da kendi adını okutur (s. 92).

konuda hiçbir meselenin kalmadığını yazmıştı. Bundan dolayı hilâfetin törenle Mütevekkil tarafından Selim'e devri konusunda ilk kaynak D'Ohsson'un eseri değildir⁸¹³. Muhtemelen D'Ohsson bu bilgileri kullanmış ve eserinde yer vermiş (1788), söz konusu bilgiye sonradan bir de Ayasofya'da resmî tören hikâyesini eklenmiştir. Nitekim *Enderun Tarihi* müellifi Ata Bey, bu törenin Ayasofya'da olduğunu belirtmiştir⁸¹⁴. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı tarihi kalem alan tarihçilerce bu bilgiler daha da yaygınlaştırılmıştır⁸¹⁵.

Hilâfetin devri konusundaki bu malumattan sonra I. Selim'in söz konusu meseledeki tavrına gelinirse, öncelikle halifeyi Mercidabık Savaşı'ndan sonra ele geçiren padişah onunla Haleb'te görüşmüştür. İbn İyas bu hususta bazı bilgiler verir. Halifeyi oturtup ona nereli olduğunu soran I. Selim, Bağdad cevabını alınca: "Sizi yeniden Bağdad'a götürürüz" demiş ve kendisine pek çok ihsanda bulunmuştu. Bir başka rivayete göre padişah ona hilat ve para vermiş, kaçmaması için muhafızlar tayin etmişti⁸¹⁶. Çıktığı Kahire seferinde de onu yanında bulundurdu. Buna karşılık Tumanbay, Mütevekkil'in babasını halife ilan etmişti. Burada İslam dünyasında meşru saltanat için hilâfetin onayının önemi açıktır. Dolayısıyla Selim ve Tumanbay aynı gayelerle kendi meşru sultanlıklarının bir göstergesi olarak Halifeyi yanlarında tutmayı tercih etmiştir.

I. Selim'in asıl niyeti hâkimiyetini bütün Memlûk topraklarında yaymaktı. Halife de bu yüzden kendisi için bir araç olabilirdi. Tıpkı Memlûklerin vaktiyle izledikleri siyasete uygun bir şekilde halifenin yanında bulunmasına itina gösterdiği gibi Kahire'deki halkın ve Memlûk beylerinin itaatini sağlamak için onu kullanmayı bile düşünmüştü. İbn İyas'a göre halife, Ridaniye Savaşı'nın hemen sonrasında Babünnasr'dan Kahire'ye girmiş, halka emniyet içinde olduklarını, günlük işlerine devam etmelerini duyurmuş, zulüm kapısının kapanıp adalet kapısının açıldığını söyleyerek I. Selim'e dua etmişti. Sonra da

813 *Tableau general de l'empire ottoman*, Paris 1791, I, 269-270. İlk defa burada zikredildiği bilgisi: T.W.Arnold, "Halife", *İA*, V/1, 151; Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 106.

814 *Enderun Tarihi*, İstanbul 1291, I, 92.

815 Ata Bey, Cevdet Paşa ve Namık Kemal gibi Osmanlı tarihi yazarlar yanında bunların etkisiyle daha sonra genel tarih yazarlar da aynı bilgileri kullanmıştır: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 280; Danişmend, *Kronoloji*, II, 37'de Eyüb'te tören yapıldığını yazar.

816 Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 103.

I. Selim adına hutbe okunmuştu⁸¹⁷. Hatta İbn İyas, onun Kahire'de âdeta Mısır'ın gerçek hükümdarı gibi davrandığını, Padişahın da onun isteklerini hürmetle yerine getirdiğini anlatır⁸¹⁸. Ancak halifenin âsi Memlûk beyleriyle olan irtibatı ve özellikle Tumanbay ile gizli haberleştiği konusundaki duyular yüzünden onu artık yanında tutmadı ve Mısır sürgünleriyle birlikte İstanbul'a sevk etti. Mısır tahtına sembolik olarak oturması ise hilâfet makamını da ihraz ettiği anlamına gelmiyordu. O muhtemelen Memlûk tahtının sahibi olduğunu bu seremoniyle gözler önüne sermek istemekteydi. Haremeyn'in de kendi kontrolü altına girmiş olmasından dolayı üstlendiği yeni misyonu bu mukaddes yerlerin koruyucusu ve hizmetçisi olmaktı. Yukarıda da belirtildiği gibi Koca Ragıb Paşa'nın ifade ettiği durum, yani hâkim değil hâdim olma anlayışı I. Selim'in mirasıydı.

Onun yine de etrafından ayırmadığı müsahipleri ve ulema ile bu konuları inceden inceye tahkik edip meselenin özünü anlamaya çalıştığı düşünülebilir. Kendisini "hâdim" olarak tanıtmamasının da bu görüşler sonucu ortaya çıktığı açıktır. Kahire ulemasına kendi sultanlığının meşruiyeti için hilâfet makamından icazet talebinin gerekip gerekmediğini sorduğu, ulemanın da böyle bir şeye ihtiyaç bulunmadığını söyledikleri yolundaki bilgilerin⁸¹⁹ sıhhati de şüphelidir. Zira daha Halep'te iken adına okuttuğu hutbe ile meşruiyetini zaten ortaya koymuş bulunuyordu. Bunun sembolik göstergesi ise Mısır'da Kal'atü'l-Cebel'de tahta çıkmasıydı. Bir bakıma I. Selim, halifenin değil Memlûk sultanının varisi olduğunu gösteriyordu. Üstelik Mekke ve Medine'nin onun bu yüksek hâkimiyetini tanımış olması hilâfetten daha değerliydi. "Hâdim-i Haremeyn-i şerifeyn" olmak hemen hemen I. Selim'den sonra bütün Osmanlı hükümdarlarının temel vurgusu hâline gelecekti.

Halife, İstanbul'da iken dinî-siyasi pozisyonu tamamen önemsizleştirilmişti. Her ne kadar I. Selim ona hürmet göstermekteydi, ama bu, vaktiyle Kahire'de Memlûk sultanlarının tutumundan farklı değildi. İbn İyas'a göre İstanbul'a geldikten sonra halife ile yeğenleri arasında mülkler hususunda anlaşmazlık çıkmış; Ahmed ve Ebubekir, halifenin

817 *Bedâi'*, V, 147-148.

818 *Bedâi'*, V, 150, 158; Barthold, *Halîfe ve Sultan*, s. 104-105.

819 T.W.Arnold, "Halife", *İA*, V/1, 151. Haydar Çelebi'ye yapılan atıf doğru değildir. Orada böyle bir ifadeye rastlanmaz.

ortak malından 1/3'ünün kendilerine verilmesini talep etmişti. Mesele giderek büyümüş I. Selim bunun üç eşit parça hâlinde paylaşılmasını emretmişti. Bütün bu basit tartışmalar I. Selim'in halifeye kızmasına yol açmıştı. Yine halife İstanbul'da hafif-meşrep bir hayat yaşamaya başlamıştı. Ayrıca Mısır sürgünlerinden bazıları İstanbul'dan kaçmayı başarmıştı. Halifenin de böyle yapacağı konusunda vezirler arasında ciddi bir endişe doğmuştu. Bütün sebepler yüzünden I. Selim, halife-yi Yedikule'ye hapsedirmiş; padişah ölünceye kadar da halife burada mahpus hayatı yaşamıştı⁸²⁰. İbn İyas'ın Eylül 1520'de Mısır'a ulaşan dedikodulardan hareketle eserinde yer verdiği bu bilgileri teyit edecek bir belge veya çağdaş bir Osmanlı kaynağı yoktur. Bu bakımdan işin mahiyetini tam olarak anlamak mümkün görünmemektedir.

Öte yandan “halife” tabiri retorik olarak zaten Osmanlı padişahlarınca öteden beri kullanılıyordu. Hatta diğer İslam devletlerinin sultanları da aynı terminolojiyi hâkimiyet iddiaları bakımından benimsemişti. I. Selim için dahi bazı belgelerde ve mektuplarda Mısır seferine çıkmadan önce, “halifetullah ve Halife-i Resulullah” şeklinde hitap edildiğine dair örneklerle rastlanır. Tumanbay'ın yakalanmasından önce de “halife-i rûy-ı zemin” diye kendisine hitap edilmiştir. Çaldıran'dan sonra Maverâünnehir ulemasından Muhammed Isfehanî onu “Halife tahtının sultanı” diye anmıştır⁸²¹. Ancak açıktır ki bunlar bütün İslam dünyasına hükümdar olmak arzu ve niyetinin yansımalarıdır ve söylem olarak da ona bu vasfı yakıştıranların ifadeleridir. Yani halifeden devralınmış bir veraset şeklinde devam eden siyasi-dinî teorik halifelik mefhumu söz konusu değildi. Bunun o anlamda yorumlanması yukarıda sözü edilen siyasi mülahazalar tahtında önce Kanuni döneminde başlayacak, sonra belli belirsiz izlerle XVIII. yüzyılın yirmi yıllarından itibaren tekrar ön plana çıkarılacaktı. I. Selim'in ölümünden sonra halife bir süre daha İstanbul'da kalmış, Kanuni Sultan Süleyman, tahta cülusundan hemen sonra onu hapisten çıkarıp günlük 60 akçe maaş bağlamış; diğer bütün sürgünler gibi halifeyi de serbest bırakarak Kahire'ye dönmesine izin vermiştir⁸²². 1522'ye doğru Kahire'ye dönen Mütevekkil'i 1536'da

820 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 352-353; kcza Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 106.

821 Belgelerden ve mektuplardan çıkarılan bu örnekler için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 214-215.

822 İbn İyas, *Bedâi'*, V, 365.

Kanuni Sultan Süleyman'ın temsili bir gravürü. (Georg Greblinger)

gören Kutbeddin Mekki, onun Kahire'de halifelik yaptığını temas eder. 12 Şaban 950/ 10 Kasım 1543'te öldüğünde artık yerine herhangi bir kimse geçmemiştir. Oğulları Ömer, Osman ve Yahya hazineden maâşa bağlanmıştı. Böylece Barthold'un da deyimiyle "itibari Abbasi hilâfeti" sessiz sedasız Mütevekkil'in ölümü sonucu tarihe karışmıştır⁸²³.

Öte yandan hilâfet meselesine bağlı olarak son dönemlerde yaygınlaşan bir başka önemli argüman, Mısır'ın alınışından sonra İstanbul'a getirilen Mısır uleması vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin daha katı ve

823 *Halîfe ve Sultan*, s. 107; Hilâfetin devri konusundaki detaylı bir başka çalışma için bk. F. Sümer, "Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devraldı mı?", *Belleten*, LVI/217 (1992), s. 675-701.

müsamahasız bir dinî anlayışa sahip olduğu, Arap ülkelerindeki geleneksel İslami uygulama ve âdetlerin tamamıyla benimsenme eğiliminin kuvvet kazandığıdır⁸²⁴. Ancak bu fikrin tam olarak doğruları yansıttığı söylenemez. Zira İslam dünyasında Kahire merkezli bir ilmi mobilitenin yani gidiş-gelişlerin Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından çok önce var olduğunu, Osmanlı döneminde de Mısır'ın zaptından önce pek çok Anadolu menşeli ulemanın Kahire'de eğitim gördükten sonra medreselerde istihdam edildiğini anlamak için, Taşköprüzâde'nin *Şakaikü'n-nu'maniye* adlı eserindeki biyografilere üstünkörü bakmak bile yeterlidir⁸²⁵. Arap etkisinin Osmanlı Devleti üzerinde dinî bir dönüşüme yol açtığı fikri, zamanımızın problemlerine tarihe dayalı çıkarımlarda bulunarak cevap arama eğiliminin bir sonucudur. Aslında Osmanlı Devleti'nde I. Selim ve halefi I. Süleyman döneminde yaşanan dinî katılaştırmanın varlığı bilinmektedir. Fakat bunun izlerini Mısır/Arap etkisinde değil başka yerde aramak kanaatimizce daha sağlıklı bir bakış olur. Nitekim daha önce belirtildiği gibi Safevi tehlikesi, dinî-siyasi propagandası, Osmanlı entelektüellerini ve ulemasını bu yeni dinî tehdide yönelik ciddi bir hazırlık içine itmştir. Bu tehdidin yol açtığı karışıklıklar ve dinî/mezhebî iddialar karşısında Sünni akaidi âdeta yeniden keşfeden Osmanlı uleması, hassasiyetlerin çok arttığı dönemlerde sistemini buna dayalı olarak hem de çok sert şekilde takdim etmekten geri durmamıştır. Bunun yansıması olarak başlayan selefi akımın temsilcileri, zamanla devlet teşkilatına kadar sızacak, lüzumsuz bir örf-şeriat ikilemi çıkartılacaktır. Bunda Mısır'ın alınmasından sonra devletin kültürel anlamda yönünü Doğu'ya çevirdiği gibi basit izahların herhalde bir etkisi yoktur. Üstelik yönü Doğu'ya çevirme anti tezi, daha önce Batı'ya çevrilmiş bir kültürel birikimin mevcut olduğu gibi yanlış bir tezin var olduğu kanaatine yol açar ki böyle bir durumun da vâki olmadığı söylenebilir. Ayrıca Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla müspet ilimlerin ve bununla ilgili literatürün Osmanlı ilim hayatına yeni örnekleriyle girdiği, fen ilimlerinin gelişmesine katkı yaptığı da gözardı edilmemelidir.

824 Hayli yaygın olan bu kanaatin dillendirilmesi: C. Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, trc. Z. Kılıç, İstanbul 2007, s. 100.

825 *Şakaik-i Numaniyye ve Zeyilleri: Hadaikü'ş-şakaik*, Mecdi Efendi trc., tıpkı basım ve indeks A. Özcan, İstanbul 1989, I, bk.indeks: Mısır ve Kahire maddeleri.

Edirne Eski Saray'ı gösteren bir kartpostal

Edirne ve İstanbul Günleri: Son Yıllar (1518-1520)

Padişah on günlük İstanbul molasından sonra hemen Edirne'ye hareket etti. Ayrıca burayı çok seviyor, nehirlerini, çayırlarını, ağaçlarını özlediğini söylüyordu. Nitekim bu sırada yanında bulunan İbn Kemal, bu hususta mealen şöyle yazar:

“Mülkün kapısı olan Edirne'de oturmayı tercih ediyordu. Sefere çıkmadığı zamanlarda orada ikamet etmek mizacının bir parçası hâline gelmişti. Görünüşü güzel, havası iyi suyu hoş, avlanmaya çevresi müsait, her tarafı bağlık ve yeşillik olan bu yeri sürekli olarak özel konuşmalarında zikrederdi. Hatta Arap diyarında bulunduğu sıralarda bana Edirne tarafına gitmek konusundaki özlemine dile getirirdi. Şehrin kenarında akan suları yâd ederdi. Hatta bu hususta bir beyit de kaleme almıştı: İki gözüm Meric ü Tunca gibi her yana akma/ Kolunu boynuma Arda yeter salındın illerle”⁸²⁶.

I. Selim, Edirne'ye geldikten sonra 5 Şaban'da (12 Ağustos) Şehzade Süleyman huzuruna çıkıp elini öpmüş ve sonra da sancağına yollanmıştı.

⁸²⁶ Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, haz. Ş. Severcan, Ankara 1996, s. 11.

Ayrıca bu sıralarda vezir Hocazâde Mehmed Paşa vefat etmiş, yerini Zeynel Paşa almış, ondan boşalan diğer vezirliğe ise Küçük Sinan Paşa getirilmişti. Ancak 23 Zilhicce'de (26 Aralık) Küçük Sinan Paşa attan düşerek vefat etmişti⁸²⁷. Padişahın Edirne'de uğraştığı ilk mesele doğu sınırlarında uygulanan ambargonun neticeleriyle ilgili haberler üzerine ortaya çıkmıştı. Emrin uygulanması sırasında taşradaki yetkililer tüccara ve ahaliye ağır baskılar yapmaya başlamıştı. O kadar ki ipek ticaret yapmaya çalışan namılı Osmanlı tacirleri dahi bundan büyük sıkıntı çekmeye başlamış; çoğu, bu yasak ticarete devam ettikleri gerekçesiyle cezalandırılmıştı. Ardı arkası kesilmeyen şikâyetler padişaha ulaşınca gereken tedbirlerin sert şekilde alınması emri verildi. Menteşe (Muğla) sancağında bazı kadılar ve leventler cezalandırıldı. Padişah yanında getirdiği Safevi Elçisi Sarı Şeyhi, Yedikule'de gözetim altında tutulmasını da emretmişti. Bu arada bazı Arap ve Türkmen beylerine menşurlar yollanarak kendi topraklarındaki hakları geçerli sayıldı. Cemaleddin adlı birinin ortadan kaldırılması için Canberdi Gazali ve Trablus sancakbeyine emirler yollandı. O sıralarda padişah 1518 kışında Gümülcine taraflarında ava çıkmış, bir süre Yenice Karasu'da oturmuş, sonra da Edirne'ye geri dönmüştü⁸²⁸.

Bu sırada Fırat kıyısında orduyla beklemekte olan Pîrî Paşa, Ane ve Hit adlı kaleleri almış, bir süre daha bu bölgede kaldıktan sonra 17 Zilhicce'de (20 Aralık 1518) Edirne'ye gelmişti. Pîrî Paşa, Edirne'ye geldiğinde padişah avda bulunuyordu. 29 Ocak 1519'da Gümülcine'den dönen padişahın huzuruna çıkan Pîrî Paşa, işleri devraldı. 5 Mart'ta Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, boş duran vezirliğe tayin edildi ve onun görevine Anadolu Beylerbeyi Ferhad Paşa getirildi⁸²⁹. Anadolu beylerbeyliğine ise Ayas Ağa tayin olunmuştu. Padişah yaz mevsimine kadar Edirne'den ayrılmadı. Bu süre zarfında Mamak Sarayı'nı ve bahçesini yaptırdı. Daha sonra Gelibolu'ya, oradan da Tekirdağ'na yaylaya çıktı. Malkara'ya ve İpsala'ya indi, Dimetoka yakınlarındaki Esenli yaylasında oturdu, Ramazan bayramını burada geçirdi (6 Ekim 1518). Havaların soğuması üzerine oradan Dimetoka'ya geldi iki ay boyunca ikametden sonra Edirne'ye döndü, fakat burada fazla kalmadı,

827 Celalzâde, *Selîmnâme*, s. 210.

828 Lütî Paşa, *Tarih*, s. 282.

829 Celalzâde, *Selîmnâme*, s. 214.

kış hüküm sürerken Filibe'ye ava gitti, Kurban bayramı sırasında orada bulunuyordu (10 Zilhicce 924/13 Aralık 1518). Oradan Edirne'ye döndüğünde⁸³⁰ Sivas-Bozok yöresinde bugün Sivas'ın Gemerek ilçesine bağlı bir belde olan Sızır adlı yerde Şah Celal oğlu Şah Veli adlı birinin ortaya çıkıp yeni karışıklıklara yol açtığı haberi ulaşmıştı. Bölgedeki Şah İsmail yanlısı birçok kişi onun yanında toplanıyordu. Ebulfazl Mehmed Efendi bu hususta şöyle der:

“Turhal Kalesi civarında korkunç ve derin bir mağaraya yerleşti. Çoğunluğu İsmailiye Rafizilerinden ve mühlitlerden olan yöre halkı onun durumunu öğrendi. Artık her gün işsiz güçsüz kimseler onun yanına gelip ona sorular sorardı. “Mesken olarak burayı neden seçtin” diye soranlara burası evliyanın makamıdır diyordu. Bir süre sonra insanlar daha çok gelip gitmeye başlayınca, biz burayı kendi başımıza seçmedik, abdallar ehli gayb Mehdi'nin pek yakında bu mağarada çıkacağına dair bana taahhütte bulundular, zaman yaklaşmıştır demeye başladı... şeriatın bütün yasaklarının helal olduğuna dair fetva veriyordu, Mehdi'den böyle öğrendik diyordu. Birçok kimse ona biat etti. O da kendisini Mehdi taraftarı olarak tanıttı. Bazıları ona yönelecek rükû ve secde etmeye bile başladı, Anadolu diyarında büyük bir fitne çıktı, öyle ki on iki gün içinde çoluk çocuk, kadın erkek elli bin kişi ona tabi oldu”⁸³¹

Bu ifadeler Şah Veli'nin isyanının daha önceki Kızılbaş temayül-lü isyan hareketleriyle olan bağlantısını gösterir. Ancak aşağıda sözü edileceği gibi Şah Veli, Turhal'da değil Sızır adlı bir mevkiden huruç edecektir. Bu isyanda Şah İsmail'in rolü olduğu ve Şah Veli'nin onun taraftarı olarak hareket ettiği de açıktır. Bazı kaynaklarda Bozoklu Celal adıyla da anılan, hatta bundan sonra asiler için kullanılacak “Celâli” tabirinin ondan kaynaklandığı bilinen bu şahıs, “Bana ok batmaz ve kılıç kesmez ve üstümden yavuz yel esmez, halife-i zaman ve mehdi-i devranım..” diyerek⁸³² Osmanlı birliklerinin Mısır seferi sonrası dönüşünü fırsat telakki ederek harekete geçti ve Bozok yöresinde köylere kasabalara saldırarak isyanını başlattı.

830 Lütü Paşa, *Tarih*, s. 282-283.

831 *Selîmşahmâme*, s. 387. Ayrıca benzeri ifadeler biraz farklı dille diğer kaynaklarda da yer alır: bunlar için bk. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 95.

832 Keşî, *Selîmşahmâme*, s. 129.

Onun ortaya çıkışı hakkında yakalanan bir müridinden elde edilen bilgiler son derece önemli olup Şah Veli'nin durumuna açıklık getirdiği gibi Şah İsmail ile de bağlantısını göz önüne serer. Yakalan şahıs Zile kazasına bağlı Eymir köyünden Derviş Zaifi'dir. İşkence altında yapılan sorgusunda Zaifi şu bilgiyi vermiştir:

“Alibeyoğlu Veys Bey sancağında (yani Şehsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Üveys Bey ve Bozok sancağını kastediyor) Sızır nâm köyde Şah Veli babası Şeyh Celal'in tekkesi var, Şeyh Celal ölücek Şah Veli Şeyh olmuş idi, öyle olsa Hudavendigâr hazretleri Mısır'da iken Şah Veli bir gün tekkesinden çıkıp Şah İsmail'e varmış idi, varup kendi Şah İsmail ile buluşacak, anda nakir ü kıtmîr musâlahatını görücek gene tekkeye gidip birkaç gün oturdu. Andan sonra bazı evkatte birkaç müridiyle Erzincan ve Karakeçili'ye ve Rum'a ve Malatya'ya ve gayrı yerlere varırdı. Ve'l-hâsıl ne söylemek gerek, Şah İsmail ile ittifak edip Koca nâm babayı Şah İsmail'e gönderip haberleşirdi. Bundan evvel altı ay miktarı var Koca Baba'yı Şah İsmail'e göndermiş idi. Bir ay var Koca Baba gelip cevap verdi ki Şah İsmail size selâm etti, ayıttı ki sen ki Celal oğlu Şah Veli'sin imdi göreyim seni Safer ayının on beşinde (*muhtemelen 5 Şubat 1519*) onda olan halifeler ile müritler ile pür-yarak olup çıkasız, o memleketi birbirine karıştırıp biz dahi bundan asker çekip ol tarafa varırız. Şah Veli bu haberi işiticek Baba'yı gene Şah İsmail'e gönderdi, işte biz dahi çıktık deyicek dört tarafa zikr olan halifelere adam gönderdi, anlar gelicek kendi dahi tekkeden huruç eyledi ve ol gün Gökoğlu Veli'yi Şah İsmail'e gönderdi ve şimdi Celaloğlu Şah Veli bu fesâdı karıştırıyürür dört tarafa halifelere adam göndermiş adam cem etmeddürür. Malatya'da Selmanlı [nâm] bir boy var anlara haber gönderdi ve Misis (Adana) önünde Kurise (Karaisa) [nâm] bir boy var anlara haber gönderdi. Canik'e dahi haber gönderdi. Bazı kimseler var onlar gelsin ve Osmancık'ta Arkıt suyu yüzünde bazı kimselere dahi haber gönderdi ve İskilip'e doğru bir yarmak üzerine olanlara haber gönderdi ki gelsinler dedi..”⁸³³

833 Bu önemli belge, diğer konuyla ilgili birkaç vesika dahil belgeler J.L. Bacque-Grammont tarafından Latin harflerine aktarılmıştır: “Notes et documents sur la revolte de Şah Veli b. Şeyh Celal”, *Archivum Ottomanicum*, VII (1982), s. 17-20.

Bu belge, Şah Veli'nin durumunu çok açık şekilde ortaya koyduğu gibi onun Bozok/Yozgat, Sivas, Malatya, Adana, Samsun-Ordu-Giresun hattına kadar taraftar toplamaya çalıştığını da gösterir. Şah Veli yeterince adam devşirdikten sonra önce Şehsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Üveys'in evini yağmaladı. Bu sırada yanında 4.000 kişi bulunuyordu. Rum (Amasya) Beylerbeyi Şadi Paşa bunlarla savaşmak üzere Zile'ye gitti. Etraftan asker toplamaya çalışırken Şah Veli'nin baskınına uğradı, yanındaki az sayıda askerle savaşa girdi. Ancak epeyi kayıp verdi, yaralı olarak Amasya'ya güçlüğüle çekilebildi. Sonra yeniden kuvvet toplayarak asinin üzerine yürüdü, fakat Şah Veli'nin yanında çok kalabalık bir topluluk biriktiği için bir şey yapamadı⁸³⁴.

Padişah bu haberi alınca derhal gereken tedbirlerin alınması için sert emirler yolladı ve vezirlik verdiği Ferhad Paşa'yı bölgeye sevk etti. Şehsuvaroğlu Ali Bey, Karaman Beylerbeyi Hüsrev ve Rum Beylerbeyisi Şadi Paşaları da yine harekete geçirdi. Hüsrev Paşa ve Şehsuvaroğlu 23 Nisan 1519'da birleşerek isyancıları takip etmeye başladı. Ferhad Paşa o sıralarda Ankara dolaylarındaydı. Asiler Osmanlı birliklerinin hareketi üzerine geri çekildi. Beylerbeyiler ve Şehsuvaroğlu bunun üzerine Ferhad Paşa'yı beklemeksizin ertesi günü peşlerinden yakalayıp savaşa giriştiler. Bozguna uğrayan asilerin çoğu katledildi, Şah Veli ve yakın adamları kaçmaya muvaffak oldu. Ancak kendisini takip eden Şehsuvaroğlu Ali'nin oğlu Üveys, aldıkları emir üzerine onu ve yakın adamını yakalayan Çungar cemaatiyle karşılaştı. Şah Veli'yi onlarına elinden alarak babasına götürdü. Şadi Paşa bu macerayı tafsilatlı bir rapor hâlinde padişaha bildirdi⁸³⁵. Ayrıca Şah Veli'nin yanında yakalanan ve bilgi sahibi olan birini de merkeze gönderdi. Şadi Paşa, onun canlı olarak padişah katına sevk edileceğini sandığını yazmıştı. Ama Şehsuvaroğlu onu canlı olarak değil kesik başını merkeze yollamıştı. Keşfi'ye göre Şehsuvaroğlu halkın nazarında ölümsüz bir yüce varlık olarak şöhet kazanmış olan Şah Veli'ye "gerçekten ok batıp batmadığını, kılıç kesip kesmediğini"

834 TSMA, nr. E. 5293'deki Şadi Paşa'nın mektubunun orijinal mektubu: Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ck. 21. Konuyla ilgili belgeler için ayrıca J.L. Bacque-Grammont, "Aynı Makale", s. 5-69

835 TSMA, nr.E. 3295, nr. E. 6384: faksimile metinleri: Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ck. nr. 22 ve 23. Keza Grammont, "Aynı Makale", s. 31-33.

herkese göstermişti⁸³⁶. Yakalanan taraftarları ise esir olarak Trabzon vilayetine sevk edilip burada satılmıştı⁸³⁷. Şehsuvaroğlu Ali Bey ise gönderdiği mektupta Şah Veli taraftarlarının kaçarak Kırıklı ve Karakeçili aşiretleri içinde saklandıklarını, fesat çıkarıcıların buralardan sürülmesinin gerektiğini yazmıştı⁸³⁸. Böylece bu önemli isyan hareketi çok daha fazla yayılmadan geçici de olsa önlenmişti, fakat huzursuz ortam 1530'lara kadar Anadolu'nun ciddi manada sarsılmasına yol açacak yeni isyanları doğurmakta da gecikmeyecekti. Ferhad Paşa'nın peşinden bu meseleyi takip için harekete geçen padişah Edirne'den ayrılıp Babaeski'ye geldiğinde Şah Veli'nin yakalandığı ve katledildiği haberi ulaşmış, bundan dolayı rahatlamıştı. Fakat tam bu sırada bir kişi Ferhad Paşa'ya gelerek öldü sanılan Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'ın hayatta olduğunu, Anadolu'ya gelmek üzere bulunduğunu söylemişti⁸³⁹. Padişah da eğer bu haber doğruysa olaya karışan kimseleri katledilmesi emrini verdi:

“Ferhad, bu fitne verici haber tam tedbir gerektirir, bunun için ayrıca söze ihtiyaç yoktur. Sultan Murad ülke içine gelip girmişse bozgunculuğu büyük olur. Önceden tedbirini al. Ülke ileri gelenlerinden her kimle buluşup anlaşıp birleşmiş ise fırsat vermeyip hepsini kılıca yem yap.. sancağında her kimle gelip buluşmuşsa imkan vermeyip tutup bir bahane ile öldüresin..”⁸⁴⁰

Ferhad Paşa'ya ve Ayas Paşa'ya hüküm yollayıp Aksaray civarında toplanmalarını bildirmişti. Kendisi ise önce Edirne'ye tekrar yönelmişken sonra birden karar değiştirip İstanbul'a hareket etmişti⁸⁴¹. Bunun sebebi şehirde çıkan veba salgınına bağlanır⁸⁴². Muhtemelen sahte Şehzade Murad şayiasının da bunda rolü vardır. Bu arada Ferhad Paşa aldığı emir üzerine yöredeki halka çok sert davrandı, haksız yere birçok kimseyi suçlayıp çoğunu katletti, mallarına el koydu. Bununla birlikte bu haberin asılsız olduğu anlaşıldı. Amasya'da bu konuyla ilgili gözükten

836 *Selimnâme*, s. 132.

837 İdris-i Bitlisi, *Selimşahname*, s. 388.

838 TSMA, nr. E. 6942'deki belgenin neşri: Grammont, “Aynı Makale”, s. 62-63.

839 İdris-i Bitlisi, *Selimşahname*, s. 388.

840 Celalzâde *Selimnâme*, s. 217-218.

841 Keşfi, *Selimnâme*, s. 132-133.

842 Hammer, IV, 245.

bir nalbant yakalanarak padişahın huzuruna çıkarıldı. Bunun beyanına göre harekete geçen soruşturmacılar, Sabuncu İbrahim diye birini bulup İstanbul'a getirdi. Bu şahıs Şehzade Murad diye birinin Üsküdar'da ölmüş olduğunu söyledi. Padişah mezarı buldurup açtırdı, ancak bunun Murad'a ait olmadığı anlaşıldı⁸⁴³. Böylelikle bir küçük şayia, Ferhad Paşa'nın lüzumsuz gayretkeşliğiyle büyümüş ve birçok kişinin hayatına mal olmuştu.

İstanbul'a hareket etmeden önce Edirne'de kaldığı sürede çeşitli ülkelerden gelen elçileri kabul eden I. Selim, batılı devletlerle olan ilişkileri gözden geçirmiş, özellikle Avrupa'da papanın önderliğinde gelişen yeni bir Haçlı seferiyle ilgili hazırlıklarını dikkatle izlemişti. Medici ailesinden gelen Papa X, Leo 1513'te papa olduktan sonra yeni bir Haçlı seferi için ciddi manada faaliyete geçmişti. Doğu'yla ilgili iki devleti Venedik ve Macar Krallığını şüphesiz ilk hedef olarak görüyordu. Ancak Venedik 1513'te I. Selim ile eski anlaşmaları yenilemiş, doğu ticaretini düşünerek Osmanlılarla ilişkisini daha da kuvvetlendirmeyi tercih etmişti. Hele Suriye ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girişinin ilk belirtileri açık şekilde ortaya çıktığında I. Selim'e daha önce sözü edildiği gibi iki elçi yollayıp (Luigi Mocenigo ve Barthalemeo Contarini) Suriye ve Filistin sahillerindeki limanlarda tüccarlarının haklarını garanti altına almaya çabalamıştı. Kıbrıs için de Memlûklere ödediği vergiyi Osmanlılara ödemeye hazırды. 8.000 altın miktarındaki bu verginin ödenmesi işi ahitname ile teminat altına alınmıştı.

Macar Krallığının durumuysa daha farklıydı. Osmanlı-Macar sınır boylarında çatışmalar eksik olmuyordu, ama bunlar sıcak ve topyekün bir mücadeleye de dönüşmemişti. Bu "küçük savaş" ortamı daha önce de belirtildiği gibi Macar elçileriyle görüşmeyi ve anlaşma yenilemeyi engellememişti. Mesela Elçi Martin Czobor Edirne'de müzakerelerde bulunurken Vesprim Piskoposu Peter Berizslo Sava ve Una Nehirleri boylarında Osmanlı sınır güçleriyle çarpışmış, Osmanlı tarafı burada 2.000'e yakın kayıp vermişti. Keza Erdel Voyvodası Zapolya da Eflak'a girerek Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmuştu. Buna mukabil Osmanlı sınır birlikleri karşı hücumlarını sürdürüyordu. Papa X. Leo işte

⁸⁴³ Cclalzâde, *Selîmnâme*, s. 214-218. Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 386-387;

bu çatışmalar dolayısıyla Macar krallığının I. Selim ile anlaşma teşebbüslerinde bulunmasını anlamıyor, Haçlı Seferi için onları ön plana oturtmaya çalışıyordu. Macarların ise Papa'dan böyle bir hareket için maddi beklentileri vardı. X. Leo, 1514'te Macaristan'a dönen Kardinal Tomas Bakocz'a, Macaristan'da Haçlı Seferi vaazları verme ve katılacak olanların da günahlarını bağışlama yetkisi tanıdı. Macar meclisi bunu iyi karşıladı, fakat itiraz edenler de yok değildi. Bununla beraber Haçlı seferi ilan edilir edilmez, sefer için toplanan büyük köylü yığınları, alt rutbeli ruhbanın da tahrikiyle Türkler yerine, Macar soylularını, şatoları hedef aldılar. Çıkan korkunç isyan Macaristan'ı çok sarstı, bir yıl boyunca sürdü, ortalığı yangın yerine döndürdü ve kanla bastırıldı. Ertesi yıl Papa bir miktar para yardımı yapacağını bildirince, Zapolya Semendire ile Belgrad arasındaki bölgeye indiyse de Semendire Kalesi muhafızlarınca geri çekilmeye zorlandı. Meselenin I. Selim tarafından fazla büyütülmediği ve 1516'da Mısır Seferi arifesinde Macarlarla anlaşma sağlandığı bilinmektedir. Hatta İlvornik'i yönelik Macar saldırısı ve sancakbeyinin hayatını kaybetmesi bile 1519'da iki tarafın yeniden anlaşma tazelemesini engellememişti.

Papa bu iki teşebbüsünden bir sonuç çıkmayacağını kavrayınca Fransa'ya yöneldi. Henüz tahta geçmiş olan genç kral I. François, Milano Dukalığı üzerindeki hâkimiyet iddialarını Margnano Savaşı'ndaki (Eylül 1515) başarısıyla perçinlemişti ve âdeta İtalya'nın kaderini eline geçirmişti. Papa bu durum karşısında ona isteksizce boyun eğmiş, fakat aynı zamanda Fransa kralını Kutsal Savaş'ın öncüsü ilan etmişti. Ancak bundan bir sonuç çıkacağına benzemiyordu. I. Selim'in Mısır Seferi arifesinde Macarlarla anlaşma yollarını araması; zaten köylü isyanlarıyla sarsılmış, hazinesi boşalmış Macar kralı için uygundu. Daha önce de temas ettiğimiz üzere, Papa bu görüşmeleri engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı. Ayrıca bu sıralarda Rodos Şovalyeleriyle yazışmış, cesaret verici telkinlerde bulunmuştu. Avrupa'da barışı sağlama ve Türklere karşı savaş açma niyetinden vazgeçecek gibi gözükmeyen Papa, 1516 Mayıs'ında Fransa'ya yeni bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu. Osmanlıların Suriye'deki başarılarını haber alınca I. François'i yeniden heveslendirmeye çalıştı. Üstelik İtalya'yı ve Dalmaçya'yı hedef alan 200 gemilik bir Osmanlı donanmasının hazır beklemekte olduğu

haberini de iletliyordu. Ona karşılık veren Fransa kralı olumlu görüşler bildiriyor, barış sağlandıktan sonra Türklere ve Hıristiyanlığın bütün düşmanlarına karşı hükümdarların toplanıp ortak bir kararla savaşa girmelerini çok arzuladığını, destek vereceğini söylüyordu. Ancak bu sıralarda İmparator Maximilian, Navar Kralı Katolik Ferdinand ve I. François arasındaki çekişme artma eğilimi göstermekteydi. Belki de bu yüzden imparator, Osmanlı-Macar ateşkesi sırasında böyle bir dostluk anlaşmasına kendisinin de dâhil edilmesini istemişti.

Papanın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama rüyası ise sürüyordu. Sonunda papa, Lateran'daki konsilde (16 Mart 1517) Türklere karşı savaş ilanı kararı alınmasını sağladı. Tecrübeli komutanlara Türk savaşıyla ilgili planlar yaptırttı. Altı ana madde hâlinde soru hazırlayarak bunlara cevap istedi:

1. Savaş yapılmalı mı? 2. Saldırı mı yoksa savunma savaşı mı olmalı? 3. Savaşa engel olacak neler vardır ve nasıl yok edilebilir? 4. Savaşa bütün hükümdarlar mı yoksa bazıları mı katılmalı, bunlar hangileri olabilir? 5. Savaş hangi imkânlarla yürütülebilir? 6. Savaş nasıl gerçekleştirilebilir?

Bunlara verilen cevaplar savaşın ve seferin stratejini belirlemekte faydalı olacaktı, ancak her şey gelip paraya dayanıyordu. Asker sayısı 60.000 piyade, 12.000 hafif, 4.000 ağır süvari olacaktı. Donanma için Venedik, Ceneviz, Napoli, İspanya ve Portekiz ile İngiltere'den istifade edilebilirdi. Hazırlanan ayrıntılı raporları papa İmparatora ve Fransa kralına yolladı, vekilleri de diğer hükümdarlara bildirdi. I. François buna müspet cevaplar verdi (23 Eylül 1517). İmparator da yine cevaplarını hazırladı, fakat bu cevabî mektup 1518 Şubat'ında ancak Roma'ya ulaşmıştı⁸⁴⁴. Aldığı cevaplar aslında her iki büyük hükümdarın birbirine karşı olan kıskançlıklarını yansıtıyordu, fakat diğer krallardan gelen olumlu mesajlarla papa 14 Mart 1518'de St. Maria Minerva Kilisesi'nde bir ayin düzenleyerek bu sevindirici durumu ilan etti; ancak inceden inceye planlanmış ve düşünülmüş olan Haçlı Seferi kararının fiiliyata geçirilmesi çeşitli problemler yüzünden mümkün olmadı.

⁸⁴⁴ Setton, *The Papacy*, III, 176-178.

11 Ocak 1519'da İmparator Maximilian'ın ölümü ve başlayan imparatorluk mücadelesi Avrupa'daki konjonktürü tamamen değiştirmişti. Haçlı Seferi düşüncesi ise iyi bir fikir jimnastiği olmaktan öteye gitmedi⁸⁴⁵. Hatta Venedik elçisi Contarini'nin 3 Nisan 1519 tarihli raporuna göre İspanyollar bile padişaha bir elçi göndererek anlaşma zemini yoklamışlardı. Elçi Kamame Kilisesi ile Hıristiyan keşişleri için Memlük sultanlarının kabul ettiği muafiyetlerin devamını istediklerini bildirmekteydi. Padişah bu elçiyi iyi karşıladı ve ona eğer bizzat İspanya kralının tam yetki ve mektup verdiği bir elçi gelirse, söz konusu istekleri kabul edebileceğini ifade etmişti⁸⁴⁶. Macarlarla da muahede uzatılmış, Kıbrıs için ödenecek parayı getiren Venedik elçisini kabul eden padişah alışılmışın dışında olarak elçi huzurundan ayrılırken ona hitap etmiş: "Venedik hükümeti son muahede hükümlerine harfiyen riayet ettikçe onlarla sulh halinin süreceğini" söylemişti⁸⁴⁷.

Padişahın 1519 Nisan'ında İstanbul'a dönüşünden sonra yaptığı ilk iş donanmanın hazırlıklarını tamamlaması oldu. Bütün yaz boyunca bu işlerle uğraştı. Bu arada deniz kenarında Mermer Köşk'ü yaptırmıştı. Bu hazırlıklarının hedefinin ise Rodos olduğu açıktır. Çünkü Mısır ve Suriye'nin ele geçirilmesinin ardından İstanbul ile olan bağlantıda büyük bir engel gibi duran bu ileri Hıristiyan karakolunun ortadan kaldırılması hem stratejik açıdan hem de ticari seyrüseferin emniyeti bakımından zaruri görünüyordu. Ancak tam da bu sıralarda yukarıda söz edildiği gibi Anadolu'da çıkan Safevi yanlısı isyan sebebiyle doğu sınırlarında da karışıklık hüküm sürüyordu.

Bu noktada Lütfi Paşa'nın, Mısır Seferi dönüşünün ardından padişahın Edirne'de iken çıktığı uzun süreli bir av vesilesiyle naklettiği bilgiler ilginçtir. 1518 kışında Gümölcine taraflarına ava çıkan padişah, Karasu Yenicesi adlı mevkiye iken denizden bazı Hıristiyan gemilerinin Trakya sahillerini yağmalayacağı haberini almıştı. Durumu derhal tahkik ettiren I. Selim bu gemilerin Taşoz adasında pusuya yattıklarını öğrendi. Bunlar gördükleri iki kayığın ardında Osmanlı filosunun olduğunu sanarak

845 Bu Haçlı seferi tasavvurları ve faaliyetleri için Zinkeisen, *GOR*, II, 566-610; Setton, *The Papacy*, III, 172-194.

846 Venedik elçi raporundan naklen Hammer, IV, 245.

847 Hammer, IV, 245.

adaya dağılmışlardı. Bu durum padişaha iletilince hemen adaya asker sevk edildi. Çok ağır kış şartları hüküm sürdüğü için adaya sığınanlar zor durumda kalmış, 70-80 kadarı yakalanarak padişahın bulunduğu yere gönderilmişti⁸⁴⁸. Muhtemelen bunlar Ege Denizi'nde dolaşan ve Rodos'a bağlı faaliyet gösteren Hıristiyan korsan gemileriydi. Bu olayın faturasının da Rodos Şövalyelerine kesilmiş olması ihtimal dâhilindedir.

Haydar Çelebi de onun Rodos seferine çıkmak için hazırlık yaptığını gemiler tedarik edip toplar döktürdüğünü, kürekçi toplattığını açık şekilde belirtir⁸⁴⁹. Keşfi ise Kaptan Cafer Bey'e padişahın verdiği talimattan söz eder. Padişah donanmanın durumunu sorunca Cafer Bey bütün teknik alt yapının hazır olduğunu, ancak insan gücü yani azeb eksikliği çekildiğini bildirmişti. Bunun üzerine derhal kadırgaların ihtiyacı için kürekçi toplanmasına girişilmişti. Bunun sonucu Kağıdhane ve İstanbul yöresi kürekçilerle âdeta dolmuştu. Fakat arzu edilen sefere çıkılamadı, zira nücum ehli bu yılın evvel ve ortasının gayet uğursuz olduğunu, ayrıca havanın da uygun bulunmadığını söylemişti. Bunun üzerine sefer sonraki seneye tehir olunmuştu. Hatta gelen kürekçilere harçlıkları verilerek, gelecek yıl tekrar gelmeleri için tembihatta bulunulmuştu. Ayrıca deniz seferi için mevsim geçmişti, rüzgârlar ters esmeye başlamıştı, gemilerin kalafatları henüz bitirilmişti ve daha kurumamıştı⁸⁵⁰.

Gerçekten de mevsim donanmanın sefere çıkması için çok geçti. Fakat padişahın bu konuda ısrarcı davrandığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber her türlü zorlamalara rağmen, topladığı genel meşveret divanında ulema Rodos üzerine sefere çıkma isteğini uygun bulmadı, hatta mevsimi bir tarafa bırakarak doğrudan doğruya Anadolu'daki karışıklıkların da rolüyle Şah İsmail üzerine yürünmesinin daha öncelikli olduğu yolunda fetva çıktı:

“..Mevâli-i izâm ve suleha-i fihâm ve sâir erkân-ı saltanat ve âyân-ı devlet ile müşâvere edip Şah İsmail emri itmâmı, kal'a-yı meni'a-i mezbûre fethinden ehem ve akdemdir deyü aklen ve

848 *Tarih*, s. 282.

849 “Ruzname”, s. 499

850 *Selinnâme*, s. 137.

naklen, örfen ve şer'an fetva verildikde zarurî ol azîmetten ki filhakika ol mevsimde sevab değildir, feragat kılındı.»⁸⁵¹

Bazı kaynaklarda I. Selim'in Rodos Seferi için pek hevesli bulunmadığı, bunu paşaların zoruyla planladığı, fakat yapılan hazırlıkların yeterli olmadığını görünce kızıp bundan vazgeçtiği ifade edilir⁸⁵². Fakat Haydar Çelebi'nin naklettiği bilgiler bu fikrin doğru olmadığına işaret eder. Aksine böyle bir sefer için bastıran ve hazırlıkları başlatan bizzat I. Selim'dir. Daha sonraki tarihçilerden Hoca Sadeddin Efendi ise muhtemelen divanda padişaha karşı çıkılmasının gerekçesini padişahın meşruiyeti açısından problemlili bulmuş olacak ki seferden vazgeçenin paşaların istekliliğine rağmen I. Selim'in kendisi olduğu tezini ortaya atmıştır. Bu bilgi modern çalışmaları da etkilemiş benzerdir. Diğer *Selimnâme* literatüründe böyle bir bağlantıya dair bilgi bulunmaz. Hoca Sadeddin Efendi, babası Hasan Can'dan duyduğunu belirterek padişahın seferden vazgeçme sebebini mealen şöyle anlatır:

“Babam merhum dedi ki saray ağaları arasında seferin açılacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Fakat padişahın tutumunda bu yönde bir değişiklik görmüyorduk. Bir gün Eyüp Sultan ziyaretine çıkmıştı. Kapı dışında Yavedud Tekkesi'ne bitişik büyük bir türbenin karşısına geldiğinde atını durdurup Fatıha okudu. Ben de onun hep ardından giderdim. Duadan sonra beni çağırdı. Bu mezarın kime ait olduğunu bilip bilmediğimi sordu. Ben de bilmediğimi söyledim. O zaman bana bunun sütannesinin mezarı olduğunu bildirip hakkında iyi şeyler anlattı. Sonra birden gözünü denize çevirdi. O günlerde kızaklarda yapılan dağ gibi derya yüzünü kaplayan kadirgalardan biri ki kaptan kadirgasıydı, Eyüp'e doğru geldiğini gördü. Hemen o anda kızıp bu kadirgayı niçin izinsiz hareket ettirdiklerini, henüz sefer kesinleşmemişken, niçin denize salınmış olduğunu sorup Kaptan Cafer Bey'in katlini emretti. Ancak Pîrî Paşa araya girip bunun yeni yaptırılan kadirgalardan biri olduğunu, denemek için suya salındığını ifade etti. Özürler dileyerek padişahı sakinleştirdi. Ama padişah vezirlere söylenip atının dizginlerini ülkeler fethetmeye yöneltmişken

851 “Ruznâme”, s. 499.

852 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 244.

bir harami kalesini almak için kendisini niçin bu kadar teşvik ettiklerini sordu ve kale fethinin ana dayanağı baruttur, kaç aylık barutunuz vardır dedi. Ayrıca sefer için gereken alet edevatın da hazırlanıp hazırlanmadığını öğrenmek istedi. Vezirler zahire ve diğer araç-gereçlerin hazır olduğunu bildirmekle birlikte barut konusunda bilgileri olmadığı için bir şey söyleyemediler. Ertesi gününe kadar izin isteyip durumu öğrendikten sonra kendisine bildireceklerini ifade ettiler. Ertesi günü de dört aylık barutun biriktiğini ve ihtiyacı karşılamaya yeterli olacağını söylediler. Padişah bunun üzerine kızgın bakışlarla, ulu atam Sultan Mehmed Han zamanında olan Rodos kuşatması başarısızlığını henüz unutmamışken bu kırgınlığı daha da mı artırmak istersiniz, şimdi sefere bizzat benim katılmamı beklersiniz, beyhude varılıp eli boş dönmek durumu hasıl olursa hiç birinizi sağ komam bunun gibi bir kalenin fethi için dört aylık barut hiç yeter mi? bunun iki katı süre yetecek kadarı bile olsa bu kadarla dahi kaleyi almak büyük başarı sayılır, bu gibi zayıf tedbirlerle ben sefere çıkmam, kimse-nin sözüyle hareket etmem, gerçekte bize sefer yoktur, meğer ki ahret seferi ola diye karşılık vermişti”⁸⁵³.

Bu ifadeler Rodos Seferi'nin zorluklarının padişah tarafından bilindiğini ve gereken hazırlıkların tam olarak yapılmadan böyle bir sefere çıkmakta büyük güçlükler bulunduğu yönünde kanaate sahip olduğunu okuyucuya belirtmek üzere yazılmış satırlardır. Daha sonraki devlet adamlarına bir nevi “muhayyel hikâyelerle” ders vermeyi amaçlar. Padişahın Rodos Seferi kararı aslında stratejik açıdan bakıldığında doğru bir düşünüş tarzını ortaya koyar. Fakat Haydar Çelebi'nin yazdığı gibi ulemadan gelen baskılar önemli görünmektedir. Zira Doğu'da çıkan karışıklıklar henüz dinmemiştir, üstelik padişah da Şah İsmail ile olan hesaplaşmasını yarım bırakmıştır. Bunun bir an önce tamamlanması ve Müslümanlar üzerindeki zulmün, fitnenin ortadan kaldırılması, “kâfir üzerine yapılacak gazadan” daha evla görülmektedir, ayrıca bu dinî bir vecibedir. Ulemanın bu kanaatinin I. Selim üzerinde ciddi şekilde sarı-sıcı bir etki yaptığını tahmin etmek zor değildir.

853 Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü'r-tevârih*, II, 389-390.

Aslında Padişah denize çok önem vermiş, babasından miras aldığı donanmayı daha da güçlendirmek istemişti. Büyük harcamalar yaparak gerçekleştirdiği hazırlıklarının semeresini böyle bir seferde görmek istemesi pekâlâ mümkün gözükmektedir. Sadece Osmanlı kaynakları değil, Venedik kaynakları ve elçi raporları da donanma hazırlıkları tersane inşasına özel bir dikkat vererek konuyu teferruatlı şekilde senatolarına bildirmiştir. Padişahın deniz işlerine verdiği önemi Lütü Paşa yine bir başka muhayyel anekdotla aktarmıştır. Bazı modern çalışmalarda hiçbir tenkide tabi tutulmadan ve yazılış döneminin durumu da dikkate alınmaksızın tekrarlanagelen bu ifade şöyledir:

“Bir gün Sultan Selim Han merhûm... Kemalpaşazâde merhuma demiş ki, Tersaneyi üç yüz adet yaptırmak isterim, ta Galata Hisarı'ndan Kağıthane'ye dek olmak gerek diye buyurmuş, niyetim feth-i Efençtir diye buyurdukta molla dahi şevketlü padişahım siz bir şehre mukimsiz ki anın velinimetini bahrdır, bahr emin olmayınca gemi gelmez, gemi gelmeyince İstanbul ma'mûr olmaz diye buyurmuşlar..”⁸⁵⁴.

Lütü Paşa, bu işin I. Selim'e nasip olmadığını, Kanuni zamanında gerçekleşmiş olduğunu da ekler. Bu konuşmanın doğru olma ihtimali zayıf gözükmektedir. Zira Lütü Paşa olaylı şekilde veziriazamlıktan ayrıldıktan sonra bir nevi siyasetname olan bu risalesini kaleme almış ve daima örneklerini I. Selim'e atfederek, kırgınlığını zimnen de olsa gösterip, önceki devri övmeyi tercih eder bir tavır takınmıştır. Ancak bu durum I. Selim'in tersane inşası ve donanma oluşturulmasına önem vermediği anlamına gelmez. Benzeri şekilde Celalzâde de padişahın Pîrî Paşa ile olan konuşmalarını aktararak, tıpkı Lütü Paşa'nın yaptığı gibi devrine mesaj vermek istemiştir:

“Bir gün padişah İstanbul'da iken divan olup merhum Pîrî Paşa içeri girip buluştular. Padişah, paşaya hitap ederek: kâfiristan iklimlerinde memleketler varmış, içinde muazzam şehirler, muhkem surlar ve burçlar, büyük kaleler bulunmaktaymış ve denizlerinde birçok mamur adaları mevcutmuş; Onların padişahları hep kâfirmiş, küffara layık mıdır böyle memleketleri

854 “Lütü Paşa Âsafnâmesi”, haz. M. Kütükoğlu, *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 88-89.

zapt edeler, dünyada hüküm süreler, gayret-i İslam yok mudur, onların tedarikini görmek hatırıma gelir deyip fikrini sormuş. Pîrî Paşa hemen padişahın ne maksatla bu konuyu açtığını anlayarak, eğer emriniz olursa memleketimizden 500-600 kadirga ve kalyete yapılınsın diye cevap vermiş, padişah buna memnun olarak 'Emrettim hemen yapılsın.' diye tembihatta bulunmuş. Bunun üzerine gemi yapmak için gerekli malzemenin temini maksadıyla her tarafa haberciler yollandı. Şimdiki hâlde tersanelerin olduğu mahal o devirde tamamen mezarlık durumundaydı. Hemen aynı gün işe başlandı, mezarlarda olan cesetleri başka yere nakledip bir yerde geniş hendek açılarak bütün kemikler oraya yığılıp gömüldü. Tersane yeri iyice temizlendi. Üç ay geçti Venedik beylerinin adamları gelip mektup getirdiler. Bu haber kâfir memleketlerine eriştiğinde demişler ki Sultan Selim Han Acem ve Arap memleketlerini feth etti. Şimdi sıra bizim memleketimize geldi. Onunla karşılaşmak ve savaşmak için gücümüz yetersizdir. Zaruri ona tabi olalım diye ünlü Frengistan hükümdarlarından sekizi bir araya gelip hediyeler ve üçer yıllık haraçlarıyla elçiler tayin etmişler..."⁸⁵⁵.

Metne dikkat edilirse burada da Celalzâde yanında hizmet verdiği Pîrî Paşa'yı öne çıkarmak için böyle bir konuşmayı verme ihtiyacı hissetmiş olduğu anlaşılır. Tersane yapımı ve donanma hazırlığı meselesi yine zemine yerleştirilmiş, fakat aktörler farklılaştırılmıştır. Bu hikâye de daha sonraki tarihçiler tarafından benimsenerek aktarılagelmiştir. Özellikle XVI. asrın sonlarında Gelibolulu Mustafa Âli bunu biraz daha değiştirerek farklı bir varyant haline getirmiştir. Ancak Âli bunu *Selîmnâme*'den değil 1570'de Celalzâde'nin ağzından duyarak anlatmıştır⁸⁵⁶. Bunun dışında Âli, derya seferinden gelen gemilerin karaya çekilip bakımının yapılması için gereken tersane gözlerinin çok sayıda mahzenle birlikte yapımına başlanmış olduğunu ve bu işin Kanuni Sultan Süleyman zamanında bitirildiğini belirtir. Tersane gözleri "efrenç memleketlerinde" olanlara benzer şekilde inşa ettirilmişti. Ama iki yüz gemiye vefa edecek derecede tekmil edilmesi yani tamamlanması, Sultan Süleyman zamanına müyesser olmuştu. Tekrar belirtmek lazım

855 Celalzâde, *Selîmnâme*, s. 44-45.

856 *Kimbiü'l-abbâr*, I/2, s. 1120-1123.

gelirse, nakledilen anekdotları kullanırken azami ölçüde dikkat etmek gerektiği, bunların tenkide tabi tutulmaksızın donanma ve tersane işi için örnek gösterilmesinin probleme yol açacağı sarihdir.

İskender-i Zamanın Ebedi Âleme Göçü: Kaçınılmaz Son

Rodos Seferi'ni amaçlayan I. Selim'in karşı karşıya kaldığı muhalefet sebebiyle canının sıkıldığını ve bu duruma çok kızarak seferden vazgeçtiğini belirten Haydar Çelebi, onun yeniden Edirne'ye gitmek üzere 2 Şaban 926'da (18 Temmuz 1520) İstanbul'dan ayrıldığını yazar. Ancak bu sıralarda sağlığında ciddi manada bozulma olduğu yolunda bilgi yoktur. Fakat eğer Hoca Sadeddin Efendi'nin babası Hasan Can'dan naklettiği bilgi doğruysa, hareketinden birkaç gün önce bahçede gezinirken sırtında bir ağrı olduğunu ve diken batması gibi bir sızı duyduğunu Hasan Can'a söylemişti. O da bunun önemsiz bir şey olabileceğini, belki ağaçtan düşen bir kıymık, yahut bir dikenden kaynaklandığını bildirip kontrol etmek için izin istemiş, ancak elle yapılan yoklamada bir şey bulunamamıştı. Sızı devam edince bu defa Hasan Can onun sırtını açarak bakmış ve kıllar arasında ucu beyazlamış bir sivilce görmüştür. Padişah bunun sıkılıp patlatılmasını istemiş, fakat Hasan Can bunun tehlikeli olabileceğini merhem sürerek beklenmesi gerektiğini söyleyince padişah da ona "Biz çelebi değiliz ki küçük bir çıbandan dolayı cerraha başvuralım." diye cevap vermişti. Ertesi günü ise hamama giderek tellağa çıbanı sıktırılmıştı. Fakat bu durum onu rahatlatmak yerine daha da ıstırap verici oldu⁸⁵⁷. Bunun basit bir çıban değil bir ur olma ihtimali daha yüksektir. Nitekim Haydar Çelebi, Edirne'ye yola çıkıldığında padişahın iki omuzu arasında sağ tarafa doğru inci tanesi şeklinde bir urun ortaya çıktığını yazar⁸⁵⁸.

Onun Edirne'ye hareketi Batı'ya karşı çıkacağı bir seferin habercisi olarak kaynaklarda yerini almışsa da bu sırada İstanbul'da çıkan veba salgını dolayısıyla dinlenmek ve hastalıktan kaçınmak için buraya hareket etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Padişahın veba hastalığından etkilendiği söylenebilir, omuzu arasında çıkan bu urun da veba

857 Hoca Sadeddin, *Tâcîi't-tevârih*, II, 392.

858 "Ruznâme", s. 499.

yumrusu olma ihtimali yüksektir. Yol esnasında giderek ur büyümeye başlamış ve padişahın ıstırabı da artmıştı. Yanında kapıkulu askerleriyle birlikte Ferhad Paşa bulunuyordu. Sıhhatinin kötüye gitmesi sebebiyle artık arabaya binmeye mecbur olmuştu. İstanbul'dan getirilen hekimler buna bir türlü çare bulamadı. Hekimbaşı Ahi Çelebi'nin gösterdiği ihtimam da bir işe yaramadı. Yaraya zift yakısı konulmuş, fakat faydası olmamıştı. Padişah muhtemelen ağrılarından kurtulmak için afyon kullanmaya başlamıştı. Doktorlar bunu yasakladılarsa da ıstırabı yüzünden bundan vazgeçmedi⁸⁵⁹. Kasığına beliren hıyarcık onun vebaya yakalandığının bir göstergesiydi. Çorlu yakınlarında Sırt köyüne geldiğinde artık hareket edebilecek durumda değildi. Zaruri olarak burada kalındı. Padişahın kötü durumu üzerine Edirne'deki Pîrî Paşa'ya ve Mustafa Paşa'ya haber yollandı. Bazı kaynaklara göre bu iki paşanın gelişinin ertesi günü hasta olduğu hâlde divana katılmış, tayin ve terfi işlerini görmüş, hatta otağın önüne de çıkarak kendisini göstermişti. Bu son divanında onun vezirlere halkın ve memleketin durum hakkında vasiyette bulunduğu, önemli işlerle ilgili Pîrî Paşa ile gizli görüşme yaptığı belirtilir. Hatta ortalığı yatıştırmak için paşaların padişahın iyi olduğu yolunda haber yaydıkları da anlatılır.

Hekimlerin müdahalesine rağmen hastalığı giderek ağırlaşan padişah, iki ay kadar burada umutsuz bir tedavi gördükten sonra 8-9 Şevval 926 (21-22 Eylül 1520) Cuma-Cumartesi gecesi sabaha karşı yakın adamı -tarihçi ve şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin babası- Hasan Can yanında iken vefat etti. Hasan Can'ın oğluna naklettiğine göre ölüm hâlinde onun tilavet ettiği Yâsin suresini tekrarlararken “selâm” ayetine geldiklerinde ruhunu teslim etmiştir. Artık çok iyi bilinen vefat anıyla ilgili rivayetler de Hasan Can'ın oğlu Hoca Sadeddin Efendi'ye anlattıklarından yayılmıştır. Hasan Can oğluna padişahın son günlerini anlatmıştı:

“Hastalığı boyunca merhum babam padişahın hizmetinden bir an eksik olmadı, geceden sabaha dek mum gibi yanan gönlüyle yanlarında el-pençe divan dururdu. Hizmetine ara verdiğinde de yüce buyruklarıyla yatağı ucunda otururdu. Gâh mübarek

859 Hammer, IV, 250.

elleri elinde gâh değerli ayakları dizindeydi. Cerrahlar ilaç yapmaya girdiklerinde sırtına dayanır, bazen de cerrahların ne yaptıklarına baktırırdı. Sadece ona güvenirdi. Tilavet ve telkin gereklerini ondan başka kimse eda etmemişti. Son nefesine dek bir nefes kadar dahi yanından ayrılmamıştı. Bana şöyle anlatırdı ki, ölüm vakti gelip çattığında bana seslendi ve şöyle dedi, ‘Hasan Can ne haldir’ ‘Ben kulu ona söyledim ki sultanım Allah’a yönelip onunla birlikte olma vakti gelmiştir.’ Bunun üzerine buyurdu ki ‘Ya sen bizi bunca zamandır kiminle bilirdin. Allah’a yönelişimizde kusur mu gördün.’ Ben dedim ki hâşâ bir an bile Allah’ı anmakta gaflet içinde olduğunuzu görmedim. Ama bu zaman ötekilere benzemez bundan dolayı ihtiyat olsun diye dedim’. Bir süre geçtikten sonra Yâsin suresini okumamı buyurdu. Bunun üzerine bir kere Yâsin’i okuyup tamamladım. Benimle sureyi tekrar ediyordu. İkinci defa “Selâmün kavlen min Rabbin rahim” ayetine geldikte gördüm ki mübarek dudakları sözü edilen ayeti okur gibi kıpırdıyordu ve sağ şahadet parmaklarını kaldırıp geride kalan parmaklarını sıkıp güçlü elleri ellerimde olup kolunu sıyırıp nabzını tuttum. Hekimbaşı Ahi Çelebi orada benim yaptıklarına bakıyordu. Çabamı görünce ‘Henüz yaşıyor, niye böyle acayip davranıyorsunuz!’ diye beni azarladı. Ben de dedim ki ‘Bu kapıda hizmet gördüğüm günden bu yana velinimetimin hizmetinde bir dakika bile yüz döndürmedim. Bu anda ona gereken hizmet budur, hekimlik bir durum artık kalmadı, cevherimiz elden gitti.’ Gereken hizmeti eda ettikten sonra gördüm ki yakın hizmetlileri ağlayıp bağrışırlar. Böyle sesli ağlamak ölümün duyulması anlamına gelirdi. Kargaşaya yol açar düşüncesiyle bunu engellemeye çalıştım. Birini sustururken diğeri başlıyordu, gördüm ki ağlamayı kesmezler, hemen daha sonra veziriazam olacak olan odabaşılardan Hazine Dar Ağası Süleyman Ağa’yı hademeleri susturmak için çağırttım. Ağa haberin duyulup yeniçerilerin hazineye el atmasından koruyordu, gidip vezirlere durumu bildirmeye kalkıştı. Hazineye takviye adamlar koymak için harekete geçti...⁸⁶⁰.

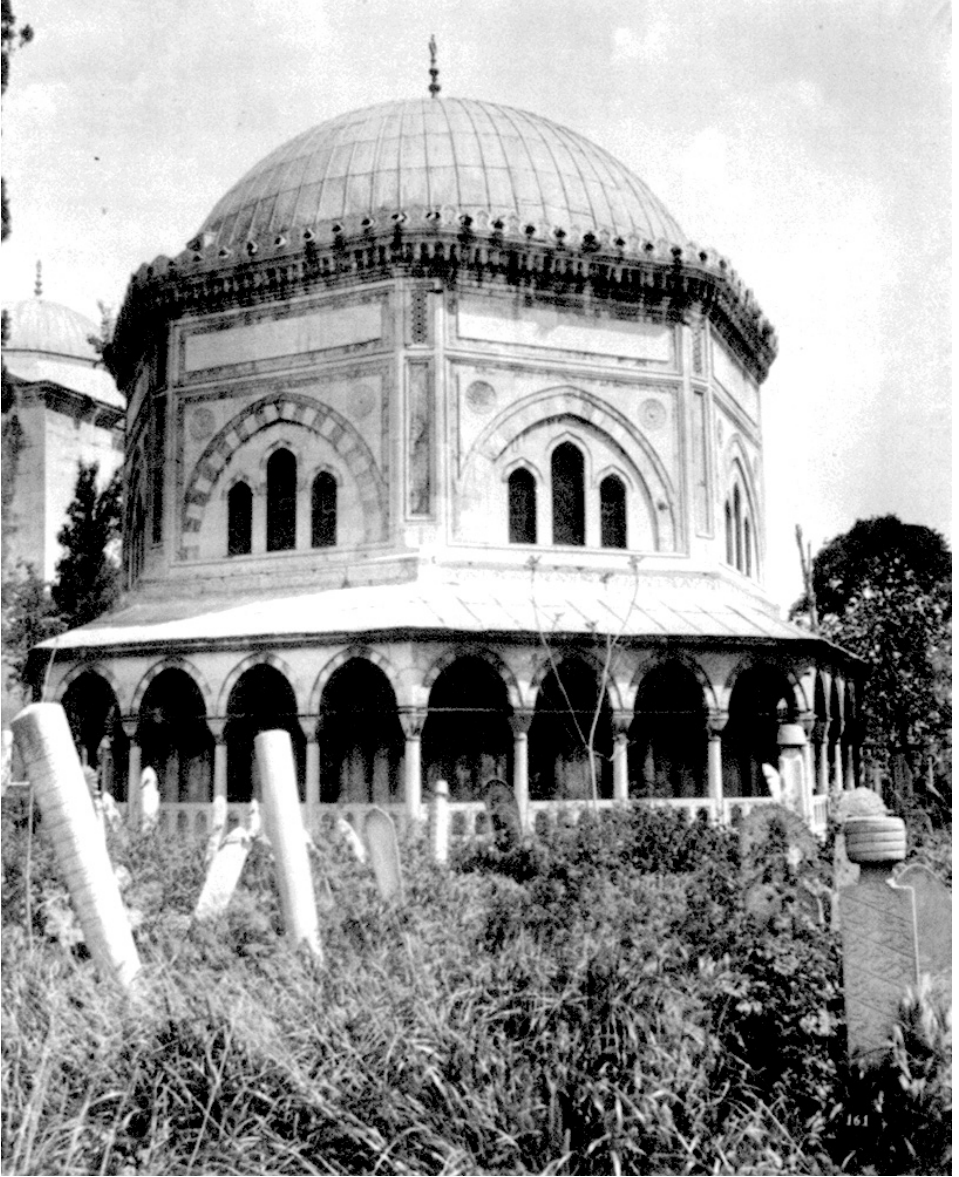
860 Hoca Sadeddin, *Tâciü’l-tevârih*, II, 395.

Bunun ardından Hasan Can padişahın ölüm haberini saklamak için nasıl çalıştığını Fil Yakup Ağa ile ortak hareket ederek durumun asker tarafından duyulmaması için önlem aldığını, o gece padişahın ölüm haberinin yayılmamasının büyük ehemmiyet taşıdığını, Süleyman Ağa'nın sürekli olarak kendisini taciz ettiğini, sonunda sabaha kadar onu sakinleştirdiğini, sabah olunca da Pîrî Paşa ile diğer paşaların içeri girip ağlamaya başladıklarını, özellikle Pîrî Paşa'nın bu aldığı tedbir dolayısıyla kendisine hayır dualar ettiğini belirtir. O gün her zamanki gibi divan toplantısı yapılmış padişahın durumu açıklanmamıştı. Terakkiler dağıtıldı, yeni görev tayinleri yapıldı, hilatler verildi. Görünüşte her şey normal ve alışılmış şekilde sürüyordu. Bu sırada hekimlerden Şah Kazvini, Hekim İsa ve Hekim Osman otağa girerek techiz ve tekfin işini gördü. Hasan Can bu yıkama işlemi sırasında padişahın iki kez sağ eliyle avret yerini örttüğünü bildirir. Bu sırada Şehzade Süleyman'a da haber yollanmıştı.

Padişahın ölümü, oğlu Süleyman'ın Manisa'dan İstanbul'a gelişine kadar gizli tutuldu. Şehzade Süleyman dört günlük bir yolculuktan Üsküdar'a gelmiş ve tahta oturmuştu. Bunun haberinin gelişi üzerine Pîrî Paşa artık I. Selim'in vefatını duyurdu. Paşa solakları ve kethudaları toplayıp : “Yoldaşlar, emir ve ferman Allah'ındır. Sultan Selim Han Hazretleri ahrete intikal eyledi. Padişahımız Süleyman-ı zaman hazretleri saadet ve ikbal ile İstanbul'da tahta oturdular, varın orada bulunun” demiş, bunlar başarılarındaki üsküflerini yerlere atıp üstlerine başlarına toprak saçmaya başlamışlardı⁸⁶¹. Haber orduya yayılınca ortalığı matem havası sardı. Çadırlar kaldırılarak İstanbul'a doğru yürüyüşe geçildi. Pîrî Paşa hazineyi mühürledi, korumasını vezir Mustafa Paşa'ya bıraktı, cenazenin nakil işini de Ferhad Paşa'ya verdi. Kendisi acele olarak İstanbul'a yollandı. Yeni padişaha biat edip gelişmeleri ona nakletti.

Padişahın cenazesini halk Edirnekapı dışında karşıladı (1 Ekim 1520). Burada büyük bir kalabalık toplanmıştı. Yeni padişah Sultan Süleyman da babasının cenazesinin ulaştığını duyunca derhal surların dışına kadar geldi. Arabadan indirilen tabutu bizzat Sultan Süleyman bir süre omzunda taşıdı, bir süre yürüdü, sonra vezirler tabutun altına

861 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 249, not. 56.

Sultan Selim Türbesi'nin bir asır evvelki hâli.

girdi. Cenaze bu şekilde Fatih Camii'ne kadar getirildi. Cenaze Namazını Zembilli Ali Efendi kıldırdı⁸⁶². Sonra da bugünkü türbesinin bulunduğu Mirza Sarayı denilen yerde (Sultanselim) defnedilmiş, üzerine geçici olarak bir çadır kurulmuş, daha sonra oğlu Süleyman tarafından buraya bir türbe ve cami yaptırılmıştır.

⁸⁶² *Hocazâde Mehmed Efendi'nin İtibâcî't-tevârîhi*, haz. A. Akgün (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995, s. 53-54.

SON SÖZ: ŞAHSİYET VE İMAJ

Onun sekiz yıl kadar süren saltanatı dönemi, Osmanlı tarihi için bir dönüm noktasını teşkil eder. Bu kadar kısa süre içinde saltanatının çoğunu seferde geçirmiş olması ve gerçekleştirdiği büyük fetihler Osmanlı tarihinde farklı ve hayranlık uyandıracak bir iz bırakmasına yol açmıştır. Özellikle Doğu meselelerini ele alışı ve bunlara kesin çözüm bulma çabalarıyla dikkati çekmiştir. Safevi tehdidini önlemesi ve onlara karşı ileride Osmanlı dinî düşüncesinin sınırlarını tayin edecek ölçüde katı Sünni anlayışı öne çıkartması aynı zamanda siyasi ve sosyal hayatta da mühim bir dönüşümün habercisi olmuştur.

Memlük sultanlığına son verışı ise İslam dünyasının tek bir bayrak altında toplanması projesinin ilk önemli adımını teşkil etmiştir. Böylece Osmanlılar önemli bir dinî misyonun temsilcisi olarak şöhret kazanmıştır. Onun, İslam dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olması, dönemin çağdaş bazı kaynaklarınca “hilâfet tahtının sultanı” şeklinde anılmasını dahi sağlamış gözükmektedir. Resmî belgelerde ise Mekke ve Medine'nin koruyucusu unvanıyla zikredilmiştir. Onun hiçbir zaman Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda siyasi amaçları olmadığı yolundaki fikirler⁸⁶³, kısa saltanatını göz önüne almayan değerlendirmelerdir. Zira onun mukaddes yerleri koruma altına alma düşüncesinin dolaylı şekilde Kızıldeniz'i içine almakta olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Osmanlı Devleti'nin siyasi bakımdan almış olduğu bu merhale, içerde sistemli bir idari yapının tesisini gerektirmiştir. Onun bu amaçla bazı yeni ekonomik ve idari uygulamaları devreye soktuğuna dair önemli karineler mevcuttur. Bununla birlikte tatbik ettiği ticari ambargonun sadece İran ve Arap tacirleri değil, Osmanlı ticareti için de

863 J. Aubin, “La politique orientale de Selim Ier”, *Res Orientalis*, VI (1994), s. 197-215.

Kanunî tarafından babası adına yaptırılan Yavuz Sultan Selim Camii'nin günümüzdeki hâli

hayli sıkıntı verici olduğu kolayca tahmin edilebilir. Hiç şüphesiz Mısır ve hinterlandının ele geçirilişi, kadim dünyanın milletlerarası ticari yol şebekesinin kontrolünü önemli ölçüde Osmanlılara sağlamıştır. Fakat bunun faydası ve işleyişi için bir sonraki dönemi beklemek gerekecektir. Ayrıca özellikle askerî alanda yeni düzenlemelerin yapıldığı da açıktır. Tersanenin genişletilmesi, yeni bir donanmanın hazırlanması, hafif ateşli silahların etkili kullanılışı, bir bakıma Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerine müteveccih olarak bu dönemin bir mirasıdır.

“Yavuz” lakabının şahsında “yaramaz, haşin” anlamından çıkarak “keskin, sert eğilmez” tarzında biraz da müspet bir mana kazanmaya başladığı Sultan Selim, Osmanlı kaynaklarında orta boylu, çatık ve sert bakışlı, sakalsız, ancak gür ve uzun bıyıklı, yuvarlak yüzlü ve koç burunlu, kendisini halkın işine vermiş ne harem ne de işrete düşkün, günlerini ava çıkmak ve silah kullanmakla geçiren bir hükümdar olarak tavsif edilir. Özellikle minyatürlerde bu fiziki şekli açık şekilde

Başında on iki dilimli tac ve kulağında küpe ile Şah İsmail'i tasvir eden bu resim, hatalı olarak Sultan Selim'e aitmiş gibi gösterilir.

kendisini gösterir. Batılı kaynaklarda ise kısa bacaklı uzun gövdeli, yuvarlak yüzlü, büyük ve parlak gözlü, siyah ve sık kaşlı, pala bıyıklı olarak tanımlanır⁸⁶⁴. Bununla birlikte ona atfedilen başında on iki dilimli tac ve kulaklarında küpe bulunan resmin Şah İsmail ile karıştırıldığı söylenebilir. Şah İsmail de Safevi minyatürlerinde ilginç biçimde Yavuz Sultan Selim'e benzer şekilde sakalsız ve pala bıyıklı olarak resmedilmiştir. Muhtemelen bu karışıklıklar Batılı ressamın muhayyilesinde

864 Giovio'dan naklen Hammer, IV, 100

kendisini iyice belli etmiş, görmeden yapılan hayali çizimler, kopyalana kopyalana çoğalmış; böylece minyatürlerinden hayli farklı Yavuz Sultan Selim portreleri ortaya çıkmıştır. Nitekim ilk küpeli resim bir batılı madalyon üzerine kazınmış portrede ve 1530'larda Erhard Schoen tarafından yapıldığı anlaşılan bir gravürde görülür. Daha sonra bu model tekrarlanmaya gelmiştir. Hemen hemen bütün resimleri sakalsızdır. XVI. asır tarihçilerinden Giovio, onun "hiçbir işe yaramayan gür bir sakal bırakıp sonra da bunu bir asa/maşa gibi tutsunlar diye etrafındakilerin eline bırakmayacağını söyleyip sakalını tamamen kesmiş olduğunu" ifade eder⁸⁶⁵. Bunun siyasi bir söylem olarak yazar tarafından kullanılmış olduğu açıktır. Bu ifadeyle padişahın hiç kimsenin etkisinde kalmadığı belirtilmek istenmiştir. Kahire'ye girişi sırasında onu at üzerinde gören İbn İyas, padişahı sakalsız, kumral renkli, uzunca/geniççe burunlu, iri gözlü, kısa boylu, sırtı hafif eğikçe tarif eder ve çok çevik olduğunu da ekler. Başında küçük bir sarık, üzerinde ipekli kaftan vardır⁸⁶⁶.

Her türlü silahı çok iyi kullandığı ve iyi bir avcı olduğu da zikredilir. Avlanmak için bazen uzun süreli olarak ayrıldığı, birkaç ay süren süreklilik avlarına çıktığı bilinmektedir. Bu merakını oğlu Süleyman'a da miras bırakmış gözükmektedir. Devlet işlerini sıkı şekilde takip ettiği, tasarladığı işlerin bir önce yerine getirilmesini istediği, son derece disiplinli ve kararlı, kan dökmekten çekinmeyen sert bir mizaca sahip bulunduğu, ancak sözüne sadık, nazik tabiatlı ve zarif sözlü olduğu belirtilir. Onun gösterişten ve şatafattan hoşlanmadığına dair bazı anekdotlar vardır. Mesela oğlu Süleyman'ı süslü elbiselerle gördüğünde uyarıp dikkat etmesini istediği yaygın bir rivayettir. Öte yandan özellikle yanındaki devlet adamlarıyla olan ilişkilerinin hemen hemen her zaman problemliliği bilinmektedir. Bu durum XVI. asrın Osmanlı tarihçileri tarafından bilhassa öne çıkarılır ve âdeta kendi dönemlerine bir mesaj şeklinde aktarılır. Nitekim onu tanıyan veziriazam ve tarihçi Lütfi Paşa, Kanuni Sultan Süleyman zamanında idari görevlerinden uzaklaştırıldıktan sonra kaleme aldığı *Âsafnâme* adlı eserinde, biraz da kırgınlık hisleriyle I. Selim'in vezirleriyle olan ilişkilerini bir örnek bir model olarak öne çıkarır. Selim dönemindeki bir olayı anlatarak padişahın nedimleri ile

865 Bunun ve muhtelif resimleri için bk. *Padişahın Portresi: Tesvir-i Âl-i Osman*, İstanbul 2000, s. 75-76, 95.

866 *Bedâi'*, V, 150.

“ihtilat” etmemesi (çok yakınlaşmaması) gerektiğini belirtir⁸⁶⁷. Burada-ki telmih aslında katline şahit olduğu Kanuni’nin veziriazamı İbrahim Paşa’nın durumuna yöneliktir. Ayrıca yine divana katılanların protokoldeki yerleriyle ilgili yapılan bir teklife padişahın verdiği cevabı da naklederek onun kadim sistemi değiştirmeye kadir olmadığı beyanıyla bir bakıma eski kaidelere olan riayetini ortaya koyar:

“Bir gün merhum Sultan Selim Han hazretlerine veziriazam arz eder. Padişahım kadıasker duacıların Rumeli ve Anadolu Beylerbeyileri bize tasaddur etsinler, sair [beyler] beylere [biz] tasaddur edelim diye rica ederler deyicek, buyurmuşlar ki selâtin-i mâziye cümle Beylerbeyileri kadıaskerlere tasaddur etmeği makul görmüşler, ben kanunu tebdile kadir değilim diye emr etmişler”⁸⁶⁸.

Yine bu ifadeler açıktır ki ulema-askeri zümre arasındaki hiyerarşi konusunda kendisi de bir askerî idareci olan ve ulemayı/şair ve sanatçıları daima küçümseyen Lütfi Paşa’nın şahsi fikri temellendirmesine mesnet olmak üzere aktarılmıştır. Ayrıca I. Selim’in istekleri yerine getirilmeyince veya geciktirilince yanındaki vezirlere son derece sert davrandığı, hataları kolay kolay affetmediği de bilinmektedir. Nitekim karşı karşıya kalınan meselelerde yetersiz gördüklerini en sert şekilde cezalandırmaktan çekinmediğine dair kayıtlar mevcuttur. Bunların bazılarını yukarıda çeşitli vesilelerle işaret edilmişti. Mesela Hemdem Paşa, Hüsam Paşa, Koca Mustafa Paşa, Dukakinzâde Ahmed Paşa, Yunus Paşa onun hışmından canlarını kurtaramamıştı. Hersekzâde, Mustafa Paşa ve diğer bazıları ise bizzat padişahın şiddetine maruz kalmışlardı. Aslında Avrupa’da da - mesela çağdaşı İngiltere Kralı VIII. Henry gibi- müstebid bir idareyi benimsemiş hükümdarların bu kabil davranışlar sergiledikleri malumdur. I. Selim’in özellikle bu yönünün çok ön plana çıkarılmış olması, bir bakıma dönemin Batılı kaynaklarının genel olarak Osmanlılara bakışının farklı bir yansıması olarak da algılanabilir. Bununla birlikte bazı Osmanlı kaynaklarında da padişahın vezirlerle olan ilişkileri konusunda rivayetlere rastlanır. Bunlardan en yaygın olanı, XVI. asrın sonlarında eserini kaleme alan Gelibolulu Mustafa

867 “Lütfi Paşa Âsafnâmesi”, M. Kütükoğlu neşri, s. 63-64.

868 “Lütfi Paşa Âsafnâmesi”, s. 75.

Âlî tarafından nakledilmiştir. Âlî, Vezirizam Pîrî Paşa'nın yakınında bulunan ve onun divan kâtibliğini yapan Celalzâde Mustafa Çelebi'den bizzat duyduğu ve eserine aldığı bir rivayeti şöyle nakleder:

“..Celâlzâde nâmı ile meşhûr olan mîr-i nişânî ki Pîrî Paşa'nın tezkirecisi olmuştur ve müddet-i ömrünü hidemât-ı divâniyede ifâ edip Koca Nişancı diye şöhet bulmuştur, bu hakir ile mâbeyninde übüvvet ve bünüvvet alakası merbut olmağın ekser-i evkatta şeref-i sohbetleriyle müşerref oldu ve ahvâl-i sefere müte'allık olan havâdisi kendilerden iştirdim. Şöyle nakl eylediler ki: Merhum Pîrî Paşa vezaret sadrında dâimâ bî-karîne ve yektâ kalıp vezir nâmına olanlar ayına varmadan siyâsetle nâbûd olmağın Sultan Selim merhûmun zaman-ı saltanatları bir dereceye varmış idi ki devletlü birbirine bed-du'a ettikte, bolay ki Sultan Selim'e vezir olasın derlerdi ve vekâlet sadrına gelenler vesiyetnâmelerin koynunda getirip her arza girip çıktıkca yeneden dünyaya gelmiş gibi meserret-i arza kılırdı. Menkuldur ki Pîrî Paşa bir gün ol Şah-ı memâlik-güşâya söylemiş: en son bir bahane ile beni de öldürecekse hemen bir gün evvel halâs etsen münâsib idi deyip havfini beyan eylemiş. Şehriyâr-ı cihân vâfir gülmüşler: benim dahi bu mana murâdım ve seni bî can ve hâke yeksân etmek muktezâ-yı fuâdımdır, lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz ve hizmet-i vezâreti kemâyenbagi edâ eder kimse idüğü tahkik olunmaz, yoksa seni murâda vasıl etmek emr-i sehâdir demiş latife ve kinâye ile..”⁸⁶⁹.

Bu nakledilenler Pîrî Paşa'ya pay çıkartma amaçlı bir abartmadır. Bu metni tam gerçek gibi algılamak doğru değildir. Burada ima edilen husus, aslında padişahın tutumundan çok vezirlerin durumunu ortaya koymak ve Âlî'nin kendi zamanındaki vezirlerle bir mukayese yaparak yine bir mesaj vermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat bu rivayet sonraki Osmanlı tarihçilerince benimsenerek yaygın bir hâle gelmiş, özellikle vezirlerin birbirlerine beddua ettiklerinde, “dilerim ki Sultan Selim'e vezir olasın” sözü çok meşhur olmuştur. Tarihin gelecek nesillere bir nasihat ve onların maneviyatını takviye etme aracı gibi algılanmakta olmasının belki de en çarpıcı örneklerinden biri, bu cümlede gizlidir.

869 *Künhü'l-abbâr*, I/2, 1205-1206.

Öte yandan yine I. Selim'in bazen hiç vezir tayin etmediği, hatta baş vezirliğe de uzun süre kimseyi atamadığı bilinmektedir. Bu durum da tarihçiler tarafından padişahın devlet adamı seçmedeki titizliği konusunda yeni hikâyeler üretmelerine vesile olmuşa benzemektedir. Nitekim yine tarihçi Âlî, Pîrî Paşa ile ilgili aktardığı bir diğer notta, padişahın vezir arayışındaki kriterleri hususunda bir başka mesaj ihtiva eden rivayete yer verir. Bu rivayet mealen şöyledir:

“.. Pîrî Paşa bir gün tezkirecisi Celalzâde'ye devlet işlerinde tek kaldığını ve bir vezire ihtiyaç duyulduğunu etkili sözlerle yazmasını istemiş. Sonra bu kâğıdı padişaha göndertmiş. Padişah ertesi günü onu çağırıp bir vezir istemişsin layık kimse var ise verelim deyince Pîrî Paşa da sevinerek, işte Rumeli Beylerbeyisi Mustafa Paşa hazır, diye karşılık vermiş. Bunu duyan padişah birden sinirlenerek, ‘Sultan Selim'e cünun hâli arız olmadı ki böyle akılsız birini vezir edinsin.’ demiş. Bu hâlde bir iki ay geçmiş. Pîrî Paşa tekrar yazı yazıp onun vezirliği için talepte bulunmuş. Bunun üzerine Pîrî Paşa'ya azarlayıcı bir şekilde şöyle demiş: ‘Onun vezir olmasını çok istersin, o zaman senin vezirin olsun.’ Bu şekilde Mustafa Paşa'ya vezirlik verilmiş. Beş altı ay geçtikten sonra Mustafa Paşa'nın bazı adamları onun yetkisini sorgulayarak, bütün işlerin veziriazam tarafından görüldüğünü, vezirliğinin Pîrî Paşa'ya bağlı olduğunu ve hiç kimsenin yanına gidip bir iş için müracaat etmediğini, onu vezir olarak görmediğini söylemiş. O da bu sözlerden çok etkilenmiş. Ertesi gün divanda Pîrî Paşa her ne arz ettiyse hepsine karşı çıkmış, fakat çözüm nasıl olacak diye sorulduğunda ise bir şey söyleyememiş. Padişah bu duruma çok sinirlenerek elindeki yayla başına vurmaya başlamış ve ‘Bre mel'un, bunca zamandır hizmetimde bulunan bu sadık Türk'ün sadakatini veya yanlış işlerini ben hiç bilmez miyim, senin gibi bir akılsızın anlamsız sözler sarf ettiğini anlamaz mıyım, üstelik sen benim vezirim değilsin onun vekilisin, bu makama onun isteğiyle getirildin.’ demiş. Pîrî Paşa ise ‘Padişahım bu bir günahsız kimsedir, kıyma, öylesine konuşmuştur, söylediklerine kulak asmayım.’ diyerek bin bir bela ile onu kurtarmış”⁸⁷⁰.

870 Âlî, *Kühü'l-abbâr*, I/2, 1206-1207.

Batılı kaynaklarda daha çok merhametsizliği, kan dökücülüğü öne çıkarılmışsa da bazı elçilik raporlarında, özellikle adaleti ile maruf olduğuna yer verilmiştir. Daha 1512’de bir Venedik elçisi, sadece fütuhata düşündüğünü, savaşa ait işlerle uğraşmaktan zevk aldığını beyan eder⁸⁷¹. Padişahın sert bir mizacı olduğu, çabuk sinirlendiği bilinmektedir. Bu hallerinde kabahatli gördüklerini derhal katlettirdiği konusunda da örnekler vardır. Bununla beraber sert sözlerine muhatap olup da ısrarla doğru bildiğini söyleyenleri ise takdir ettiği konusunda yine kaynaklarda bir bölümü menkıbevi tarzda nakledilen hikâyelere rastlanır. Mesela bu anlamda Zembilli Ali Efendi’ye atfedilen bazı rivayetler dikkat çekicidir. Bunlardan birine göre padişah hazine görevlilerinden 150 kişiye kızarak bunların derhal katledilmeleri emrini vermiş, durumu öğrenen Müftü Zembilli Ali Efendi, hemen huzuruna çıkarak af talebinde bulunmuş, padişah bunun devletle ilgili bir iş olduğunu ve kendisinin karışamayacağını söylemiş, bunun üzerine müftü endişe ettiği konunun padişahın ahreti olduğunu, böyle bir günahla ahrete gitmesine gönlünün elvermediğini, müftü olarak görevinin de bu yönde olduğunu (“benim vaz’ım emr-i saltanata taarruz değildir senin ahretin emrine taarruzdur, bu mana benim uhdeme lâzım ve zimmetime vâcibdir”) anlatıp kızgınlığını yatıştırmıştır⁸⁷². Ayrıca bu kimselerin tekrar görevlerine atanmalarını da sağlamıştır⁸⁷³. Yine ipek yasağına uymadıkları gerekçeyle katilleri için emir çıkan 400 tüccarın affını da benzeri gerekçelerle temin etmiştir. Zembilli Ali Efendi’nin doğru sözden dönmeyerek padişaha kafa tutması rivayetleri, onun biyografisini yazanlarca abartılarak nakledilmiştir⁸⁷⁴.

Bir başka olay ise Celalzâde kaynaklı olarak Âlî tarafından nakledilmiştir. Burada hadisenin başkahramanı, Amasya’da ortaya çıkan sahte Şehzade Murad olayı dolayısıyla ona yardım ettiği ileri sürülen, Gümüşlüoğlu Şeyh Mehmed Efendi’dir. Âlî, Halvetiye tarikatının önemli isimlerinden olan bu zata padişahın adam yollayarak Sultan Korkut (Şehzade Murad olmalı) sağdır diye haber yaydığı için onu tutuklattığını, Amasya’dan İstanbul’a getirtip hapse attırdığını, fakat

871 Hammer, IV, 96-97.

872 Taşköprüzâde, *Şakaik-i Numaniye ve Zeylleri*. haz. A. Özcan, I (Mecdi, *Hadâükü’ş-Şakaik*), s. 305-306.

873 Hoca Sadeddin, *Tâcü’r-tevârih*, II, 551.

874 Taşköprüzâde, *Şakaik-i Numaniye*, I, 306-307.

Pîrî Paşa'nın talebi üzerine işin doğrusunu bilen Celalzâde'nin durumu açıklamak üzere padişahın yanına çağrıldığını belirterek, Celalzâde ile padişah arasındaki konuşmayı nakleder ve bu vesileyle padişahın doğru söz söyleyenleri nasıl takdir ettiğini göstermeye çalışır. Buna göre Celalzâde divandan sonra padişahın çekildiği odasına çağrılır. İçeri alındığında onu gözünde bir gözlük olduğu hâlde kitap okurken bulur. Padişah onu görünce Celaloğlu Mustafa sen misin diye sorar. Ardından da Gümüslüoğlu'nu nasıl tanıdığını, söylendiği gibi bir adam olup olmadığını öğrenmek ister. Celalzâde ise onun ulu bir kişi olduğunu, çeşitli kerametlerinin görüldüğünü belirterek, padişahın her türlü ısrarına rağmen bu adam hakkında kötü bir şey söylemez. Padişah bunun üzerine sakinleşip küçük rütbeli bir kâtipten böyle bir hareket beklemediği için onu yakınına çağırır ve iltifat ederek ulufesini sorar. Günde on akçe aldığı öğrenince biraz şaşırır: "Ben seni vezir edeyim." diye vaadde dahi bulunur. Sonra onu şeyhin bulunduğu mahpese yollayarak: "Var şeyhe bizden selam eyle hatırın hoş tutsun." der. Celalzâde, şeyhin bulunduğu zindana geldiğinde onu hayli ıstırap içinde bulur. Daha önceden ahbabı olduğu için halini hatırını sorar, teselli eder ve padişahın selamını iletterek düşmanlarının tahrikiyle bu işin olduğunu söyler. şeyh ise kendisine yapılan haksızlığı ve ellerinin kelepçelenerek itilip kakılmasını bir türlü hazmedemediğini namaz vakti geldiğinde kelepçelerinin açılmadığını, bu yüzden ibadetini bile yerine getirmedeğini bildirir. Bu hislerle padişaha beddua ederek ölümünü istediğini bile aktarır. Hatta rüyasında gördüğü Hz. Ali'nin Sultan Selim'in böğrüne bir hançerle vurduğunu belirli bir yere kadar yardığını ve oradan bir "yanıkara" çıktığını, bu rüyadan hareketle onun vaktinin yakın olduğunu bildirir. Az sonra da kerameti zahir olur ve padişahın vefatı vuku bulur⁸⁷⁵.

Muhtemelen bu hikâye de tamamen hayal mahsulü olabilir, ancak Selim'in tavırları bakımından belirli bir temele de sahiptir. Bunun yanı sıra padişahın bilhassa Hıristiyanlara karşı sert davrandığı, hatta onların kâmilten ortadan kaldırılması için emir verdiği ve güçlkle önlenmediği yolunda bilgiler de bulunmaktadır. Bu da bir başka temele dayalı olarak üretilmiş hikâyelerden biridir. Buna göre güya bir gün padişah bütün dünyayı fethetmekten ve bütün milletlere Müslümanlığı kabul

875 *Künhü'l-abbâr*, I/2, s. 1194-1197.

ettirmekten hangisinin daha evla olacağını Müftü Zembilli Ali Efendi'ye sorar. Müftü işin nereye gideceğini bilemediği için ikincisinin daha iyi bir iş olacağı beyanında bulunur. Bunun üzerine padişah ülkesindeki Hıristiyanların Müslüman olmasını, karşı çıkanların ise katledilmesini emreder. Bu durum karşısında şaşırان Zembilli Ali Efendi, Pîrî Mehmed Paşa ile anlaşarak Rum patriğinin maiyetiyle birlikte Edirne'de padişahın huzuruna çıkmasını sağlar. Patrik Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra Hıristiyanlara tanıdığı serbestlik ile ilgili bilgi verir, onun hiç kimsenin cebren Müslüman yapılmayacağı yolundaki taahhüdünü hatırlatır. Elindeki ilgili ferman yangında yandığı için de fetihde hazır bulunmuş olan üç ihtiyar yeniçerinin şahitliğine müracaat edilir. Bunun üzerine padişah bundan vazgeçer⁸⁷⁶.

Aslında bu konunun ortaya çıkışı daha farklı bir meseleye dayanır. 1490'da etrafında Hıristiyan ahali kalmayan Pammakaristos Kilisesi'ne (Fethiye Cami) el konularak buranın camiye tahvili istenince, İstanbul'da büyük bir tartışma çıkmış, daha sonra mesele I. Selim dönemine intikal etmiştir. Bu dönemde Safevilerle olan çekişmenin etkisiyle artan dinî hassasiyetler sebebiyle ulema arasında kiliselerin mevcudiyeti sorgulanmış, Patrik I. Theoleptus kiliseleri himaye eden fermanı göstererek Fâtih tarafından verilen hakları ispatlamak istemiştir. Fakat bu beratın yandığı anlaşılınca fetih sırasında hayatta bulunan yeniçerilerin şahitliğine başvurularak mesele kapatılmıştır⁸⁷⁷. I. Selim bu hakları teyid eden yeni bir beratı da patriğe vermiştir. Hatta mesele Kanuni döneminde tekrar gündeme geldiğinde Patrik I. Jeremias bu kararı hatırlatmıştı. I. Selim'in Hıristiyanlara karşı davranışı konusunda bazı Rum kaynakları müspet görüşler sunarlar. Nitekim bir kaynaktaki şu ibareler dikkat çekicidir:

“...yılmaz ve yiğitti, bilgece karar veren, hak geçirmez, kiliseleri ve Hıristiyanları çok seven bir hükümdardı, zamanında çok kilise inşa edildi.. Tanrı'ya adanan bütün tapınakların güzelleştirilmesini emretmişti, eskilerinin yanında yeni kiliseleri yükseltti...⁸⁷⁸.”

876 Bilgi Hammer tarafından verilir, fakat hiçbir mehzaz gösterilmmez: IV, 255-256.

877 Konuyla ilgili bk. F. M. Emecen, *İstanbul'un Fetbi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003, s. 48-49.

878 Zikreden M. Balıvcı, *Bizans ve Osmanlı*, s. 99.

Öyle anlaşılıyor ki Sultan Selim sadece tebaası içindeki Müslüman kesimin değil Hıristiyanlar arasında da benzeri bir etkiye sahiptir. Onun Athos Manastırı'nı ziyaret ettiği, Kudüs, Sina ve Mısır manastırlarını da dolaştığı, hatta Trabzon yakınlarındaki Sümela manastırına yardımda bulunduğu rivayetleri, ciddi tarihçilerce de benimsenmiş gibidir. Ayrıca ona atfedilen ve Athos Kseropotamu Manastırı'nda saklanan bir belgede, padişahın gönül gözüyle Kırk Azizleri görmesinin ardından söz konusu manastırı koruması altına aldığı, Mısır Seferi sırasında bir yangında tahribata uğrayan bu manastırı tamir ettirdiği, bunun yanı sıra birtakım imtiyazlar bahsettiği, bundan dolayı da "kretor" olarak anıldığı belirtilir. Yine ondan yardım isteyen Margarid adlı bir keşiş, padişahın iltifat ve cömertliği sayesinde adını duyurmuş, Serez Hagios Ioannez Prodromos Manastırı daha sonra onun adıyla yani Margarid Manastırı olarak tanınmıştır⁸⁷⁹. Bütün bunlar Selim'in Hıristiyanlara karşı aşırı bir ilgisi olduğunu göstermez. Aslında diğer padişahlar gibi o da tebaası olan Hıristiyanlara karşı genel kanunlara uymaktan başka çok farklı bir yaklaşımı benimsememiştir.

Onun Mısır'ı ele geçirdikten sonra bilhassa bu bölgede sosyal ve idari alanda yeni bir yapıyı başlatması, daha sonra hakkında değişik rivayetlerin yayılmasına vesile teşkil etmiştir. Her şeyden önce onun Mısır'da âdeta beklenen bir "Mesih" gibi algılanmış olduğu vurgulanmaktadır. Zira o iki yüz elli yıldır alışılmış bir idareyi yani Memlük Devleti'ni yıkmış, böylece yerleşmiş bir düzeni kökünden değiştirmiştir. Mısır vakayinamelerinde Selim, tarihi değiştiren büyük kahramanlardan biri gibi gösterilir. Aslında bu durum Osmanlı kaynaklarında yer alan Selim imajından çok da farklı değildir. Çünkü o savaşlarda hiç yenilgiye uğramamış, Allah'ın teyidine mazhar olmuş bir hükümdar olarak tanıtılmıştır. İstanbul'un Fethi neyse, Kahire'nin alınışı Mekke ve Medine üzerinde himaye kurulması da aynı anlamda algılanmış, böylece Selim'in şahsında efsanevi bir hâle getirilmiştir.

Selim'in de özellikle Mısır Seferi sırasında yol üzerinde olan veya şehirlerde bulunan Müslüman büyüklerin türbelerini, mezarlarını ziyaret etmesi, onlara karşı duyduğu saygıyı belirtmesi, Mısır'daki imajı bakımından son derece önemli bir etki yapmışa benzemektedir. Onun uzak diyarlardan gelerek Mısır'da adil bir düzeni ihya eden bir çeşit

879 M. Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, s. 99-100.

modern “Baybars” (Ünlü Memlük sultanı) olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Onun şahsında eski Memlük gücü yeniden dirilmiş olarak farz edilmiştir. Öte yandan yine onun Mısır’da hizipleşmenin oluşmasında pay sahibi olduğu yolunda daha sonra zuhur etmiş değişik mitlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Mısır’ın iki büyük fırkası Zülfikariye ve Kasımiye’nin tohumlarının Selim’in Kahire’de bulunduğu sırada atıldığı yolunda birtakım hikâyeler mevcuttur. Selim’in huzurunda karşılıklı teke tek çarpışarak (mübareze) cündiliklerini sergileyen Zülfikar ve Kasım beyler, ileride ortaya çıkan iki hizbin kurucuları olarak anılır. Böylece bu doğuş mitinde Selim’in ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bir bakıma o Mısır’a geldiği andan itibaren mevcut nizamı kökten değiştiren ve aynı zamanda kaynaştırıcı bir rol oynayan bir figür olarak resmedilmektedir. Böylece tarihin akışını değiştiren efsanevi büyük hükümdarlar arasına girmiştir; sadece Büyük İskender değil adaletiyle meşhur Sasani Hükümdarı Anuşirvan ile özdeşleştirilmiştir. Bütün bu özellikler dolayısıyla Selim Mısır’daki iki hizib yani Fikariler ve Kasimilere ait doğuş hikâyelerinde âdeta bir “kurucu baba” vasfı taşımıştır⁸⁸⁰.

Öte yandan İbn İyas’ın, I. Selim’in Mısır-Memlüklerinin bir devamı gibi algılandığını yazması da ilginçtir. Aslında Memlük idaresi tek bir hanedana dayalı olmadığı için muhtelif köle asıllı güçlü bir desteği olan beyler, saltanat makamına geçebiliyordu. Bu bakımdan Selim’in Mısır’a kendi gücüyle hâkim oluşu pek de yadırganmamıştı. Bu düşüncelerle genellikle Selim hakkında olumsuz görüşler de serdeden çağdaş tarihçilerden İbn İyas’ın, onun Mısır sultanlarının kırk sekizinci ve Mısır’da Hoşkadem, Temürboğa’dan sonra gelen Anadolu sultanların üçüncüsü sıfatlarıyla anılmış olduğunu bildirmesi -kendisi katılmamakla birlikte- şaşırtıcı gelmemelidir⁸⁸¹.

Âlimlerle sohbet etmeyi ve çeşitli siyasi meselelerde bunların ve diğer devlet adamlarının görüşlerini almayı prensip edindiği anlaşılan I. Selim’in çok okuduğu, kütüphanesindeki bütün kitapları baştan sona birer kere okuyup bitirdiği, gece geç saatlere kadar tefekküre daldığı ifade edilir⁸⁸². Daha önce belirtildiği gibi Kahire’de iken medrese

880 Bu mitlerin oluşumu için bk. J. Hathaway, *İki Hizbin Hikâyesi: Osmanlı Mısır’ı ve Yemeninde Mit, Bellek ve Kimlik*, trc. C. Boyraz, İstanbul 2009, s. 154-167.

881 *Bedâi’*, V, 151.

882 Hoca Sadeddin, *Tâci’-t-tevârih*, II, 398-399

kütüphanelerindeki kitapları getirtip okuduğu dikkati çekmektedir. Bilhassa tarihe büyük merakı bulunduğu (Mısır'da iken İbn Tagrıbirdi'nin *Nücumü'z-zahire* adlı tarihini Kemalpaşazâde'ye çevirtmesi, özellikle sık sık *Vassaf Tarihi*'ni okuması), Farsçayı çok iyi bildiği, Arapçaya ve Tatar lehçesine de aşina olduğu belirtilir. Farsça şiirlerini ihtiva eden *Divan*'ı basılmıştır (İstanbul 1306 ve Berlin 1904). Türkçe şiirlerine de bazı tezkirelerde rastlanır. Kaynaklarda onun hiç Türkçe şiir yazmadığı belirtilirse de ona atfedilen bazı şiirlere temas edilir. Lâtifi tezkiresinde onun kahramanlığını, adaletini, salâbetini överken çok az Türkçe şiiri olduğunu, ayrıca ona atfedilen birçok Türkçe şiirin ortalıkta dolaştığını belirterek bunlardan birini nakleder: “Ben yatam lâıyk mı karşımda ol ayak dura/ Serv-kaddim diyin ben öldükde namazım kılmamın”⁸⁸³. Ayrıca yine ona ait olarak gösterilen bir başka meşhur şiiri şudur: “Merdüm-i dîdeme bilmem ne füsûn etdi felek/ Giryemi kıldı füzûn eşkimi hûn etdi felek/ Şiirler pençe-i kahrımda olurken lertzân/ Beni bir gözleri âhuya zebûn etdi felek.” Tarihçi Solakzâde ise yine onun yeniçeri isyanının sebep olduğu sıkıntı içinde söylediği Türkçe bir beytini nakleder. İ.H. Uzunçarşılı Topkapı Sarayı Arşivi'nde birçok Farsça şiir ve birkaç gazeli bulunduğunu bildirip Türkçe gazeli için şu örneği verir:⁸⁸⁴ “Ey Selimî kan dökerse çeşm-i giryanım nola/Lâl-i yâre dil verenler lâl-i cevherden geçer”.

Onun Farsça divanını çeviren Ali Nihat Tarlan manevi simasının bu şiirlerde görülebileceğini, büyük İran şairlerinden Hâfız, Sâdi, Selman ve Câmî'nin derin tesirleri olduğunu fakat bunlara göre söz konusu şiirlerin çok ihtiraslı bazen şâhâne ve her duygusunda yüksek şahsiyetini gösterdiğini beyan eder.⁸⁸⁵

Kitaba olan merakı gerek kardeşi Şehzade Korkut'un Manisa'daki kütüphanesini İstanbul'a taşıttırmasından, gerekse İran ve Mısır seferleri sırasında saraylarda ve kalelerdeki bazı şahsi kütüphanelerin sayımını yaptırıp tesbit ettirmesinden anlaşılır. Özellikle sefer sırasında kaybolan kitaplarını araştırtması, Halep Kalesi'ndeki kütüphanedeki kitapların listelerini yaptırtması dikkat çekicidir.⁸⁸⁶

883 *Tezkiretü'ş-şu'ara ve Tabsiratü'n-nuzemâ*, haz. R.Canım, Ankara 2000 s.147-151

884 İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s.306

885 *Yavuz Sultan Selim Divanı*, İstanbul 1946

886 Halep Kalesi'ndeki kitapların listesi: TSMA, nr. D. 9101; ayrıca kitap merakı için bk. İ. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 2008, s. 129-131. Keza Tebriz sarayındaki

Sohbet meclislerinde değer verdiği âlimler arasında Müfti Zembilli Ali Efendi, Kemalpaşazâde, İdrisi Bitlisi, hocası Halimi Efendi'nin başta geldiği, Tacizâde Cafer Çelebi, Âhi ve Revanî gibi şairlere değer verdiği bilinmektedir. Özellikle Revanî ile ilgili latifesi kayıtlara geçmiştir. Daha şehzadeligi zamanında kendisinin yanına gelen Revanî'yi matbah-ı amire emini, ardından da surre emini yapmış, fakat bu sonuncu görevi sırasında bazı suiistimali görülmüşse de padişahın devreye girişiyle teftişten kurtulmuştu. Daha sonra Ayasofya vakfı mütevellisi olmuş, bu sıralarda Kırkçeşme yakınlarında bir mescit ve hücreler yaptırmıştı. Padişah bir gün buradan geçerken bu hayratın Revanî'ye ait olduğunu duyunca şaşırıp "Hoş Ayasofya sen ki ayda bir mescit kuzularsın" diye latife ederek Revanî'nin eski suiistimaline telmihde bulunmuştur⁸⁸⁷. Muhitinde şairler ve ulemanın dışında kimlerin olduğu konusunda kaynaklardan tam bir bilgi edinilememektedir. Pîrî Paşa, Ferhad Paşa, yakınında bulunan devlet adamları olarak zikredilir. Onun döneminde yanında bulundurduğu, bazılarını katli, bazılarını ise tahkir ettiği vezirler Koca Mustafa Paşa, Sinan Paşa, Yunus Paşa, Hüsam Paşa, Dukakin Ahmed Paşa, Hersekzâde Ahmed Paşa, İskender Paşa, Zeynel Paşa, Hocazâde Mehmed Paşa ve Pîrî Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa ve Bıyıklı Mehmed Paşa'dır.

Sultan Selim'in özel hayatı hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Kaynaklar bu hususta sessizdir. Vefatı sırasında hayatta kalan tek oğlu Süleyman'dır. Tarihçi Âlî, şehzadelik yıllarında cariyeden doğan bir oğlunu gizlediği, bunun Üveys Paşa olduğu, hatta I. Süleyman'ın da bundan haberdar bulunduğu rivayetini aktarır. Adı bilinen tek hanımı Hafsa Sultandır. Ayrıca Ayşe Sultan adlı birinden daha söz edilir. Kızları Beyhan Sultan (Ferhad Paşa ile evli), Fatma Sultan (Kara Ahmed Paşa ve sonra Hadım İbrahim Paşa zevcesi), Hafsa Sultan (İskender Paşa zevcesi), Hatice Sultan (Makbul İbrahim Paşa zevcesi), Şah Sultan (Lütfi Paşa zevcesi), Hanım Hatun'dur (Çoban Mustafa Paşa zevcesi).

çşyaların listesinde, 30 kadar mükemmel ciltlenmiş, değerli kitaplara rastlanır. Bunların çoğu edebi eserler, divanlardır: Divan-ı Lami, Kitâbı Hüscyni, Divan-ı Emir, Kitâb-ı Hüsvrev, Divan-ı Muhammednâme, Kitab-ı Şeyh Sadi, Divan-ı Hasan, Kitâb-ı Muhammediye, Rûznâmçe, Kitâb-ı Nizâmî, Divan-ı Ahmed Paşa, Divan-ı Nevayî, Zafernâme, Şehnâme, Kitâb-ı Bostan, Kitâb-ı Tarihname, vb..(T SMA, nr. D. 9608)

887 Âlî, *Kimbi'l-abbâr*, I/2, 1255.

Ek I:

Hasan Can'ın Menakıbnâmesi veya Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnâmesi.

Halk arasında da ismi göz peklîği ve sertliğine telmihen “Yavuz” şeklinde daima anılan bir padişah olarak adı türlü menkıbelere ve hikâyelere konu olmuştur. Hakkındaki menkıbelerin bazıları bir kısım modern yazarlarca tarihî bir gerçek şeklinde algılanıp nakledilmiştir. Bunların çoğu onun diğer padişahlarla mukayese edilemeyecek ölçüde farklı tavırlarından kaynaklanmış olmalıdır. Yakınında bulunan Hasan Can'ın naklettiği rivayetler ve menkıbeler oğlu Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tacü't-tevârih*'inin son kısmını oluşturur. Burada 12 menkıbeye yer verilmiştir⁸⁸⁸.

İlk menkıbe Trabzon'dan Kefe'ye gelişi oradan Edirne'ye gidişi ve babasıyla olan çarpışmasının ardından gemiyle Kefe'ye dönüşüyle ilgilidir. Gemide Ferhad Paşa, Bali Paşa ve daha sonra “Hain” lakabıyla tanınacak olan Ahmed Paşa bulunmaktadır. Aralarında geçen konuşmada adı geçenler kendi aralarında ileride saltanat makamına geçildiğinde yapılacak işleri, Safeviler üzerine çıkılacak seferi söyleşmektedir. Selim ise suskun bir köşeye çekilmiştir. Neden sonra başını kaldırıp onlara “Hey dertliler saltanat deyip durursunuz ondan ne fayda ki saltanat dokuz yıllık ola, işte istediğiniz verildi.” demiştir. Bu ilk menkıbe anlaşılacağı gibi Selim'in keramet göstererek saltanatının ne kadar süreceğini önceden bilmiş olduğunu bildirmek, böylece onun velayet sahibi bir padişah olduğunu göstermek amaçlıdır.

⁸⁸⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, II, 603-611; Bu kısım A. Uğur tarafından müstakil olarak Latin harflerine aktarılmıştı: “Hoca Sadeddin Efendi'nin Selim-nâmesi”, *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, IV (Ankara 1980), s. 225-241. Yine bunlardan seçtiği bazı pasajları *Yavuz Sultan Selim* adlı kitabının sonunda sadeleştirerek vermiştir: s. 125-131.

İkinci hikâye de yine Selim'in Kırım Hanı ile olan ilişkisi sırasındaki tutumunu ortaya koyar. Selim yine burada saltanat makamını kendi için istememektedir. Kırım Hanı ile at üstünde buluşan Selim, önce küçük bir protokol krizi yaşar. Sonunda han ayağına gelir ve görüşme gerçekleşir. Han, gönlünü almak için güzel sözler söyler, isterse ona Kırım askerini vereceğini, onlarla birlikte saltanatı ele geçirmesinin kolay olacağını ifade eder. Fakat Selim bu teklifi kabul etmez şöyle der: “Biz dünya hevesiyle ve padişahlık davasıyla o tarafa varmamıştık, atamız yaşlandı, devamlı olarak hastalıklarla memleketin işlerini hakıyla yönetemez hâle geldi, işleri vezir ve beylere bıraktı. Din ve devlet düşmanları her yerden baş kaldırdı. Celaliler ve diğer düşmanlara karşı kardeşlerim rahat içinde oturup dururlar. Biz bir miktar asker isteyip bu gibi haricileri tepelemek arzusundaydık. Hem de gidip babamızı ziyaret edecektik. Fakat devlet adamları bunu başka yorumlayıp benim taht ve tac sevdasıyla harekete geçtiğimi söylediler ve atamızla aramıza duvar gibi girdiler. Mukadder olan her ne ise olur, fakat asker çekip babamız üzerine yürümek bize yakışmaz”. Daha sonra otağına geldiğinde hanın elinde oyuncak olmayı istemediğini, böyle gelecek saltanattan herhangi bir fayda olmayacağını, ata ve babası tarafından genişletilmiş ülkeye Tatar askeri sokmanın kendisine yakışmayacağını ifade ederek: “Dileğim saltanat olsaydı onlarsız dahi Allah'ın yardımıyla kolaylıkla bu işi başarırdım. Tatar'ın yardımına ihtiyacım yoktur.” der. Hatta han kendisine kızını vermeyi teklif eder, fakat bunu da kabul etmez. Ardından onun övülecek on özelliği sıralanır. Bunlar arasında sabır, tevekkül, üstün gayret, saltanatın namusunu düşünmek, temiz yüreklilik, yiğitlik, ululuk, tedbir sahibi olma gibi hasletler vardır. Bu ikinci hikâye de yine ilki gibi saltanat makamını kendi nefsi için hedeflemediğini gösterme çabasının bir ürünüdür.

Üçüncü hikâye ise Hasan Can ve babasının Çaldıran Zaferi sonrası Selim ile olan irtibatını konu almaktadır. I. Selim, Tebriz'e girdiğinde olgun ve yetenekli kişileri yanında toplarken şehzadeligi zamanından niteliklerini bildigi Hasan Can'ın babası Hafız Mehmed'i yanına getirtmiştir. Onun hafızlığını çok önceden beri duymuştur ve sesini dinleyince derhal Hafız Mehmed'i kendi kulları arasına alır. Yine buna bağlı olarak bir gün Hasan Can'a şunu söyler: “Biz hiçbir yere kendi arzumuz ve görüşümüzle sefer etmedik. Hep böyle hareket etmekle

görevlendirildik”. Bunu duyan Hasan Can da Kemaleddin Erdebili'nin duyduğu bir rivayeti aktarır. Padişah bu zatın nasıl aziz olduğunu sorar. Hasan Can ona bu zatın hasletlerini bildirir. Bu hikâye muhtemelen I. Selim'in ilim adamlarına ve önemli tasavvuf ehline karşı duyduğu ilgiyi ortaya koymak üzere eklenmiştir.

Dördüncü hikâye daha önce de bahsettiğimiz Mısır Seferi'ne çıkılacağı sırada görülen bir rüyanın padişaha aktarılmasıdır. Rüneyı gören Kapı Ağası Hasan Ağa türlü zorlamalardan sonra bunu anlatmaya razı olmuştur. Gördüğü rüyada dört halife ellerinde bayraklar olduğu hâlde Peygamber'in selamını getirdiklerini, padişaha Haremeyn hizmetinin buyrulduğunu söylemiştir. Hasan Can işittiği bu rüyayı padişaha aktarır. O da üçüncü hikâyedeki söze atfen “Biz sana demez miyiz ki biz bir canibe memur olamadan hareket etmemişiz, atalarımız velâyet sahibiydiler, kerametleri vardır, içlerinde sadece biz onlara benzemedik.” demişti.

Beşinci menkıbe I. Selim'in kitaplara olan düşkünlüğüyle ilgilidir. Buna göre padişah Mısır Seferi'ne giderken geçtiği çöllerde yağmurlar yağmış ve askerler, binek ve yük hayvanları bu sayede susuzluk çekmeden rahatlıkla yol almıştı. Her taraf kalabalık çöl Araplarıyla dolu idi. Bunlar fırsat buldukça ordunun ağırlıklarına saldırır, mal, eşya ve hayvan çalardı. Bir gece padişaha ait giysi yüklerinden biri geride kalmış ve bunları urban talan etmişti. Bu sandıklar içinde kitap sandıkları da vardı. Padişah bunların arasındaki güzel hatla yazılmış Tarih-i Vassafı çok sever ve okurdu. Söz konusu nüshanın çalınmasından da çok üzüntü duymuştu. Saray Hocası Şemseddin çok hızlı yazı yazmasıyla bilinirdi. On günde bir Mushaf yazabilirdi. 8-9 günde de Hafız Divanını istinsah etmişti. Padişah hocası Halimi Efendi'ye emrederek bu zatın kendisine bir Vassaf Tarihi yazmasını istedi. Halimi Efendi bu zatı Kahire'deyken kendi oturduğu evdeki bir hücreye kilitledi ve padişahın 25 gün mühlet verdiğini bu süre zarfında yazı işini bitirmesini tembihledi. Molla Şemseddin bu işle meşgulken birden karşısında bir zatı otururken gördü. Korkuyla irkilince, adam onun dizini tutarak korkmamasını, kendisi gibi bir insan olduğunu, onu ziyarete geldiğini söyledi. Molla Şemseddin bunun gayb ricalinden olduğunu hemen anladı. Yazma işini bırakıp onunla sohbet daldı. Mısır'ın tam anlamıyla fethinin tamamlanıp tamamlanmayacağını, geri dönüldüğünde tekrar Memlüklerin eline geçip geçmeyeceğini, padişahın saltanat müddetini, Halimi Efendi'nin halini

ve kendi vefat vaktini sordu. Bu zat ona Selim'in bu hizmetle görevlendirilmiş olduğunu, onun evliya halkasına dâhil olduğunu, fakat bundan sonra ancak üç yıl yaşayacağını, Halimi Efendi'nin Şam'dan öteye geçemeyeceğini, ayrıca bir kişinin kendi ömrünün sonunu bilmesinin uygun düşmeyeceğini, fakat onun da Halimi Efendi ile aynı gün vefat edeceğini bildirdi. Sonra koynundan bir arakiye (mendil) çıkarıp bunu Selim Han'a hediye vermesini, ikinci defa daha çıkardığını ise Halimi Efendi'ye iletmesini istedi. Ona da kendi başındaki arakiyeyi ihsan etti. Ardından yazma işine devam etmesini diledi. O yazarken kendisi gözden kayboldu, Nil üzerinde yürüyüp gitti. Molla Şemseddin, Hasan Can ile görüşüp olup biteni anlattı. Arakiyeyi vererek padişaha ve Halimi Efendi'ye iletilmesini istedi. Hasan Can da padişaha bu hikâyeyi anlatarak arakiyeyi teslim etti. Padişah bunu alıp kokladı ve 'Bunda bir iş var.' deyip diğer arakiyeleri görmek istedi. Gelen arakiyeleri yine koklayıp biraz tefekkür etti, gözlerinden yaş geldi, 'Hâl kokusu var.' dedi. Daha sonra Halimi Efendi dönüş sırasında Şam'da iken vefat etti, aynı gün Molla Şemseddin de öldü. Hasan Can'ın Molla Şemseddin'e ısmarlayıp vefatı dolayısıyla bitiremediği ve fakat bu sebeple ona vasiyet ettiği kitabı ise ölümünden sonra varisi kalmadığı için padişaha intikal eden kitaplar arasında bulunan bir nüshasını, bizzat Selim, Hasan Can'a verdi. Şaşırın Hasan Can olup biteni anlatınca padişah sakın şekilde bunun "emr-i ittifaki" yani tabii bir şey olduğunu söyledi. Yine bu hikâyede de I. Selim'in hem kitaba karşı merakı hem de evliyalığı, olayları önceden görüşü işlenmiştir.

Altıncı hikâye padişahın Şam'da bulunduğu sıradaki bir olayla ilgilidir. I. Selim Ümeyye Camii'nde kalan Şeyh Muhammed Bedahşi ile görüşmek diledi. Onu ziyarete gitti, karşılıklı oturup bir süre sessiz kaldılar. Her iki taraf da ilk sözü karşısındakinin söylemesini bekliyordu. Bunu hekimbaşı ve musahip Ahi Çelebi görünce laf açıp Şam'ın havasından bahsetti. Padişah bu boş sözlerden hoşlanmadı ve araya girerek şeyhten dua istimdadında bulundu. Şeyh ise onun Müslümanların dayanağı olduğunu asıl duayı kendisinin istediğini söyledi. Padişah ısrarla yeniden dua isteyince, o da duada bulundu ve birbirlerine veda ettiler. Padişah Kahire'ye geldiğinde bir gece rüyasında şeyhi görür. Üzerinde kendisiyle görüştüğü sırada giydiği kepenek vardır. Bu rüyayı anlattığı Hasan Can bunu şeyhin vefatına yorar. Padişah buna kızarak rüyanın

gerçekleşmesinin onun yorumuyla olacağını, eğer bu yorumla şeyhe bir hâl olursa bunu onun yorumuna bağlayacağını, cezalandırılmayı hak ettiğini söyler. Hasan Can buna çok üzülür. Ertesi günü Halimi Çelebi huzura geldiğinde ona Hasan Can'ın cezaya müstahak olduğunu, rüyayı yorumlamada hata ettiğini, eğer şeyhe bir şey olursa ondan bileceğini ifade eder. Hasan Can bunun karşısında padişahın rüyayı gördüğü gece hangi tarihe rast gelir tespit edilsin, buna göre şeyhe bir hal olduysa bundan önce midir yoksa sonra mıdır belli olsun, buna göre ceza mı görürüm yoksa ihsanı mı hak ederim der. Padişah bunun bir yolu olduğunu bildirip hemen kendi hattıyla tarihi bir kâğıda yazar. Birkaç gün sonra Şam'dan ulaklar gelir ve şeyhin vefatını da haber verir. Şeyh son nefesinde Şam halkının padişaha boyun eğmesini, kendisini Allah'ın gönderdiğini, onları Çerkes'in elinden kurtardığını, selamını ve dualarını ona iletmelerini söylemiştir. Ayrıca nasihatlerle dolu bir de vasiyetname yazıp padişaha teslimini istemiştir. Mektup, padişaha otağında teslim edildiğinde hemen Halimi Efendi'yi içeri çağırırlar. Sonra padişah, Hasan Can'a dönüp yorumu yüzünden o güzel huylu azizin vefat ettiği siteminde bulunur. Hasan Can da merakla ölüm gününü sorar. Padişah gülerken mektubu okuması için ona verir. Hasan Can ile Halimi Efendi yaptıkları hesap sonucu ölüm gecesi ile rüya gecesinin birbirine uygun düştüğünü tespit eder. Hasan Can ihsanı hak etmiştir. Hasan Can bu hikâyeyi yine padişahın velayetine yormuş ve onun rüyasının aynıyla çıktığını bildirmiştir.

Yedinci menkıbe ise Mısır'dan dönüş kararının hikâyesidir. Kahire'de kalışı uzayınca devletin ileri gelenleri ve asker sıra özlemi duymaya başlar. O sırada Anadolu kazaskeri olan Kemalpaşazâde'ye durumu bildirip padişahın geri dönme kararı alması için ikna edilmesini isterler. Kemalpaşazâde ile padişah bir gün atla yan yana giderken Kemalpaşazâde ona askerinin söylediği türküden bahseder. Bu türkünün mısraları şöyledir: Nemiz kaldı bizim mülk-i Arab'ta/ Nice dururuz Şam u Halep'te/ Cihan halkı kamu iyş ü tarabda/ Gel ahi gidelim Rum illerine. Bu türkünün sözlerinden çok hoşlanan Selim zaten geri dönmeyi düşündüğünü, artık yapacak başka bir iş kalmadığını ifade eder. Bu latifeden sonra yine bir gün padişah ona hocası Molla Lütfi'nin öldürülme sebebini sorar. O da kendi arkadaşlarının hasedi yüzünden başına bu

hâlin geldiğini söyler. Çünkü Molla Lütüfü nüktedan sivri dilli, herkesi alaya alan bir kişidir, latifeleri gerçek sanıldığı için düşmanı çoğalmıştır ve iftira atarak onun katline yol açmışlardır. Padişah bunun üzerine Kemalpaşazâde'ye tıpkı hocası gibi gerçek anlaşılabilir latife yapıp yapmadığını sorar. O da aralarında daha önce geçen konuşmaya atfen kendisinin bu tarz bir latife yapma sırasını savdığını ima eder. Padişah da bu dörtlüğün onun tarafından uydurulduğunu anlar. Bu hikâyede de yine Selim'in anlayışlığı, kavrayışı ve kıvrak zekâsı belirtilmek istenmiştir.

Sekizinci menkıbe yine I. Selim'in anlayış ve sezîş gücüne örnek olarak anlatılmıştır. Burada hikâye İran'dan gelen hekim Hâkimşah Muhammed ile padişah arasında geçer. Bu zat padişahın yakın adamlarından biri olmuştur. Padişah bir gün hekime o gece nerede olduğunu sorunca, Mirahur Ahmed Ağa'nın (sonra Hain Ahmed Paşa) evinde hekim Ahi Çelebi, Mehdi Gâv ve onun üvey oğlu Mirza Ali ile birlikte sohbet meclisinde bulunduğu cevabını alır. Meclisteki Mirza Ali; genç, yakışıklı bir delikanlıdır. Hatta Ahi Çelebi birkaç kere onu saraya almak için teşebbüste bulunmuştur. Bu delikanlının adı geçince araya giren Ahi Çelebi, onun padişahın hizmetine layık biri olduğunu, öküz anlamına gelen Gâv'a atfen böyle ay parçası gibi birinin bir öküzün evinde işi olmadığını söyler. Padişah hemen bir metefor yaparak, hikmet bilen biri geçindiği hâlde ayın öküz burcunda olduğu dönemde olduklarını hatırlatır. Hekim âlimâne cevabı alınca hemen atından inip padişahın üzengisini öper. Hâkimşah bundan sonra padişaha garip birisinin kasidesini okumak için izin ister. Amacı bu vesileyle bu fakire biraz bahşiş almaktır. Fakat birkaç beyit okuduğunda padişah hemen bu şiirin ona ait olduğunu, câize almak için söylediğini ifade eder. Bunun üzerine Hâkimşah şaşırarak padişahın haklı olduğunu bir fakirin dilinden bu kasideyi kendisinin nazm ettiğini bildirir. Padişah da hem ona hem de adı geçen fakire para ihsan eder.

Dokuzuncu hikâye daha önce de sözü edilen Fâtih Sultan Mehmed'in portresini yapan nakkaş ile ilgilidir. Padişah yapılan resmi dedesine benzemediği için beğenmemiştir. Resim kendisine getirildiği sırada Ahi Çelebi bazı kimseleri padişahın katında uygunsuz davrandıkları için eleştirmektedir. Kendisi II. Bayezid'in de nedimlerinden ve sohbet

adabını iyi bildiğini söyler dururdu. Padişah resim hakkındaki kanaatini söyledikten sonra Ahi Çelebi'ye dönerek resmi ona gösterdi ve Fâtih Sultan Mehmed'in son dönemlerine yetiştiği için resim hakkındaki fikrini sordu. O da duraksamaksızın 'Ne münasebet baştan savma bir iş yapmış.' diyerek yapanı mahcup etti. Bunun üzerine padişah Hasan Can'a dönüp tebessüm ederek Ahi Çelebi'nin bu durumunu kınadı ve incelik sahibi biri olarak geçindiği hâlde arkadaşlarını çekiştirirken kendisinin de onlara benzeri şekilde davrandığını ifade etti. Açıkça anlaşılacağı üzere burada da padişahın ince düşünceli biri olduğu ve mecliste nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bildiği gösterilmek istenmiştir.

Onuncu hikâyede yine padişahın kerametine atıf vardır. Padişah bir gün divandan kızgınlıkla çıkarak odasına girmiş ve üzerindeki elbiseleri bile çıkarmaksızın bir süre gezinmiş. Ekseri böyle kızgınlık hâlinde buna benzer tavırlar gösterirmiş. Sonra hele Ferhad, İskender'i himaye edip durursun, inşallah birbirine karşı asıldığımız zaman da gelir diye söylenmiş. Zira Ferhad Paşa daima o sırada kâtip olan İskender Çelebi'yi korurmuş. Gerçekten de Kanuni zamanında hem Ferhad Paşa hem de daha sonra büyük bir defterdar olacak olan İskender Çelebi katledilmiş.

On birinci menkıbe de daha önce bahsedilen Rodos Seferi hazırlıkları sırasında gemi inşası ve bu sırada denize indirildiğini gördüğü kadırgayla ilgilidir. Burada padişahın sefer hazırlıklarındaki noksanlıkları görüp Rodos üzerine gitmekten vazgeçişini anlatılır ve yine uzak görüşlülüğüne işaret edilir. Zira yine onun düşündüğü gibi Rodos ancak dokuz ayda oğlu Sultan Süleyman tarafından fethedilecektir.

On ikinci ve son hikâye ise Kemalpaşazâde'den nakledilmiştir. Buna göre Sultan Selim doğduğu sırada bazı hâller vuku bulmuştur. Bu sırada bir derviş ortaya çıkıp sarayın kapısına gelerek Selim'in doğacağını müjdelemiş ve bu şanı yüce hanedandan bir oğlanın doğacağını, onun güneşinin cihanı aydınlatacağını, atası yerine tahta çıkacağını bedeninde yedi yerde yıldız biçiminde benlerin bulunacağını, bu benler sayısınca ulu bey ve hükümdarları yenilgiye uğratacağını söylemiş. Bu keramet sahibi dervişin dedikleri gerçekleşmiş, Sultan Selim doğmuş ve dervişin dediği gibi vücudunda yedi ben tesbit edilmiş, ayrıca dediği şeyler aynen olmuş. Burada da yine padişahın sahip-kıranlığı ve dünya

hâkimi olacağı müjdesi öne çıkarılmakta ve anlatılan menkıbeler böylece âdetâ taclandırılmaktadır.

Bu on iki menkıbe açık şekilde Sultan Selim'in sadece büyük bir cihangir, büyük bir asker olma hasletleri yanında kerameti ve velayeti, ileri görüşlü oluşu gibi yönlerini öne çıkarma amaçlı olarak yazılmış olmalıdır. Burada belirtilen olaylar temelde belki doğru olabilir, fakat bunların abartılarak süslediği de sarihtir. Yalnızca bu menkıbeler değil, aynı zamanda halk arasında yayılan hikâyeler, diğer kaynaklarda yer alan benzeri anekdotlar, bir ölçüde, babasını tahttan indiren hayırsız bir evlat olma töhmetiyle suçlanmasına karşı bir alternatif model ortaya koyma şeklinde de okunabilir. Zira I. Selim babasının tahtına göz koyan ve onu tahttan indiren, hatta bu sebeple velayetine hükmedilip Bayezid-i Veli diye şöhret kazanan babasının bedduasına uğramış bir oğul olarak anılmanın ezikliği içinde kalmıştır. Belki de hırçınlığı ve ne zaman ne yapacağı pek belli olmayan halleri, bu ezikliğin dışı vurumudur. Bütün bu vaziyet yaptığı büyük fütuhatin da rolüyle onun şahsında ortaya çıkan menakıplarda farklı yönlerinin abartılarak aktarılmasına yol açmış olmalıdır.

Babasını tahttan indirme ve onun bedduasına uğrama meselesi ilginç şekilde XVI. asrın ikinci yarısından itibaren tarihçilerin kalemlerinde imalı ifadelerde yerini bulmuştur. Özellikle XVII. yüzyılda Evliya Çelebi eserinde sıklıkla ona atıflarda bulunarak bu olumsuz yönü dile getirmekte bir beis görmemiştir. Mesela “beddua-yı selâtin” yani II. Bayezid'in bedduasını en az üç yerde belirtmiş, Selim'in büyük fütuhata rağmen ömrünün az olmasını buna bağlamış, üstelik onun da babası gibi aynı yerde vefat etmiş olduğunu iddia etmiştir. Aldığı bu bilgileri “ser-i kârda olan sika âdemlerden” yani başta gelen itimat edilir kimselerden duyduğunu da özellikle belirtmiştir⁸⁸⁹.

889 *Seyahatnâme*, I, 68, 165, 170; II (İstanbul 1999, nşr. Z. Kurşun-Y. Dağlı), s. 48, 194; X (İstanbul 2007, nşr. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff), s. 60.

Ek II:

Evliya Çelebi'nin "Selimnâme'si".

Evliya Çelebi, eserinde yer yer münasebet düştükçe Selim ile ilgili bir hikâyeye yer verme konusuna özel bir önem vermiş görünmektedir. Ayrıca Mısır'ı anlattığı X. ciltte bu ülkeye hâkim olan I. Selim'in şehzadelikinden itibaren Mısır'ı alışı ve buradaki faaliyetleri hususunda âdeta bir "Selimnâme" kaleme almıştır. Fakat buradaki bilgiler hiçbir kitaba dayanmaz, tamamen kendi duyduklarını içine alan bir sözlü tarihtir. Evliya Çelebi'nin eserinde çizdiği Selim imajı, bir bakıma XVII. yüzyılın son çeyreğine doğru kamuoyunda bu adı çok bilinen hükümdarın daha sonraki dönemlere intikal edecek raddelerde nasıl görülmekte ve tanımlanmakta olduğunu göstermesi açısından önemlidir. "Selimnâme" kısmına geçmeden önce diğer ciltlerdeki hikâyeleri ele alalım.

Evliya Çelebi hemen her yerde I. Selim'in Trabzon'da 875 (1470) yılında doğduğunu belirtir. İlk olarak onun 500 kale aldığını, "pederinden hilâfeti Çorlu ovasında dest-i kahrile alıp yine Çorlu'da çorlu olup" vefat ettiğini yazar. Ayrıca birkaç yerde Trabzon'da şehzadelik günlerinde kuyumculuk sanatına ilgi duyduğu, para kestiğini de belirtir. Bu yüzden kuyumcular esnafına "iştihar" veren Selim ile yine kendisi gibi kuyumculuk eğitimi alan oğlu Süleyman'dır⁸⁹⁰. Ardından İstanbul ile ilgili verdiği bilgilerde yeri düştükçe onunla alakalı anekdotları sıralar. Bunlardan ilki IV. Murad'ın Eyüb'te kılıç kuşanma merasimidir. IV. Murad iki "gayret kılıcı" kuşanmıştır, bunlardan biri Sultan Selim'in, diğeri Hz. Peygamber'in kılıcıdır⁸⁹¹. I. Selim'in Yenibahçe yakınında

890 *Seyahatnâme*, I, 309, 311.

891 *Seyahatnâme*, I, 106.

Halicılar Köşkü adlı yerdeki medresesinden söz ederken de onun burayı çok sevdiğini, zira ilk olarak kendisine burada biat edildiğini, her zaman da buraya geldiğini bildirmiştir. Kemalpaşazâde'yi anlatırken şu hikâyeye yer vermiştir:

Mısır fethinde Rumeli kazaskeri olan Kemalpaşazâde'ye Mısır kadılığı mevleviyet ile verilmiş. Vali Hayırbay ve Gazali ile birlikte Mısır'ın tahririyle görevlendirilmiş. Tahrir sırasında görülmüş ki Mısır'da "gökte uçan yerde gezen deryada yüzen" her şey vakıftır. Padişaha hardal tanesi kadar faydası olmayacağı sebepten ona bu durumu anlatmışlar. O da "Bize Hadimü'l-Haremeyn hüddâmı olduğumuz kifâyet eder." diyerek bir şey istemediğini söylemiş⁸⁹².

Evliya Çelebi yine İstanbul'da iki semtin tarihinden söz ederken bunları I. Selim ile irtibatlandırır. Büyükdere'nin onun av mahalli olduğunu yazdıktan sonra Çubuklu mesiresinden bahsederken buranın Selim sayesinde adını aldığını bildirir:

Bir gün II. Bayezid oğlu Selim'i şehzade iken Trabzon'dan getirtip konuşurlarken Bayezid kızıp Selim'e bu mahalde sekiz çubuk vurur. Sonra ona bu sekiz çubuk sekiz sene hilâfete eşittir, oğlan elem çekme zikir eyle, zikir tarihinden sonra tedibimle hilâfet meydanı senindir, al bu kuru çubuğu yere dik, sekiz sene meyvesin ye diye nice rumuzlar, gizli sözler söyler. Şehzade Selim bu kızcılık çubuğunu yere dikip: "Ya Rabbi kuru ağaca meyve ver ve meyvesini meşhur eyle" diye dua eder. O anda kuru kızcılık çubuğu yeşerir, meyve verir, her kızcılık tanesi beş dirhem gelir. Böyle bir kuru çubuk meyve verdiği için bu semte Çubuklu derler⁸⁹³.

Diğer hikâye Kandilli'de Papas Korusu bitişiğindeki Kule Bahçesi yani Kuleli ile ilgilidir. Burada Selim'in Şehzade Süleyman'a gazap edip katletmek için bostancıbaşıya teslim ettiği hikâyesi anlatılır. Bostancıbaşı şehzadeye kıyamamıştır, onun yerine bir başka oğlanı katleder. Süleyman'ı bahçıvan kılığına sokar. Üç gün sonra Selim Mısır'dan döner, fakat öleceğini hissedince, "Ah bostancıbaşı mazlum Süleyman için azim hata ettik, işte bilâ-veled fevt olursak bu devlet-i âl-i Osman kime

892 *Seyahatnâme*, I, 166.

893 *Seyahatnâme*, I, 229-330.

nakleder” der. Bunun üzerine bostancıbaşı hemen Kule Bahçesi’ndeki Süleyman’ı getirir. Süleyman hemen babasının ayağına kapanır, o da onu bağrına basar. Sonunda Süleyman tahta çıkınca bostancıbaşıyı Mısır’ı ihsan eder⁸⁹⁴.

Bu anekdotu Evliya Çelebi bir başka vesileyle daha ayrıntılı şekilde tekrar eder. Rumeli kısmındaki kasabalardan Tırhala’yı anlatırken burada bulunan Osmaşah Camii bahsinde, bu zatın Sultan Selim’in kızıyla vezirlerinden Kara Mustafa Paşa’nın oğlu olduğunu yazar. Ardından da padişahın oğlu Süleyman’a kızarak katledilmesi emrini verdiğini belirterek yukarıdaki hikâyeyi anlatır. Selim, Mısır’dan döndükten sonra hastalanmıştır. Bunun üzerine kendisine, “Padişahım sizden sonra bu tac ve taht kime intikal eder? İşte hâlâ padişahım bilâ-veled kalıp sultan Korkut ile Sultan Ahmed biraderlerine kıydınız ve ciğer-köşen şehzade Sarı Aslan Süleyman’ınıza kıydınız, şimdi Osmanlı tahtının sultanı kim olur?” denildiğinde, “Kızım evladı Şehzade Osmaşah müstakil padişah olsun.” diye cevap verir. Osmaşah’ı müstakil padişah etmek için bütün devlet görevlileri de söz birliği yapar. Hemen Bostancıbaşı Sarı Süleyman’ı Kule Bahçesi’nden başında zerkülâh, elinde çapasıyla huzura getirip babasına gösterir. Baba-oğul birbirine sarılır. Sultan Selim bu moralde kırk gün kadar sıhhat bulur, bostancıbaşıyı kubbe veziri yapar, sonunda ahrete gider. Fakat Süleyman müstakil padişah olursa da kul taifesi hayli dedikodu ederler. “Selim Han vasiyet etmişti biz Osmaşah’ı padişah ederiz, zira ulu şehzadedir” diye konuşurlar. Bunu duyan Süleyman, Osmaşah’ı annesi olan kız kardeşi ile Tırhala’ya gönderir⁸⁹⁵.

Bu hikâyeler öncelikle I. Selim’in oğlunu dahi kızgınlık anında gözden çıkarabilecek kadar sert mizaca sahip olduğu kanaati üzerine kurgulanmış olmalıdır. Evliya Çelebi’nin çağında hanedanın babadan oğla intikal etmediği, hanedanın en büyük üyesinin saltanata geçtiği dönemler yaşandığından onun Osmaşah olayını alışılmış bir hadise gibi anlatmaktan çekinmediği de anlaşılmaktadır. Verdiği mesajlar bir bakıma kendi döneminde Osmanlı hanedanının alternatifsiz bulunmadığını da hissettirmek amaçlıdır.

894 *Seyahatnâme*, I, 231.

895 *Seyahatnâme*, VIII (İstanbul 2003), 92-93.

Bunların dışında Mısır'ı fethedeceği müjdesiyle ilgili bazı notlara da yer vermiştir. Bunlardan birinde padişah Yenişehir'de Şehzade Ahmed'i şehit ettikten sonra geldiği Bursa'da ecdadının mezarlarını ziyaret eder, bu arada Emir Sultan makamına gelir, ruhundan istimdadda bulunur. Hemen mezardan “Allah'ın iradesiyle hepiniz emin emin Mısır şehrine girin” ayeti (Yusuf: 99) sedası gelir. Bütün orada bulunanlar bunu işitir, “Müjde padişahım sana Mısır fethi tebşir olundu.” diye padişaha bildirirler⁸⁹⁶. Evliya Çelebi yeri geldikçe bu tip ulu kişilerin mezardan gelen müjdelerine yer verecektir. Nitekim bunlardan bir başkası Şam'da Muhyiddin-i Arabî'nin mezarının keşfi dolayısıyla nakl edilmiştir. Bu ilginç rivayet şöyledir:

Sultan Selim, Kemalpaşazâde ile Muhyiddin-i Arabî'nin bir risalesini incelerken burada “İza cae's-sîn dahale's-ş-şîn azhar bi-merkadi'l-mim” (Sin şine girdiğinde mezarım belli olur) lafzı geçer. Sin'den anlatılmak istenen Selimşah'tır. “dahale's-ş-şîn”de şin ise Şam'a delalet eder. “Azhar bi-merkadi” de mimin manası Muhyiddin'dir. Kemalpaşazâde'nin bu yorumunu dinleyen Selim, o gece dua ederken şeyhin ruhundan istimdad talep eder ve rüyasında da Muhyiddin-i Arabî'yi görür. Kendisine “Ya Selim senin gelmene muntazır idim, safa geldin, Mısır gazan müyesser oldu, sana tebşir ettim. Sabah bir siyah at göreceksin ona bin. O at seni bana getirip bulur. Beni bu mezbelelikten kaldırıp bu Salihîye mevkiini imar et, bana bir âsitane, cami, medrese, imaret, hamam ve mahkeme bina eyle. Yürü işin rast olup Mısır fethi müyesser ola” der. Selim heyecan içinde uyanır. Hemen bir siyah at getirilmesini ister, fakat ahırında siyah at yoktur. Sonra bir siyah uyuz saka beygiri bulurlar. Selim ona biner atı boş bırakır. At gidip mezbeleliğe geldiğinde eşinir. O kadar eşinir ki Selim rahatsız olup inmek zorunda kalır. Bu sırada atın eşindiği yerde bir büyük taş görülür. At eşinmeyi bırakır, Selim'in yanına gelir ve dillenererek ona “İşte hizmeti eda ettim.” der. Selim hemen taşın üzerine oturur ve üzerinde burasının Muhyiddin-i Arabî'nin mezarı olduğuna dair celi kufi ile yazılmış bir hattı okur. Meğer bazı münkirler şeyhin bazı tasavvufa dair görüşlerinin aslına vâkıf olmayarak onu tekfir etmişler ve böylece kabrini mezbelelik içinde bırakmışlar. Selim, hemen eteğiyle mezbeleyi temizleyerek toprak taşımaya başlayınca yanındaki askerler

896 *Seyahatnâme*, II, 33.

işe koyulup burayı tertemiz ederler. Bu keşif sebebiyle Selim, Şam'da kalır, buraya bir âsitane, cami, han, hamam, imaret, hastane, medrese, mektep ve mahkeme binaları inşa ettirir⁸⁹⁷.

Bu pasajda doğru olan nokta Selim'in bu mezarı buldurup temizletmesi, türbeyi tamir ettirip, üzerine bir cami ve yanına imaret-medrese yaptırmasıdır. Olayı menakıp ile süsleyen Evliya Çelebi, tıpkı Hz.Eyyüb'ün mezarının keşfi gibi Muhyiddin-i Arabî'nin kabir yerini bir rüyaya bağlayarak tesbit ettirmiştir. Böylelikle nasıl İstanbul'un ulvi evliyası olarak Hz. Eyyüb gösteriliyorsa, Şam ve dolayısıyla Mısır'ın manevi evliyası olarak da Muhyiddin-i Arabî öne çıkarılmıştır.

Evliya Çelebi, yine zaman zaman bazı şehirleri anlatırken Selim'in şehzadeligi sırasında başından geçen inanılması mümkün olmayan olayları da sıralar. Bunları daha sonra sözü geçen X. ciltteki "*Selimnâme*"sinde daha detaylı olarak açıklayacaktır. Burada daha çok sözlü kaynakları devreye sokarak sözüne güvenilir kişilerden bu hikâyeleri dinlediğini nakletmiştir. Bunlar arasında 117 yaşını bulan dokuz padişah dönemini yaşayan babası Derviş Mehmed Zillî'nin yanı sıra onun sohbet arkadaşı olan Kanuni döneminde onun rikabdarlığını yapmış Kuzu Ali Ağa ile Zeyrekbaşı Mahallesi'nden Abdi Efendi ve Azaplar Hamamı yakınında oturan Karakız Mehmed Efendi vardır. Bunlar sık sık toplanarak sohbet ederler ve Sultan Selim'in hikayelerini anlatırlarmış. Böylece Evliya Çelebi yüz yıl kadar sonra Sultan Selim'in faaliyetleri ile ilgili okuyucuya alternatif bir başka anlatım sunmaktadır. Bunun hiç şüphesiz doğruluğu-yanlışlığını tartışmak yersizdir. Onun kaleminden şekillenen bu hikâye başka bir dünyanın pencerelerini aralamaktadır. Halk muhayyilesinde şekillenmiş alternatif bir Selim portresi çizmektedir. Onun kalemiyle I. Selim'in hikâyesi mealen şöyledir:

Fâtih Sultan Mehmed Trabzon'u aldığıında buraya oğlu Şehzade Bayezid'i idareci olarak bırakmıştı. Selim de bu sırada dünyaya geldi. Şehzadeligi yıllarında Gürcistan, Migrelistan, Dadyan taraflarını yağmaladı. Akkoyunlulardan Mirza Han ile Canica (bugünkü Gümüşhane) Kalesi'ni fethetti. Burayı merkezi yaptı, talihinin bir eseri olarak gümüş madenleriyle ünlü bu yerde bir de altın madeni bulundu. Çıkarttığı madenden 100.000 altını kestirti, babası adına bastırıldı ve ona

897 *Seyahatnâme*, IX, 275-276; hikâye X, s. 65-66'da da tekrarlanmaktadır.

yolladı. Bayezid bundan çok hoşlandı ve oğluna: “Selim’im memleket sana helal olsun fethettiğin diyarları sana ihsan eyledim, bütün gayret ve hamiyet senindir.” diye istimaletnameler yolladı. Şehzade de yedi sekiz senede 45 parça şehir fethetti. Bunlar arasında Koyluhisar, Niksar, Bayburt, İspir, Tortum, Erzincan da vardı.

Bu sırada Bayezid’in Modon-Koron Seferleri dolayısıyla Kızılbaşlar ve Zülkadırlılar birleşti, Tokat, Sivas, Amasya, Osmancık’a varıncaya kadar her tarafı istila etti. Selim bunları artlarında çevirdi, fakat Acem ağır düşmandı. Bayezid “ah ah “ deyip dövünürdü. Birkaç kere kalabalık askerle Turhal sahrasına gelip Acem ile karşılaşılıp ceng ederken Alaüddeve tarafından ve Mısır sultanından yardım geldi. 12.000 Mısırlı asker, Bayezid’in birlikleri içine girip kılıçla onları zor duruma düşürdü. Bayezid’in askerleri akşam olunca bir tarafa, savaşa katılan Şehzade Selim’in askerleri de diğer tarafa gitti. Selim, Canica’ya döndü. Meydan Acemlere, Türkmenlere ve Mısırlılara kaldı. Ama Selim, “Ah Mısırlı, ah Mısırlı” der dururdu. “Allah bana Osmanlı tahtını müyesser kılsa ahdim olsun önce gazam Acem, ikincisi Dulkadırlı ve üçüncüsü Mısır olacaktır, onlar İslam padişahları olsa da Acem’e yardım ederler, hayır ola.” diyerek sabr ederdi. Kızılbaş yüzünden devlet hor ve hakir oldu. Bayezid Halveti tarikatına biat edip nefsinin ezip dünyadan el-etek çekti. Selim Trabzon’dan İstanbul tarafındaki ileri gelenlerle müşavere ediyor, haberleşiyordu. Babasından “hemen Selimim sen bize bu taraftan biraz asker ile zahir ol, biz sana tahtı teslim ederiz, iş işten geçti elbette yetiş” diye haber alınca harekete geçti. Kendisi gibi Trabzon’da doğan oğlu Süleyman’a Kefe sancağını rica etti. Babası Bayezid da Trabzon’da doğduğu için Şah İsmail Selim’e “Lazoğlu Laz” diye yazardı. Selim oğlu Süleyman’ı 200 gemi ve 5000 askerle Kefe’ye yolladı. Ardından o da 500 gemi, 10.000 askerle bir gecede Kefe’ye gitti. Mengli Giray ile görüştü. Tatar Hanı Allah mübarek etsin diyerek ona 40.000 asker koştı, Selim’in yanında ise 20.000 asker vardı. Prevadi’de Uğraşdere denilen yere geldi. Bayezid de buradaydı. Bayezid durumu paşalarıyla müşavere etti. Paşalar “Bir hunhar bahtı açık şehzadedir. Tahta geçtiğinde hepimizi ortadan kaldıracağı açıktır. Hemen bununla çarpışmak gerekir.” diye telkinatta bulundular. Selim diğer yanda ceng olmayacağını düşünürken birden askeri üzerine top ve tüfek ateşi başladı. İki asker birbirine girdi. Selim’in askeri yenildi, bunun üzerine o da Tuna tarafına

çekildi. Varna'dan gemiye binip oradan Trabzon'a vardı, sessizce kade-rine razı oldu.

Bu hadiseleri nakleden Evliya Çelebi buradan itibaren hikâyeye Ha-limi Efendi'nin anlattıklarıyla devam eder. Zira babası ve dostları bir gün sohbet ederken içeri hayli yaşlı bir zat olan Halimi Efendi girer. Sohbet onun da katılımıyla koyulaşınca Kuzu Ali uzun süre Selim'in yanında bulunmuş olan bu yaşlı zata hitab ederek: "Canım Halimi Efendi, efendin Selim ruhu için, efendimiz Süleyman ruhu için bir müş-külümüzü halledin. Selim ile babası Uğraş'ta savaşıp bozulduktan sonra Trabzon'a vardığında nasıl hareket etti, birlikte nereye seyahat ettiniz" diye sorar. Bunun üzerine Halimi Efendi İran'a, Irak'a ve Mısır'a olan bu seyahati anlatmaya başlar:

Selim Han Trabzon'da iken bir gün beni ve Kara Nedim'i yanına çağırıp "ne dersiniz oğlanlar, sizinle bir seyahat edelim olur mu?" diye sordu. Biz de ne tarafa gideriz filan demeden hemen kalktık, fâtiha oku-duk. Selim Han koynundan bir Kur'an çıkarıp "bu sır aramızda kala" diye yeminler ettirdi. Hemen hazine odasına gittik, birer kat Bektaşî hırkası giydik, elde teber, belde "sapan-ı Davudî", başta Vahidî geç, deri tennure, kırmızı kuşak sarınıp heybe, post ve ihram alıp hazır olduk. Selim Han, kendisini "Koca Selimî Dede" diye tanıtacak kılığa girmişti. Yüzü tıraşlı, azametli bir yiğit gibi duruyordu. Biz ise yirmi yaşında bala-ban bir köçeğe dönmüştük. Yolda asla devlet adını anmadık, kendimizi Bektaşî dervişleri olarak tanıttık. Önce Dağıstan ve Şemhal ülkesine, Karabudak Han diyarına gittik, camilerde ibadet ettik. Şemhal Han ile görüştüğ "Dervişler kanden (nereden) gelirsiniz" dediklerinde Selim Dede, şivesini değiştirip "Rum'dan (Anadolu) gelemiz" diye cevap ve-rirdi. Sonra Tarku, Kovin, Demirkapı, Bakü, Gilan, Gence, Şirvan'a gittik. Oradan Mazendaran, Kum, Kâşân, Deylem'e ve Horasan'a ulaştık. Horasan'da İmam hazretlerine bir ay hizmet edip Anadolu'da Hacı Bektaş evladına kendisinden mektuplar aldık. Ayrıldıktan sonra İsfahan'a ulaştık. Bu arada 170 şehri gezmiştik. İsfahan'da bir kalender-hanede otururduk. Selim Dede kahvehanelerde satranç oynar ve adını duyururdu. Karşısına çıkan bütün üstadları yeniyordu. Bu şöhreti Şah İsmail'in kulağına gitti. Hemen bunların bulunup yanına getirilmesini emretti. Bir gün bir akay (ağa) gelip, "Aşk ola abdallar..." diye selam

verdi. Biz de “Aşk olsun cemâlîne” dedik. “Buyurun sizi Şah diler, alatlanın” dedi. Şahın huzuruna gelindiğinde, Selim Dede belinden İsrâfil nefirini, zenzeme-i Haydarî ve Muhammedi’yi çıkarıp On iki imam rumuzu gösterdi. “Er Hak” deyip dualar etti. Şah İsmail bunu görünce hemen ayağa kalktı: “Kişi sen hoş gelmişsin nere selamını getirirsin.” dedikte, “Şahım Kayser-zeminden Hazret-i Hacı Bektaş Veli’den perverde olup oradan Kırım diyarına, oradan Şemhal’a gittik. Buhara’da Meşhed-i Sultan Horasan’ı ziyaret edip Şeyhten nameler alıp güzelce Şahın gülen cemaline geldim.” deyip mektupları ona verdi. Şah İsmail “Yüz basa gelmişsin kişi” dedikte, Selim Dede “Eyle ola şahım” diye rumuz etti. Yani yüzün basam dedi. Bundan sonra Selim Dede, şah ile devamlı görüştü. Bir gün şah, “Selim Dede sen yahşi satrançbazsen derler gerçeksen” diye sordu, o da “beli şahım gerçektir” dedi. Şah “Gel seninle yek a yek meydan-ı mahabbette oynayalım ya taht ola ya baht.” deyince Selim Dede “Men şahım ile oynamaya kadir değilem, Şahlık manidir.” cevabını verdi. Şah, “Vallah şahlık şöyle dursun, elinden geleni taksirat etme, hemen meydan senindir uş gör” diye karşılık verdi. Selim Dede de bu sözde çok tenezzül sözü var Allah kerimdir deyip Şah ile satrança başladı.

Selim Dede içinden “İlahi eğer Şahı mat edersen ili ve vilayeti benim kılıcımla mat olur, fırsat benimdir” diye geçirirdi. Şah mat hanesine gelince fil ile Şahı mat etti. Şah İsmail buna çok sinirlendi, Selim Dede’ye bir tokat attı. Selim Dede: “Ya şahum vadinizden döndünüz, şahlık geçmez, elinden geleni yap buyurdunuz, biz de marifetimizle hünnerimizi gösterip şahımızı mat ettik, ama şahım ahde vefa etmem bir gün gele yine şahımı mat ederim” diye sitem etti. Şah İsmail de “bre hay kurumsağ, her vakit şah mat edilir mi” dedi. Ona birçok kıymetli taşlar verdi. Sonra Hoca Ahmed Yesevi’yi ziyaret için izin istedik. İsfahan’dan Yesi’ye gittik, nice evliyanın türbelerini gezdik. Tebriz, Hemedan, Erdebil, Dergezin, Derne, Dertenk, Şehriban üzerinden Bağdad’a vardık. Kırk gün orada oturduk. İmam-ı Azam, Abdülkadir-i Geylani, Şeyh Şahabeddin Sühreverdi, Selman-ı Pâk, İmam Musa, Ali ve Hüseyin ve birçok evliyanın kabrine yüz sürdük. Bağdad hacılarıyla on yedi günde Kâbe’ye gelip Hac farizasını yaptık. Oradan Medine’ye ulaştık. Selim Dede, Hz. Peygamber’in makberesinin şebekesine yapıp “Aşk ola Ya Resulullah.” diye nara attı. Herkesin yüreğini dağladı.

Sonra “Ya Resulullah namus-ı Muhammedi diye cihana bir nam koydun. Bu ne namusdur ki Mısır Çerkezleri keferesi elinde böyle yatmak namus mudur. Seninle ahd u misakımız bu pazar(lık) üzere olsun ki Mısır fethini bana müyesser eyle, Mısır’ı sana vakf edip kiler edeyim, ümmetlerine her sene kisve ve surre ve atıyyeler edeyim ya Resulullah” diye dua etti. Bunu yedi kere tekrarladı. Hemen şebekenin dibinde bir kirli-paslı adam ona “Ya Selim ben mütefekkilim, var işine meşgul ol ama ibâdullahı zulm ve teaddi etme ve Mısır ulemasına riayet eyle, ruh ruh” diye işaret etti. Hemen kabirden “destûr ya Selim destûr” sadası yükseldi.

Sonra Mısır hacılarıyla kırk günde Kahire’ye gelip Karafe’de bir tekkeye misafir olduk. Burada iken Ebubekir Cârîhî ve Merzûk-ı Kifâfî ile buluştuk. Kifâfî iyi Türkçe bilirdi. “Tiz koma varıp tahta otur, oradan Acem’e git, oradan biz seni çağırduğumuz zaman gel, Mısır’da da durma.” diyerek bizi aceleyle Mısır’dan çıkardı. Ama burada kaldığımız on iki gün zarfında şahit olduğumuz fitne ortamını başka yerde görmedik. Gavrî o sırada su kemeri yaptırıyordu. Ahaliye bu yüzden zulm edip ulemaya taş taşıtırdı, askerini de zapt edemezdi. Hemen atlara binip yirmi günde Adana’ya oradan yirmi günde Erzurum’a, dört günde de Trabzon’a geldik Selim Dede annesiyle buluşup hayır duasını aldı. Babasının durumun sordu. Meğer o sırada her taraf karışmış, Eflak, Boğdan ve Erdel keferesi isyan durumundaymış. Asker birbirine girmiş. Bu hâlde bazı ileri gelenler Selim’i davet etmeyi düşünüyorlarmış. Hatta daha önceki olaya atfen “Ne güzel gelmişken aldayıp münhezim ettiniz, işte öyle bir şehzade çekip gitti. İki yıldır kendisinden bir iz yoktur. Belki de cengte şehit olmuştur. Bu Selim’in oğlu Süleyman’ı Kefe’den getirip tahta çıkarsak...” diye konuşur dururlarmış. Bu sırada Selim’in Trabzon’a döndüğü yolunda haberler İstanbul’a ulaşınca, herkes “Bre Şehzade Selim sağmış.” diye birbirini haberdar etmiş. Bunun üzerine ulema ve askerlerden Trabzon’a “Aman şehzadem asker lazım değildir artık sabrımız taşı, bir gün önce gelesin.” diye mektuplar geldi. Selim 700 şayka ve Karamürsel (kayık cinsleri) ile Kefe’ye gitti. Oğlu Süleyman’ı bağrına bastı. O sırada Semiz Mehmed Giray Han olmuştu. O da geldi. 70.000-80.000 askerle Edirne civarına ulaştı. Tam bu sırada Macar tarafından bir saldırı hazırlığı haberi öğrenilince Selim, derhal Belgrad yönüne hareket etti. Sofya’ya vardığında babasının

orduyla birlikte İstanbul'a döndüğünü duydu. Sofya'dan dönüp babasını takip etmeye başladı. Çorlu'ya gelindiğinde bütün asker bir araya gelip "Selim'i istemeyiz." diye gürültü çıkardılar. Fakat insafli olanlar "Bre Devlet-i Âl-i Osman elden gitti." diye meşveret ederlerdi. Sonunda Selim cenge başladı ve bu esnada Sultan Bayezid'i azl edip Çorlu'da padişah oldu. Bayezid ise: "Selim hilâfeti Çorlu Ovası'nda zor kullanarak elimden aldın, yine Çorlu ovasında çorlu olup cevriye veresin. Ömrün az olsun, kılıcın keskin olsun ve yeniçerinin eteği belinden çizmesi ayağından çıkmasın, üç akçe ulufeleri bedeli bereketli olup oğullarımın üzerlerine tasaddur eylesinler ve leşleri meydanda kalmassın. Sipahinin ulufesi çok olsun bereketi olmasın, nimeti ziyade olsun ve alayları ve itibarları ziyade olsun ve leşleri meydanda kesilsin. Cebeci dahi rağbetsiz olsun. Timar erbabı ve zaimler dava ve nizadan eksik olmasınlar, ekmekleri evlatlarına kala." diye bütün kullarına böyle beddualar etti. Selim Han onu Dimetoka'ya gönderirken yolda Havsa'da vefat etti ama nasıl öldüğü malum olmadı.

Selim Han, böylelikle müstakil padişah oldu. İstanbul'da Yenibahçe'de biat olunacak günde yine üçümüz daha önceki gibi kılık değiştirip derviş kıyafetleri giydik. Önce Eyüb'e, sonra Fatih Camii'ne geldik. Eski odalarda solaklar odası adlı yere girip buradaki odabaşılar "Safa geldiniz dedeler" deyip hâl hatır sordular. Kahve içilirken Selim Dede, "Gaziler size layık padişah inici-binici mi lazım yoksa köşe-nişin duacı mı lazım?" diye sordu. "Behey dede aldığımız ulufe vakfullahtan helal olsun, biraz sefer edelim, dört yanımızı küffar ve Acem aldı, il vilayet kalmadı." diye cevap verdiler. Bunun üzerine Selim Dede, "Bu ikrarınızdan dönerseniz imanınızdan da dönmüş olursunuz." diye onlara yeminler ettirdi. Oradan Topkapı Sarayı'na Bab-ı hümayun önüne vardık. Bektaşiler gibi bir nefir çaldı, kapıcılardan parsa topladı, Ortakapı'ya geldi, orada bir sur çalarak Kapıcılar kethudasından bahşiş aldı, içeri dalıp Akağalar Kapısı'na dayandı. Orada da bir sur çalıp ihsan alıp dururken, bir boşluktan istifade ederek iç ağaları içine girdi. Bunlar "bre gidi hay ışık" diye telaş içinde koştururken hemen doğru Hasoda'ya gidip üzerindeki kıyafetlerle başındaki başlığını eğip tahta oturuverdi. Beri tarafta "Bre bir ışık içeri girdi." diye herkes bağrısrken kırk has odalı ellerindeki sopalarıyla saldırıya geçince, Selim Dede pazubendini açıp göstererek kendisini belli etti. Bunu görenler şehzade olduğunu anladı. Zira onların

çoğu daha önce Selim'i hiç görmemişti. Bilenler hemen "Hay şehzade Selim" diye bağırıp eteğine yüz sürdüler. Önce bu kırk hasodalı padişaha biat etti. Bu sırada Selim asla üzerindeki kıyafetleri değiştirmede. Bu hâlde iken Yenibahçe'de bekleyen vezirler ve ulema, asker halkı, bölük bölük saraya gelip ona biat ettiler. Sıra yeniçeri ocağına geldiğinde Eski odalılar gördüler ki odalarında kendilerine yemin verdiren derviş, bizzat padişaktır, akılları başlarından gitti. Selim "Yoldaşlar ahdinize vefa eder misiniz." deyince, "Beli padişahım uğruna durmuşuz, emret hemen Üsküdar'a geçelim veya Edirnekapısı'ndan taşra çıkalım." dediler. Ertesi günü Sultan Selim büyük bir alayla Eyüb'te kılıç kuşandı. Saraya döndükten sonra "Yedi yıl seferim var." diye dellallara nida ettirdi. Veziriazam Pîrî Paşa, bir otağı Üsküdar'da diğerini ise Edirnekapı'da kurdurdu. Krallara mektuplar yolladı, bunlar da ondan korkup elçilerle hediyeler gönderdiler sulhü yenilediler. Bir name de Şah İsmail'e yazdı ve şöyle dedi: "Çulcu Bayezid Baba gitti. Seni Isfahan'da üç kere mat eden Topuzcu Selim Baba geldi ki senden o tokadın intikamını almaya üstüne yürümeye karar verdim. Vaktine hazır olasin." Bunu okuyan Şah İsmail ise "Hay meded, bre geçen sene benimle satranç oynayıp beni mat eden Derviş Selim, âl-i Osman-zâde Selim imiş, vay vaveyla..." diye kendisini paralamış⁸⁹⁸.

Evliya Çelebi, Halimi Çelebi'nin bu anlattıklarının sahil olduğunu ve babası tarafından bizzat duyulduğunu tekrar ettikten sonra, babasının bu söylenenlere asla itiraz etmediğini ve kabul ettiğini nakleder. Şüphesiz bütün bu anlatılanlar I. Selim'in imajını anlamak bakımından önemlidir. Üstelik Evliya Çelebi ustalıkla şekilde Selim'i bir Bektaşî dervîşi kılığına sokarak tahta oturduğu zaman bile bu kıyafette olduğunu naklederken, belirli bir mesaj da vermek istemiştir. Buradaki Bektaşî dervîşi tiplemesi, kendi döneminde Kadızadeli hareketiyle gittikçe katılaşan İslami anlayışa karşı bir tepki olarak okunabilir mi bilinmez, ancak Evliya Çelebi'nin eserini Mısır'da kaleme alırken bu hikâyeyi aktarmadaki maksadını tam olarak anlamak mümkün değildir. Mısır'ın ele geçirilişini meşrulaştırma, ilahi bir görev gibi aktarma isteğini evliyalar, hatta Hz. Peygamber'e atfederek süslemesi anlaşılır bir şeydir, fakat Safevi düşüncesine şiddetle karşı koyan Selim'i onların fikriyatının

898 Seyahatnâme, X, 56-61.

bir mensubu gibi algılanacak şekilde takdim etmesi ilginç bir yaklaşımdır. Belki kılık değiştirerek İran'a gitme meselesi kendisini gizleme amacı düşünülerek makul karşılanabilir, ancak bu anlatımı böyle bir mecburiyet olmaksızın İstanbul'a geldiğinde tahta gizlice çıkmak için de tercih etmesi düşündürücüdür. Eğer hikâyenin üslubu gereği ifadelerini ilgi çekici kılmak ve merak uyandırmak için bu yolu tercih etmemişse, o vakit bunun önemli bir mesaj taşıdığı söylenebilir. Her ne olursa olsun bu sözlü kaynaklara dayalı bilgileri meddah geleneğinin bir yansıması olarak "menakıbnâme anlayışının masallaştırılması" şeklinde anlamak mümkündür.

Bu farklı *Selimnâme*'de Evliya Çelebi hikâyesini sürdürerek tarihî bilgilerle masalımsı unsurları birbiri içine karıştırır ve I. Selim'in İran ve Mısır seferlerini bir macera kitabı haline sokarak aktarır. Kaynaklarının yine sözlü olma ihtimali yüksektir. Bundan sonraki anlatılanlar mealen şöyledir:

Sultan Selim, Şah İsmail üzerine yürür. Çaldıran'da karşı karşıya gelir. Aralarında top ve tüfek kullanmamak üzere anlaşma yapılmıştır, fakat Şah İsmail, müttefikleri Mısır ve Dulkadirli kuvvetleriyle üstünlük sağlamıştır. Bu durumda Selim'in hatırına hemen daha önceki olay gelir. "Biz Şah ile İsfahan'da satranç oynayıp mat ettiğimizde verdiği söze rağmen ahde riayet etmeyip bize bir tokat atmıştı. Biz de şahım ahde vefayı bir gün bozarız, demiştik. İşte ahdi bozmak böyle olur." deyip top ve tüfek ateşi açılmasını emreder. Şah İsmail kuvvetleri darmadağın olur. Şah İsmail, yedi atlı ile kaçarken onu gören bir kadın, "Kurban olayım ışık Selim sana, hele bizim şahımızı eğerine pisleterek kaçırdın ya." der. Selim bundan sonra Amasya'ya döner. Dulkadirli Alaüddevle'ye yenip kesik başını Mısır Sultanı Gavri'ye yollar. Gavri bunu görünce: "Hay bir düşmana karşı durur çarhacımız(öncü) varidi, bundan sonra herhalde bizim üzerimize gelecektir." diye savaş hazırlıklarına başlar. Fakat Mısır'da halk Gavri'den memnun değildir, Memlükler zulümlerini artırmışlardır. Zulme uğrayanlar gelip evliyalardan Ebussuud Cârîhi ve Merzuk-ı Kifâfi'ye şikâyet eder. Onlar da Mısır ulemasını toplarlar, durumu görüşürler: "Mısır'ı Mağriblilere versek aç gözlü ve pak olmayan bir kavimdir, Hind'e versek mesafe gayet uzaktır, gelip kontrol edemezler. Acem'e versek mezhebinde şüphe vardır. Ekrada versek devletlerinde

ne devam ne de şan vardır. Gelin âl-i Osman'a verelim. Hem mümin hem de muvahhidlerdir, ulema, meşayih muhipleridir, şeriata bağlı, kılıç ehli kişilerdir. Her nereye gitseler zafer onların olur, gelin onlara verelim” diye karar alırlar. Cârîhi ve Kifâfî, hemen Fatîha okuyarak “Ya Selim ta'al (gel), ya Selim ta'al” üç kere seslenirler. O sırada Sultan Selim Amasya'da vezirleri ve ulemayla oturmuş, Sinan Paşa ve Yunus Paşa, “Padişahım üç keredir ya Selim ta'al lafzını işittim, acaba ne ola” deyince Selim: “ Vaktiyle seyahatimiz sırasında Mısır'a Halimi ile vardığımızda Cârîhî ile Kifafî Hazretleri keşf edip biz seni Mısır'a çağırduğumuz zaman gel dedilerdi, Sizin şimdi duyduğunuz sesler onların sözleridir, hemen Mısır seferi için hazırlık görün.” diye emreder.

Padişah, Mısır seferine çıkacakken kardeşleri Korkut ve Ahmed'in isyanını haber alır. Yenişehir civarında Şehzade Ahmed ile ceng eder. Ahmed attan düşüp yakalanır ve öldürülür. Bu savaşta Ahmed'in oğlu Murad Şah İsmail yanına kaçmıştır. Fakat üç sene yaşar ve orada ölür. Mezarı Erdebil'dedir. Ahmed'in diğer oğulları Alaeddin ve bir başka şehzadesi, Selim'e bağlılık gösterirler. Padişah onları masum oldukları gerekçesiyle affeder, fakat bu ikisi İstanbul'da vebadan dolayı vefat eder. Selim, kardeşinin diğer oğullarını teker teker bulup öldürtür. Zira bunlar II. Bayezid devrinde parça parça olup birbirleriyle sürekli çarpışıp huzursuzluk çıkartmışlardır. Sonra Selim Korkut'un üzerine yürüterek onu da yakalatır ve öldürtür. Müstakil padişah olarak İstanbul'a döner. Oğlu Süleyman Han'ı Kefe'den Edirne'ye getirtir, tecrübe kazanması için burada hâkim kılar, bütün işleri ona verir. Bazı önde gelen evliyalardan: “Selim sana karındaşlarından fayda yoktur, yerine halife Süleyman-ı zaman olsa gerektir.” demişlerdir. Hakikaten Selim'in Süleyman'dan başka oğlu olmamıştır. O 900 hicri yılında doğduğu için 'Her asırda bir müceddid gelecek.' hadisi gereği Selim oğlunun önünü açmak için biraderlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmıştır. Bursa'da Emir Sultan'dan iki gayret kılıcı kuşanan ve ondan Mısır fethi ruhsatı alan Selim, Mısır seferi için fetvalar ister. Vezirizam'a Sinan Paşa Mısır ulemasından gelen kırk fetvayı ortaya çıkarıp toplanan ulemaya verir ve “Onların katline Mısır uleması ve önde gelen evliyaları böyle fetvalar vermiştir, biz de yolunca böyle fetvalar niye vermeyelim.” der. Bunun üzerine fetvalar hazırlanır. Fetva şöyledir: “Bir padişah İslam padişahından olup

Mekke ve Medine ve Hadimü'l-Haremeyn iddiasında olup Kızılbaş ki çârîyâr-ı güzine küfür ederler, onların üstüne gayrı İslam padişahı bu küfrü men etmek için sefer ederken ol mahalde Mekke ve Medine padişahından Kızılbaş'a yardım gelip küfrü men edeyim diyen padişaha kılıç çekseler, el cevab ne lazım olur cevab buyrula. El-cevab: Öyle imamın imâmeti câiz değildir. Hal' edilmesi mutlak gereklidir (farz-ı ayn). Rafızı mezhebine girmiş kabul edilir. Memleketi yağmalanıp ona tabi olanların kanlarını dökmek helaldir, katl olunup esir edilmezler, karıları haramdır, bunlar cariye bile olmaz. Üzerine sefer edip mülkünü başkasına vermek gerekir.”

Fetvayı padişah on iki elçi ve bir mektupla Gavrî'ye yollar. Gavrî, elçilere “Bundan önce Selim bizim Dulkadıroğlu Alaüddeve'yi yetmiş nefer evladıyla katl edip bu kadar adamını esir olarak göndermişti. Şimdi sizleri dahi onların kanına bedel feda edip elçilik bahanesiyle bana gönderdi.” diyerek onunu katl, ikisini azat etti. Bunların ellerine bir mektup verip şöyle dedi: “Biz sağ iken onu Mısır toprağına koymayız. Vaktine hazır olsun Mercidabık sahrasında görüşelim. Er ise meydana gelsin.” Bunu haber alan Selim ise çok kızdı. Ulema ona “Kâfir elçisine bile katl yoğıken İslam tarafından varan elçileri katl ettiği için Gavrî'nin katli helaldir, kalk sultanım şimdiden sonra suçlu onlardır, elem çekme” dediler. Padişah bunun üzerine harekete geçti. Mercidabık sahrasına ulaştı. Bir derviş gelip dedi ki: “Eğer galip gelmek dilersen bu Mercidabık sahrasında Allah'ın emriyle Hz. Davud, Câlut ile ceng edip Câlut münhezim olduğu mahalde Hz. Davud makamı vardır, Gavrî gelmezden evvel sen o makama arka ver. Allah'ın ayeti bu olayı aktarmıştır: Davud da Câlud'u öldürdü. Allah, Davud'a padişahlık, hikmet ve peygamberlik verdi (Bakara:252). Hemen o makama var”. Selim buraya geldi ve yapılan savaşta Gavrî'yi yendi. Bazıları bu savaş sırasında Gavrî'nin öldüğünü söylerler, ama sahih olan şudur ki o Mısır'a varıp yine asker toplamıştır. Selim oradan Azez kasabasına, arkasından Haleb'e geldi, kendisine iltica eden Hayırbay'a Köstendil sancağını ihsan etti. Haleb halkı şehrin anahtarlarını sundu. Haleb'te kaledeki hünkâr sarayında kaldı, Hz. Zekeriya'nın makamının bulunduğu Emevi Camii'ni ziyaret etti. Diğer evliyalari dolaştı. Halep'ten Şam'a geldi. Burada bir iç kale yaptırmak için emir verdi. Trabzon'da kendi yerine

vekil koyduğu Sarı Aslan'ı⁸⁹⁹ Şam Kalesi'ni güçlü şekilde yapmak üzere görevlendirdi. Bu yüzden bu iç kaleye Sarı Aslan derler. Gelen haberlere göre Gavrî almış adamla Kahire'ye varmış ve Tumanbay önderliğinde ordu toplamaktaymış. Selim Han da asker tedarik eder, bir gün Muhyiddin-i Arabi'nin mezarını keşf eder ve ondan Mısır müjdesini alır.

Şam'da iken cifr ilmi sevdasına düşen Selim bu işi bilen bazı kimselerle sohbet eder. Bir gün Cifr-i Câmî'i incelerken Şeyh Nâsır-ı Tarsusi'den "Aya Efendi biz fâtih-i Mısır olabilir miyiz yoksa gayret-i akran ile mi oluruz?" diye sorar. O da "Müjde beyim senin hakkında Hz. Peygamber huzurunda âl-i Osman'dan Selim, Mısır'a malik ola denmiştir." der. Diğer âlimler de çeşitli lafzları yorumlayarak aynı kanaate ulaşmışlardır. Selim daha sonra Şam'dan Mısır'a yürür. Nablus'tan Kudüs'e varır, ziyaret eder, Halilürrahman'a gelir, sonra Gazze'den çöle girer, Bilbis'e vardığında Gavrî'nin askerleriyle yeniden savaşır. Zorlu bir mücadele olur ve top tüfekle Gavrî'nin ordusu dağıtılır. Selim hemen Kahire'nin muhasarasını emreder. Hayırbay, askerinin yorgun olduğunu, iki kere sığın yiyen Memlûklerin içinde bir fitne kopacağını bildirir. Bilbis'te üç gün dinlenme emri verilir. Bu sırada seccade üzerinde bulunan başsız bir cesedin Gavrî'ye ait olduğu anlaşılır. Fakat bazıları onun ölmediğini söyler. Hatta uzun süre Bilbis'te bir mektep hocası olarak yaşamıştır. Sonra oğlunu başa getirirler, ancak asker sınıfı Tumanbay'ı seçer. Hanke'de Tumanbay ile Selim arasında tekrar savaş olur. Tumanbay, "Birbirimize top ve tüfek atmayalım. Bunlar kâfir icadıdır." diye haber yollar. Çünkü kendisinde top ve tüfek kalmamıştır. Yapılan savaşta başarılı olamayacağını anlayan Tumanbay, Selim'i gözler ve onu katletmeye çalışır, fakat yanlışlıkla Sinan Paşa'yı öldürürler. Ertesi gün ceng ede ede Mısırlıları iç kaleye çekilmeye mecbur bırakırlar. Sonra iç kaleyi alırlar ve Selim şehre girer. Cuma günü Kemalpaşazade hutbede onu "Hadimü'l-Haremeyni'-şerifeyn es-Sultan Selim Han ibn Sultan Bayezid Han" diye anar. Bundan sonra Tumanbay yeniden şehre girer ve azim ceng olur. Hatta kadınlar ve çocuklar sokaklarda taş atıp dururlar. Sonunda Selim, Mısır hatunlarına ulufe tahsis edip aşağı şehri tamamıyla feth eder. Ardından Tumanbay üzerine adam yollar.

⁸⁹⁹ Evliya Çelebi burada bir hata yapıyor. Daha önce Sarı Aslan lakabını Şehzade Süleyman için kullanmıştı. Hatta Sarı Süleyman demişti. Şimdi başka bir kişi gibi tanıtıyor.

Bu sırada Tumanay gördüğü bir rüyadan etkilenir. Hz. Peygamber ona “Ya Tumanbay ırzın için gayret edip namusu yerine getirdin. Var Selim’e git, seni bana yollasın ve Gazi Selim dahi yakında bana gelsin.” demiştir. Uykudan uyanan Tumanbay hemen iki rekât namaz kılar ve atına binerken karşıdan Mustafa Paşa çıkar, onu tutup Selim’e götürürken Selim de bir rüya görür. Hz. Peygamber ona “Ya Selim, Tumanbay’ı bana gönder ve cenazesine hazır olup benimle ahdin üzere Mısır’ı bana vakfet, hali üzere bırak İstanbul’a git, oradan benim yanıma gel.” der. O da “Ya Resulullah Mısır’ı kime vereyim?” diye sorar. “Ya Selim, Mısır Allah’ın himayesindedir, dünyanın sonuna kadar İslam’ın elinde olsa ‘gam yemem’ tarihinde yine senin evlatlarından Melik Ka’b-i Râbi ibn İbrahim’indir. Yani lafz-ı ‘gam yemem’ 1003’tür. Ol senede Mısır’da bir ihtilal olup yine senin neslinden Ka’b 92’dir, Mehmed dahi 92’dir Yani Mehmed-i Râbi ibn İbrahim ‘gam yemem’ tarihinde yine Mısır’a malik olur” cevabını alır. Bunun üzerine serseme dönmüş şekilde uyanan padişah kalkıp namaz kılarken Tumanbay’ın getirildiği haberi ulaşır. Selim dışarı çıkarak Tumanbay’a “Safa geldin kardeş.” der.

Tumanbay: “Ey kardeşliğe kabul ettiniz, evvel fetvalarda mülkümüzü elimizden alıncaya dek kâfir mel’un Çerkezler idik, şimdi ne oldu da kardeş dersiniz, kâfir kardeş olursa sen ne olursun”

Selim: “Mülk için öyle demek gerekir.”

Tumanbay: “Mülk babandan kalma miras malın mı ki iki taraftan bunca insanın kanı aktı, Ruz-ı cezada bunların sualini kim verir?”

Selim: “Acem’e yardım ettiğiniz için katliniz vacib oldu.”

Tumanbay: “Hâşâ bizden onlara yardım gitmedi, Alaüddeve Mısırlı namı olsun diye bir alay Türkmen’e kırmızı şalvar giydirmiş ve Mısır’dan geldiklerini söylemiş, zaten sen de böyle ettiği için onun başını kesip Sultan Gavri’ye yolladın idi, dahi isteğin ne idi?”

Selim: “Elçilerimizi katl ettirdiniz.”

Tumanbay: “Onlar Gavri’nin huzurunda ileri geri çok konuştular, on kişi katl olundu ikisi konuşmadığı için bağışlandı.”

Selim: “Ya benimle bu kadar cengi niçin ettin?”

Tumanbay: “Ya sen benim ehl u ıyalim üstüne gelirsen ve mülkümü elimden alırsan benim seninle tabii ki mahşere kadar cengim olur.”

Selim: “O hâlde şimdi huzuruma neden geldin?”

Tumanbay: “Efendim Hz. Peygamber gönderdi onun için geldim.”

Selim bu sözlerin doğru olduğunu anlayıp ona hak verir ve bu defa “Ya sana niçin illa yunsuru’s-Sultan Tuman dediler?” deyince Tumanbay: “Fukaraya adalet ederdim. Benden ayrılmayıp aşağı şehirde hâlâ cengi sürdürürler. Sen de âdil davran, cengten feragat edip sana tâbi olsunlar.” karşılığını verince Selim, hemen Hayırbay’a işaret edip Tumanbay’ı Babüzzüveyle’de astırır ve yedi saat cesedini asılı bekletir. Sonra indirip cenazesinde hazır bulunur. Babünnasır’dan Adiliye’ye kadar tabutun arkasından yürüyerek eşlik eder, bir kere de tabutu omzuna alır.

Tumanbay’ın ölümü de karışıklıkları tam gidermedi. Çerkesler, Hayırbey’den hazzetmeyip karşı çıkarlardı. Onun katline sebep olduğu gerekçesiyle de Hayırbey’i suçlardı. Sonunda türlü tedbirlerle sükûnet sağlandı. Her tarafa mektuplar yollandı ve Mısır hâkimiyeti duyuruldu. Selim Han önce Kahire içinde Kayıtbay sarayında kalıyordu, fakat bir gün buraya atılmış ipler görünce kendisine suikast planlandığını anladı ve oradan Ümmülkiyas adasında yerleşti. Burada sıkı şekilde korunmaktaydı. Zira Sultan Selim’e vehm arız olmuştu, son derece dikkat ediyor, kaldığı yeri koruma altına aldırıyordu. Fakat bir gece Selim’in odasından bir feryat yükseldi. Tam bu sırada elinde bir kılıç olan çıplak bir adam odanın yanından çıkıp kendisini pencereden altmış kulaç yükseklikteki kuleden Nil’e attı. Yüzerek gözden kayboldu. Meğer bu kişi bir fedai imiş. Padişah görevli muhafızlara çok kızdı ve nöbetçilerin katlini emretti. Ancak Perviz Ağa araya girerek: “ Vallahi padişahım önce bizi konuşur, sonra istersen katlet. Biz seni gece gündüz bir an gözden kaçırmayıp korurken bu gece nöbetimiz sırasında birden kapıda Hz. Peygamber ortaya çıktı. Yüzünden sarı örtüyü kaldırdı, sırtında hurma lifinden hil’ati vardı, ayağında sarı sandaleti bulunuyordu. Selam verince kapıcılar kim olduğunu sordu ve kovmak istedi. Ben hele önce söyletelim dedim, Bunun üzerine “Ben Hz. Peygamberim, Selim ile ahdimiz var, o bana hizmet eder, ben dahi onu ve oğullarını korumam altına aldım. Siz rahatınıza bakın istirahat edin endişelenmeyin, bir şey olursa ben Selim’imi uykusundan uyandırırım, siz elem çekmeyin.”

deyip merdivenden inerek gözden kayboldu. Biz şaşkın durup birbirimizle söyleşirken hepimizi bir uyku aldı. Sonra birden padişahın sesiyle uyandık ki o adamı gördük, işte işin aslı budur.” deyince Selim: “Vallahi bunların naklettiği gibi ben de rüyamda Hz. Peygamber’i gördüm. Bana ya Selim adamlarına tembih ettim, istirahat etsinler, onlara kızma, hazır ol seni katle geldiler, ama korkma sana bir zarar gelmez kalk dedi. Uyandım gördüm ki başımda bir adam durur, elime kılıcı alıp bağırınca adam korkup kaçtı, bunlar ise uyurdu, rüyanız doğrudur sizi affettim.” diye karşılık verdi.

Sultan Selim daha sonra dellallara, kendisini öldürmeye gelen her kimse yanına gelmesi durumunda hayatını bağışlayacağını ilan ettirdi. Bunun üzerine Kertbay adlı biri ortaya çıktı. Selim’in yanına geldiğinde, selam verip pervasızca izin almaksızın oturdu.

Selim: “Sen misin o gece benim katlim için gelen?”

Kertbay: “Evet benim.”

Selim: “Niçin böyle yaptın?”

Kertbay: “Ya niçe etmeyeyim. Ülkemize düşman gibi gelip ehl ü ıyalimizi tasarruf edersiniz ve bu kadar insanı da öldürdünüz. Yaptığınız cenglerde yedi evladım şehit oldu. Şu kadar mülküm ve malım elinize düştü. Hususıyla Tumanbay gibi kahraman, dindar, adil bir efendiden ayrıldım. Ben bu Selim’i öldürürüm diye izin istedim. Hz. Peygamber, dünya böyle çirkef bir yerdir. Allah’ın rızası bunun üzerinedir ki, devlet Çerkes’den yüz döndürdü, Âl-i Osman’a geçti. Elbette Selim benim himayemdedir, incitme derdi. O gece Ya Resulullah sabrım kalmadı Selim’den intikamımı alırım, işte bu gece katline giderim, dedim. Bana gidersen ben dahi Selim’i uyarırım, dedi. Fakat ben başıma gelenleri unutmuyarak geldim. Sen de birden uyandın. Can başıma sıçradı, hemen kendimi Nil’e atam. Yoksa benim karşımda hiç kimse duramazdı. Elli adam gelse de benimle baş edemezdi. Ama bana o gece böyle bir hal oldu, yüzerek karşı tarafa geçtim bir köyde saklandım, şimdi ahit vermişsin ben de çıkıp geldim, emir Allah’ındır”.

Selim bu sözlerden hoşlanıp: “Behey âdem ne kadar dost yüzlü doğru sözlü düşmansın.” diye kakkahayla güler. “Şimdiden sonra benim Mısır’ımda durma var, yıkıl git.” der.

Kertbey: “Mısır’da senin ne alakan var. Bu dünya eski Tahtakale gibi bir yalan mahallidir. Kimsenin mülkü değildir. Aklın varsa sen var yıkıl git. Ben öldüremedim, ama nice bin canı acımış adam vardır, onlardan biri bir gün seni öldürüp kötü nam yapar.”

Selim Han, bu cevaptan da hoşlanır ve onu yanında tutup İstanbul’a bile yanında götürür. Sonra bütün işleri Hayırbey’e bırakır ve kendisi Dimyat, Reşit İskenderiye’yi ziyarete gider. Bu sırada donanmadan 200 kadar fırkate ve kalyete Bulak’a kadar gelmiştir. Selim 10.000 kadar askerle Bulak’tan ayrılır, Nil’in Dimyat tarafında 100 parça kasabayı görür, Dimyat’a ulaşır, oradan Reşit’e gider, oradan İskenderiye’ye vardıkta 700 parça donanma gemilerinden top ve tüfek atışı ile karşılanır. Burada Gavri’nin hazineleri saklıdır. İlk önce Hz. Peygamberin sancağı Mercidabık’ta Selim’in eline geçmiştir. Diğer bazı mukaddes eşyalar ise İskenderiye’den çıkmıştır. Bunlar arasında Uhud’da Hz. Peygamber’in kırılan dişi, bir tutam sakal-ı şerif, göz sürmesi, ziftli hasırdan ibriği, tesbihi, şimşir ağacından nalin-i şerifi, bir alaca asası, papuç-ı şerifi, iki adet hırka-i şerifi, biri hurma lifli sarı renkte, diğeri beyaz pamukludur, bir eğer, bir kara kılıç, bir deve yünü kuşak, bir deve yünü rida, bir deve yünü destar-ı şerif, beyaz suzeni arakiye vardır ve bir sandık içinde bohçalara sarılı şekilde korunmuştur. Selim Han bu eşyalara yüz sürüp dualar eder. Bizzat Hz. Yusuf’un destarını başına giyer. Böylece hilâfeti boyunca bu sarıkla gezmiştir, Sonra Selimî sarığı icat etmiştir. Zira Dedesi ve babası Molla örfü sarık giyerlerdi. Kendisi Yusufî ve Selimî giymeye başlamıştı. Bunun dışında birçok silah ve mühimmat ta burada tesbit edilmişti. Bunların hepsi gemilere konulup İstanbul’a sevk edildi⁹⁰⁰. Sonra Padişah Kahire’ye döndü, hatta burada kalmak ve tahtgahı yapmak dahi istediye de ulema buna cevaz vermemişti. Ardından da çeşitli kanunnameler hazırlattıktan sonra⁹⁰¹ Mısır’ı Hayırbey’e ısmarlayıp İstanbul’a hareket etti.

Bütün bu bilgiler açık şekilde tarihî kayıtlarla çelişmektedir. Evliya Çelebi’nin ısrarla Gavri’nin ölmediğini beyan etmesi ilginçtir. Ayrıca Selim’in Mısır halkına karşı merhametli davrandığını belirten ifadelere de sıklıkla yer vermiştir. Bu durum bilinçli bir tercihi de yansıtmıyor

900 *Seyahatnâme*, X, 61-73. Burada mukaddes emanetler ve diğer eşyaların kısa bir dökümü de verilir: s. 72-73.

901 *Seyahatnâme*, X, 73-92 arasında çeşitli kanunlar ve idari kararlar kaydedilmiştir.

olabilir. Zira ilk anlarda XVI. asra ait Mısır kaynaklarında Selim hakkındaki olumsuz imaj, zamanla tamamen silinmiş, farklı bir Selim imajı doğmuştur. Evliya Çelebi'nin Selim ile Tumanbay ve Kertbay'ın karşılıklı konuşmalarını belirli bir nezaket içinde yer vermekte olması, bağışlayıcı şahsiyetini öne çıkaran bir portre çizmesi, İbn Zünbül'ün benzeri hikâyelerinden önemli ölçüde ayrılır. Bu durum herhalde onun zamanla müspet hâle gelen ve daha önce de belirtildiği gibi Mısır'a yeniden düzen veren bir müceddit olarak algılanmakta olmasından dolayıdır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA)

A. Tahrir Defteri (=TD), nr. 52.

B. Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD), nr. 334, 499, 17893.

C. Bab-ı Defteri Mütferrik Defterler (=D.M), nr. 36806.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA)

D. 2873, D. 5374, D. 5641, D. 9101, D. 9255, D. 9608, D. 9682/1-3,
D. 10048, D. 10149, D. 10184, D. 10586, D. 10734.

E. 543, E. 800, E. 1227, E. 2667, E. 3062, E. 3197, E. 3295, E. 3703,
E. 4800, E. 5293, E. 5341, E. 5443, E. 5460, E. 5461, E. 5490, E. 5674,
E. 5882, E. 5943, E. 5970, E. 6143, E. 6185, E. 6320, E. 6329, E. 6341,
E. 6382, E. 6384, E. 6478/2, E. 6522, E. 6587/1-3, E. 6608, E. 6672,
E. 6815, E. 6942, E. 7072, E. 7592, E. 8109, E. 8277, E. 8333/1-2, E.
8339, E. 8525, E. 8552, E. 8758, E. 8917, E. 9633, E. 9659, E. 10161, E.
11634, E.11996, E. 12277, E. 12282.

Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları (=MC), O. 71.

Yayınlanmış Belgeler ve Kaynak Eserler

998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Diyar-ı Bekr ve Arab ve Zül-
kadriyye Defteri, II, Ankara 1999.

Ada'î-i Şirazi ve Selim-nâmesi, (haz. A. Bilgen), Ankara 2007.

Alemârâ-yı Şah İsmail, (nşr. A.Muntazar Sahib), Tahran 1967.

Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, (haz. A.Uğur-M. Çuhadar ve diğ.), I/2, Kayseri 1997.

Anonim *Târih-i Âl-i Osman*, (haz. M. Karazeybek), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz. S.Köklü,) Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Fr. Giese neşri, (haz. N. Azamat), İstanbul 1992.

Ata Bey, *Enderun Tarihi*, I, İstanbul 1291.

Bayerische Staats Bibliothek, nr. VD16 V 2594 (Nürnberg 1514); nr. VD16 R 3194 (Nürnberg 1515); nr. VD16 B 251 (Nürnberg 1518); VD16 O 740 (1518); VD16 O 738.

Celalzade Mustafa, *Tabakatü'l-Memâlik*, (nşr. P. Kappert,) Wiesbaden 1981.

Celalzâde Mustafa, *Selimnâme*, (haz. A. Uğur-M. Çuhadar), Ankara 1990.

Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, Nuruosmaniye Kütüphanesi., nr. 3100.

Cenâbî, *Tarih*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3097.

Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selimnâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (=TSMK), Hazine, nr. 1422.

Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrigo Contarini Seyahatnâmeleri, (trc. T. Gündüz), İstanbul 2006.

D'Ohsson, M., *Tableau general de l'empire ottoman*, Paris 1791, I.

Ebubekir Tihrani, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, (trc. M. Öztürk), Ankara 2001.

Ebulfida, *Takvimü'l-Bıldan*, (ed. Reinaud), Paris 1840.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I-X, (nşr. Z. Kurşun-S.A.Kahraman-Y. Dağlı-İ.Sezgin), İstanbul 1999-2007.

Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466), (haz. N. Öztürk), İstanbul 2003.

Kaynaklar

- Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, İstanbul 1274.
- Gaffari, *Tarih-i Cihan-ârâ*, Tahran 1343/1964.
- Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman* (1299-1523), (haz. N. Öztürk), İstanbul 1991.
- Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, IV, (trc. M. Ata), İstanbul 1330.
- Handmir, *Habibü's-siyer*, IV, (nşr. S. M. Debir Siyaki), Tahran 1362/1983.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, (nşr. C. N. Seddon), Tahran 1347/1968; *Ahsenü't-tevârih: Şah İsmail Tarihi*, (trc. Cevat Cevan), Ankara 2004.
- Haydar Çelebi Ruznâmesi* (Feridun Bey, Münşeatü's-selâtin, I, içinde)
- Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnâme'sinin Vikayesi*, İ.Ü. Ktp., TY. 2615.
- Hoca Sadeddin, *Tâciü't-tevârih*, İstanbul 1280.
- Hocazâde Mehmed Efendi'nin İbtihâciü't-tevârihi*, (haz. A. Akgün), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.
- I Diarrii di Marino Sanuto*, XIX, XXII, XXIV (Bologna 1968); XVI-II, (Bologna 1969).
- İbn Battuta, *Seyahatname*, (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2000.
- İbn Iyas, *Bedâyi'ü'z-zuhûr*, IV, (nşr. Muhammed Mustafa), Kahire 1984.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (nşr. Ş. Turan,) Ankara 1957.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, (nşr. A. Uğur), Berlin 1985.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, haz. Ş. Severcan, Ankara 1996.
- İbn Zünbül, *Vâkıatü's-Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavrî*, (haz. Hayajneh, E., *İbn Zünbül'ün Vâkıatü's-Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavrî Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniv. Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2005); *Vâkı'atî's-Sultan el-Gavrî ma'a Selim el-Osmâni*, (nşr. Abdülmün'im Âmir), Kahire 1962.

İdris-i Bitlisi, *Selimşahnâme*, (trc. H. Kırlangıç), Ankara 2001.

İshak Çelebi, *Selimmâme*, (haz. B. Keskin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

Kazvini, *Lübbü't-tevârih*, Tahran 1363/1984.

Keşfi, *Selimmâme*, (haz. A. Sağırlı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

Kınalızâde, *Tezkiretü's-şu'ara*, I, (nşr. İ. Kutluk), Ankara 1978.

Koca Ragıp Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tefvik: Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları*, (haz. A. Z. İzgöer), İstanbul 2003.

Küçük Çelebizâde Asım, *Tarih*, İstanbul 1282.

Lâtîfî, *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzemâ*, haz. R. Canım, Ankara 2000.

Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. Âli Bey), İstanbul 1341.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586.

Muhyî Çelebi, *Tevârih-i âl-i Osman*, Millet Ktp. Ali Emiri, TY, nr. 15.

Mustafa Vâzih, *el-Belâbilü'r-râsiyye, fi riyâzi mesâilü'l-Amasiyye*, İ.Ü. Ktp. TY. nr. 2574.

Parrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1864.

Relazioni di ambasciatori veneti al senato, vol. XIV: Costantinopoli Relazioni inedite 1512-1789, haz. M. Pia Pedani-Farbis, Podova 1996.

Sa'd b. Abdülmüte'al, *Selimmâme*, TSMK, Revan, nr. 1277.

Seyyahların Göziyle Sultanlar ve Savaşlar: Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri, (trc. T. Gündüz), İstanbul 2007.

Silahşor, "Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab", (nşr. S.Tansel), *Tarih Vesikaları*, 17(1958), s 295-320; 18, s.429-454.

Sucudi, *Selimnâme*, (haz. İ.H.Çuhadar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988.

Şakaik-i Numaniyye ve Zeyilleri: Hadaiki'ş-şakaik, Mecdi Efendi (trc., tıpkı basım ve indeks A. Özcan), İstanbul 1989, I.

Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, (haz. İ. Hacifettahoğlu), Ankara 2001.

Şahin, İ.- Emecen, F., *Osmanlılarda Divan Bürokrasi Ahkam: II Bayezid Dönemine Ait 906/1501 tarihli Ahkam Defteri*, İstanbul 1994.

Şükri-i Bitlisî, *Selimnâme*, (haz. M. Argunşah), Kayseri 1997.

Yavuz Sultan Selim Divanı, trc. A.N. Tarlan, İstanbul 1946.

Araştırma ve İncelemeler

Allouche, A., *Osmanlı-Safevi İlişkileri: Kökenleri ve Gelişim*, (trc. A.Emin Dağ), İstanbul 2001.

Arat, R.R., "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), s. 285-322.

Arnold, T.W., "Halife", *İslam Ansiklopedisi(=İA)*, V/1, s. 148-155.

Aubin, J., "l'avenement des Safavides reconsiderere", *Moyen Orient et Ocean Indien*, V (1988), pp.247-259.

Aubin, J., "La politique orientale de Selim Ier", *Res Orientalies*, eds. R. Curiel and R. Gyselen, VI (1994), pp. 197-215.

Aubin, J., "Sah İsmail et les notables de l'Iraq Persan", *JESHO*, I/1 (London 1959), pp.60-63.

Bacque-Grammont, J.L., "1513 Yılında Rum Eyâletinde Şüpheli Timar Sahiplerine Ait Bir Liste", (trc. L. Güçer), *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan*, İFM, 44/1-2 (1985), s. 163-176.

Bacque-Grammont, J.L., "Notes et documents sur la revolte de Şah Veli b. Şeyh Celal", *Archivum Ottomanicum*, VII (1982), pp. 5-69.

Bacque-Grammont, J.L., "Notes sur le blocus du commerce iranien par Selim Ier", *Turcica*, VI (1975), pp. 68-88.

Bacque-Grammont, J.L., Grammont-Anne Kroel, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en mer rouge, l'affaire de Djedda en 1517*, Le Caire 1988.

Bacque-Grammont, J.L., *Les Ottomans, Les Safavides et Leurs Voisins*, İstanbul 1987.

Balivet, M., *Bizans ve Osmanlı*, (trc. N. Demirtaş), İstanbul 2009.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Günlüğü, Akdeniz Bizimdi, (sad. E. Düzdağ), İstanbul 1990.

Barkan, Ö.L., "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13, Ankara 1979, s. 1-380.

Barthold, V., *İslam'da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, (trc. İ. Kamalov), İstanbul 2006.

Baykal, B.S., "Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s.67-81.

Baykal, B.S., "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kat'i Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten*, XXI/ 82 (1957), s. 261-284.

Beldicianu, N., "Les Qavazid/Kabazites a la lumiere d'un registre otoman de Trebizond", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci dedicati*, Naples 1982, pp.41-54.

Brummett, P., *Osmanlı Deniz Gücü: Keşifler Çağında Osmanlı Deniz Gücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, (trc. N. Pişkin), İstanbul 2009.

Bryer, A., "The Faithless Kabazitai and Scholarioi", *People and Settlement in Anatolia and Caucasus 800-1900*, London 1988, VII, pp. 309-327.

Bryer, A., "Rural Society in Matzouka" *Peoples and Settlements in Anatolia and Caucasus: 800-1900*, London 1988, XII, pp. 82-83.

Chase, K., *Ateşli Silahlar Tarihi, 1700'e Kadar*, (trc. Füsün-Tunç Ta-yağ), İstanbul 2008.

Clifford, W.W., "Some Observations on the Course of Mamluk-Safavi Relations (1502-1516/908-922)", *Der İslam*, 70/2 (1993), I-II, pp. 245-278.

- Danişmend, İ.H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi II*, İstanbul 1971.
- Derdiyok, Metin Ç., “Mesihî'nin Münşeâtı İçerisinde Yer Alan ve Yavuz Sultan Selim'in Kendi Ağzından Mısır'ın Fethini Anlatan Mektup”, *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, III (1999), s. 1111-1119.
- Dünya Savaş Tarihi*, (trc. C. Demirkan), İstanbul 2006.
- Emecen, F., “Ebu Nümeý”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi(=DİA)*, X, s. 204.
- Emecen, F., “Fâtih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXXIII, İstanbul 2009, s. 65-85.
- Emecen, F., “Korkud, Şehzade”, *DİA*, XXVI, s. 205-207.
- Emecen, F., “Osmanlı Devletinin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı: İlk Münasebetler ve İç Yansımaları”, *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 33-48.
- Emecen, F., “Şahkulu Baba Tekeli”, *DİA*, XXXVIII, s. 284-286
- Emecen, F., *İlk Osmanlılar ve Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003.
- Emecen, F., *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003.
- Emecen, F., “Selim I”, *DİA*, XXXVI, s. 407-414.
- Ercan, Y., “Yavuz Sultan Selim”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 421-445.
- Ertuğ, Z.T., *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999.
- Erünsal, İ., *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 2008.
- Fallmerayer, J., *Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*, München 1827.
- Fazlıoğlu, İ., “Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir”, *TALİD*, III/6 2005, s. 517-526.
- Fodor, P.,-David, G., “Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512-1514”, *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, Budapest 1994, pp.9-45.

Galetti, M. "The Battle of Çaldıran represented in a Painting in Sicily", *İSAM'da sunulmuş basılmamış tebliğ*.

Goloğlu, M., *Trabzon Tarihi, Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2000.

Gökbilgin, T., *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952.

Gündüz, T., "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Hanım", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 51, s. 223-233.

Halil Edhem, *Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri*, haz. İ. Hacıfettahoğlu, Ankara 2001, s. 78-80.

Halil Edhem, "Mısır Fethi Mukaddematına Ait Mühim Bir Vesika", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (96), s. 30-36.

Hathaway, J., *İki Hizbin Hikâyesi: Osmanlı Mısır'ı ve Yemeninde Mit, Bellek ve Kimlik*, (trc. C. Boyraz), İstanbul 2009.

Hess, A., *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, (trc. Ö. Kolçak), İstanbul 2010.

Hinz, W., *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (trc. T. Bıyıklıoğlu), Ankara 1992.

Imber, C., "İlk Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", *Söğüt'ten İstanbul'a*, ed. O. Özel-M. Öz, Ankara 2005, s.271-300.

İnalcık, H. "Mehmed II", *İA*, VII, 506-535.

İpşirli, M., "Sarigörez Nureddin Efendi", *DİA*, XXXVI, s.151-152.

Jorga, N., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (trc. N.Epçeli), II, İstanbul 2005.

Kanat, C., "Çaldıran Savaşı Esnasında Osmanlı-Safevi Mücadelesinde Memlûk Devleti'nin Tutumu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV (2000), s. 64-74.

Kappert, P., *Die Osmanischen Prinzen und Ihre Residenz Amasya im 15 und 16 Jahrhundert*, Leiden 1980.

Karpat, K., "Dobruca", *DİA*, IX, s. 482-486.

Kaynaklar

Kerslake, C., "The Correspondance Between Selim I and Kansuh al-Gawri", *POF*, XXX (Sarajevo 1980), s. 219-235.

Kılıç, R., "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I, (Trabzon 2002), s. 99-115.

Kırzioğlu, F., *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993.

Kontsam, A., *Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars*, London 1996.

Konukçu, E. "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I (Trabzon 2002), s.91-98.

Koprıman, K.Y., "Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", *Türkler*, IX, s. 470-485.

Kütükoğlu, Mübahat S. "Lütfi Paşa Asafnâmesi (Yeni Bir Metin Denemesi)", *Prof. Dr.*

Bekir Kütiikoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 49-120.

Miller, W., *Trebizond, The Last Greek Empire*, London 1926 (trc. N. Süleymangil, *Son Trabzon İmparatorluğu*, İstanbul 2007).

Minorsky, V., "Uzun Hasan", *İA*, XIII, s. 91-96.

Moustafa-Hamouzová, A., *The Ottoman Conquest of Egypt 1517 through Egyptain Eyes: Ibn Zunbul's Wâqı'ât as-Sultan Selim Khan ma'a's-Sultan Tumanbay*", *Archiv Orientalni*, LXIX/2 (Praha 2001), pp. 187-206.

Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1958.

Mughul, Y., *Kanuni Devri*, Ankara 1987.

Muhammed Hüseyin Emir Erduş, *Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasethâ-yı Şarki ve Garbi*, Tahran 1381.

Nasrullah Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", *Çend Makale-i Tarihi*, Tahran 1331, s. 1-88.

Ocak, A.Y., "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II (1998), s. 109-158.

Öngören, R., "Safeviyye", *DİA*, XXXV, s. 460-462.

Padişahın Portresi: Tesavir-i Âl-i Osman, İstanbul 2000.

Petry, C.F., "Qansuh al-Gawri", *Dictionary of the Middle Ages*, ed. J.R. Strayer, New York 1989, X, pp. 226-227.

Petry, C.F., "The Military Innovations of Sultan Qansuh al-Gawri: Reforms or Expedients", *al-Qantara*, XIV/2, Madrid 1993, s. 441-467.

Savaş, S., *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002.

Savory, R., "Tajlu Khanum: Was she Captured by the Ottomans at the Battle of Chaldiran, or not?", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, ed. E.M. Jeremias, Piliscsaba 2003, pp. 217-232.

Setton, K.M., *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, III, Philadelphia 1984.

Sevgen, N., "Kürtler, III". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (1968), s. 57-61.

Seyyid Muhammed Esseyid, "Hayır Bey", *DİA*, XVII, 49-50.

Seyyid Muhammed Esseyid, "Kansu Gavri", *DİA*, XXIV, s. 314-316.

Seyyid Muhammed Esseyid, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990.

Sohrweide, H., "Der sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die schiiten Anatoliens im 16 jahrhundert" *Der Islam*, sy 41 (1965), pp.95-229.

Sümer, F., "Fatih'in Son Seferi Hangi Devlete Karşı idi", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 369-372.

Sümer, F., "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV (2001), 454-460.

Sümer, F., "Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devraldı mı?", *Belleten*, LVI/217 (1992), s. 675-701.

Sümer, F., *Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976.

Tansel, S., *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Ankara 1953.

Tansel, S., *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966.

Tansel, S., *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.

Tekindağ, Ş., “Bayezid'in Ölümü Meselesi”, *Tarih Dergisi*, sy. 24 (İstanbul 1970), s. 1-16.

Tekindağ, Ş., “Bika Emiri Nâsır ad-din Muhammed İbn al-Hanaş'a Dair Bir Vesika”, *Tarih Dergisi*, sy. 16/1961 (İstanbul 1962), s. 107-116.

Tekindağ, Ş., “Fatih Devrinde Osmanlı-Memluklu Münasebetleri”, *Tarih Dergisi*, sy. 30 (1976), s. 73-86.

Tekindağ, Ş., “Fatih'in Ölümü Meselesi”, *Tarih Dergisi*, sy. 21 (1966), s. 95-108.

Tekindağ, Ş., “Fatih'le Çağdaş Bir Memlüklu Sultanı Aynal el-Ecrud”, *Tarih Dergisi*, sy. 23 (1969), s. 35-50.

Tekindağ, Ş., “Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arızası”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (İstanbul 1968), s. 66-70.

Tekindağ, Ş., “II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi ve İlk Osmanlı-Memlük Savaşları: 1485-1491”, *Belleten*, XXXI/123 (1967), s. 345-373.

Tekindağ, Ş., “Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi*, sy. 25 (1971), s. 1-38.

Tekindağ, Ş., “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, *Tarih Dergisi*, sy.17-18 (1963), s. 43-76.

Tekindağ, Ş., “Süveys'te Türkler ve Selman Reis'in Arızası”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 (1968), s. 77-80.

Tekindağ, Ş., “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, sy. 22 (1968), s. 49-75.

Tellioğlu, İ., *Kommenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009.

Turan, Ş., “Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1965), s. 63-118.

Uğur, A., “Hoca Sadeddin Efendi'nin Selim-nâmesi”, *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, IV (Ankara 1980), s. 225-241.

Uluçay, Ç., “Bayezid II.in Ailesi”, *Tarih Dergisi*, sy. 14 (1959), s.105-124.

Uluçay, Ç., “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, *Tarih Dergisi*, sy. 9/10/11-12, 1954-55, s. 53-90/117-142/185-200.

Uzunçarşılı, İ.H., “Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısıyla Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Memlük Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler”, *Belleten*, XVII/68 (1953), s. 519-535.

Uzunçarşılı, İ.H., “Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanımın Mücevherati”, *Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 611-619.

Uzunçarşılı, İ.H., *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1995.

Woods, J., *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, (trc. S. Özbudun), İstanbul 1993.

Yavuz, H., “Lütfi Paşa ve Osmanlı Hilafeti”, *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul 1991, s. 73-110.

Yinanç, R., *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989.

Yücel, Y., “Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri”, *Belleten*, XLIX/194 (1985), 287-311.

Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, Gotha 1854.

İNDEKS

A

Abbasi, 13, 120, 188, 202, 322, 323,
327

Abdurrahman Çelebi, Müeyyedzâde
(Osmanlı âlimi) 30

Abdülhamid II., 317, 322, 350

Abhaz, (Abgaz) 40

Acem, 16, 35, 38, 112, 149, 153, 183,
196, 197, 198, 201, 320, 343,
376, 379, 380, 382, 386

Adana, 24, 25, 26, 188, 258, 314, 332,
333, 379

Afyon, 74, 76, 321

Ağaçayırı, 26

Ahi Çelebi, hekimbaşı, 345, 346, 366,
368, 369

Ahmed Efendi, Taşköprüzâde,
(Osmanlı âlimi) 328

Ahmed Paşa, Dukakinzâde, veziri-
azam 85, 106, 123, 146,
147,152,154, 155, 353, 362,

Ahmed Paşa, Gedik, 19, 161,

Ahmed Paşa, Hain 363, 368

Ahmed Paşa, Hersekzâde,veziriazam,
25,103, 104, 152, 177, 178,
195, 206, 306, 362,

Ahmed Paşa, Kara, 362,

Ahmed Paşa, Karaca, 128, 199, 200,
203, 213, 231, 284, 311, 313,

Ahmed Paşa, Karagöz (Karaman
beylerbeyi) 25,

Akay Büy Nöker, Şahkulu (Safevi
elçisi) 113

Akbaş, 91

Akdeniz, 20, 101, 192, 233, 300, 306,
396, 398

Akkirman, 54, 55, 64

Akkoyunlu, 15, 16, 17, 19, 20, 27, 33,
36, 37, 40, 87, 88, 89, 94, 95,
109, 116, 156, 166, 270

Aksaray, 321, 334

Akşehir, 185, 197, 206

Aladağ, 168, 186

Alaüddevle, (Dulkadiroğlu) 24, 29,
109, 110, 155, 156, 157, 159,
160, 161, 162, 163, 167, 168,
169, 179, 187, 190, 191, 199,
200, 201, 376, 382, 384, 386

Alevilik, 90, 99

Ali Bey, hazinedarbaşı, 109, 116, 128,
136, 148, 152, 157, 161, 162,
163, 165, 181, 184, 187, 196,
203, 211, 218, 222, 238, 252,
257, 258, 259, 263, 265, 293,
294, 310, 311, 314, 332, 333,
334

Ali Efendi, Zembilli (şeyhülislam) 30,
348, 356, 358, 362

Ali Paşa, (Hadım, veziriazam) 26, 49,
52, 53, 56, 57, 60, 106

Altınköprü, 314

Amasra, 200

Amasya, 5, 29, 30, 32, 35, 45, 60, 72,
76, 78, 81, 84, 86, 99, 143, 145,
150, 151, 152, 154, 157, 162,
164, 165, 167, 169, 172, 174,
176, 187, 211, 218, 310, 320,
333, 334, 356, 376, 382, 383,
398

Amr b. As, 301

Amuderya, 186

Angiolello, (Venedikli seyyah) 96,
133, 194, 209, 217, 218, 230,
394

- Ankara, 15, 20, 24, 27, 29, 31, 37, 41,
48, 66, 76, 77, 78, 84, 85, 89,
91, 93, 98, 99, 152, 177, 188,
193, 196, 314, 322, 329, 333,
361, 363
- Antalya, 52, 91
- Arabistan, 195
- Arap, 6, 19, 105, 135, 193, 198, 201,
207, 216, 219, 231, 238, 240,
251, 252, 261, 269, 285, 286,
290, 291, 293, 294, 303, 305,
312, 313, 314, 315, 319, 321,
328, 329, 330, 343, 349
- Arapça, 12, 29, 102, 119, 200, 202
- Ariş, 241, 251
- Asi Nehri, 317
- Asya, 14, 90
- Athos Kseropotamu Manastırı, 359
- Avrupa, 14, 15, 104, 129, 133, 144,
321, 335, 336, 338, 353
- Ayandon, 200
- Ayas Ağa /Paşa (yeniçeri ağası;
Anadolu beylerbeyi) 277, 278,
279, 280, 294, 298, 301, 308,
330, 334
- Aydos, 59
- Ayşe Hatun, 29
- Azerbaycan, 19, 35, 39, 40, 95, 114,
182, 238
- B**
- Baalbek, 219, 231, 317
- Bafra, 99
- Bağdad, 18, 30, 38, 101, 143, 180,
181, 182, 191, 237, 240, 309,
314, 318, 324, 378
- Bahadır Sultan, Dulkadirli, 206
- Bali Ağa, (silahdar ağası) 184, 185,
263
- Bali Bey, 111, 197,
- Bali Bey (Aydın sancakbeyi) 291,
314,
- Bali Bey, Yahyapaşaoğlu, 54,
- Bali Paşa, 363
- Bartın, 200
- Başköy, 20
- Basra, 304
- Bayezid II., 2, 15, 21, 23, 24, 25, 26,
27, 29, 30, 32, 35, 36, 37, 45,
47, 48, 49, 50, 53, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 72, 97, 100, 101,
102, 104, 105, 154, 159, 188,
270, 368, 370, 372, 383
- Bayburt, 16, 36, 72, 151, 152, 157,
168, 211, 231, 258, 311, 318,
320, 376
- Bayındır Türkmenleri, 16
- Beni Vail, 251
- Beşiktaş, 105, 205
- Beyhan Sultan, (Yavuz Sultan
Selim'in kızı) 362
- Birecik, 184, 203, 231, 314
- Bitlis, 164, 165, 167, 169, 184
- Boğdan, 145, 306, 307, 379
- Bolu, 47, 48, 124, 180, 301, 320
- Bozkurt Bey, bk.Alaüddeve, 29
- Bozok, 162, 187, 191, 331, 332, 333
- Bozoklu Celal, 331
- Buhayre, 289, 290, 294
- Bursa, 42, 43, 59, 60, 71, 73, 76, 78,
79, 80, 81, 83, 85, 87, 171, 206,
374, 383
- C**
- Cafer Bey, (kaptandırya) 239, 301,
303, 306, 339, 340
- Caferi, 96
- Canberdi Gazali, 192, 204, 215, 223,
232, 237, 238, 241, 256, 284,
285, 286, 288, 291, 293, 308,
309, 311, 315, 316, 317, 318,
330
- Candaroğulları, 17
- Canım es-Seyfî, (Feyyum kâşifi) 292
- Celalzâde Mustafa Çelebi, 27, 195,
200, 354
- Cem Sultan, 15, 32, 270, 289
- Cenâbi, (Osmanlı tarihçisi) 29, 66,
67, 69, 392

Cengiz Han, 13, 19
Cezire-i Vastaniye, 272
Ceziretü'z-Zehab, 302
Cidde, 286, 303, 304
Cihanşah, (Karakoyunlu hükümdarı)
16, 17, 18, 19
Cizre, 165, 169
Cündeb, 189
Cüneyd, 88, 89, 91, 398

Ç

Çaldıran, 5, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95,
97, 99, 100, 101, 103, 105, 107,
109, 111, 113, 115, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 127, 128, 129, 131, 132,
133, 135, 137, 139, 141, 143,
144, 145, 146, 147, 149, 151,
152, 153, 155, 157, 160, 164,
165, 166, 181, 185, 187, 189,
190, 192, 194, 195, 206, 326,
364, 382
Çayan Han/Sultan, Safevi emiri, 185,
206, 311, 314
Çelebi Mehmed, 30
Çerkesler Kâtibi Yusuf, (Osmanlı
tarihçisi) 193, 195, 237, 392
Çorlu, 57, 68, 345, 371, 380
Çorum, 72, 99, 314
Çukurova, 22, 23, 25, 26, 76, 188, 195

D

David, Bizans imparatoru, 17, 104,
148, 246, 250, 278, 281, 296,
299, 397
Dev Ali, 72, 92, 148, 186, 206
Dicle, 16, 17, 183
Dimetoka, 66, 68, 69, 153, 179, 330,
380
Divriği, 76, 188
Diyarbakır, 16, 19, 166, 168, 170, 171,
177, 179, 180, 182, 183, 184,
185, 309, 310, 311, 314, 320
Dobruca, 54, 398

Dulkadır, 18, 24, 152, 159, 161, 162,
163, 167, 169, 196, 200, 306
Durmuş Han, Şamlu, 126, 127, 185,
206, 311

E

Ebulfazl Mehmed Çelebi, 97, 312
Ebu Nümei, 303, 304, 397
Ebu Said, Timurlu, 19
Edirne, 6, 43, 48, 53, 54, 55, 56, 57,
62, 87, 97, 104, 105, 171, 177,
178, 179, 180, 181, 193, 194,
195, 197, 205, 321, 329, 330,
331, 334, 335, 338, 344, 345,
358, 363, 379, 383, 398
Eğrigöz, 81
Elbistan, 162, 193, 194, 206, 207, 208,
210
Eleşgird, 114, 118
Elvend Bey, (Akkoyunlu beyi) 40
Emevi, 13,
Emevi Camii, 233, 309, 310, 312, 317,
384
Emir Allân, (Memlük emiri) 201,
219, 220, 224, 226, 227, 232,
240, 241, 258, 264, 269
Emir Nizameddin, Abdülbaki, 126
Emir Sibay, (Şam nâibi) 224
Erzincan, 16, 20, 33, 37, 38, 72, 107,
109, 110, 111, 117, 147, 156,
157, 168, 169, 187, 232, 332,
376
Erzurum, 16, 33, 36, 114, 379
Evliya Çelebi, 6, 29, 35, 37, 38, 68, 69,
370, 371, 372, 373, 374, 375,
377, 381, 382, 385, 389, 390,
392
Eyüp, 172, 175, 197, 340

F

Fars, 19, 92, 95, 198
Fatih Camii, 348, 380
Fâtih Sultan Mehmed, 13, 15, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 25, 30, 31,
34, 45, 64, 81, 122, 187, 188,
191, 322, 358, 368, 369, 375,
397

- Fatma Sultan, (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 362
- Ferhad Ağa/Paşa, Emiri alem, Anadolu beylerbeyi, 147, 173, 279, 284
- Ferhad Bey, Tekeili Sancakbeyi/ Karaman Beylerbeyi, 58, 146, 242, 264
- Feridun Bey, (münşi, nişancı) 19, 22, 40, 105, 109, 111, 113, 114, 200, 206, 213, 256, 276, 277, 282, 284, 285, 302, 311, 316, 317, 318, 319, 320, 393
- Filistin, 187, 228, 335
- Fırat, 16, 196, 207, 208, 314, 320, 330
- François I, Fransız kralı 336,337
- Fransa, 144, 336, 337
- G**
- Galata, 239, 319, 342
- Gazze, 5, 202, 204, 215, 229, 233, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 248, 251, 266, 271, 284, 309, 314, 385
- Gebze, 24, 61
- Gedegra, 99
- Gelibolu, 43, 87, 154, 181, 240, 330
- Gerger, 18, 20
- Giresun, 2, 43, 46, 333
- Göksun, 162, 163, 321
- Gök Tanrı, 90
- Gülbahar Sultan, (Yavuz Sultan Selim'in annesi) 29
- Gürcistan, 17, 33, 35, 39, 40, 42, 150, 196, 375
- Gürcü, 17, 35, 38, 39, 40, 111, 151, 182
- Güzelce, 233, 317
- H**
- Habib-i Neccâr, 319
- Haçlı Seferi, 336, 337, 338
- Hâdimü'l-Haremeyn, 304
- Hadratü'l-bakar, 276, 277, 280
- Hafız Mehmed, Isfahanlı ,141, 364
- Hafsa Sultan, (Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi) 362
- Hafsa Sultan, (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 362
- Halep, 5, 6, 20, 179, 181, 189, 192, 196, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 210, 212, 213, 215, 219, 228, 229, 230, 231, 232, 284, 287, 308, 310, 311, 313, 314, 316, 319, 320, 321, 325, 361, 367, 384
- Halid Bey, 147, 165, 167, 186
- Halil Eyyübi, Melik (Hasankeyf hâkimi) 165
- Halil Sultan, Dulkadirli, 126
- Halilürrahman, 248, 316, 385
- Halimi Çelebi, (padişah hocası) 33, 61, 123, 155, 301, 367, 381
- Hama, 215, 230, 231, 233, 237, 313, 314, 317, 318, 319
- Hanım Hatun, (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 362
- Hanke, 252, 254, 257, 385
- Harput, 18, 166, 182, 184, 188
- Harran, 19
- Hasan Ağa, (Kapı ağası) 193, 365
- Hasan Ali, (Karakoyunlu) 18
- Hasan Can, (Yavuz Sultan Selim'in nedimi) 6, 31, 116, 150, 192, 193, 227, 340, 344, 345, 346, 347, 363, 364, 365, 366, 367, 369
- Hasan-ı Rumlu, (Safevi tarihçisi) 93, 95, 96, 393
- Hasan Paşa, (Rumeli beylerbeyi) 55, 61, 123, 125, 130, 136, 137, 138, 140, 144
- Hatayi, 90
- Hatice Sultan, (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 362
- Hayâtü'l-hayavân, 302
- Haydar Çelebi, (ruznameci; reisül-küttap),10, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 116, 118, 133, 146,

- 150, 151, 152, 154, 155, 158,
160, 170, 172, 174, 175, 177,
179, 180, 181, 183, 197, 206,
207, 208, 212, 213, 216, 220,
221, 228, 231, 233, 234, 235,
236, 239, 240, 245, 248, 250,
251, 253, 254, 256, 258, 259,
263, 265, 271, 272, 279, 281,
282, 284, 285, 288, 292, 293,
294, 296, 298, 299, 301, 302,
303, 304, 307, 309, 311, 312,
314, 316, 317, 318, 319, 320,
325, 339, 340, 341, 344
- Haydar Paşa, (Karaman beylerbeyi)
60
- Hayırbey, (Halep nâibi; Mısır beyler-
beyi) 192, 204, 207, 215, 219,
222, 223, 224, 226, 230, 232,
237, 238, 240, 251, 252, 256,
257, 258, 260, 264, 288, 293,
294, 295, 297, 305, 307, 308,
312, 313, 315, 387, 389
- Hemdem Paşa, (Karaman beylerbeyi)
110, 353
- Heşt Bihişt, 97, 146, 148, 149
- Hilâfetullahı Kübrâ, 323
- Hint Okyanusu, 349
- Hizan, 164, 165, 167, 169
- Hıristiyan, 192, 317, 338, 339, 358
- Horasan, 19, 38, 93, 94, 95, 138, 149,
164, 168, 177, 186, 296, 377,
378
- Hoşalay, 200
- Hulefa Bey, 126
- Hums, 215, 217, 220, 228, 230, 231,
233, 313, 314, 317, 318, 319
- Hüsâm Bey/Paşa, (vezir) 183,313,
353, 363
- Hüseyin, Kürd (Memlük beyi) 304
- Hüseyin Bey, (Safevilerin Tebriz
Valisi Helvacı) 129, 142
- Hüseyin Bey (Harput hâkimi Çer-
kez) 182, 183,
- Hüseyin Baykara,(Timur'un torunu)
148
- Hüseyin Bey, Lala 126, 147, 164, 182,
183, 184
- Hüseyin Paşa, 250, 251,
Hz. Ali, 90, 96, 102, 193, 301, 357
Hz. Davud, 213, 244, 245, 384
Hz. Hüseyin, 378
Hz. İsa, 233, 248, 316
Hz. Muhammed, 245, 269
Hz. Ömer, 223
Hz. Osman, 233
Hz. Peygamber, 193, 245, 294, 301,
322, 371, 378, 381, 385, 386,
387, 388, 389
Hz. Süleyman, 244, 245
Hz. Yusuf, 263, 389
- I**
- İsfahan, 95, 117, 184, 310, 377, 378,
381, 382
- İskarlazoğlu Todor, 41
- İ**
- İbn Haneş/Haneşoğlu, Nasırüddin
Muhammed, Bika emiri, 315,
316, 317, 319
- İbn İyas, (Memlük tarihçisi) 149,
162, 188, 189, 190, 191, 192,
200, 202, 224, 226, 228, 230,
235, 237, 240, 241, 261, 265,
271, 273, 274, 276, 277, 282,
283, 284, 285, 287, 288, 289,
291, 293, 294, 295, 298, 300,
301, 304, 306, 324, 325, 326,
352, 360
- İbn Kemal /Kemalpaşazâde, Osmanlı
tarihçisi, 30, 31, 35, 36, 38, 45,
65, 69, 78, 79, 83, 85, 87, 91,
92, 95, 99, 102, 105, 114, 118,
119, 120, 123, 134, 136, 137,
142, 144, 145, 146, 149, 150,
151, 152, 329, 393
- İbn Tagrıbirdi, (Memlük tarihçisi)
361
- İbn Tolun, (Tarihçi) 287, 316
- İbn Tolun Camii, 277

- İbn Zünbül, (Memlük tarihçisi) 195, 201, 202, 204, 205, 208, 215, 216, 217, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 232, 238, 240, 241, 251, 252, 256, 260, 263, 264, 268, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 292, 390, 393
- İbrahim Paşa, Hadım, 353, 362
- İçil, 91
- İdris-i Bitlisi, (Osmanlı tarihçisi) 29, 92, 97, 98, 99, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 123, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 234, 236, 245, 246, 247, 273, 274, 275, 281, 282, 284, 291, 297, 301, 302, 305, 312, 313, 315, 316, 317, 334, 394
- İran, 27, 34, 37, 38, 82, 91, 95, 96, 98, 100, 102, 104, 107, 109, 111, 112, 113, 116, 118, 123, 126, 137, 145, 146, 150, 151, 155, 156, 164, 169, 191, 196, 198, 209, 320, 321, 322, 323, 349, 361, 368, 377, 382
- İskender Çelebi, (defterdar) 236, 369
- İskenderiye, 199, 219, 243, 255, 269, 270, 287, 293, 299, 300, 301, 302, 303, 306, 389
- İskender-i Zülkarneyn, 13
- İskender Paşa, (Gelibolu kaptanı, vezir) 154, 175, 176, 316, 362
- İslam, 13, 14, 15, 25, 77, 89, 90, 102, 103, 145, 160, 189, 191, 192, 216, 228, 263, 269, 295, 303, 322, 324, 326, 328, 343, 349, 376, 383, 384, 386, 395, 396, 397
- İsmail Ağa, Yasavul, 40
- İstanbul, 2, 5, 6, 10, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 52, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 71, 73, 75, 79, 81, 83, 85, 87, 92, 94, 96, 101, 104, 107, 108, 110, 120, 123, 129, 133, 134, 144, 150, 153, 156, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 184, 185, 192, 194, 196, 197, 199, 201, 202, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 216, 228, 233, 239, 240, 265, 267, 270, 287, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 313, 315, 316, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 334, 335, 338, 339, 342, 344, 345, 347, 348, 352, 357, 358, 359, 360, 361, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 379, 380, 382, 383, 386, 389
- İstefan, (Boğdan voyvodası) 307
- İzmit, 105, 200
- K**
- Kâbe, 304, 378
- Kafkaslar, 34, 198
- Kahire, 5, 6, 13, 22, 24, 148, 149, 161, 181, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 228, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 243, 248, 250, 251, 254, 255, 259, 263, 264, 265, 266, 267, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 289, 291, 292, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 312, 315, 317, 324, 325, 326, 327, 328, 352, 359, 360, 365, 366, 367, 379, 385, 387, 389,
- Kâhta, 20
- Kal'atü'l-Cebel, 273, 286, 325
- Kanatıru's-Sibâ, 277
- Kanısav Gavri, (Memlük sultanı) 163, 188, 194, 214

- Kantara, 182, 183
Kanuni, 30, 41, 68, 188, 322, 326, 342, 343, 352, 353, 358, 369, 375
Karabağ, 149, 150, 185, 314
Karabulut, (Yavuz Sultan Selim'in atı) 58
Karaca Bey, (Kırşehir sancakbeyi) 170, 183
Karaca Paşa bk. Ahmed Paşa, Karaca
Karadeniz, 2, 16, 17, 33, 34, 35, 40, 75, 89
Karahan, (Safevi hanı) 166, 167, 169, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 194, 197, 203, 206, 207, 289
Karakoyunlu, 16, 17, 18, 19, 20
Karaman, 16, 17, 19, 25, 35, 38, 59, 60, 77, 91, 110, 125, 132, 133, 146, 179, 180, 181, 184, 188, 211, 218, 314, 320, 333
Karamanoğulları, 16, 21, 22, 23
Karasu Yenicesi, 338
Karşı Kalesi, 96
Kasım, (Osmanlı şehzadesi) 190, 194,
Kasım Bey, 42, 165, 169, 183, 184, 312, 317
Kasım Bey, (Eğil hâkimi) 184
Kasım Bey, (Trabzon sancakbeyi) 42
Kasım Bey, (yeniçeri kethüdası) 312
Kasım Bey, Acem, 183,
Kasım Bey, Emir Sarımoğlu, 184
Kasım Bey, Güzelce, Hama sancakbeyi, 233, 317
Kasım Bey, Merdisi, 165
Kasım Bey, Said, 169
Kasım Bey, Zehrimar (Rumeli timar defterdarı) 236,
Kasım Çelebi, Lala, 171
Kasımıye, 360
Kastamonu, 84, 124, 319
Katya Çölü, 202, 251
Kavak, 99
Kayıtbay, (Memlük sultanı) 24, 189, 233, 278, 279, 285, 387
Kayseri, 9, 19, 37, 47, 112, 138, 152, 157, 162, 170, 184, 185, 191, 196, 197, 201, 202, 203, 206, 207, 209, 320, 321, 395
Kefe, 5, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 59, 60, 75, 363, 376, 379, 383
Kelkit, 20
Kemah, 5, 73, 78, 108, 145, 156, 157, 159, 161, 167, 169, 187
Kemalpaşazâde, bk. İbnKemal, 30, 39, 111, 302, 308, 342, 361, 362, 367, 368, 369, 372, 374
Kerbela, 90
Kerkük, 165, 166
Keşfi, (Osmanlı tarihçisi) 69, 134, 157, 202, 206, 209, 273, 331, 333, 334
Kethudazâde Said, (Osmanlı tarihçisi) 323
Kili, 54, 55
Kilis, 188
Kirman, 19, 95
Kıbrıs, 20, 302, 303, 335, 338
Kıbrıs Latinleri, 20
Kırşehir, 170, 180
Kızıl Ahmed, İsfendiyaroğlu, 19
Kızılbaş, 57, 72, 73, 83, 90, 97, 99, 100, 102, 110, 120, 121, 156, 160, 168, 209, 291, 331, 376, 384
Kızıldeniz, 304, 307, 349
Komnenos, (Bizans hanedanı) 16, 34, 101
Konya, 62, 71, 73, 84, 106, 203, 206
Koyulhisar, 17, 20
Kudüs, 6, 219, 233, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 291, 309, 359, 385
Kumkapı, 64
Kurtoğlu, Musluhiddin (Osmanlı kaptanı) 299, 300
- L**
- Ladik, 99
Leo X. (papa)
Lübnan, 228
Lütfi Paşa, (Osmanlı tarihçisi, veziriazam) 111, 114, 123, 124, 125, 126, 134, 259, 273, 275, 277, 278, 288, 300, 322, 330, 331, 338, 342, 352, 353, 362

M

- Macaristan, 15, 171, 336
Mahmud Bey, Ramazanoğlu, 212,
252, 258, 263, 310, 314
Makamı Ebu'l-Abbas, 301
Malatya, 20, 22, 24, 92, 184, 187, 188,
207, 208, 210, 211, 212, 214,
270, 332, 333
Malkara, 330
Manisa, 2, 35, 48, 59, 64, 71, 80, 81,
87, 104, 347, 361
Mankirman, 50
Maraş, 38, 159, 187, 188, 210, 321
Mardin, 166, 169, 170, 177, 179, 180,
181, 182, 206
Margarid, Rum keşiş, 359
Margnano Savaşı, 336
Martin Czobor, (Macar elçisi) 335
Matrakçı Nasuh, (Osmanlı tarihçisi)
75, 83, 206, 209, 210, 220, 221,
228, 231, 238, 243, 250, 265,
281, 293, 294
Maximilian, Kutsal Roma imparatoru,
104, 337, 338
Mazenderan, 296
Mehdi, 90, 160, 331, 368
Mehmed I, bk. Çelebi Mehmed
Mehmed Ağa/Paşa, Bıyıklı, 84, 85
Mehmed Bey, (kapıcıbaşı) 41, 111,
124, 141, 147, 152, 157, 180,
194, 203, 206, 211, 284, 310
Memlük, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
101, 110, 145, 149, 157, 159,
161, 162, 163, 179, 181, 186,
187, 188, 189, 190, 191, 192,
195, 196, 198, 199, 200, 201,
202, 204, 205, 206, 207, 208,
212, 213, 215, 216, 219, 220,
221, 222, 223, 224, 225, 226,
227, 228, 229, 230, 231, 232,
233, 235, 238, 241, 242, 243,
251, 252, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 260, 261, 262, 263,
265, 266, 267, 268, 270, 271,
274, 275, 276, 277, 278, 280,
281, 282, 284, 285, 287, 288,
289, 291, 292, 300, 303, 304,
305, 306, 307, 314, 322, 324,
325, 338, 349, 359, 360
Mengli Giray, (Kırım hanı) 51, 74,
211, 376
Mercidabık, 5, 123, 213, 214, 216,
227, 228, 229, 231, 232, 241,
266, 268, 271, 314, 324, 384,
389
Mermer Köşk, 338
Merzüman, 213
Mescid-i Aksa, 244, 247
Mescidü'l-Rahme, 301
Mesih, 142, 317, 359
Mevlânâ, 106
Meyyafarikin, 165
Mirza Bey, İsfendiyaroğlu, 124
Mirza Süleyman, 93
Mudanya, 76
Muhammed Han, Ustacalu
(Diyarbakır hâkimi) 100, 107,
117, 125, 126, 127, 128, 130,
135, 136, 137, 166
Muhammed Şeybani, (Özbek hanı)
102
Muhiddin Âbid, 40
Muhyiddin Arabî, 310, 311, 317
Murad II., 30, 69, 89
Mustafa Paşa, Koca, vezir, 61, 63, 65,
78, 80, 81, 123, 151, 347, 373,
386
Mustafa Paşa, beylerbeyi, 85, 236,
257, 284, 293, 313, 330, 345,
355,
Mustafa Paşa, Davut Paşaoğlu, Ama-
sya beyi, 76, 78
Mustansiroğlu, (Safed idarecisi) 315
Musul, 164, 165, 166, 311
Muş, 19
Muşalı Karahisar, 99
Müslüman, 21, 71, 73, 90, 106, 186,
198, 209, 240, 358, 359
Mütevekkil, Abbasi halifesi 202, 228,
235, 287, 306, 322, 323, 324,
326, 327

N

- Nadir Şah, (İran şahı) 322, 323
 nahl-ı Hamza, 247
 Napoli, 20, 337
 Navar, 337
 nevrüz, 319
 Niğbolu, 56, 124, 136
 Niksar, 20, 78, 99, 376
 Nil, 255, 272, 273, 274, 282, 290, 291,
 292, 293, 299, 300, 301, 302,
 306, 307, 366, 387, 388, 389
 nizam-ı âlem, 79
 Nücumü'z-zahire, 361
 Nur Ali Halife, 72, 73, 74, 76, 91, 93,
 100, 127, 168, 169, 171

O

- Oğuz Han, 31
 Oniki İmam, 88, 90
 Ordu, 213, 233, 260, 333
 Orhan Gazi, 81
 Osman Ağa, Balyemez, sekbanbaşı,
 146, 174, 175
 Otlukbeli, 20, 122, 144, 270

Ö

- Ördekli, 162
 Özbek, 101, 105, 177, 186, 189, 219,
 289, 290

P

- Palu, 165, 168, 169
 Papalık, 20
 Pir Ahmed, Karamanoğlu, 19
 Pir Budak, (Karakoyunlu) 18
 Piri Bey, Baltazâde, Urfa Sancakbeyi,
 203
 Piri Paşa, (veziriazam) 82, 121, 151,
 155, 174, 175, 176, 178, 183,
 195, 197, 313, 317, 320, 321,
 330, 340, 342, 343, 345, 347,
 354, 355, 357, 362, 381
 Portekiz, 188, 192, 303, 337
 Prizren, 136

R

- Rafızı, 90, 205, 384
 Ragıb Paşa, Koca, 322, 325
 Ramazan bayramı, 310
 Ramazanoğulları, 188, 212
 Ravza, 298, 299, 300, 301, 302, 303,
 306
 Remle, 235, 239, 241, 242, 246, 254,
 277
 Revanî, (Osmanlı şairi) 362
 Reyhanoğulları, 76
 Ridaniye, 6, 215, 254, 255, 256, 258,
 260, 264, 265, 266, 267, 268,
 270, 271, 273, 274, 284, 289,
 313, 324
 Rodos, 20, 269, 301, 336, 338, 339,
 340, 341, 344, 369
 Rumeli, 49, 52, 54, 55, 56, 57, 60, 62,
 63, 69, 75, 103, 106, 111, 116,
 123, 124, 125, 130, 135, 136,
 137, 138, 139, 140, 144, 146,
 151, 156, 162, 181, 183, 196,
 199, 208, 211, 217, 218, 233,
 238, 239, 242, 257, 258, 260,
 263, 284, 292, 293, 296, 307,
 308, 310, 312, 313, 314, 318,
 320, 330, 353, 355, 372, 373
 rumman-ı Davud Nebi, 247
 Rükneddin Efendi, Zeyrekzâde (Ru-
 meli kazaskeri) 199, 305

S

- Saadet Giray, (Kırım Hanı)54, 85,
 211, 311
 Sadreddin Konevî, 106
 Safeviler, 20, 21, 88, 93, 101, 105, 109,
 128, 133, 140, 152, 159, 162,
 164, 170, 182, 188, 189, 196,
 199, 201, 232, 270, 309, 363
 Salihîyye, 251, 254, 257, 284, 311
 Samsun, 34, 76, 89, 333
 Sarıgörez Nureddin Efendi, 50, 398
 Sarımsaklı, 321
 Sarı Pire, Ustacalu, (Safevi şahının
 korucubaşısı) 127, 130, 132,
 133, 139

- Sason, 165, 167, 169, 184
Selahaddin Muhammed, (Mekke kadısı) 304
Selimnâme, 9, 26, 27, 31, 35, 36, 37, 39, 48, 56, 58, 65, 66, 68, 72, 75, 76, 83, 97, 104, 111, 114, 115, 118, 119, 123, 125, 126, 134, 137, 138, 140, 141, 143, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 173, 174, 175, 176, 193, 194, 195, 196, 197, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 243, 250, 251, 252, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 272, 273, 293, 294, 301, 319, 330, 331, 334, 335, 339, 340, 343, 371, 375, 382,
Selimşahnâme, 13, 92, 97, 98, 99, 111, 113, 114, 117, 118, 123, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 183, 184, 185, 196, 209, 220, 225, 226, 231, 235, 236, 237, 239, 245, 246, 256, 259, 261, 263, 273, 274, 275, 281, 282, 284, 291, 297, 301, 302, 305, 313, 316, 317, 331, 334
Selman Reis, (Osmanlı kaptanı) 188, 303, 304
Semendire, 56, 57, 336
Semerkand, 19, 93
Şeyh Hamdullah, (Osmanlı hattatı) 30
Seyyid Şerif, 126
Silistre, 52, 55, 56, 136, 313, 318
Sinan Ağa, (garip yiğitler ağası) 293, 314
Sinan Ağa, (kapıcı) 85, 147
Sinan Paşa, Hadım, Rumeli beylerbeyi, 63, 125, 128, 130, 132, 133, 136, 137, 138, 152, 156, 162, 163, 175, 177, 178, 183, 184, 185, 194, 196, 197, 198, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 211, 220, 222, 234, 235, 238, 239, 241, 242, 243, 248, 251, 252, 258, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 313, 362, 383, 385
Sinan Paşa, Küçük, vezir, Rumeli beylerbeyi, 123, 124, 135, 218, 257, 284, 285, 291, 292, 299, 313, 318, 330,
Sinan Paşa, Yularkısdı, (Şehzade Ahmed 'in lalası) 61, 62, 73, 76, 81
Sinop, 200
Sivas, 19, 33, 41, 72, 106, 107, 112, 157, 169, 211, 314, 331, 333, 376
Sonisa, 99
Soran, 164, 165, 309, 314
St. Maria Minerva Kilisesi, 337
Sucudi, (Osmanlı tarihçisi) 202, 206, 219, 222, 243, 256, 258, 293, 395
Suriye, 24, 108, 187, 228, 265, 335, 336, 338
Suzebolu, 200
Süleyman I., 328, 362
Sünni, 27, 37, 54, 88, 89, 95, 97, 100, 102, 147, 164, 186, 198, 205, 209, 328, 349
Ş
Şadi Paşa, (Rum beylerbeyi) 169, 170, 180, 183, 333
Şah İsmail, 5, 19, 27, 35, 36, 37, 38, 39, 45, 47, 54, 59, 65, 72, 73, 76, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 120, 121, 122,

- 124, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 146, 147, 149, 153, 157,
160, 161, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 179, 180, 181, 185,
186, 187, 189, 191, 194, 195,
196, 198, 199, 201, 202, 204,
205, 206, 208, 209, 210, 211,
212, 214, 232, 240, 291, 309,
310, 311, 314, 318, 320, 321,
331, 332, 339, 341, 351, 376,
377, 378, 381, 382, 383
- Şah Sultan, (Yavuz Sultan Selim'in
kızı) 362
- Şah Veli, Şah Celaloğlu, 331, 332,
333, 334
- Şahkulu Baba Tekeli, 27, 52, 59, 147,
397
- Şakaikü'n-nu'maniye, 328
- Şam, 5, 6, 76, 77, 192, 193, 196, 198,
202, 203, 204, 207, 209, 215,
216, 219, 220, 222, 224, 226,
228, 229, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239, 240,
242, 244, 255, 262, 284, 291,
295, 303, 307, 308, 309, 310,
311, 312, 313, 314, 315, 316,
317, 318, 323, 366, 367, 374,
375, 384, 385
- Şankıcı, Memlük sultanı nedimi, 202
- Şebinkarahisar, 17, 20, 47, 52, 53,
147, 152, 319
- Şehinşah, 31, 60, 79, 85
- Şehsuvaroğlu Ali Bey, (Dulkadirli)
109, 128, 152, 157, 161, 162,
163, 181, 196, 222, 238, 252,
257, 258, 259, 293, 294, 310,
311, 314, 332, 333, 334
- Şehzade Korkut, 48, 59, 361
- Şehzade Murad, 72, 73, 74, 86, 92, 93,
94, 99, 109, 334, 335, 356
- Şerif Berekat, 303, 304
- Şehzade Ahmed, 31, 45, 46, 47, 48,
49, 51, 52, 53, 56, 57, 59, 60,
61, 62, 63, 64, 69, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83,
84, 85, 87, 92, 99, 190, 219,
284, 317, 334, 374, 383
- Şehzade Mustafa, 19, 31
- Şehzade Süleyman, bk. Süleyman I,
75, 171, 176, 179, 256, 317,
320, 329, 347, 372, 385
- Şirvan, 35, 36, 180, 296, 377
- Şükri-i Bitlisi, (Osmanlı tarihçisi) 37,
39, 56, 58, 65, 104, 111, 118,
124, 125, 126, 134, 138, 141,
148, 150, 151, 153, 155, 158,
160, 162, 173, 174, 176, 294,
301
- Şükrullah, (Osmanlı tarihçisi) 30,
152
- T**
- Taci Bey, 30
- Tacizâde Cafer Çelebi, (nişancı, şair)
61, 175, 362
- Tarsus, 24, 26, 188, 231, 314
- Taşoz, 338
- Tatar, 54, 58, 211, 361, 364, 376
- Tebriz, 5, 19, 37, 93, 95, 99, 110, 111,
113, 117, 133, 141, 142, 145,
146, 147, 148, 149, 150, 152,
160, 164, 196, 202, 206, 210,
240, 310, 318, 361, 364, 378
- Tekirdağı, 330
- Theodora, (Komnenos hanedanın-
dan) 17
- Timur, 13, 17, 19, 108, 148, 162, 238
- Tırhala, 136, 207, 307, 312, 313, 373
- Tohma Çayı, 208
- Tokat, 19, 72, 99, 100, 107, 156, 211,
376
- Tomas Bakocz, (Macar başpiskopos
ve kardinal) 336
- Topkapı Sarayı, 10, 64, 66, 84, 93,
117, 198, 321, 361, 380
- Trablus, 215, 219, 228, 231, 233, 310,
313, 314, 315, 316, 318, 330

Trabzon, 16, 17, 21, 22, 29, 32, 33, 34,
35, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44,
45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54,
73, 89, 91, 100, 101, 108, 109,
111, 133, 150, 152, 159, 319,
334, 359, 363, 371, 372, 375,
376, 377, 379, 384

Trabzon Rum Devleti, 16, 17, 73, 89
Tucakdere, 212, 213

Tumanbay, (Memlük sultanı) 6, 201,
235, 236, 237, 238, 240, 241,
243, 251, 252, 253, 254, 255,
256, 257, 258, 262, 263, 264,
265, 267, 268, 269, 270, 271,
274, 275, 276, 277, 279, 280,
281, 282, 283, 284, 285, 286,
287, 288, 289, 290, 291, 292,
293, 294, 295, 296, 297, 298,
300, 304, 315, 324, 325, 326,
385, 386, 387, 388, 390

Turahan Bey, 203

Turgutoğulları, 76

Turhal, 331, 376

Türk, 17, 54, 61, 88, 91, 143, 164, 188,
189, 194, 198, 209, 219, 239,
254, 267, 337, 355

Türkçe, 29, 67, 90, 93, 96, 113, 164,
198, 200, 241, 284, 322, 361,
379

Türkmen, 16, 33, 87, 89, 90, 110, 116,
117, 118, 122, 129, 135, 157,
188, 211, 218, 219, 229, 330,
386

U

Ubeyd Han, (Özbek hanı) 177, 180

Uğraş Savaşı, 58

Ukrayna, 50

Urfa, 16, 166, 188, 203, 204

Uzun Hasan, (Akkoyunlu sultanı) 16,
17, 18, 19, 20, 89, 101

Ü

Üsküdar, 4, 61, 62, 105, 197, 205, 335,
347, 381

Üsküp, 319

V

Vassaf Tarihi, 361, 365

Venedik, 17, 19, 20, 26, 48, 58, 68,
69, 78, 79, 101, 107, 108, 109,
110, 117, 120, 130, 133, 140,
144, 149, 177, 178, 198, 205,
210, 216, 217, 231, 238, 266,
269, 307, 335, 337, 338, 342,
343, 356

Vize, 59

Vladislav, (Macar kralı) 104, 181

Y

Yahudi, 68, 69

Yahya, Özbekoğlu 95, 111, 171, 290,
291, 327

Yahya Bey, 111

Yahya Paşa, 171

Yakub Bey, (Akkoyunlu beyi) 40, 206,
270

Yâkut-ı Şâzeli, 301

Yassı Çemen, 108, 109

Yavedud Tekkesi, 340

Yedikule, 71, 183, 326, 330

Yenişehir, 60, 85, 106, 313, 374, 383

Yeşilbaş, 90, 186

Yezd, 95

Yıldırım, 187

Yunus Bey, (Antep hâkimi) 213, 215,
258, 263

Yunus Paşa, (Osmanlı veziri) 63, 183,
218, 220, 230, 234, 257, 258,
263, 264, 276, 277, 278, 279,
280, 282, 284, 291, 296, 303,
305, 306, 308, 313, 315, 318,
353, 362, 383

Z

Zamantı, 24, 321

Zara Eskisi, 57

Zeynel Paşa, (Osmanlı veziri) 125,
146, 211, 218, 233, 236, 257,
284, 292, 316, 319, 320, 330,
362

Zile, 332, 333

Minyatürlerle Yavuz Sultan Selim

Yavuz Sultan Selim'in faaliyetlerini konu alan ve *Selimnâme* adı verilen kaynak külliyyatı içinde Şükri-i Bitlisi'nin *Selimnâmesi*, bir nevi şehnâme tarzında yazılmış olup çeşitli olaylarla ilgili 24 adet minyatür ihtiva eder. Bu minyatürler okuyucuya Yavuz'un hayatından kesitler sunmak gayesiyle hazırlanmıştır. Şükri-i Bitlisi'nin 1530 yılı başında Kanuni Sultan Süleyman'a takdim ettiği bu minyatürlü *Selimnâme* nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine kısmı, nr. 1597-98'de bulunmaktadır. Burada söz konusu minyatürlerden önemli bir kısmına yer verilerek anlatılan olayların dönemi için adeta güncel sayılabilecek fotoğrafının nasıl aktarılmış olduğu, ayrıca yine döneminde Yavuz Sultan Selim'in nasıl görüldüğü konusunda okuyucuya "görsel bir film şeridi" sunulmak istenmiştir. Bu amaçla yer verdiğimiz minyatürler onun şehzadeliği sırasındaki ilk çarpışmalarından ve taht iddiacısı olarak Kefe'ye geçip Kırım hanı ile buluşmasından başlayarak, babasıyla yaptığı savaş, tahta cülusu, kardeşi Ahmed'le olan mücadelesi, Çaldıran seferi, sefer sonrası Kemah dolaylarında yeniden Safevilerle savaş, Dulkadirli Alaüddeve'nin bertaraf edilmesi, Mercidabık ve Ridaniye savaşları ve nihayet vefatını gösteren son kare ile nihayet bulmaktadır. Bu göze hitap eden renkli tasvirler, soyut karakterde farklı tipler sunmakla birlikte gerçeklik duygusu veren sahnelerle bezenmiş görünmektedir. Akıcılık ve devamlılık yanında canlı bir hareketlilik de dikkati çekmekte, kıyafetler, savaş araçları, sıralanış, savaş düzeni tarihi anlatımı sanki "görsel bir çizgiye" çekmektedir. Bu minyatürler üzerinde çalışan Z.T.Ertuğ'a göre, bunların asıl özellikleri XVI. yüzyıl hayat tarzıyla uyum içinde olmalarıdır. Minyatürler yoluyla okuyucunun okuduklarını zihninde

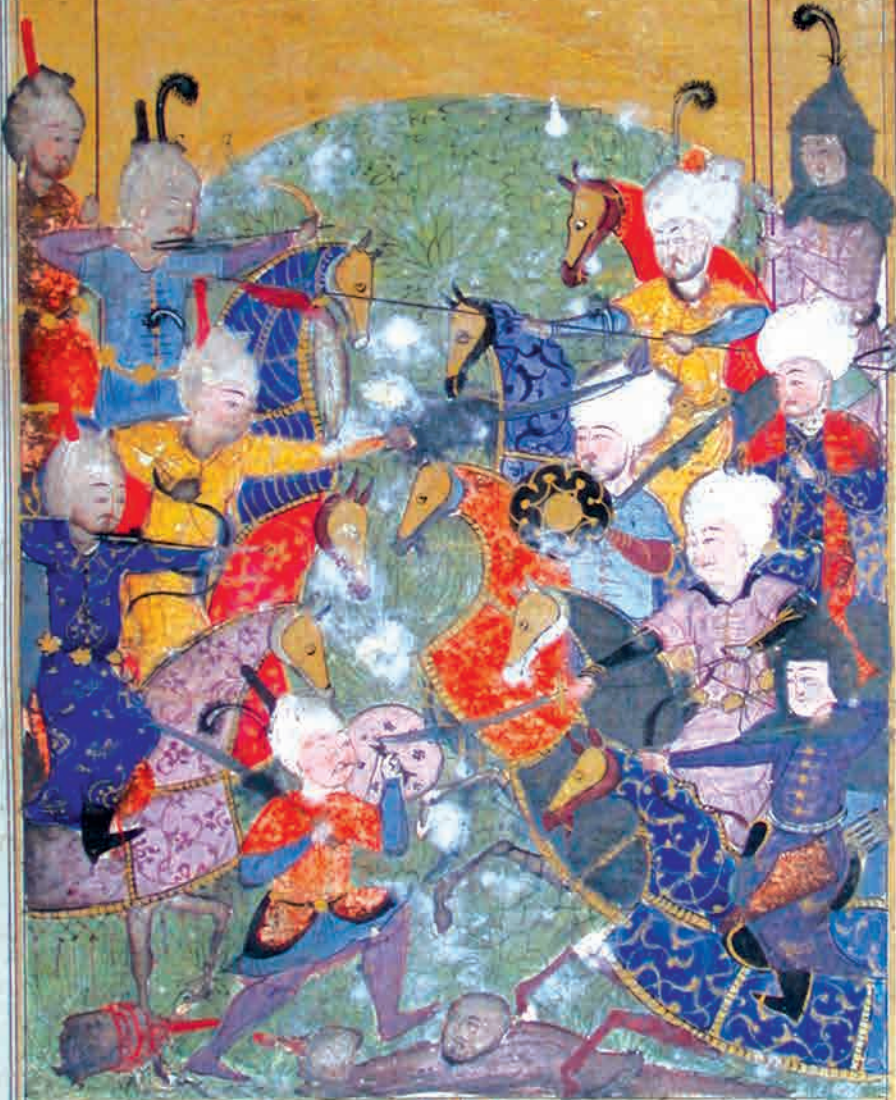
canlandırması mümkün olabilmektedir. Buraya aldığımız minyatürlerin tanımlanması da yeni bilgilerin ortaya çıkmasına yardımcı olabilecek evsafıdır. Minyatürlerin neyi anlattıkları her minyatürün altına izah edilmiştir¹.

Burada verdiğimiz ilk 22 minyatür *Selimnâme*'den; bunu takiben 6 minyatür, Şehnameci Seyyid Lokman'ın *Tomar-ı Humayün* adlı eserinden alınmadır. (*Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969). Diğer dört minyatür I. Selim'in muhtelif tarihlerde yapılmış portresini tasvir eder.

1 Bu tanımlamalardaki yardımları dolayısıyla meslektaşım Doç. Dr. Zeynep Tarım-Ertuğ'a teşekkür borçluyum. Yayınlanmak üzere olan ilgili çalışması şudur: "Selimnâme-i Şükri Minyatürleri'nin Belge Değerleri", Prof.Dr. *Nurhan Atasoy'a Armağan*, İstanbul 2010.

قتلیدی کوه و دشت کبیر لاله زار

تاج حمرا ظهرا ایتدی نهبسار

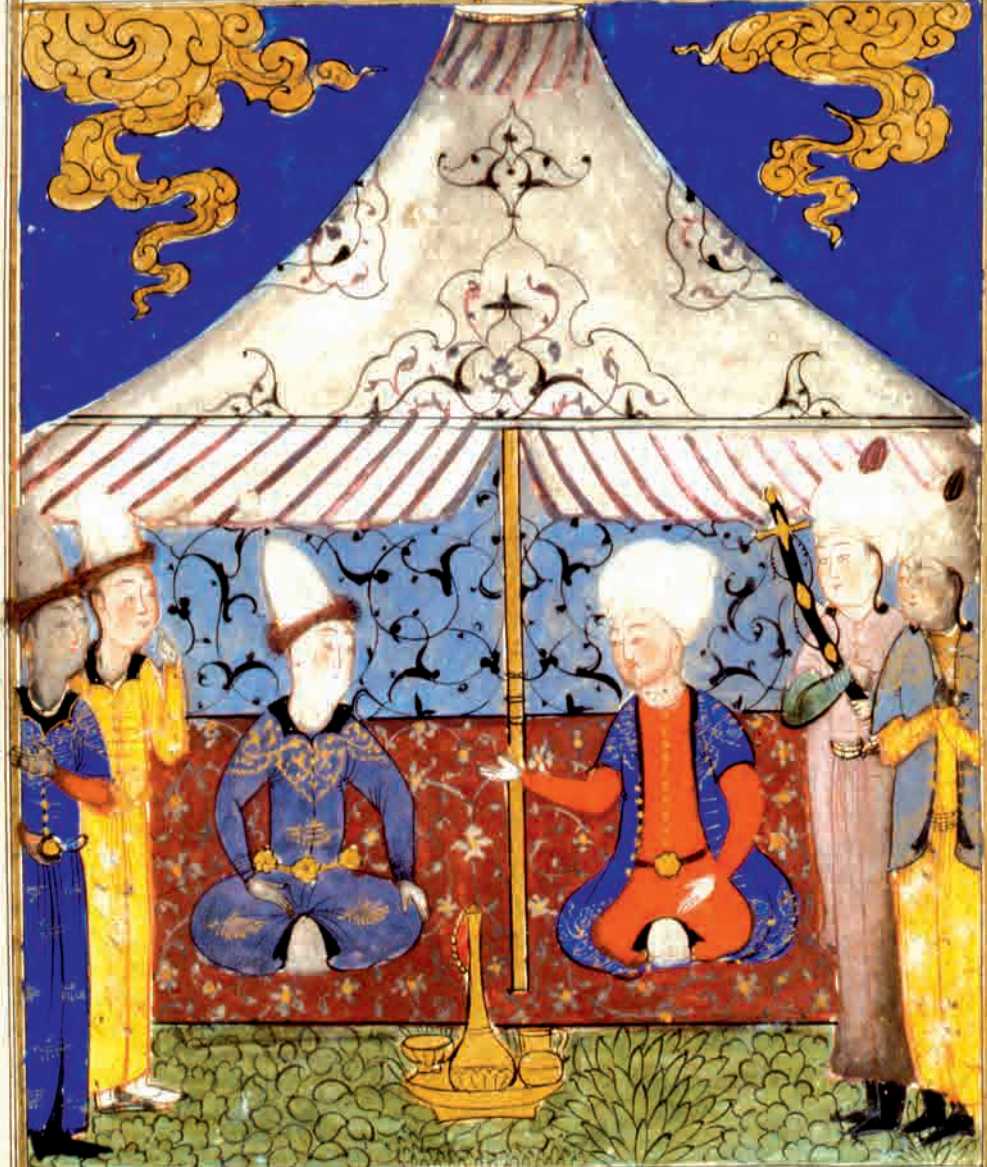
کیردی میدانه صفوف صبح خیر

تیغی هندی روه یوز پتردی تیز

Şehzade Selim'in Trabzon'da iken Safevilerle olan savaşı. Sağda ortada siyah kalkanlı olan Şehzade Selim'dir. (Selimnâme 23b)

آن
شاهه یولد اش اوله یین بی این
خیرد شردن فی المثل آگاه اولم

امک اولور سه بو مخلص بی کمال
بوسفوده شاهه من همراه اولم

دولتو کدن زوروشکر چو قدر

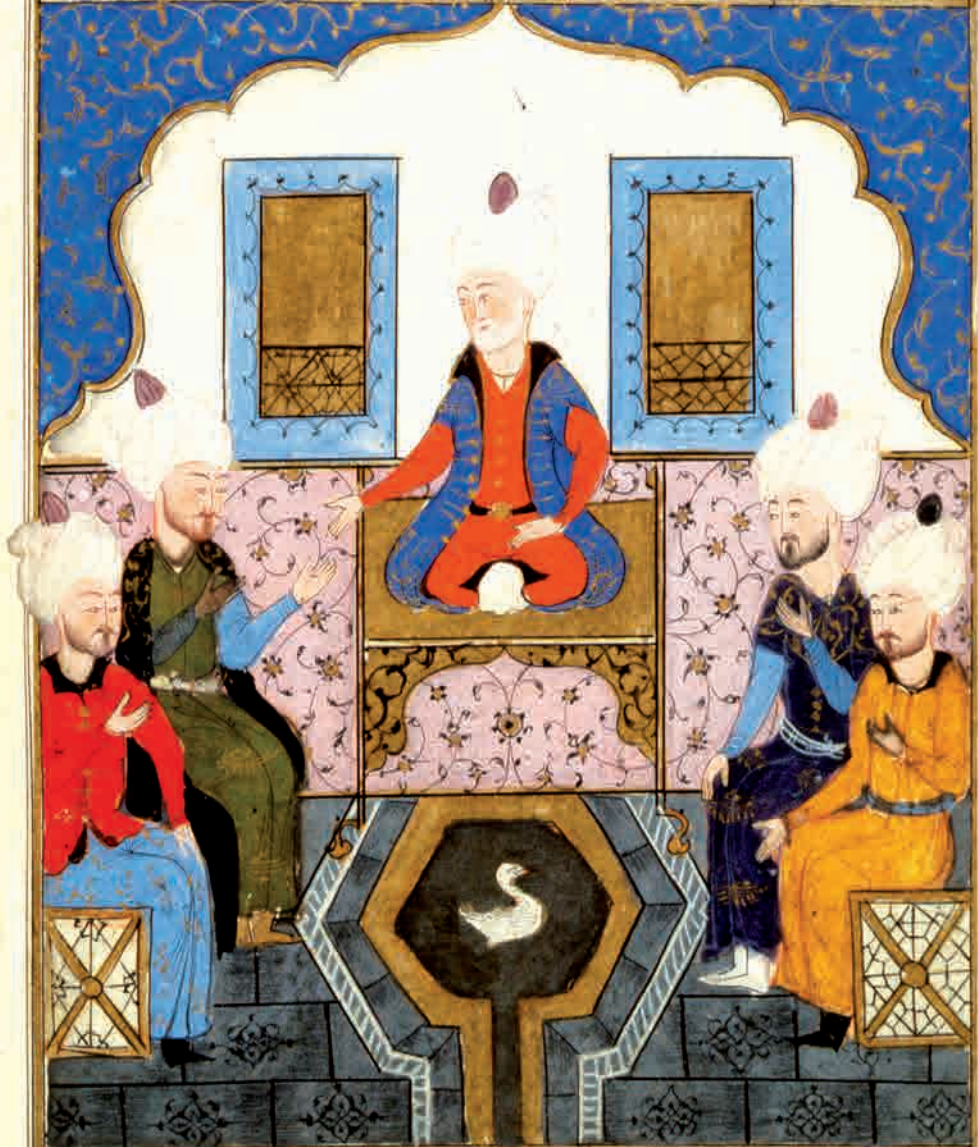
درمکابو یولده امک بو قدر

I. Selim ile babasının Uğraşdere'deki savaşı. Sağda II. Bayezid araba içinde, solda Selim at üzerinde siyah kalkanlı. (Selimnâme 44a)

قالیو پدیر مسرع رو حوده نوا
واخی کل سبلن شتر مر بوذ

کیتی بندن زورچ ات له توی
سیره زارم ییرین الدی تا

بوفت ده کیم قالور کیم من قالم

دنیه دن کیم کام آلور کیم من آلم

II. Bayezid'in cenazesinin götürülüşü. (Selimnâme 62a)

زہرہ قوال اولدی پاشا قی مشری

مجلسی کرم ایق جام خاور ترے

عیسی میریم اور لرودی دم
کل ہو اسی کیستی کلدی بوی خون

اہل مجلس جملہ شوخ و عجبہ فہم
شاہی مست ایق شراب بعلکون

تیغ برقی یاقدی اعدا شکرین
کرز یوزدی چوق ارنلر سکرین

جقدی دشمن تکلمین لردن کمان

قاز غوکند رچکدی فغستی کزبان

1. Selim, kardeşi Şehzade Ahmed ile savaşta. Sağ tarafta Selim ve askerleri görülüyor. (Selimnâme 83b)

لا جوردايكن سپياه اولدى سما

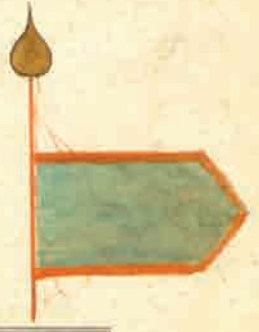
آل باشل ميراقله طودتیه هوا

حسنت ایلدیندی قالدردی علم

شرق شاهی دانی اول کن صبحدم

Şah İsmail, Osmanlı ordusu hakkında bir Osmanlı esirinden bilgi alıyor. Solda önde at üzerinde beyaz sarıklı Şah İsmail, hayretten parmağını ısırmış vaziyette. (Selimnâme 113a)

Şah İsmail'in ordusu. Şah, askerlerine savaş öncesi içki dağıttırıyor. (Selimnâme 124b)

کلدی اعدا از ره جسمته عیان

شاه شیرانکن دخی سوردی روا

عالمه او دوشدی توپدی ستغیز

زنبرک طوپ توکنک اندی ستغیز

یخبه کرسی کیم سر اسر پر کھس
کر سیه حقیقی و گستردی نیاز

کرسی مختوک یاتندن قوبیدی لر
خسرودر ویش ویش گلدی سراز

شاه انک حالینی صودی مو بمو

سم نشین اولدی پلیمه روبرو

امر قلدی پش ارکلسون حمان

عیش و عشرت ایله اکیمن ناکمان

قویمدی راز سینه بزدن نیغی

جوگمه جمع اولدی وزیر آصفی

طوردی روم انا بلیله اولدی روبرو

تیرباران ائدی ترک تیره نو

قان دو کلدی کوده دن ایرلدی باسن

ایکی جانبین سیاست توپدی فاش

Sinan Paşa'nın Dulkadirli Alaüddeve ile savaşı. Alaüddeve solda ortada beyaz sakallı, yeşil giysili olarak tasvir edilmiş. (Selimnâme 164b)

دوردی سبجاق سبغاغده ایلی سستیز
کرده کردنی همسر و قودپی رستخیز

قوزلی قاینده تاج لاله کون
ایلی اول صحرا آیتی کیمه نخر خون

کرزباش قلدردی تمشیر اوردی دم | هر سپه لاری کتردی علم

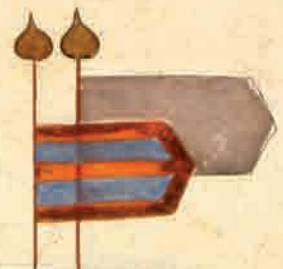

اراره زخم اوردی الدن دوشتی تیغ | لاشه قالدی باش آلدی بی دریغ

ایکی جانب دین مبارز چکدی تیغ
ارارہ تیغ اور دی پستی ادرغ

پارلندی باشکرا و ستمده سپر
رعد و برق الدی دیم تیغ و سبر

آت وار جالشدن فان ترلدی
هر بری برافعی در ارستم سمان

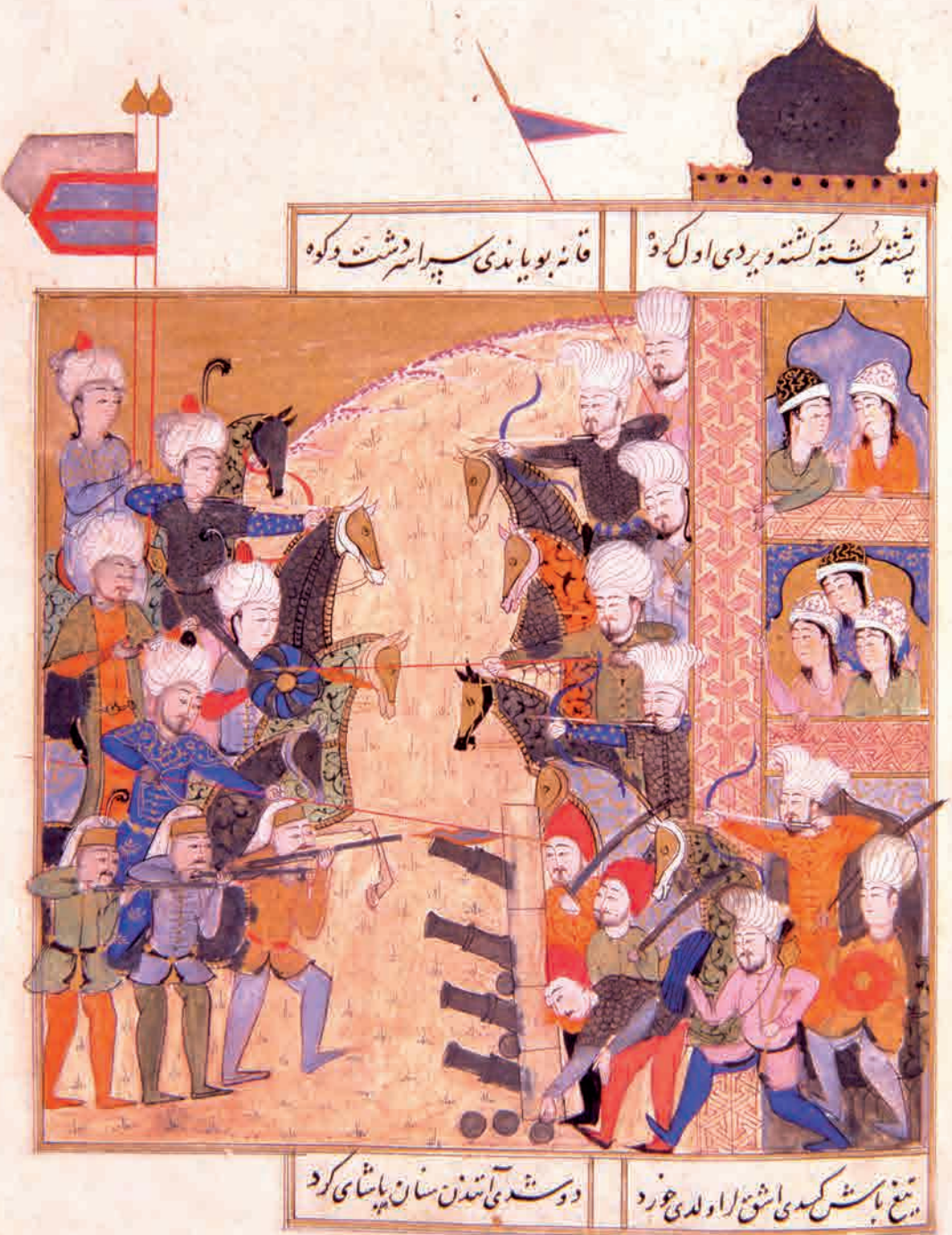
قرغوس در آن وارا برلدی
پیزه نایسه رایچی فصد جان

دندرومش اهل روم ایچی خوموم
چرکسه کر غالب اولسه یونق عجب

صحنه تا شام پیکار ایچی روم
بیلد انصاف ایچی رومی کم عرب

Birketülhac'ta Osmanlı birliklerinin Memlüklere bağlı urban ile çatışması. (Selimnâme 231b)

Kahire önlerinde Ridaniye Savaşı (Selimnâme 235a)

I. Selim, İskenderiye'de iken, İskenderiye Limanı (Selimnâme 254a)

I. Selim, Mısır'da iken, balık avlayanlar (Selimnâme 254b)

برسخت را ندی نیه اول بھ پهلوان

دار دنیا دن کو چوب اولدی روان

جاودانی ملک داردی شہنار

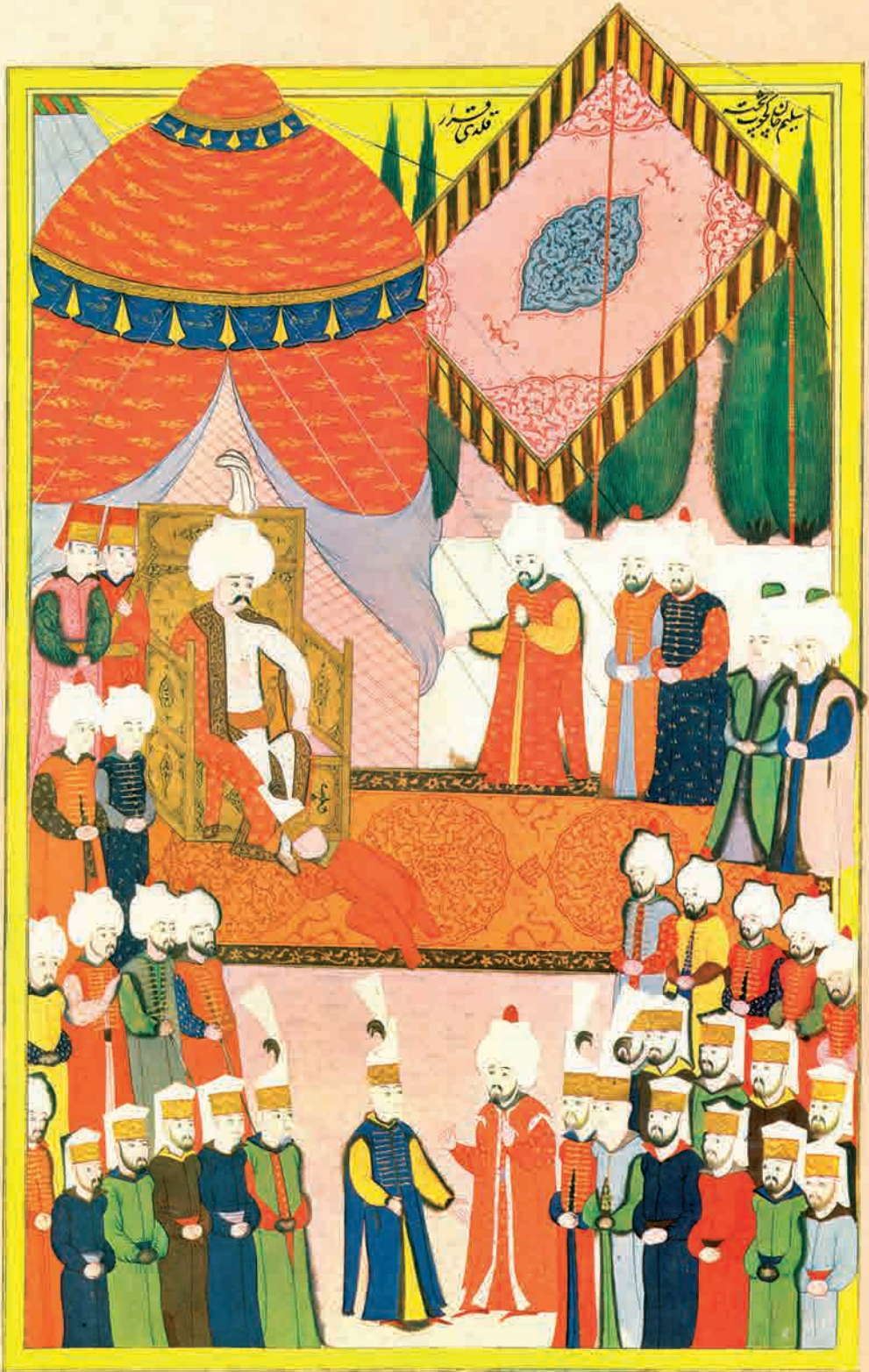
چون بو ملکی کورمیدے اول پایدار

I. Selim, ölüm döşeginde (Selimnâme 267a)

نقاب فلستوک رفیع اولدی الدی قاضی عالم

ای خدمت
سحر کیم مرغ زین پر سوی ای اولدی

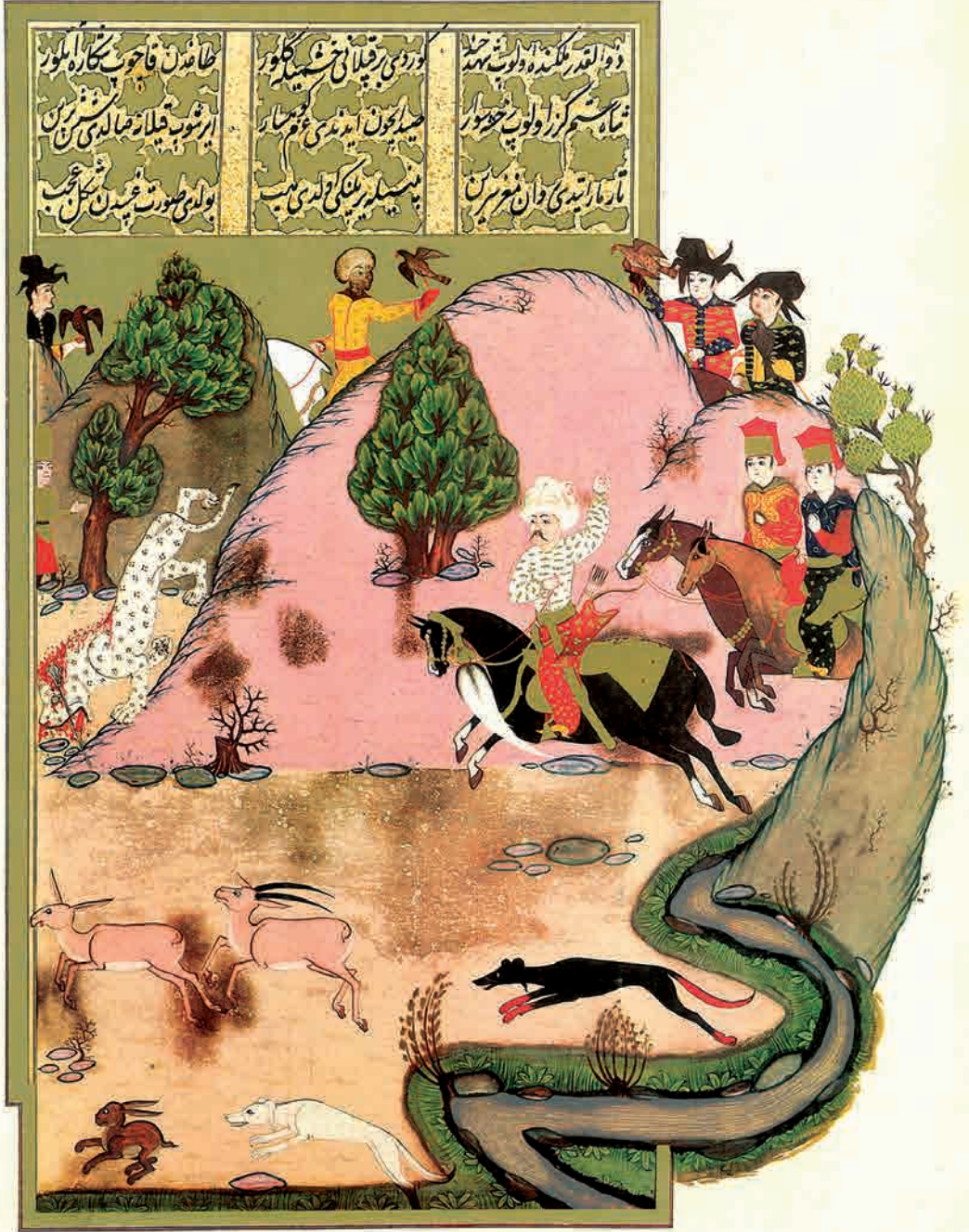
Yavuz Sultan Selim'in cülûsu (Hünernâme)

Yavuz Sultan Selim'in bir aynaya ok atışı (Hünernâme)

Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'nden dönüşü (Hünernâme)

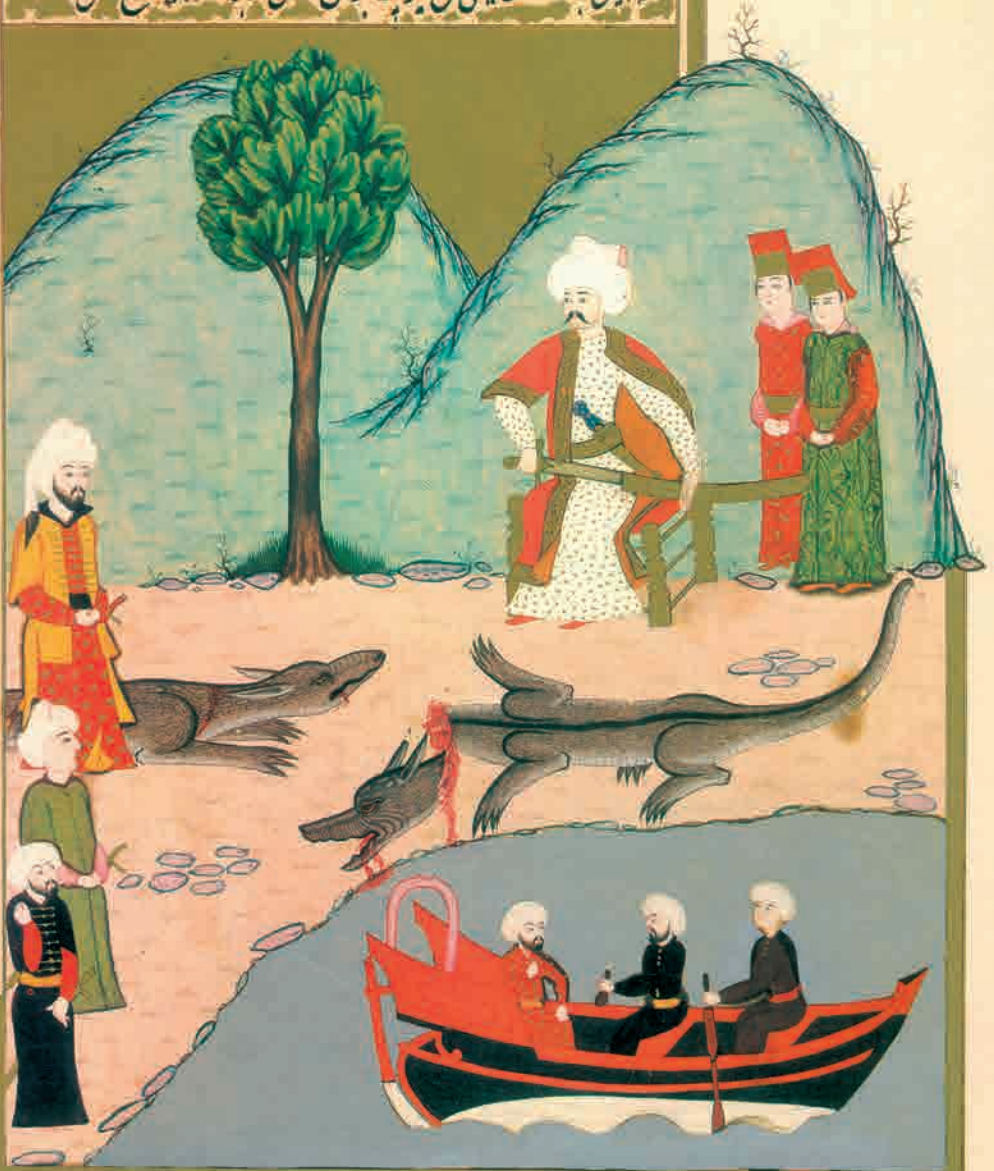

Yavuz Sultan Selim'in Dulkadir Hükümdarı Alâüddevl'e karşı seferi sırasında Küskün deresi kenarında otağ kurduğu yerde kaplan avlaması. (Hünernâme)

Yavuz Sultan Selim'e Kanisav Gavri'nin kesik başının getirilmesi (Hünernâme)

شمار عرب و عجم فتح و پیروزند، مبارک بیلگه تو شانه و تله ی تیغ جهان کفایت
ایرایی نامندان چنار و بادل بی ضحمت نیل حرکت تسانه بر یکجک حواله آید و کده در حال
کلده قیس بو عازله دک ایکی شق ایلیوب بر اعی قودسی و بو حاله جمیع اهل نظاره

Yavuz Sultan Selim'in Nil Nehri kıyısında kılıcı ile bir timsahı kesmesi (Hünernâme)

Yavuz Sultan Selim, (Lokman, Şemalnâme, TSMK, Hazine, nr. 1562)

Sultan Selim, (Levni, Kebir Musawver Silsilenâme)

Sultan Selim'in anonim portresi

Sultan Selim'in anonim portresi